UDK 930.85 (497.5-37 ĐAKOVO) (082) ISSN 1334-773X

MUZEJ ĐAKOVŠTINE ĐAKOVO

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE 11

Đakovo, 2013.

IZDAVAČ:
Muzej Đakovštine Đakovo

ZA IZDAVAČA:
Borislav Bijelić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
Borislav Bijelić

UREDNIŠTVO:
Zoran Vinković, Željko Lekšić, Branko Ostajmer,
Vladimir Geiger, Branka Uzelac, Borislav Bijelić

UREDNIČKI SAVJET:
Mato Artuković, Branka Migotti, Đuro Vanđura,
Ivan Šestan, Luka Marijanović, Stanko Andrić

LEKTURA I KOREKTURA:
Hrvoje Miletić

PRIJEVOD SAŽETAKA:
Tea Tosenberger

RAČUNALNA OBRADA:
Hardy Đakovo

TISAK:
Hardy, Đakovo

NAKLADA:
250 primjeraka

ISSN 1334-772

Tiskano uz potporu Grada Đakova i gradonačelnika Zorana Vinkovića
Fotografija na naslovnici: Vojna bolnica u Đakovu za vrijeme Prvog svjetskog rata

Sadržaj

ČLANCI

Vladimir Geiger: *Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918.* - - - - - - - - - - 7

Branko Ostajmer: *Upisi ratnoga zajma u Đakovu i Đakovštini 1914.-1918.* - - 85

Branko Ostajmer, Vladimir Geiger: *Spomenici – kenotafi poginulim, nestalim i od posljedica rata preminulim vojnicima iz Đakova i Đakovštine u Prvom svjetskom ratu* - 139

Estera Radičević: *Biskup Josip Juraj Strossmayer i zajednica Milosrdnih sestara Sv. Križa* - 157

Slađana Josipović Batorek: *Potres u Đakovštini 1964. godine* - - - - - - - - 179

Željko Lekšić: *Kuće na početku ulice Stjepana Radića u Đakovu* - - - - - - 197

Mia Leljak: *Radioničko porijeklo staklenih posuda s kasnoantičke nekropole na Štrbincima-* - 217

Luka Marijanović: *Prvostolni kaptol đakovačko-osječki (sadašnjost kroz prizmu prošlosti)* - 227

Manda Svirac: *Josip Lovretić i Milko Cepelić - sličnosti i razlike njihova doprinosa hrvatskoj etnologiji* - 269

GRAĐA

Borislav Bijelić: *Zapisnik sa sjednica Zavičajnog kluba studenata Đakovštine 1970. i 1971. godine* - 285

Slađana Josipović Batorek: *Odnos komunističkih vlasti prema Katoličkoj crkvi i njenom djelovanju na području Općine Đakovo na primjeru dokumenta „Idejni problemi vezani uz djelovanje klera i utjecaj religije“ iz ožujka 1967. godine* - 321

KRITIKE, OCJENE, PRIKAZI

Ivan Lović: *Gorjanske ljelje* (Branka Uzelac) - - - - - - - - - - - - - - - - 351
Zvonimir *Mikić: Tenis u Đakovu 1910, 1919, 1951, 1984, 2010* (Borislav Bijelić) - 354
Miroslav Akmadža, Slađana Josipović Batorek: *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944.-1960.* (Vladimir Geiger) - - - - - - 356
Zvonko Benašić: *Đakovački portreti - 155 životopisa (*Hrvoje Miletić) - - - 361
Tomislav Đambić: *Konjogojska udruga Široko Polje* (Branka Uzelac) - - - 363
Krešimir Filipec: *Srednjovjekovno groblje i naselje Đakovo – Župna crkva* (Hrvoje Miletić) - 366
Borislav Bijelić: *Vodič kroz stalni postav kulturno povijesnog razvoja Đakova* (Mario Beusan) - 368

AKTIVNOSTI MUZEJA ĐAKOVŠTINE

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2011. godinu (Borislav Bijelić) - - - 373
Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2012. godine (Borislav Bijelić) - - - 386

IN MEMORIAM

Antun Jarm (Mirko Ćurić) - 401
Zvonko Benašić (Borislav Bijelić) - 406
Petar Strgar (Mirko Ćurić) - 409

Autori priloga u ovom broju Zbornika - 415

ČLANCI

Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme DrŽave Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918.

UDK 94(497.5 Đakovo)"1918"

Vladimir Geiger
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

U radu se na temelju arhivskoga gradiva, onodobnog tiska i historiografske, publicističke i memoarske literature prikazuje i razmatra stanje i razvoj događaja u Đakovu i Đakovštini potkraj 1918., neposredno po završetku Prvoga svjetskog rata, nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije i u vrijeme privremeno proglašene DrŽave Slovenaca, Hrvata i Srba, te prije stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Riječ je o mjesec dana, 29. listopada do 1. prosinca 1918., uglavnom neizvjesnih, ali i burnih događaja i u Hrvatskoj, i u Slavoniji, pa i u Đakovu i Đakovštini.

Ključne riječi: Đakovo i Đakovština, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, DrŽava Slovenaca, Hrvata i Srba, zeleni kadar, Ivan Ribar, BoŽo Matijević, 1918.

U svibnju 1917. u Carevinskom vijeću u Beču sastao se Jugoslavenski klub zastupnika i Svibanjskom deklaracijom traŽio ujedinjenje svih zemalja Austro-Ugarske Monarhije u kojima Žive Slovenci, Hrvati i Srbi "u jedno samostalno od svakoga gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj

podlozi osnovano državno tijelo, pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije." Ratni ciljevi Antante, pa ni načela predsjednika Sjedinjenih Američkih Država Woodrowa Wilsona, nisu predviđali rušenje Austro-Ugarske Monarhije, ali su događaji krenuli drugim smjerom. Krajem Prvoga svjetskog rata postalo je jasno kako se Austro-Ugarska Monarhija neće održati i kako će narodi unutar njezinih granica tražiti proglašenje samostalnih država. U Zagrebu je 6. listopada 1918. stvoreno Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, kao vrhovno političko predstavništvo tih naroda u Austro-Ugarskoj Monarhiji, s programom ujedinjenja i stvaranja neovisne i demokratske države na južnoslavenskim prostorima Austro-Ugarske Monarhije. Hrvatsko-srpska koalicija ušla je u Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 8. listopada 1918. Središnji odbor Narodnog vijeća SHS deklaracijom odbacuje Manifest austrougarskog cara i kralja Karla I. (IV.) o federalizaciji austrijskog dijela Austro-Ugarske Monarhije i zahtijeva "ujedinjenje cjelokupnog našeg naroda Slovenaca, Hrvata i Srba na čitavom njegovom etnografskom teritoriju, bez obzira na ma koje pokrajinske ili državne granice u kojima danas žive - u jednu jedinstvenu, potpuno suverenu državu na načelima političke i ekonomske demokracije." Sabor Hrvatske, Slavonije i Dalmacije je 29. listopada 1918., dan po kapitulaciji Austro-Ugarske Monarhije proglasio razvrgnuće svih državno-pravnih veza s Austrijom i Ugarskom, te proglasio Državu Slovenaca, Hrvata i Srba, od ozemlja Austro-Ugarske Monarhije na kojima su živjeli južnoslavenski narodi, s Narodnim vijećem Slovenaca, Hrvata i Srba i s vladom kojoj se na čelu nalazio Slovenac Anton Korošec i potpredsjednici Hrvat Ante Pavelić, stariji i Srbin Svetozar Pribićević. Austro-Ugarska Monarhija priznaje novonastalo stanje i zapovijeda da njena ratna mornarica prijeđe pod nadzor Narodnoga vijeća SHS, a "Hrvati" iz grada Rijeke zahtijevaju ujedinjenje s Italijom. Predstavnici Kraljevine Srbije, Narodnog vijeća SHS-a i Jugoslavenskog odbora sastali su se početkom studenoga 1918. u Ženevi i dogovorili o stvaranju zajedničke države u koju bi pozvali i Kraljevinu Crnu Goru. Ženevskom deklaracijom predviđalo se očuvanje Države SHS i Srbije kao zasebnih državnih cjelina, ali je srpska vlada sadržaj deklaracije izigrala. U vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije, u potpunom kaosu, novu Državu SHS nitko u inozemstvu nije htio priznati. Razvoj međunarodnih događaja nije bio za Državu SHS, jer su na stol došla Antantina obećanja Italiji, a Kraljevina Srbija je imala svoje namjere organiziranja buduće južnoslavenske države. Italija je prema obećanjima iz Londonskog ugovora nastojala zauzeti Rijeku, otoke, Istru, Trst, a srbijanska vojska ušla je u Bačku i Banat, te je 25. studenoga 1918. održana Narodna skupština Vojvodine. No, Srbi su falsificirali zapisnik skupštine, te objavili da se Vojvodina izravno sjedinjuje sa Srbijom. Nakon toga se u Crnoj Gori održala Podgorička skupština, na kojoj je

pod pritiskom donesena odluka o ujedinjenju Crne Gore sa Srbijom. Za to vrijeme se u Središnjem odboru Narodnog vijeća SHS raspravljalo o budućem uređenju zajedničke drŽave. S. Pribićević je sve rjeđe sazivao Središnji odbor, a odluke donosio na Predsjedništvu u kojem je imao svu vlast. Stjepan Radić teŽio je konfederalno-federalnom konceptu s utvrđenim uvjetima i jamstvima oko ujedinjenja, dok je prvak Hrvatsko-srpske koalicije S. Pribićević teŽio unitarističko-centralističkim idejama. Na sjednici od 23. i 24. studenoga 1918. Središnji odbor Narodnog vijeća DržŽave SHS zaključuje da se ide na ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom i prihvaća Naputak Delegaciji Narodnog vijeća SHS. Krajem studenoga 1918. izaslanstvo Narodnog vijeća DržŽave SHS krenulo je u Beograd. Dana 1. prosinca 1918. primio ih je regent Aleksandar I. Karađorđević kojemu je A. Pavelić, stariji, pročitao netom sastavljenu Adresu, koju je regent Aleksandar saslušao i potom pročitao unaprijed pripremljeni odgovor kojim je proglasio u ime kralja Petra Karađorđevića "ujedinjenje samostalne DržŽave Slovenaca, Hrvata i Srba sa Kraljevinom Srbijom u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca". Prvoprosinačkim činom 1918. osnovana je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.[1]

---

1 O različitim tumačenjima djelovanja Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba i nastanka DržŽave Slovenaca, Hrvata i Srba, te njezina ujedinjenja s kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom, usp.: Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919.*, Zagreb, 1920.; Bogdan Krizman, Osnivanje "Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu" 1918, *Historijski zbornik*, god. VII, br. 1-4, Zagreb, 1954., str. 23.-32.; Bogdan Krizman, Početak rada "Narodnog vijeća SHS" u Zagrebu 1918 godine, *Istorijski pregled*, god. I, br. 2, Zagreb, 1954., str. 39.-47.; Ante Mandić, *Fragmenti za historiju ujedinjenja*, Zagreb, 1956.; Srđan Budisavljević, *Stvaranje DržŽave Srba, Hrvata i Slovenaca. Povodom četrdesetogodišnjice jugoslovenskog ujedinjenja*, Zagreb, 1958.; Bogdan Krizman, Zapisnici središnjeg odbora "Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba" u Zagrebu, *Starine*, knj. 48, Zagreb, 1958., str. 331.-386.; Ferdo Čulinović, *DržŽavnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka,* Druga knjiga, *Srbija - Crna Gora - Makedonija - Jugoslavija 1918.-1945.*, Zagreb, 1959., str., 175.-218.; Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, I, Zagreb, 1961., str. 24.-138.; Dragoslav Janković, Bogdan Krizman (prir.), *Građa o stvaranju jugoslovenske držŽave (1. I - 20. XII 1918)*, Tom I i II, Beograd, 1964.; Bogdan Krizman, "Prevrat" u Zagrebu i stvaranje "DržŽave Slovenaca, Hrvata i Srba" u listopadu 1918. godine, *Zbornik*, god. 6, br. 6, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1973., str. 173.-243.; Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske držŽave*, Zagreb, 1977.; Neda Engelsfeld, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca - Privremeno narodno predstavništvo*, Zagreb, 1989.; Bogdan Krizman, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb, 1989.; Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Drugi dio, Zagreb, 1990., str. 21.-135.; Ljubo Boban, Kada je i kako nastala DržŽava Slovenaca, Hrvata i Srba, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 24, br. 3, Zagreb, 1992., str. 45.-60. ili Ljubo Boban, Kada je i kako nastala DržŽava Slovenaca, Hrvata i Srba, *Radovi*, Vol. 26, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb, 1993., str. 187.-198.; Hodimir Sirotković, O nastanku, organizaciji, drŽavnopravnim pitanjima i sukcesiji DržŽave SHS nastale u jesen 1918., *Časopis za suvremenu povijest*, god. 24, br. 3, Zagreb, 1992., str. 61.-74. ili Hodimir Sirotković, O nastanku, organizaciji, drŽavnopravnim pitanjima i sukcesiji DržŽave SHS nastale u jesen 1918., *Radovi*, Vol. 26, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb, 1993., str. 199.-208.; Stanislava Koprivica-Oštrić, Konstituiranje DržŽave Slovenaca, Hrvata i Srba 29. listopada 1918. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 25, br. 1, Zagreb, 1992., str. 45.-71.; Franjo Tuđman, *Hrvatska u monarhističkoj*

*

Osječki je tisak opsežno potkraj listopada 1918. izvijestio "kako je provincija primila glas o osnutku Narodnoga Vijeća [SHS] i Wilsonovu notu o slobodi Južnih Slavena".[2]

Prema unitarističkom glasilu *Jug*, u Đakovo, koje je "u zastavama", "Pjesme i poklici Živila Jugoslavija, Živili Hrvati, Srbi i Slovenci! Živilo narodno vijeće! Živio dr. [Ante] Trumbić, dr. [Anton] Korošec, dr. [Ante] Pavelić [stariji], dr. [Ivan] Ribar! Živila sloboda, Živio [Woodrow] Wilson itd. [...] U 6 sati na večer [23. listopada 1918.] bila je ulica Franje Josipa [današnja Ulica Pape Ivana Pavla II.] i trg pred katedralom pun općinstva. Sve je bilo nekuda svečano, dirnuto, veličajno raspoloženo. Pred općinskom vijećnicom vrsta se povorka. Dolaze vatrogasci u odorama sa zapovjednikom g. [Ivanom (Ivšom)] Gabutom sa velikom hrvatskom trobojkom, a omladina sa srpskom i slovenskom. Baklje i lampioni. U povorci oko 2000 gradjana, omladine, dama, gospodična i gradjanki, lijep broj ruskih zarobljenika. [...] Uz klicanje i pjevanje kretala se povorka kroz sve ulice trga Djakova. Sve je bilo oduševljeno. Jedino je za požaliti, da nije na stolnoj crkvi, tom simbolu i zavjetnoj misli vladike[3] [Josipa Jurja] Strossmayera bila zastava."[4] *Hrvatska obrana* navodi, da je Đakovu "sve bilo čestito zamišljeno i provedeno pod vodstvom gosp. [Ivana] Gabuta. Klicalo se [Woodrowu] Wilsonu, [Anti] Trumbiću i Narodnom Vijeću [SHS]. Tek nekoliko neodgovornih individua nije znalo, da javno pogrdjivanje i razbijanje prozora ne spada u manifestacije. Inače je sve proteklo bez većih upadica."[5]

Jugoslaviji 1918.-1941., Knjiga prva, *1918.-1928.*, Zagreb, 1993., str. 205.-255.; Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, Treći svezak: *1918.-2000.*, Zagreb, 2000., str. 13.-23.; Branka Boban, *Stjepan Radić u vrijeme Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2006.; Neda Engelsfeld, *Povijest hrvatske države i prava. Razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, Zagreb, 2006., str. 263.-291.; Hrvoje Matković, Hrvatska politika u Prvome svjetskom ratu, u: *Hrvatska politika u XX. stoljeću. Zbornik radova*, Urednik izdanja: Ljubomir Antić, Zagreb, 2006., str. 69.-93.; Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.*, Zagreb, 2008., str. 13.-22.; Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919), *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, No 14, Zagreb, 2008., str. 35.-66. ili Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919), u: *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, Izabrali i priredili: Marina Štambuk-Škalić, Zlatko Matijević, Zagreb, 2008., str. 35.-66.; Zlatko Matijević, Guske u magli. Djelovanje članova Središnjega odbora Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu (listopad 1918. - siječanj 1919.), u: *Godina 1918. Prethodnice, zbivanja, posljedice. Zbornik radova*, Uredio: Zlatko Matijević, Zagreb, 2010., str. 105.-128.; Željko Holjevac, Prvi svjetski rat. Hrvati između Srednje Europe i Balkana, *Hrvatska revija*, god. XII, br. 1-2, Zagreb, 2012., str. 43.-51. I tamo navedeni izvori i literatura.

2 Usp. Slavlje u pokrajini, *Jug* (Osijek), god. I, br. 192, 25. X. 1918., str. 2.; Manifestacije u pokrajini, *Hrvatska obrana* (Osijek), 27. X. 1918., str. 3.

3 Vladika – poglavar crkvene oblasti, biskup.

4 Slavlje u pokrajini - Svečani dan u Djakovu, *Jug* (Osijek), god. I, br. 192, 25. X. 1918., str. 2.

5 Manifestacije u pokrajini, *Hrvatska obrana* (Osijek), 27. X. 1918., str. 3.

Središnji odbor Narodnog vijeća SHS u Zagrebu uputio je 23. listopada 1918. poziv svim pristašama, da po gradovima i selima osnivaju odbore Narodnog vijeća SHS. "Takovom odboru je prva zadaća da se pobrine kako najbolje zna i možže za zaštitu osoba i imovine svih naših držžavljana bez razlike. Druga mu je zadaća da Narodnome Vijeću [SHS] javlja sve naše osobite dogadjaje i potrebe, koje se tiču čitavog kraja i čitavog naroda. Treći mu je posao da izvrši točno, što mu Narodno Vijeće [SHS] naloži iz svog mandata. [...]"[6] Uz to, Središnji odbor Narodnog vijeća SHS u Zagrebu uputio je mjesne odbore Narodnog vijeća SHS, da članovi odbora mogu biti Slovenci, Hrvati i Srbi, te ostali Slaveni, ali Nijemci i Mađari "nikako". Prema preporuci Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS, članovima mjesnih odbora Narodnog vijeća SHS trebaju biti, svakako, načelnik, bilježnik, svećenik i učitelj i članovi općinskih vijeća, ako su "narodni ljudi".[7] No, u Đakovu su članovima Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS imenovani i Nijemci, nedvojbeno osobe sklone politici koju je zastupalo Narodno vijeće SHS.

Naime, bilo je to vrijeme izrazitog protunjemačkog i protumađarskog, pa i protužidovskog raspoloženja određenih krugova u Slavoniji i u Đakovu. Poimence su javno prozivani i u tisku napadani oni Đakovčani, napose židovi, koji međusobno ne govore hrvatski, nego "švapčare".[8]

Nakon poziva za osnivanje mjesnih odbora Narodnog vijeća SHS, u većini mjesta uslijedilo je njihovo stvaranje, od pristaša politike Narodnog vijeća SHS. Na javnoj skupštini u općinskoj vijećnici trga Đakovo izabran je i odmah

---

6 Tomislav Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, u: *1918. u hrvatskoj povijesti. Zbornik*, Urednik: Željko Holjevac, Zagreb, 2012., str. 356.

7 T. Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 359.

8 Osječko unitarističko glasilo *Jug* potkraj rujna 1918. objavljuje opširan dopis "od prijatelja iz Djakova", u kojem se prozivaju i napadaju "anacionalni" židovi u Đakovu, koji su "prepotentni u svom švapčarenju. Gotovo i ne čuješ hrvatski ih govoriti medjusobno. Tu su skoro svi jednaki. Sramota je, da ih u Djakovu nitko ne upozori na ovu njihovu nehrvatsku rabotu. [...] Prolazite li pokraj sinagoge, to ne čujete niti riječi hrvatski, ma da svi znadu jako dobro hrvatski. [...] Tu su jednaki i očevi i djeca, stari i mladi! [...]." *Jug*, poimence proziva đakovačke židove, veleposjednika [Ljudevita] Kohna [Karića], [Šimu] Bergera [Berića], [Maksu] Brucka, [Jakoba] Epsteina, "i kako se sve ne zovu, čine isto. [...]." Usp. Pokrajinske vijesti - Nacionalizam židova u Djakovu, *Jug* (Osijek), god. I, br. 170, 29. IX. 1918., str. 4. Potkraj listopada 1918., *Jug* napada židovku Irmu Schwartz, suprugu vlasnika trgovine Željeznom robom, koja "posjeduje još toliko smionosti, da uvijek i svagdje švapčari, pa kad je ovih dana prozvana bila, da govori hrvatski, počela se prijetiti ćuškama. – Šta ona misli zapravo postići sa tom svojom švapskom nadutošću? Neka pazi što čini jer prošla su vremena, kad nam se je Slavenima ovdje u Djakovu prijetilo ćuškanjem i vješalima. Mi od nje kao i od svake druge osobe u Djakovu zahtjevamo da govori hrvatski, pa ako neće neka se još za vremena seli. Kome se naše oslobodjenje čini glupošću, kao na primjer prokuristi [poslovođi] tvrtke D.[ane] Reichsman[n] g. [Filipu] Graffu – te koji misli, da Hrvati bez MadŽara neće moći živjeti, neka se preseli samo k MadŽarima. – Hrvati neće za takovim ljudima plakati." Usp. Pokrajinske vijesti - Za opomenu "govori hrvatski" - prijeti se ćuškama, *Jug* (Osijek), god. I, br. 195, 28. X. 1918., str. 2.

"konstituiran" 28. listopada 1918. Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu: predsjednik dr. Ivan (Ivo) Ribar, podpredsjednik prof. Ante Akšamović, tajnik I. nadporučnik Andro (Andrija) Morić, tajnik II. Dragan Devčić, blagajnik Milan Etinger (Ettinger), zamjenik Josip Štimac, odbornici Ivan (Ivša) Gabut, Mato Šarčević, Gjuro Maras, Ivan Im, Josip (Joso) Geiger, Franjo Lay i Teodor (Tošo) Jelovac, te zamjenici Joco Stanišić i Antun Rack ml.[9] Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu izabran na javnoj skupštini 28. listopada 1918. kasnije je proširen na sjednici od 29. studenoga 1918., te su članovima postali i Ivo Čizmarević ml., Stipo Kuburić i Matija (Moco) Kraljević.[10]

Prema pisanju osječkog glasila *Jug*, u povodu osnivanja Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, "Sastanku je sudjelovalo oko 100 gradjana. Predsjedao mu narodni zastupnik dr. Ivan Ribar. U svom govoru naglašuje, da bi morali svi položiti prisegu 'Narodnom vijeću', što i prisutni čine. Zatim je sveo na pravu mjeru sve glasine iz PožŽege, te pozvao, da se i u Djakovu osnuje narodna straža. Prima se. Nadalje upozoruje, da je dužnost sviju nas, a naročito onih gradjana, koji su potpisivali ratni zajam, koji nam je donio okove i produljio rat, da moraju obilnim novčanim sredstvima podpomoći 'Narodno vijeće'. [...] Mjesni izabrani odbor konstituirao se [...]."[11] Zatim je, prema pisanju osječke *Hrvatske obrane*, sutradan 30. listopada 1918., Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu održao sjednicu i zaključio, "da se na okolne općine i mjesta pošalju tiskana upozorenja na narod i vojnike, u kojem se mole da se mirno ponašaju, štede tudje i svoje dobro, bdiju nada time, da štete ne prave civilima i u opće, da se uzdrži mir i red, tomu je odmah i udovoljeno te su odnosna tiskana upozorenja razaslana u cijelu okolicu. Inače je u Djakovu i okolici mir i red. Sinoć su neki vojnici, koji su se kući vratili ispalili na [Željezničkom] kolodvoru i nekim ulicama nekoliko hitaca, ali inače se ništa nepogodno dogodilo nije [...]."[12]

---

9 Usp. Domaće vijesti - Mjesni odbor Narodnog Vijeća i prilike u Djakovu**,** *Hrvatska obrana* (Osijek), 30. X. 1918., str. 3.; Narodno slavlje u pokrajini - Mjesni odbor "Narodnog vijeća" u Djakovu, *Jug* (Osijek), god. I, br. 198, 30. X. 1918., str. 2.-3.; Vijesti i odredbe mjesnog odbora "Narodnog vijeća" u Djakovu - Mjesni odbor "Narodnog Vijeća", *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.; Ivan Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 254, 9. VIII. 1958., str. 4.

10 Usp. Iz Djakova i okolice - Proširenje mjesnoga odbora, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 3.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 254, 9. VIII. 1958., str. 4.; Krešimir Pavić, *Povijest đakovačkih tiskara*, Đakovo, 1987., str. 68.

11 Usp. Narodno slavlje u pokrajini - Mjesni odbor "Narodnog vijeća" u Djakovu, *Jug* (Osijek), god. I, br. 198, 30. X. 1918., str. 2.-3.

12 Usp. Domaće vijesti - Mjesni odbor Narodnog Vijeća i prilike u Djakovu**,** *Hrvatska obrana* (Osijek), 30. X. 1918., str. 3.

dr. Ivan Ribar

Čelne osobe mjesnih odbora Narodnog vijeća SHS pripadale su krugu najutjecajnijih pojedinaca Hrvatsko-srpske koalicije. U Đakovu je to bio dr. I. Ribar, koji je bio i član Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS u Zagrebu.[13]

Hrvatska stranka prava (frankovci) bila je nepoŽeljna u mjesnim odborima Narodnog vijeća SHS.[14] Tako, frankovci nisu imenovani ni u Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS Đakovo.[15]

Nedvojbeno, uloga dr. I. Ribara u osnivanju Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Đakovo, kao i svih djelatnosti koje je Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS Đakovo poduzimao, bila je velika i presudna, što je i sam kasnije isticao u svojim sjećanjima.[16] "Mojom inicijativom i suradnjom organizirani su još prije kapitulacije [Austro-Ugarske Monarhije] po instrukcijama Centralnog narodnog vijeća [SHS] u Zagrebu, mjesni, općinski i kotarski odbori [Narodnog vijeća] u Đakovu, da bi se suzbila anarhija, i zaustavila pljačka. U ove odbore su prema mom prijedlogu bili izabrani predstavnici svih političkih stranačkih organizacija, naročito i socijal-demokratske, i jedino su franko-furtimaške[17] bile isključene, a istovremeno

13 Usp. Vijesti i odredbe mjesnog odbora "Narodnog vijeća" u Djakovu - Mjesni odbor "Narodnog Vijeća", *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.; Krešimir Pavić, Đakovo 1239.-1989. 750 godina. Prošlost omeđena ratovima (28), *Glas Slavonije*, (Osijek), 5. VIII. 1989.; Ivica Miškulin, *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.*, Magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, Zagreb, 2005., str. 27.; Z. Matijević, Guske u magli. Djelovanje članova Središnjega odbora Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu (listopad 1918. - siječanj 1919.), str. 112.; *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, Izabrali i priredili: M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, No 14, Zagreb, 2008., str. 86. ili *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, Izabrali i priredili: M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević, Zagreb, 2008., str. 86.

14 T. Zorko, Narodne straŽe Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 360.-361.

15 Kosta N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, Sisak, 1968., str. 79.

16 Usp. Ivan Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, Zagreb, 1965., str. 140., 166.; I. Miškulin, *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.*, str. 30.-31.

17 Franko-furtimaši – naziv je nastao početkom 20. stoljeća nakon političkog povezivanja frankovačkih pravaša s kršćanskim socijalima, koji su proistekli iz hrvatskog klerikalnog kruga oko lista *Hrvatstvo*, a koje su protivnici nazivali furtimašima (prema lat. furtim: kradom), pošto se je biskup Josip Juraj Strossmayer ogradio od njihove politike, napominjući da su mu potpis o toboŽnjem pristajanju uz njihove stavove izmamili kradom.

organiziran je poseban odbor za snabdjevanje siromašnih namirnicama, odjećom i obućom. Radi održavanja reda, jer su se razbježali dotadanji organi policijske vlasti ili su bili pobijeni, osnovane su Narodne straže.[...]"[18]

Božo Matijević

Iako je strah od boljševizma prožimao Narodno vijeće SHS, ipak su neki mjesni odbori [Narodnog vijeća SHS], i osobe s kojima su surađivali, zastupali radikalno lijeva stajališta zagovarajući društvene promjene putem agrarne reforme i republikanizma.[19] U Đakovštini je takva stajališta iskazivao naistaknutiji pripadnik zelenog kadra, odmetnuti Božo (Božidar) Matijević, zvani Crveni Božo, potkraj 1918. bliski suradnik dr. I. Ribara i Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Đakovo.[20]

Prema dr. I. Ribaru, "Na konferenciji održanoj u Đakovu, poslije osnivanja Narodnog vijeća [SHS] u Zagrebu, obrazlagajući njegove ciljeve i prve zadatke, predložio sam da se izabere [Mjesni] odbor Narodnog vijeća [SHS] za općinu Đakovo i da u taj odbor uđu po dva predstavnika svih političkih stranaka i grupa. Žurio sam sa izborom jer sam preko svojih ličnih veza doznao, da će već drugoga dana zelenokadrovci đakovačkog kotara osvanuti u Đakovu zbog preuzimanja vlasti, koja im je bila potrebna u prvom redu zato da izvrše kazne kojima su presudili sve one koji su se za vrijeme rata ogriješili o interese naroda, bolje reći njihovih sela. Govoreći o

18 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901.-1963.)*, str. 140.

19 T. Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 361.

20 Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 252, 12. VII. 1958., str. 3.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 253, 26. VII. 1958., str. 3.; I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901.-1963.)*, str. 140.; Lavoslav Kraus, O dvjema manifestacijama "odjeka oktobra" u Slavoniji, u: *Materijali za naučni skup* "*Oktobarska revolucija i narodi Jugoslavije*" *posvećen 50-godišnjici velike Oktobarske revolucije 1917-1967*, sv. 1, Beograd - Kotor, oktobar 1967., str. 2.-16. [umnoženo kao rukopis]; K. N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, str. 79.-81.; Lavoslav Kraus, *Susreti i sudbine*, Osijek, 1973., str. 118.-127.; Stevo Reljić, Đuro Mihaljčić, *Dr Ivan Ribar i sinovi. Život i djela*, Zagreb, 1975., str. 165.-168.; B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 83.-84.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 219.-220., 325.; Ivo Banac, "I Karlo je o'šo u komite": Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918., *Časopis za suvremenu povijest*, god. 24, br. 3, Zagreb, 1992., str. 39.-40.; I. Miškulin, *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.*, str. 31.-32.

tome na konferenciji, dodao sam da je u interesu naše zajedničke stvari da jedna politička grupacija dočeka zelenokadrovce, s njima raspravi načine i mogućnosti zajedničke suradnje po svim pitanjima koja će nametnuti odluke Centralnog narodnog vijeća [SHS] i Hrvatskog sabora za izvjesno prelazno vrijeme nakon sloma Austro-Ugarske [Monarhije]. Moj je prijedlog prihvaćen, odbor je izabran, kome sam bio predsjednik, a [Antun] Akšamović, potonji biskup potpredsjednik. U diskusiji poslije toga prisutni pristalice Starčevićeve stranke [prava] nisu ni mislili na to da se radi na stvaranju nove države van okvira habsburške monarhije. Oni su još pred samu kapitulaciju isticali Majsku deklaraciju, donesenu u Beču još 1917. godine sa trijalističkim uređenjem Austro-Ugarske Monarhije kao najveću tekovinu, a bili su odlučni protivnici Krfske deklaracije zbog toga, što bi nova država bila monarhija sa [srbijanskom] dinastijom Karađorđevića, iako su Krfsku [deklaraciju] prihvatili Hrvati [Ante] Trumbić i [Frano] Supilo. Još nismo zaključili diskusije kad u viječnicu općine, u kojoj se održavala konferencija, nahrupiše Bože Matijević sa svojim oružanim odredom i s njime desetak drugih zelenokadrovaca iz obližnjih sela sa puškama i torbama punim puščane municije, pozdravljajući sve prisutne. Pristupili su meni, kao izabranom članu Narodnog vijeća [SHS] u Zagrebu i saopćili mi, da su oni već u obračunavanju sa narodnim neprijateljima. Odgovarajući im da im je mjesto u redovima kotarskog narodnog vijeća, a Bože Matijeviću i njegovom odredu posebno u redovima Narodne straže, oni su uglavnom prihvatili moje prijedloge. Dok smo razgovarali međusobno, zapazio sam kako se praznila soba. Neki od straha, jer su osjetili nakane zelenokadrovaca, a neki i zato što se nisu slagali sa zaključcima. Na kraju ostali smo u sali samo zelenokadrovci i članovi novoizabranog općinskog vijeća i straže. Izišli smo zajedno u mračne ulice, neosvijetljene, jer električnog svjetla nije bilo, a rijetke petrolejske svjetiljke zatajiše. Po ulicama su prolazile silhuete pljačkaša nadošlih iz raznih sela, koje su se zaustavljale pred radnjama da bi u pogodnom času razbile brave, probili se unutra i otpočeli s pljačkom. Odred Bože Matijevića još iste noći preuzeo je službu."[21] Uz to, dr. I. Ribar navodi, da je "Dolazak dobro opremljenog i naoružanog, te disciplniranog vojnog odreda unio [je] strah među one građane koji su se za vrijeme rata obogatili, a iz Đakova se nisu ni makli. I kao po nečijoj komandi, svi od reda pozatvarali su svoje kuće, stanove, radnje, bježali prema željezničkoj stanici, da bi prvim vozom otputovali

21 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 166.-167. Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 253, 26. VII. 1958., str. 3.; K. Pavić, Đakovo 1239.-1989. 750 godina. Prošlost omeđena ratovima (29), *Glas Slavonije*, (Osijek), 7. VIII. 1989.; Bogumil Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, *Zbornik*, god. 16, br. 16, Historijski institut Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1979., str. 84., 122-123.; Bogumil Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, Novi Sad, 1990., str. 219.-220.

u Osijek, pa dalje prema sjeveru sve do Subotice. Sve dragocjenosti i novce ponijeli su sa sobom, jer su se bojali da će im ih odred Bože Matijevića oduzeti, za kojeg su mislili da je izvidnica srpske vojske, koja se u svom oslobodilačkom naletu približavala. Njegov je odred u sporazumu sa osnovnim mjesnim i kotarskim odborom Narodnog vijeća spriječio daljnju pljačku i paleže nastale prvih dana poslije kapitulacije, dakle anarhiju. Oni isti građani, koji su na početku rata bili u prvim redovima pljačkaša srpskih domova, postali su poslije propasti majčice im Austro-Ugarske [Monarhije] pljačkaši imovine onih koji su izbjegli iz Đakova. Jednom riječju, odred [B. Matijevića] je spasio milijunske vrijednosti robe po raznim dućanima i magazinima, štokove namirnica od pljačke i vatre. Ali u isto vrijeme likvidirao i sve općinske činovnike i službenike koji su se ogriješili o narodnim interesima i obogatili na račun porodica ratnika, zelenokadrovaca [...].”[22]

Dr. I. Ribar, u svojim sjećanjima objavljenim u *Đakovačkom listu* tvrdi, “Direktor vlastelinstva Biskupije [Ivan] Čefuta uvečer u mraku zajedno sa predsjednikom kotara [Đakovo] [Antunom] Mitrovićem tražio je u bašti mjesto, gdje bi mogao zakopati sandučić sa dragocijenostima, da bi se slijedečeg jutra rano u zoru zakopao u slamu pšenice spremnu na kolima za prevoz u Brod na Savi. I on je pobjegao u Zagreb, ostavljajući na milost i nemilost cijelo vlastelinstvo, u strahu za život, da ga ne bi vlastelinski radnici zarobili, zatvorili, a možda i ubili. A ostavio je i poruku za Narodno vijeće [Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS], da mu stavlja na raspolaganje i upotrebu živi i mrtvi inventar vlastelinstva biskupije. [...] A i Kaptol biskupije po svojem predstavniku Mati [Matiji] Fišeru učinio je to isto s time, da se Narodno vijeće [Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS] postara za zaštitu Strossmajerove katedrale, njenih dragocijenosti i umjetnina. Ja sam kao izabrani predsjednik [Mjesnog odbora] Narodnog vijeća [SHS u Đakovu] primio u [općinskoj] vijećnici Božu Matijevića i umolio ga, da sa svojim odredom smiri pljačku i uspostavi red, a posebno sam ga umolio da bi zaštitio katedralu. Ovoj se mojoj molbi odmah priključio cijeli [Mjesni] odbor Narodnog vijeća [SHS u Đakovo].”[23]

Prema navodima dr. I. Ribara, đakovački “frankovci i klerikalci (furtimaši)”, oni koji su ga ranije, u početku rata, nazivali izdajicom hrvatskog naroda i otpadnikom od katoličke crkve i bezvjercem, te veleizdajnikom monarhije i

22 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 139.-140. Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 253, 26. VII. 1958., str. 3.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 254, 9. VIII. 1958., str. 4.; K. N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, str. 79.; K. Pavić, Đakovo 1239.-1989. 750 godina. Prošlost omeđena ratovima (29), *Glas Slavonije*, (Osijek), 7. VIII. 1989.

23 Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 265, 17. I. 1959., str. 3. Usp. K. N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, str. 79.

dinastije, dočekali su ga pred stanom [u Satničkoj ulici (današnja Ulica Ante Starčevića)] nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije, "a povodom osnivanja Narodnog vijeća [SHS] sa srpskim i hrvatskim zastavama, razumije se zastrašeni od opasnosti koja im je prijetila od zelenokadrovaca. Na spisku poznatog i spomenutog zelenokadrovca BoŽe Matijevića, zapovjednika [!] Narodne straŽe u Đakovu, bili su svi oni, a ja kao predsjednik narodnog vijeća lično sam se zaloŽio, da im kosa sa glave nije pala u takozvanoj 'revoluciji'."[24] Štoviše, dr. I. Ribar, u svojim sjećanjima objavljenim u *Đakovačkom listu* tvrdi, "Gledao sam sa prozora ove jadne frankovce, furtimaše i mađarone[25], kako su se sa lampionima postavili naprijed ispred onih građana, koji su me zaštićivali u ona teška vremena, a vjerovao sam da nisu zaboravili, da su me na početku rata napadali, i u svom oduševljenju za rat protiv Srbije, da su bacali kamenice na prozore moga stana. A kad smo prvi put na Željezničkoj stanici dočekali nadošli prvi odred srpske vojske, koji se na prolazu za Osijek zadrŽao nekoliko dana u Đakovu, onda su ovi isti sa lampionima, koji su se gurali među prve u povorci, otimali koji će od njih prihvatiti srpsku zastavu i staviti je na svoja ramena da ju nosi u pratećoj koloni ulicom sve do zgrade Narodnog vijeća. Na početku rata su gazili i palili srpsku zastavu ovi isti, a sada ju nosili kao slavom ovjenčani pobjednici, koračajući uz vatrogasnu muziku ispred odreda srpske vojske. Vođa franko-furtimaški poznati profesor [Antun] Donković, nije bio prisutan. Napušten od svih on se povukao i sakrio među zidine sjemeništa, ispred onih Đakovčana koje je trovao jednom protunarodnom politikom. [...]."[26]

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS Đakovo, imenovao je 7. studenoga 1918. povjerenikom za javnu sigurnost trga Đakovo nadporučnika dr. Antuna Niderlea, osobu od najvećeg povjerenja dr. I. Ribara, a zamjenikom povjerenika za javnu sigurnost trga Đakovo nadporučnika Svetozara Račkog. Pročelnikom "cijelog vojničkog odsjeka" imenovan je nadporučnik Andro Morić, a njegovim zamjenikom za "pododsjek prijavni i opskrbni" nadporučnik Aleksandar Repka. Povjerenikom za poštu, brzojave i telefon u kotaru Đakovo, imenovan je Rudolf Weidl.[27]

---

24 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 201. Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 262, 29. XI. 1958., str. 3.

25 Mađaron – pogrdan naziv za političkog pobornika održanja drŽavne unije s Mađarima.

26 Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 259, 18. X. 1958., str. 3.

27 Pisana ovlast Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Đakovo, od 9. studenoga 1918., o imenovanju dr. A. Niderlea povjerenikom za javnu sigurnost trga Đakovo, na sjednici Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Đakovo 7. studenoga 1918., koju je potpisao dr. I. Ribar. [izvornik u vlasništvu obitelji Niderle, Đakovo] i Proglas, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 1.; Važne naredbe Narod. vijeća u Zagrebu, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 1.; K. Pavić, Đakovo 1239.-1989. 750 godina. Prošlost omeđena ratovima (28), *Glas Slavonije*, (Osijek), 5. VIII. 1989.

Prema navodima dr. I. Ribara, "Pošto su se razbježali svi činovnici kotarski i općinski, poštanski i Željezničari, morao je odbor Narodnog vijeća da uspostavi u prvom redu saobraćaj na Željeznici, Vrpolje-Đakovo-Osijek, te poštu, telegraf i telefon u Đakovu. Građanin Vjekoslav Dorić brijački obrtnik, koji se upravo povratio sa fronte, a tamo je bio u službi vojne pošte, telegrafa i telefona, te se tako osposobio za dobrog rukovodioca, preuzeo je odmah dužnost upravnika pošte. Njegova je zasluga bila, da su nam telegraf i telefon odmah proradili u najteža vremena nemira i nereda. Tri dana i tri noći sjedio je on kod telefona primajući vijesti iz Zagreba i šaljući ih obratno. Na sreću smo imali i svoje ljude na Željezničkoj stanici u Đakovu i Vrpolju i tako je bio omogućen kakav takav saobraćaj."[28]

Kako Narodno vijeće SHS nije moglo ukinuti stare upravne službe i oblasti, koje u mnogočemu nisu dobro djelovale, mjesni odbori Narodnog vijeće SHS zamišljeni su kao dopuna postojećim upravnim tijelima, ponajprije u stvarima gdje su ona zakazala. Rad mjesnih odbora Narodnog vijeća SHS trebao se je sastojati u održavanju javnog reda i poretka, osiguranju redovnog uplaćivanja narodnog poreza, koji bi se dijelom koristio za rad mjesnih odbora i uzdržavanje narodnih straža, te objašnjavanju i promicanju novog političkog stanja.[29]

Mjesni odbori Narodnog vijeća SHS bili su u nadležnosti Sekcije za organizaciju i agitaciju Narodnog vijeća SHS, na čelu koje se je nalazio Budislav Grga Anđelinović. Dio mjesnih odbora Narodnog vijeća SHS bio je vrlo dobro organiziran. Uglavnom su to bili mjesni odbori Narodnog vijeća SHS u većim mjestima. Među takvima bio je i Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS Đakovu.[30]

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS Đakovu, da bi mogao izdavati vlastito glasilo zaplijenio je zalihe papira tiskare Makse Brucka u Đakovo, koja je prema tvrdnjama dr. I. Ribara, "cijelo vrijeme rata služila neprijatelju" i ustupio tiskari Matije (Moce) Kraljevića, člana Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Đakovo za potrebe izdavanja *Glasa slobode*, glasila Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, pod uredništvom Andrije (Andre) Morića, bliskog suradnika dr. I. Ribara. No, stvarni urednik *Glasa slobode* bio je dr. I. Ribar, kako u svojim sjećanjima i navodi.[31] Prvi broj *Glasa slobode* nema nadnevka, no objavljen je svakako između 28. listopada 1918., kada je osnovan Mjesni odbor Narodnog

28 I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 254, 9. VIII. 1958., str. 4.

29 T. Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 362.

30 T. Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 358.-359.

31 Usp. I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 180.

vijeća SHS Đakovu, i 14. studenoga 1918., kada je objavljen drugi broj, uz naznaku da izlazi svake nedjelje.[32]

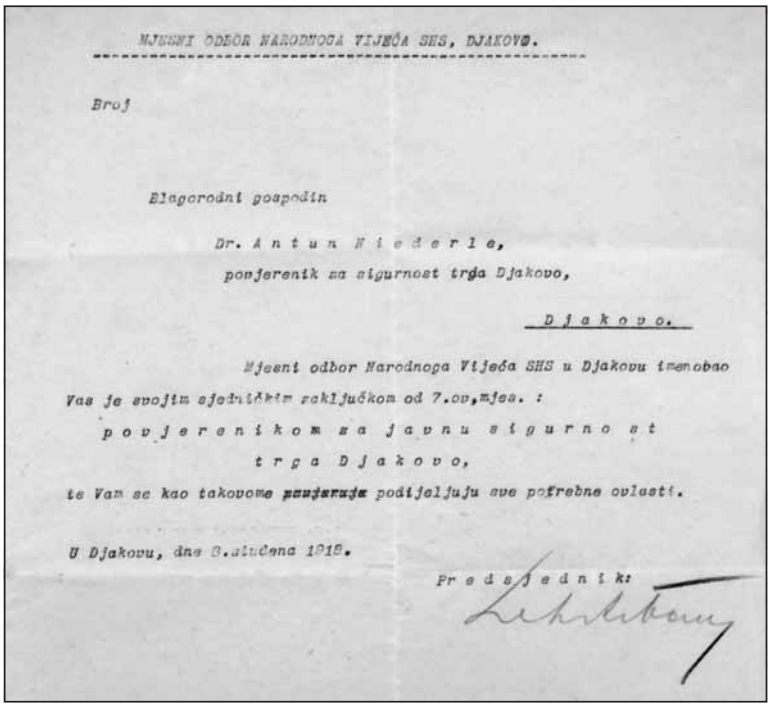

MJESNI ODBOR NARODNOGA VIJEĆA SHS, DJAKOVO.

Broj

Blagorodni gospodin

Dr. Antun Niederle,

povjerenik za sigurnost trga Djakovo,

Djakovo.

Mjesni odbor Narodnoga Vijeća SHS u Djakovu imenovao Vas je svojim sjednickim zaključkom od 7.ov,mjes. :

povjerenikom za javnu sigurnost trga Djakovo,

te Vam se kao takovome poujaruje podijeljuju sve potrebne ovlasti.

U Djakovu, dne 8.studena 1918.

Predsjednik:

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS Đakovo imenovao je 7. studenoga 1918. dr. Antuna Niderlea povjerenikom za javnu sigurnost trga Đakovo

Proglašenje DrŽave Slovenaca, Hrvata i Srba predstavljalo je nastanak svojevrsnog vakuuma u redovnom odvijanju političkog Života. Mjesni odbori Narodnog vijeća SHS, u kojima su pobornici juŽnoslavenskog ujedinjenja imali prevladavajući utjecaj, preuzeli su obvezu infiltracije tih stajališta među stanovništvo, napose većinsko seljaštvo. U pravilu, gotovo odmah nakon osnivanja pojedinih mjesnih odbora Narodnog vijeća SHS postojeći tisak je došao pod njihov nadzor ili su, pak, pokretali izdavanje svojih glasila, kao što je to bio slučaj u Đakovu. Glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu

32 I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 254, 9. VIII. 1958., str. 4.; Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 265, 17. I. 1959., str. 3.; Krešimir Pavić, Đakovačko novinstvo 1918.-1928., *Đakovački vezovi. Prigodna revija 1981.*, Đakovo, 1981., str. 38.; K. Pavić, *Povijest đakovačkih tiskara*, str. 69.; K. Pavić, Đakovo 1239.-1989. 750 godina. Prošlost omeđena ratovima (28), *Glas Slavonije*, (Osijek), 5. VIII. 1989.

Glas slobode, iznosilo je iz broja u broj jasno stajalište o pripadnosti Slovenaca, Hrvata i Srba istoj etničkoj zajednici, te o uređenju buduće zajedničke drŽave JuŽnih Slavena.[33] Uredništvo *Glas slobode*, naime Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu, zastupalo je jasna unitaristička stajališta: "Mi stojimo na stanovištu podpunog narodnog jedinstva i jedinstvenosti drŽavne. 'Glas slobode' nije stranački, nego izključivo jugoslavenski list", te "Poduprite nas ovom zgodom, jer će naš list biti strogo vanstranački, a čisto jugoslavenski."[34]

Dr. I. Ribar, kao predsjednik Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Đakovo, nije se ustručavao bliske suradnje s zelenim kadrom[35], iako je u jednom od prvih proglasa dr. Antuna Niderlea, povjerenika Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Đakovo za javnu sigurnost trga Đakovo, istaknuto: "OruŽje mogu, da nose, samo oni, koji brane domovinu ili podrŽavaju mir i red, t. j. vojnici, redari, oruŽnici i legitimirani članovi [Narodne] straže Narodnog Vijeća. [...] NajstroŽije je zabranjeno davati sklonište članovima 'Zelenog Kadera', kao i uteklim uznicima. Nasuprot se sklonište istih ima smjesta prijaviti redarstvu."[36]

U vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije i u Đakovu i Đakovštini Živjelo se teško. Prema navodima dr. Ivana Ribara, "najgore smo prebrodili, ali Život je bio ipak teŽak. Nije bilo saobraćaja, Životnih namirnica, tekstila. Seljaci su beŽali sa fronta i sakrivali se u šumama. To je bio tzv. 'Zeleni kadar'.[37] [...] TraŽili su ih Žandari, naročito noću, kada su dolazili po hranu. Ginuli su, ali su i Žandari ginuli. Tako su dolazili do oruŽja i upotrebljavali ga za samoobranu. Ja sam 1918. godine uspostavio vezu sa zelenim kadrom koji se nalazio u okolini Djakova, jer je bilo tamo i mojih ljudi."[38]

---

33 I. Miškulin, *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.*, str. 28.

34 Iz Djakova i okolice - Iz uredničtva, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 2. i Iz Djakova i okolice - Iz uprave, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 2. Usp. K. Pavić, Đakovo 1239.-1989. 750 godina. Prošlost omeđena ratovima (28), *Glas Slavonije*, (Osijek), 5. VIII. 1989.; I. Miškulin, *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.*, str. 29.

35 Prema K. N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, str. 78.-79., 81., dr. I. Ribar je "jedini hrvatski građanski političar koji je pred kraj prvog svjetskog rata i za vrijeme prevrata 1918. surađivao sa 'Zelenim kadrom'."

36 Usp. Proglas, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 1.

37 O nastanku, djelovanju i značaju zelenog kadra, napose potkraj 1918. dr. I. Ribar u nekoliko je navrata iznio svoja tumačenje i stajališta, usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 250, 14. VI. 1958., str. 4.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 251, 28. VI. 1958., str. 4.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 252, 12. VII. 1958., str. 3.; K. N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, str. 77.-78.

38 DržŽavni arhiv u Zagrebu, Osobni fond Ivan Ribar, kut. 1., sign. 20, Pavel Čanji, *Koliko snage zahteva jedan Život. Iz biografije dr. I. Ribara*, s.l., s.a., [rukopis], str. 187. Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 252, 12. VII. 1958., str. 3.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 253, 26. VII. 1958., str. 3.

U svojim najpoznatijim objavljenim sjećanjima, naslovljenim *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, dr. I. Ribar navodi, "[...] S prijateljem iz Đakova [Hinko Maurović][39], koji je imao vinograde u selu Hrkanovci u neposrednoj blizini vlastelinskih šuma, često sam odlazio i prije rata, tako da i 1918. god. ovaj vikend nije bio nikome sumnjiv. Sastanak sam zakazao s jednim svojim dobrim poznanikom i političkim i partijskim pouzdanikom iz pomenutog sela. Dok je moj prijatelj bio zauzet poslom u vinogradu i u vinskom podrumu, ja sam u obliŽnjoj šumi odrŽao dogovoreni sastanak sa dvojicom poznatih seljaka. Oni su me dočekali došavši iz svog logora udaljenog oko 3 km u šumi. Uglavnom, oni su se interesirali koliko će trajati rat, koliko ima Žandarma u općini i kotaru, da li redovito patroliraju i u kojem pravcu, da li vidim patrole na glavnom drumu. Želja im je bila da im se doturi nekoliko vojničkih pušaka s municijom. Kao svog narodnog zastupnika, zamolili su me da se pobrinem za porodice ne samo njihove, već i od ostalih u selu. Pri kraju izrazili su Želju da se ponovo sastanemo. Skoro iza ovoga imao sam sastanak u noći u kući svog povjerljivog prijatelja u selu Tomašanci."[40] Noćnom sastanku u Tomašancima nazočio je i mjesni učitelj [Vlado] Ivakić, prema dr. I. Ribaru, "oduševljeni jugoslavenski nacionalista". Tada je dr. I. Ribar razgovarao i "[...] sa školovanim omladincem BoŽom Matijevićem, studentom iz istog sela, poznatim mi još od prije rata po radu u selima kotara [Đakovo], skupljajući seosku omladinu na liniji jugoslavenskih integralnih nacionalista.[41] On i njegovi drugovi s kojima je bio u logoru, bili su članovi sokolskih društava, ne da vježbaju, već preko ovih da podržavaju i jačaju svoju organizaciju. Iz svega o čemu smo kratko vrijeme razgovarali, jer je Žurio, razabrao sam ono glavno što sam htio doznati, u prvom redu da spremaju sebe i seljake u logoru za poslove koje će svršetak rata nametnuti našem jugoslavenskom narodu, a to je ostvarenje ujedinjenja u Krfskom paktu [...]."[42]

---

39 Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 252, 12. VII. 1958., str. 3.

40 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 138. Iste ili, pak slične, kraće ili duže, verzije susreta sa zelenokadrovcima u Đakovštini potkraj Prvoga svjetskog rata, u vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije, dr. I. Ribar je opisao, ili su opisani u nekoliko navrata. Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 252, 12. VII. 1958., str. 3.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 253, 26. VII. 1958., str. 3.; DAZG, Osobni fond Ivan Ribar, kut. 1., sign. 20, P. Čanji, *Koliko snage zahteva jedan Život. Iz biografije dr. I. Ribara*, s.l., s.a., [rukopis], str. 187.-188.; K. N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, str. 79.

41 U ovom slučaju oznaka za one koji osim jugoslavenske, državotvorne, nacije nisu priznavali nikakve druge narodnosti, ni hrvatske, ni srpske, ni slovenske.

42 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 138.-139. Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 253, 26. VII. 1958., str. 3.; K. N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, str. 79.

Suradnju Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Đakovo, i napose predsjednika Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Đakovo, dr. I. Ribara, sa zelenim kadrom, kasnije će u nekoliko navrata dr. I. Ribar pojašnjavati i opravdavati nužnim pokušajima u svrhu smirivanja stanja u Đakovu i Đakovštini, a zbog prekida veza sa Središnjim odborom Narodnog vijeća SHS u Zagrebu. Tada je Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS Đakovo morao preuzeti svu odgovornost na sebe. U vrijeme prevrata, potkraj listopada i početkom studenoga 1918., uz pomoć jedne skupine zelenog kadra, "više desetina dobro naoružanih vojnika", predvođene Božom Matijevićem, zagovornikom "revolucionarne pravde", dr. I. Ribar i Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS Đakovo nastojao je uspostaviti red u kotaru Đakovo, ali očito i obračunati se i sa onima koji su bili politička opozicija njihovim nastojanjima.[43]

*

Prema navodima dr. I. Ribara, u Đakovu je proglašenje DržŽave Slovenaca, Hrvata i Srba dočekano "sa velikim oduševljenjem."[44]

Na sjednici Upravne općine Đakovo Kraljevske kotarske oblasti Đakovo, održane 5. studenoga 1918., u nazočnosti 14 zastupnika i jednog virilista[45] (dr. Antun Švarcmajer [Schwarzmayer], Franjo Jakševac, Ljudevit Kohn [Karić], Antun Pavić, Mato Šarčević, Franjo Lay, Ivo Brezović, Pavo Tomesić, Edo Brod, Leopold Šips, Bernhard Kerpner, Franjo Stanković, Mijo Senc [Senz], Stipo Papratović), od sveukupno 18 izabranih zastupnika, te prisutnim predsjednikom Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu dr. Ivanom Ribarom, a pod predsjedanjem Josipa Geigera, općinskog načelnika Đakova i perovođom Antunom Kalmanom, općinskog pisarskog pomoćnika, općinski je načelnik J. Geiger predložio, "pošto se je Hrvatska Slavonija i Dalmacija odcjepila od Habsburške kuće te je osnovana jugoslavenska država a za provedbu toga izabrano je Zemaljsko Narodno Vijeće u Zagrebu moli da se zaključi odanost i vjernost njemu kao i mjesnom Narodnom vjeću.-" Općinsko zastupstvo Đakova, izabrano na izvanrednoj sjednici, "priseglo je vjernost i odanost narodnom vjeću u Zagrebu te oduševljeno pozdravlja zaključak Hrvatskog sabora od 30. listopada o.[ve] g.[odine] te naročito osnivanje buduće slobodne neovisne suverene Jugoslavenske države. Pozdravlja podjedno oduševljeno novu narodnu vlast

43 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 140.; Stevo Reljić, Đuro Mihaljčić, *Dr Ivan Ribar i sinovi. Život i djela*, Zagreb, 1975., str. 165.-168.; I. Miškulin, *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.*, str. 31.-32.

44 Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 262, 29. XI. 1958., str. 3.

45 Virilist – član sabora ili nekoga drugog tijela po položaju ili rodu, nasuprot biranom članu.

postavljenu po Narodnom Vjeću te izriće ova svoju poslušnost i odanost, a također mjestnom Narodnom Vjeću."[46] *Glas slobode* izvijestio je zatim, da je općinsko zastupstvo trga Đakovo "jednoglasno [je] zaključilo izraziti potpuno povjerenje 'Narodnom vijeću', te se ovomu i zavjerilo. – Nadalje je zaključeno ulicu Franje Josipa prozvati Wilsonovom ulicom [današnja Ulica Pape Ivana Pavla II.], a Pejačevićevu ulicu ulicom Slobode [današnja Ulica Matije Gubca]."[47]

Narodno vijeće SHS u Zagrebu uputilo je 26. listopada 1918. poziv za prikupljanje prinosa za Narodno vijeće SHS kao "dragovoljni narodni porez". U Đakovu je za primanje prinosa za Narodno vijeće SHS bila ovlaštena Prva hrvatska štedionica PodruŽnica Đakovo.[48] Nato je, tijekom studenoga 1918., Stolni kaptol đakovački poklonio u svrhe Narodnog vijeća SHS iznos od 100.000 kruna, od čega je polovica bila namijenjena potrebama Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, a druga polovica je ustupljena Središnjem odboru Narodnog vijeća SHS u Zagrebu.[49]

U to vrijeme, kao i drugdje, i na području kotara Đakovo, rekvirirana[50] je stoka (krave i volovi). Rekvizicija je u Đakovštini provedena 27. listopada 1918. Prema izvješću upravitelja kotara Đakovo, od 14. studenoga 1918., ukupno je od seljaka u Đakovštini, u 17 općina, rekvirirano stoke u vrijednosti 144.974 kruna i 55 filira. Najviše je rekvirirano u općinama Bračevci, Viškovci, Levanjska Varoš, Vrpolje i Budrovci, a najmanje u općinama Selci, Krndija i Gašinci.[51]

---

46 Hrvatski drŽavni arhiv, Zagreb, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919., kut. 11., br. 468, 1918. [111-114], Đakovo - Kr. Kot. oblast Djakovo, Upravna općina Djakovo, Izvadak iz sjedničkog zapisnika obdrŽane sjednice dne 5. studena 1918. Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 260, 1. XI. 1958., str. 3.

47 Iz mjesnog odbora i zapovjedništva - Opć. zastupstvo trga Djakova, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 4.

48 *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, Izabrali i priredili: M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, No 14, Zagreb, 2008., str. 171.-172. ili *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, Izabrali i priredili: M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević, Zagreb, 2008., str. 171.-172.

49 Usp. Vjesnik - Stolni kaptol, *Glasnik biskupija bosanske i srijemske* (Đakovo), tečaj XLVI, br. 20, 21, 22, 30. XI. 1918., str. 165.; Iz Djakova i okolice - Kaptol djakovački za N.V., *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 6, 15. XII. 1918., str. 2.

50 Rekviriranje, rekvizicija – prisilno otuđenje uz naplatu ili privremeno oduzimanje imetka privatnih osoba ili organizacija, koje provodi drŽava obično u ratne svrhe.

51 [Kotarska oblast u Đakovu], Izkaz o primopredaji rekviriranog blaga niŽe navedenih općina, U Djakovu, dne 14/XI 1918., [prilozi: zapisnici o primopredaju rekviriranog blaga u općinama Vrbica, Budrovci, Drenje, Piškorevci, Vuka, Viškovci, Vrpolje, Đakovo, Gašinci, Semeljci, Levanjska Varoš, Krndija, Đakovački Selci, Bračevci, Strizivojna, Trnava, Gorjani], preslika u posjedu autora.

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu pozvao je početkom studenoga 1918. u prvom broju *Glasa Slobode* građanstvo, da uplaćuju "narodni porez za 'Narodno Vijeće', te za našu 'Narodnu stražu'. Bez materijalnih sredstava nema obstanka i napretka ničemu, a naročito ne u ovo veliko vrijeme našoj teško stečenoj slobodi. U mnogim mjestima naše domovine skupljeno je već na milijune za 'Narodno vijeće' i narodnu vojsku, a u Djakovu mnogi ih imućnih gradjana nijesu platili do danas ni filira. Pravi patriotizam te sigurnost osobna i imovinska zahtjeva, brzu i čim obilniju novčanu pomoć."[52] Glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode*, poziva i 24. studenoga 1918. "Plaćajte državni porez i obćinske daće. Naša mlada i nova država treba u prvom redu sredstva, da može napredovati. [...]."[53] Potkraj studenoga i početkom prosinca 1918. uslijedili su novčani prinosi imućnijih Đakovčana za Narodno vijeće SHS u Zagrebu i Narodnu stražu Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu. *Glas slobode* objavio je njihova imena i svotu koju su uplatili.[54]

Na sjednici povjerenika hrvatsko – slavonsko – dalmatinske zemaljske vlade u Zagrebu, 9. studenoga 1918., Milan Rojc, povjerenik za bogoštovlje i nastavu, izvijestio je, "da je dobio iz Đakova dopis tamošnjeg mjesnog odbora, potpisan po narodnom zastupniku dru Ivanu Ribaru, kojim se za tamošnju narodnu stražu traži iz interkalara[55] biskupije đakovačke pripomoć od 100.000 kruna, da se još spasi što se spasiti može i da se uzmogne obraniti pljačkanje Đakova, u kom još imade mnogo živežnih namirnica." Povjerenik za bogoštovlje i nastavu iskazao je stajalište "da se toj molbi ne može udovoljiti, već da se eventualno iz interkalarne uprave dade Narodnom Vijeću [SHS] u Zagrebu oveća svota na raspolaganje." Nadalje, povjerenik za bogoštovlje i nastavu "drži, da je najbolje, ako se od velikog Župana [dr. Milana] Kostića zatraži brzojavno kompanija Srbijanaca." Ban Antun pl. Mihalovich [Mihalović] je mišljenja, "da bi se za narodnu stražu u Đakovu mogla iz interkalara dati svota od 10.000 kruna." Nato je povjerenstvo zaključilo, "da se zatražena svota za narodnu stražu u Đakovu ne može dati već stanovita manja svota i da se od velikog Župana srijemskoga zatraži smjesta Srbijanska vojska."[56]

---

52 Najnovije telefonske vijesti - Narodni porez, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.

53 Iz mjesnog odbora i zapovjedništva - Plaćajte državni porez i obćinske daće, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 4.

54 Usp. Prinosi za "Narodnu stražu" u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 3.; Društvene vijesti - Prinosi za "narodni porez" u Zagrebu i "Narodnu stražu" u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 5, 8. XI.I 1918., str. 3.

55 U ovom slučaju: interkalar – nezauzeti odnosno neraspoređeni prihodi, novčana sredstva.

56 Bogdan Krizman, Zapisnici sjednica povjerenika hrvatsko - slavonsko - dalmatinske zemaljske vlade u Zagrebu (1918), *Zbornik*, god. 2, br. 2, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1964., str. 258.

Veliki problem bila je za mir i red u DržŽavi SHS i bivša vojska Austro-Ugarske Monarhije, koja se je krajnje neorganizirano vraćala s bojišta. Narodno vijeće SHS zatražilo je početkom studenoga 1918. od srbijanske vojske, da joj manji dijelovi srbijanske vojske u Srijemu i istočnoj Slavoniji pomognu u osiguravanju redovitog prometa, sprječavanja pljačke i oštećenja dobara, zaštiti Života i imovine ljudi, te da iz tih krajeva omoguće opskrbu zapadne Hrvatske i Zagreba prehrambenim potrepštinama.[57]

Prve srbijanske vojne jedinice u Slavoniju su počele pristizati sredinom studenoga 1918. Članovi mjesnih odbora Narodnog vijeća SHS upriličili su im svugdje svečane dočeke. Naime, kako unitaristička politika nije pronašla pristaše u najbrojnijem društvenom sloju, hrvatskom seljaštvu, svi napori pobornika bezuvjetnog ujedinjenja DržŽave SHS sa Kraljevinom Srbijom, ne bi bili mogući bez dolaska, nazočnosti i intervencija srbijanske vojske.[58]

Uza sve rasprave o pitanjima uređenja zajedničke držŽave, Narodno vijeće SHS ustvari nije ni pomišljalo o stvaranju neovisne, "jugoslavenske", držŽave nego je jedino težilo ujedinjenju sa Kraljevinom Srbijom. Prema nepodijeljenoj ocjeni povjesničara, DržŽava SHS bila je "hotimično privremena".[59] Iako su se pojedinci u Predsjedništvu Narodnog vijeća SHS zanosili i mogućnošću opstanka neovisne DržŽave SHS s granicama na Drini, Savi i Dunavu, razvoj događaja išao je drugim tijekom. Ne treba zanemariti, da je srbijanska alternativa "ujedinjenju" s DržŽavom SHS, bila amputacija određenih teritorija, – kako su Srbijanci isticali "po pravu oružja" –, u koja bi ušli i Baranja rijekom Dravom do Osijeka, Srijem i Slavonija do linije Željezničke pruge Osijek - Đakovo - Šamac, te cijela Bosna i Hercegovina i Dalmacija do rta Planka.[60]

---

57 Usp. D. Janković, B. Krizman (prir.), *Građa o stvaranju jugoslovenske držŽave (1.I - 20.XII 1918)*, Tom II, str. 475.; B. Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske držŽave*, str. 321.-347.; Ante Grubišić, Osječka građanska garda u Prvom svjetskom ratu, *Osječki zbornik*, XXVII, Osijek, 2004., str. 117.; Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919), *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, No 14, Zagreb, 2008., str. 57. ili Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919), u: *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, Izabrali i priredili: M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević, Zagreb, 2008., str. 57.; Ivica Zvonar, Pogled na 1918. iz perspektive dijela istaknutih sudionika, u: *1918. u hrvatskoj povijesti. Zbornik*, Urednik: Željko Holjevac, Zagreb, 2012., str. 502.-503.

58 I. Miškulin, *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.*, str. 32.-33.

59 Usp. Ferdo Čulinović, *DržŽavnopravni razvitak Jugoslavije*, Zagreb, 1963., str. 129.; Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919), *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, No 14, Zagreb, 2008., str. 35. ili Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919), u: *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, Izabrali i priredili: M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević, Zagreb, 2008., str. 35.; Z. Matijević, Guske u magli. Djelovanje članova Središnjega odbora Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu (listopad 1918. - siječanj 1919.), str. 105.

60 Usp. B Krizman, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, str. 336.-337.; Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak

Glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* u prvom je broju, objavljenom početkom studenoga 1918. najavio dolazak srbijanske vojske, "Prema pouzdanim vijestima iz Zemuna započelo je u većim masama prelaz srbske vojske. Preći će cijela srbska vojska pojačana sa 100.000 francuskih vojnika. Pozivaju se gospodje i gospodične za 10. ov.[og] mj.[eseca] pol 11 prije podne u obćinsku vijećnicu radi dogovora za doček srbske vojske."[61]

U Đakovo je 14. studenoga 1918. u 9 sati prije podne stigao vlakom iz Brčkog prvi odred srpske vojske, od 50 konjanika, pod zapovjedništvom kapetana Jevtovića.[62] O dolasku srpske vojske u Đakovo odmah je izvještena Središnja kancelarija Narodnog vijeća SHS u Zagrebu.[63] Prema *Glasu slobode*, dočekao ih je na Željezničkom kolodvoru Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS Đakovo, s predsjednikom dr. Ivanom Ribarom. "Svečani doček bio je pred opć.[inskom] vijećnicom, gdje ih cvijećem dočekalo mnoštvo dama i gospodična, pozdravio predsjednik dr. Ribar, te gospodja Tonica [Antonija] Ribar i gospodična Jelka Stanišić. Zahvalio se kapetan Jevtović. Gospodje i gospodične obasule su braću cvijećem. Dobro nam došli braćo ponosna."[64] Osječki *Jug*, prenosi ovu vijest o dolasku i dočeku prvih postrojbi srbijanske vojske u Đakovu, te nadopunjuje i, da "Večeras ili sutra u jutro očekuje se dolazak čitave pukovnije srpske vojske, koja je odredjena za kotar Djakovo. Sprema se takodjer svečani doček."[65] Dva tjedna kasnije, 28. studenoga 1918., "u 3. sata po podne stigla je u Djakovo 4 četa, 3 baona[66], 4 pješačkog puka od drinske divizije. Na kolodvoru dočekana je po mjesnom predsjedniku i zapovjedniku. Pred obćinom pozdravio je ovu ponosnu bratsku vojsku dr. Ivan Ribar zanosnim govorom. Zahvalio se komandir I. Drobnjak. Ova četa sa strojopuščanim odjel.[jenjem] od 6 mitraljeza i jednog brd.[skog] topa ostaje u Djakovu, te će provesti u samom Djakovu temeljito razoruŽanje kao i povratak upljačkanih stvari. – Četa je predbjeŽno

(1918/1919), *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, No 14, Zagreb, 2008., str. 61. ili Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919), u: *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, Izabrali i priredili: M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević, Zagreb, 2008., str. 61.

61 Najnovije telefonske vijesti - Braća Srbi dolaze, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.

62 Usp. Iz mjesnoga odbora i zapovjedništva - Doček braće Srba, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 4.; Dogadjaji u pokrajini - Srpska vojska u Djakovu, *Jug* (Osijek), god. I, br. 214, 15. XI. 1918., str. 1.; K. Pavić, Đakovo 1239.-1989. 750 godina. Prošlost omeđena ratovima (29), *Glas Slavonije*, (Osijek), 7. VIII. 1989.

63 Usp. Bogdan Krizman, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918., *Historijski zbornik*, god. X, br. 1-4, Zagreb, 1957., str. 122.

64 Iz mjesnoga odbora i zapovjedništva - Doček braće Srba, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 4.

65 Usp. Dogadjaji u pokrajini - Srpska vojska u Djakovu, *Jug* (Osijek), god. I, br. 214, 15. XI. 1918., str. 1.

66 Baon – bataljon (bataljun).

nastanjena u školi. Mi ovu bratsku našu ponosnu jugoslavensku i srbsku vojsku od srca pozdravljamo. Bio im boravak u Djakovu kao na vlastitom domu, a našem gradjanstvu preporučamo ove borce pažnji i ljubavi, a jednako i svem našem seljaštvu kod uredovanja po selima."[67]

Nakon što je potkraj listopada 1918. preuzelo austro-ugarsku vojsku i mornaricu, Narodno vijeće SHS otpočelo je sa stvaranjem vojske Države SHS ("Narodna vojska Slovenaca, Hrvata i Srba"), ali ne bez niza poteškoća.[68] Novačenje u vojsku Države SHS bilo je usporeno ponajprije zbog kaotičnog stanja i antiratnog raspoloženja u Državi SHS, te stihijskog i neorganiziranog povratka raspadnute austro-ugarske vojske, dezerterstva i neodazivanja za služenje vojske. Poziv na novačenje u vojsku Države SHS naišao je na slab odaziv.[69]

Vojnicima starijim od 40 godina odobravao se otpust iz vojske i povratak kućama. Iako je bilo predviđeno da u mjesnim narodnim stražama služe samo starija godišta i na vojnu službu nepozvana godišta, nesustavno i teško su se provodile odredbe, da mlađa godišta budu upućena na služenje vojske. Narodne straže postale su često utočišta mnogobrojnim vojnicima i vojnim obveznicima, koji se nisu htjeli vratiti u svoje postrojbe ili odazvati novačenju.[70]

Glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode*, izvijestilo je 14. studenoga 1918., "Vojnici članovi narodnih straža ostati će do daljnjega, dok bude potreba, na svojim mjestima t. j. kod svojih kuća, da podržavaju mir i red, te da brane od zuluma[71] našu teško stečenu slobodu."[72]

---

67 Iz Djakova i okolice - Dolazak srbske vojske, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 3.

68 Usp. Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1921*, Beograd, 1988., str. 23.-33.; Mile Bjelajac, Stvaranje Vojske Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, u: *Srbija 1918. godine i stvaranje jugoslovenske države. Zbornik radova*, Odgovorni urednik: Slavenko Terzić, Beograd, 1989., str. 365.-378.; Tomislav Zorko, *Sigurnosne prilike i stvaranje vojno-policijskih snaga Države SHS na prostoru banske Hrvatske*, Magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, Zagreb, 2006. I tamo navedeni izvori i literatura.

69 B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 246.; Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919), *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, No 14, Zagreb, 2008., str. 55. ili Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919), u: *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, Izabrali i priredili: M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević, Zagreb, 2008., str. 55.; T. Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 370.-371.

70 Usp. D. Janković, B. Krizman (prir.), *Građa o stvaranju jugoslovenske države*, Tom II, str. 402.-403.; T. Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 370.-371.

71 Zulum – nasilje, nepravda, bezakonje, okrutnost, tiranija, teror.

72 Važne odredbe "Narodnoga vijeća" S.H.S. u Zagrebu - Mobilizacija, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 2.

Zapovjedništvo doknadnog bataljuna 78. pješ. puk. SHS.

Br. 1917/1894

Konačna otpustnica.

kojom se narodni vojnik Bassi Victor

pučin desetnik rodjen 18 69 zavičajan u općini

Djakovo kotaru Djakovo županija

Virovitica zemlja Slavonija iz sveze na-

rodne obranbe SHS i bivše zajedničke vojske i bivšeg domobranstva

otpušta u svoje boravište Djakovo te nije dužan stupiti u

ikoju vojsku ili ratnu mornaricu, jer je četrdesetu godinu navršio.

Osijek, dne 22. studena 191 8

"Konačna otpusnica" iz vojske izdana 22. studenoga 1918. desetniku Viktoru Bassiju iz Đakova od Zapovjedništva doknadnog bataljuna 78. pješačke pukovnije SHS u Osijeku

Dr. I. Ribar, kao predsjednik Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, podrobno je 23. studenoga 1918. izvijestio Predsjedništvo Narodnog vijeća SHS u Zagrebu o stanju u Đakovu i kotaru Đakovo. Uz ostalo, navodi i niz poteškoća, napose promidŽbene naravi, u provođenju naredbe Povjerenika za zemaljsku obranu o pridolasku godišta 1899.-1895. vojnim doknadnim tijelima, koju je Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu primio "za jednu od svojih ozbiljnijih zadaća". Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu je "smjesta obavjestio sve mjesne odbore i narodne straže našeg kotara, da navedena godišta izluče iz straže i upute doknadnom tijelu u Osijek. Mirne duše sasma iskreno moramo ustvrditi i sa pohvalom istaći, da su se navedena godišta skoro sva odazvala pozivu [...]." No, dr. I. Ribar napominje, "NaŽalost ali opet moramo utvrditi Žalosnu činjenicu, da je skoro 2/3 od tih vratilo se natrag, te se prijavilo ovom mjesnom odboru, da ih u Osijeku ne primaju, da su ih već putem u Osijek, a naročito iz [Željezničkog] kolodvora osječkog do zapovjedništva upućivali nepoznati ljudi i časnici i vojnici, da se neka povrate kući, jer da ili taj poziv ne vrijedi, ili da će trpiti u Osijeku i u toj novoj vojsci nevolju, a najviše glad! Šta više dogodilo se prama kazivanju istih, da su ih sami časnici u pisarni doknadnih tijela otpućivali kući sa motivacijom, da ih sada ne trebaju." Nakon što se je odmah Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu telefonski raspitao kod vojnog

zapovjedništva u Osijeku, "dobio [je] odgovor, da to čine kojekakovi ljudi, te da su već izdali stroge odredbe i na kolodvoru u Osijeku i putem od Osijeka do samih zapovjedništava, da se pridošla momčad pod pratnjom vojničkom predvede, da tako bude odcijepljena od raznih zločinačkih i protunarodnih upliva. Razumije se samo po sebi, da smo ovu momčad, koja se je vratila nazad uputili, da imade odmah opet uputiti se u Osijek, pod prijetnjom najstrožijih posljedica."[73]

Glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode*, objavilo je 24. studenoga 1918. upozorenje, "da godišta 1895. 1896. 1897. 1898. i 1899. imadu bezuvjetno pridoći svojim doknadnim baonima na djelatno (aktivno službovanje). Tko do ponedjeljka najkasnije ne pridodje, biti će smatran izdajicom domovine i proti ovakovima postupati će se najstrožije u smislu vojnih zakona po prijekom sudu."[74] Zatim je, 1. prosinca 1918., *Glas slobode* naglasio, "Poziv na aktivno službovanje urodio je na našem kotaru dobrim odzivom. Ima ali još uvijek nekoliko, koji nijesu otišli. Većim dijelom su to momci, koji su se javili u oružnike, pa su naknadno otpušteni. U koliko još nijesu otišli, upozoravamo ih, da do ponedjeljka 2. prosinca o.[ve] g.[odine] bezuvjetno otidju. Otvorene zapovjedi dobivaju kod zapovjedništva obćine Djakovo. Svi pako, koji su otpušteni imadu svoj boravak prijaviti kod obć.[inskog] poglavarstva i kod mjesnog zapovjedništva. – Nakon 2. prosinca [1918.] biti će prisilno predvedeni i strogo kažnjeni oni neposlušni."[75]

No, kasnije u svojim sjećanjima dr. I. Ribar navodi, "Pozivu za mobilizaciju bez ikakvih sankcija nije se nitko odazvao. Ja sam se tada nalazio stalno u Đakovu, gdje se kao i drugdje s velikim oduševljenjem dočekalo proglašenje nove države. I ja, kao narodni zastupnik đakovačkog kotara odnosno član Narodnog vijeća [SHS] kao centralne i suverene narodne vlasti države SHS, činio sam zajedničke napore sa osnovanim narodnim vijećem čitavog đakovačkog kotara, kako bi sklonili vojne obveznike da se odazovu pozivu. Međutim svi naši napori, naročito naši govori na seoskim sastancima, ostali su bez uspjeha, jer je

73 HDA, Zagreb, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919., kut. 11., br. 468, 1918. [116-117], Đakovo, - Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, Mjesni odbor Djakovo, U Djakovu dne 23. studenoga 1918. Predsjedništvu Narodnog Vijeća SHS, Zagreb; Josip I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917-1918 (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas), *Arhivski vjesnik*, god. I, sv. 1, Zagreb, 1958., str. 139.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 270.; Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Povijesni prilozi*, god. 10, br. 10, Zagreb, 1991., str. 227. ili Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 64.

74 Iz mjesnoga odbora i zapovjedništva - Odlazak na djelatno službovanje, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 5.

75 Iz mjesnoga odbora i zapovjedničtva - Poziv na aktivno službovanje, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 2.

prevladala psihoza koja se brzo prenosila iz sela u selo, iz kuće u kuću bez dogovora: dosta rata, a narodnoj seljačkoj državi ne treba vojske, pozivajući se na glasove koje su zarobljenici unašali u sela vraćajući se iz Rusije, pozivajući se na Brestlitovsku pogodbu o miru [sklopljenu 15. prosinca 1917.], a protiv rata, koju su sklopili boljševici, iako je bila preteška, jer su je diktirali Njemci kao osvajači. Samo su ovi prećutali i istinu, da su boljševici stvarali tada svoju narodnu vojsku, Crvenu armiju. [...] Ne samo hrvatski, već ni srpski seljaci nisu se odazvali. To hipnozom i demagogijom ucijepljeno raspoloženje hrvatskih seljačkih masa protiv rata uspješno su u prvom redu iskorištavali agitatori Radićeve [Hrvatske pučke] seljačke stranke, bolje reći putem svojih kanala demagozi franko-furtimaški, koji su se posredno uvlačili u njene redove. [...]"[76]

*

U mnogim mjestima stara upravna tijela bila su znatno oslabljena bijegom ili odlaskom starih državnih službenika, te je došlo do prevage u korist novih kotarskih i seoskih odbora Narodnog vijeća SHS, koji su djelovali usporedo sa starim upravnim strukturama. No, u takvim okolnostima Narodno vijeće SHS u Zagrebu nije bilo kadro nadgledati rad mjesnih odbora, koji su bili njihovi organi, niti je moglo upravljati narodnim stražama, koje su djelovale pod okriljem općinskih i seoskih vlasti. Nedostatak nadzora prouzročio je mnogobrojne teškoće, jer su jedinice narodnih straža često sačinjavali isti oni koji su, napose po selima, donedavno sudjelovali u nemirima. Ponekad su narodne straže izmakle nadzoru i proglašavale ili stvarale nova mjesna rukovodstva. Tek nekoliko je povjerenika Narodnog vijeća SHS, kao dr. I. Ribar u Đakovu, pokušalo od Narodne straže stvoriti pouzdanu vojsku.[77]

U Đakovu je Narodna straža osnovana potkraj listopada 1918.[78] Prema osječkom glasilu *Jug*, neposredno nakon osnivanja Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, na zboru stotinjak građana 28. listopada 1918., dr. I. Ribar je "pozvao, da se i u Djakovu osnuje narodna straža", što je i prihvaćeno. Nato je

76 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 172.-173. Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 263, 13. XII. 1958., str. 3.

77 Usp. HDA, Zagreb, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919., kut. 9., br. 212, telefonska obavijest iz Đakova, 17. XI. 1918. I. Banac, "I Karlo je o'šo u komite": Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918., str. 36.

78 Usp. Narodno slavlje u pokrajini - Mjesni odbor "Narodnog vijeća" u Djakovu, *Jug* (Osijek), god. I, br. 198, 30. X. 1918., str. 2.-3.; Doček hrvatske vojske u Djakovu, *Hrvatska obrana* (Osijek), 31. X. 1918., str. 2.; Narodna straža u Djakovu, *Obzor* (Zagreb), br. 250, 6. XI. 1918., str. 3.; T. Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 368. B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 251., navodi netočno, da je Narodna straža u Đakovu osnovana tek 4. studenoga 1918.

natporučnik u pričuvi Andro Morić pojasnio "organizaciju narodne garde. Ova bude i osnovana, te je odmah i preuzela službu. [...]."[79]

Osječka *Hrvatska obrana* izvijestila je opširno da je u Đakovu 29. listopada 1918. "[...] u tri sata popodne bio [je] svečani doček hrvatskih vojnika u općinskoj vijećnici. Mjesni odbor narodnoga vijeća pozvao je sve vojnike koji se nalaze na dopustu u gradsku vijećnicu na dogovor, kako bi se organizovala jaka gradjanska straža. Sabralo se oko 40 vojnika. Dr. Ribar predsjednik odbora je pozdravio prisutne. U jezgrovitu govoru je istaknuo važnost reda i društvenog poretka u ovo ozbiljno doba. Nada se, da će, vojska narodno vijeće poduprijeti, te svoju i narodnu imovinu znati muževno čuvati od svakog nepravednog napadaja. Za tim je progovorio podpredsjednik mjesnog odbora A.[ntun] Akšamović. Hvali veselo držanje vojnika pri ulazu u Djakovo. No upozorava da ozbiljnim i trijeznim vladanjem pokažu, kako im je doista stalo do toga, da u izmučenoj zemlji Hrvatskoj zavlada potpuni mir. Za vrijeme skupštine stigli su vojnici iz Gorjana[80], a malo zatim i četa vojnika iz Osijeka. Na trgu ispred gradske vijećnice bile su živahne manifestacije slobodi, jugoslaviji, Narodnome Vijeću [SHS]. Poslije toga su odbornici mjesnoga narodnoga vijeća odveli oko 30 vojnika, koji su bili posve poderani i zapušteni u bližnju trgovinu, te ih preobukli u nova odjela. Vojnici su klicali odbornicima mjesnog narodnog vijeća za brigu i susretljivost. Makar da je ulica bila prepuna vojnika, koji su mnogo hitaca u zrak bacili, nije bilo nikakva izgreda. Vojništvo je opetovano pjevalo hrvatsku himnu, te se u uzornom redu pod mrak razišlo kućama. Djakovci se ponose da čestiti vojnici našega kraja shvaćaju ozbiljnost današnjega vremena. – Tako se doista imade shvaćati prava sloboda!" No, u Đakovu u noći 29./30. listopada 1918. nije sve prošlo u "uzornom redu". U dodatku ovoj vijesti, uredništvo *Hrvatske obrane* je istaknulo: "Naknadno doznasmo od našega izvestitelja iz Djakova, da su poslije ove improvizirane svečanosti u gluho doba noći neodgovorni elementi, kojekakvi cigani, skitnice i beskućnici počinili svu silu teških izgreda. Radi toga se jučer 30. listopada sve učinilo, da se u Djakovu obrazuje narodna straža."[81]

O osnivanju Narodne straže u Đakovu i u okolnim selima, kratko je početkom studenoga 1918. izvijestio i zagrebački *Obzor*, "Kako iz Djakova javljaju, održala se u Djakovu i u općinama djakovačkog kotara narodna gardina straža."[82]

---

79 Usp. Narodno slavlje u pokrajini - Mjesni odbor "Narodnog vijeća" u Djakovu, *Jug* (Osijek), god. I, br. 198, 30. X. 1918., str. 2.-3.

80 Riječ je o zelenokadrovcima Bože Matijevića.

81 Doček hrvatske vojske u Djakovu, *Hrvatska obrana* (Osijek), 31. X. 1918., str. 2.

82 Narodna straža u Djakovu, *Obzor* (Zagreb), br. 250, 6. XI. 1918., str. 3. Usp. B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 239.

Narodne straže bile su poluvojne postrojbe koje je ustrojavalo Narodno vijeće SHS za održavanje javnog reda i mira. Trebale su biti oslonac u provođenju politike Narodnog vijeća SHS. No, često su narodne straže bile nepouzdane, te umjesto da brane red i mir sudjelovale su u pljačkama i neredima. Nedisciplinirano i neposlušnost bile su pojava u svim narodnim stražama. Vojna stega bila je nepoznanica, a samovolji ponegdje nije bilo kraja. Narodne straže koristile su se često i za političke obračune, napose protiv protivnika unitarizma i ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom. No, ponegdje bile su zahvaćene idejama "republikanizma" i "boljševizma", pa su raspuštane. Nakon što je Narodno vijeće SHS u Zagrebu pozvalo na osnutak mjesnih odbora Narodnog vijeća SHS, počele su se osnivati i njihove narodne straže. Vodstvo mjesnih narodnih straža preuzimale su osobe s vojnim iskustvom (časnici, dočasnici ili vojnici). Pripadnici mjesnih narodnih straža bili su uglavnom iz obrtničkog, radničkog i seljačkog staleža. Služba u narodnim stražama bila je uglavnom plaćena, a o visini naknade odlučivali su mjesni narodni odbori.[83] Narodne straže naoružavane su vojnim oružjem ili oružjem iz oružničkih postaja. Stoga je i naoružanje, koje su imale narodne straže, bilo raznoliko. Članove mjesnih narodnih straža prepoznavalo se po iskaznicama i znakovima. Znak je bila traka, uglavnom trobojnica, na rukavu s otisnutim znakom, najčešće natpis "Narodna straža" ili "Straža Narodnog vijeća".[84]

Za razliku od ostalih mjesta u Slavoniji i Srijemu, Narodna straža u Đakovu ustrojena je u dvije postrojbe. Prva skupina nazvana je "Straža Narodnog vijeća", pod zapovjedništvom natporučnika dr. Antuna Niderlea, bila je jednaka postrojbama koje su ustrojavane u ostalim mjestima, te druga skupina, koju su činili vojnici i civili sposobni za vojnu službu, nazvana "Jugoslavenska satnija", pod zapovjedništvom Andre Morića.[85]

O tome je glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* u prvom broju, objavljenom početkom studenoga 1918., izvijestilo, da će se prema zaključku Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, "razdijeliti

---

83 Usp. Važne odredbe i naredbe "Narodnog vijeća" SHS - Vojna beriva i ratne potpore, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 3. Služba u straži Narodnog vijeća SHS u Đakovu bila je plaćena. Usp. Vijesti i odredbe mjesnog odbora "Narodnog vijeća" u Djakovu - Isplata mazde, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.; Iz mjesnoga odbora i zapovjedničtva - Izplata mazde, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 5, 8. XII. 1918., str. 2.

84 Usp. T. Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 363., 365.-368., 371.-372., 374.-375.

85 Usp. Važne naredbe Narod. vijeća u Zagrebu - Iz mjesnog odbora "Narodnog Vijeća" u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.; Vijesti i odredbe mjesnog odbora "Narodnog vijeća" u Djakovu - Narodna straža u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.; I. Miškulin, *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.*, str. 31.

[će se] straža 'Narodnog Vijeća' u dvije grupe i to: 1) u jednu satniju, kao jedinicu jugoslavenske vojske, u koju će se uvrstiti svi civili i vojnici, sposobni za oružje, te koje će odabrati zapovjednik satnije sa podčasnicima iz pojedinih ulica, te koji će vršiti strogo vojničku službu za trg Djakovo, te 2) u Stražu 'Narodnog Vijeća' u Djakovu u koju će se uvrstiti svi ostali gradjani trga Djakovo, sposobni za oružje, te koje će odabrati zapovjednik straže sa podčasnicima, a koji će vršiti službu redarstva i oružničku izključivo za trg Djakovo. – Zapovjednikom satnije pod 1. imenovan je nadporučnik [Andro] Morić, a njegovim zamjenikom natporučnik [Josip] Baumeister. Zapovjednikom straže 2. imenovan je nadporučnik Dr. [Antun] Niderle a njegovim zamjenikom Svetozar Rački."[86]

Istovremeno, Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu, izvijestio je građanstvo, "Za očuvanje reda, uzdržavanje poretka, te javnu i privatnu sigurnost kao i očuvanje privatnoga i javnoga dobra osnovana je u Djakovu narodna straža. Članom narodne straže može i mora biti svaki vojnik Djakovčanin. Članovi narodne straže biti će 9. i 10. ov.[og] mj.[eseca] razvrstani u satniju, a ova će biti uredjena čisto vojnički i sačinjavati jedinicu opće narodne obranbene snage. Zapovjednikom narodne straže u Djakovu je nadporučnik Andro Morić, koji je ujedno vojni povjerenik za cijeli kotar Djakovo. [...]."[87]

Prema navodima iz Đakova, koje potpisuje neki Orion, objavljenim 10. studenoga 1918. u *Hrvatskoj obrani*, "Narodna je mjesna straža medjutim danas dobro organizirana. Velika je u tom zasluga natporučnika A.[ndre] Morića a i gorjanca Bože Matijevića.[88] Iz Osijeka su naši dobili pušaka i naboja i jednu mašinsku pušku. U okolicu su zatim poduzimali izvide pa je tom zgodom dosta pljačkaša poginulo."[89] No, glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* 24. studenoga 1918. izvješćuje: "Sa svih strana dolaze vojnici članovi narodnih straža i oni, koji nijesu traže odjeću i obuću. Što je mjesni odbor posakupio, to je izdano, a zalihe ne imamo nikakove u Djakovu, što svi dobro znadu. Zapovjedništvo se obratilo u Osijek i u Zagreb radi doznake obuće i odjeće, pa čim ova stigne biti će najpotrebnijim članovima narodnih straža izdavana. [...]"[90]

---

86 Važne naredbe Narod. vijeća u Zagrebu - Iz mjesnog odbora "Narodnog Vijeća" u Djakovu,, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.

87 Vijesti i odredbe mjesnog odbora "Narodnog vijeća" u Djakovu - Narodna straža u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.

88 B. Matijević je Tomašančanin.

89 Pljačkanja i pustošenja po Slavoniji - U Djakovu, *Hrvatska obrana* (Osijek), 10. XI. 1918., str. 3.

90 Iz mjesnoga odbora i zapovjedništva - Odjeća i obuća, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 4.

Početkom studenoga 1918. Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu odnosno Zapovjedništvo narodnih straža za kotar Đakovo, objavilo je u glasilu Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode*, upozorenje, da "Sve narodne straže u kotaru djakovačkom, koji su položili do sada prisegu vjernosti 'Narodnom vijeću', stoje pod zapovjedništvom povjerenika za kotar Djakovo nadporučnika Andre Morića. Sve upute i odredbe izdaju se u Djakovu. Upozoravaju se svi članovi narodnih straža da svoje mjesne zapovjednike bezuvjetno slušaju. Naročito se upozoravaju članovi narodnih straža, da strogo vrše svoju službu, da ne pucaju uzalud, da paze, da u službi ne učine krivicu."[91] Uz to, upozoreno je građanstvo, da oružje "smije nositi samo onaj vojnik, koji bude članom straže Narodnog vijeća [SHS] i to samo u službi. Svi, koji nijesu članovi straže Narodnog vijeća ne smiju oružje niti nositi niti posjedovati, nego na posebnu dozvolu vojnog zapovjedništva. Pozivaju se svi, da 9. i 10. ov.[og] mj.[eseca] u prostorijama kot.[arskog] suda predadu na potvrdu, jer će se nakon toga vremena u smislu zakona proti pojedincima nedozvoljenoga nošenja i posjedovanja oružja postupati. Članovi straže i vojske Narodnog vijeća [SHS] mogu imati oružje, no moraju imati na svojim iskaznicama potvrdu za to od vojnog zapovjedništva."[92] Istovremeno, građanstvo je upozoreno, da svako "pucanje u mjestu i van istoga bez osobite potrebe najstrožije se zabranjuje."[93]

Glas slobode je 24. studenoga 1918. izvijestio, da su narodne straže do sada ustrojene u Đakovu, jedna satnija, zatim posebne narodne straže u Piškorevcima, Budrovcima, Strizivojni, Vrpolju, Đurđancima, Viškovcima, Širokom Polju, Vuki, Beketincima, Punitovcima, Josipovcu, Krndiji, Gorjanima, Tomašancima, Ivanovcima, Satnici, Bračevcima, Drenju, Preslatincima, Kućancima, Velikom Nabrđu, Malom Nabrđu, Gašincima, Kondriću i Selcima. "U Trnavi ureduje jedna ophodnja narodne straže iz Djakova i jedna obhodnja srbske vojske iz Broda, a podjedno su narodne straže sada u Trnavi, Svetoblažje, Dragotin, Slob.[odna] Vlast i Majar".[94]

---

91 Najnovije telefonske vijesti - Narodnim stražama po selima, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.

92 Vijesti i odredbe mjesnog odbora "Narodnog vijeća" u Djakovu - Nošenje oružja, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.

93 Najnovije telefonske vijesti - Pucanje, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.

94 Iz mjesnog odbora i zapovjedništva - Narodne straže, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 4. Usp. B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 251. I tamo navedeni izvori i literatura.

Dr. I. Ribar, u svojim sjećanjima objavljenim u *Đakovačkom listu* ističe "posebno nesebičan rad Andre Morića i Josipa Baumajstera [Baumeister], koji su odmah otpočeli sa organizacijom Narodne straže pri Narodnom vijeću [...]."[95]

No, uloga Bože Matijevića bila je očito nezaobilazna u osnivanjima narodnih straža u Đakovštini, i važna u njihovom djelovanju tijekom studenoga 1918. To potvrđuje i napis objavljen u *Hrvatskoj obrani.* "Prema naredbi vlade Narodnog Vijeća [SHS] u Zagrebu ustrojena je nastojanjem domaćega sina čestitoga Hrvata gosp. Bože Matijevića već dne 1. studenoga t.[ekuće] g.[odine] u mjestu Tomašanci 'Narodna straža', koja se sastoji od 14 mladjih ali odvažnih vojnika. Svaki vojnik 'Narodne straže' dobiva 40 K[runa] dnevno u ime plaće i opskrbe."[96]

Đakovačka Jugoslavenska satnija postrojena je od 220 bivših vojnika, a u održavanju reda i mira i uredovanju protiv buntovnika pomagale su joj narodne seoske straže. Sve bolje organizirane Narodne straže bile su zaprisegnute. Tako je i đakovačka Narodna straža nedugo nakon osnutka položila i prisegu.[97]

Glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* objavilo je 14. studenoga 1918. zaključak Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Đakovo, da će u nedjelju [17. studenoga 1918.] biti "svečana služba božja u stolnoj crkvi kao zahvalnica, što smo postali slobodni. Toj službi božjoj prisustvovati će i narodna straža u Djakovu i to novo osnovana [Jugoslavenska] satnija. [...] Članovi ove satnije imadu doći svi po mogućnosti u vojničkim odorama. Bezuvjetno moraju svi članovi satnije, osim straža doći na službu Božju. Nakon ove biti će još jednoć zaprisegnuće cjele satnije pred obćinskom vijećnicom."[98]

Svečana prisega Jugoslavenske satnije u Đakovu obavljena je u nedjelju 17. studenoga 1918., o čemu je opsežno izvijestio *Glasnik biskupija bosanske i*

---

95 Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 255, 23. VIII. 1958., str. 2.

96 Domaće vijesti – Narodna straža i mjesni odbor u Tomašancima, *Hrvatska obrana* (Osijek), 15. XI. 1918., str. 3.

97 Usp. HDA, Zagreb, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919., kut. 11., br. 468, 1918. [116-117], Đakovo, - Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, Mjesni odbor Djakovo, U Djakovu dne 23. studenoga 1918. Predsjedništvu Narodnog Vijeća SHS, Zagreb; J. I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917-1918 (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas), str. 138.; Zdenka Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Povijesni prilozi*, god. 10, br. 10, Zagreb, 1991., str. 227. ili Zdenka Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 63.; Zdenka Šimončić-Bobetko, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941.*, Zagreb, 1997., str. 210.; T. Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 368.

98 Iz mjesnog odbora i zapovjedništva - Svečana prisega, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 3.-4.

srijemske. Nakon službe Božje, koju je obavio kanonik Matija Pavić, položila je Jugoslavenska satnija od preko 200 momaka svečanu prisegu pred stolnom crkvom, a prisutno je bilo više tisuća općinstva. Tom je prilikom msgr. Antun Akšamović, rektor bogoslovnog sjemeništa, održao poduži govor: "Vojnici! Odlična braćo! Važni su dani i sudbonosni časovi, koje proživljujemo. Doživismo dane već odavna željkovane. Dočekali smo, Bogu hvala, dan zlatne slobode naše. Sloboda je iz Božjeg krila izašla, te za njom teži svako stvorenje na zemlji. Ako čovjek pojedinac svom dušom i bićem svojim teži i gine za osobnom slobodom, kudikamo je opravdanija i Bogom blagoslovljenije težnja naroda za političkom, financijalnom i gospodarskom slobodom. Slobodi svoga naroda posvetiše sav život svoj naši velikani: Petar Svačić, Petar Zrinjski [Zrinski], [Fran] Krsto Frankopan, Eugen Kvaternik, Ante Starčević i veliki vladika [Josip Juraj] Strosmajer [Strossmayer]. Danas dusi njihovi radosno gledaju iz nebeskih visina na nezavisnu jugoslavensku državu. U dobri čas su predstavnici naroda našega shvatili nastojanje djedova naših i velikana naših oko jedinstva i sloge jugoslavenskih naroda, i osjetili drhtaj duše narodne, koja je neodoljivo tražila slobodu svoju. Taj dan, komu je bila namijenjena sva muka naroda, kroz tolike godine i stoljeća, tolike suze izrabljenog Jugoslavena, Slovenca, Hrvata i Srbina, toliki znoj preporoditelja naših i potoci krvi sinova naših, dočekasmo mi sretnici. Dne 29. listopada o.[ve] g.[odine] proglasio je naš zemaljski sabor potpunu nezavisnost Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Rijeke, te imenovao potpuno suverenu vladu Narodnog Vijeća [SHS] u Zagrebu, a patriotički val ushićenja zatalasao je diljem cijele domovine. Šteta je, braćo i do neba grjehota, što nam je taj sretni dan bio pomućen uličnim izgredima i zločinima, počinjenim od nekolicine prostaka i zločinaca, koji htjedoše teške časove, kada N.[arodno] V.[ijeće] stupa na čelo zemlje, da izrabe za svoje paklenske svrhe. Nije mi svrha, da o tim odurnim ljudima zborim. Njih osudjuje narod sam. Jer svaki razuman čovjek znade, da se sloboda i lopovština razlikuju kao nebo i pakao. Ta sloboda je dar srca Božjega, najljepši cvijet iz neba, a lopovština odurno sjeme pakleno. Nu kako se ni dijete na svijet ne radja bez krvi i suza, tako je teško i državu osnovati bez krvi i žrtava. Žrtve su naše bile strašne, a brige velike; ali znajte, braćo, da se mi danas nalazimo u takovom položaju, u kakvom nijesmo bili od propasti kraljeva domaće krvi. Prokletstvo kralja Zvonimira nas je sapelo u nemilu i tešku zajednicu s Madžarima, u kojoj smo bili sapeti punih 900 godina, a pod zadnje vrijeme gotovo izdisali. Kraj toga okovali smo se drugom vezom uz Austriju, kojoj smo služili kao vjerni i odani, a ona nas držala kao prezreni i zapušteni narod. Zaključkom našega sabora postala je starodrevna kraljevina Hrvatska posve slobodna, posve nezavisna, u pravom smislu suverena država. Ta država, kao svaka druga, mora imati svoju vladu, svoju vojsku, svoje financije i sve ostale uvjete za samoodržanje potrebite. Tako snabdjevena i uredjena složiti će se u zajednicu s ostalom braćom Srbima i Slovencima u jednu jaku, jugoslavensku

državu S. H. S., koja će brojiti preko 12 milijona duša. Jugoslaveni će biti gospodari jadranskog mora i plodnih krajeva. Biti će bogati žitom, vinom i uljikom. A kad rudnike i ugljenike svoje u red stavimo, biti će jaka i industrija naša. Eto za to smo se borili, za to smo patili. Za to ćemo živjeti i umrijeti. Vojnici! Kao što se kuća ne gradi na pijesku i kaošto se grede i tetive ne učvršćuju vrbovim klinom, tako se ni država ne može osloniti na ljude nepouzdane. Snaga države mjeri se po njezinoj vojsci. Jakost države ovisi o jakosti vojske. Tko hoće mira u zemlji, mora imati obranbenu silu. Vi ste, vojnici, jugoslavenska satnija, koja će za ove ideale živjeti i umrijeti. Kao jamstvo narodu polažete danas svečanu zakletvu, svečanu prisegu. Kunete se poštenjem svojim, nad kojim ništa čovjeku svetije nije. Kunete se Bogom živim, Bogom svemogućim, Bogom pravednim. Bog živi dati će vam mudrosti, Bog svemogući dati će vam snage, a Bog pravedni dati će vam sreće, da započeto djelo brzo kraju privedete. Bog i Hrvati skidaju 900 godišnje okove Hrvata, Srba i Slovenaca, posestrime Dalmacije i Bosne, a Bogom štićene grudi braće Srba vraćaju slobodu Srbiji i Crnojgori. Genij jugoslavenstva naviješta mir, jedinstvo i slobodu! Vi ste prvi pioniri toga mira jedinstva i slobode. Zato u prisegi svojoj tražite jakost, po prisegi čuvajte mir i jedinstvo, a u miru i jedinstvu osigurajte slobodu naroda svoga. Dao Bog, da naša sloboda vječna bude!" Nakon toga je Andro Morić, zapovjednik Jugoslavenske satnije obavio čin prisege satnije. Predsjednik Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS dr. Ivan Ribar u svom je govoru "pohvalio patriotički duh djakovačke [Jugoslavenske] satnije, koja će dobro uredjena biti oslon i uvjet narodne slobode." Govorom načelnika općine Đakovo Josipa Geigera i "poklicima Jugoslaviji, [Jugoslavenskoj] satniji, slobodi, Narodnom Vijeću [SHS] zaključena je ova impozantna svečanost."[99]

Hrvatska obrana navodi da je svečani čin prisege Jugoslavenske satnije u Đakovu "uzveličala [je] veteranska glazba, kojom je vješto upravljao g. Madjarević učitelj u Satnici djakovačkoj." Nakon prisege Jugoslavenska satnija uputila se prema općinskoj vijećnici. "S balkona općinske vijećnice progovorio je vojništvu predsjednik mjestnog odbora N.[arodnog] V.[ijeća] dr. I. Ribar. U markantnome svome govoru hvali pripravnost vojnika djakovačkih, koju pokazaše u privrženosti i odanosti N.[arodnom] V.[ijeću]. Ističe važnost i snagu dobro uredjene i patriotičkim duhom nadahnute satnije, koja će kao jedinica jugoslavenske vojske, biti oslon i uvjet narodne slobode." Na koncu je progovorio vojnicima načelnik općine trga Đakovo J. Geiger: "Toplim riječima zahvaljuje vojnicima, što su odmah spremno stupili na obranu Djakova, kad je prijetila pogibao od ljudi opakih, koji su naumili, otimati i pljačkati. [...] Djakovo je i

99 Vjesnik - Svečana prisega, *Glasnik biskupija bosanske i srijemske* (Đakovo), tečaj XLVI, br. 20, 21, 22, 30. XI. 1918., str. 164.-165.

ovom zgodom pokazalo potpunu jednodušnost i slogu u nastojanju, da se narod dostojno i značajno sprema za izgradju nove jugoslavenske drŽave."[100]

Razvidno je da je u govoru od 17. studenoga 1918. pred Jugoslavenskom satnijom msgr. Antun Akšamović, rektor Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, istaknuo i određene hrvatske federalističke teŽnje.[101] Osječki *Jug*, glasilo koje je u Slavoniji najupornije promicalo ideje jugoslavenskog unitarizma, slikovito je početkom rujna 1918. prikazalo politička stajališta koja su u osvit raspada Austro-Ugarske Monarhije zastupali vodeći svećenici u Đakovu. Naime, u napadu na frankovce, i sve koje su takvima smatrali, *Jug* na temelju "informacija" od "prijatelja iz Djakova" naglašava da urednik *Glasnika biskupija bosanske i srijemske* i tajnik Biskupije, dr. Andrija Živković, "svoga furtimaštva i frankovluka nigda i nigdje ne taji. Desna ruka mu je g. Grga Galović, koji u svom frankovluku nije niti sa katoličkim 'Novinama' zadovoljan bio prije, a još manje je sada. Uz ovu dvojicu borbenih ulazi u račun i prebendar[102] g. Vjekoslav Kosina. Profesori dri. [Franjo] Didović i [Andrija] Spiletak, te [Antun] Jurčević nijesu jasni i borbeni, a jednako je postao neodredjen, nejasan negda oduševljani i borbeni narodni pop rektor g. Antun Akšamović. Vele, da je on danas neodredjen radi pitanja biskupske stolice u Djakovu. Kanonik g. [Mihovil (Milko)] Cepelić, negda pristaša Radićev, danas ne zna na koju bi stranu, a druga gg. kanonici ne bave se ovom stvari, t.j. oni nijesu za deklaraciju, oni nijesu proti, njima je svejedno." Prema "informacijama" iz Đakova, *Jug* naglašava, da "oni u Djakovu radi dobroga glasa ne će bar za sada, da rade sa [Aleksandrom] Horvatom, [Vladimirom] Sachsom[-Petrovićem] i [Ivom] Frankom, no sa drugim frankovcima hoće 'hrvatski kurs'."[103] Uz to, *Jug* istovremeno "[...] saznaje iz pouzdana vrela, da na osječku 'Hrvatsku Obranu' vrši veliki upliv slavonski katolički senijorat u Djakovu. Taj senijorat, koji se sastoji od izrazitih frankovaca kao što su gg. dr. [Andrija] Živković i [Grga] Galović, poduzeli su korake, da u svoje ruke dobiju 'Hrv. Obranu' i da je uredjuju na posve frankovački način kao ustuk zagrebačkim kaptolskim 'Novinama', koje su odlučno pristale uz sadašnji jugoslavenski pokret. Djakovački senijorat već vodi preko svojeg osječkog pouzdanika, jednog katihete, pregovore s ljudima oko 'Hrv. Obrane'. [...]."[104]

---

100 Naši dopisi - Osnutak prve jugoslavenske satnije u Djakovu, *Hrvatska obrana* (Osijek), 19. XI. 1918., str. 1.

101 Usp. Jure Krišto, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici, 1850.-1918.,* Zagreb, 1994., str. 365.; I. Zvonar, Pogled na 1918. iz perspektive dijela istaknutih sudionika, str. 505.

102 Prebendar – nadarbenik, posjednik prebende, crkvenog posjeda, koji ima na uŽivanje neki viši svećenik.

103 Osijek - Djakovo, *Jug* (Osijek), god. I, br. 154, 11. IX. 1918., str. 1.

104 Slavonski katolički seniorat i "Hrvatska Obrana", *Jug* (Osijek), god. I, br. 154, 11. IX. 1918., str. 4. Usp. Vjesnik - Osječkom "Jugu", *Glasnik biskupija bosanske i srijemske* (Đakovo), tečaj XLVI, br. 17, 15. IX. 1918., str. 138. U razumijevanju političkoga ozračja među svećenstvom u Đakovu, tijekom Prvoga

Dolazak srbijanske vojske u Virovitičku Županiju potaknuo je tamošnjeg Župana i Narodno vijeće SHS da 17. studenoga 1918. raspuste narodne straže. Ostavljene su samo pouzdane Narodne straže, poput one u Đakovu.[105] Nedvojbeno, narodne straže ostavljene su i tamo gdje su bile još potrebne za očuvanje reda i mira. Kad su narodne straže u Slavoniji većinom raspuštene, đakovačka Jugoslavenska satnija nastavila je djelovati. Naime, dr. Ivan Ribar uspio je u dogovoru s potpukovnikom Slavkom Kvaternikom zadržati Narodnu stražu u Đakovu još neko vrijeme. Sekcija za organizaciju i agitaciju odobrila je odluku potpukovnika S. Kvaternika. Naime, dr. I. Ribar je obavijestio 17. studenoga 1918. Narodno vijeće SHS u Zagreb, da je veliki Župan Virovitičke Županije odredio raspustiti sve narodne straže, uz napomenu, da u Đakovu nema ni vojništva, ni Žandarmerije i da bi moglo doći "do robljenja i nemira gorih nego su prošlih dana bili."[106] O tome, da se narodne straže u Đakovu ne raspuštaju, glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode*, izvijestilo je 24. studenoga 1918., "Upozoravamo sve naše ljude, da narodne straže u djakovačkom kotaru i dalje ostaju. Službu moraju vršiti svi vojnici od 24-40 godina. Narodna naša vlada u Zagrebu otpušta posve sa konačnom otpusnicom sve one vojnike, koji su prešli 40 godina života. U brzo vrijeme izaći će odredbe i glede mladjih godišta, no do toga vremena imadu narodne straže vršiti strogo, u redu i po vojnički svoju dužnost oko uzdržavanja mira i poredka."[107]

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu, izvijestio je 8. prosinca 1918., da su časnici kod Jugoslavenske satnije natporučnik Andro Morić, zapovjednik za kotar Đakovo, te natporučnik Josip Baumeister i poručnici Mato Horvat i H.[inko] Kiš.[108] Istovremeno, glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* upozorilo je 8. prosinca 1918., "Za javnu sigurnost, mir i poredak u Djakovu imadu vršiti službu [Jugoslavenska] satnija i to samo oni,

---

svjetskog rata, i napose 1918., usp. Zlatko Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.)*, Zagreb, 1998., str. 41.-92.; Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret (1903.-1945.)*, Zagreb, 2004., str. 103.-123. I tamo navedeni izvori i literatura. Još početkom 1918. Zbor duhovne mladeži đakovačke u dopisu Zboru duhovne mladeži zagrebačke napominje, da je projugoslavenska opcija pogubna za hrvatski narod. Stoga, i nije presmjelo u historiografiji iskazano tumačenje, da 1918. iz Đakova "guske nisu letjele u maglu". Usp. Marin Srakić, Iz Đakova "guske nisu letjele u maglu" 1918. godine, *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, god. CXXXIV, br. 7-8, Đakovo, 2006., str. 689.-690.

105 T. Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 375.

106 HDA, Zagreb, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919., kut. 9., br. 212, telefonska obavijest iz Đakova, 17. XI. 1918.; T. Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 368.-369.

107 Iz mjesnog odbora i zapovjedništva - Narodne straže ostaju, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 4.

108 Usp. Iz mjesnoga odbora i zapovjedničtva - Časnici kod satnije u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 5, 8. XII. 1918., str. 2.

koji će dobiti od zapovjedništva do 11. prosinca posebnu izkaznicu. Svi drugi nesmiju istupati od toga dana više kao članovi straže. Dalje vrše službu oružničke postaje i mjesno redarstvo. Svi se imadu ovim organima u službi bezuvjetno pokoravati."[109] Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu odnosno Zapovjedništvo narodnih straža za kotar Đakovo, objavilo je u glasilu Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* sljedeće upozorenje: "U mjestima gdje su narodne straže, imadu ove i dalje, dok selo te straže hoće imati, da se brinu oko reda, mira i poretka. Gdje su straže prestale postojati, imadu ove oružje bezuvjetno i što prije u Djakovo predati."[110]

Dr. I. Ribar, u svojim sjećanjima, objavljenima u *Đakovačkom listu*, tvrdi da je Narodna straža Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, "do kraja vršila svoje zadatke. Svaki napad neprijatelja nove vlasti, pljačkaša, bio je odmah od Narodne straže u zametku uništen. Na poziv [Mjesnog odbora] Narodnog vijeća [SHS u Đakovu] građani Đakova, i seljaci kotara svojim dobrovoljnim prilozima omogućili su, da smo mogli održavati Narodnu stražu, a isto tako i nove službenike i kurire, koje smo morali namjestiti u kotaru i općini, te pomagati novčano sve socijalno ugrožene. [...]. Rad odbornika Narodnog vijeća kotara i općina bio je dobrovoljan. Andrija Morić koji, se sav predao radu, nije imao nikakvo plaćeno stalno namještenje, odnosno zaposlenje. On je bio tajnik kotarskog i gradskog odbora, a nije primao za svoj rad nikakvu nagradu."[111]

*

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu zamolio je 23. studenoga 1918. od Predsjedništva Narodnog vijeća SHS u Zagrebu, u smislu okružnice Narodnog vijeća SHS od 18. studenoga 1918., službenu potvrdu za Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu sa pravom djelovanja. Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu izvjestio je Predsjedništvo Narodnog vijeća SHS u Zagrebu, da je u Đakovu i kotaru Đakovo "za sada priličan mir i red. Dne 17. ov.[og] mj.[eseca] zaprisegnuta je svečano Jugoslavenska satnija, koja vrši službu u cijelom kotaru. Jaka je 220 momaka bivših vojnika […]. Kako neima kod nas nikakove druge vojske a naročito neima srpske, to je ovoj satniji poglavita dužnost, da uspostavi konačno mir i red, da razoruža sve one, koji neimaju pravo

109 Iz mjesnoga odbora i zapovjedičtva - Služba u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 5, 8. XII. 1918., str. 2.

110 Iz mjesnog odbora i zapovjedničtva - Narodnim stražama, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 7, 22. XII. 1918., str. 2.

111 Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 255, 23. VIII. 1958., str. 2.

posjedovati oružje, da od pljačkaša oduzme ukradene stvari, a naročito da sakupi sve vojničke predmete i stvari od onih, koji su došli neovlašteno u posjed istih. Ovu dužnost vrši jugoslavenska satnija u Djakovu i u kotaru, a uz pomoć narodnih selskih straža strogo i savjestno, do sada sa vrlo povoljnim uspjehom. Do sada je uhićeno od zlikovaca i pljačkaša u cijelom kotaru 132, i ti su svi otpraćeni u uze sudbenog stola u Osijeku. Ustrijeljeno je svega 14, a to su renitentni[112] zlikovci, kolovodje, te opće poznati pogibeljni ljudi, zatečeni pri zločinima, koji se sa nikakovom poukom nijesu dali odvratiti od zločina, te koji su na zločine zavadjali neuki seljački svijet.[113] Strijeljanjem ovih odlanulo je cijelom kotaru."[114] […] Uz ostalo, Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu spominje i veliko nezadovoljstvo među seljaštvom, "kako drugdje, tako i kod nas", protiv općinskih činovnika. "Općinski činovnici ovoga kotara uz rijetke iznimke bili su tijekom ovoga rata najveći kajišari, koji su znali samo seljaka iscrpljivati i sebe obogaćivati, te koji su upravo demoralizirali narod. Valjda neima gorega općinskog činovništva, nego što je baš bilo ovo u kotaru djakovačkome."[115] "Pritužbe seljaka iz sviju općina prima ovaj mjesni odbor

112 Renitentni – uporno otporni, neposlušni, tvrdoglavi.

113 Navod u broju ubijenih u ovom dopisu dr. I. Ribara, predsjednika Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu Predsjedništvu Narodnog vijeća SHS u Zagrebu, od 23. studenoga 1918., u suprotnosti je, i znatno manji od brojeva ubijenih koje je objavila osječka *Hrvatska obrana*, 9. studenoga 1918., "U Djakovu i okolici […] Kod prijašnjih izgreda i pljačkanja ubijena su 22 pljačkaša." Usp. Telefonske vijesti "H.O." Službene brzojavke Narodnoga Vijeća, *Hrvatska obrana* (Osijek), 9. XI. 1918., str. 4., te osječki *Jug*, 15. studenoga 1918., "Djakovo. (Tel. Juga) Narodna straža marljivo ureduje u okolici. Dosad ustrijeljeno je nekih 33 pljačkaša. […]" Usp. Dogadjaji u pokrajini - Progon pljačkaša u okolici Djakova, *Jug* (Osijek), god. I, br. 214, 15. XI. 1918., str. 1.

114 HDA, Zagreb, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919., kut. 11., br. 468, 1918. [116-117], Đakovo, - Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, Mjesni odbor Djakovo, U Djakovu dne 23. studenoga 1918. Predsjedništvu Narodnog Vijeća SHS, Zagreb; J. I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917-1918 (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas), str. 139.; B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 108.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 271.; Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Povijesni prilozi*, god. 10, br. 10, Zagreb, 1991., str. 227. ili Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 63.; I. Banac, "I Karlo je o'šo u komite": Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918., str. 35., 41.; Z. Šimončić-Bobetko, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941.*, str. 210.; Tomo Šalić, Đurđanci u prostoru i vremenu, u: Tomo Šalić, Adam Pavić, *Đurđanci kod Đakova*, Đakovo, 2006., str. 65.

115 HDA, Zagreb, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919., kut. 11., br. 468, 1918. [116-117], Đakovo, - Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, Mjesni odbor Djakovo, U Djakovu dne 23. studenoga 1918. Predsjedništvu Narodnog Vijeća SHS, Zagreb; J. I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917-1918 (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas), str. 139.; Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Povijesni prilozi*, god. 10, br. 10, Zagreb, 1991., str. 227. ili Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 64.; I. Banac, "I Karlo je o'šo u komite": Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918., str. 30.-31.

savjesno i točno, te nastoji, da ih putem nadležnih oblasti povoljno po seljake riješi u koliko je to moguće u granicama zakona." […] Zaključno, u dopisu Predsjedništvu Narodnog vijeća SHS u Zagrebu, Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu navodi, da Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu prema okružnici Narodnog vijeća SHS poduzima "sve, da bude u čim većem kontaktu sa seljacima, pa tako držimo dnevno velike sastanke i škole sa našim seljacima", te da će dr. I. Ribar kao narodni zastupnik "poduzeti putovanje po cijelom kotaru i održati javne skupštine u svakom selu."[116] Ovaj dopis Predsjedništvu Narodnog vijeća SHS u Zagrebu, sa opisom stanja u Đakovu i Đakovštini i prikazom djelovanja Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu potpisuje dr. Ivan Ribar, predsjednik Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu.

Naime, pritisnuti činjenicom sve prisutnijeg izbijanja nezadovoljstva, naročito među seljaštvom, mjesni odbori Narodnog vijeća SHS pokrenuli su akciju održavanja javnih pučkih skupština. Dr. I. Ribar bio je jedan od najagilnijih promicatelja stajališta o narodnom jedinstvu i prednostima monarhističkog oblika vladavine nad republikanskim.[117] Dr. I. Ribar od 25. studenoga do 19. prosinca 1918., sa najbližim suradnicima iz Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS iz Đakovo održao je javne pučke skupštine u Budrovcima, Gorjanima, Kešincima, Koritni, Levanjskoj Varoši, Piškorevcima, Punitovcima, Semeljcima, Strizivojni, Trnavi, Velikom Nabrđu, Vrbici i Vrpolju.[118] Plan dr. I. Ribara bio je nakon Božića 1918. održati sa suradnicima javne pučke skupštine i u drugim mjestima kotara Đakovo.[119]

Prema navodima dr. I. Ribara "[...] protiv takve revolucije borilo se i u Đakovu općinsko i kotarsko [Narodno] vijeće [SHS] kojima sam ja bio na čelu kao izabrani predsjednik još prije 29. X [1918.] na zboru svih općinara, na kojem

116 HDA, Zagreb, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919., kut. 11., br. 468, 1918. [116-117], Đakovo, - Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, Mjesni odbor Djakovo, U Djakovu dne 23. studenoga 1918. Predsjedništvu Narodnog Vijeća SHS, Zagreb; J. I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917-1918 (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas), str. 139.; Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Povijesni prilozi*, god. 10, br. 10, Zagreb, 1991., str. 227. ili Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 64.

117 I. Miškulin, *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.*, str. 29.

118 Iz Djakova i okolice - Javne skupštine, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 2.; Iz mjesnog odbora i zapovjedničtva - Javne pučke skupštine, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 5, 8. XII. 1918., str. 2.; Iz mjesnog odbora i zapovjedničtva - Skupštine u kotaru, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 7, 22. XII. 1918., str. 2. Usp. I. Miškulin, *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.*, str. 29.

119 Iz mjesnog odbora i zapovjedničtva - Skupštine u kotaru, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 7, 22. XII. 1918., str. 2.

su odlučena njihova osnivanja, odnosno organizacija. Neupućenost sela o postojećoj političkoj situaciji i novoj organizaciji s jedne strane, a nemiri prozvani 'revolucijom', te bezvlašće, s druge strane, jer općinski činovnici ili su bili pobijeni od razjarene mase, ili su se u strahu razbežali, općinske kase razbijene i opljačkane, spisi spaljeni – sve je to zahtijevalo da sam morao sa članovima vijeća obilaziti sva sela kotara [Đakovo], da im najprije objasnim novu situaciju, da ih smirim, upućujem da osnivaju općinska i mjesna narodna vijeća, te narodne seoske straže, koje će u prvom redu pomoći savladavanju pljačkaša protiv kojih se bilo vrlo teško boriti, jer su bili naoružani, nepoznati iz stranih sela, čak i takvih je bilo koji su sa raznim falsifikatima punomoćja od vlade u Zagrebu kupili harač u vidu živežnih namirnica za ishranu siromašnih krajeva i slično, tražili konje, koji su se raštrkali po svim selima nakon odstupanja neprijatelja, navodno za vojnu komandu. Da situacija u selima bude još teža, kiša je cijelog mjeseca studenog [1918.] svakodnevno padala, iskvareni i za vrijeme rata nepopravljani putovi su se upropastili, tako da je saobraćaj bio moguć samo seoskim kolima ili jahanjem; a još je gore bilo to što je šljiva urodila, pekla se danju i noću rakija, mnogi se opijali i od rakijskog kotla nisu se udaljavali. Ipak nam je uspjelo da sakupljamo seljake, da s njima, u prvom redu sa onima koji su došli iz rata, govorimo, da pljačku likvidiramo a funkcioniranje narodnih vijeća omogućimo. Za to vrijeme povratili su se i općinski službenici, koji se nijesu ogriješili, i od takvih i novih, koje je postavilo Narodno vijeće [SHS], zaveli smo redovno uredovanje, iako smo se skoro u svakom selu susretali sa raznim protivštinama sa strane pojedinaca, koji su se predstavljali kao odabrani za podržavanje anarhije i bezvlađa, koji su pogodovali njihovoj samovolji. Konačno nam je uspjelo da je opljačkano vraćeno, kao brašno, rogata marva, svinje, konji i druge pokretnosti, specijalno poljoprivredni inventar."[120]

Đakovački unitaristi, predvođeni dr. I. Ribarom, prednjačili su u Slavoniji inventivnošću u promidžbenom djelovanju, te su potkraj studenoga 1918. osnovali "Jugoslavenski klub", odnosno udruženje pod nazivom "Sijelo Jugoslavena".[121] Najprije je glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* izvijestilo da je namjera u Đakovu 24. studenoga 1918. osnovati Jugoslavenski klub. "Svrha kluba je odmah osnovati čitaonicu, staviti se u usku vezu sa 'Hrv.[atskim] Sokolom' i 'Preradovićem', te otpočeti sa radom

120 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 177.-178.
121 I. Miškulin, *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.*, str. 29.-30.

oko društvenih posijela, jour. fixa[122], čajanki itd. Pozivamo sve gradjanstvo, da dodje u što većem broju, da se uzmogne odpočeti sa radom, jer će ovako pomladjeni i na demokratskoj osnovi podržavani društveni Život takodjer mnogo učiniti oko učvrščivanja naše slobode, te oko sloge i rada za velike probleme, koji nas u najskorijoj budućnosti čekaju."[123] "Sijelo Jugoslavena" osnovano je u Đakovu s namjerom, kako je 1. prosinca 1918. izvjestilo glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode*, upućivanja "svega pučanstva o svim aktuelnim pitanjima", odnosno promicanja unitarističkih stajališta, koja su zastupali. U Odbor "Sijela Jugoslavena" izabrani su: dr. Ivan Ribar, Andro Morić, dr. Franjo Didović, te Petar Brezović, Dragan Devčić, Milan Etinger [Ettinger], Stjepan Fink, Đuro Maras i Rudolf Weidl.[124] Prostorije "Sijela Jugoslavena" bile su u gostioni "Zlatnom šaranu" Gustava Heicmanna [Heitzmann, Hajcman], u Satničkoj ulici (današnja Ulica Ante Starčevića), gdje su priređivali različite zabave i skupštine, i u zajednici s drugim đakovačkim društvima.[125]

Nakon 1. prosinca 1918., započeo je postupak likvidacije Narodnog vijeća SHS, koje će do stvaranja zajedničke vlade obavljati administrativne poslove. Nakon stvaranja prve zajedničke vlade Kraljevine SHS, Predsjedništvo Narodnog vijeća SHS u Zagrebu izvijestilo je 28. prosinca 1918. sve mjesne odbore Narodnog vijeća SHS: "Današnjim danom raspuštaju se svi Mjesni odbori Narodnog Vijeća [SHS] u pokrajini, a tako isto i sve Narodne straže. Pozivaju se svi Mjesni odbori da tijekom mjeseca siječnja 1919., provedu likvidaciju. [...] Današnjim danom prestaje dakle svako djelovanje Mjesnih odbora Narodnog

122 Jour fixe – stalan dan u tjednu određen za primanje gostiju, dan primanja na popodnevni domjenak, zabavni sastanak.

123 Usp. Društvene vijesti - Jugoslavenski klub, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 5.

124 Usp. Društvene vijesti - "Sijelo Jugoslavena", *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 3. Domaće vijesti - Obnova djakovačkih prosvjetnih društava, *Hrvatska obrana* (Osijek), 15. XII. 1918., str. 3. U najavi glavne skupštine "Sijela Jugoslavena" za 22. prosinca 1918. u općinskoj vijećnici u Đakovu, *Glas slobode* navodi, da je pravilnik izrađen, te pozivaju građanstvo, da "ovo novo osnovano društvo podpomogne." Prema najavama, rad društva protezati će se i na sela. Usp. Društvene vijesti - "Sijelo Jugoslavena", *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 6, 15. XII. 1918., str. 3. Skupština "Sijela Jugoslavena", očito, nije održana 22. prosinca 1918., jer je ponovno zakazana za 29. prosinca 1918. u maloj dvorani svratišta "Devčić". Usp. Društvene vijesti - "Sijelo Jugoslavena", *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 7, 22. XII. 1918., str. 3. Na glavnoj/izvanrednoj skupštini "Sijela Jugoslavena", održanoj 29. prosinca 1918., na kojoj se okupilo oko 100 članova, izabrano je rukovodstvo, dr. Ivan Ribar, predsjednik, Milan Etinger [Ettinger], podpredsjednik, Andro [Andrija] Morić, tajnik, dr. Franjo Didović, blagajnik, Vinko Oster, knjižničar i arhivar, te odbornici Mato [Matija] Fišer, Svetozar Rački, Rudolf Weidl, Pavao Brezović, Mato Lay, Janko Poznić, Hugo Fuchs i Teodor Jelovac, i kao zamjenici odbornika dr. Antun Niderle, Kazimir Lombarović, Moco [Matija] Kraljević i Franjo Stanković. Usp. Društvene vijesti - Izvanredna skupština "Sijelo Jugoslavena", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 9, 5. I. 1919., str. 3.

125 Usp. Društvene vijesti - "Sijelo Jugoslavena", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 10, 12. I. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - "Sijelo Jugoslavena", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 11, 19. I. 1919., str. 3.; Zvonko Benašić, *Hrvatski sokol u Đakovu 1906.-2006.*, Đakovo, 2006., str. 45.

Vijeća [SHS] i Narodnih straža u dosadašnjem svojstvu, ali će sekcija Narodnog Vijeća [SHS] za organizaciju i agitaciju svojevremeno iz bivših Narodnih Vijeća [SHS] eventualno organizirati nova udruženja, koja će imati dužnost, da se brinu za socijalno, ekonomsko i kulturno razvijanje i unapređenje našeg naroda. [...].”[126] O tome je, prenoseći odredbu, 5. siječnja 1919. izvijestilo i glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode*.[127]

U mjesec dana djelovanja narodnih vijeća [SHS], općinskih i kotarskih, prema navodima dr. I. Ribara, “[...] Narodno vijeće [SHS] đakovačkog kotara u komu sam surađivao, kao predsjednik, posvršavalo je ne samo mnoge čisto političke i nacionalne poslove, već i mnoge administrativne iz nadležnosti općina i kotara. Narodna vijeća [SHS], mjesna, općinska i kotarska bila su u prvom redu politička, naredbodavna tijela, a iznimno upravne i sudske vlasti, pa su po djelima pljačke, i to uhvaćene na djelu i pri otporu delikvenata, bila izvršno suverena, znači ne samo izricala kazne već i bez prava na žalbu kazne izvršila. U vrijeme kada je anarhija prevladavala, a s njom, kao njena posljedica, samovolja i pljačka pod zaštitom i rukovodstvom pokvarenih elemenata koji su priželjkivali nerede i bezvlašće, redovni su sudovi bili nemoćni za suzbijanje istih. No ovakvi slučajevi bili su rijetki, i samo u prvim danima poslije kapitulacije Austro-Ugarske [Monarhije]. Ne ulazeći detaljno u sadržinu prijedloga, izvještaja, žalbi i predstavka koje smo činili predsjedništvu Narodnog vijeća [SHS] i vlade u Zagrebu, spominjem prijedlog da bi se kratkom novelom donijela izmjena i nadopune u postojećem zakonu o općinama, kojim bi se prvenstveno ukinule razlike građana po visini plaćanja poreza. Primjera radi, u općini Đakovo, koja je dotada birala 21 općinskog odbornika, dvadeset i jedan najjači veleposjednik, kao feudalci, kapitalistički zemljišni veleposjednici i veletrgovci, birali su na općinskim izborima jednu trećinu odbornika, dakle sedmoricu, dok su svi ostali poreznici birali dvije trećine. [...] Povodom povedenog sudskog krivičnog postupka protiv zelenokadrovaca, koji su bili optuženi za ubistva općinskih

126 Usp. Svim Mjesnim odborima Narodnog Vijeća u Hrvatskoj i Slavoniji, *Narodne novine* (Zagreb), 30. prosinca 1918.; F. Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919.*, str. 292.; Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919), *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, No 14, Zagreb, 2008., str. 66. ili Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919), u: *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, Izabrali i priredili: M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević, Zagreb, 2008., str. 66.; Z. Matijević, Guske u magli. Djelovanje članova Središnjega odbora Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu (listopad 1918. - siječanj 1919.), str. 127.; T. Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 363.

127 Usp. Važne odredbe i naredbe “Narodnoga vijeća” SHS - Mjesni odbor[i] “Narodnoga vijeća” raspušteni, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 9, 5. I. 1919., str. 2.

činovnika, koji su u ratu bezdušno mučili glađu članove njihovih porodica, naročito djecu, Narodno je vijeće uputilo prijedlog, da se obustavi postupak jer da su ubistva ovakvih zulumćara[128] izvršena prije sloma Austro-Ugarske [Monarhije], odnosno kapitulacije, kada nikakva vlast nije funkcionirala, a prijetila je opasnost da bjegstvom izmaknu kazni narodnog suda. Zbog ovog prijedloga, a i narodnog suda napali su me oni koji su pobjegli iz Đakova, bojeći se narodnog suda. Ove nije smetala vlast koju su vršili komandanti vojnih jedinica odmah na početku rata. Narodno vijeće [SHS] raspisalo je prirez na sve ratne bogataše s kojim je pokrivalo izdatke za izdržavanje članova narodne straže, a iz radnja obogaćenih u ratu trgovaca rekviriralo odjeću i obuću i podijelilo goloj i bosoj sirotinji, a iz štamparije narodnog neprijatelja[129] rekviriralo sav novinski papir, neophodan za naše Đakovačke novine koje su ponovo počele izlaziti pod mojom [!] redakcijom, a bile su obustavljene odmah početkom rata. Istovremeno je otvorilo vrata sokolskih vježbaonica, čitaonica i knjižnica koje su bile zatvorene po naređenju vojnih vlasti za sve vrijeme rata. [...]"[130] Dr. I. Ribar u svojim sjećanjima objavljenim u *Đakovačkom listu* pojašnjava da je Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu, "od bogatih trgovaca, seljaka, prisilno naplaćivalo veće novčane iznose, da bi mogli pružiti momentalnu potrebnu pomoć najnepovoljnijima. Istina je i to, da je ono iz trgovačkih radnji uzimalo odjeću i obuću te podijelilo golima i bosima, a da nije nikada ništa platilo za uzetu robu [...]."[131]

Prema dr. I. Ribaru, "Na sjednicama kotarskog i općinskog đakovačkog narodnog vijeća [SHS] za cijelo vrijeme njihovog funkcioniranja nije dolazilo do nesuglasica i trudili smo se da nam svaka naša odluka bude jednoglasno donesena, pa i po strogo političkim pitanjima, iako su u vijeću bili predstavnici svih političkih stranaka i grupa, uglavnom koalicije, pravaša i socijaldemokrata. Mogu kazati da smo svi bili jugoslavenski politički orijentirani. Što manje i bez potrebe isticati vjerske, narodne i stranačke razlike, bilo nam je svakidašnja parola u našem radu. Za sebe lično dužan sam da kažem da sam se još prije rata

128 Zulumćar – onaj tko pravi zulum, nasilnik, sileđžija, okrutnik, tiranin, terorist.

129 Riječ je o tiskaru Maksi Brucku. Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 254, 9. VIII. 1958., str. 4.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 265, 17. I. 1959., str. 3.; K. Pavić, Đakovačko novinstvo 1918.-1928., str. 38.; K. Pavić, *Povijest đakovačkih tiskara*, str. 69.

130 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 178.-180. Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 265, 17. I. 1959., str. 3.

131 Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 265, 17. I. 1959., str. 3.

osjećao jugoslavenskim nacionalistom, a za rata ovaj se osjećaj u meni još pojačao utjecajem tekućih važnih političkih zbivanja u zemlji i van zemlje."[132]

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu uputio je 10. prosinca 1918. brzojavku "Njegovom kraljevskom Visočanstvu regentu Aleksandru" u Beograd, u kojoj navode "Sretni smo što je misao velikog vladike [Josipa Jurja] Strosmajera [Strossmayera] privedena djelu, pozdravljamo sa iskrenom i sinovskom odanošću Njegovo Veličanstvo kralja Petra, kao i Vaše kraljevsko Visočanstvo regenta jedinstvene kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca."[133] Uskoro je, *Glas slobode* izvijestio da se "Njegovo kraljevsko Visočanstvo regent Aleksandar" zahvalilo Mjesnom odboru Narodnog vijeća SHS u Đakovu, među ostalim i riječima "Duboko su me dirnule Vaše iskrene čestitke [...]."[134]

U novonastalom političkom ozračju u Đakovu je 9. prosinca 1918. u stolnoj crkvi služena sveta misa i Te Deum[135] u proslavu ujedinjenja, na kojoj je uz predstavnike vlasti i škole nazočila i satnija srbijanske vojske.[136] Zatim je 17. prosinca 1918. svetom misom u stolnoj crkvi, uz nazočnost mnogobrojnih građana i uglednika, a zatim i prijemom u biskupskom dvoru mnogobrojnih crkvenih, vojnih i svjetovnih uglednika i predstavnika vlasti i udruga i društava svečano proslavljen rođendan princa Aleksandra Karađorđevića.[137]

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu raspušten je 4. siječnja 1919.[138] Likvidacioni odbor Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu (u koji su izabrani Antun Akšamović, Milan Etinger [Ettinger], Tošo [Teodor] Jelovac, Josip Štimac i Andro Morić) dovršio je, prema izvješću Andre Morića, tajnika Likvidacionog odbora, Središnjem odboru Narodnog vijeća SHS u Zagrebu, od 16. veljače 1919., svoje djelovanje do 13. veljače 1919.[139], a prijašnji

---

132 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 178.-180. Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 266, 31. I. 1959., str. 3.

133 Iz mjesnoga odbora i zapovjedničtva - Pozdrav , *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 6, 15. XII. 1918., str. 3.

134 Iz Djakova i okolice - Zahvala princa Aleksandra , *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 7, 22. XII. 1918., str. 2.

135 Te Deum – molitva, služba Božja zahvalnica.

136 Vjesnik - Zahvalnica, *Glasnik biskupija bosanske i srijemske* (Đakovo), tečaj XLVI, br. 23, 15. XII. 1918., str. 172.

137 Usp. Iz Djakova i okolice - Proslava rodjendana princa Aleksandra, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 7, 22. XII. 1918., str. 2.

138 Usp. Iz Djakova i okolice - Prestanak "Narodnoga vijeća" u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 10, 12. I. 1919., str. 2.; K. Pavić, Đakovo 1239.-1989. 750 godina. Prošlost omeđena ratovima (29), *Glas Slavonije*, (Osijek), 7. VIII. 1989.

139 Prema, pak, obavijesti građanstvu u *Glasu slobode*, Likvidacioni odbor Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Đakovo, djelovao je do 25. veljače 1919. Usp. Iz Djakova i okolice - Likvidacioni odbor "Narodnog vijeća", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 16, 23. II. 1919., str. 3.

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS Đakovo nastavio je djelovanje "u agitacione i druge svrhe" kao novoosnovano društvo pod imenom "Sijelo Jugoslavena", koje je donijelo i pravila i dostavilo ih na uvid nadležnim organima u Zagreb.[140]

Raspuštena je 4. siječnja 1919. i Jugoslavenska satnija pod zapovjedništvom A. Morića. *Glas slobode* napominje da "Obć. zastupstvo i 'Narodno vijeće' kao i vlada u Zagrebu izriču i ovim putem svim članovima [Jugoslavenske] satnije na pomoći i radu svoju najsrdniju hvalu."[141] Istovremeno, *Glas slobode* objavio je, da "Odbor N.V. u Djakovu izriče ovim putem g. Boži Matijeviću, kao zapovjedniku i njegovoj četi na požrtvovnom, energičnom i nada sve marljivom radu oko reda, mira i poretka svoju najusrdniju hvalu."[142] Pozvane su od Mjesnog vojnog zapovjedništva i "sve narodne straže kotara Djakovo kao i Djakovčani, koji imadu oružje vojničko i naboje, da ovo do najkasnije 18. siječnja o.[ve] g.[odine] predadu na ruke nadporučnika [Andre] Morića. Tko ne bi predao, postupit će se svom strogošću."[143] No, očito, razoružanje narodnih straža nije išlo bez poteškoća. Poziv za predaju oružja svim narodnim stražama kotara Đakovo ponovljen je u *Glasu slobode* i 19. siječnja 1919.[144]

U novonastalim vremenima, pak, glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* nastavio je izlaziti, od sredine siječnja 1919. najprije kao glasilo "Građanskog odbora"[145], a zatim od sredine srpnja 1919. kao "Nezavisno demokratsko glasilo" odnosno glasilo Jugoslavenske demokratske stranke.[146]

*

Potkraj Prvoga svjetskog rata, te napose potkraj 1918. seljaštvo Đakovštine bilo je buntovno raspoloženo i pružalo otpor vlastima. Dugotrajni i iscrpljujući rat, te raspad Austro-Ugarske Monarhije ujesen 1918. doveo je do nemira i pljački i u mnogim krajevima do bezvlašća. Neimaština i nestašica bile su sveprisutne. Glavni razlozi nezadovoljstva slavonskog seljaštva bili su teški uvjeti života tijekom višegodišnjeg rata, ali i mnoštvo neriješenih gospodarskih, socijalnih, pa

140 Usp. HDA, Zagreb, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919., kut. 11., br. 468, 1918. [118], Đakovo, - Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba Mjesni odbor Djakovo, Djakovo 16/2. [1]919. Središnjem odboru narodnog vijeća Zagreb.

141 Usp. Iz Djakova i okolice - Razlaz satnije, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 10, 12. I. 1919., str. 2.

142 Iz Djakova i okolice - Priznanje, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 10, 12. I. 1919., str. 2.

143 Iz Djakova i okolice - Predaja oružja, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 10, 12. I. 1919., str. 2.

144 Usp. Iz Djakova i okolice - Predaja oružja, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 11, 19. I. 1919., str. 2.

145 Usp. *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 10, 12. I. 1919.

146 Usp. *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 36., 13. VII. 1919.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 266, 31. I. 1959., str. 3.; K. Pavić, Đakovačko novinstvo 1918.-1928., str. 38.; K. Pavić, *Povijest đakovačkih tiskara*, str. 69.

i političkih pitanja u neposrednom poraću potkraj 1918. i početkom 1919.[147] Nemiri u Hrvatskoj, i Slavoniji, u jesen 1918. imali su sva obilježja revolucionarnog stanja. NiŽi slojevi društva, preteŽito seljaštvo, nakon četiri iscrpljujuće ratne godine, iskazivali su svoje nezadovoljstvo Austro-Ugarskom Monarhijom i stanjem, a i mirnim prijelazom na poredak kakav je zagovarao domaći vladajući sloj. Narodno vijeće SHS tijekom listopada i sudenoga 1918. uzvratilo je represivnim mjerama i prijekim sudovima.[148]

Potkraj 1918. zabilježeni su različiti primjeri bezvlašća i u kotaru Đakovo. Crkvena, građanska i seljačka imovina najčešće je metom buntovničke i zelenokadrovske pljačke.[149]

Do radikalizacije seljaštva dolazi naročito u vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja DržŽave Slovenaca, Hrvata i Srba. U Slavoniji se po seljačkim nemirima osobito isticala Đakovština. Nezadovoljno seljaštvo Đakovštine razbija, pali i pljačka ponajprije veleposjednička imanja,

---

147 Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Povijesni prilozi*, god. 10, br. 10, Zagreb, 1991., str. 225. ili Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 61.-62.; A. Grubišić, Osječka građanska garda u Prvom svjetskom ratu, str. 117.-118.

148 I. Banac, "I Karlo je o'šo u komite": Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918., str. 40.

149 Usp. B. Krizman, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918., str. 111., 122.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 253, 26. VII. 1958., str. 3.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 254, 9. VIII. 1958., str. 4.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 255, 23. VIII. 1958., str. 2.; J. I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917-1918 (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas), str. 124.-125., 138.-140., 152.; D. Janković, B. Krizman (prir.), *Građa o stvaranju jugoslovenske drŽave (1.I - 20.XII 1918)*, Tom II, str. 435., 547., 549.; I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 140., 175.-178.; K. N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, str. 79.-80.; Josef Werni, Konrad Reiber, Josef Eder (Hrsg.), *Heimatbuch Tomaschanzi-Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien*, Ruit bei Stuttgart, 1974., str. 64.; S. Reljić, Đ. Mihaljčić, *Dr Ivan Ribar i sinovi. Život i djela*, str. 166.-168.; Mirko Marković, Selo Tomašanci kraj Đakova. Prilog poznavanju naseljavanja i narodne starine, *Zbornik za narodni Život i običaje juŽnih Slavena*, knj. 47, Zagreb, 1977., str. 57.; B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 86., 96.-97., 104.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 221., 234.-235., 249., 256., 258., 261., 264.; Tomo Šalić, *Vrbica u Đakovštini 1330-1990.*, Vinkovci, 1990., str. 72.; Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Povijesni prilozi*, god. 10, br. 10, Zagreb, 1991., str. 225.-228. ili Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 61.-63.; I. Banac, "I Karlo je o'šo u komite": Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918., str. 33.-34.; Z. Šimončić-Bobetko, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941.*, str. 202.-203., 205.; Vladimir Geiger, Nijemci Đakova i Đakovštine u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, *Kolo*, god. VI, br. 4, Zagreb, 1997., str. 178.-179. ili Vladimir Geiger, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb, 2001., str. 91.-92.; T. Šalić, Đurđanci u prostoru i vremenu, str. 65.; Krvava jesen 1918. godine u Trnavi, *Slavonski narodni kalendar 2001.*, Slavonski Brod, 2000., str. 81.-86. ili Mato Lukačević, *Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti*, Trnava, 2011., str. 117.-124.; Ljiljana Dobrovšak, Fragmenti iz povijesti Židova u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata (1914-1918), u: *1918. u hrvatskoj povijesti. Zbornik*, Urednik: Željko Holjevac, Zagreb, 2012., str. 448. I tamo navedeni izvori i literatura.

trgovine, skladišta, općine i poštanske urede, te se ponegdje obračunava s predstavnicima ranije vlasti, općinskim činovnicima, Žandarima i učiteljima.[150] U gradovima su na udaru pljačke bili trgovci. Bande bi provaljivale u trgovine, uzimale sve što su mogli ponijeti, a zatim često podmetali požar.[151] Obavijesti o događajima u provinciji, koje su pristizale Središnjem odboru Narodnog vijeća SHS u Zagrebu, iskazivale su teško i zabrinjavajuće stanje. Nemiri su dosegnuli vrhunac potkraj listopada i početkom studenoga 1918.[152]

U to vrijeme, osim poziva za pomoć upućenih u inozemstvo, antantinim vojnim snagama, ali ponajprije srbijanskoj vojsci, Predsjedništvo Narodnog vijeća SHS odlučuje se za uvođenje prijekoga suda.[153] Sporazumno sa Narodnim vijećem SHS veliki Župan Virovitičke Županije barun Ivan pl. Adamovich [Adamović] proglasio je prijeki sud "za zločinstvo, bune, umorstva, razbojstva, paleža i javnog nasilja zlobnom oštetom tudjeg vlasništva" na cijelom području Županije.[154] O uvođenju prijekog suda na području Hrvatske i Slavonije izvijestilo je, no tek potkraj studenoga 1918., i glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode*.[155]

Do ljeta 1918. zeleni kadar postao je značajna oružana skupina u mnogim dijelovima Hrvatske, Slavonije i Srijema.[156] U vrijeme prevrata u

150 Usp. J. I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917-1918 (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas), str. 124.-125.; Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Povijesni prilozi*, god. 10, br. 10, Zagreb, 1991., str. 225. ili Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 62.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 200. I tamo navedeni izvori i literatura.

151 B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 84.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 220.; I. Banac, "I Karlo je o'šo u komite": Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918., str. 28.

152 Usp. I. Banac, "I Karlo je o'šo u komite": Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918., str. 26.-42.; T. Zorko, Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske, str. 356. I tamo navedeni izvori i literatura.

153 B. Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, str. 140.; Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919), *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, No 14, Zagreb, 2008., str. 58. ili Zlatko Matijević, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919), u: *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, Izabrali i priredili: M. Štambuk-Škalić, Z. Matijević, Zagreb, 2008., str. 58.; Z. Matijević, Guske u magli. Djelovanje članova Središnjega odbora Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu (listopad 1918. - siječanj 1919.), str. 121.

154 Usp. Prijeki sud u virovitičkoj Županiji, *Jug* (Osijek), god. I, br. 199, 31. X. 1918., str. 1.; Prijeki sud za Županiju virovitičku, *Hrvatska obrana* (Osijek), 31. X. 1918., str. 1.

155 Usp. Važne odredbe i naredbe "Narodnoga vijeća" SHS - Proglas o prijekom sudovanju, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XII. 1918., str. 3.-4.

156 Usp. B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 57.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 122.; I. Banac, "I Karlo je o'šo u komite": Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918., str. 24.-25. I tamo navedena literatura.

Austro-Ugarskoj Monarhiji, potkraj i neposredno nakon Prvoga svjetskog rata, u Hrvatskoj, Slavoniji, pa i u Đakovštini, učestalo je dezerterstvo i mnogobrojni zeleni kadar uklopio se je u stihijski i velikim dijelom pljačkaški pokret siromašnog seljaštva. Događaji tijekom listopada i studenoga 1918. odraz su dubokoga jaza između obrazovane elite i seljačkih masa, tipičnog za agrarne zemlje. Hrvatske inteligencija, uz poneke važne iznimke, opredijelila se za ideologiju jugoslavenskog unitarizma. No, republikanstvo je bilo najviši domet seljačke svijesti. Uz to, tadašnje vlasti su bile u pravu, kada su tvrdile, da seljačko poimanje republike znači negaciju ustaljenog poretka.[157]

Izrazita je pojava dezertiranje iz vojnih jedinica i neodazivanje na novačenje Popunidbenom zapovjedništvu u Osijeku. U Đakovštini su vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije djevojke pjevale: "Bježi dragi, u goru zelenu, nemoj ići svojemu kaderu..."[158]

Raspad Austro-Ugarske Monarhije u jesen 1918. doveo je do kulminacije nemira i pljački. Vojni bjegunci i osiromašeno i izgladnjelo seljaštvo smatrali su svojim pravom napadati veleposjede, trgovine, skladišta i ustanove vlasti. Bez nekog organiziranog vodstva i jasnih ciljeva buntovnički pokret prerastao je u anarhiju, pljačku, uništavanja i ubojstva. Vlasti DržŽave SHS nemire su opisivale kao pothvate pljačkaša, narodnih izdajica i boljševika. Na radikalizaciju seljaštva utjecaj su imali neupitno i povratnici iz Rusije. Prevratničke ideje koje su vojnici povratnici iz Rusije zastupali i širili zahvatile su i neke članove narodnih straža u Slavoniji i Srijemu.[159]

---

157 I. Banac, "I Karlo je o'šo u komite": Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918., str. 38., 42.

158 Krvava jesen 1918. godine u Trnavi, str. 81.

159 O različitim tumačenjima nastanka zelenog kadra i njegove uloge u događajima potkraj 1918., usp.: Ljudevit Pivko, Zeleni kadri, *Vojni vesnik*, br. 3., Kragujevac, mart 1922., str. 23.-26.; Drago Škorić, Uloga povratnika iz ruskog zarobljeništva u razvoju događaja u Hrvatskoj potkraj godine 1918., *Starine*, knj. 46, Zagreb, 1956., str. 18.-21.; Ferdo Čulinović, *Odjeci Oktobra u jugoslavenskim zemljama*, Zagreb, 1957. str. 91.-132.; Ferdo Čulinović, Zeleni kadar, *Savremenik*, br. 6-7, Beograd, 1957., str. 124.-142.; J. I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917-1918 (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas), str. 11.-173.; Bogdan Krizman, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918., *Historijski zbornik*, god. X, br. 1-4, Zagreb, 1957., str. 111.-129.; Bogdan Krizman, O odjecima Oktobarske revolucije i zelenom kadru, *Historijski zbornik*, god. X, br. 1-4, Zagreb, 1957., str. 149.-157.; Dragoslav Janković, Bogdan Krizman (prir.), *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1.I - 20.XII 1918)*, Tom II, Beograd, 1964.; B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 1.-131.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 93.-332.; I. Banac, "I Karlo je o'šo u komite": Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918., str. 23.-43.; Tomislav Bogdanović, Kategorije zelenog kadra 1918. godine i osvrt na njihovo djelovanje u Podravini i Prigorju, *Podravina*, vol. 12, br. 23., Koprivnica, 2013., str. 96.-104. I tamo navedeni izvori i literatura.

*

Dr. I. Ribar u svojim sjećanjima, objavljenim u *Đakovačkom listu*, navodi sljedeće: "Najteža situacija bila je 27. i 28. listopada [1918.] pred sam dan zasjedanja Hrvatskog sabora. Kako sam kao narodni zastupnik morao 28. listopada [1918.] otputovati u Zagreb, da bi mogao prisustvovati sjednici od 29. listopada [1918.], bilo mi je teško kada sam u Vrpolju na Željezničkoj stanici doznao, da je jedini posljednji voz otišao dan prije i da je saobraćaj do Broda prekinut, pošto su se mašiniste, ložači i kondukteri sa vozova svi razbjegli; jedni jer su bili Mađari, drugi iz straha, što su vojnici vraćajući se sa fronta, pucali na vozove.[160] I tako ja nisam prisustvovao toj posljednjoj sjednici Hrvatskog sabora 29. X. 1918. godine, a možda je tako i dobro bilo, jerbo je moje prisustvo i poznanstvo sa Božom Matijevićem i njegovim odredom spasilo Đakovo od jedne velike nesreće, da cijelo Đakovo postane žrtva velikoga požara. [...]"[161]

No, u svojim sjećanjima naslovljenim *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, dr. I. Ribar mijenja priču i navodi, da je bio prisutan na sjednici Sabora Hrvatske, Slavonije i Dalmacije 29. listopada 1918. u Zagrebu, kada je proglašeno razvrgnuće svih državno-pravnih veza s Austrijom i Ugarskom, te proglašena Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. "U pratnji razdragane omladine žurio sam do Željezničke stanice da bih uhvatio poslijepodnevni brzi voz do Broda da stignem što prije u Đakovo, gdje su po dobivenim vijestima, kao i u drugim slavonskim mjestima, izbili požari, razaranja, ubistva, pokrenuta od strane ugnjetavanih, obespravljenih i osiromašenih za vrijeme rata, naročito od vojnika koji su se vraćali sa fronta, a zelenokadrovci iz šuma svojim kućama, u znak revolta protiv nasilja, korupcije, bezakonja i bogaćenja vršenih na štetu članova njihovih porodica od strane općinskih i kotarskih činovnika i službenika i onih koji su se sa ovima zajedno bogatili koristeći ratno stanje. [...]" Zbog nereda i obustave daljnjeg prometa, od Broda je seljačkim kolima produžio putovanje u Đakovo. Dr. I. Ribar tvrdi, da je Đakovo bilo "obasjano požarom kada sam mu se približavao, a nekoliko trgovačkih radnji zajedno sa kućom je sagorijevalo. Na glavnoj ulici ispred općinske zgrade sreo sam se sa našom stražom, koja me je obavijestila da su požari prouzročeni paljenjem papira u dućanskim prostorijama

160 Prekid svih želježničkih veza između Zagreba i Broda uslijedio je 27. listopada 1918. zbog masovnih pljački na prometnicama. Sve željezničke stanice srednje Slavonije molile su tada Zagrebačko vojno zapovjedništvo za pomoć protiv mnogobrojnih napada i robljenja, koja su tih dana izvodili vojnici bjegunci. Usp. B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 73.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 207.

161 I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 254, 9. VIII. 1958., str. 4.

s čime su se služili oni koji su se uvukli u prostorije radi krađe i pljačke. Izim straže, nikoga nije bilo na ulicama, pa ni vatrogasaca. Potražio sam spomenutog već Božu Matijevića zelenokadrovca i s njim sam pokušao da alarmiram vatrogasce da bi pogasili još uvijek plamteću vatru; i kad nam je uspjelo, pod prijetnjom strijeljanja, sakupiti ih, konstatiralo se da nemaju vode. Srećom počela je kiša padati. Đakovo potpuno u tami, nikoga pa ni uobičajenog od starine noćobdije, koji je morao obilaziti svu noć magazine vlastelinstva biskupije. Susjedno do one kuće koja je izgarala, bile su zgrade vlastelinskog mlina, i nitko da se brine da li će planuti ili ne. Uprava ih je prepustila na milost i nemilost pljačkaša, kao i ostale svoje gospodarske zgrade. Sve se ustrašilo, posakrivalo, a grlate glavešine franko-furtimaške, kao i oni drugi koji se obogatiše, da ne govorim o policijskim činovnicima, službenicima, žandarmima, razbježali su se. [...].”[162] Zatim, dr. I. Ribar navodi, da je sljedeći dan s Božom Matijevićem i Narodnom stražom obišao “sve ulice, zavirismo u dvorišta gazda gdje smo naišli na puna kola đakova brašna napljačkanog u magazinima mlinova, a na periferijama zatekosmo stotine i stotine klateži, koja se uvlačila u kuće i radnje otimajući sve do čega su došli. Sve ih je straža Bože Matijevića zastrašila i rastjerala pucanjem uvis iz pušaka. Na područnim putevima i cestama zastala rogata stoka, svinje, konji istjerani iz staja vlastelinstva. Razumljivo, među vojnicima koji su se obračunavali sa silnicima nalazili su se i sumnjivi tipovi, a koji su, koristeći opći metež i nerede, pljačkali, otimali, krali, brzo prevozili opljačkano i ukradeno na sigurna mjesta u obližnjim šumama. [...]”[163] Dr. I. Ribar, u svojim sjećanjima objavljenim u *Đakovačkom listu* opis ovih događaja proširuje na sljedeći način: “Drugog dana rastjerao je odred [B. Matijevića] gomile Cigana i raznih sumnjivih ljudi iz cijeloga kotara, koji su došli s kolima i konjima, da bi krali po kućama i dućanima i tovarili ukradene stvari. Oni su vjerovali, da nema nikoga od vlasti, koji bi ih smetao u tom poslu, a znali su da su se svi činovnici i službenici kotara i općina, policija, žandari i panduri razbježali i posakrivali od straha pred osvetom, koja im je bila stavljena do znanja još onda, kada su gonili po selima i šumama dezertere odnosno zelenokadrovce, no nisu znali, da nova vlast – Narodno vijeće [SHS] i njegova prva sigurnosna straža već funkcioniraju. Ubrzo su bili svi rastjerani renitentni pohvatani i pozatvarani, a oni domaći seljaci u prvom redu Nijemci, koji su sa kolima izvažali brašno iz

162 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 175.-177. Usp. S. Reljić, Đ. Mihaljčić, *Dr Ivan Ribar i sinovi. Život i djela*, str. 166.-167.; B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 84.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 119.-120.

163 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 177.

mlinova, te tjerali stoku, svinje, konje, iz vlastelinskih štala također su pozatvarani, nakon što su opljačkane stvari povratili na svoje mjesto."[164]

Dr. I. Ribar, u svojim je sjećanjima vjerojatno pobrkao, pa i namjerno "zaboravio" tijek događaja 28. i 29./30. listopada 1918.[165]

Naime, ako dr. I. Ribar nije 28. listopada 1918. otputovao u Zagreb kako navodi, i "prisustvovao toj posljednjoj sjednici Hrvatskog sabora 29. X. 1918.", po povratku iz Vrpolja u Đakovo, nikakva požara nije mogao vidjeti, jer požara i pljačke 28. listopada 1918. u Đakovu nije bilo.

Prema, pak, navodima u *Hrvatskoj obrani* 29. listopada 1918. u općinskoj vijećnici u Đakovu, "u tri sata popodne bio je svečani doček hrvatskih vojnika", a kojima je i dr. I. Ribar održao "jezgrovit" govor. Naime, ako je vijest iz *Hrvatske obrane* točna, u Đakovu u noći 29./30. listopada 1918. nije sve prošlo u "uzornom redu", jer navode, da su "u gluho doba noći neodgovorni elementi, kojekakvi cigani, skitnice i beskućnici počinili svu silu teških izgreda. Radi toga se jučer 30. listopada sve učinilo, da se u Djakovu obrazuje narodna straža."[166]

Uz to, i vatrogasci Đakova, prema svojim tadašnjim mogućnostima, sa starom i trošnom opremom i spravama, bez u ratu odsutnog najboljeg ljudstva i sa nedovoljno uvježbanim novopridošlim članstvom sudjelovali su u navedenim dramatičnim događajima, odnosno u gašenju i sprječavanju širenja požara nastalih u vrijeme pljačke potkraj listopada 1918. u središtu Đakova.[167] To, unatoč prenaglašavanju uloge Matijevićevih zelenokadrovaca i članova Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u navedenim događajima, potvrđuje i dr. I. Ribar: "Kako su se pljačkaši po noći uvlačili u dućane da bi krali robu, paleći papir da bi bolje vidjeli, došlo je do požara u dućanu, koji je zahvatio cijelu kuću, koja je

---

164 I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 254, 9. VIII. 1958., str. 4. Usp. K. N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, str. 80.; K. Pavić, Đakovo 1239.-1989. 750 godina. Prošlost omeđena ratovima (29), *Glas Slavonije*, (Osijek), 7. VIII. 1989.

165 Stoga, i u historiografiji i publicistici, utemeljenoj na sjećanjima dr. I. Ribara nalazimo i različite opise, tumačenja i nadnevke pojedinih događaja u Đakovu i Đakovštini potkraj listopada i početkom studenoga 1918. Usp. Državni arhiv u Zagrebu, Osobni fond Ivan Ribar, kut. 1., sign. 20, Pavel Čanji, *Koliko snage zahteva jedan Život. Iz biografije dr. I. Ribara*, s.l., s.a., [rukopis]; Kosta N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, Sisak, 1968.; Stevo Reljić, Đuro Mihaljčić, *Dr Ivan Ribar i sinovi. Život i djela*, Zagreb, 1975.; Bogumil Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, *Zbornik*, god. 16, br. 16, Historijski institut Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1979., str. 1.-131.; Krešimir Pavić, Đakovo 1239.-1989. 750 godina. Prošlost omeđena ratovima (29), *Glas Slavonije*, (Osijek), 7. VIII. 1989.; Bogumil Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, Novi Sad, 1990.

166 Usp. Doček hrvatske vojske u Djakovu, *Hrvatska obrana* (Osijek), 31. X. 1918., str. 2.

167 Usp. Stjepan Fink, *Spomenspis 50-godišnjice opstanka i posvete novog spremišta dobr. vatrogasnog društva u Djakovu 1872.-1922.*, Đakovo, 1922., str. 17.-18.; *Spomen knjiga u povodu proslave 100-te obljetnice DVD Đakovo*, Pripremili i uredili: Branko Špehar st. i Branko Špehar ml., Đakovo, 1972., s.p.; *Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo*, Pripremili i uredili: Branko Špehar st. i Branko Špehar ml. i Ivan Grizak, Đakovo, 1997., str. 35.-39.

izgorjela skoro do temelja. Zahvaljujući odredu BoŽe Matijevića, te intervencije nas nekolicine iz narodnog vijeća, poŽar je bio lokaliziran uz pomoć nekih naših vatrogasaca. Taj prizor sa vatrom, koja je izbijala noću iz kuće [trgovina konfekcijske robe] trgovca [Jakoba] Epsteina, preko puta gradske vijećnice, bio je zaista strašan."[168]

Zapisnik odborske sjednice DVD-a Đakovo, od 12. studenoga 1918., bilješŽi da je poŽar podmetnut kod tvrtke Epstein, a proširio se je i na tvrtku Kerpner, i "tom prilikom prisustvovalo je ovom poŽaru 10 vatrogasaca pod zapovjedništvom g. [Ivana] Gabuta. Uz svekoliko akoprem malen broj vatrogasaca lokalizovan je poŽarni objekt tamo, da je uščuvana upotpunosti najbliŽa kuća g. Rudolfa Bode koja je bila u najvećoj opasnosti izvrgnuta poŽaru. PoŽrtvovnost nad izkazaše vatrogasci i to Fr.[anjo] Stanković, [Eduard] Gress, Bog.[oslav] Hager, [Antun] Kalman st., [Franjo] Vagner, [Stjepan] Pejak, Aman, Bradač, Vrbanić, Vujić Stj.[epan], Fr.[anjo] Miškovski, [Dragutin] Hiršler, i sada pokojni [Ivan] Golubić, koji je nesretnim slučajem pao kao član narodne straŽe." U zapisniku je navedeno i, da je Rudolf Boda zapovjedniku DVD-a, Ivanu Gabutu, izrazio "najljepšu hvalu na poŽrtvovnom radu vatrogasaca", te poklonio 1.000 kruna za potrebe DVD-a Đakovo.[169]

U podlistku o DVD-u Đakovo, u vrijeme Prvoga svjetskog rata, a napose 1918., objavljenom u neposrednom poraću, tijekom veljače i oŽujka 1919., tajnik Stjepan Fink prikazuje i đakovačke događaje s kraja listopada 1918. godine: "Pod konac mjeseca listopada t. g. kada je došlo do prevrata u našoj drŽavi budu upriličene razne pljačke i otimačine po raznim selskim, a naŽalost i djakovačkim pljačkašima, koji tu zgodu upotrijebiše u svoju vlastitu korist. Uslijed te pljačke bukne u noći od 28. listopada [ispravno bi bilo 29. listopada 1918.[170]] u trgovini

168 I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 254, 9. VIII. 1958., str. 4. Usp. K. N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, str. 80.; K. Pavić, Đakovo 1239.-1989. 750 godina. Prošlost omeđena ratovima (29), *Glas Slavonije*, (Osijek), 7. VIII. 1989.; Željko Lekšić, Đakovačka glavna ulica. Zgrade i njihovi vlasnici od sredine 19. do početka 21. stoljeća, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 7, Đakovo, 2005., str. 169. Prema zemljišnim knjigama, u vrijeme pljačke i požara u Đakovu, vlasnik ove kuće na uglu nekadašnjeg Školskog sokaka [današnja Ulica Kralja Tomislava] i Velikog sokaka [današnja Ulica Pape Pavla II.] nije bio trgovac Rudolf Boda, kako se navodi u pregledima povijesti DVD-a Đakovo ("Unatoč trošnoj opremi i starim spravama vatrogasci uspješno sudjeluju u gašenju poŽara koji je izbio u poslovnim prostorijama tvrtke Epstein, a vlasnik zgrade bio je Rudolf Boda, koji društvu za njegovu uspješnu intervenciju daruje 1.000 kruna"). Usp. *Spomen knjiga u povodu proslave 100-te obljetnice DVD Đakovo*, s.p.; *Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo*, str. 39. Naime, R. Boda je tada bio vlasnik susjedne kuće, trgovine Željezom i mirodijom, te je novac darovao DVD-u Đakovo, jer su uspješno spriječili da se poŽar proširi i na njegovu kuću. Usp. Ž Lekšić, Đakovačka glavna ulica. Zgrade i njihovi vlasnici od sredine 19. do početka 21. stoljeća, str. 169.-170.

169 Usp. *Zapisnici Dobrovoljnog vatrogasnog društva Đakovo*, *1907.-1921.*, DVD Đakovo.

170 Naime, masovna pljačka po Đakovu i paleŽu trgovinama J. Epsteina, B. Kerpnera i drugdje, nedvojbeno je bila 29./30. listopada 1918., kao što navode i dr. M. Belić i Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u

Jakoba Epšteina [Epstein] kao i u trgovini Bernharda Kerpnera koja se u istoj kući nalazila ogroman požar, koji je još nešto od preostalih predmeta, no uz žilav rad vatrogasaca sve u pepeo pretvorio. Kako je uslijed tog požara prijetila velika opasnost susjednim zgradama i to: Rudolf Boda i vlastelinskog mlina to su bile shodne mjere po zapovjedniku [Ivanu] Gabutu učinjene na obranu ovih zgrada, što bijaše konačno i učinjeno. Tom prilikom moram izjaviti požrtvovan rad slijedećih vatrogasaca, koji su odmah na početku došli te čitavu noć radili oko lokaliziranja požara, a to su slijedeći: Iv.[an] Gabut, Fr.[anjo] Stanković, Ed.[uard] Grehs [Gress], Bog.[oslav] Hager, [Antun] Kalman st., Vagner Fr.[anjo] ml., Pejak Stj.[epan], Fr.[anjo] Miškovski, Hirschler Dragutin, a gdje bijahu drugi? G.[ospodin] Boda je iz zahvalnosti naprama ovome društvu, što je sve svoje sile uložilo oko spasa njegove, povodom toga požara, zgrade poklonio društvu svotu od 1000 K. [...].”[171]

Pljačkanje i paleža u Đakovu potkraj listopada 1918. opširno, prema dopisu koji potpisuje neki Orion iz Đakova, prikazuje i *Hrvatska obrana* “[...]. Djakovo se trglo na vrijeme. Prije nego što se pojavilo kakovih znakova sumnjive naravi bila je u gradsku vijećnicu sazvana skupština gradjana u 6 sati po podne. Na njoj je izabrano mjesno Narodno Vijeće i poveden razgovor o uredjenju mjesne narodne straže. Govorilo se i to s pravom, da tu mjesnu gardu treba odmah osnovati i da iste te noći valja samo mjesto čuvati. Opozicija djakovačkog načelnika valjda je bila kriva, da to nije provedeno onaj čas. Sutradan već su nam došli u pohode komite[172]. Naviještao se njihov dolazak već od jutra, idu, vele, od Podgorača na Djakovo! Zbilja ih je došla poslije podne nekolicima i objaviše svoj dolazak burnim puškaranjem. Članovi našeg narodnog vijeća – stupiše s tim ‘komitama’ gotovo izključivo članovi zelenog kadera iz Gorjana[173] u razgovor – pa ih lijepo kod trgovca J.[akoba] Epsteina opskrbile odijelom i uputiše kući što čini se nije izvedeno. Svakako medjutim nije te večeri bilo izgleda za zlo. No dok su jedni bili odijelom opskrbljivani, drugi su saborisali iza Podružnice na jednoj livadi. Po noći provališe u mjesto, pa s fukarom djakovačkom najprije do temelja oplijeniše bogate dućane [Bernharda] Kerpnera, i [Jakoba] Epsteina, a onda ih zapališe. Kuća Epsteinova je sasvim izgorila. Djakovački vatrogasci učinili su, da susjedne kuće nijesu stradale. Rulja pljačkaša navalila je onda na mlin

---

Đakovu. Usp. Domaće vijesti - Otvoreno pismo Djakovčanima, *Hrvatska obrana* (Osijek), 10. XI. 1918., str. 4.; Odgovor Dru. Matiji Beliću, odvjetniku u Djakovu, *Jug* (Osijek), god. I, br. 213, 14. XI. 1918., str. 2.-3.

171 Iz Života vatrogasnog društva u Djakovu. Izvještaj tajnika za g. 1918., *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 20, 23. III. 1919., str. 1.-2.

172 Komite – neregularni borci, pripadnici oružanih skupina koji nisu sastavni dijelovi redovite vojske.

173 Riječ je o zelenokadrovcima Bože Matijevića.

(Djakovački mlin na valjke) – zvan Židovski mlin. Strašno se vuklo po čitavom mjestu. Ljudi su s kolima stajali i tovarili brašno – pa ga još sutradan u jutro kućama razvaŽali. Nadalje postradaše trgovci: L.[adislav] Kerschner koga sasvim oplijeniše. Provališe i kod trgovca [Šime] Bergera [Berića], kod J.[osipa] Wollnera, kod Schwarza [trgovina Željezom Pauline Schwartz], i kod starog Iv.[še] Patakija. G.[ospodin] Pataki nema dućana, nego je inače bogat čovjek, gdje su se pljačkaši nadali obilnom plijenu. Na sreću smete ih straŽa za vremena i ovdje ih rastjera. Provališe i oplijeniše i draguljara M.[iju] Halasza. Da je narodna straŽa osnovana onako, kako je lijepo bilo predlagano – zar bi se to moglo dogoditi? Sutradan već nije bilo u samom mjestu više pljačkanja. Nego ovi što su haračili – učinili su to nesmetano. Nitko ih pri poslu nije bunio. Sudjelovalo je kod tog nečasnog posla osim cigana mnogo našeg djakovačkog svijeta. Vele i takovih – za koje nitko ne bi ni mislio. Ljudi dobro situirani, naročito bogati Švabe. [...] Sutradan pronosili se glasovi, da se nova rulja iz okolišnih sela sprema na Djakovo. BoŽe moj – koliko glasova, kakovih sve kombinacija! Srećom – od sveg toga više ništa. Djakovo je samo od onda mirno i zuluma u njemu nikakvog više bilo nije. Osim ako ćemo amo ubrojiti vlastelinsko dobro Strossmajerovac [...] Čude se ljudi, a i sami se čudimo kakove se to Žalosne pojave odigraše u našim krajevima! Kako nas iznenadi dobri naš narod! U času kad mu 'sriće zora slobode'. [...]."[174]

---

174 Pljačkanja i pustošenja po Slavoniji - U Djakovu, *Hrvatska obrana* (Osijek), 10. XI. 1918., str. 2.-3. Izvješća *Hrvatske obrane* o događajima u Slavoniji, i Đakovu, potkraj listopada i početkom studenoga 1918., prenosio je ukratko i zagrebački tisak. Usp. Nemiri u Slavoniji, *Obzor* (Zagreb), br. 256, 13. XI. 1918., str. 3., te B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 96.-97.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 234., 264.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 256., navodi netočno, da su se navedeni događaji u Đakovu bili 4. studenoga 1918. Događaji u Đakovu potkraj listopada 1918., u: *Spomenica 110. godina Obrtničke škole Antuna Horvata iz Đakova (1887.-1997.)*, Priredili: Mirko Ćurić, Mira Homotar i Momir Radašinović, Đakovo, 1997., str. 47. potpuno su pogrješno prikazani: "Kakva će nova drŽava biti najbolje govori podatak da je njeno rađanje i u Đakovu popratila pljačka 30. listopada 1918. Pljačkaše su predvodili čuveni BoŽo Matijević i još čuveniji Jovo Stanisavljević Čaruga." Naime, u to vrijeme B. Matijević, kao i njegovi zelenokadrovci, od najvećeg su povjerenja Mjesnog odbora SHS Đakovo, a Jovo Stanisavljević zvani Čaruga, pridružit će se odmetnutoj hajdučkoj družini "Kolo gorskih tića", B. Matijevića, tek kasnije, potkraj 1919., nakon bijega sa robije iz kaznionice u Sremskoj Mitrovici. Uostalom, zelenokadrovska družina B. Matijevića, koji je bio opsjednut revolucionarnim sovjetskim boljševičkim idejama, no i anarho-komunističkim metodama, suzbijala je pljačkaše i otimačinu i u svojim redovima. B. Matijević je poginuo u ljeto 1920. u sukobu s Žandarima, te je zatim J. Stanisavljević zvani Čaruga preuzeo i predvodio "Kolo gorskih tića", i ubrzo je preobrazio ovu zelenokadrovsku jedinicu u bandu, koja je počinila brojna razbojništva i ucjene, ponajviše u tadašnjoj Virovitičkoj Županiji. "Kolo gorskih tića" osulo se 1923., a J. Stanisavljević zvani Čaruga je uhićen i obješen 1924. Usp. Čaruga (pravo ime Jovo Stanisavljević), u: *Hrvatski leksikon*, I. svezak A - K, Glavni urednik: Antun Vujić, Zagreb, 1996., str. 209.; Stanisavljević, Jovo - Čaruga, *Hrvatska enciklopedija*, 10 Sl - To, Glavni urednik: Slaven Ravlić, Zagreb, 2008., str. 206., te L Kraus, O dvjema manifestacijama "odjeka oktobra" u Slavoniji, str. 2.-16.;

Prema *Hrvatskoj obrani*, u Đakovo je "provalila banda koja je sudjelovala kod umorstva gorjanskog bilježnika Jozića[175], te opljačkala nekoliko dućana i zapalila jednu kuću, ali ih je u srijedu [30. listopada 1918.] na večer protjerala narodna straža; nekoji banditi su tom prilikom ranjeni. U četvrtak [31. listopada 1918.] je htjelo unići u grad više kola seljaka, žena i dječurlije, da pljačkaju, ali ih je narodna straža prisilila na povratak te su bili sretni, da su se žive glave vratili

---

Marino Zurl, *Knjiga o Jovi Čarugi i Joci Udmaniću*, Zagreb, 1972., Zagreb, 1977.; L. Kraus, *Susreti i sudbine*, str. 120.-124.; Dragan Jovašević, *Hajdučija između istine i legende*, Beograd, 1988.; B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 83.-84., 122.-123.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 219.-220.; Dragan Jovašević, *Čaruga*, Bilje, 1990. Prema dr. I. Ribaru, "Jedva što se mir povratio, pljačke i ubistva prestale, sudovi i ostala nadleštva nastavili sa radom, počeli su se vraćati i građani koji su izbjegli, a i svi činovnici i službenici, policajci i žandarmi i zauzeli svoje mjesto u kancelarijama. Bože Matijević sa svojim odredom, razočarani time, jer su se među ovima nalazili i onakvi koji, umjesto na svoje službeno mjesto, morali bi u zatvore, vratiše se natrag u šumu i svoj logor, da bi se otuda obračunali sa njima. U okršaju sa žandarmima poginuo je, jer im se nije htio živ predati u ruke. Najveći dio zelenokadrovaca vratio se svojim kućama, a manji dio, čim je završila revolucija, kako su oni nazivali 'anarhiju' [...]." I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 140.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 255, 23. VIII. 1958., str. 2. Usp. K. N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, str. 80.-81. "Revolucionarnu pravdu" jednog od najbližih suradnika dr. I. Ribara i osobe od najvećeg povjerenja Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, provođenu nad "političkim" i "klasnim" neprijateljima u Đakovštini, potvrđuje i prisni prijatelj B. Matijevića iz prijeratnih gimnazijskih dana u Osijeku, dr. Lavoslav Kraus. "Ukoliko se u akcijama grupa pod njegovom komandom za vrijeme njegovoga života i nailazi na slučajeve oduzimanja nekima dijelova njihovog imetka, pa i kažnjavanja nekih ljudi smrću – to s njegove strane nije nikada činjeno iz nekih egoističkih ili razbojničkih instinkata, već su to prosto neizbježivi slučajevi kakvi se uvijek pojavljuju u svim političkim prevratima i revolucijama [...]." L. Kraus, *Susreti i sudbine*, str. 121. Usp. L. Kraus, O dvjema manifestacijama "odjeka oktobra" u Slavoniji, str. 12.-16.; B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 122.-123.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 219., 325.

175 Za ubojstvo gorjanskog bilježnika Jozića 25. listopada 1918. u tisku je optužen 19-godišnji dezerter Josip Kalmajić, koji je došao u bilježnički ured u Gorjanima i "bez ikakvog povoda ispalio na nj hitac iz vojničke puške [...] Jozić podlegao je jučer u 2 sata po podne ozlijedi." Usp. Pokrajinske vijesti - Dezerter ubio bilježnika, *Jug* (Osijek), god. I, br. 195, 28. X. 1918., str. 2., te B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 200. No, gorjanskog bilježnika Jozića ubili su zelenokadrovci Bože Matijevića. Ubio ga je, kako je kasnije razjašnjeno, Matijevićev sudrug Karalić iz Gorjana. Zelenokadrovska družina B. Matijevića ostala je odmetnuta i nakon osnivanja Kraljevine SHS, a Karalić se predao oružnicima tek u travnju 1919. Usp. M. Marković, Selo Tomašanci kraj Đakova. Prilog poznavanju naseljavanja i narodne starine, str. 59.; J. Werni, K. Reiber, J. Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi-Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien*, str. 64.; Vladimir Geiger, Čaruga u Tomašancima 1920. godine, *Đakovački vezovi. Prigodna revija 1997*, Đakovo, 1997., str. 50. ili Vladimr Geiger, Čaruga u Tomašancima 1920. godine, *Putujući Slavonijom za 2010.*, br. 27, Vinkovci, 2009., str. 38. Bilježnika Jozića, za kojeg dr. I. Ribar navodi, da je "poznati ratni zlikovac", ubili su vojni bjegunci na nagovor B. Matijevića, očito ne bez odobrenja ili, pak, znanja dr. I. Ribara. "Odred Bože Matijevića zaista je odmah preuzeo dužnost i pritom me obavijestio, da su općinski bilježnici u Trnavi, Gorjanima, Gašincima i Piškorevcima osuđeni na smrt." Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 253, 26. VII. 1958., str. 3.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 254, 9. VIII. 1958., str. 4.; K. N. Milutinović, *Dr Ivan Ribar*, str. 80.

kućama. Nekojim gradjanima poslana su pisma s prijetnjama, ali bez svakog uspjeha."[176]

Prema opisu, pak, odvjetnika dr. Matije Belića, "[...] U noći od 29.-30 listopada [1918.] haračila je po Djakovu jedna grupa zelenoga kadera, zapalila Epsteinovu kuću, pucala po ulicama i provalila u mnoge dućane, uslijed čega je cijelo Djakovo bilo uŽasno uzrujano i prestrašeno. Te noći obilazio je zeleni kader po Djakovu i tako su došli pod moj stan [i tada i danas Ulica bana Josipa Jelačića] i bučeći razgovarali, te sam njihov razgovor mogao potpunoma razumjeti. Po razgovoru razabrao sam, da mora da ih vodi ili jedan Djakovčanin ili netko, tko dobro pozna Djakovo. [...]" Prema navodima dr. M. Belića, nakon nemilih događaja 29./30. listopada 1918., iz Đakova je više obitelji i pojedinaca izbjeglo u Osijek, "Što isti dan, što kasnije, maknulo se iz Djakova oko 15 porodica i mnogi pojedinci. [...]."[177]

Trgovina konfekcijske robe Jakoba Epsteina

Kao predsjednik Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, dr. Ivan Ribar brzojavio je 31. listopada 1918. središnjoj kancelariji Narodnog vijeća SHS u Zagreb: "Šaljite odmah vojništvo. Kod nas prijeti velika pogibelj imovini a nemamo municije."[178]

Mnoge oruŽničke postaje u Hrvatskoj, pa i Slavoniji i Srijemu o kaotičnom razvoju

176 Domaće vijesti - Bande u Djakovu, *Hrvatska obrana* (Osijek), 1. XI. 1918., str. 2. Usp. B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 238.

177 Domaće vijesti - Otvoreno pismo Djakovčanima, *Hrvatska obrana* (Osijek), 10. XI. 1918., str. 4. Usp. Gradske vijesti - Pohvatani djakovački pljaćkaši, *Hrvatska obrana* (Osijek), 6. XI. 1918., str. 3.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 256. Dr. M. Beliću je, na Otvoreno pismo Djakovčanima, o događajima 29./30. listopada 1918., odgovorio Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu, izravno nazivajući "plašljivcima" i njega i ostale sugrađane koji su pobjegli iz Đakova, te prozivajući ga, da je zastupao i podrŽavao protusrpska stajališta i postupke 1914. i tijekom rata, zatim i da je frankovac i protivnik jugoslavenstva. Usp. Odgovor Dru. Matiji Beliću, odvjetniku u Djakovu, *Jug* (Osijek), god. I, br. 213, 14. XI. 1918., str. 2.-3.

178 B. Krizman, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918., str. 111.; D. Janković, B. Krizman (prir.), *Građa o stvaranju jugoslovenske drŽave (1.I - 20.XII 1918)*, Tom II, str. 435.; Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Povijesni prilozi*, god. 10, br. 10, Zagreb, 1991., str. 226. ili Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 62.; Z. Šimončić-Bobetko, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941.*, str. 209.

događaja javljaju središnjoj kancelariji Narodnog vijeća SHS u Zagreb. Tako je 1. studenoga 1918. izvješćeno, da je među ostalima i oružnička postaja Đakovo "zarobljena pod zelenim kadrom."[179]

*

Osječko glasilo *Jug* izvijestilo je 1. studenoga 1918.: "Iz okolice Osijeka, Dalja, Našica, Orahovice, Petrijevaca, Valpova, Slatine, Djakova, Vinkovaca, Nove Gradiške i mnogih drugih mjesta dolaze upravo strašne vijesti. Članovi t. zv. zelenog kadera, vojnici, koji se vraćaju kućama, cigani, razbojnici, seljaci i štokakve Ženetine drže, da su zato postali slobodni, da mogu klati, ubijati, paliti, robiti, uništavati Živote i imetke. [...]"[180]

Iz Vrpolja je 3. studenoga 1918. za očuvanje reda i sprječavanje pljačke predsjednik Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Varžić od središnje kancelarije Narodnog vijeća SHS u Zagreb zatražio barem 100 vojnika, "inače zlo".[181] Da je tomu bilo razloga, potvrdilo se 4. studenoga 1918. kada su u Vrpolju "[...] opljačkani vagoni puni brašna i pšenice koji su bili za zemaljsku opskrbu određeni."[182] U Vrpolju su osim Željezničkih vagona pljačkani i magazini na Željezničkoj stanici, mjesna pošta i paromlin ["Rosa", u vlasništvu Berte Weiss[183]]. U pljačkanju su, prema navodima iz Vrpolja od 6. studenoga 1918., dostavljenim središnjoj kancelariji Narodnog vijeća SHS u Zagrebu, sudjelovali seljaci iz Vrpolja i susjednih sela Strizivojne, Juškovaca[184], Novih Perkovaca, Starih Perkovaca, Čajkovaca, Velike Kopanice, Male Kopanice te vojska u prolazu, ali i mjesna Narodna straža. O tome su nadležne oblasti, i središnja kancelarija Narodnog vijeća SHS u Zagreb izvješćivane i oružana pomoć uzalud

179 HDA, Zagreb, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919., kut. 7., br. [b.b.], telefonska obavijest iz Vukovara, 1. XI. 1918.; B. Krizman, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918., str. 115.; D. Janković, B. Krizman (prir.), *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1.I - 20.XII 1918)*, Tom II, str. 546.; B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 100.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 242.; I. Banac, "I Karlo je o'šo u komite": Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918., str. 30.

180 Usp. Narodne izdajice, *Jug* (Osijek), god. I, br. 200, 1. XI. 1918., str. 1.

181 HDA, Zagreb, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919., kut. 7., br. 249, telefonska obavijest iz Vrpolja, 3. XI. 1918.; D. Janković, B. Krizman (prir.), *Građa o stvaranju jugoslovenske države*, Tom II, str. 547.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 249.

182 HDA, Zagreb, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919., kut. 7., br. 320, telefonska obavijest iz Osijeka, 4. XI. 1918.

183 Usp. Dragiša Jović, Iskaz poduzeća u Hrvatskoj i Slavoniji krajem prvog svjetskog rata koji su potpadali pod nadzor Kraljevskog zemaljskog obrtnog nadzornika, *Zbornik*, god. 10, br. 10, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1973., str. 266.

184 Očito je pogrješno zabilježeno, i vjerojatno je riječ o Piškorevcima.

traŽena. "Molim bezuvjetnu oruŽanu pomoć, jer u protivnom slučaju izgubljene su Žitarice i kolodvor, pošto ne raspolaŽemo nikakovom pouzdanom oruŽanom silom. Osobna sigurnost Narodnog vijeća također ugroŽena. Mjesni odbor Narodnog vijeća [SHS] Vrpolje."[185]

O nemilim događajima, nemirima i pljačkanju, i na području Đakovštine osječka *Hrvatska obrana* redovito je objavljivala vijesti koje je dobivala iz Đakova.

Hrvatska obrana je izvijestila da su 5. studenoga 1918. "djakovački oruŽnici i narodna straŽa dotjerali u Osijek 54 pljačkaša. Medju ovima su četiri Ženske. Većina ih je iz sela Paučja, Čenkova i Ratkov dola. Zulume su počinjali najvećim dijelom u mandićevačkim vinogradima. Oni koji su u samom Djakovu pljačkali, još nijesu pohvatani, ali, kako smo upućeni, sada dolazi na njih red. – Iz Djakova se mnogo porodica izselilo. Uhićeni i dotjerani predani su prethodno vojnim oblastima, koje će izvršiti prethodna saslušanja a po tom one, koji pripadaju pred civilni sud predati drŽavnom odvjetništvu."[186] Prema pisanju *Hrvatske obrane* od 8. studenoga 1918., u Đakovo "dotjeruju straŽe svaki dan s raznih strana hrpe od 10-20 pljačkaša. Kot.[arski] sud je zatrpan kaznenim prijavama, a zatvori su puni."[187]

Glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* u prvom je broju, objavljenom početkom studenoga 1918., izvjestilo da je "U Djakovu i okolici uhićeno [je] do sada oko 90 ljudi i Žena, koji su bili zavedeni

---

185 Usp. HDA, Zagreb, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba 1918.-1919., kut. 7., br. 457, telefonska obavijest iz Vrpolja, 6. XI. 1918.; B. Krizman, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918., str. 122.; D. Janković, B. Krizman (prir.), *Građa o stvaranju jugoslovenske drŽave*, Tom II, str. 549.; B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 104.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 249., 258.; Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Povijesni prilozi*, god. 10, br. 10, Zagreb, 1991., str. 227. ili Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 63.

186 Gradske vijesti - Pohvatani djakovački pljaćkaši, *Hrvatska obrana* (Osijek), 6. XI. 1918., str. 3. Usp. B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 256. Dr. M. Belić opisuje, da je "u Osijeku vozeći se tramvajem, susreo grupu od 54 uhićena u djakovačkoj okolici. Zanimalo me je, da vidim koji su to pljačkaši i da doznam, gdje su pljačkali; prepoznao sam nekoje, pa sam sa jednim natporučnikom, inače u civilu odvjetnikom, kojeg poznajem još iz gimnazije, razgovarao o Žalosnoj činjenici, da su se nekoji, koje poznam kao dosada neporočne i dobro stojeće ljude, dali na ovaj gadni posao. Istovremeno se i osječki odvjetnik dr. D. razgovarao sa tim natporučnikom i izrazio svoju bol nad tim, što vidi medju više njima i seljaka T. iz Vrpolja, za kojega zna, da je dosada uŽivao glas čestitog i neporočnog čovjeka. [...]." Usp. Domaće vijesti - Otvoreno pismo Djakovčanima, *Hrvatska obrana* (Osijek), 10. XI. 1918., str. 4.

187 Pljačkanje se nastavlja - Pljačkanje u trnavačkim vinogradima, *Hrvatska obrana* (Osijek), 8. XI. 1918., str. 2. Usp. B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 264.

bilo krivo upućeni pljačkali i plijenili po pustarama i vinogradima, te samom Djakovu. Svi su predani sudu, koji će po pravdi suditi."[188]

Hrvatska obrana je izvijestila, da su 6. studenoga 1918. "veliki nemiri i pljačka na pustari Berak, kod Semeljaca, koja pripada biskupijskom vlastelinstvu u Djakovu. Jučer su seljaci iz obližnjih sela provalili u Berak, otjerali svu marvu, razgrabili žitak, oplijenili sve zgrade a onda ih zapalili. Iz Djakova je pošlo odaslanstvo nar.[odne] straže u Osijek, da izmoli 200 pušaka i streljivo, pa da onda uspostavi red u Berku. Bojati se je da će se pljačkanje nastaviti i po selima. Izaslana četa djakovačke narodne straže zaustavila je još 12 kola natovarenih žitkom i otela pljačkašima. Danas je onamo opet jedna četa poslana."[189] Spomenica pučke škole u Semeljcima bilježi, da je mjesno Narodno vijeće SHS zbog stalne pljačke i ugroženosti dobara i ljudi zatražilo oružje da bi se narod mogao braniti. Oružje je stiglo iz Osijeka, a nakon kratkog vremena u Semeljce je stigla i srbijanska vojska, oko 50 vojnika, te se narod potpuno smirio.[190]

Prema opširnim navodima iz Đakova, koje u *Hrvatskoj obrani* potpisuje neki Orion, pljačkanje po Đakovštini odvilo se na sljedeći način: "Kako je pak masa haračlija bila željna plijena – nigdje bolje zgode za njihov apetit nego pustare biskupskog vlastelinstva. Nije zato čudo, da su pustare sve po redu stradale na užasan način. Stradalo je od te razbojničke mase vlastelinsko imanje – a stradali su i upravitelji – oštećeni u svom privatnom vlasništvu. Mnogo je svakovrsnih glasina stizalo o šteti i pljačkanju. Mnogo se netočnih glasina širilo pa to u prvi mah nije bilo moguće, a nije ni vrijedilo pribilježiti. Što se sigurno može znati iz svih tih vijesti, to je ovo: Na Strossmayerovcu, gdje je poginuo V.[atroslav] Hepp, da je bilo moguće organizirati kakvu takvu obranu, ne bi se pljačkanje moglo dogoditi.[191] Za namjere njihove znalo se već 30. i 31. listopada [1918.], a pravo razvlačenje bilo je 1. studenoga poslije podne, kad su navalili iz Satnice, Gorjana i Ivanovaca i otjerali preko 200 komada prasaca. Od toga je naknadno kroz deset dana nešto preko 100 komada natrag povraćeno. S ostalom

188 Vijesti i odredbe mjesnog odbora "Narodnog vijeća" u Djakovu - U Djakovu i okolici, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.

189 Pljačkanje se nastavlja - Na pustari Berak, *Hrvatska obrana* (Osijek), 8. XI. 1918., str. 2.; B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 96.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 261., 264.

190 Josip Gali, Historija sela i škole do II svjetskog rata, u: Bosiljka Zovkić, Nikola Biljan, Josip Gali (prir.), *Osnovna škola Josipa Kozarca u Semeljcima 1786.-1961.*, [Semeljci, 1961.], str. 22.

191 Prema Matici umrlih rkt. župe Đakovo, Život je tada na Strossmayerovcu izgubio i Fabijan Đurkić iz Satnice. Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3381, Matica umrlih Đakovo 1912-1927, 1. XI. 1918. - Fabijan Đurkić, ratar - neženja - Satnica - Satnica - 21 godina - "ustrijeljen" – pokopan 3. XI. na satničkom groblju - Pavao Đelatović župnik - opaska: "nedužan ustrijeljen pri obrani kod pljačkanja na Strossmayerovcu."

štetom: kola, konji, orma, drva, odnešena hrana i novac zajedno premašuje to 20.000 kruna. Tamošnji upravitelj organizirao je pomoću narodne straže djakovačke obranu – pa je daljnji zulum zapriječen. Tako kad su opet jednom pljačkaši noću sreću pokušali – bili su odbijeni. Drugu bližnju pustaru Ivan dvor i Josipovac uzeli su na nišan stanovnici Velikog i Malog Nabrdja. Njih je od narodne straže naših 8 ljudi zateklo dne 1. studenoga baš u poslu pak dvojicu od njih ubiše, a neke raniše dok se ostali razbjegoše. Šteta je na Josipovcu velika. Bilo je otjerano 332 komada ovaca, 136 komada svinja, 16 volova, 16 junica osim ostale štete na gospodarskom materijalu. Do danas je medjutim dosta toga povraćeno. Ukupna pak šteta na Josipovcu i Ivandvoru uračunavši amo i Kranjski dol i Mandićevac – iznosi na što zaklanoj što ukradenoj marvi i drugim gospodarskim potrebštinama preko 350.000 kruna. Do 8. o.[vog] mj.[eseca] još nije bio pristup na pustaru siguran […]. Najnečovječnije se medjutim postupalo na pustari Vladojevac, gdje je upraviteljem stari M.[avro] Govedić. Tamo se rulja nije zadovoljila tim, da iz stana kako njegovoga tako i iz stana družine odnijela sve što se odnijeti može, nego je čupala, kidala, u pravom smislu riječi haračila. Prozori, vrata, štednjaci porušeni, porazbijani, odneseni. I podove su vadili, letve kidali. Hranu, marvu, konje, ormu, drva, vukli su i vozili po miloj volji. Haračili su najviše žitelji iz Kešinaca, Semeljaca, Vrbice i Gjurgjanaca. Zapalili su tamošnje kamare slame i djeteline i neke staje. Otjerani su volovi, konji, svinje, raznešeno je žito, ječam i kukuruz, sav gospodarski alat, tako da je šteta upravo ogromna. Točno se ustanoviti još nije dalo. Na pustarama Arduševac i Pivarnica haračile su isto tako omanje bande. Ništa bolje medjutim nije prošla ni pustara Lenije – upravitelj Marko Penavin. Njegov stan su upravo razbojnički uništili. Sve odijelo i rublje odnijeli – jastuke bodovima rasparali, što se dalo razlupali. Pljačkaši su bili iz Martinaca [Čepinskih], Habjanovaca i iz Dopsina [kotar Osijek]. Osim gospodarskog alata odneseno je i otjerano 6 konja, 16 svinja, 6 volova i do blizu 16 metričkih centi hrane (pšenice, ječma i zobi), zatim drva i sl. […] Jedna osobito privlačiva meka za ovu razbojničku bandu po našim selima bili su, kako je samo po sebi razumljivo – vlastelinski podrumi u vinogradima Mandićevcu i Trnavi. A to je i davalo kuraže Trnavcima, pa žiteljima iz Majara, Paučja, Kondrića, Drenja, Pridvorja i čitave okolice, da su svoje pohode nastavljali dosta marljivo i da je n.[a] pr.[imjer] s Trnavom, gdje je čitavo selo znalo biti opojeno slatkim vinom, šta više i srpska vojska imala posla i dvojicu na tamošnjem groblju strijeljala. Da je vino odnešeno – popito i potrošeno u velikoj količini, ni pol muke! Ali doći u podrum pa vidjeti, kako je istočeno, kako je burad polupana i kako je nerazumne štete mnogo učinjeno, to je što čovjeka boli. Ni u Trnavi ni u Mandićevcu nije sve vino odnešeno. Nešto je ostavljeno, jer je rulja, osobito u Mandićevcu, bila dosta rano spriječena organizovanom mjesnom

stražom u Drenju, pa je daljnje zulume zapriječila. Teže je bilo u Trnavi. Tamo je istom neki dan uspostavljen red. Kad ih je nekoliko ubijeno. Nakon što bude povraćeno, ono što se može uhvatiti – bit će istom moguće faktičnu štetu procijeniti. Šta je po vlastelinskim šumama štete učinjeno, to je za sada, kraj još nesigurnog prolaza po njima nemoguće ustanoviti. Zna se medjutim da su u vlastelinskom zverinjaku Mačkovac jeleni postrijeljeni i ograda uništena. Ako ih je štogod i ostalo – to se šumom razbjeglo. Danas se jamačno kaje i udara gdjekoja luda glava, što se dala zavesti na nepromišljeni korak. Osramotite se samo, ponizivši se do cigana, kojima je kradja i otimačina zanatom: A osramotiše i čitav narod, koji se u najozbiljnijem svom času nije znao ponijeti bar u ovim krajevima, onako kako je trebalo."[192]

Hrvatska obrana je prenijela vijest iz Đakova, od 7. studenoga 1918., "Pljačkaši iz zelenoga kadera počinili su silne zulume u Trnavi. Tamo nema ni jednoga vinograda, u kojem ne bi rulja orobila podrum, razbila burad i pustila vino da izcuri. To se dogodilo i bogatima i siromašnima. Raznijeti i ispiti se nije moglo, pa se uništilo, naročito u vlastelinskom podrumu, razbijena je burad da su pljačkaši do gležnju gazili po vinu. U samoj Trnavi navalili su pljačkaši puškaranjem na župski dvor. Župnik [Milan] Tomašić jedva je glavu iznio. Sav mu je dvor uništen, sasječen i konačno zapaljen. Krave, konje sasjekli su pljačkaši. Neki su htjeli i crkvu da zapale, ali su napokon odustali od toga. U Trnavu se ne usudjuje nikakva straža ni zaviriti, jer su sve prilaze i putove zaposjele pljačkaške rulje koje su se ondje sabrale."[193]

Hrvatska obrana je izvijestila 9. studenoga 1918.: "U Djakovu i okolici nije bilo ovih dana nikakvih osobitih pljačkanja. Kod prijašnjih izgreda i pljačkanja ubijena su 22 pljačkaša. U Djakovu je ubijen član gradjanske straže Vatroslav Hepp, a Ivan Brezović ranjen u nogu, dok je fotograf [Ivan] Golubić neopreznošću, kad je sjedao u automobil, nastradao, jer mu je opalila puška, te mu je hitac prosvirao glavu te ostao mrtav."[194] Prema, pak, nešto kasnijem opisu objavljenom u *Hrvatskoj obrani*, u pljačkaškom pohodu na vlastelinsko dobro Strossmayerovac, "od pljačkaša [je] poginuo sin našeg sugradjanina Heppa – Stjepan [Vatroslav] Hepp, mlad čovjek – kojeg je ustrijelio jedan od vojnika

192 Naši dopisi - Haračenje po djakovačkom vlastelinstvu, *Hrvatska obrana* (Osijek), 21. XI. 1918., str. 2. Usp. B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 96.-97.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 234.-235., 261.

193 Pljačkanje se nastavlja - Pljačkanje u trnavačkim vinogradima, *Hrvatska obrana* (Osijek), 8. XI. 1918., str. 2. Usp. B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 261.

194 Telefonske vijesti "H.O." Službene brzojavke Narodnoga Vijeća, *Hrvatska obrana* (Osijek), 9. XI. 1918., str. 4.

pljačkaša kad su ih naši pri poslu zatekli. Životom je postradao i mladi I. Golubić, fotograf – ali svojom krivnjom. Otvorenom puškom skakao je na automobil, spremajući se na obranu jednog okolišnog ugroženog kraja. Puška odapne i u glavu mu strese naboj – ostade na mjestu mrtav."[195]

Glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* objavilo je 14. studenoga 1918. spomen na Ivana Golubića, Vatroslava Heppa i Ivana Brezovića, koji su kao pripadnici narodne straže u sukobu sa pljačkašima izgubili život. "[...] Djakovo je do sada izgubilo tri mlada, nadobudna cveta. Dana 2. o.[vog] mj.[eseca] otpratili smo do vječnog počivališta fotografa Ivana Golubića, koji je u 18. godini u obrani domovine ispustio svoju mladenačku dušu.[196] – Dana 3. studenoga [1918.] otpratili smo djakovčana Vatroslava Heppa, koji se u vječnost, od pljačkaša pogodjen, preselio u 30 godini života.[197] – Dana 12. o.[vog] mj.[eseca] otpratili smo i treću žrtvu trgovačkog pomoćnika u 25. godini života Ivana Brezovića. Sve Djakovo je odalo poštu ovim narodnim borcima. Na grobu Vatroslava Heppa oprostio se narodni zastupnik i predsjednik mjesnoga odbora [Narodnog vijeća SHS] dr. Ivan Ribar, a od Ivana Brezovića zapovjednik straže za Djakovo i kotar nadporučnik Andro Morić. Slava i časna spomen ovim borcima za slobodu i Jugoslaviju."[198]

Zbog, očito, sigurnosnih razloga glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* objavilo je 14. studenoga 1918. odredbu Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu: "Obćinstvo trga Djakovo kao i svih sela upozoravamo, da za putovanje iz mjesta kuda van potrebuje propusnicu. Za Djakovo se izdaju propusnice od 9-12 prije podne i po podne od 3-5 u sobi broj 3 kotarskog suda. Tko ne izvadi propusnice ne smije Djakovo ostaviti, jer će ga straže povratiti. Izvan uredovnih sati neće se nikomu propusnice izdavati."[199] Uz to, i kada se stanje na prometnicama uglavnom poboljšalo, Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu napominje građanstvu, 24. studenoga 1918., da

195 Pljačkanja i pustošenja po Slavoniji - U Djakovu, *Hrvatska obrana* (Osijek), 10. XI. 1918., str. 3. Usp. B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 264.

196 HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3381, Matica umrlih Đakovo 1912-1927, 1. XI. 1918. - Ivan Golubić svjetlopisac - sin Andrije Golubić i Helene - Zagreb - Đakovo - 18 godina - "hitac iz puške kroz vrat" - "nije proviđen radi nagle smrti" - pokopan na đakovačkom groblju 2. XI. – pokopao ga Pavao Đelatović uz pratnju kapelana Stjepana Pacovskog i bogoslova Antuna Kindla.

197 HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3381, Matica umrlih Đakovo 1912-1927, 2. XI. 1918. - Vatroslav Hepp, postolar - neženja - Đakovo - Đakovo - 30 godina - "ustrijeljen" - pokopan na đakovačkom groblju 3. XI. - pokopali ga vjeroučitelj Franjo Vuljak, kapelan S. Pacovsky i bogoslov A. Kindl - opaska: "kao član narodne straže ustrijeljen na pustari od pljačkaša."

198 Iz mjesnoga odbora i zapovjedništva - Tri žrtve, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 3.

199 Iz mjesnog odbora i zapovjedništva - Propusnice za putovanje, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 4.

"Prometna uprava upozorava općinstvo, da ne putuje nepotrebno, budući da su vlakovi zbog povratka vojske sa fronte svojim kućama prenatrpani [...]."[200]

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu, 14. studenoga 1918., "posljednji puta" je pozvao "sve gradjanstvo i bivše vojnike, koji nijesu članovi narodne vojske t. j. [Jugoslavenske] satnije u Djakovu, da imadu sve oružje kao puške vojničke, civilne revolvere i pištolje do 15. studenoga 1918. 12 sati u podne u puškarni kot.[arskog] suda s dobra bezuvjetno uz potvrdu predati. Jednako i naboje. Oni, koji ne predadu do toga vremena smatrati će se izdajicama domovine, te će proti istima po prijekom sudu postupati. Vojnici od satnija imadu uz potvrdu takodjer u koliko imadu oružje doma isto predati, a onda će od zapovjedništva dobiti izkaznicu, da je oružje njihovo."[201] No, očito je bilo potrebno da Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu poziv za predaju oružja uputi građanstvu i kasnije, te je *Glas slobode* 1. prosinca 1918. naglasio: "Nebrojeno puta smo putem novina, javnim proglasima i usmenim razlaganjem pozvali i gradjanstvo, a i naša sela, da povrate oružje. Ravnanja radi saobćujemo, da oružje smiju imati u službi samo članovi narodne straže, koji su zaprisegnuti. Jednako oružničke postaje. Sve drugo oružje bez razlike kao puške vojničke i civilne, samokresi i pištole, bodovi, ručne bombe imadu se bezuvjetno predati i to u oružarnici kod kot.[arskog] suda. – Ovo je naš zadnji apel i savjet za one, koji hoće s dobra da povrate. Ne učine li ovaj puta, onda će svojom krivnjom odgovarati po zakonima, pa sve neugodnosti snositi će svi, koji neće da slušaju red i da se pokoravaju odredbama i postojećim zakonima."[202]

Glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* već je u prvom svom broju, objavljenom početkom studenoga 1918., upozorilo da "Gostioničari imadu do daljnje odredbe svoje gostione bezuvjetno zatvorene držati. Svako točenje pića se najstrožije zabranjuje. Prekršitelji biti će osjetljivo kažnjeni."[203] Zbog, očito, uvođenja reda i mira Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu napominje i 14. studenoga 1918. u *Glasu slobode,* da gostione "imadu po danu i po noći do daljnjega biti zatvorene. Prekršioci ove odredbe biti će najstrožije globom, po potrebi i zatvorom kažnjeni."[204]

---

200 Iz mjesnoga odbora i zapovjedništva - Ne putujte nepotrebno, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 4.

201 Iz mjesnog odbora i zapovjedništva - Oružje predati, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 4.

202 Iz mjesnog odbora i zapovjedničtva - Oružje predati, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 2.

203 Najnovije telefonske vijesti - Gostioničari, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.

204 Iz mjesnog odbora i zapovjedničtva - Gostione, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 4.

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu izvijestio je 14. studenoga 1918. građanstvo, da je "sporazumno sa ovdašnjim trgovcima i obrtnicima snizio cijene u trgovinama, kod obrtnika i u gostionama. Upozoravamo na ovo sve naše obćinstvo, a jednako su sniŽene i sve cijene ŽiveŽnim namirnicama."[205] Zatim je, glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode*, naglasilo 24. studenoga 1918., da "cijenik izdan po kot.[arskoj] oblasti u Djakovu, [...] vrijedi za Djakovo i naš kotar, te je obvezatan za sve prodavaonice, dok ne bude po Narodnom vijeću [SHS] u Zagrebu ovih dana izdana regulacije cijena za ljudski Život nuŽnih potrebština. [...]."[206] No, uređenje trŽišta i sniŽenje cijena proizvoda i potrepština ni u Đakovu nije išlo jednostavno i lako. Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu, upozorio je 1. prosinca 1918., da "Mnogi u Djakovu još uvijek ne mogu da se pomire sa sudbinom, da je izdani cijenik mjerodavan, a ima ih, koji pogotovo neće, da išta popuste. Mi ne ćemo mnogo gubiti riječi. Jedno smo duŽni samo otvoreno da reknemo. Svi se prekršitelji zapisuju, te će biti redom i nemilice globljeni."[207]

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu izvijestio je građanstvo 14. studenoga 1918. i, da "svi uredi kao kotar, oblasti, obćine, kotar.[ski] sudovi, porezni uredi itd. nastavljaju svoja uredovanja. Uredovni sati su kao i prije, pa upućujemo obćinstvo, da izvoli u koliko je uredovno potrebno, na pojedine se urede obraćati."[208]

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu izvijestio je građanstvo početkom studenoga 1918., da je "Ban [je] izdao naredbu, da će se proti onima, koji su pljačkali, odnašali tudju imovinu, ako u roku od 8 dana povrate, vrlo blago postupati ili uobće neće biti kaŽnjeni, oni, koji ne povrate sdobra, biti će najstroŽije kaŽnjeni globama i zatvorom. Upozoravamo na ovo sve naše sugradjane i seljake, da ne čekaju, nego sdobra vraćaju, jer je inače za naš narod, samo to zlo. [...]"[209] Istovremeno, Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu, upozorio je građanstvo, "Prost je pljačkaš i jednak odgovoran i svaki onaj, koji za jeftine novce kupuje ovako pokradenu i otetu robu, marvu i razna dobra. – Pače

205 Iz mjesnog odbora i zapovjedništva - SniŽene cijene, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 4.

206 Iz mjesnog odbora i zapovjedništva - Cijenik, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 4.

207 Iz Djakova i okolice - Pretjerivanje cijena, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 3.

208 Iz mjesnog odbora i zapovjedništva - Uredovanje, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 4.

209 Najnovije telefonske vijesti - Ban je izdao naredbu, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.

još u većoj mjeri, jer on to radi mirno, promišljeno, znajući dobro, da je ono, što iz sebičnih razloga čini, nedopustivo i kaŽnjivo. Čujemo, da su se i nekoji naši sugradjani zaboravili, i kupovali marvu, svinje i predmete, koji su na kolodvorima ukradeni. Upozoruje se, da će se protiv takvih upotrebiti osobito stroge kazne. U nekojim su mjestima pljačkaši, koji su vojničke asistencije zatekle na činu, odmah i presudjeni, te smaknuti, a iz mnogih su mjesta dovedeni u Osijek, gdje će ih drŽavno odvjetništvo na temelju prijava auditorijata narodne vojske obtuŽiti. Tako će mnogi svoju lakomost i divljaštvo platiti Životom."[210] Glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* objavilo je zatim 14. studenoga 1918. i sljedeće upozorenje Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu: "Pozivamo sve gradjanstvo kao i seljaštvo, da stvari, novce, nakite, dragocjenosti, blago i hranu, koje su si prigodom pljačke prisvojili, do 17. ov.[og] mj.[eseca] 12 sati u podne predadu na ruke mjesnog odbora Narodnog vijeća [SHS] u Djakovu. Tko do toga roka ove stvari ne predade, postupati će se proti istima po prijekom sudu. Izvršenje će voditi posebni sud uz asistenciju srbske vojske."[211]

Prema pisanju *Hrvatske obrane*, u Đakovo je nekoliko dana nakon pljačke nastala zanimljiva pojava. Što u strahu od premetačine, što zbog nečiste savjesti, "noću, kad se debelo zamrači", ne Želeći očito javnu sramotu, oni koji su sudjelovali u kradji, donose i prebacuju preko ograde u vrt samostana čč. sestara Svetoga KriŽa "zaveŽljaje, vreće, hlače, kapute, cipele i još koješta". Tako je samostan Sv. KriŽa postao "posrednički ured za vračanje otetoga dobra".[212]

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu uputio je 1. prosinca 1918. i novo, "posljednje upozorenje", onima koji su sudjelovali u pljački ili su u posjedu opljačkanih stvari, "Neugodno nam je već, no smatramo svojom duŽnošću, da još jednoć upozorimo sve, koji su u posjedu opljačkanih stvari bilo koje vrste, da ih s dobra povrate. Mjesec dana bilo je dovoljno vremena, pa ne bi htjeli, da mnogi strada samo sa svoje tvrdoglavosti. Posljednji puta upozoravamo, da svi, koji s dobra vrate ovakove stvari u odredjenom roku, mogu sigurni biti u koliko nijesu

210 Najnovije telefonske vijesti - Stavlja se do znanja, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.

211 Iz mjesnog odbora i zapovjedništva - Vraćajte tudju imovinu, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 4.

212 Domaće vijesti - Kako djakovački pljačkaši vraćaju, *Hrvatska obrana* (Osijek), 14. XI. 1918., str. 2.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 261.

bili kolovodje pljačke itd., da će snositi sve posljedice. Naša nova država u svojoj slobodi ne će trpjeti, da kradljivci bez kazne ostanu."[213]

Istovremeno, glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode*, izvijestilo je 1. prosinca 1918. građanstvo da je Vojno-pravosudni odsjek Odjela za Narodnu obranu izdao naredbu, prema kojoj "Sva vojnička zapovjedničtva (oblasti), a naročito pomoćnice i straže upozoruju se, da pravo izricanja osude pristoji jedino za to nadležnim sudovima i to za vojničke i njima izjednačene osobe vojnim, a za gradjanske gradjanskim sudovima. Ako dakle koje zapovjedništvo, pomoćnica obhodnja ili straža ophodnje ima zakonite podloge za uhićenje koje osobe, ima u roku od 48 sati uz propisanu prijavu predati najbližem prijekom sudu i to vojničku ili s ovom osobom izjednačenu osobu vojničkom, a gradjansku gradjanskom. Ni u kojem slučaju nisu pomoćnice, a niti ikoje zapovjedništvo ovlaštene izricati osude. Djelovanje organa, koji su pozvani, da drže i uspostavljaju red, mir i javnu sigurnost, mora u svakom pogledu biti na zakonu osnovano. Prekršitelji bit će najstrože na odgovornost pozvani."[214]

Glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* napominje 8. prosinca 1918. da sve "narodne straže marljivo ureduju, no još uvijek imade našeg svijeta, koji ne će s dobra da vraćaju. Upozorujemo, da je vrijeme već davno prošlo za povratak, pa da ne dodje do oštrih mjera, valja da se povrate sve stvari."[215]

Osječko glasilo *Jug*, izvijestilo je 8. studenoga 1918. da iz Đakova javljaju kako "tamo vlada mir i red, a jednako i u okolici. Svijet se pomalo osvijestio, te donosi natrag opljačkane stvari. Ljudi priznaju, da su bili zavedeni po raznim zločincima."[216] Tjedan dana kasnije, 15. studenoga 1918., *Jug* je prema vijestima iz Đakova izvijestio, da "Narodna straža marljivo ureduje u okolici", te da je

---

213 Iz mjesnoga odbora i zapovjedničtva - Upljačkane stvari, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 2. Osumnjičeni za pljačku i palež potkraj 1918. uhićivani su i suđeni i kasnije. Tako, primjerice, *Glas sloboda* izvješćuje građanstvo, da su 18. lipnja 1918. pred Kraljevskim sudbenim stolom u Osijeku osuđeni, Ilija Brkić i Ilija Lađarević iz Punitovaca, na 12 odnosno 10 godina teške tamnice, "radi zloč. pljačke u 1918." Usp. Iz Djakova i okolice - Pljačkaši pred sudom, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 33, 22. VI. 1919., str. 2. Zatim je, *Glas slobode* izvjestio, da je 30. kolovoza 1918. pred Kraljevskim sudbenim stolom u Osijeku osuđen na smrt vješanjem nadničar Adam Sabljar iz Trnave, jer je "za vrijeme pljačke 3. studenoga 1918. umorio u Svetoblažju Anu Kovač." Usp. Iz Djakova i okolice - Osudjen na smrt, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 44, 7. IX. 1919., str. 3., te HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 3. XI. 1918. - Ana Kovač, ratarka - Žena Karle - Satnica - Svetoblažje - rkt - 43 - "ubijena" - mjesno groblje 5. XI. - Milan Tomašić Župnik.

214 Važne odredbe i naredbe "Narodnog vijeća" SHS - Pravo izricanja osude, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 2.

215 Iz Djakova i okolice - Uredovanje narodnih straža, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 5, 8. XII. 1918., str. 3.

216 Usp. Pokrajinske vijesti - Mir u Djakovu i okolici, *Jug* (Osijek), god. I, br. 207, 8. XI. 1918., str. 4.

dosada ustrijeljeno tridesetak pljačkaša, a stotinjak uhićeno i otpremljeno u zatvor u Osijek.[217]

*

Prema izvješću velikog Župana Virovitičke Županije Predsjedništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade o događajima u Županiji, od 14. studenoga 1918., "U mjestu Djakovo opljačkane su sve Židovske trgovine, kano i stanovi istih. Napose velike štete pretrpjeli su trgovci, Epštein [Epstein] i Kertner [Kerpner], koji su zapaljeni, nadalje Keršner [Kerschner], Bruck, zlatar Halas [Halasz], Grünbaum, i Lošitz [Lositz, Lošic]. Opljačkan je mlin na valjke, odnešeno oko 6 vagona brašna i ukradjena je ovdje gotovina od 60.000 K.[runa] Pustare biskupskog vlastelinstva tako rekuć sve su opljačkane poimence pustara Gaj, Štrosmayerovac, i ona kraj Semeljaca [Berak i Arduševac[218]]. U ovoj potonjoj porušene su i djelomično gospodarske zgrade. Pustara Lenija kraj Vuke potpuno je demolirana, sve Žitarice naravno i rekviririrane raznešene su. U općini Bračevci demoliran je potpuno općinski ured, opć.[inska] blagajna razbita je, a sadržaj K.[runa] 29.981 ukraden. Isto tako orobljen je stan opć.[inskog] bilježnika. Ovdje je opljačkan veleposjednik Blumenstock i gostioničar Kordoš, kojemu je odnešeno sve.[219] U općini Drenje demolirana je opć.[inska] zgrada sav uredjaj razbačen i uništen, opć.[inska] blagajna provaljena, ukradjeno je ovdje 19.580 K.[runa] U Mandičevcu opljačkani su svi vinogradi, sva inštrukcija je raznešena kano i vino, što je većim dijelom prolito. Poimence opljačkani su u općini Drenje umirovljeni podŽupan [Dragutin] Kršnjavi, vlast.[elinski] šumar Marušić, umirov.[ljeni] opć.[inski] bilježnik Sekulić, kojemu su sve demolirali, te današnje činovništvo opć.[inskog] poglavarstva. U opć.[ini] Lev.[anjska] Varoš, ostala je općina neoštećena, ali je bilježnik Vukelić opljačkan do kraja, nadalje su ovdje orobljeni svi trgovci, napose Židovi bolji gradjani i posjednici, posve je pako opljačkan i vlastelinski šumar Ignjatović. Najgrozniji dogadjaji odigrali su se u općini Trnava. Ovdje je općinsko poglavarstvo posve demolirano iz blagajne

217 Usp. Dogadjaji u pokrajini - Progon pljačkaša u okolici Djakova, *Jug* (Osijek), god. I, br. 214, 15. XI. 1918., str. 1.

218 Usp. Pljačkanje se nastavlja - Na pustari Berak, *Hrvatska obrana* (Osijek), 8. XI. 1918., str. 2.; Naši dopisi - Haračenje po djakovačkom vlastelinstvu, *Hrvatska obrana* (Osijek), 21. XI. 1918., str. 2.; Bogumil Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 96.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 261.; T. Šalić, Đurđanci u prostoru i vremenu, str. 65.

219 U danima pljačke, uništavanja i paleža imovine, početkom studenoga 1918., pripadnici Narodne straže iz Satnice ubili su 5 seljaka iz Potnjana, općina Bračevci, koji su sudjelovali u pljačkanju i uništavanju, jer se nisu htjeli pokoriti. Kasnije su, 3. siječnja 1919., u nazočnosti liječničko-sudbenog povjerenstva iz Đakova exhumirani. Usp. Iz Djakova i okolice - Exhumacija, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 9, 5. I. 1919., str. 3.

ukradjen je oznos od 24.000 K.[runa] Orobljeni su posvema svi posjednici bolji gradjani i trgovci. Vlastelinski vinograd posve je uništen, kano i tamo se nalazeći stari dvor, osobito teško je stradao Župnik [Milan] Tomašić. Ni sama crkva nije poštedjena već posve porobljena i demolirana. Buna ovdje traje i dalje, robi se kod svakoga, ko što ima, bolje rekuć jedan od drugoga krade, a mrtvih imade svaki dan. U drugim općinama kotara djakovačkog bilo je došlo do djelomičnih pljačkanja, napose u trgovinama nu općeniti poloŽaj bijaše mnogo povoljniji, nego u gore navedenim općinama. Red je već djelomično uspostavljen. Sva općinska poglavarstva, osim Bračevci, Lev.[anjska] Varoš i Trnava ureduju. U Drenju je takodjer već djelomično započeto sa uredovanjem. U pojedinim mjestima ljudi vraćaju ukradjeno dobro, a gdje god još se i dalje pljačka. Za uspostavu mira i reda treba bezuvjetno snaŽne vojničke sile, jer pljačkanje moŽe svaki čas još snaŽnije započeti. Nešto vojske je već u kotar otposlato."[220]

Prema izvješću velikog Župana Virovitičke Županije Odjelu za unutarnje poslove Zemaljske vlade o nemirima nekim kotarevima Županije, od 28. studenoga 1918., "Većih promjena u kotaru [Đakovo] nema. Osim u općinama Trnava i Bračevci prošli tjedan nije nigdje došlo do većeg pljačkanja. Mir je ali prema izvještaju upravitelja kotara tek prividan, jer posvuda tinja te bi bezuvjetno bilo od potrebe, da se u kotar smjesti barem jedna jaka satnija disciplinirane i pouzdane vojske, jer bez brahijuma[221] nema nade, da će narod ukradeno vratiti. Slabije pomoćnice odaslala je kr.[aljevska] srbijanska vojska iz Vinkovaca prama Koritni, koji tamo uspješno ureduju."[222]

---

220 Pljačkanja i pustošenja po Slavoniji - U Djakovu, *Hrvatska obrana* (Osijek), 10. XI. 1918., str. 2.-3. Nemiri u Slavoniji, *Obzor* (Zagreb), br. 256, 13. XI. 1918., str. 3.; J. I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917-1918 (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas), str. 124.-125.; B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 96.-97.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 234.-235., 256., 264.; Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Povijesni prilozi*, god. 10, br. 10, Zagreb, 1991., str. 226. ili Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 62.-63.; I. Banac, "I Karlo je o'šo u komite": Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918., str. 33.-34.; Z. Šimončić-Bobetko, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941.*, str. 202.-203., 209.-210.; V. Geiger, Nijemci Đakova i Đakovštine u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, str. 178. ili V. Geiger, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 91.; Lj. Dobrovšak, Fragmenti iz povijesti Židova u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata (1914-1918), str. 448.

221 U ovom slučaju: brahijum – tjelesna, fizička sila.

222 J. I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917-1918 (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas), str. 152.; Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Povijesni prilozi*, god. 10, br. 10, Zagreb, 1991., str. 226.-227. ili Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 63.; Z. Šimončić-Bobetko, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941.*, str. 210.

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu izvijestio je 1. prosinca 1918. građanstvo, "Pojedini odredi od nadošle 4 čete, 3 baona, 4 puka, drinske divizije zaputiše se jučer u obćine Vrpolje i Bračevce na uredovanje. Glavni posao je razoružanje sviju i povratak opljačkanih stvari. – U Djakovu je odpočelo uredovanje dana 30. pr.[ošlog] mj.[eseca]. Upozoravamo sve gradjanstvo, da imade oružje bezuvjetno predati, a vojnike, koji vrše službu u [Jugoslavenskoj] satniji, da moraju imati izričitu dozvolu, od zapovjednika. Gradjani, koji bi htjeli oružje zadržati, moraju ishoditi dozvolu od nadporučnika Morića."[223]

Dr. I. Ribar u svojim sjećanjima opisuje boravak srbijanske vojske u Đakovu sljedećim rečenicama: "U toku mjeseca studenog [1918.] dolazili su u dva maha odredi vojske Kraljevine Srbije. Prvi je došao jedan konjički[224], i, nastojeći da pridobije simpatije mještana, nije ništa rekvirirao i sve je kupovao za gotov novac, a za nastambu plaćao ugovorenu najamninu. Vojnici i oficiri nisu se odvajali od građanstva, rado su posjećivali domaće priredbe, pazili su da uvijek budu trijezni i uredni, da budu bolji, nego što su uistinu bili kod svojih kuća. Komandant odreda nije se miješao u uredovanje [Mjesnog odbora] Narodnog vijeća [SHS u Đakovu], i nijednom nisam dospio u priliku da bih morao intervenirati. Iza konjičkog došao je pješački odred[225], koji se zadržao dulje vrijeme, cijeli prosinac [1918.] i polovinu siječnja 1919. godine i ostavio je među građanima najljepše uspomene. Nu napuštajući Đakovo, bio je iz zasjede napadnut od frankovačkih bandita vatrenim oružjem. Nekoliko mrtvih i ranjenih vojnika bilo je na strani srpskog odreda."[226]

Na drugom mjestu, u svojim sjećanjima objavljenima u *Đakovačkom listu*, dr. I. Ribar je naveo da je pješadijski bataljun srbijanske vojske u Đakovu bio razmješten "po dvorišnim zgradana privatnih kuća. [...] Ugodno smo se zabavljali u hrvatskim kućama na katolički, a u srpskim kod Joce Stanišića na pravoslavni Božić. Jedan od oficira vjerio je ćerku Jocinu i poslije ju je oženio. Dan ujedinjenja 1. XII. 1918., naročito smo proslavili u kafanskim prostorijama tadašnjeg hotela Central. Svećenici sa rektorom sjemeništa [Antunom] Akšamovićem, vrlo su se dobro odnosili prema [srbijanskoj] vojsci. Kaptol

223 Iz Djakova i okolice - Uredovanja, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 3.

224 Usp. Iz mjesnoga odbora i zapovjedništva - Doček braće Srba, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 4.

225 Usp. Iz Djakova i okolice - Dolazak srbske vojske, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 3.

226 I. Ribar, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, str. 180. Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 262, 29. XI. 1958., str. 3.; I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 265, 17. I. 1959., str. 3.

biskupije stavio im je na raspolaganje prostorije u biskupskom dvoru [...].”[227] No, pri uredovanju srbijanske vojske u Đakovštini bilo je, očito, i nepravilnosti i nesuglasica. Narednika 4. čete, 3. baona, 4. puka Drinske divizije, Stevu Šijana, koji je bio “u sluŽbi vrlo strog, no pravedan”, ubio je u Bračevcima, u noći 2. prosinca 1918., srbijanski vojnik Sima Crvenica iz iste jedinice.[228] Kasnije, potkraj siječnja 1919., odnosno nakon odlaska ove srbijanske postrojbe iz Đakovštine, đakovački *Glas slobode* pisao je kako su pojedinci “od ove čete učinili [su] dosta neprilika svojoj komandi, a zuluma medju gradjanstvom.”[229] Naime, i prigodom najave dolaska novog odreda srbijanske vojske u Đakovo, 21. siječnja 1919., u *Glasu slobode* je napomenuto, “Pozvani faktori su sve učinili, da ne dodje do sukoba i izaziva gradjanstva. Jednako se moli gradjanstvo, da se mirno i gostinski vlada.”[230]

*

Glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* izvijestilo je građanstvo da je 26. studenoga 1918. Đakovo posjetio novoizabrani veliki Župan Virovitičke Županije dr. Dragutin Tončić, te je “sa obć.[inskim] zastupstvom i mjesnim odborom u čisto slobodnom razgovoru pretresao mnoga zanimiva i za sadanje prilike vaŽna pitanja”[231]

Potkraj studenoga 1918. i u Đakovu i na području Đakovštine nastao je koliko-toliko zadovoljavajući mir i red. Početkom studenoga 1918. Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu izvijestio je građanstvo da “Sajam i pijaca do daljnje odredbe neće se odrŽavati u Djakovu, a niti drugdje gdje.”[232] *Glas slobode* izvijestio je 24. studenoga 1918., da su nakon potpune zabrane odrŽavanja sajmova, naredbom povjerenika Narodnog vijeća SHS u Zagrebu od 2. studenoga 1918., o čemu je *Glas slobode* izvijestio građanstvo 14. studenoga 1918.[233], svi veliki Župani odnosno vladini povjerenici dobili naloge, da “opet dozvole

227 Usp. I. Ribar, Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), *Đakovački list* (Đakovo), br. 265, 17. I. 1959., str. 3.

228 Usp. Iz Djakova i okolice - † Stevo Šijan, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 5, 8. XII. 1918., str. 2.-3.

229 Iz Djakova i okolice - Odlazak 4 čete iz Djakova, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 12, 26. I. 1919., str. 2.

230 Iz Djakova i okolice - Novi srbski odred u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 12, 26. I. 1919., str. 2.-3.

231 Iz Djakova i okolice - Novi veliki Župan u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 2.

232 Vijesti i odredbe mjesnog odbora “Narodnoga vijeća” u Djakovu - Sajam i pijaca, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.

233 Usp. iz mjesnog odbora i zapovjedništva - Obustava obdrŽavanja sajmova, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 4.

održavanje sajmova u onim mjestima, gdje to mjesne prilike obzirom na pošasti i javnu sigurnost dopuštaju. Prema ovome biti će u nedjelju 24. ov.[og] mj.[eseca] i svakoga tjedna pijaca u Djakovu."[234] Uz to, *Glas slobode* istovremeno je objavio i sljedeće: "Gostione za Djakovo smiju od danas biti otvorene. Opominju se svi gostioničari, da se točno drže propisanoga roka za zatvaranje, a taj je u 7 sati na večer. Podjedno se upozoravaju svi gostioničari, da će biti svaki gostioničar bez razlike kažnjen, koji daje pijanom čovjeku pića, a jednako i svaki onaj, gdje se ustanovi, da se koji gost opio. Proti pijanima postupati će obhodnja strogo i zatvorom. [...]"[235] No, od upozorenja i prijetnjim kaznama, očito, nije bilo prevelike koristi, jer i 1. prosinca 1918. Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu, upozorava, "U naš narod je opet ušla stara bolest, pa se svagdje susreću ljudi pijani, a medju ovima i mnogi oboružani. Ovi u svom pijanstvu pucaju ulicama i time zastrašuju mirno i pošteno gradjanstvo. Dalje se ovo trpjeti neće i nemože. Sve obhodnje imadu strogi nalog, da svakoga pijanca zatvore, a oboružanoga razoružaju i predadu, da odgovara za svoj propust. Tko bude u buduće kroz ulice pucao biti će kažnjen po propisima stare [Vojne] granice, a ove ne moramo posebno naglašavati, jer je ova narodna kazna svima znana, ali i mnogima vanredno neugodna."[236]

Glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu *Glas slobode* objavilo je 14. studenoga 1918. upozorenje Predsjedništva Narodnog vijeća SHS u Zagrebu, "Na kolodvorima, na svim Željezničkim stanicama skinuti su madžarski napisi. Svuda se viju hrvatske zastave u znak, da je nestalo madžarskog gospodstva nad našim Željeznicama. Sad imadu Željeznice da služe samo za promet, da u prvom redu prenesu hranu u siromašne naše krajeve. Zato ne diraj nitko u Željeznice! Ne razbijaj prozore, brzojave, ne zastrašuj Željezničke namještenike! Ne pravi štete nikakove. Sve je to dobro i imovina naše slobodne države, pa zato čuvajmo i štedimo naše."[237]

Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu uputio je građanstvu 24. studenoga 1918. i sljedeće upozorenje: "Ima još uvijek mnogo oružja po našim selima, pa i u Djakovu, koje nije predano. Rok za predaju je prošao, pa će svaki,

234 Usp. Važne odredbe i naredbe "Narodnoga vijeća" SHS - Iznimno otvorenje sajmova, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XII. 1918., str. 4.

235 Iz mjesnoga odbora i zapovjedništva - Gostione za Djakovo, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 5.

236 Iz mjesnoga odbora i zapovjedničtva - Ne opijajte se, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 2.

237 Važne odredbe "Narodnoga vijeća" S.H.S. u Zagrebu - Poziv na narod, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 2.-3.

koji nije svoje oružje predao odgovarati pred zakonom. Predajte zato oružje, jer zašto da radi neovlasnoga posjedovanja oružja mnogi naš čovjek stradava."[238]

Istovremeno, đakovački *Glas slobode* pod naslovom "Raditi moramo svi" naglašava: "Žalosno je, da danas moramo i ovaj naslov metnuti. Medjutim već 1 mjesec dana gledamo, gdje mnogi naši ljudi ne rade ništa, a sa druge strane nam se neprestano tuže ljudi, da ne mogu dobiti radnika. Kako sada stvari stoje nama u proljeće prijeti glad, a sve samo zato, jer mi nemožemo da shvatimo, da nije sloboda u neradu, nego i jedino u radu. Raditi moramo svi, jer inače škodimo samo sebi."[239]

*

Najkrvaviji obračun novih vlasti sa buntovnim seljaštvom u Đakovštini bio je ujesen 1918. u Trnavi, koja je bila izrazito vinogradarski kraj, i od obrade vinograda živjelo je u to vrijeme oko 50 vincilira[240], a sezonski rad u vinogradima vlastelinstva i bogatih posjednika, predstavljao je značajni dio prihoda mnogih siromašnih obitelji. Prema iskazima stanovnika Trnave, suvremenika događaja, početkom rata, 1914., nakon odlaska muškaraca na bojišta, razni lihvari[241], među njima trgovci Naco i Julijus Milivojević, ucjenjivali su seosku sirotinju i dobivali nadničare za bijedne količine brašna, masti ili soli. Predstavnici vlasti u Trnavi bili su zaštitnici bogatih posjednika. Trnava je, iako slavonsko selo, već 1917. i doslovno gladovala. Neki seoski vinciliri, kao Stipo Buković i Joško (Jozo) Ištvan, odvraćali su seosku sirotinju od rada u vlastelinstvu i vinogradima bogatijih posjednika. Nato je općina Trnava uvela na poziv na bojkot rada u vinogradima kažnjavanje batinama. Višegodišnji i iscrpljujući rat, iz kojega se nisu vratili mnogobrojni hranitelji obitelji, bijeda, glad, različiti oblici izrabljivanja, batine, kao i tadašnje bliže i šire buntovno ozračje, doveli su do pobune seljaka i vincilira u Trnavi. Njima su se pridružili i bjegunci iz vojske koji su se skrivali u okolnim šumama. Ovaj pokret, koji je jedan osječki novinar tada nazvao "pauraškom[242] revolucijom", trajao je tjedan dana i bio ugušen u krvi. Drži se, da su vođe pobune bili Ilija, Jerko i Pavo Vračević, Joško Pasler i Tomo

238 Iz mjesnoga odbora i zapovjedništva - Oružje predati, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 5.

239 Iz mjesnoga odbora i zapovjedništva - Raditi moraju svi, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 4.

240 Vincilir – nadstojnik nad vinogradom.

241 Lihvar – onaj koji posuđuje novac i uzima nerazmjernu kamatu, zelenaš.

242 Pauraška – seljačka, od paur (paor) – seljak.

Đurašinović. Navodno su tvrdili, da se monarhija ne može vratiti, da je vojska u rasulu, da grupice uplašenih oružnika nisu u stanju ugušiti seljaka.[243]

Pobuna seljaštva i pljačka u Trnavi otpočela je noću 31. listopada/1. studenoga 1918. Ustanak je, navodno, podržao najveći dio mještana i pojedinci iz susjednih Lapovaca. Najprije su razoružani lugari, čuvari vlastelinskih šuma, jedini predstavnici vlasti koji su imali oružje u selu. Zatim su vođe pobune pozvali suseljane koji nisu imali hrane, da se podmire iz skladišta vlastelinstva i trgovine braće Milivojević. Našlo se pet vagona pšenice, pšeničnog brašna, raži i nešto kukuruza. U stanu općinskog bilježnika Pave Posavčevića, koji je vodio ratnu aprovizaciju[244], pronađene su zalihe hrane, a i oduzeto mu je desetak debelih svinja, te je sve to dijeljeno kao pomoć najsiromašnijima. Ispražnjeno je i skladište šumarije i tavan Župnika [Milana] Tomašića. U Trnavi se još uvijek pamti, Tomica Gabrić, jedan od najsiromašnijih mještana, koji je bio prvi na popisu za pomoć, dobio je tada dvije vreće žita, vreću kukuruznog brašna, jedno krme i nešto šećera iz bilježnikove zalihe. Joško (Jozo) Ištvan, siromašni vincilir, otac šestero djece, odnio je svojoj obitelji vreću brašna i "polu" svinjskog mesa. Vijesti o pobunama drugdje u Slavoniji, koje su stizale do sela, ohrabrili su pobunjenike u Trnavi. Zajedno sa zelenokadrovcima, koji su se od tada hranili po kućama u selu, Joško Pasler i Jerko Vračević dopremali su vojničke puške i streljivo. Postavljene su i straže na prilazima Trnavi, koje je razvodio i smjenjivao Pasler. Obustavljen je rad u vlastelinstvu, prekinut je rad u vinogradima svih posjednika. Po selu se govorilo o rušenju gospodske vlasti u cijeloj Hrvatskoj i podjeli zemlje. Neki vinciliri bijahu sigurni, da će im pripasti dio vinograda njihovih poslodavaca. Nastupilo je zauzimanje i općine od strane buntovnika. Bilježnik Posavčević i porezni ovrhovitelji Prpić i Ferić pobjegli su pred naoružanim seljacima, sakrivali se nekoliko noći u štagljevima, te jedne noći zaobivši pobunjeničke straže izbjegli u Đakovo. U općini su vođe pobune uništili dio arhive, porezne popise i vojnu evidenciju, slike vladara, stare pečate i žigove. Uz to, proglasi Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS su bačeni u vatru. Uvjereni da je preokret neminovan, i da će se u cijeloj Hrvatskoj dogoditi što se događalo kod njih, seljaci pobunjenici i zelenokadrovci u Trnavi, bili su iznenađeni dolaskom Narodne straže iz Đakova.[245]

---

243 Krvava jesen 1918. godine u Trnavi, str. 82.-83. ili M. Lukačević, *Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti*, str. 118.-119.

244 Aprovizacija – organizirana i racionirana (odmjerena), te zajamčena opskrba, raspodjela i prodaja, snabdjevanje stanovništva neophodnim životnim namirnicama i robom široke potrošnje, kojih je nestašica posebice u vrijeme rata.

245 Krvava jesen 1918. godine u Trnavi, str. 82.-85. ili M. Lukačević, *Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti*, str. 119.-120.

Na temelju izvješća pobjeglog bilježnika Posavčevića izrađen je plan za gušenje bune u Trnavi, i sastavljen popis buntovnika, koje treba kazniti. Odred Narodne straže Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Đakovo, sastavljen od dvije desetine bivših vojnika, krenuo je 8. studenoga 1918. iz Đakova u Trnavu, sa nalogom da bez milosti uguše pobunu. Istovremeno, budnost seljačkih, pobunjeničkih straža i ophodnji u Trnavi u potpunosti je oslabila. Pripadnici Narodne straže zaobišli su Kondrić i u streljačkom rasporedu izbili u Trnavu. Najprije je, uhićen i mučen, a zatim ubijen Ilija Svilanović, koji se je zatekao na stovarištu drvnih proizvoda tvrtke Neuschloss. Zatim su pripadnici Narodne straže krenuli prema kući Jerka Vračevića, koja je označena u izvješću bilježnika Posavčevića, kao stožer pobune. Tu su uhićeni Jerko i njegov brat Ilija. Zatvoreni su u smočnicu Župnika [Milana] Tomašića, koja je tih dana poslužila kao zatvor i mučilište. Uhićenja su nastavljena i gotovo svi sa popisa izrađenog u Đakovu bili su već prvi dan zatvoreni. Pripadnik Narodne straže, neki Lamberija, navodno im je tada rekao: "Austrije više nema, kralj Petar [Karađorđević] još nije stigao, pa ćemo vam mi suditi po našem zakonu ne čekajući da dođe srpska vojska. Možemo ubiti svakoga tko se bunio i pljačkao... Prisjest će vam debele svinje i vino iz tuđih podruma... Glavno da imamo dva svjedoka koji mogu potvrditi da je dotični dirao tuđi imetak i nosio oružje."[246]

Petar (Pero) Schadl (Šadli), koji je dijelio brašno i šećer iz Milivojevićeva dućana, izrešetan je tijekom hajke na pobunjenike revolverskim mecima desatak metara od kuće. Najprije su na seoskom groblju strijeljani Stipo Buković i Ilija Vračević. Dva su pripadnika Narodne straže obilazila selo i pozivala mještane da dođu na groblje, "gdje će svatko vidjeti kao prolaze oni što kradu tuđe i napadaju općinu".[247]

Prema predaji seljana Trnave, bez znatnijeg otpora uhićeni su i tijekom nekoliko dana ubijeni: Ilija Svilanović, Ilija Vračević, Jerko Vračević, Pavo Vračević, Mato Lukačević, Joško (Jozo) Ištvan, Pero Šadli (Petar Schadl), Stipo Buković, Mato Đurađinović iz Trnave i Mato Lijović iz Lapovaca.[248]

Prema zapisima, pak, u Matičnoj knjizi umrlih rkt. Župe Trnava, tijekom intervencije Narodne straže iz Đakova, ubijeni su 8. studenoga 1918. Ilija

246 Krvava jesen 1918. godine u Trnavi, str. 83.-86. ili M. Lukačević, *Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti*, str. 121.-122.

247 Krvava jesen 1918. godine u Trnavi, str. 84.-86. ili M. Lukačević, *Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti*, str. 122.

248 Krvava jesen 1918. godine u Trnavi, str. 83. ili M. Lukačević, *Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti*, str. 122.

Svilanović, nadničar iz Trnave[249], 11. studenoga 1918. Ilija Vračević, ratar iz Trnave[250], Stjepan Buković, vincilir iz Trnave[251], Petar Schadl (Pero Šadli), vincilir iz Trnave[252] i Josip Folk, nadničar iz Lapovaca[253], 12. studenoga 1918. Tomo Đurasović iz Trnave[254], Pavo Vračević, ratar iz Trnave[255] i Mato Lukačević, ratar iz Trnave[256], 13. studenoga 1918. Jerko Vračević, ratar iz Trnave[257], 14. studenoga 1918. Mato Balentić, ratar iz Trnave[258] i BlaŽ Lovaković, ratar iz Lapovaca[259] i 22. studenoga 1918. Jozo (Joško) Ištvan, vincilir iz Trnave.[260]

Uz to, Matična knjiga umrlih rkt. Župe Trnava bilježi, da su tijekom pobune, 2. do 4. studenoga 1918., Život izgubili 2. studenoga BoŽo Grigić, ratar iz

249 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 8. XI. 1918. - Ilija Svilanović, nadničar - muŽ Stane Aračić, nadničarke - Trnava - Trnava - rkt - 32 - "ustrijeljen po vojnicima" -mjesno groblje 9. XI. - "pokop uskraćen po svećeniku".

250 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 11. XI. 1918. - Ilija Vračević, ratar - suprug Đuke Sušak, ratarke - Trnava - Trnava - rkt - 27 - "ustrijeljen po vojnicima" - mjesno groblje 12. XI. - "pokop uskraćen po svećeniku".

251 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 11. XI. 1918. - Stjepan Buković, vincilir - suprug Ane Knol, vincilirke - Trnava -Trnava - rkt - 25 - "ustrijeljen po vojnicima" - mjesno groblje 12. XI. - "pokop uskraćen po svećeniku".

252 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 11. XI. 1918. - Petar Schadl, vincilir - suprug Kate Holbik - Zić, Ugarska - Trnava - rkt - 40 - "ubijen po vojnicima" - mjesno groblje 12. XI. - "pokop uskraćen po svećeniku".

253 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 11. XI. 1918. - Josip Folk, nadničar - muŽ Eve Han - Gorjan - Lapovci - rkt - 35 - "ubijen po vojnicima" - mjesno groblje 13. XI. - "pokop uskraćen po svećeniku".

254 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 12. XI. 1918. - Tomo Đurasović - sin Ive Đurasović - Strizivojna - Trnava - rkt – 20 - "ustrijeljen po vojnicima" - mjesno groblje 13. XI. - "pokop uskraćen po svećeniku".

255 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 12. XI. 1918. - Pavo Vračević, ratar - muŽ Bare Obrovac, ratarke - Trnava - Trnava - rkt - 24 - "ustrijeljen po vojnicima" - mjesno groblje 13. XI. - "pokop uskraćen po svećeniku".

256 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 12. XI. 1918. - Mato Lukačević, ratar - muŽ Janje Lukačević, ratarke - Trnava - Trnava - rkt - 27 - "ustrijeljen po vojnicima" - mjesno groblje 13. XI. - "pokop uskraćen po svećeniku".

257 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 13. XI. 1918. - Jerko Vračević, ratar - suprug Lize Mikić, ratarke - Trnava - Trnava - rkt - 56 - "ustrijeljen po vojnicima" - mjesno groblje 14. XI. - "pokop uskraćen po svećeniku".

258 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 14. XI. 1918. - Mato Balentić, ratar - muŽ Eve StaŽić, ratarke - Trnava - Trnava - rkt - 28 - "ustrijeljen iz puške" - mjesno groblje 16. XI. - Milan Tomašić Župnik.

259 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929.,14. XI. 1918. - BlaŽ Lovaković, ratar - muŽ Mare Franjić - Lapovci - Lapovci - rkt - 19 - "ubijen po vojnicima" - mjesno groblje 15. XI. - "pokop uskraćen po svećeniku".

260 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 22. XI. 1918. - Jozo Ištvan, vincilir - suprug Roze Manči - Trnava - Trnava - rkt - 37 - "ubijen" - mjesno groblje 23. XI. - "pokop uskraćen po svećeniku".

Lapovaca[261], 3. studenoga Ana Kovač, ratarka iz Svetoblažja[262] i 4. studenoga Ivo Grigić, ratar iz Lapovaca.[263]

Jedan od predvodnika pobune vincilir Joško (Jozo) Ištvan bio je proglašen od vlasti "boljševikom", jer je pozivao na bojkot rada u vinogradima, nosio pušku, prijetio vlastelinskim lugarima i uzeo tuđe brašno i meso[264], te je strijeljan kao posljednji, 22. studenoga 1918.

Neki pobunjenici uspjeli su pobjeći. Narodnoj straži, koja ga je tražila jer je sudjelovao u pljački inventara Šumarije u Trnavi pobjegao je Marijan Sabljar. Pobjegao je i Đuro Crnić, sklonivši se u Stare Perkovce (kotar Brod), gdje je bio izvan dohvata Narodne straže iz Đakova. Naoružan od pobunjenika ostao je jedino Joško Pasler, skrivajući se po šikarama izbjegavao uhićenje, a u sukobu s progoniteljima ranio jednog pripadnika Narodne straže i uspio pobjeći.[265]

Pripadnici Narodne straže iz Đakova tih su dana, prema iskazima mještama Trnave, maltretirali stanovništvo Trnave, i uvedene su batine kao sredstvo za "smirenje". Pripadnik Narodne straže Lamberija, navodno je, tukao štapom staricu Mandu Krbavac, dok nije izgubila svijest. Tučena je, navodno, i sedamdestogodišnja Manda Liović, majka strijeljanog Mate, pod optužbom, da je ukrala iz crkve zlatnu pokaznicu, iako je župnik Milan Tomašić izjavio Narodnoj straži, da u crkvi ništa ne manjka.[266]

Građanstvo Đakova, izuzevši nekoliko đakovačkih posjednika većih vinograda u Trnavi, kojima je pobuna ugrozila imetak, i koji su moguće i utjecali na Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS Đakovo, da pošalje postrojbu Narodne straže kako bi ugušila ustanak, osudili su krvavi obračun sa seljacima. Oštećeni su vinogradari nakon ugušenja pobune tvrdili, da je u vrijeme pobune alkohol "tekao potocima". Ponavljala se priča, kako su vinciliri pucali u bačve i pijani se valjali

---

261 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 2. XI. 1918. - Božo Grigić, ratar - muž Janje Balabanić, ratarke - Lapovci - Lapovci - rkt - 36 - "ubijen iz puške" - mjesno groblje 3. XI. - [očito sahranjen bez svećenika].

262 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 3. XI. 1918. - Ana Kovač, ratarka - Žena Karle - Satnica - Svetoblažje - rkt - 43 - "ubijena" - mjesno groblje 5. XI. - Milan Tomašić Župnik, te Iz Djakova i okolice - Osudjen na smrt, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 44, 7. IX. 1919., str. 3.

263 Usp. HDA Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3403, Matična knjiga umrlih Župa Trnava 1918.-1929., 4. XI. 1918. - Ivo Grigić, ratar - muž Marije Lovaković, ratarke - Lapovci - Lapovci - rkt - 43 - "ubijen iz puške" - mjesno groblje 5. XI. - [očito sahranjen bez svećenika].

264 Krvava jesen 1918. godine u Trnavi, str. 83.-84. ili M. Lukačević, *Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti*, str. 122.

265 Krvava jesen 1918. godine u Trnavi, str. 84. ili M. Lukačević, *Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti*, str. 122.

266 Krvava jesen 1918. godine u Trnavi, str. 84. ili M. Lukačević, *Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti*, str. 122.

po vinu.[267] No, suvremenici i sudionici događaja, mještani Trnave, tvrde, da je bilo pijančevanja, ali glasine o "potocima vina" demantiraju. Utvrđeno je, da su pobunjenici najviše vina podijelili iz podruma vlastelinstva, trgovaca braće Milivojević i neke Grlićke.[268]

Kasnije su mještani Trnave tražili istragu postupaka Narodne straže, optužujući Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS Đakovo, koji je u međuvremenu nakon osnutka Kraljevine SHS prestao postojati. Posebno su optuživani i ostali u mračnom sjećanju seljana Trnave pripadnici Narodne straže iz Đakova Hinko Jung, Ilija Kurtić i Đuro Lasić, te neki Božić i Lamberija. U rujnu 1919. u Trnavi se je pojavila i komisija sastavljena od predstavnika Kotarskog suda u Đakovu i Okružnog suda u Osijeku, te jednog vojnog liječnika, zadužena, da istraži nemile događaje. No, nije poznato, kakve je zaključke ova komisija donijela.[269]

---

267 Usp. primjerice: Naši dopisi - Haračenje po djakovačkom vlastelinstvu, *Hrvatska obrana* (Osijek), 21. XI. 1918., str. 2.; Pljačkanje se nastavlja - Pljačkanje u trnavačkim vinogradima, *Hrvatska obrana* (Osijek), 8. XI. 1918., str. 2.

268 Krvava jesen 1918. godine u Trnavi, str. 84.-85. ili M. Lukačević, *Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti*, str. 120.-121., 123.

269 Krvava jesen 1918. godine u Trnavi, str. 84.-85. ili M. Lukačević, *Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti*, str. 123. U proljeće/ljeto 1919. pripadnici Narodne straže iz Đakova, koji su uredovali u Trnavi početkom studenoga 1918., bili su pritvoreni, zbog glasina, da su protupropisno djelovali i ubili neke sudionike u pljačkanju, te prisvojili novac oduzet od pljačkaša. U obranu bivših pripadnika Narodne straže nastupilo je uredništvo, odnosno najvjerojatnije njihov bivši nadređeni i urednik Andro Morić *Glasa slobode*, ranije glasila Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, "Djakovom i okolicom pronose se kojekakovi glasovi o članovima bivše narodne straže Hinku Jungu i drugovima. Mi moramo otvoreno reći, da su te glasine lažne, a oni su u istražnom zatvoru radi čina, koje nijesu počinili, no bezdušni ljudi ih ocrnili. Jung i drugovi vršili su svoju dužnost, a sami su izjavili u listu ovih dana, da ne mogu trpjeti, da se o njima govori, kao da su sakupljeni novac općine Trnava od razbojnika, provalnika i pljačkaša medju se podijeli. Mi otvoreno velimo, da će biti pred sud povučeni svi oni, koji to o njima šire, jer su oni kao pošteni ljudi taj novac predali Narodnom vijeću, a ovo ga uložilo u Prvu hrvatsku štedionicu, dok je uložna knjižica predana kr.[aljevskoj] kotarskoj oblasti. Svakako je žalosno, da se o njima šire ovakove laži, gdje je njihovo poštenje izvan svake dvojbe." Iz Djakova i okolice - Lažne glasine, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 32, 15. VI. 1919., str. 3. Nato je, u kolovozu 1919.. *Glas slobode* objavio, da su pred Kraljevskim sudbenim stolom u Osijeku, 6. i 7. kolovoza 1919., Hinko Jung, Đuro Lasić, Ilija Kurtić i Matija [Moco] Krvarić iz Đakova, "optuženi da su za prevrata godine 1918. u studenome u selu Trnavi kao članovi narodne straže protupropisno neke pljačkaše poubijali", proglašeni pravomoćno, da su "bez svake krivnje, te su odmah pušteni na slobodu i povratili se svojim kućama." Usp. Iz Djakova i okolice - Riješeni svake krivnje, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 40, 10. VIII. 1919., str. 3. No, glasine o odgovornosti i protupropisnom djelovanju pripadnika Narodne straže iz Đakova u Trnavi početkom studenoga 1918. širile su se Đakovom i Đakovštinom i kasnije. Usp. Priposlano, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 53, 9. XII. 1919., str. 4.

Različiti i suprotstavljeni prikazi nemilih događaja u Trnavi potkraj 1918.[270], ostali su do danas u mnogočemu nerazjašnjeni.

*

Neposredno poraće, potkraj 1918. i početkom 1919., bilo je vrijeme još uvijek teških i nesređenih gospodarskih, a pojavom pandemije[271] španjolske gripe i zdravstvenih prilika, već tijekom ratnih godina uslijed neimaštine i raznim zaraznim bolestima znatno pogoršanih. Španjolska gripa pojavila se u kasnu jesen 1918., od koje su do ljeta 1919. pomrli i mnogobrojni Žitelji Đakovštine[272], o čemu svjedoče i zapisi u seoskim Župskim i školskim spomenicama, a ponajprije matične knjige umrlih.

Tijekom ratnih godina većina đakovačkih društava i udruga, obustavila je svoj rad, ponajprije onih gdje je članstvo bilo muško ili preteŽito muško, izuzev Dobrovoljnog vatrogasnog društva i nekoliko postojećih ili novoosnovanih dobrotvornih društava i udruga, kao PodruŽnica crvenoga kriŽa, Vojno veteransko i bolno pripomoćno društvo, Katoličko dobrotvorno gospojinsko društvo i UdruŽenje gospođa za skrb i prehranu.[273]

---

270 Usp. primjerice: Naši dopisi - Haračenje po djakovačkom vlastelinstvu, *Hrvatska obrana* (Osijek), 21. XI. 1918., str. 2.; Pljačkanje se nastavlja - Pljačkanje u trnavačkim vinogradima, *Hrvatska obrana* (Osijek), 8. XI. 1918., str. 2.; Iz Djakova i okolice - LaŽne glasine, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 32, 15. VI. 1919., str. 3.; Iz Djakova i okolice - Riješeni svake krivnje, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 40, 10. VIII. 1919., str. 3. Iz Djakova i okolice - Osudjen na smrt, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 44, 7. IX. 1919., str. 3.; J. I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917-1918 (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas), str. 124.-125., 152.; B. Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, str. 97.; B. Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914.-1918.*, str. 235., 261.; Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Povijesni prilozi*, god. 10, br. 10, Zagreb, 1991., str. 226. ili Z. Šimončić-Bobetko, Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 4, Đakovo, 1997., str. 62.-63.; Z. Šimončić-Bobetko, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941.*, str. 209.-210.; Krvava jesen 1918. godine u Trnavi, str. 81.-86. ili M. Lukačević, *Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti*, str. 117.-124. I tamo navedeni izvori i literatura.

271 Pandemija – vrlo raširena epidemija.

272 Usp. M. Marković, Selo Tomašanci kraj Đakova. Prilog poznavanju naseljavanja i narodne starine, str. 57.; T. Šalić, *Vrbica u Đakovštini 1330-1990.*, str. 72.; Aleksandar S. Jovanović, *Iščupani koreni Velikog Nabrđa*, Beograd, 2003., str. 47.; T. Šalić, Đurđanci u prostoru i vremenu, str. 62.

273 Usp. Rikard Hafner-Lahorski, Bolnica "Crvenog kriŽa" u Djakovu, *Osijek i okolica za svjetskoga rata 1914.-1915. Ratni almanah*, Osijek, 1915., str. 67.-71. ili Rikard Hafner-Lahorski, Bolnica "Crvenog kriŽa" u Djakovu, *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XIV, br. 12, 16. I. 1915., str. 2.-3.; [Franjo] H.[igy] Mandić, Trgovište Djakovo, u: *Odlomak iz djela Zlatna knjiga naroda hrvatskoga*, s.l., s.a., str. 14.-15.; Krešimir Pavić, Osnivanje Crvenog kriŽa u Đakovu, *Đakovački vezovi. Prigodna revija*, Đakovo, 1988., 30.-31.; Branko Ostajmer, Vladimir Geiger, Bolnica Crvenog kriŽa u Đakovu 1914.-1917., *47. Đakovački vezovi. Prigodna revija*, god. XLIV, br. 43, Đakovo, 2013., str. 60.-63.

No, potkraj 1918. i početkom 1919. otpočela je i obnova društvenog, kulturnog i gospodarskog Života Đakova i Đakovštine, ali u potpuno novim i znatno drukčijim okolnostima.[274]

---

274 Usp. primjerice: Najnovije telefonske vijesti - Pozor Sokoli!, *Glas slobode* (Đakovo), [god. I, br. 1], [studeni 1918.], str. 2.; Iz mjesnoga odbora i zapovjedništva - Pozor Sokoli!, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 2, 14. XI. 1918., str. 4.; Društvene vijesti - Glavna skupština "Hrv. Sokola", *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 5.; Društvene vijesti - Skupština "Preradovića", *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 3, 24. XI. 1918., str. 5.; Iz Djakova i okolice - Povjereništvo "Hrvatski radiša" u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 3.; Društvene vijesti - "Hrvatski Sokol" u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 3.; Društvene vijesti - Glavna skupština "Preradovića", *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 3.; Društvene vijesti - Upisujte se u "Preradović", *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 3.; Društvene vijesti – Hrv. trg. druŽtvo "Merkur", *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 4, 1. XII. 1918., str. 3.; Društvene vijesti - Pokusi "Preradovića", *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 5, 8. XII. 1918., str. 3.; Društvene vijesti - Sav. hrv. obrtnika, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 6, 15. XII. 1918., str. 3.; Društvene vijesti - "Hrvatski Sokol" u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 6, 15. XII. 1918., str. 3.; Društvene vijesti - Iz "Preradovića", *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 6, 15. XII. 1918., str. 3.; Domaće vijesti - Obnova djakovačkih prosvjetnih društava, *Hrvatska obrana* (Osijek), 15. XII. 1918., str. 3.; Društvene vijesti - Poziv na obrtnički sastanak, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 7, 22. XII. 1918., str. 3.; Društvene vijesti - "Hrvatski Sokol", *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 7, 22. XII. 1918., str. 3.; Iz našega obrta, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 8, 29. XII. 1918., str. 2.; Društvene vijesti - Čitaonica u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 8, 29. XII. 1918., str. 3.; Društvene vijesti -Hrvatsko pjevačko društvo "Preradović", *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 8, 29. XII. 1918., str. 3.; Društvene vijesti - Povjereništvo "Hrv. Radiše", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 9, 5. I. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Silvestarska zabava "Preradovića", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 9, 5. I. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Odbor "Preradovića", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 10, 12. I. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - "Hrvatski Sokol" u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 10, 12. I. 1919., str. 3.; Iz Djakova i okolice - Skupština udruge činovnika, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 11, 19. I. 1919., str. 2.; Društvene vijesti - Dobrovoljno vatrogasno društvo u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 11, 19. I. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - "Hrvatski Sokol", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 11, 19. I. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - "Preradović", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 11, 19. I. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Hrvatski Sokol u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 12, 26. I. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Hrvatsko učiteljsko društvo "Djakovština", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 12, 26. I. 1919., str. 3.; Društvene vijesti – Hrvatski Sokol u "Djakovu", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 13, 2. II. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - "Preradović", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 13, 2. II. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Odbor za "Crveni krst" SHS, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 14, 9. II. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Dobrovoljno vatrogasno društvo, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 14, 9. II. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - "Preradović", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 14, 9. II. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Hrvatski Sokol u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 14, 9. II. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Vojno veteransko i bolno pripomoćno društvo, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 14, 9. II. 1919., str. 3.; Narodno gospodarstvo i obrt - Savez hrvatskih obrtnika u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 14, 9. II. 1919., str. 3.; Iz Djakova i okolice - "Hrvatskom Radiši" u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 15, 16. II. 1919., str. 3.; Narodno gospodarstvo i obrt – Upravni odbor gospodarskog društva u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 15, 16. II. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Vatrogasna zabava, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 15, 16. II. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - "Hrvatski Sokol", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 15, 16. II. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Organizovano radničtvo u Djakovu, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 15, 16. II. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Radnička zabava, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 16, 23. II. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Purimska zabava, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 16, 23. II. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - "Hrvatski Sokol", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 16, 23. II. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - "Preradović", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 16, 23. II. 1919., str. 3.; Iz Djakova i okolice - Hrvatska čitaonica u Trnavi, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 17, 2. III. 1919., str.

Mnogobrojni muškarci mještani Đakova i Đakovštine, često hranitelji obitelji, poginuli su tijekom Prvoga svjetskog rata kao austro-ugarski vojnici na raznim europskim bojištima ili su umrli od posljedica ranjavanja i bolesti, što najslikovitije prikazuju matične knjige umrlih. Među, pak, Đakovčanima i Đakovštincima, vojnicima, koji su imali više ratne sreće i vratili se u zavičaj i obiteljima, bilo je i ratnih invalida.[275]

*

Posljedice Prvoga svjetskog rata bili su veliki ljudski gubitci i ogromna materijalna šteta. Na području Austro-Ugarske Monarhije, i u Hrvatskoj, i u Slavoniji, gospodarski, društveni i socijalni Život bio je razoren. U zadnjoj godini rata, 1918., hrvatska politička elita, srednji staleŽi i većina intelektualaca bila je gotovo u potpunosti predana jugoslavenskom unitarizmu. JuŽni Slaveni Austro-Ugarske Monarhije u neposrednom su poraću proglasili DržAvu Slovenaca, Hrvata i Srba, kao provizorij. Naime, dominantna politička opcija zagovarala je ujedinjenje JuŽnih Slavena.

DržAva SHS na čelu s Narodnim vijećem Slovenaca, Hrvata i Srba, voljom svojih političkih elita Žurno je ujedinjena s kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom, pod srbijanskom dinastijom Karađorđevića. Tim je činom bila stvorena prva juŽnoslavenska drŽavna tvorevina, a vrlo skoro će se pokazati utemeljenima sumnje onih koji su smatrali da u takvoj zajednici ne moŽe doći do ostvarenja hrvatskih nacionalnih i političkih teŽnji.

2.; Društvene vijesti - Kućna zabava "Hrvatskog Sokola", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 17, 2. III. 1919., str. 2.; Društvene vijesti - Na pokladni ponedeljak, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 17, 2. III. 1919., str. 2.; Društvene vijesti - Glavna skupština "Preradovića", *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 17, 2. III. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Dobrovoljnom vatrogasnom društvu, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 17, 2. III. 1919., str. 3.; Društvene vijesti - Zabava, *Glas slobode* (Đakovo), god. II, br. 17, 2. III. 1919., str. 3. te S. Fink, *Spomenspis 50-godišnjice opstanka i posvete novog spremišta dobr. vatrogasnog društva u Djakovu 1872.-1922.*, str. 17.-18.; *Spomen-spis Sokolskog društva u Đakovu 1906-1926.*, Đakovo, 1926.; [Franjo Lukić], *Historijat djakovačkih obrtnika. Spomenica povodom 25-godišnjice osnutka mjesne organizacije Saveza hrvatskih obrtnika u Djakovu*, Đakovo, 1937., str. 8.; Mato Horvat, *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva "Sklad" - "Preradović" u Đakovu 1863-1939*, [Đakovo, 1939.], str. 209.-211.; *Spomen knjiga u povodu proslave 100-te obljetnice DVD Đakovo*, s.p. ili *Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo*, str. 35.-39.; K. Pavić, *Đakovačko novinstvo 1918.-1928.*, str. 38.-39.; Borislav Bijelić, *Hrvatski sokol Đakovo*, Đakovo, 2005., str. 6.-7.; Z. Benašić, *Hrvatski sokol u Đakovu 1906.-2006.*, str. 40.-41., 43-45.; Borislav Bijelić, *Nogomet u Đakovu 1908.-1962.*, Đakovo, 2009., str. 29.-32.; Zvonimir Mikić, *Tenis u Đakovu 1910, 1919, 1951, 1984, 2010*, Đakovo, 2013., str. 28., 31., 33., 36., 38. I tamo navedena literatura.

275 Usp. DržAvni arhiv u Slavonskom Brodu, OkruŽni narodni odbor Slavonski Brod, 10/15, kut. Spisi Upravnog odjela i tajništva, Odjela trgovine i opskrbe, Socijalnog odjela, Šumarskog odjela, Zdravstvenog odjela i Odjela za narodnu imovinu, 1945.-1947., inv. br. 55, fasc. Socijalni odjel, 1945., 1946., 1947., 1948. ("Popis invalida prošlog svjetskog rata" [Đakovo]).

SUMMARY

Vladimir Geiger

DRAFT OF THE HISTORY OF ĐAKOVO AND ĐAKOVO REGION DURING THE STATE OF SLOVENES, CROATS AND SERBS, OCTOBER 29th - DECEMBER 1st 1918

The repercussions of the First World War were immense human casualties and large material damage. In the area of the Austro-Hungarian Monarchy, and in Croatia, the economic, political and social life was destroyed. In the aftermath of the War, South Slavs from the Austro-Hungarian Monarchy proclaimed, as a temporary solution, the State of Slovenes, Croats and Serbs. Namely, the dominant political option advocated the unification of South Slavs, which would have meant that the State of Slovenes, Croats and Serbs would have had to unite with the Kingdom of Serbia and the Kingdom of Montenegro.

Based on the archive material, newspapers of the time, as well as historiographic and journalistic literature and memoirs, this article presents and contemplates the situation and the development of events in Đakovo and Đakovo Region in the late 1918. It concerns the period immediately after the First World War, following the fall of the Austro-Hungarian Monarchy and during the temporary established State of Slovenes, Croats and Serbs, and before the establishment of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. It comprises a period of one month, from October 29th till December 1st 1918. It was a period of uncertainty, but also turbulent events in Croatia, Slavonia, and in Đakovo and Đakovo Region.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2013.) str. 85-138

Upisi ratnoga zajma u Đakovu i Đakovštini 1914.-1918.

UDK 94(497.5 Đakovo)"1914/1918"

Branko Ostajmer
Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

U radu autor na temelju novina, izvora i literature obrađuje problematiku upisa ratnoga zajma u banskoj Hrvatskoj za vrijeme Prvoga svjetskog rata. Kako bi namaknule sredstva za vođenje dugoga i iscrpljujućeg rata, vlasti Austro-Ugarske Monarhije u osam su navrata raspisivale ratne zajmove (osam austrijskih i osam ugarskih) i pozivale stanovništvo na odricanje i pružanje materijalne podrške vojnicima na bojištima. U radu je posebna pozornost pridana prostoru Đakova i Đakovštine, a u prilogu se objavljuje i popis đakovštinskih upisnika ratnoga zajma, načinjen prvenstveno na temelju popisâ objavljivanih u onodobnim novinama.

Ključne riječi: Đakovo, Prvi svjetski rat, ratni zajam, ratna promidžba

"Dakle i dalje rat! Za rat, rekao je Napoleon, treba u prvom redu novaca, zatim novaca, i najzad novaca."[1]

Uvod

O neistraženosti hrvatske prošlosti u razdoblju Prvoga svjetskog rata (1914.–1918.) govorilo se i pisalo u našoj javnosti razmjerno često, a napose

1 "Upisujmo na peti ratni zajam!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 269 [270!], 25. XI. 1916., 5.

posljednjih nekoliko godina, kako se bliži stota obljetnica Sarajevskoga atentata i izbijanja Velikoga rata. Razlozi zanemarenosti ove neosporno važne teme su brojni i složeni, a jedan od važnijih, ako ne i najvažniji, jest svakako činjenica da je Hrvatska, kao dio Austro-Ugarske Monarhije, bila na onoj ratnoj strani koja je krajem 1918. bila poražena, te da je potom stupila u novu državnu zajednicu u kojoj je od samog početka svakovrsnu dominaciju stekla dotadašnja Kraljevina Srbija koja je bila jedna od ratnih pobjednica i koja je tu dominaciju opravdavala svojim velikim ratnim žrtvama. U toj novoj državi, Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Kraljevini Jugoslaviji), a naročito u potonjoj socijalističkoj Jugoslaviji, bili su nametani izrazito negativni stavovi o Monarhiji i njezinoj vladarskoj kući, te stoga u javnosti gotovo uopće nije bilo prostora niti za suosjećanje sa žrtvama što su ih tijekom rata podnijeli hrvatski vojnici koji su se borili na strani Centralnih sila, niti za hrvatsko civilno stanovništvo koje je također snažno iskusilo posljedice toga Velikog rata – prvoga globalnog ratnog sukoba u povijesti.

Jedan od fenomena Prvoga svjetskog rata koji su dosad bili posve zanemareni od strane hrvatske historiografije jesu i ratni zajmovi. Koliko mi je poznato, niti u jednom radu domaće historiografije ne razmatra se na ozbiljniji način pitanje ratnoga zajma te se u literaturi jedva može pronaći i najosnovnije podatke poput onoga o ukupnom broju zajmova.

Ratni zajmovi nisu moderna pojava i kroz povijest su predstavljali redovan način financiranja ratova. I u Prvome svjetskom ratu su zaraćene zemlje raspisivale zajmove kako bi namaknule sredstava za podmirenje golemih ratnih troškova. Nasuprot gotovo općem uvjerenju s početka rata, rat je potrajao mnogo duže od nekoliko mjeseci te je za četiri i pol godine trajanja odnio nezapamćene ljudske i materijalne žrtve. Ratni zajmovi su značajno utjecali na život civilnoga stanovništva, bilo izravno, bilo kroz posljedice koje su se odrazile na ukupni financijski i gospodarski život država, te je stoga ta problematika vrlo važna za potpunije razumijevanje ratnih prilika u pozadini bojištâ.

Ratni zajmovi Austro-Ugarske Monarhije

Ratne zajmove raspisivale su Centralne sile, kao i sile Antante, no Njemačka i Austro-Ugarska su na taj način financiranja bile naročito prinuđene s obzirom na to da nisu imale kolonija i da su na moru trpjele nadmoć Velike Britanije.

Svojim sudjelovanjem u upisima austrougarskih ratnih zajmova naročito su se isticale velike ustanove i građanstvo, dok je veleposjeda i industrije općenito bili zamjetna izvjesna suzdržanost, no do posljednjega, osmog ratnog zajma bili su iscrpljeni već i mali štediše. Pored velikih ljudskih žrtava, Prvi svjetski rat je u

Monarhiji progutao četvrtinu do trećine narodne imovine i svršio se s nezapamćenom financijskom katastrofom.[2]

Austrijski i ugarski zajmovi bili su raspisivani istovremeno i uglavnom s istim modalitetima. Prvi zajmovi raspisani su ujesen prve godine rata, u studenom 1914., a potom su raspisivani u jednakomjernim razmacima od otprilike šest mjeseci. Na taj su način Žitelji crno-Žute monarhije do konca rata uplaćivali osam ratnih zajmova, to jest osam austrijskih i osam ugarskih. Budući da je banska Hrvatska bila sastavnim dijelom ugarskoga dijela Monarhije, njezino je stanovništvo u načelu upisivalo ugarske ratne zajmove, no bila im je na raspolaganju i mogućnost upisivanja austrijskih ratnih zajmova te su pojedinci tu mogućnosti i koristili.

Ugarski ratni zajmovi		
Redni broj zajma	Datum raspisivanja	Rok upisivanja[3]
Prvi[4]	11. XI. 1914.	16.-23. XI. 1914.
Drugi[5]	8. V. 1915.	12.-26. V. 1915.
Treći[6]	9. X. 1915.	18. X.-17. XI. 1915.
Četvrti[7]	15. IV. 1916.	19. IV.-23. V. 1916.
Peti[8]	18. XI. 1916.	23. XI.-22. XII. 1916.
Šesti[9]	6. V. 1917.	12. V.-12. VI. 1917.
Sedmi[10]	8. XI. 1917.	15. XI.-14. XII. 1917.
Osmi[11]	5. VI. 1918.	12. VI.-11. VII. 1918.

2 Ernst HANISCH, *Der lange Schatten des Staates. Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert*, Wien 2005., 205.

3 Rokovi za upisivanje ratnoga zajma znali su biti i produženi za otprilike dodatna dva tjedna (primjerice, drugi do 7. lipnja 1915., peti do 7. siječnja 1917., osmi do 24. srpnja 1918.).

4 "Poziv na potpisivanje", *Narodne novine* (Zagreb), god. LXXX., br. 301, 12. XI. 1914., 1.-2.; "Poziv na potpisivanje", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XIII., br. 270, 12. XI. 1914., 1.

5 "Poziv na potpisivanje", *Narodne novine* (Zagreb), god. LXXXI., br. 109, 12. V. 1915., 1.-2.; "Poziv na potpisivanje", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XIV., br. 110, 14. V. 1914., 1.

6 "Poziv na potpisivanje", *Narodne novine* (Zagreb), god. LXXXI., br. 237, 12. X. 1915., 1.-2.; "Poziv na potpisivanje!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XIV., br. 248, 20. X. 1915., 1.

7 "Poziv na potpisivanje", *Narodne novine* (Zagreb), god. LXXXII., br. 95, 26. IV. 1916., 1.-2.; "Poziv na potpisivanje", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 100, 2. V. 1916., 1.-2.

8 "Poziv na potpisivanje", *Narodne novine* (Zagreb), god. LXXXII., br. 267, 21. XI. 1916., 1.-2.; "Poziv na potpisivanje", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 269, 24. XI. 1916., 2.-3.

9 "Poziv na potpisivanje", *Narodne novine* (Zagreb), god. LXXXIII., br. 107, 9. V. 1917., 1.-2.; "Poziv na potpisivanje", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 107, srijeda, 9. V. 1917., 1.-2.,

10 "Poziv na potpisivanje", *Narodne novine* (Zagreb), god. LXXXIII., br. 259, 12. XI. 1917., 1.-2.; "Poziv na potpisivanje", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 263, 17. XI. 1917., 1.-2.

11 "Poziv na potpisivanje", *Narodne novine* (Zagreb), god. LXXXIV., br. 131, 11. VI. 1918., 1.-2.; "Poziv na potpisivanje", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVII., br. 133, 13. VI. 1918., 1.-2.

Osnovni i najvažniji izvor za istraživanje svog spleta pitanja vezanih uz ratni zajam na tlu Hrvatske jest arhivsko gradivo, u prvom redu ono sačuvano u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Premda razmjerno skromnoga opsega i necjelovito, ono je od ključnoga značaja kako bi se spoznalo naličje, odnosno stvarnu sliku ratnih prilika u pozadini bojištâ, pa tako i ukupnu problematiku vezanu uz ratne zajmove. Tek arhivski dokumenti mogu u manjoj ili većoj mjeri rasvijetlili koliko je bilo entuzijazma i patriotizma, odnosno otpora i suzdržanosti pri upisima i uplatama ratnoga zajma, te koje su sve razine političke, vojne, gospodarske i drugih struktura, u kojoj mjeri i na koji način bile uključene u promidžbu ratnih zajmova.

Fragmentarnost sačuvanoga arhivskoga gradiva istraživača nužno upućuje na ratni tisak na čijim su stranicama redovito objavljivani popisi imena pojedinaca i ustanova koje su upisivale znatnije svote ratnoga zajma. Novinska izdanja za vrijeme Prvoga svjetskoga rata, točnije rečeno ona koja nisu bila zabranjena početkom rata, ne predstavljaju osobito vrijedan povijesni izvor za istraživača Prvoga svjetskoga rata: izbijanje rata posve je ugušilo politički život (u Hrvatskoj još i više negoli, primjerice, u Mađarskoj) pa u najvećoj mjeri i društveni život, a stroga cenzura činila je izdavanje novina gotovo besmislenim. O ratnim, političkim i gospodarskim prilikama iz novinstva se ne može saznati gotovo ništa ili se može steći iskrivljenu sliku, što možda najbolje ilustrira uzrečica prema kojoj su vojnici za vrijeme Prvoga svjetskog rata vjerovali svemu osim onome što je pisalo u novinama.

Stranice novina bile su popunjavane u prvom redu službenim saopćenjima državnih i vojnih vlasti, zatim raznim promidžbenim tekstovima (bilo da je riječ o dobrotvornim društvima i priredbama, vojnim uspjesima i junaštvima, odlikovanjima, suđenja veleizdajnicima i "veleizdajnicima" te raznovrsnim ratnim profiterima, pozivima na upise ratnoga zajma...) te raznim manje važnim, "bezazlenim" temama kao što su bile kazališne i kino predstave, crna kronika i tomu slično. Vrlo brzo, već tijekom druge godine rata, početno ratno oduševljenje posve je nestalo sa stranica tiskovina te ustupilo mjesto sve otvorenijim vapajima za svršetkom rata, žalopojkama na račun skupoće i sve većih nestašica najosnovnijih životnih potrepština (meso, mast, žitarice i brašno, kukuruz, šećer, jaja, kava, petrolej, plin...), te srdžbom uperenom prema "nabijačima" cijena.

Promidžba

Za trajanja prvih sedam ratnih zajmova bila je provođena sveobuhvatna promidžbena kampanja koja je poticala najšire slojeve stanovništva na iskazivanje domoljublja i odricanje, to jest na novčano podupiranje ratnih napora

Austro-Ugarske Monarhije. Tijekom tih sedam zajmova ratna je promidžba predstavljala upise, odnosno uplate ratnoga zajma ne samo kao dužnost, već, štoviše, i kao "postulat patriotizma".[12] Osmi ratni zajam, međutim, bio je raspisan u lipnju 1918. godine, u posve drukčijim političkim prilikama; zasićenost ratom bila je golema, pritisak prema novinstvu značajno je popustio, a ponovno se probudio i politički život što je u Hrvatskoj ponajprije bilo obilježeno jačanjem jugoslavenske ideje. Zbog svega navedenog bilo je teško potaknuti stanovništvo na nova odricanja, a niti novinstvo više nije obraćalo značajniju pozornost na raspisani zajam.

Uvid u novinstvo i druga sredstva promidžbe s jedne strane, te istodobni uvid u arhivske izvore kao pokazatelje realnog stanja s druge strane, pružaju mogućnost sagledavanja cjelovite slike o sustavu promidžbe ratnih zajmova kao vrlo važnoga odsječka austrougarske ratne promidžbe.

Osnovne smjernice o promidžbi ratnoga zajma postavljane su na razini ministarstva financija te su potom stupnjevito prosljeđivane praktički do najnižih razina. Prva obraćanja zagrebačke Zemaljske vlade na stanovništvo sežu i nekoliko dana prije raspisivanja prvoga ugarskog ratnog zajma.[13] Hrvatski ban[14] kao glava zemaljske uprave Hrvatske i Slavonije osobno se zauzimao i svojim autoritetom pozivao niže razine uprave (Županije i kotareve), ali također i učiteljstvo te svećenstvo na sudjelovanje i agitaciju pri upisivanju zajmova.[15] Osim Županijskih i kotarskih vlasti, Zemaljska je vlada poticala i predstavnike mjesnih vlasti da poduzmu sve sa svoje strane kako bi upisi ratnoga zajma bili što izdašniji, čemu su gradonačelnici i načelnici općina u pravilu spremno udovoljavali.[16]

Nezaobilazna uloga u promidžbi ratnoga zajma pripadala je i trgovačko-obrtničkim komorama, a među njima i osječkoj koja je pokrivala područje Slavonije. Komore su sudjelovale u agitacijama, no one su bile podređene budimpeštanskom Ministarstvu trgovine te njihova promidžbena aktivnost također nije toliko bila čin vlastite volje, koliko djelovanje sukladno

12 "Ratni zajam", *Narodne novine* (Zagreb), god. LXXX., br. 299, 10. XI. 1914., 1.

13 "Narodni zajam – za kralja i za dom!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XIII., br. 266, 7. XI. 1914., 1.

14 Za trajanja Prvoga svjetskog rata dužnost bana obnašali su barun Ivan Skerlecz (do 1917.) te Antun Mihalović (od 1917.).

15 "Peti ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 269 [270!], 25. XI. 1916., 5.

16 Vidi primjerice pozive osječkoga gradonačelnika dr. Ante Pinterovića: "Proglas načelnika na gradjanstvo za upis ratnoga zajma", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 97, 28. IV. 1916., 2.-3.; "Za VI. ratni zajam!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 117, 22. V. 1917., 2.; "VII. ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 265, 20. XI. 1917., 2.; "Sugradjani!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVII., br. 138, 19. VI. 1918., 1. U korištenim izvorima i literaturi, na žalost, nisam pronašao vijesti o sličnim proglasima đakovačkoga ratnog načelnika Stjepana Barlovića, premda se može pretpostaviti da ih je bilo.

nalozima ministra trgovine.[17] Aktivna uloga trgovačko-obrtničkih komora bila je naročito značajna zbog obrtnika i trgovaca koji su se nalazili pod posebnom pozornošću zbog uglavnom posve osnovanoga dojma da su bili jedni od rijetkih kojima je ratni meteŽ donio korist u vidu znatnih materijalnih dobitaka.[18]

Pored raznih razina monarhijskih vlasti i njima određenih ustanova te mjesnih vlasti, promidŽbenu kampanju organizirale su i provodile i bankovne ustanove kojima je, uz poštanske urede, bila povjerena realizacija upisivanja zajma. Ratni zajam je najvećim bankama koje su bile određene za službena upisna mjesta zajma otvarao mogućnost znatne dobiti te ne čudi da je pojedinim bankama i štedionicama, koje isprva nisu na popisu službenih upisnih mjesta, bilo izrazito stalo da budu uključene u čitav postupak. Na primjer, prvom odredbom ugarskoga ministra financija bilo je predviđeno da na tlu banske Hrvatske službena upisna mjesta budu podružnice budimpeštanskih novčarskih zavoda te veliki zavodi sa sjedištima u Zagrebu. Na taj je način bila isključena osječka Hrvatska zemaljska banka d. d. koja je bila jedan od dva najznačajnija novčarska zavoda na tlu Slavonije, pa je ravnateljstvo te banke naknadno, posredstvom bana, uspjelo ishoditi da i Hrvatska zemaljska banka bude uvrštena na popis službenih upisnih mjesta.[19] Na prikupljanje upisa i uplata bile su, dakako, posredno ovlašteni i manji novčarski zavodi (štedionice, veresijske udruge...), ali i druge pravne osobe koje bi prikupljene upise na ratni zajam proslijeđivale na određeno službeno upisno mjesto.[20]

Budući da je, dakle, velikim bankama kao službenim upisnim mjestima bila pružena prigoda za ostvarenje velike novčane dobiti, nije začudno da su i one same ulagale mnogo truda u oglašavanje i popularizaciju ratnoga zajma. Pored redovnih oglasa u novinama, banke su izdavale i posebne prigodne prospekte i brošure, iznimno i u poslijepodnevnim satima držale otvorenim svoje urede[21] i

17 Hrvatski državni arhiv Zagreb, Predsjedništvo Zemaljske vlade (dalje: HDA, PRZV), kut. 880, 8091-1914.

18 Vidi primjerice: "Trgovcima i obrtnicima slob. i kr. grada Osijeka i komorskog okruža Slavonije", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XIII., br. 271, 13. XI. 1914., 2.; "Pripadnicima trgovačko-obrtničke komore za Slavoniju!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XIV., br. 249, 21. X. 1915., 1.; "Trgovačko-obrtnička komora za Slavoniju u Osijeku za ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 273, 29. XI. 1917., 2.

19 HDA, PRZV, kut. 880, 8134-1914; "Hrv. zem. banka d. d. i ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XIII., br. 268, 10. XI. 1914., 2.

20 Na primjer, i predstojništvo osječke Židovske bogoštovne općine bilo je također ovlašteno na prikupljanje upisa. "Akcija u korist ratnog zajma", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XIII., br, 272, 14. XI. 1914.,

21 Činila je to, primjerice, redovno osječka podružnica Peštanske ugarske komercijalne banke. "Peti ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 273, 29. XI. 1916., 5.; "Ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 108, 10. V. 1917., 3. Činila je to i osječka podružnica PHŠ, koja je i subotom poslijepodne bila otvorena. "Prva hrvatska štedionica podružnica u Osijeku", *Hrvatska obrana* (Osijek),

ŽIVNOSTENSKÁ BANKA
PODRUŽNICA U TRSTU (o. vr. U PRAGU).
účestvuje kao član konzercija za državne vjerovnike operacije, obavlja zajmove za originalnih uvjeta, obavlja njihov lombard, čuvanje, upravljanje, izmjenu itd.

Što treba znati
o
AUSTRIJSKIM RATNIM ZAJMOVIMA.
Priručnik za posjednike austr. ratnih zajmova i činovnike novčanih zavoda.

Napisao
PROF. K. ŠIKÝŘ
vrhovni činovnik Zemaljske banke kraljevine Češke.

IZDALA „PRAŽSKÁ LIDOVÁ REVUE".

Naslovnica brošure

tomu slično. Posve razumljivo, velike svote novca upisivale su i sâme banke, što se od njih očekivalo u prvom redu stoga što su profitirale iz čitavoga procesa, ali i stoga što su njihove uplate kod stanovništva otklanjale sumnju u sigurnost uloga.

Najviši upravni službenici, bankari i crkveni dostojanstvenici, od kojih je uspjeh ratnih zajmova ponajviše ovisio, bili su od državnih vlasti odlikovani i posebnim priznanjima.[22]

Pored standardnoga pozivanja na domoljublje i odanost kraljevskoj dinastiji, u gotovo svim promidžbenim pozivima i proglasima jasno razabiremo još nekoliko ključnih točaka koje su trebale utjecati na stanovništvo i ponukati ga da "posudi" novac svojoj državi. Prije svega, računalo se sa sućuti stanovništva prema vojnicima koji podnose najveće žrtve izlažući se pogibli na dalekim bojištima, uz isticanje da gotovo svaka obitelj ima ponekog oca, sina ili brata na tim bojištima. Naglašavalo se kako ne postoji pogodniji način od upisivanja ratnoga zajma da bi se tim vojnicima iz udaljene i sigurne ratne pozadine pomoglo. Novac uplaćen u obliku ratnoga zajma je nužan – pojašnjavalo se – kako bi austrougarski vojnici bili opskrbljeni hranom, oružjem, odjećom i svime drugim potrebnim za uspješno ratovanje. Kako je rat odmicao, sve se češće isticalo da su novčana odricanja ujedno i najkraći put do žuđenoga mira. Na primjer, sredinom 1917. u jednom uvodniku *Hrvatske obrane* navedeno je sljedeće: "Pomozimo zato našim junačkim borcima onako iz petnih žila, kao što se oni iz petnih žila za nas bore, da se neprijatelju zakrči put do nečistih njegovih ciljeva. Što izdašnije pomognemo našim vojskama, tim ćemo prije doći do željno izgledanoga mira, jer će neprijatelj tim prije uvidjeti svoju nemoć, da nas svlada."[23]

Nadalje, podjednako važno mjesto u promidžbenim kampanjama pripadalo je i uvjeravanjima o zajmu kao sigurnom i izrazito povoljnom načinu oplođivanja prišteđenoga novca, ma kako malene te zalihe bile. Bilo je naglašavano kako puk, naročito seljački, posjeduje znatnu ušteđevinu, te da mu država zapravo s raspisivanjem ratnih zajmova čini najbolju uslugu: "Štedni, kapital upravo

god. XVI., br. 115, 19. V. 1916., 5.

22 "Previšnje pripoznanje radi uspjeha ratnih zajmova", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 237, srijeda, 18. X. 1916., 4.

23 "O općem položaju. Upisujmo šesti ratni zajam!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 141, 9. VI. 1917., 1.

traži, da se što lukrativnije bilo to u formi uložaka, ili kupovanjem mjenica. [...] Toj težnji ratni zajam baš zgodno izlazi u susret. [spac. *Hrvatska obrana*]"[24]

Domoljublje i sigurna financijska dobit bile su neprestano prikazivane kao dvije strane iste medalje, što dobro ilustrira sljedeći primjer: "Kod nas svak znade, da dajući ratni zajam, ne samo što vrši patriotsko djelo, nego i da svoj novac najplodnosnije i najsigurnije ulaže [spac. *Hrvatska obrana*]."[25] Karakteristične su u tom smislu bile i riječi osječkoga gradonačelnika dr. Ante Pinterovića što ih je on naveo u jednom od svojih redovnih agitacijskih poziva na građanstvo: "Ne traži država dar ni poklon nego zajam, za koji moćna naša država kao velika sila isto tako moćnu i potpunu garanciju pruža pod tako povoljnim uvjetima, da se učestvovanje u potpisivanju toga zajma ne može nazvati nikakvom žrtvom, nego naprotiv eminentnom patriotskom dužnošću naprama državi i najsigurnijim i najpovoljnijim imovinskom ulogom gotovine i imetka svakoga pojedinca."[26]

U Monarhiji, zemlji koja je već desetljećima uživala vremena stabilnoga mira, kulturnoga i gospodarskoga napretka, pravne i financijske sigurnosti, takva su uvjeravanja u početku nesumnjivo mogla naći plodnoga tla. Ako se već i moglo pretpostaviti da rat može biti izgubljen, mogućnost nestanka stoljetne Monarhije s povijesne scene morala se golemoj većini njezina stanovništva doimati posve nestvarnom.

Pa ipak, kako je rat bivao sve duži i duži a njegov ishod sve neizvjesniji, i kako su se ratni zajmovi nizali jedan za drugim a opće stanje u Monarhiji postajalo sve nesigurnije i nezavidnije, sumnje u sigurnost novca predanoga državi u vidu ratnih zajmova nametale su same od sebe i više ih se nikako nije moglo prikriti i cenzurirati. Dovoljno posvjedočenje takvih sumnji su i sami službeni proglasi u kojima se naročito ustrajalo na čvrstoći Carstva i odrješito se jamčilo da su ulozi, kao i predstojeća zarada, posve sigurni. Zoran primjer rečenoga predstavlja sljedeći odlomak iz jednoga proglasa s kraja 1916. godine: "One, koji sumnjaju o sigurnosti ratnih zajmova pitamo: ko može davati veću sigurnost od države, od cjelokupnosti one, koja državu sačinjava? Veće sigurnosti naprosto ne može biti."[27] Kako bi se već iznureno stanovništvo pokušalo potaknuti na dodatna odricanja, nije bilo neobično da predstavnici vlasti u svojim

24 "Četvrti ugarski ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 88, 17. IV. 1916., 1.
25 "Četvrti ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 93, 22. IV. 1916., 2.
26 "Proglas načelnika na gradjanstvo za upis ratnoga zajma", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 97, 28. IV. 1916., 2.
27 "Upisujmo na peti ratni zajam!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 269 [270!], 25. XI. 1916., 5.

proglasima jamče da je posrijedi i posljednji ratni zajam, kako je to, na primjer, činio osječki gradonačelnik za vrijeme upisivanje šestoga ratnog zajma.[28]

Opće mjesto u gotovo svim proglasima bila je i tvrdnja o ratu kojega Monarhija nije željela i koji joj je "bezdušnim i brutalnim načinom"[29] bio nametnut, u prvom redu od strane imperijalističke Velike Britanije. Po zaključenju zajmova uobičavalo se isticati da je potpisivanje potpuno udovoljilo visokim očekivanjima, hvalio se patriotski zanos građana, ali se ne bi propustilo ni spomenuti da ima i onih "koji se ističu svojim nesudjelovanjem pri tom patriotičnom djelovanju, te se njihova suzdržljivost pri potpisivanju ratnog zajma ne može ni najmanje i nikako opravdati".[30] Kako je vrijeme odmicalo, retorika prema onima koji su pokazivali "suzdržljivost" bivala je sve oštrijom i sve više prijetećom, pa ih se, primjerice, i u Đakovu u lipnju 1917. javno nazivalo izdajnicima "koji na taj način pomažu svoje neprijatelje".[31] Važno mjesto u agitacijama pripadalo je nagovještavanju pogubnih posljedica u slučaju gubitka rata, pri čemu je naglasak najčešće stavljan na posve izvjesne teritorijalne gubitke, i to u korist Kraljevine Italije i Kraljevine Srbije.[32]

Pored domoljublja i želje za zaradom od ukamaćivanja uloženih svota, nema dvojbe da su mnogi ratni zajam upisivali sasvim nevoljno, da su ga upisivali jer se to od njih jednostavno očekivalo, odnosno da su to činili pod izravnim ili manje izravnim pritiskom. Osim, na primjer, imućnih hrvatskih Srba koji su najčešće upisivali mnogo manje negoli su doista bili u stanju, nevoljni upisnici zajma bili su ponajprije oni koji su u ratnim prilikama ostvarivali naročitu novčanu dobit: ratni dobavljači, trgovci i banke.[33] Da domoljublje i ekonomska računica nisu bili jedini porivi upisnicima, dovoljnu potvrdu predstavlja činjenica da su mnogi od upisnika ratnoga zajma već nekoliko dana po slomu Monarhije uplaćivali novi

---

28 Gradonačelnik Pinterović je u svom proglasu navodio: "[...] napregnimo u ovomu posljednjem odlučnom času svu našu snagu, pa potpisujmo šesti i jamačno zadnji ratni zajam što izdašnije, omogućimo time našim hrabrim borcima, da u najodlučnijem času krvavu borbu junački nastave i pobjedonosno dokrajče [...]" "Za VI. ratni zajam!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 117, 22. V. 1917., 2.

29 "Upisujmo na peti ratni zajam!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 269 [270!], 25. XI. 1916., 5.

30 "Zaključak V. ratnog zajma", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 7, 9. I. 1917., 2.

31 "Dan ratnoga zajma u Djakovu. Svečani meeting za VI. ratni zajam u Djakovu", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 137, 16. VI. 1917., 7.

32 Na primjer, nepoznati uvodničar *Hrvatske obrane* pisao je u prosincu 1917. godine: "Nama naročito valja pomišljati i na užasni atentat na cjelovitost hrvatskih zemalja, što nam ga je spremala Italija u sporazumu sa entent[i]nim vlastima i u suglasju s Pašićem, po kojem bi atentatu Istra s Primorjem i glavni dio Dalmacije s otočjem neminovno pripao Italiji, i čemu bi posljedicom bilo konačno odnarodjenje tih naših krajeva, koje se kod nas još uvijek može provesti, kako smo donedavna gledali u Istri, a kako to i danas vidimo na Rijeci." "Upisujmo sedmi ratni zajam!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 280, 7. XII. 1917., 1.

33 Valja također imati na umu da je onima koji su u ratnim godinama ostvarivali povećanu poslovnu dobit bio nametnut i tzv. ratni porez.

tzv. Narodni porez, namijenjen novostvorenoj državnoj tvorevini (Država Slovenaca, Hrvata i Srba). Pri tomu, dakako, ni Đakovo nije predstavljalo iznimku, a kampanja za upisivanje tog poreza bila je gotovo navlas ista prethodno opisanoj kampanji za upisivanje austrougarskih ratnih zajmova.

S druge, pak, strane, bilo je mnogo i onih kojima je vrlo rano zazvonilo zvono opreza te su se oglušili svim pozivima na novčano podupiranje države i njezine vojske. Takvih je bilo u svim slojevima stanovništva i među svim etničkim zajednicama multinacionalnoga carstva, no pod posebnom su prismotrom bili pripadnici onih manjina čije su matične države bile ratni protivnici Monarhije. U više su navrata predstavnici upravnih vlasti s područja Slavonije zapažali da Srbi ne sudjeluju u upisima ratnoga zajma, ili da sudjeluju vrlo skromno, mnogo ispod svojih mogućnosti. Jedno od slikovitijih takvih izvješća, koje se dijelom odnosi i na područje Đakovštine, jest ono Vladina povjerenika za Virovitičku Županiju i grad Osijek dr. Milana Brezinšćaka iz srpnja 1915. godine. U izvješću se, pored ostaloga, navodi i sljedeće: "Veselje, koje je medju pravoslavnim Žiteljstvom prouzrokovao rat sa Italijom, odrazilo se je najbolje u potpisivanju zajma. Pojedina mjesta kao što je Dalj, Lev.[anjska] Varoš, gdje su većinom pravoslavni uopće nisu ništa potpisala a u drugim mjestima, osobito u Erdutu, Čepinu i Bijelobrdu i području kotara Slatina je odziv do neznatnih iznimaka vrlo slab, ili uopće nikakav, sa strane pravoslavnog Žiteljstva."[34] Slučajno ili ne, zanimljivo je primijetiti da Upravna općina Levanjska Varoš jedina između svih općina s područja Đakovštine nije upisala ništa za drugi ugarski ratni zajam, raspisan toga ljeta.[35]

Kampanja je bila usmjeravana prema svim slojevima stanovništva, ali uz čest naglasak na one slojeve za koje se očekivalo da još uvijek posjeduju novčane zalihe (primjerice, seljaštvo), ili na one od kojih se temeljem njihova socijalnog i društvenog položaja očekivalo, tj. tražilo da žrtvuju više od ostalih (učiteljstvo, činovništvo, vojni dobavljači i ostali kojima se s izbijanjem rata otvorila mogućnost povećaju svoju zaradu).

Promidžbeni pritisak nije mimoišao niti školsku mladež. U travnju 1916. godine, u vrijeme upisivanja četvrtoga zajma, zagrebačka Zemaljska vlada uputila je okružnicu na ravnateljstva srednjih, njima sličnih i pučkih škola te ih pozvala da potaknu i školsku mladež da doprinese i na taj način, kroz novčane priloge, svoj obol ratnim naporima. U okružnici je, pored ostaloga, bilo navedeno i sljedeće: "Da se naša školska mladež dosad svaki put brzo, ustrajno i obilno odazivala pozivu kr. zemaljske vlade, u prvom je redu zasluga vrlih naših nastavnika svih škola, koji ne samo da na sebe s rodoljubivom požrtvovnošću

34 HDA, PRZV, kut. 880, 7559-1915.
35 HDA, PRZV, kut. 880, 4324-1915.

preuzimanju staranje oko sabiranja priloga od mladeži, nego u svakoj prigodi žarkom riječi i plamenim oduševljenjem umiju naći put do srca i duše povjerene im mladeži, oduševljavajući je i zanoseći za velike zadatke sadašnjega pokoljenja u ovo veliko historijsko doba, kojemu od vijekova nema ravna." Najmanji mogući upis iznosio je 50 kruna, s tim da je bilo omogućeno i uplaćivanje u mjesečnim obrocima.[36] U istu se svrhu istodobno bio oglasio i Vladin Odjel za bogoštovlje i nastavu koji je posebnom okružnicom potaknuo iste adresate da porade na tome "da se i siromašnijim učenicima i učenicama omogući sudjelovanje kod upisivanja ratnoga zajma". Istom je okružnicom bilo preporučeno da se sakupi barem 50 kruna te da se s tom svotom kupljena obveznica ratnoga zajma "pokloni kojoj humanitarnoj svrsi, uzevši u prvom redu pri tome ona društva za podupiranje učenika svojega zavoda".[37] Naposljetku rezultat nije izostao i po zaključenju četvrtoga ratnog zajma bilo je objavljeno da je školska mladež upisala ukupno 154.300 kruna, te joj je zbog njezine iskazane "patriotske požrtvovnosti" javno bila izražavana "najveća pohvala".[38]

Po raspisivanju petoga ratnog zajma Zemaljska je vlada učinila i korak dalje u širenju promidžbe u školama te je izdala naredbu prema kojoj su stručne osobe, napose profesori s trgovačkih akademija, trebale pred srednjoškolskom mladeži održati predavanja o ratnom zajmu.[39] Povremeno su u tisku isticani primjeri pojedinih ravnatelja i profesora čijom je zaslugom među učenicima bile prikupljene spomena vrijedne svote. U Osijeku su tako krajem 1916., prije zaključenja upisivanja petoga ratnog zajma, nastojanjem ravnatelja Realne gimnazije Franje Devidéa učenici Realne gimnazije i Trgovačke akademije, upisali ukupno 18.250 kruna.[40] Devidéovim nastojanjem i petnaest đaka Velike gimnazije upisalo je dodatnih 8650 kruna.[41] I ravnatelj više pučke škole u Đakovu dr. Franjo Higy Mandić[42] također je uznastojao privoljeti svoje đake na upisivanje zajma, te je poznato da je četvero đaka upisalo 300 kruna petoga zajma (Mavro

36 "Vladina okružnica u pogledu upisivanja ratnoga zajma od školske mladeži", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 94, 25. IV. 1916., 2.

37 "Škola za ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 105, 8. V. 1916., 2.

38 "Hrvatske škole za ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 148, 3. VII. 1916., 3.; "Hrvatska školska mladež za četvrti ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 173, 2. VIII. 1916., 3.

39 "O koristi ratnog zajma i o ratnom zajmu uopće", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 282, 11. XII. 1916., 4.

40 "Dosadanji upisi ratnog zajma na kr. realnoj gimnaziji i trgovačkoj akademiji", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 282, , 11. XII. 1916., 4.

41 "V. ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 287, 16. XII. 1916., 7.

42 Dr. Franjo Higy Mandić (1876.–1948.), učitelj. Za vrijeme rata bio je tajnik Kotarskoga ratnog pripomoćnog ureda u Đakovu. Zanimao se za đakovačku povijest te je, pored ostaloga, u časopisu *Jeka od Osijeka* 1919. godine objavio članak "Župna crkva sv. Đurđa u Đakovu".

Goldberger i Ljubica Münz po 100 te Fritz Wollner i Helena Spitzer po 50).[43] Ravnatelj Higy Mandić je i 1917. godine među svojim đacima sakupio 500 kruna.[44]

PromidŽbena kampanja bila je u prvom redu provođena putem novinstva. Novinstvo je svomu čitateljstvu "najtoplije preporučivalo" upisivanje ratnoga zajma, bilo da je bila riječ o čitavim člancima u kojima su naširoko bili pojašnjavani važnost i korist zajma, bilo da je bila riječ o sasvim kratkim pozivima i porukama. Na primjer, osječka *Hrvatska obrana* odašiljala je poruke sljedećega tipa: "Patriotska je to dužnost svakog pojedinca. Pomozimo Monarhiji i svojoj domovini do konačne pobjede u toj velikoj i teškoj borbi!"[45] K tome, na stranicama tiska bili su iz broja u broj, za vrijeme upisivanja pojedinoga zajma, objavljivani i kratki oglasi / pozivi, primjerice: "Podajte novac za ratni zajam! Zapovijed je to savjesti, poštenja i samouzdržanja! Posudjujte domovini!" ili "Potpisujte ratni zajam!". Iste ili slične poruke objavljivao je na zaglavlju svojih stranica i osječki list *Die Drau*: "Wer auf die 7. Kriegsanleihe zeichnet, sichert den Frieden und verkürzt den Krieg!" ili "Es ist ein Gebot der Ehre, des Gewissens und der Pflicht auf die 7. Kriegsanleihe zu zeichnen!" i tomu slično.

Već za potpisivanja prvoga ugarskog ratnog zajma ban Skerlecz izrazio je pismenu zahvalnost hrvatskom novinstvu "koje je upoznavajući veliku važnost stvari, akciju za ratni zajam patriotičkim oduševljenjem podupiralo."[46] Osim takvih pismenih zahvala, uredništvima novina bila je podjeljivana i novčana nagrada za njihov doprinos u popularizaciji ratnoga zajma. Na primjer, u prosincu 1915. većemu broju listova koji su objavile proglas o trećemu ratnom zajmu, "popratívši ga patriotskim redcima", bile su dodijeljene novčane svote od 200 do 1000 kruna (ukupno je zagrebačka vlada u tu svrhu izdvojila 8350 kruna.[47]

Pored tiska, ratni su zajmovi bili oglašavani i popularizirani i drugim sredstvima: putem plakata, putem prigodnih poštanskih dopisnica, putem javnih priredbi i tomu slično. Ovisno o tomu je li bila riječ o prostoru Mađarske ili banske Hrvatske, na promidŽbenim dopisnicima bio je otisnut poziv na mađarskom ("Jegyezz hadikölcsönt, megrövidíted a háborút!"), odnosno dvojezični mađarsko-hrvatski poziv s istom porukom ("Jegyezz hadikölcsönt, megrövidíted a háborút!" / "BiljeŽi ratni zajam da skratiš rat!").

---

43 Navedeni đaci su odreda bili djeca imućnijih i uglednijih đakovačkih obitelji. Kao zanimljivost se može istaknuti da je Helena Spitzer kasnije postala supruga poznatoga đakovačkog odvjetnika i publicista dr. Mate Horvata. "Peti ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 283, 12. XII. 1916., 3.

44 "VI. Ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 137, 16. VI. 1917., 4.

45 "Upisujte četvrti ratni zajam!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 91, 20. IV. 1916., 2.

46 HDA, PRZV, kut. 880, 8094-1914.

47 HDA, PRZV, kut. 880, 10743-1915.

Primjer Đakova i Đakovštine

Kao i u drugim krajevima Hrvatske, i u Đakovštini su se ratni zajmovi, zajedno sa snažnim promidžbenim aktivnostima koje su ih pratile, značajno odrazili na gospodarstvo, školstvo, društveni život, svakodnevicu te uopće na sve vidove života.

Plakat za sedmi austrijski ratni zajam

Stanovništvo Đakovštine upisivalo je ratne zajmove ponajviše kod đakovačke podružnice Prve hrvatske štedionice koja je imala sjedište u Zagrebu te bila najugledniji i najveći hrvatski novčani zavod s razgranatom mrežom podružnica. Pored te podružnice, u Đakovu su značajniji upisi bili zabilježeni i kod podružnice Hrvatske eskomptne i mjenjačne banke čija je središnjica bila u Brodu na Savi (od 1934. Slavonski Brod). Na primjer, kod te podružnice bilo je upisano 112.900 kruna prvoga ugarskog ratnog zajma.[48] Tek iznimno, u skromnom broju slučajeva, ali zato sa razmjerno velikim iznosima, pojedinci su zajam upisivali i kod novčarskih zavoda u drugim gradovima, na primjer kod Hrvatske zemaljske banke u Osijeku kao jednoga od najjačih novčarskih zavoda u Slavoniji.

Na razini Đakova i i Đakovštine promidžbu su, kao i drugdje, provodile mjesne vlasti, u prvom redu one kotarske, ali pritom su važnu ulogu imali i predstavnici crkvenih vlasti, kao i čelnici mjesnih novčarskih ustanova. Uz šutnju izvora, o njihovu osobnom doživljaju tih kampanja možemo samo nagađati, no izvan je sumnje da su povjerenu zadaću odrađivali s mnogo uloženog truda. Sjajnu potvrdu toga nalazimo u 1917. godini, u velikom, dobro organiziranom promidžbenom skupu održanom u Đakovu 10. lipnja 1917. Taj događaj, iscrpno prikazan na stranicama onodobnog tiska, sjajno dočarava ratno ozračje, pa i

48 "Ratni zajam", *Narodne novine* (Zagreb), god. LXXX., br. 318, 2. XII. 1914., 3.

strepnje stanovništva Đakovštine, a dostojan je osobite pozornosti već i stoga što jedva da je moguće i na razini Hrvatske naći sličan opis nekoga takvoga događaja.

Prigodna promidžbena dopisnica

Dotični đakovački skup, odnosno "meeting", kako ga se tada pomodno nazivalo, održan je u okviru šire zamišljenih promidžbenih napora koji su za cilj imali pospješiti rezultat šestoga ratnog zajma. Naime, hrvatski je ban posebnom okružnicom za 5. lipnja 1917. (utorak) ustanovio Dan ratnoga zajma tijekom kojega je u svim većim mjestima trebalo poduzeti dodatne napore kako bi se putem organizacije raznovrsnih javnih događanja stanovništvo pokušalo potaknuti na masovniji upis ratnoga zajma.[49] Reagirajući na banovu okružnicu, veliki župani su se obratili na određene kotarske oblasti te ih razmjerno konkretno uputili na sadržaje kojima je valjalo ispuniti Dan ratnoga zajma. Takvu okružnicu potpisao je i barun Ivan Adamović, veliki župan Virovitičke županije u okviru koje je bilo i Đakovo. Prije svega, u okružnici je kotarskim vlastima bilo predlagano da prirede kazališno, koncertno ili neko slično javno događanje te da se okupljenom stanovništvu kroz držanje prigodnih govora "sa zvanične strane" objasni važnost uspjeha ratnoga zajma, kao i financijske prednosti koje on pruža. Preporučeno je također da govor održi određena, u mjesnim okvirima omiljena

49 "Dan ratnog zajma", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 117, 22. V. 1917., 2.

osoba (na primjer, narodni zastupnik ili Župnik), a uz nju i "ličnost, koja je u dotičnom kraju priznata na financijskom polju, kao ravnatelj bankovnog zavoda ili drugog novčanog zavoda te u financijsku stranu upućena".[50]

Sadržaj okružnice važan nam je u prvom redu stoga što omogućava bolje razumijevanje "svečanoga meetinga" upriličenoga u Đakovu 10. lipnja 1917. Izvješće o "meetingu" donijela je 16. lipnja 1917. na svojim stranicama osječka *Hrvatska obrana*, a nepotpisani autor bio je zacijelo netko iz najužega kruga organizatora. Izvješće je vrlo iscrpno, s točno prenesenim govorima, te predstavlja rijedak primjer opširnoga izvješćivanja o Danu ratnog zajma.

Iz nepoznatog razloga, a možemo samo nagađati da su posrijedi bili problemi organizacijske naravi, u Đakovu prigodne svečanosti nisu održane na sâm Dan ratnoga zajma, 5. lipnja, već pet dana kasnije, 10. lipnja 1917., u prostoru Svratišta Devčić.[51] Poticatelj i glavni organizator đakovačke priredbe bio je predstojnik kotarske oblasti Antun Mitrović na čiju je inicijativu ustanovljen i posebni odbor koji je na sebe preuzeo pripremne radnje. U sastavu odbora bila su najuglednija imena đakovačkoga javnog života. Pored predstojnika Mitrovića te đakovačkoga općinskog bilježnika Miše Sommera, kao službenih predstavnika kotarske i trgovišne vlasti, odbor su sačinjavali i vlastelinski ravnatelj Ivan Čefuta, poreznik te ujedno i blagajnik đakovačke podružnice Crvenoga križa Stjepan Turković, trgovac Vilim Münz, upravitelj podružnice Prve hrvatske štedionice Rudolf Weidl, odvjetnik dr. Antun Švarcmajer, rektor Sjemeništa Antun Akšamović, kaptolski bilježnik Mato Fišer te opat i kanonik Matija Pavić koji je ujedno bio i pročelnik odbora. Odbor je po svom ustanovljenju izdao posebni proglas kojim je stanovništvo pozvano na upisivanje zajma, a svečani je "meeting" u Svratištu Devčić, ako ćemo vjerovati spomenutomu novinskom izvješću, "nad svako očekivanje lijepo uspio i bio osobito lijepo posjećen od odličnika, trgovaca, obrtnika i Žitelja djakovačke okolice". Uz navedene članove odbora, svojim zalaganjem pri prikupljanju ratnoga zajma istom su se prigodom istaknuli čelnici općina s tla Đakovštine:

---

50 "Za ratni zajam!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 116, 21. V. 1917., 2. Okružnica se u cijelosti donosi u prilogu ovoga rada (v. prilog 2). Donekle čudi da je Adamovićeva okružnica bila objavljena u tisku s obzirom da je u prvom redu bila namijenjena kotarskim vlastima u okviru Županije, odnosno s obzirom na sadržaj koji je internoga karaktera i u cijelosti se odnosi na upute oko organiziranja priredbi vezanih uz Dan ratnoga zajma. Slične okružnice predstavnikâ vlasti u pravilu nisu bile objavljivane.

51 Jednokatnica Biskupijskoga vlastelinstva na početku Ulice bana Josipa Jelačića. Svratište je za vrijeme Prvoga svjetskog rata bilo u zakupu trgovca Dragana Devčića.

Mato Brkić te Fabo Ratkovčić iz Semeljaca,[52] Mijo Raković iz Drenja,[53] Pavao Šimić iz Krndije,[54] Stjepan Pandak iz Piškorevaca,[55] Stjepan Janković iz Budrovaca,[56] N. Jurković iz Vrpolja,[57] Filip Filaković iz Strizivojne,[58] Marko Matijević iz Punitovaca,[59] Pavo Posavčević iz Trnave,[60] Adalbert Tomić iz Bračevaca,[61] N. Bošnjaković iz Vrbice,[62] N. Kesterčanek iz Vuke,[63] Petar Vukelić iz Levanjske Varoši,[64] Mijo Jozić iz Gorjana[65] i Stjepan Werner iz Viškovaca.[66]

Skupom je predsjedao kotarski predstojnik Antun Mitrović koji je uvodno kratkim govorom pozdravio okupljene, a zadaća držanja govorâ bila je, posve u skladu s uputama velikoga Župana Adamovića, povjerena rektoru Antunu Akšamoviću te upravitelju podružnice Prve hrvatske štedionice Rudolfu Weidlu.[67] Osnovne značajke njihovih govora ne razlikuju se bitno od značajki uobičajenih promidžbenih poziva vezanih uz ratne zajmove; isticala se važnost ratnoga zajma za stabilnost gospodarstva i konačni ishod rata, jamčilo se za sigurnost uloženoga novca, apeliralo se na suosjećanje s vojnicima koji doprinose najveće žrtve i s ostalim stradalnicima rata, te tomu slično.[68]

---

52 Mato Brkić je bio načelnik i bilježnik, a Fabo Ratkovčić drugi bilježnik općine Semeljci. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije 1917. Izdala kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada* (dalje: *Imenik 1917*), Zagreb 1917., 35.

53 Mijo Raković je bio blagajnik i drugi bilježnik općine Drenje. *Imenik 1917*, 34.

54 Pavao Šimić bio je bilježnik općine Krndija. *Imenik 1917*, 34.

55 Stjepan Pandak bio je bilježnik i blagajnik općine Piškorevci. *Imenik 1917*, 34.

56 Stjepan Janković bio je bilježnik i blagajnik općine Budrovci. *Imenik 1917*, 34.

57 Pretpostavljam da je netočno naveden inicijal imena, odnosno da je posrijedi Franjo Jurković, bilježnik općine Vrpolje. *Imenik 1917*, 35.

58 Filip Filaković bio je bilježnik općine Strizivojna. *Imenik 1917*, 35.

59 Marko Matijević bio je bilježnik općine Punitovci. *Imenik 1917*, 35.

60 Pavao (Pavo) Posavčević bio je bilježnik općine Trnava. *Imenik 1917*, 35.

61 Adalbert (Albert) Tomić bio je načelnik i bilježnik općine Bračevci. *Imenik 1917*, 34.

62 Pretpostavljam da je netočno naveden inicijal imena, odnosno da je posrijedi Božidar Bošnjaković, bilježnik općine Vrbica. *Imenik 1917*, 35.

63 Pretpostavljam da je netočno naveden inicijal imena, odnosno da je posrijedi Rajko Kesterčanek, načelnik i bilježnik općine Vuka. *Imenik 1917*, 35.

64 Petar Vukelić bio je bilježnik općine Levanjska Varoš. *Imenik 1917*, 34.

65 Mijo Jozić bio je načelnik i bilježnik općine Gorjani. *Imenik 1917*, 34.

66 Stjepan Verner (Werner) bio je načelnik općine Viškovci. *Imenik 1917*, 34.

67 I u Osijeku su, primjerice, agitacijske govore održali najviši predstavnik upravnih vlasti (veliki Župan Ivan Adamović) te najistaknutiji predstavnik gospodarskoga i financijskoga života u Osijeku, ali i šire (predsjednik Trgovačko-obrtničke komore i predsjednik Hrvatske zemaljske banke Oskar Weiszmayer). "Koncert za VI. ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 129, 6. VI. 1917., 3.

68 Vezano uz govore Antuna Akšamovića i Rudolfa Weidla, svakako je vrijedno na ovom mjestu napomenuti da će obojica odigrati zapažene uloge i koncem 1918. godine, pri rasapu Monarhije i stvaranju Države Slovenaca, Hrvata i Srba, odnosno pri stvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Akšamović je, naime, bio potpredsjednik đakovačkoga Mjesnog odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba te je održao nadahnut govor pri prisezi đakovačke "Jugoslavenske satnije" (17. XI. 1918.),

Akšamović je "sa patriotskog stanovišta obrazložio pučanstvu razloge i potrebe ratnoga zajma", pozvao sve slojeve stanovništva – od veleposjednika do ratnih dobavljača te općinâ – na sudjelovanje, te izrazio uvjerenje da bi uspjeh šestoga ratnog zajma mogao pridonijeti pobjedi nad "neprijateljem preko Jadrana" (Kraljevina Italija), istovremeno usporedivši mladoga kralja Karla I. (IV.) s kartaškim vojskovođom Hanibalom.

Upravitelj podružnice Prve hrvatske štedionice Weidl je u svomu poduže̦m, čak i odviše razvučenom govoru uložio mnogo napora kako bi okupljene uvjerio da je upisivanje ratnoga zajma (i) u njihovu osobnom interesu, a uočljivo je kako je poseban naglasak stavljao na sigurnost uloženih sredstava te je tom pitanju zapravo posvetio i većinu govora. Jedan od zanimljivijih detalja iz Weidlova govora jest njegov osvrt na mnijenje koje je tada, po svemu sudeći, bilo već vrlo raširenoj,[69] a prema kojem je uspjeh ratnoga zajma predstavljao novi korak dalje od žuđenoga mira: "Neki misle doduše ako ne potpišu ratni zajam, da će rat prije prestati, ali se varaju. Država će predujmom morati nabaviti opet potrebit novac od banke, pa smo time samo sebi naškodili. Gubimo lijepe kamate, a slabimo vrijednost novca!" Kako bi polučio što snažniji dojam, upravitelj najvažnijega đakovačkog novčanog zavoda citirao je i riječi tada iznimno omiljenoga generala Svetozara pl. Boroevića[70] ("Ako ne ćemo potpisati nekoliko tuceta milijarda za nas, onda ćemo daleko više morati potpisati neprijateljima"), a čitav je govor naposljetku sažeo u kratku poruku: "Tko daje ratni zajam, taj daje sebi, skraćuje rat a pospješuje mir, a tko protivno čini pomaže i nehotice svoje neprijatelje proti rodjenoj braći i sinovima na bojnom polju." Prema autoru novinskoga izvješća, govornik je "raspršio razne bajke i bojazni" koje su bile prisutne.[71] Već i sami ovi detalji dovoljno govore o količini nepovjerenja koja je do sredine 1917. obuzela stanovništvo.

---

dok je Weidl bio član Mjesnoga odbora Narodnog vijeća (povjerenik za poštu, brzojave i telefon u kotaru Đakovo) te bio odbornik "Sijela Jugoslavena". O tomu više u radu Vladimira Geigera "Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918.", objavljenom na stranicama ovoga sveska *Zbornika Muzeja Đakovštine*.

69 Primjerice, jedan austrougarski časnik u svojim sjećanjima svjedoči da su vojnici proglas ratnoga zajma već 1916. godine javno komentirali riječima: "Ako budemo novac davali, još ćemo dulje ratovati!" Frane DUBROVČIĆ, *Živ sam i dobro mi je. Uspomene iz Prvog svjetskog rata 1914.–1918.*, Otočac 2002., 91. Usp. Filip HAMERŠAK, *Hrvatska autobiografija i Prvi svjetski rat*, neobjavljeni doktorski rad, Filozofski fakultet Zagreb, Zagreb 2013., 341.

70 Svetozar pl. Boroević (Borojević) od Bojne (Umetić kod Kostajnice, 1856. – Celovac / Klagenfurt, 1920.), vojskovođa. Za vrijeme Prvoga svjetskog rata istaknuo se vojnim umijećem na ruskom i talijanskom bojištu.

71 "Dan ratnoga zajma u Djakovu. Svečani meeting za VI. ratni zajam u Djakovu", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 137, 16. VI. 1917., 5.-7. Čitavo novinsko izvješće s Akšamovićevim i Weidlovim govorom priložen je na kraju ovoga rada (v. prilog 3). Sažeto izvješće o đakovačkom skupu donio je i osječki list *Die Drau*: "Kriegsanleifest in Djakovo", *Die Drau* (Osijek), Jg. 50, Nr. 133 (8539), 13. VI. 1917., 5.

Čitava priredba nije bila bez uspjeha, što je vidljivo već po tomu što je tijekom njezina održavanja bilo upisano ratnoga zajma u ukupnom iznosu od 212.350 kruna.[72] Najveći dio te svote bio je upisan zahvaljujući nastojanju dvojice predstavnika đakovačkih mjesnih vlasti: kotarski upravitelj Antun Mitrović te općinski bilježnik Mišo Sommer upisali su u ime većega, nepoznatog broja stranaka ukupno 151.350 kruna ratnoga zajma (Mitrović 81.000, a Sommer 70.350).[73] Naknadno je, nekoliko dana kasnije, njihovim nastojanjem bilo upisano daljnjih 47.000 kruna ratnoga zajma (Mitrović 21.000, a Sommer 26.000), dakle ukupno su dva čelnika đakovačke kotarske i trgovišne vlasti prikupila gotovo 200.000 kruna (198.350). Na istovjetan način, zalaganjem i agitacijama prethodno navedenih općinskih čelnika, tih je dana u Semeljcima bilo upisano 55.000 kruna, u Gorjanima 45.000, u Bračevcima 20.400, u Vrpolju 13.700, u Krndiji 12.450, u Vrbici 12.400, u Piškorevcima 12.100, u Drenju 12.000, u Punitovcima 10.100, u Levanjskoj Varoši 7100, u Trnavi 5300, u Strizivojni 4200 te u Vuki 4000 kruna.[74] Saberemo li sve te upisane svote, dolazimo do ukupnoga iznosa od 411.900 kruna. Ta svota nije zanemariva, ali nije ni iznimno velika kada ju se usporedi s općim podatcima o upisima ratnoga zajma u Hrvatskoj te kada se uzme u obzir naročito velik angažman upravnoga činovništva i ostalih s njima povezanih pojedinaca, iskazan tom prigodom.

Koliko je stanovništvo Đakovštine ukupno novca žrtvovalo u okviru 8 ratnih zajmova, nije poznato niti će se moći posve precizno utvrditi. Za sada, naime, raspolažemo tek s nekoliko fragmentarnih sumarnih podataka na temelju kojih nije moguće izvlačiti pouzdanije zaključke.

Prema jednoj publikaciji, tiskanoj vjerojatno u drugoj polovici 1916. godine, u Đakovu je bilo upisano ukupno milijun i 790 tisuća kruna ratnoga zajma.[75] Uz taj navod, na žalost, nije pobliže navedeno odnosi li se ta svota na sve upise Đakovčana ili isključivo na one upise zabilježene u Đakovu (što se čini vjerojatnijim). Nije, također, precizirano ni da li se navedeni podatak odnosi na prva tri ili prva četiri zajma, pa stoga, s obzirom da on potječe otprilike iz prve polovice 1916. godine, možemo tek pretpostavljati da se odnosi na ukupne upise na prva četiri, eventualno na prva tri ratna zajma. Nadalje, poznato nam je da su

72 Na samom kraju priredbe vlastelinski ravnatelj Čefuta predložio je da se prikupe i prilozi u korist invalida i siročadi poginulih vojnika te je na taj način sabranih 520 kruna bilo poslano "zemaljskom odboru za liječenje i naobrazbu hrvatsko-slavonskih invalida u Zagrebu, da taj iznos svojoj svrsi privede, a sa osobitim obzirom na invalide kotara djakovačkog". "Dan ratnoga zajma u Djakovu. Svečani meeting za VI. ratni zajam u Djakovu", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 137, 16. VI. 1917., 7.; "Kriegsanleifest in Djakovo", *Die Drau* (Osijek), Jg. 50, Nr. 133 (8539), 13. VI. 1917., 5.

73 "VI. Ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 137, 16. VI. 1917., 4.

74 "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

75 [Franjo] H.[IGY] MANDIĆ, "Trgovište Djakovo", u: *Odlomak iz djela Zlatna knjiga naroda hrvatskoga*, s.l., s.a., 15.

ukupni upisi trećega ratnog zajma kod đakovačke podružnice Prve hrvatske štedionice iznosili 624.000 kruna (568.000 kruna ugarskog i 55.500 austrijskog ratnog zajma),[76] te da je kod iste podružnice na četvrti ratni zajam bilo upisano 664.550 kruna.[77] Za preostala četiri zajma raspolažemo tek s podatkom da je kod istoga novčarskog zavoda bilo upisano više od milijun kruna šestoga ugarskog ratnog zajma,[78] dakle onoga zajma koji je bio proveden uz prodorniju i agresivniju promidžbenu kampanju.[79]

Razvidno je da su upisi ratnoga zajma bilježili lagani porast, što je u načelu i bila opća tendencija u Monarhiji, no uz tu ocjenu valja uvažiti i činjenicu o stalnom, mnogo drastičnijem padu vrijednosti novca. U svakom slučaju, gore navedeni podatci, uz pretpostavku da je pri upisivanju osmoga ratnog zajma bio zabilježen podbačaj (a što se čini vrlo realnim), te uz napomenu da se navedeni iznosi odnose isključivo na upise ratnoga zajma kod đakovačke podružnice Prve hrvatske štedionice, odnosno da nisu uračunate uplate koje su doprinijeli Đakovčani u bankovnim ustanovama u drugim gradovima,[80] vodili bi nas k vrlo suzdržanoj procjeni o ukupno nešto više od 5 milijuna upisanih kruna ratnoga zajma u Đakovštini.

S druge strane, preciznija procjena ukupnoga iznosa kojeg su Đakovštinci upisali za ratni zajam može se zasnovati na podatcima o pojedinačnim upisima koji su bili objavljivani u onodobnom tisku. Objelodanjivanje popisâ s imenima onih pojedinaca koji su upisali značajnije svote ratnoga zajma bilo je također jedan od vidova ratne promidžbe. Na taj se način željelo posvjedočiti uspjehe

---

76 "Treći ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XIV., br. 274, 20. XI. 1915., 4.

77 "Ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 127, 127, 3. VI. 1916., 3.

78 "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.; "Dan ratnoga zajma u Djakovu. Svečani meeting za VI. ratni zajam u Djakovu", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 137, 16. VI. 1917., 7.

79 Promatrano prema pojedinim naseljima, raspolažemo također s rijetkim, fragmentarnim podatcima objavljenim u prvom redu na stranicama onodobnih novina. Primjerice, u osječkoj *Hrvatskoj obrani* bila je priopćena vijest da su stanovnici općine Krndija kod krndijske Vjeresijske udruge upisali 28.150 kruna četvrtoga ugarskog ratnog zajma, odnosno ukupno 61.000 na prva četiri zajma. "Ratni zajam i općina Krndija", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 128, 5. VI. 1916., 4. Nadalje, kod Gospodarske vjeresijske udruge u Viškovcima bilo je upisano te odmah i uplaćeno 32.300 kruna drugoga ugarskog ratnoga zajma. Cjelokupna svota bila je uplaćena od strane viškovačkih seljaka (njih 76), a neki su upisali i po 2000 kruna. "Drugi ratni zajam", *Narodne novine* (Zagreb), god. LXXXI., br. 130, 7. VI. 1915., 4.

80 Od navedenih bi svota, naravno, trebalo oduzeti upise pojedinaca izvan Đakova. Takvi slučajevi nisu bili osobito česti, ali u novinskim je izvješćima zabilježeno da su kod đakovačke podružnice Prve hrvatske štedionice zajam upisivali i poneki Osječanin, Vukovarac, Šamčanin, Zagrepčanin... Među upisnicima nalazimo i Hinka Kiša iz Budimpešte koji je upisao 5000 kruna šestoga ratnog zajma ("VI. Ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 137, 16. VI. 1917., 4.), no pretpostavljam da je ipak posrijedi Đakovčanin koji je kao vojnik bio na službi u Budimpešti, odnosno da je dotični Kiš identičan H. Kišu koji je krajem 1918. godine bio jedan od zapovjednika đakovačke Jugoslavenske satnije ("Iz mjesnoga odbora i zapovjedničtva - Časnici kod satnije u Djakovu", *Glas slobode* (Đakovo), god. I, br. 5, 8. XII. 1918., str. 2.). Stoga ga uvrštavam i u tablicu đakovačkih upisnika ratnoga zajma (v. prilog 1).

pojedinih ratnih zajmova i rodoljublje kraljevih podanika. Takva praksa nije započela odmah s prvim ratnim zajmom, već se postupno ustalila tek kasnije, mahom od trećega zajma. Za prva dva zajma bio je objavljen tek pokoji popis, među kojima nisam pronašao one za đakovačku podružnicu Prve hrvatske štedionice. Od trećega do sedmoga zajma takvi su popisi bili redovno i na sličan način objavljivani, dok ih za osmi ratni zajam, raspisan ljeti 1918., u posve izmijenjenim okolnostima, također više ne nalazimo. Popisi su donosili najveće upise zajma ("znatnije supskripcije") pa su tako, primjerice, u osječkoj *Hrvatskoj obrani* u pravilu bili objavljivani upisi kod Hrvatske zemaljske banke veći od 5000 kruna.[81] Naravno, u manjem i manje imućnom Đakovu bilo je i mnogo manje upisa pa su na popise upisnika ratnoga zajma kod đakovačke podružnice Prve hrvatske štedionice bili uključivani i mnogo manji upisi. Ukupnom analizom takvih popisa objavljenih u novinama, te drugih dostupnih podataka iz literature i arhivskoga gradiva, dobivamo tablicu (v. prilog 1) koja nam govori mnogo više od povremeno objavljivanih sumarnih podataka.

Tablični prikaz sadrži podatke o ukupno 397 upisnika ratnoga zajma, od čega se 341 odnosi na fizičke osobe (uključujući i pojedince koji su ostali anonimni ili izraženi inicijalima, te 17 skupnih upisa većega broja pojedinaca), a 56 na pravne osobe (javne i crkvene ustanove, tvrtke, društva...).

Naravno, podatcima izraženima u tablici također valja prići s nužnom zadrškom i to zbog više razloga. Tablični podatci su prikupljeni u prvom redu iz novina i to ponajprije iz osječkih listova *Hrvatska obrana* i *Die Drau*. I letimičan uvid u ta dva lista dovoljan je za zaključak da se podatci koje su oni donosili nisu uvijek podudarali. Daljnja poteškoća je, nadalje, ta da je *Die Drau*, na primjer, donosila i podatke kojih nema u *Hrvatskoj obrani*, ali, za razliku od *Hrvatske obrane*, uz pojedini upis nije navodila i ukupnu svotu koju je pojedini upisnik upisao do tog trenutka. Dodatni problem predstavljaju i tiskarske pogreške, netočno otisnuta slova i brojke te slične tehničke pogreške. Pojedine osobe navedene su u više navrata s raznim inačicama imena (na primjer, Ivan i Istvan Horvat, Strossmayerovac), pa su u tim slučajevima, ako je dvojbu bilo moguće sa sigurnošću razriješiti, navedene u tablici kao jedna osoba. U pravilu, stanovništvo je zajmove upisivalo osobno, no u nekoliko slučajeva imamo zabilježeno da su pojedine osobe upisale zajam u okviru većih upisa nekih ustanova i udruga; ukoliko je bilo moguće, takvi su upisi izdvojeni i u tablici iskazani zasebno.

Zbog svega navedenog, na ovaj način prikupljene i u tablici navedene podatke treba shvatiti kao djelomične i nepotpune, odnosno kao radni materijal koji može (i treba) biti dopunjen i ispravljen. Usprkos tome, u tablici su sadržani

81 "V. ugarski ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 280, četvrtak, 7. XII. 1916., 4.; "V. ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 288, 18. XII. 1916., 5.

podatci koji mogu biti važan pokazatelj za razumijevanje ratne djelatnosti đakovštinskih društava, skupina i pojedinaca, kao i za bolje razumijevanje ukupnoga ratnoga ozračja na području Đakova i okolice.

Uglavnom, zbroj svih u tablici izraženih upisanih svota iznosi 5 milijuna, 281 tisuću i 450 kruna. Budući da je riječ o djelomičnim podatcima kojima bi, prije svega, valjalo pridodati brojne druge, naročito one manje upise koji nisu bili objavljivani na stranicama novina, zatim upise zaprimljene kod poštanskih ureda i drugih bankovnih ustanova (na primjer, đakovačka podružnica Hrvatske eskomptne i mjenjačne banke), posve je izvjesno da je ukupan iznos kojega su žitelji Đakova i Đakovštine upisali bio mnogo veći.

Vezano uz ovaj iznos, naročito je važno naglasiti da je riječ o upisanom iznosu te da nam nije i ne može biti poznato u kolikoj su mjeri utvrđeni upisi doista i bili uplaćeni.

U tablici prikazani podatci otvaraju mogućnost raznovrsnih analiza, pokazuju zanimljive značajke te nude mogućnost donošenja raznih, pa makar i ne uvijek posve pouzdanih zaključaka.

U manjem broju slučajeva izričito je naglašeno da pojedini upisi ratnoga zajma bili plod nastojanja određenih osoba. Pored već navedenih, ujedno i najznačajnijih takvih slučajeva koji su uslijedili tijekom i po održavanju đakovačkoga "meetinga" od 10. lipnja 1917., u tablici nalazimo još sličnih primjera. Primjerice, nastojanjem Stjepana Jankovića, općinskoga bilježnika u Budrovcima, u tom je selu krajem 1916., odnosno početkom 1917. bilo upisano 22.750 kruna petoga ratnog zajma (od čega su svote veće od 1000 kruna upisali Anka Vujčić, Anto Ilić, Kata Zetović, Zadruga Mato Vuković te Jakob Zetović).[82]

Prikazani podatci pokazuju, nadalje, da su pojedinci u ratnom zajmu prepoznali također i dobar vid štednje za svoju djecu, te su i u njihovo ime upisivali ratni zajam. Na primjer, đakovački trgovac Münz upisao je do proljeća 1917., za prvih šest zajmova, ukupno 50.400 kruna za svoje malodobne kćeri Elzu i Martu. Nadalje, jedan dio upisnika ratnih zajmova posebno je brinuo za sigurnost svojih ulaganja te su novac uplaćivali i za ugarske i za austrijske zajmove, očito računajući da je manja mogućnost da propadnu obje polovice Carstva sa svojim zajmovima. Neki drugi upisnici – njih ukupno 27 – iz razumljivih razloga nisu htjeli da se zna za njihova imena te su u novinskim popisima navedeni samo pod inicijalima ili kao "N. N.".

Poglavarstvo trgovišta Đakovo i poglavarstva upravnih općina na tlu Đakovštine također su prema svojim mogućnostima upisivali ratni zajam. I ovi podatci su pretežno oskudni i fragmentarni te su također mahom crpljeni iz

82 "V. ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 3, 4. I. 1917., 4.

izvješća objavljenih u novinama, ali i iz arhivskoga gradiva. Napose je zanimljiv i vrijedan jedan dokument s kraja srpnja 1915. s popisom uplata drugoga ugarskog zajma, tim prije što je novinstvo, kako je već istaknuto, malo pažnje pridavalo pojedinačnim upisima prva dva zajma. Uglavnom, prema tom dokumentu, a posrijedi je izvješće već spomenutoga Vladina povjerenika za Virovitičku Županiju dr. M. Brezinšćaka, sve upravne općine s područja Đakovštine upisale su ukupno 195.600 kruna, no uz goleme razlike među pojedinim općinama. Naime, općine su u pravilu upisale iznose od nekoliko stotina do nekoliko tisuća kruna, no iznimku su činile općine Vrbica s 21.300, Viškovci s 34.900 te Semeljci s čak 105.250 upisanih kruna.[83] Posljednja golema svota upućuje na zaključak o imućnosti semeljačke općine, no moguće je također da su čelni ljudi općine pretpostavljali da će rat doista kratko trajati te da su u zajam uložili sva raspoloživa sredstva. U prilog potonjoj tezi govori i činjenica da općina Semeljci, prema dostupnim podatcima, nije ništa uplatila za preostalih sedam zajmova.

Upisivanje ratnoga zajma nije se očekivalo samo od općinskih poglavarstava već i pojedinačno od svih javnih službenika, a to se može potkrijepiti sljedećim primjerom na razini Đakova: kod đakovačkoga poreznog ureda prvi su ratni zajam upisala tri mjesna činovnika, i to kotarski upravitelj Mile Kramarić 500, kotarski inženjer Radoslav (Rudolf) Franjetić 350, te kotarski nadcestar Janko Krpić 100 kruna. Sva trojica su upisane svote imali uplatiti kroz dvanaest mjesečnih obroka.[84]

Osim gotovo novca iz vlastitih proračuna, Zemaljska vlada, ministarstva, gradovi, općine i druga tijela i ustanove, ulagale su u ratni zajam i zaklade koje su bile pod njihovom skrbi, pa i one koje su pojedinci oporučno ili prigodno namijenili u kulturne, obrazovne i karitativne svrhe.[85] Ponekad je to činjeno po vlastitu nahođenju i s najboljim mjerama, no češće se na taj način udovoljavalo naputcima nadređenih instanci. Na primjer, već u studenom 1914. godine, za prvoga ratnoga zajma, zagrebačka je vlada od poglavarstava četiriju velikih gradova tražila "neka shodno poradi, da novac bud u gotovom, bud u štedioničkim uložcima, koj je u gradskoj blagajni i u pojedinim, pod upravom grada stojećim zakladama razpoloživ, bude upotrebljen za uloženje u obveznice ratnog zajma". Gotovo identična okružnica bila je upućena i svim županijskim oblastima, uz naputak da učine shodno kako bi i njima podređeni gradovi i općine učinili isto.[86] Pod sve većim pritiskom središnjih vlasti, gradovi i manja mjesta su

83 Trgovište Đakovo, na primjer, upisalo je tada 6050 kruna. HDA, PRZV, kut. 880, 4324-1915.
84 HDA, PRZV, kut. 880, 8490-1914.
85 U pravilu, utemeljitelji su svoje zaklade ustanovljavali "za vjekovita vremena".
86 HDA, PRZV, kut. 880, 8110-1914.

postupno sve ili veliku većinu gradskih zaklada uložili u ratne zajmove i tako ih, kako se kasnije pokazalo, obezvrijedili. Osim svjetovnih, i brojne crkvene zaklade bile su uložene u istu svrhu. Karakteristične su u tom pogledu bile i riječi Antuna Akšamovića, izrečene u okviru gore spomenutoga govora na đakovačkom "meetingu" od 10. lipnja 1917.: "[...] zadružni kreditni zavodi, općinske uprave i crkvene oblasti predati će u ovu svrhu postojeće zaklade, kaucije i vadije, koji još nijesu pretvoreni u ratni zajam!"[87]

Jedan od takvih primjera, za koje raspolažemo s preciznim podatcima, jest slučaj "Zaklade Hinka Brucka za nagrađivanje siromašnog i u naucima napredujućeg učenika više p. škole realnoga smjera" koja je bila vezana / namijenjena đakovačkoj Višoj pučka obospolna škola realnoga smjera. Zakladu je darivanjem 300 kruna utemeljio đakovački trgovac Hinko Bruck,[88] bila je odobrena naredbom Zemaljske vlade, odnosno njezina Odjela za bogoštovlje i nastavu od 6. rujna 1913., a njome je upravljalo poglavarstvo trgovišta Đakovo. Glavnicu od 300 kruna je trgovišno poglavarstvo uložilo u kupnju ugarskih šestpostotnih državnih obveznica ratnoga zajma od 1. studenoga 1914. broj 829.968 do 829.970, odnosno tri komada po 100 kruna. Prihod je 1918. godine iznosio 18 kruna i taj je iznos, sukladno zakladnim odredbama, bio kao nagrada isplaćen jednomu siromašnom i uspješnom učeniku.[89]

Ukoliko uslijed odlaska članova na bojišta nisu obustavila svoju djelatnost, kulturna društva su se također uključivala u dobrotvorne priredbe u ratnoj pozadini, a svoja skromna novčana sredstva su također izdvajala i za ratni zajam. Na primjer, Odbor Hrvatske čitaonice u Vrpolju je na sjednici od 22. studenoga 1914. odlučio upisati 100 kruna za ratni zajam.[90]

Dio raspoloživoga gotovoga novca u ratni su zajam uložile i đakovačke zemljišne zajednice.[91] Raspoloživi, vrlo oskudni podatci nisu dostatni za izvlačenje ikakvih pouzdanih zaključaka, no ipak mogu biti zanimljiv pokazatelj raspoloženja i financijskih prilika pojedine zajednice. Na primjer, najveću svotu za treći ugarski zajam kod zagrebačke Hrvatske eskomptne banke upisala je zemljišna zajednica Gorjani (2300 kruna), zatim Punitovci (2000), Majar,

87 "Dan ratnoga zajma u Djakovu. Svečani meeting za VI. ratni zajam u Djakovu", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 137, 16. VI. 1917., 5.

88 Hinko (Heinrich) Bruck (1836.–1919.), trgovac.

89 Hrvatski državni arhiv Zagreb, Fond Bogoštovlje i nastava, kut. 1625.

90 Stjepan BLAŽANOVIĆ, *Hrvatska čitaonica u Vrpolju. 1893-1993*, Vrpolje 1993., 52.

91 Zemljišne zajednice bile su zajednice seljaka ovlaštenika za korištenje ispaše i šumskih užitaka na pašnjacima i šumama odijeljenima od vlastelinstava. Prema zakonu iz 1894. godine imale su status pravne osobe. Marijan HORVAT – Konstantin BASTAIĆ – Hodimir SIROTKOVIĆ, *Rječnik historije države i prava*, Zagreb 1968., 864.

Mrzović, Selci Đakovački i Vrbica upisali su po 1000, a ostale zajednice upisale su manje iznose.[92]

Sve navedeni podatci i značajke jesu zanimljivi, no uglavnom su karakteristični i za druga mjesta koja su bila veličinom i statusom bila slična Đakovu, odnosno za druge predjele Hrvatske. Ono po čemu se Đakovo inače izdvajalo od svoje onodobne (slavonske) okolice, a po čemu je bilo karakteristično i kada je riječ o ratnom zajmu, bila je njegova biskupija. Biskupija s biskupom Ivanom Krapcem i velikim brojem drugoga svećenstva izdašno je podržala državne ratne zajmove i uplatila razmjerno velike iznose.

Za prva četiri ratna zajma đakovački biskup Ivan Krapac upisao je ukupno 800.000 kruna.[93] Upisane obveznice biskup Krapac je mahom namijenio u kulturne, prosvjetne, crkvene i humanitarne svrhe. U svibnju 1916., nakon što je upisao i četvrti zajam te ususret 50. godišnjice svoga svećeništva,[94] biskup je darovao ukamaćene državne blagajničke cedulje (oslobođene poreza i pristojbe te naplative od 1. lipnja 1926.) i državne rentovne obveznice (također oslobođene od poreza) u ukupnoj vrijednosti od 635.831,51 kruna. Učinio je to na sljedeći način: 1. dijecezanskim fondovima u Đakovu – 319.838,51 kruna (podijeljeno na tri jednaka dijela od 106.612,84 kruna za kongruu kapelana, za uzdržavanje seminara te za mirovinsku zakladu biskupijskoga svećenstva), 2. za sveopću bolnicu i nemoćnicu u Đakovu – 100.000 kruna, 3. za osnutak hrvatskih škola s osobitim obzirom na područje Slavonije – 100.000 kruna, 4. po jednu stipendiju za siromašnog đaka za srednje škole i za više škole, koji mora biti zavičajnik Zagreba, Karlovca i Osijeka, svaka po 20.000, ukupno 60.000 kruna, 5. za siročad palih vojnika 13. vojnog zbora u Zagrebu 20.000 kruna, 6. za siročad palih vojnika 6. domobranskog okružja u Zagrebu – 10.000 kruna, 7. niz manjih svota raznim društvima: Domagojcima za gradnju doma 2000, društvu Mensa academica 2000, Gospodarskom društvu u Osijeku 1000, Gospodarskom društvu u Zagrebu 1000, Zanatlijskom društvu u Zagrebu 2000, Obrtnoj zadruzi u Đakovu 1000, Vojno-veteranskom društvu u Đakovu 1000, Dobrovoljno vatrogasnom društvu u Đakovu 1000, Crvenom križu u Đakovu 2000, družnici

92 HDA, PRZV, kut. 880, 9493-1915.

93 "Za četvrti ratni zajam kod Hrvatske Zemaljske Banke d. d.", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 103, 5. V. 1916., 3.

94 Ivan Krapac (Karlovac, 19. VI. 1843.) bio je zaređen za svećenika u Zagrebu 22. srpnja 1866., te je 22. srpnja 1916. trebao proslaviti zlatnomisnički jubilej. No, preminuo je naglo od kljenuti srca, također u Zagrebu, 15. srpnja 1916., dakle sedam dana uoči godišnjice i točno mjesec dana prije proslave, zakazane za 15. kolovoza u Đakovu. Biskup je pokopan 21. srpnja u Đakovu, u katedralnoj kripti. Antun JARM, *Dijecezanski svećenici koji su djelovali na sadašnjem području Biskupije Đakovačke i Srijemske od 1701. do 2003. godine*, Đakovo 2003., 157.; Matična knjiga umrlih Đakovo 1912.-1927., Hrvatski državni arhiv Zagreb, Zbirka mikrofilmova, M-3381.; "† Biskup dr. Ivan Krapac", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 160, 17. VII. 1916., 1.-2.

Gospodarskoga društva u Đakovu 1000, časnim sestrama Sv. KriŽa u Đakovu 2000, Društvu Sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu 2000, Društvu Sv. Jeronima u Zagrebu 2000, Društvu Sv. Vida u Zagrebu 1000, Društvu umjetnosti u Zagrebu 2000, Gospojinskom društvu u Đakovu 2000, Šumarskom društvu u Zagrebu 500, Pripomoćnoj zakladi Köröskenyjevoj 500.[95]

Austrougarski su se Židovi također istaknuli sudjelovanjem u upisivanju ratnoga zajma, odnosno u financiranju rata. Njihov udio u ratnom zajmu, preko poduzeća ili individualno, iznosio je 10% ukupnog iznosa.[96] Kako pokazuju u prilogu 1 navedeni podatci, ni đakovački Židovi nisu bili iznimka te se moŽe procijeniti da je njihov udjel daleko premašivao 10% ukupnoga iznosa ratnoga zajma upisanoga u Đakovštini. Premda dostupnim podatcima, najveći iznos upisao je Dane Reichsmann ml., veletrgovac i vlasnik trgovačke tvrtke Dane Reichsmann sin – 380.000, dok je veletrgovačka tvrtka Goldberger i Guttmann upisala 210.000 kruna. Bile su to jedne od najjačih đakovačkih trgovačkih tvrtki, no njihovi visoki upisi ratnoga zajma prvenstveno su rezultat činjenice da su tvrtke bili ratni dobavljači (Reichsmann), odnosno zemaljski komisionari za kupnju Žita (Goldberger i Guttmann). Članovi obitelji trgovca Vilima Münza upisali su ukupno 112.500 kruna, a pribrojimo li ostale upise đakovačkih Židova veće od 20.000 kruna (Jakob Epstein, H. Reichsmanna sinovi, Leopold Weiss, Dane Reichsmann st., Pavao Goldfinger, Josip Berger, Frida Reichsmann, Klara Epstein) dobivamo svotu od 967.900 kruna. Kad bi se tomu pribrojili i ostali, manji upisi, te upisi onih đakovštinskih Židova koji su ostali anonimni ili svoj novac povjerili drugim novčarskim ustanovama, ukupna bi svota vjerojatno bila blizu, ako ne bi i premašila milijun i pol kruna. Pored imena navedenih u popisu, uočljiv je i izostanak nekih drugih uglednih članova đakovačke Židovske zajednice (Ljudevit Kohn, Makso Bruck, rabin Lazar Roth...), no to još uvijek ne znači da oni nisu upisivali ratni zajam.

Kada je, pak, riječ o Srbima Đakova i Đakovštine i njihovu udjelu u upisivanju ratnoga zajma – a o čemu je i u prethodnom dijelu teksta bilo kratkog spomena – na temelju raspoloŽivih podataka moŽe se sasvim slobodno zaključiti da su oni zaista bojkotirali (i) ovaj vid austrougarskih ratnih naprezanja. Dakako, Srbi u Đakovštini nisu bili osobito brojni niti imućni poput, primjerice, Židova, ali ipak je uočljivo da na popisu upisnika zajma ne nalazimo imena istaknutih i dobrostojećih đakovačkih Srba (Sarkanjac, Sladić, Stanišić...). Imajući u vidu da su njihove simpatije bile na strani Kraljevine Srbije, što će se naročito jasno

95 "Darovi djakovačkog biskupa dra. Krapca za dobrotvorne svrhe", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 112, 16. V. 1916., 2.

96 Raphael PATAI, *The Jews of Hungary. History, Culture, Psychology*, Detroit 1996., 459.-460. Usp. Ljiljana DOBROVŠAK, "Fragmenti iz povijesti Židova u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata (1914-1918)", u: *1918. u hrvatskoj povijesti. Zbornik*, ur. Željko Holjevac, Zagreb 2012., 429.

izraziti po svršetku rata, kao i njihova negativna iskustva s početka rata, kada je i Đakovo bilo zahvaćeno protusrpskom histerijom, malo je mjesta čuđenju zbog glasne šutnje đakovštinskih Srba.

Naposljetku, jedno od ključnih pitanja jest što su predstavljale svote koje je stanovništvo Đakovštine izdvajalo za ratne zajmove, odnosno koliki su u konačnici bili njihovi gubitci? Kako bi se stekao barem približan dojam o stvarnoj visini tih izdataka, uputno ih je usporediti s pojedinim primanjima i životnim troškovima iz ratnih godina, pri čemu ponovno valja imati na umu inflaciju i stalan pad vrijednosti novca. Na primjer, godišnja plaća zagrebačkoga gradonačelnika iznosila je do konca 1917. godine 12.000 kruna, a tada je bila povišena na 20.000 kruna (uz dodatne 4000 krune na račun stanarine).[97] No, ta je plaća bila jedna od najviših u to vrijeme, a plaća učitelja kretala se tek oko 2000 kruna, dok je plaća nižih službenika pri sudovima te poštanskim i financijskim uredima iznosila 1915. godine tek 700–1000 kruna. Na primjer, dnevnica koju je primao Franjo Szabo, pisarnički pomoćnik (perovođa) kod Kotarskog suda u Đakovu, iznosila je 1915. godine 2 krune i 50 filira (Szabo je na toj službi zamijenio Ivana Vincea koji je 31. VIII. 1915. bio unovačen).[98] Đuro Bertok, tehnički dnevničar kod đakovačkoga Kotarskog ureda primao je 1915. godine dnevnicu u iznosu od 4 krune i 33 filira, a Tanasija Subotić, nadglednik kanala namješten kod istog ureda, dnevnicu u iznosu od 3 krune i 33 filira.[99]

U studenom 1917. u jednom novinskom članku bile su navedene prosječne cijene muške odjeće i obuće, pa je bilo rečeno da čarape stoje najmanje 10 kruna, gaće 30, košulja 40, odijelo 700, zimski kaput 1000, šešir 40, a cipele 150.[100] Godišnja pretplata na osječki dnevni list *Hrvatska obrana* iznosila je 1917. godine 36 kruna,[101] a od 1. siječnja 1918. bila je povišena na 48 kruna.[102] Što se tiče osnovnih životnih namirnica, njihove cijene su također drastično rasle, naročito kako je jačala nestašica određenih proizvoda, pa su vlasti kroz aprovizaciju i ograničenje najviših cijena tih namirnica nastojale ograničiti pretjerana i neopravdana poskupljenja. Oni koji su proizvode prodavali iznad ustanovljenih cijena bili bi strogo kažnjavani. Za ilustraciju, u gradu Osijeku su neke od najviših dopuštenih cijena početkom travnja 1916. bile sljedeće: kokošje

97 "Izbor zagrebačkog načelnika", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 263, 17. XI. 1917., 5.

98 HDA, PRZV, kut. 883, 2128-1915.

99 HDA, PRZV, kut. 883, 7088-1915. Zbog porasta životnih troškova, činovništvu je bila od strane Vlade uplaćivana ratna pripomoć, no također je bila riječ o vrlo skromnim iznosima.

100 "Koliko stoji danas najjednostavnija oprema jednog muškarca", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 263, 17. XI. 1917., 5.

101 "Poziv na pretplatu", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 295, 28. XII. 1917., 1.

102 "Našim poštovanim čitateljima!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 119, 24. V. 1917., 3.

jaje – 10 filira, litra mlijeka – 20 filira, litra kiseloga vrhnja – 1,50 kruna, kilogram sira – 1,20 kruna, kilogram krumpira – 20 filira, kilogram luka – 60 filira, kilogram kiselog kupusa – 50 filira, kilogram pilećeg mesa – 3 do 4 krune, kilogram kokošjeg mesa – 2,50 krune.[103] Nepune dvije godine kasnije, u tjednu od 15. do 22. siječnja 1918., u istom su gradu vrijedile sljedeće najviše cijene: kokošje jaje – 48 do 50 filira, litra mlijeka – 1,20 kruna, litra kiselog vrhnja – 4 do 5 kruna, kilogram sira – 4 krune, kilogram maslaca – 20 do 24 krune, kilogram krumpira – 1,20 kruna, kilogram luka – 2,5 do 3 krune, mahune – 2 do 2,5 krune, češnjak – 4 do 5 kruna, itd.[104]

Zaključne misli

U jesen 1918. godine Centralne sile doživjele su vojni poraz koji je za posljedicu imao i raspad Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje nove, južnoslavenske državne tvorevine na dijelu njezinih razvalina. Sva ratna (samo)uvjeravanja o sigurnosti novca uloženoga u ratne zajmove, za kojega jamči Monarhija sa svom svojom dugom poviješću i pravnom čvrstinom, pokazala su se tada običnim tlapnjama. Velika sredstva što su ih kraljevi podanici, a među njima i oni s prostora Đakovštine uložili u zajmove, bila su nepovratno izgubljena. Potaknut domoljubljem, prisilom ili nadom u laku zaradu, dio stanovništva se i u teškim ratnim vremenima odricao, u većini slučajeva zacijelo ne sluteći da je moguć ratni poraz, a kamoli slom i raspad državne zajednice duge osam, odnosno četiri stoljeća.

Veliki prevrat s kraja 1918. prouzročio je sveobuhvatne promjene u svim vidovima javnoga i privatnog života; srušio se jedan stari svijet, a u okvirima novonastalih državnih tvorevina više ništa nije bilo isto kao prije. Propast novca uplaćenoga u okvirima višekratnih ratnih zajmova predstavljala je manje ili više težak financijski udarac po pojedince i obitelji. I u Hrvatskoj su zabilježeni slučajevi pojedinih obitelji i(li) tvrtki koje su upisivale / uplaćivale iznimno velike svote te bile dovedene na rub ili preko ruba propasti. Primjerice, valpovačka grofovska obitelj Normann-Ehrenfels izgubila je 7 milijuna austrijskih zlatnih kruna uloženih u ratni zajam i u vrijednosne papire.[105] Goleme uplate dovele su gotovo do kraha i industrijsko carstvo obitelji Gutmann: ukupni

103 "Maksimalne cijene živežnih predmeta", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 80, 7. IV. 1916., 2..

104 "Sa pijace", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVII., br. 138, 19. VI. 1918., 3.

105 Hrvoje VOLNER, "Nastanak i političko-upravni odnosi u općini Belišće u razdoblju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca", *Scrinia Slavonica*, 12/2012, 183.

iznos što su ga upisali članovi obitelji iznosio je 6 i pol milijuna kruna, čemu treba pridodati i zasebne upise pojedinih članova obitelji te druge izdatke u humanitarne svrhe, kao što je bilo utemeljenje zaklade u korist siročadi u ratu palih vojnika u iznosu od 100.000 kruna.[106]

U Đakovštini nije bilo toliko snažne industrije niti toliko imućnoga plemstva, no nedvojbeno je da su se pozivima na upis ratnih zajmova mnogi, od Biskupije naniže, doista bili odazvali sukladno svojim stvarnim mogućnostima te da su (i) stoga požalili silazak Monarhije s povijesne pozornice i još dugo vremena osjećali novčani gubitak koji ih je zadesio. Vremena za žaljenje ipak nije bilo mnogo, jer Prvi je svjetski rat odnio i mnogo toga vrednijeg od novca, a vlasti države Slovenaca, Hrvata i Srba su odmah po svom ustanovljenju pozvale stanovništvo da se žrtvuje za novu državu i uplaćuje tzv. Narodni porez.[107]

Prilog 1

Pojedinačni upisi ratnoga zajma u Đakovštini

Ime i prezime / naziv ustanove	Mjesto	Zanimanje / status	Ukupna upisana svota (u krunama)	Pojedine upisane svote[108]
Biskup Ivan Krapac	Đakovo	biskup	800.000	100.000 (I.; HZB), 100.000 (III.), 213.000 (IV.; HZB)
Đakovačka biskupija			500.000	100.000 (VI.)
Stolni kaptol bosansko-đakovački	Đakovo		458.000	42.000 (I.; HZB), 50.000 (III.), 100.000 (V.), 50.000 (VII.)
Dane Reichsmann ml.	Đakovo	veletrgovac i posjednik tt. D. Reichsmanna sin	380.000	110.000 (II.; PKBPO), 50.000 (III.; ARZ), 50.000 (IV.), 30.000 (VII.)

106 "Ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 102, 4. V. 1916., 4.; "Šesti ratni zajam!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 119, 24. V. 1917., 3.; "Ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 274, 30. XI. 1917., 3.; "Ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVII., br. 144, 26. VI. 1918., 3.

107 Provladin je tisak, dakako, naglašavao da se taj (nepovratni) Narodni porez ni po čemu ne može uspoređivati s austrougarskim ratnim zajmom: "Ratni zajam bivše a.-u. monarhije bio je zajam ropstva [spac. *Glas slobode*]. Narodni porez jest dar slobodi [spac. *Glas slobode*]." "Narodni porez", *Glas slobode* (Đakovo), god. I., br. 3, 24. XI. 1918., 4.

108 Fragmentarnost izvorâ omogućava tek djelomičnu rekonstrukciju pojedinačnih uplata. U zagradi pored upisane svote naveden je redni broj zajma te ponegdje i kratica naziva bankovne ustanove kod koje je dotična pojedinačna svota upisana te vrsta zajma. Ukoliko nema oznake ustanove i oznake zajma, posrijedi je ugarski ratni zajam upisan kod đakovačke poslovnice Prve hrvatske štedionice (što je najčešće i bio slučaj). Kratica ARZ označava da je posrijedi austrijski ratni zajam, dok su druga upisna mjesta označena sljedećim kraticama: HZB – Hrvatska zemaljska banka Osijek, PKBPO – Peštanska komercijalna banka Podružnica Osijek, HEB – Hrvatska eskomptna banka, HEBPO – Hrvatska eskomptna banka Podružnica Osijek, PUĐ – Porezni ured Đakovo.

Goldberger i Guttmann	Đakovo	veletrgovci	210.000	70.000 (III.; HZB), 25.000 (III.), 25.000 (V., ARZ), 23.000 (VI.), 15.000 (VI.; ARZ), 17.000 (VI.), 10.000 (VII.; HEBPO)
Općinsko poglavarstvo Semeljci	Semeljci		105.250	105.250 (II.)
Skupni upis po Antunu Mitroviću[109]	Đakovo		102.000	81.000 (VI.), 21.000 (VI.)
Skupni upisi po Miši Sommeru[110]	Đakovo		96.350	70.350 (VI.), 26.000 (VI.)
N. N.	Đakovo		92.000	10.000 (VI.)
Mayer Frank	Đakovo	posjednik	82.000	10.000 (III.), 5000 (V.), 26.500 (V.)
Biskupijsko vlastelinstvo	Đakovo		75.000	25.000 (VI.)
Ivan Dama	Đakovo	posjednik	70.000	40.000 (VI.)
Općinsko poglavarstvo trgovišta Đakovo	Đakovo		62.850	6050 (II.), 7000 (III.), 2600 (III.), 23.000 (III.), 1000 (IV.), 23.200 (V.)
Pavao Stubbe	Đakovo		62.000	6000 (III.), 5000 (V.; ARZ), 25.000 (VI.), 20.000 (VII.)
Općinsko poglavarstvo Vrbica	Vrbica		59.900	21.300 (II.), 21.600 (III.), 11.000 (IV.; HZB)
Skupni upis po Mati Brkiću i Fabi Ratkovčiću[111]	Semeljci		55.000	36.500 (VI.), 18.500 (VI.)
Math. Illich	Đakovo		51.000	10.000 (V.), 10.000 (V.; ARZ), 5000 (VI.), 5000 (VI.)
Skupni upisi po Miji Joziću[112]	Gorjani		45.300	18.500 (VI.), 26.800 (VI.)
Mirovinsko društvo činovništva biskupijske nadarbine Đakovo	Đakovo		40.500	20.500 (I.; HZB), 20.000 (III.)
Mldb. Berta Münz	Đakovo		36.000	10.000 (VI.)
Josip Hager	Đakovo	posjednik i trgovac	35.000	10.000 (III.), 5000 (IV.), 10.000 (VI.)

109 Skupni upis većega broja upisnika nastojanjem đakovačkoga kotarskog predstojnika Antuna Mitrovića. "VI. Ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 137, 16. VI. 1917., 4.; "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

110 Skupni upis većega broja upisnika nastojanjem đakovačkoga općinskog bilježnika Miše Sommera. "VI. Ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 137, 16. VI. 1917., 4.; "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

111 Skupni upis većega broja upisnika iz Semeljaca nastojanjem općinskoga bilježnika Mate Brkića i općinskoga bilježnika Fabe Ratkovčića. "VI. ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 140, 20. VI. 1917., 3.; "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

112 Skupni upis većega broja upisnika iz Gorjana nastojanjem općinskoga bilježnika Mije Jozića. "VI. ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 140, 20. VI. 1917., 3.; "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

Filip Graff	Đakovo		35.000	20.000 (IV.; ARZ)
Općinsko poglavarstvo Viškovci	Viškovci		34.900	34.900 (II.)
Elizabeta Dama	Đakovo		30.000	30.000 (VII.)
Jakob Epstein	Đakovo		30.000	8000 (VI.)
H. Reichsmanna sinovi	Đakovo		28.000	28.000 (VII.; HEBPO)
B. M.	Đakovo		26.500	25.500 (V.)
Vilim Münz	Đakovo		26.000	5000 (VI.), 10.000 (VII.; HEBPO)
Mldb. Elza Münz	Đakovo		25.200	12.500 (VI.)
Mldb. Marta Münz	Đakovo		25.200	12.500 (VI.)
Leopold Weiss (Weisz)	Đakovo		25.000	4000 (III.), 3000 (VI.)
Dane Reichsmann st.[113]	Đakovo	vlasnik tt. H. Reichsmanna sinovi	25.000	5000 (III.), 20.000 (VI.)
Štedna i pripomoćna zadruga Tomašanci	Tomašanci		24.500	6500 (IV.), 3500 (V.), 10.000 (VI.), 3000 (VII.)
N. N.	Đakovo		24.500	14.000 (III.)
Ivan (Istvan) Horvat	Strossmay erovac, Đakovo		23.000	10.000 (VI.), 13.000 (VII.)
Pavao Goldfinger[114]	Đakovo		23.000	4500 (V.), 1500 (VI.), 2000 (VI.), 15.000 (VI.)
Mara i Tatjana Sedmak	Đakovo		22.800	22.800 (VII.)
Josip Berger	Đakovo	trgovac	22.200	400 (III.), 2000 (IV.), 5000 (VI.), 5000 (VI.), 5000 (VII.)
N. N.	Đakovo		22.000	2000 (VI.)
Skupni upis[115]	Bračevci		20.400	20.400 (VI.)
Frida Reichsmann	Đakovo		20.000	15.000 (VI.)
Marko Miladinović	Koritna		20.000	20.000 (VI.)
Klara Epstein	Đakovo		20.000	20.000 (III.)
Dr. Anđelko Voršak	Đakovo	posvećeni biskup	20.000	5000 (III.), 5000 (V.; ARZ), 5000 (VI.)
Mijo Jozić	Gorjani	općinski bilježnik	20.000	7000 (IV.), 5000 (V.), 8000 (VII.)
Ferdo Duhonj	Gorjani	Župnik	18.000	3000 (III.), 2000 (IV.), 7000 (V.), 1000 (VI.), 3000 (VIII.)

113 U izvješću o upisu šestoga ratnog zajma kao mjesto boravišta navedeno mu je (okupirano) Valjevo. Moguće je da je ondje privremeno boravio iz poslovnih razloga. "VI. ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 131, 9. VI. 1917., 4.

114 U jednomu izvješću ("VI. ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 131, 9. VI. 1917., 4.) mu je kao mjesto boravišta navedena Rijeka, no očito je posrijedi ista osoba.

115 Skupni upis većega broja upisnika iz Bračevaca, vjerojatno nastojanjem predstavnika mjesnih općinskih vlasti. "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

Antun Šestak	Đakovo		17.000	9000 (V.)
Pogrebno društvo Đakovo	Đakovo		16.000	1000 (III.), 1000 (III.), 1000 (VI.)
Marijan pl. HerŽić	Đakovo		16.000	1000 (III.), 5000 (III.), 10.000 (VII.)
Eva Hanka	Đakovo		16.000	4000 (V.), 2000 (VI.), 10.000 (VII.)
Jenny (Jeny) Elias	Đakovo		15.000	8300 (III.), 1050 (III.); 5000 (V.)
Terezija Jaić	Đakovo		15.000	9500 (VI.)
Skupni upis[116]	Vrpolje		13.700	13.700 (VI.)
Mavro Wamoscher	Đakovo		13.000	5000 (VI.)
B. M.	Đakovo		12.700	12.700 (V.)
Općinsko poglavarstvo Trnava	Trnava		12.500	5250 (II.), 6700 (III.)
E. M.	Đakovo		12.500	12 500 (V.)
Skupni upis[117]	Krndija		12.450	12.450 (VI.)
Skupni upis[118]	Vrbica		12.400	12.400 (VI.)
Skupni upis[119]	Piškorevci		12.100	12.100 (VI.)
Dr. Antun Švarcmajer	Đakovo	odvjetnik	12.000	2000 (IV.), 3000 (V.), 2000 (VI.)
Franjo Jakševac	Đakovo	posjednik	12.000	2000 (III.), 6000 (VI.)
Jakob Friedrich	Satnica	ratar	12.000	2000 (III.), 1000 (IV.), 5000 (VI.), 2000 (VII.)
Ivan (Ivo) Lukačević	Trnava		12.000	2000 (III.), 6000 (V.), 4000 (VI.)
Skupni upis[120]	Drenje		12.000	12.000 (VI.)
Josip Wohalsky (Vohalsky)	Đakovo	trgovac	12.000	2000 (III.), 2000 (IV.)
Franjo Šmidt (Schmidt)	Đakovo	ratar	11.000	2000 (III.), 5000 (VII.)
Stefan Mack	Satnica Đakovačka		11.000	11.000 (VII.)
Dragutin Hager[121]	Đakovo		11.000	1500 (IV.), 1000 (VI.), 5000 (VII.)
V. M.	Đakovo	posjednik	11.000	10.000 (III.)

116 Skupni upis većega broja upisnika iz Vrpolja, vjerojatno nastojanjem predstavnika mjesnih općinskih vlasti. "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

117 Skupni upis većega broja upisnika iz Krndije, vjerojatno nastojanjem predstavnika mjesnih općinskih vlasti. "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

118 Skupni upis većega broja upisnika iz Vrbice, vjerojatno nastojanjem predstavnika mjesnih općinskih vlasti. "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

119 Skupni upis većega broja upisnika iz Piškorevaca, vjerojatno nastojanjem predstavnika mjesnih općinskih vlasti. "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

120 Skupni upis većega broja upisnika iz Drenja, vjerojatno nastojanjem predstavnika mjesnih općinskih vlasti. "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

121 U jednomu izvješću ("Za četvrti ratni zajam kod Hrvatske Zemaljske Banke d. d.", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 103, 5. V. 1916., 3.) naveden je kao Dragutin Heger, bez oznake prebivališta, no zaključujem da je posrijedi đakovački trgovac Dragutin Hager.

Betty Čefuta	Đakovo		10.500	5000 (III.; ARZ), 5000 (III.)
Skupni upis[122]	Punitovci		10.100	10.100 (VI.)
D. M.	Đakovo	trgovac	10.000	8000 (III.)
Ivan Čefuta	Đakovo	vlastelinski ravnatelj	10.000	10.000 (III.)
Johann Raumberger	Đakovo		10.000	10.000 (VI.)
Podružnica Crvenoga križa, po Stjepanu Turkoviću	Đakovo		10.000	10.000 (VI.)
Supruga Ljudevita (Ludwiga) Kohna	Đakovo		10.000	10.000 (V.; HZB)
Martin Korajac	Koritna		10.000	10.000 (VI.)
Aleksander (Šandor) Bellian	Đakovo		10.000	5000 (V.), 5000 (VII.)
M. J.	Đakovo	posjednik	10.000	6000 (III.)
Samostan sestara Sv. Križa	Đakovo		10.000	6000 (III.), 5700 (VI.)
Mr. Ph. Hugo Fuchs	Đakovo	ljekarnik	10.000	10.000 (III.)
Valentin Rack	Mrzović		10.000	9000 (V.), 1000 (VI.)
Heinrich (Hinko) Brandt	Đakovo		10.000	10.000 (VI.)
Dr. N. N.	Đakovo		10.000	5800 (III.)
Josef i Ana Šmidt (Schmidt)	Đakovo		10.000	1000 (IV.), 8000 (VII.)
Zaklada ubožišta Đakovo	Đakovo		9650	9650 (VII.)
J. K.	Đakovo		9200	1000 (VI.)
Obrtno (zanatlijsko) pripomoćno društvo	Đakovo		9000	500 (III.), 1000 (IV.), 2000 (VI.)
Katarina Thiel	Mrzović		9000	9000 (V.)
Adam Wamoscher	Bračevci		9000	2000 (V.), 1000 (VI.), 6000 (VII.)
Mato Fišer	Đakovo	kaptolski bilježnik	9000	5000 (V.), 2000 (VI.), 3000 (VII.)
Martin Wirth	Satnica Đakovačka	ratar	9000	1000 (III.), 1000 (VI.), 1000 (VI.), 3000 (VII.)
Bernhard Kerpner	Đakovo		8800	2000 (VI.), 4000 (VI.)
Stjepan Barlović	Đakovo	načelnik	8700	2400 (III.), 2600 (IV.), 1100 (V.), 2600 (VII.)
Općinsko poglavarstvo Drenje	Drenje		8650	4800 (II.), 1050 (III.), 900 (V.), 1900 (V.)
Župni ured Punitovci (po Župniku Stjepanu Bunjiku)	Punitovci		8000	8000 (V.; HZB)

122 Skupni upis većega broja upisnika iz Punitovaca, vjerojatno nastojanjem predstavnika mjesnih općinskih vlasti. “Lokal-Nachrichten”, *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

Skupni upis po Josipu Crepiću[123]	Vrbica		8000	8000 (VI.; HZB)
Ana Šestak	Đakovo	posjednica	8000	8000 (III.)
Valentin Sikinger	Breznica Đakovačka		8000	2000 (VI.), 6000 (VII.)
Ivan Seifert	Gorjani		8000	8000 (VII.)
Ljudevit Teufel	Đakovo		8000	8000 (VII.)
Skupni upis[124]	Levanjska Varoš		7100	7100 (VI.)
Mato Glavačević	Strizivojna	ratar	7000	2000 (V.), 4000 (VI.)
Mijat Senc	Đakovo	kanonik	7000	3500 (V.)
Marija Heiling	Gašinci		7000	4000 (V.)
Edo Brodt	Đakovo		7000	2000 (VI.)
Franjo Ries	Gorjani		7000	7000 (VI.)
Dr. Miroslav Weiss	Đakovo	liječnik	7000	4000 (III.), 1000 (IV.; ARZ), 2000 (VI.)
Marija Wittner	Đakovo	posjednica	6000	6000 (VI.)
Ana Toth	Đakovo		6000	6000 (VI.)
Franjo Kvintus	Gorjani		6000	4000 (VI.)
Mato Lukačević	Trnava		6000	3400 (VI.), 2000 (VII.)
Jula Altseimer	Đakovo		6000	6000 (VII.)
Hinko Bruck	Đakovo		6000	1000 (II.; HZB), 5000 (VI.)
Adam Buschbacher	Kešinci		6000	1000 (VI.)
Adam Buschbacher	Semeljci	posjednik	6000	6000 (III.)
Ivan Schulz	Đurđanci		6000	6000 (VII.)
Kristijan Leicht	Gorjani		6000	6000 (VI.)
Adolf Gerstner	Đakovo		6000	6000 (VI.)
Ana Mahler	Đakovo	posjednica	6000	5000 (IV.)
Petar Seidl	Satnica Đakovačka		5500	2500 (VI.), 1000 (VII.), 2000 (VII.)
Skupni upis[125]	Trnava		5300	5300 (VI.)
Alexander (Aleksandar) Arnold	Đakovo		5000	1400 (III.), 1000 (VII.)
Dragutin i Josefina Böhm	Đakovo		5000	5000 (VI.)
Ladislav Hager	Đakovo	trgovac	5000	3000 (III.)
N. N.	Đakovo	trgovac	5000	5000 (III.)

123 Općinski bilježnik u Vrbici Josip Aurel Crepić, poznati hrvatski književnik (Trnjani, 1890. – Đakovo, 1940.), uplatio je 8000 kruna u ime skupine mještana. "VI. ratni zajam", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 126, 2. VI. 1917., 5.

124 Skupni upis većega broja upisnika iz Levanjske Varoši, vjerojatno nastojanjem predstavnika mjesnih općinskih vlasti. "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

125 Skupni upis većega broja upisnika iz Trnave, vjerojatno nastojanjem predstavnika mjesnih općinskih vlasti. "Lokal-Nachrichten", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

M. L.	Đakovo		5000	5000 (III.)
Emilije Milivojević	Trnava		5000	5000 (III.)
Paula Vincens	Trnava		5000	5000 (III.)
Franz Krewinger	Satnica Đakovačka		5000	5000 (VII.)
Marko O. pl. Štriga	Đakovo		5000	5000 (III.)
Ivan Golubičić	Semeljci	Župnik	5000	5000 (VI.)
Dr. A. S.[126]	Đakovo	posjednik	5000	4500 (III.)
Matija Gauder	Čajkovci		5000	5000 (VI.)
Kata Fratrić	Đakovo		5000	5000 (V.)
Hinko Kiš	Budim-pešta[127]		5000	5000 (VI.)
Hinko Mavrović	Đakovo		5000	5000 (VI.)
Franjo Milković	Đakovo		5000	5000 (VI.)
Miloš Lasić	Đakovo		5000	5000 (VI.)
Makso Schwarz	Đakovo		5000	5000 (VII.; HZB)
Pavao Mores			5000	1000 (VI.), 4000 (VII.)
Terezija Binder	Đakovo		5000	5000 (VI.)
Pavo Tomesić	Đakovo		5000	3000 (VI.)
Andrija Pavlić	Đakovo	c. kr. bojnik (major)	5000	4000 (III.), 1000 (IV.; ARZ)
Ana Bogdanović	Vrpolje	posjednica	4500	2500 (IV.)
Zadruga Mato Vuković	Budrovci		4400	4400 (V.)
Antun Pliverić	Đakovo	umirovljeni kancelist	4200	1200 (III.), 1000 (IV.), 1000 (V.), 1000 (VI.)
Stjepan Kellek	Đakovo	kanonik	4200	1000 (IV.)
Skupni upis[128]	Strizivojna		4200	4200 (VI.)
Stjepan (Štefan) Urich	Đakovo		4000	2000 (VI.), 2000 (VII.)
Ivan Crnić	Piškorevci	Župnik	4000	2000 (IV.), 1000 (VI.)
I. J.			4000	4000 (VII.)
Josip Kokoš	Đakovo		4000	4000 (VI.)
Stjepan Teufel	Đakovo		4000	4000 (III.)
Franz Scheiber	Gorjani		4000	4000 (VI.)
Jozo Grgačević	Potnjani		4000	4000 (VI.)
Franjo i Stana Franjković	Drenje		4000	4000 (VI.)
Rosa Klaus	Gorjani		4000	4000 (VI.)
Katarina Klein	Tomašanci		4000	2000 (V.)

126 Vjerojatno odvjetnik dr. Antun Švarcmajer, a manje je izgledno da je posrijedi svećenik dr. Andrija Spiletak.

127 V. bilješku 80.

128 Skupni upis većega broja upisnika iz Strizivojne, vjerojatno nastojanjem predstavnika mjesnih općinskih vlasti. “Lokal-Nachrichten”, *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

Ivan Kohler	Strossmayerovac, Đakovo		4000	4000 (VI.)
Malvina Wamoscher	Đakovo		4000	4000 (III.)
Skupni upis[129]	Vuka		4000	4000 (VI.)
Jelka Mahler	Đakovo		4000	4000 (VII.)
Općinsko poglavarstvo Gorjani	Gorjani		3800	3200 (II.), 600 (III.)
Zl. S.			3650	1400 (III.)
Dr. N. N.	Đakovo		3600	1000 (III.)
S. K.	Đakovo		3600	1000 (V.)
Općinsko poglavarstvo Piškorevci	Piškorevci		3550	3550 (II.)
Vladimir i Veljko Reichsmann	Đakovo		3500	3500 (III.)
Peter Hausz	Đakovo		3500	1500 (VI.)
Općinsko poglavarstvo Vrpolje	Vrpolje		3200	3200 (II.)
Ivan Talavanić	Semeljci		3100	3100 (VI.)
Josip Nadler	Kešinci		3000	3000 (VI.)
Antun Leicht	Tomašanci		3000	1000 (VI.), 2000 (VI.)
Franjo Heiling	Gašinci	ratar	3000	3000 (III.)
Mato Šmidt (Schmidt)	Đakovo	ratar	3000	2000 (III.)
Josip Wollner	Đakovo	trgovac	3000	3000 (III.)
Ana Begović	Beketinci		3000	3000 (V.)
J. H. Grünbaum	Đakovo		3000	3000 (VI.)
N. N.	Đakovo		3000	3000 (VII.)
Iv. C.	Piškorevci		3000	1000 (V.)
St. Lorbach	Kešinci		3000	1000 (VI.)
Miško Weiss	Kešinci		2600	1000 (VI.)
Andrija Gregić	Piškorevci	posjednik	2600	2600 (IV.)
Tobias Stader	Satnica Đakovačka		2500	2000 (VII.)
Stefan Ostheimer	Tomašanci	ratar	2500	1000 (V.), 1000 (VI.)
Vendelin Nuspl	Tomašanci		2500	2000 (VI.)
Stanislav Kneževič	Strizivojna	učiteljica	2500	2500 (III.)
J. K.	Đakovo	posjednik	2500	1000 (III.)
Općinsko poglavarstvo Bračevci	Bračevci		2400	2400 (II.)
A. S.			2350	2000 (III.)

129 Skupni upis većega broja upisnika iz Vuke, vjerojatno nastojanjem predstavnika mjesnih općinskih vlasti. “Lokal-Nachrichten”, *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 136 (8842), 16. VI. 1917., 5.

Zemljišna zajednica Gorjani	Gorjani		2300	2300 (III.; HEB)
S. K.	Đakovo		2200	2000 (III.)
Z. S.	Đakovo		2200	2200 (III.)
Terezija Born	Mrzović		2200	2200 (VI.)
Filip Slišković	Dragotin		2200	2000 (VI.)
Lj. S.	Đakovo		2150	2000 (III.)
Jozo Weingärtner	Potnjani		2100	2100 (VI.)
Pavo Bošnjaković	Piškorevci		2100	2100 (VI.)
Jozo Viljetić	Satnica Đakovačka		2000	1000 (VI.), 1000 (VII.)
BlaŽ Šota	Ivanovci Đakovački		2000	2000 (VI.)
Paulina Hermann	Đakovo		2000	2000 (IV.)
Stjepan Hepp	Đakovo		2000	2000 (VI.)
Mijo Untereiner	Đakovo		2000	2000 (VI.)
Stipo Vragolović	Strizivojna		2000	2000 (VI.)
Josip Bogner	Đakovo		2000	2000 (VI.)
Ivan i Lisa Schmidt	Drenje		2000	2000 (VI.)
Johann Perm	Drenjski Slatinik		2000	2000 (VI.)
Paul Pfaff	Gorjani		2000	2000 (VI.)
Zanatlijsko pripomoćno društvo Đakovo	Đakovo		2000	1000 (V.)
Josip Peterschi	Tomašanci	posjednik	2000	2000 (V.)
Paromlin Rosa	Vrpolje		2000	2000 (VI.)
Elza Kerschner	Đakovo		2000	2000 (VI.)
Terezija Kerschner	Đakovo		2000	1000 (VI.)
Stjepan Turković	Đakovo	poreznik	2000	2000 (III.)
Mr. Ph. Miro Weiss		c. kr. poručnik	2000	2000 (VI.; ARZ)
Josip Herman	Krndija		2000	2000 (VI.)
Josef Zimprich	Đakovo		2000	2000 (VII.)
Antun Wink	Semeljci		2000	2000 (VII.)
Matija Urich	Mrzović		2000	2000 (VI.)
Josip Bergenstock	Gorjani		2000	2000 (VI.)
Josip (Josef) Brandt	Đakovo		2000	1000 (VI.), 2000 (VII.)
Martin Jong	Đakovo		2000	1000 (VI.)
Josip König	Gorjani		2000	2000 (VI.)
Šimo Loschitz (Lošic)	Đakovo		2000	2000 (VI.)
Pavo Hajduković	Potnjani		2000	2000 (VI.)
Ivo Antunović ml.	Potnjani		2000	2000 (VI.)
Josip Weiss	Budrovci	trgovac	2000	2000 (IV., ARZ)
Ladislav Filipec	Đakovo	obrtnik	2000	1500 (III.)

Đuro Bognar	Ivanovci Đakovački		2000	2000 (V.)
Heinrich Lorenz	Gorjani		2000	1000 (V.)
udovica Jakoba Kaisera	Selci Đakovački		2000	2000 (IV.)
Filip i Eva Glavačević	Strizivojna	ratari	2000	2000 (IV.)
Dr. Matija Belić	Đakovo	odvjetnik	2000	2000 (VI.)
Anka Rudolf	Trnava		2000	1000 (VI.)
Stipa Nikolić, svega	Strizivojna	ratar	2000	1000 (IV.), 1000 (V.)
Janja Adrić	Novi Perkovci		2000	2000 (VI.)
Wilhelm (Vilim) Haas	Tomašanci		2000	1000 (V.), 1000 (VI.)
Antun Nuspl	Tomašanci		2000	2000 (V.)
Antun Wenturi	Satnica Đakovačka	ratar	2000	2000 (III.)
Zemljišna zajednica Punitovci	Punitovci		2000	2000 (III.; HEB)
Ivan Potz	Ivanovci Đakovački		2000	2000 (V.)
Mijo Novaković	Đakovo		2000	2000 (VI.)
Zemljišna zajednica Mrzović	Mrzović		2000	2000 (III.; HEB)
Mldb. Fr. i A. Dančo	Satnica Đakovačka		1800	1800 (VI.)
Dr. Gustav Krausz	Đakovo	općinski liječnik	1750	1000 (III.)
Dr. F. H.[130]	Đakovo		1700	700 (III.)
Marijan Gregić	Piškorevci		1700	1700 (VI.)
Anka Vujčić	Budrovci		1600	1600 (V.)
Eva Milla	Tomašanci		1600	1600 (VII.)
Antun Buschbacher	Kešinci		1600	1600 (III.)
Dragila Sorela Angelus	Satnica Đakovačka		1600	1600 (III.)
Uboška zaklada općine Vrbica	Vrbica		1550	1550 (VI.)
Fabijan, Stana i Kata Andrić[131]	Novi Perkovci	ratari	1500	1500 (IV.)
Andro Josefčak	Jurjevac		1500	1000 (VI.)
Ivo KneŽević	Vrpolje		1500	1500 (VI.)
Gospojinsko društvo Đakovo	Đakovo		1500	1000 (VI.)
J. i R. Hafner	Đakovo		1500	500 (III.)

130 Vjerojatno dr. Franjo Higy Mandić.
131 Pretpostavljam da je u novinskom izvješću možda netočno navedeno prezime i da bi trebalo stajati Adrić.

Općinsko poglavarstvo Levanjska Varoš	Levanjska Varoš		1500	1500 (III.)
Katarina Dornstätter	Satnica Đakovačka		1500	1000 (VII.)
Stefan Nebenführ	Satnica Đakovačka		1500	1000 (VII.)
Josip Janski	Đakovo		1500	1000 (IV.)
Marija Gašpić	Strizivojna		1400	1400 (IV.)
Ivka Konrant	Đakovo		1400	1400 (III.)
M. Matijević	Punitovci		1400	1400 (IV.)
Jakob Kaiser	Selci Đakovački	ratar	1400	1400 (III.)
Sebastijan Kner	Gorjani		1400	1400 (VI.)
Matija Pavić	Đakovo	kanonik	1300	1100 (III.)
Anto Ilić	Budrovci		1200	1200 (V.)
Eva Geiser	Selci Đakovački	posjednica	1200	1200 (III.)
Johan Klemm	Selci Đakovački	ratar	1200	1200 (III.)
Stjepan Barlović ml.	Đakovo	c. kr. natporučnik	1100	1100 (III.)
Terezija Untereiner	Đakovo		1100	1100 (VI.)
Šimo Gregić	Piškorevci		1050	1050 (VI.)
Mato Brkić	Semeljci		1000	1000 (VII.)
Matilda Posavčević	Trnava		1000	1000 (VI.)
Ivo Antunović	Potnjani		1000	1000 (VI.)
Kazimir Hajduković	Potnjani		1000	1000 (VI.)
Stipo Horvat	Paljevina		1000	1000 (VI.)
Ivan Novak	Potnjani		1000	1000 (VI.)
Stefan Mechyrek	Bučje		1000	1000 (VI.)
Jozo Jahor	Potnjani		1000	1000 (VI.)
Josef Brandt	Kešinci		1000	1000 (VII.)
Šandor Koprinski	Đakovo		1000	1000 (VI.)
Antun Cvrković	Drenje	kapelan	1000	1000 (III.)
Ella Fuchs	Đakovo		1000	1000 (III.)
Josip Friedrich	Satnica Đakovačka		1000	1000 (VII.)
Franjo Lay	Đakovo		1000	1000 (VI.)
Mijo Rack	Đakovo		1000	1000 (VI.)
Dr. A. Ž	Đakovo		1000	500 (III.)
I. Sternberg	Semeljci		1000	1000 (VI.)
Mijo Halasz	Đakovo		1000	1000 (VI.)
Josip Rettig	Drenje		1000	1000 (VI.)
Petar Schein	Gorjani		1000	1000 (VI.)

Antun Eder	Tomašanci		1000	1000 (VI.)
Antun Akšamović	Đakovo		1000	1000 (VI.)
Stjepan Kin	Vrpolje		1000	1000 (VI.)
Josip Faller	Đakovo		1000	1000 (VI.)
Općinsko poglavarstvo Budrovci	Budrovci		1000	1000 (II.)
Martin Pfeiffer	Satnica Đakovačka		1000	1000 (VI.)
Lujo Frank	Đakovo		1000	1000 (VI.)
Ana i Matilda Mauritz	Ivanovci Đakovački		1000	1000 (V.)
Antun Stader (Štader)	Majar		1000	1000 (V.)
Mišo Kiralj	Ivanovci		1000	1000 (VI.)
Lavoslav (Leopold) Šipps	Đakovo	posjednik	1000	1000 (III.)
Katarina Haus (Hausz)	Đakovo		1000	1000 (III.)
Nikola Altseimer	Đakovo		1000	1000 (VI.)
Karla Puck	Semeljci		1000	1000 (VI.)
Stefan Gertner	Semeljci		1000	1000 (VI.)
Marko Bošnjaković	Mrzović		1000	1000 (VI.)
Adam Rack	Mrzović		1000	1000 (VI.)
Franjo Urich	Mrzović		1000	1000 (VI.)
Bartol Husar	Vrbica		1000	1000 (VI.)
Karl Till	Mrzović		1000	1000 (VI.)
Antun Till	Mrzović		1000	1000 (VI.)
Mijo Koch	Vuka		1000	1000 (VI.)
Jakob Mađarević	Satnica Đakovačka		1000	1000 (VI.)
Julius Fischer	Levanjska Varoš		1000	1000 (VI.)
Fabijan Stader	Satnica Đakovačka		1000	1000 (VII.)
Jakob Rippsan	Kešinci		1000	1000 (VI.)
Antun Kiefer	Kešinci		1000	1000 (VI.)
Franz Hauman	Tomašanci		1000	1000 (VI.)
Martin Glasenhardt	Tomašanci		1000	1000 (VI.)
Josip Holzschuch	Kešinci		1000	1000 (VI.)
Vendelin Nebenführ	Tomašanci		1000	1000 (VI.)
Gašpar Bischof	Gorjani		1000	1000 (VI.)
Anka Jakobović	Strizivojna		1000	1000 (VI.)
Terezija Stolar	Krndija		1000	1000 (VI.)
Franjo Pok	Krndija		1000	1000 (VI.)
Dragan Lukinac	Semeljci	kapelan	1000	1000 (III.)

Wendelin Friedrich	Satnica Đakovačka		1000	1000 (VI.)
Petar Birtić	Gorjani		1000	1000 (VI.)
Đuro Teufel	Đakovo		1000	1000 (III.)
Jakob Kaiser	Krndija		1000	1000 (VI.)
BlaŽ Andrić	Strizivojna	ratar	1000	1000 (III.)
Andrija i Eva Glavačević	Strizivojna	ratari	1000	1000 (III.)
Karolina Ivatić	Đakovo		1000	1000 (IV.)
Ivan Herman	Krndija		1000	1000 (VI.)
Suzana Kokavec	Čajkovci		1000	1000 (VI.)
Mijo Čaklović	Čajkovci		1000	1000 (VI.)
Kata Bauer	Vrpolje		1000	1000 (VI.)
Zadruga KneŽević	Vrpolje		1000	1000 (VI.)
Općinsko poglavarstvo Punitovci	Punitovci		1000	1000 (II.)
Josef Beker	Čajkovci		1000	1000 (VI.)
Petar Harfman	Čajkovci		1000	1000 (VI.)
Đoko Dobrović	Vrpolje		1000	1000 (VI.)
Filip Anđelić	Piškorevci		1000	1000 (VI.)
Janja i Pavo Debelić	Strizivojna		1000	1000 (VI.)
Elizabeta Okarius	Strizivojna		1000	1000 (VI.)
Elizabeta Hum	Đakovo		1000	1000 (IV.; HZB)
Josip Šipps	Đakovo		1000	1000 (VI.)
Lavoslav Hoić	Đakovo	kotarski sudac	1000	1000 (III.)
Kata Zetović	Budrovci		1000	1000 (V.)
Jakob Zetović	Budrovci		1000	1000 (V.)
Vinko Bošnjaković	Piškorevci	ratar	1000	1000 (IV.)
Tomo i Barbara Rack	Đakovo	posjednici	1000	1000 (IV.)
Lorenz Heinrich	Đakovo	posjednik	1000	1000 (IV.)
Stjepan Gerard	Đakovo		1000	1000 (VI.)
Antun Pavić	Đakovo		1000	1000 (VI.)
Josip Steinfeld	Đakovo	posjednik	1000	1000 (IV.)
Elisabeth Hum	Đakovo		1000	1000 (IV.)
Chewra Kadischa	Đakovo		1000	1000 (VII.)
Marija Buč	Đakovo		1000	1000 (VII.)
Josip Šmidt (Schmidt)	Đakovo	četkar	1000	1000 (III.)
Pavao Degmečić	Strizivojna	ratar	1000	1000 (III.)
Josef Pišl	Đakovo	krojač	1000	1000 (IV.)
Josef Karger	Đakovo		1000	1000 (IV., ARZ)
Zemljišna zajednica Majar	Majar		1000	1000 (III.; HEB)
Zemljišna zajednica Selci Đakovački	Selci Đakovački		1000	1000 (III.; HEB)

Zemljišna zajednica Vrbica	Vrbica		1000	1000 (III.; HEB)
Zemljišna zajednica Koritna	Koritna		900	900 (III.; HEB)
Zemljišna zajednica Breznica Đakovačka	Breznica Đakovačka		800	800 (III.; HEB)
Zemljišna zajednica Ivanovci Đakovački	Ivanovci Đakovački		700	700 (III.; HEB)
Općinsko poglavarstvo Selci Đakovački			600	600 (II.)
Općinsko poglavarstvo Vuka			600	600 (II.)
Zemljišna zajednica Đakovo			600	600 (III.; HEB)
Mile Kramarić	Đakovo	kotarski upravitelj	500	500 (I.; PUĐ)
Skupni upis đaka više pučke škole po F. Higy Mandiću	Đakovo		500	500 (VI.)
Zemljišna zajednica Drenjski Slatinik	Drenjski Slatinik		500	500 (III.; HEB)
Općinsko poglavarstvo Strizivojna	Strizivojna		500	500 (II.)
Zemljišna zajednica Semeljci	Semeljci		400	400 (III.; HEB)
Zemljišna zajednica Široko Polje	Široko Polje		400	400 (III.; HEB)
Radoslav (Rudolf) Franjetić	Đakovo	kotarski inŽenjer	350	350 (I.; PUĐ)
Zemljišna zajednica Drenje			200	200 (III.; HEB)
Zemljišna zajednica Kešinci	Kešinci		200	200 (III.; HEB)
Hrvatska čitaonica Vrpolje	Vrpolje		100	100 (I.)
Janko Krpić	Đakovo	kotarski nadcestar	100	100 (I.; PUĐ)
Mavro Goldberger	Đakovo	đak	100	100 (V.)
Zemljišna zajednica Novi Perkovci	Novi Perkovci		100	100 (III.; HEB)
Zemljišna zajednica Kondrić	Kondrić		100	100 (III.; HEB)
Zemljišna zajednica Piškorevci	Piškorevci		100	100 (III.; HEB)
Zemljišna zajednica Podgorje	Podgorje		100	100 (III.; HEB)
Zemljišna zajednica Trnava	Trnava		100	100 (III.; HEB)

Zemljišna zajednica Bračevci	Bračevci		100	100 (III.; HEB)
Ljubica Münz	Đakovo	đak	100	100 (V.)
Fritz Wollner	Đakovo	đak	50	50 (V.)
Helena Spitzer	Đakovo	đak	50	50 (V.)
Ukupno			5,281.450	

Izvori[132]: *NN*, br. 310, 23. XI. 1914.; *HO*, br. 284, 28. XI. 1914.; HDA, PRZV, kut. 880, 8490-1914.; HDA, PRZV, kut. 880, 4324-1915.; HDA, PRZV, kut. 880, 9493-1915.; *HO*, br. 123, 27. V. 1915; *HO*, br. 132, 5. VI. 1915.; *HO*, br. 250, 22. X. 1915.; *HO*, br. 256, 29. X. 1915.; *HO*, br. 257, 30. X. 1915.; *HO*, br. 260, 4. XI. 1915.; *HO*, br. 271, 17. XI. 1915.; *HO*, br. 274, 20. XI. 1915.; *Die Drau*, br. 104 (8509), 5. V. 1916.; *HO*, br. 103, 5. V. 1916.; *HO*, br. 104, 6. V. 1916.; *Die Drau*, br. 105 (8510), 6. V. 1916.; *HO*, br. 127, 3. VI. 1916.; *HO*, br. 278, 5. XII. 1916.; *HO*, br. 283, 12. XII. 1916.; *HO*, br. 289, 19. XII. 1916.; *HO*, br. 295, 28. XII. 1916.; *HO*, br. 3, 4. I. 1917.; *HO*, br. 115, 19. V. 1917.; *HO*, br. 120, 25. V. 1917.; *HO*, br. 122, 29. V. 1917.; *HO*, br. 123, 30. V. 1917.; *HO*, br. 131, 9. VI. 1917.; *Die Drau*, br. 131 (8537), 11. VI. 1917.; *Die Drau*, br. 136 (8842), 16. VI. 1917.; *HO*, br. 140, 20. VI. 1917.; *HO*, br. 273, 29. XI. 1917.; *Die Drau*, br. 276 (8955), 3. XII. 1917.; *Die Drau*, br. 277 (8956), 4. XII. 1917.; *HO*, br. 278, 5. XII. 1917.; *HO*, br. 279, 6. XII. 1917.; *HO*, br. 282, 11. XII. 1917.; *HO*, br. 286, 15. XII. 1917.; *HO*, br. 296, 29. XII. 1917.; Stjepan BLAŽANOVIĆ, *Hrvatska čitaonica u Vrpolju. 1893-1993*, Vrpolje 1993., 52.

Prilog 2

Okružnica velikoga župana Virovitičke županije baruna Ivana Adamovića, svibanj 1917.

U svrhu, da se velika važnost šestog ratnog zajma u javnosti što više upozna te da se u širokim slojevima općinstva pobudi što življe zanimanje za taj zajam valja odmah shodno udesiti, da se u sjedištima kod kotarskih oblasti upriliče kazališne odnosno druge zgodne svečanosti, predstave, dotično koncerat šetališni i slično, pa da se tom prigodom i sa zvanične strane prikladnim govorom što krepče predoči važnost uspjeha ratnog zajma uopće, a u posebnom govoru da se predoče prednosti ratnoga zajma sa financijskog gledišta.

Govor opće naravi o zajmu neka po mogućnosti drži u sjedištu koja na javnom polju uvažena osoba, kao na primjer narodni zastupnik, župnik, dok bi govor o prednostima zajma imala držati ličnost, koja je u dotičnom kraju priznata na financijskom polju, kao ravnatelj bankovnog zavoda ili drugog novčanog zavoda te u financijsku stranu upućena. U koliko bi se to ukazalo probitačnim, moglo bi se za predstave takodjer po gospodjama upriličiti potpisivanje na zajam

132 Navedeni su osnovni podatci o novinskim člancima na temelju kojih je izrađena tablica (bez naslova članaka i stranica). U popisu su korištene i sljedeće kratice: *HO – Hrvatska obrana*; *JL – Jutarnji list*; *NN* – Narodne novine; HDA, PRZV – Hrvatski državni arhiv, fond Predsjedništvo Zemaljske vlade.

putem sabirnih araka. Ove predstave imale bi se u zemlji obdržavati istoga dana i to na dan, koji će se odavle naknadno saopćiti.

Poziva se stoga naslov, da što više osobno utječe na cijelu stvar i osobno doprinese tome, da upriličenje predstava bude što uspješnije, te da se k pripravama odmah pristupi zgodnom agitacijom. Naročito valja paziti, da se kod toga ne prelaze granice ozbiljnosti i dostojanstva, te da se po mogućnosti izluči iz zabave sve ono, što ne bi bilo u skladu s ozbiljnim patriotizmom i ponosom, što ga svaki državljanin osjeća nad junačkim držanjem austro-ugarske nepobjedive vojske.

Naslov se poziva, da o uspjehu ove akcije ovamo izvijesti danom iza održane sveča[no]sti.

Izvor: "Za gradski zajam!", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 116, 21. V. 1917., 2.

Prilog 3

Novinsko izvješće o svečanosti održanoj 10. lipnja 1917. povodom Dana ratnog zajma u Đakovu

Dan ratnoga zajma u Djakovu
Svečani meeting za VI. ratni zajam u Djakovu

Nastojanjem vrijednog kotarskog predstojnika Antuna Mitrovića, osnovao se je u našem ubavom Djakovu posebni Gradjanski odbor koji je preuzeo zadaću probuditi što veći interes za VI. ratni zajam i u širim slojevima pučanstva kotara djakovačkoga. Tome odboru bijaše pročelnik opat i kanonik preč. gosp. Matija Pavić, a članovi bijahu: Msg. Antun Akšamović, rector sjemeništa, Ivan Čefuta, vlastelinski ravnatelj, Mato Fišer, kaptolski bilježnik, Antun Mitrović, kr. kot. predstojnik, Vilim Münz, trgovac, Mišo Sommer, opć. bilježnik, dr. Antun Švarcmajer, odvjetnik, Stjepan Turković, kr. poreznik i Rudolf Weidl, upravitelj podružnice Prve hrvatske štedionice.

Odbor je izdao proglas za potpisivanje VI. ratnog zajma, a dne 10. lipnja 1917. upriličen je u vrtu Svratišta Devčić veliki meeting u svrhu pobližeg predavanja, rastumačenja i koristi ratnoga zajma, koji je nad svako očekivanje lijepo uspio i bio osobito lijepo posjećen od odličnika, trgovaca, obrtnika i žitelja djakovačke okolice.

Svečani taj sastanak otvorio je upravitelj kotara poglaviti gospodin predstojnik Mitrović zgodnom pozdravnom besjedom, pa je tada riječ preuzeo Msgr. Akšamović, koji je sa patriotskog stanovišta obrazložio pučanstvu razloge i potrebe ratnoga zajma, slijedećim govorom:

Odlična gospodo! Vrijedna braćo!

Visokim otpisima obojega ministarstva financija austro-ugarske monahije pozvani su državljani našega prostranoga i slavnoga carstva, da svoje prištednje u gotovom novcu predadu državi kao zajam, e da se ovim novcem nabave sredstva potrebita za uspješan i sretan svršetak ovog krvavog rata.

Danas se ovdje sabrasmo, da zauzmemo odlučno stanovište prema ovim visokim otpisima obiju naših financijalnih ministarstava. Mi radošću prihvaćamo poziv i ponosno stupamo u redove onih, koji će ponovno obilatim prinosima napuniti državnu blagajnu.

Gospodo i braćo!

Do pet puta potpisivahu ratni zajam naši državljani za vlade blage i trajne uspomene vladara našega cara i kralja Franje Josipa I., a ovaj VI. ratni zajam je prvi ratni zajam, koji se državi daje za vlade mladoga heroja državničke službe i carske časti, vladara našega cara i kralja Karla IV. Česti poziv na suradnju oko osiguranja državnoga gospodarstva neka nas ni malo ne zabrinjuje. Krvavi svjetski rat, taj strahoviti moloh, koji je progutao u Evropi za tri godine preko sedam milijuna ljudi, nebrojene milijarde zlata i srebra, uništio stoljetne kulturne tečevine svih naroda, do dna je potresao i sve državne blagajne. Koje dakle čudo, da i naša državna blagajna nije u stanju smoći novčana sredstva za nabavu potrebite hrane i municije, te za osiguranje eksistencije tolikih obitelji, koje za ovog rata ostadoše bez svojih hranitelja.

Nama je predobro poznato, da je ovome ratu razlog nastojanje neprijatelja, da nam rastepu, dapače da unište naše državno gospodarstvo. Pruski ministar Podbielsky[133] je god.[ine] 1901. rekao: Državno gospodarstvo je ono polje, na kojem niče i uspijeva politička moć naroda i države. Istu misao izrazio je još snažnije bivši i već pokojni predsjednik sjevero-američke Unije Mac Kinley[134]: Sjedinjene Države ne smiju dijeliti svoje gospodarstvo sa inozemstvom, jer to znači otimati kruh od ustiju svoje djece i davati ga nepoznatim tudjincima.

Doista je državno gospodarstvo jaki bedem, koji štiti eksistenciju obiteljskog ili privatnog gospodarstva, jest jaka rijeka, koja natapa i pospješuje

133 Victor Adolf Theophil von Podbielski (1844.–1916.), njemački časnik i političar. Od 1897. do 1901. ministar pošte, od 1901. do 1906. ministar gospodarstva u njemačkoj vladi.

134 William McKinley (1843.–1901.), američki predsjednik od 1897. do 1901.

razvoj privatnog gospodarstva. Atentat na naše državno gospodarstvo trebalo je svom energijom spriječiti.

Eto zato je naša država ušla u taj krvavi rat. Obrana naših državnih interesa je do sada bila nada sve časna i uspješna, a uz pomoć Boga Svemogućega nadamo se, da će u buduće biti dobro. Austro-Ugarska je polag riječi mladoga i nada sve hrabroga vladara našega cara i kralja Karla IV. pokazala, da je kadra iz svoga područja smoći sva sredstva potrebita za pokriće prevelikih troškova, što joj nanaša strahoviti rat.

Nebrojene milijarde novca, što ga u pet dosada raspisanih ratnih zajmova prikupiše u državnu blagajnu svijesni i ponosni naši državljani dobro su upotrijebljene i donijele su nam velike koristi. Kritičan je bio čas, kada potpisivasmo V. ratni zajam. Znali smo, da baš u to doba protiv nas ustaje novi neprijatelj na Balkanu.[135] Ti su predjeli još i danas u posjedu našem, te se čvrsto nadamo, da će već ovogodišnja ljetina iz tih krajeva odplatiti one kamate novca, što će ih za V. ratni zajam država isplatiti svojim državljanima. Moje je tvrdo uvjerenje, da će baš tako i VI. ratni zajam državi donijeti novih pobjeda, a državljanima lijepih plodova. Ovo će biti sredstvo, da se neprijatelju preko Jadrana[136] zada teški, a možda i smrtonosni udarac. Garancije za to pruža nam naša uzorna ratna sprema, hrabra i ustrajna naša vojska, a nada sve mudri i milostivi visoki poglavica naših vojska i našeg državnog gospodarstva car i kralj Karlo.

On siže duboko u svoju privatnu blagajnu te prinaša za osiguranje državnog gospodarstva potpuna 24 milijuna kruna. A u prijestolnoj svojoj besjedi nada sve ističe svoju brigu za unapredjenje državnoga gospodarstva. Njegovo Veličanstvo punim pravom očekuje našu suradnju. Eto prilike! Na djelu se poznaju junaci!

Gospodo i braćo!

U smislu instrukcija vrhovnih naših oblasti apel je na sve slojeve pučanstva, koji u svome gospodarstvu prištednje imadu. Osobite se na potpisivanje pozivlju:

- veleposjednici, da svi bez iznimke u tome važnom poslu sudjeluju;
- mali posjednici, koji od svoga gospodarstva visokih prihoda imaju;
- trgovci, koji se nada sve za ovo ratno doba obogatiše, a napose ratni dobavljači, glede kojih će biti izdane po oblasti posebne upute;
- reklamanti i vojni oproštenici, koji imadoše prilike da si gospodarstvo urede i lahko do prištedjenih svoga dodju;

135 Kraljevina Rumunjska koja je 28. kolovoza 1916. stupila u rat na strani Antante.
136 Kraljevina Italija koja je 23. svibnja 1915. stupila u rat na strani Antante.

– zadružni kreditni zavodi, općinske uprave i crkvene oblasti predati će u ovu svrhu postojeće zaklade, kaucije i vadije, koji još nijesu pretvoreni u ratni zajam!

U smislu ovih instrukcija zaljuljao se je val oduševljenja po cijeloj zemlji našoj, te će i VI. ratni zajam potpunoma uspjeti.

Ojačajmo se u tom oduševljenju krepkom slikom iz svjetske povijesti. Hanibal poveo vojsku preko Alpa u lijepu Italiju. Teškoće i neprilike umoriše vojsku. Već na domaku Italije, u alpinskim klancima, vojska zaostaje i hoće natrag. Hanibal joj ulijeva hrabrosti. Vojska posluša glas vodje svoga i sretno prispije u cvjetnu i plodnu ovu zemlju. Naš moderni Hanibal, mudri i milostivi vladar visokim reskriptom u Badenu od 7. svibnja 1917. nuka nas neodoljivo na odvažni korak VI. ratnoga zajma. Mi ćemo taj visoki poziv slijediti i tome se idealu patriotizma pokloniti.

Završujem uz poklik: Živjelo Njegovo Veličanstvo! Živio car i kralj Karlo! Napred za kralja i za dom!

Prisutni saslušali su govor vrlo pažljivo, te govorniku mjestimice osobito živo povladjivali. Nakon govora Msgra Akšamovića, podjeljuje predsjedatelj gospodin Mitrović riječ upravitelju Podružnice Prve hrvatske štedionice, gospodinu Weidlu, koji je sa financijalne strane obrazložio prisutnima potrebu, važnosti, pokriće i koristi ratnoga zajma, te raspršio razne bajke i bojazni u tom predmetu uspjelim govorom, koji takodjer donosimo kako slijedi:

Odlični zbore! Poštovana gospodo!

Zapala me je evo častna zadaća, da Vam sa financijalne strane obrazložim potrebu, pokriće i unosnost ratnih zajmova, pa ću pokušati da joj bar približno udovoljim. Moram iskreno priznati, da mi taj posao nije lagan al ne s razloga što bi se možda obzirom na predmet bojao te dužnosti, nego iz jednostavnog razloga, jer nisam držao javnih govora ni predavanja pa sam uvjeren, da nakon ovakog krasnog govora što ga je netom rekao štovani gospodin predgovornik, moram sakupiti zbilja sve sile, da bar približno uspijem, jer se ovoj dužnosti naravno nitko oteti nemože i nesmije.

Jedno stoji, gospodo: bankovni je činovnik rijetko pisac, pjesnik ili govornik, jer nas ni zvanje ne odgaja takovima.

Prelazim stoga odmah na stvar, o kojoj Vam želim govoriti po svom najboljem osvjedočenju.

U prvom redu namiće nam se pitanje: šta je za pravo ratni zajam i kako je do njega došlo?

Svima je dobro poznato, da su se već u prijašnja vremena vodili ratovi, vladari su jednostavno od bogataša ili bankara posudjivali novac, cekine, tim bi novcem vojsku sakupili i opremili i tako pošli u rat.

Tko je imao više novaca, taj je sakupio veću vojsku, bolje ju je mogao opremiti, pa je obično i ostao pobjednik.

Kad je pred tri godine buknuo današnji rat, a vojska je kod nas počela kupovati konje, blago i razne životne potrebštine, bili smo ugodno iznenadjeni kako se to sve dobro i točno plaća.

A zamislite si malo u današnjem ratu vojsku bez dobre opreme. Zašto je Rusija doživila onakov grozan poraz kod Gorlica[137], nego samo zato jer joj je nestalo opskrbe, t. j. municije.

A sve te nabave i potrebe iziskuju bezuvjetno u prvom redu novac i opet novac, a konačno, nijedan se rat još nije vodio, odkad svijet postoji, bez novaca! Što je bila dakle naravna posljedica svega toga, nego da je država na brzo potrošila svoju veliku ratnu zalihu gotova novca, rat je medjutim obuhvatio sve veći opseg, pa je država svoju daljnu potrebu morala pokriti predujmom kod bankovnih zavoda. Država je dakle posudila novih banknota.

Rat je sigurno najveći konsument, on imade strašan apetit, koji biva sve veći, pa prema tome treba ratujuća država sve više novaca, odnosno sve veće predujmove od banke. Na taj način dala je država, odnosno banka, u promet novi novac nove note.

Al sve te nove note imadu jednu malo neugodnu posljedicu, da umanjuju zakonsko pokriće starih banknota, pa i njihova kupovna snaga postaje sve manja i manja.

Ta činjenica nemože biti ni državi, a ni nama pojedincima ravnodušna. Puno se govori o našoj niskoj valuti, ja sam čuo, moram iskreno priznati, mnogo kojekakvih, kadkad uprav smiješnih tumačenja o posljedicama, koje nas navodno čekaju usljed te niske valute, al jedno želim istaknuti, da o tom najviše debatiraju ljudi koji su u naše financijalne prilike vrlo malo upućeni, a što je glavno, ponajviše jadikuju baš oni, koji do sad nisu ništa učinili, da državi pomognu to slabo stanje valute popraviti, akoprem bi svako mogao tome nešto doprinijeti.

Nije nikakva tajna, da je vrijednost našega novca u inozemstvu nešto pala. Prije rata bila je svaka nota vrijedna kao i zlatna nota, to jest primala se je u inozemstvu kao i zlato, naše dobre gospodarske prilike, uredno državno kućanstvo i izvrsno vodjena državna banka postigli su to stanje.

137 Bitka kod mjesta Gorlice odigrala se u prvoj polovini svibnja 1915. Njemačke i austrougarske snage nanijele su težak poraz ruskoj vojsci i probile Istočno bojište.

Silno pak izdavanje novih nota usljed velike ratne potrebe državе, osjetljivo su snizili taj tečaj u inozemstvu i smanjili kupovnu snagu bankovnih nota kod kuće. Kad je tome tako, nameće nam se svakom pojedincu dužnost, da zajedno sa državom što življe poradimo, da se to stanje opet što prije popravi.

Te prilike imale su doduše jedan momentani povoljni rezultat, da su se mnogi nakupili novaca, ali time još nisu sve postigli. Sigurno svako želi da stečeno i usčuva, a ako želimo poboljšati tečajeve t. j. vrijednost naših nota, onda smo naravno svaki bez iznimke dužni tome nešto doprinijeti, moramo nastojati da se te nove note, koje su izdane preko zakonskog pokrića što prije vrate u državnu blagajnu, odnosno na izvor u državnu banku.

Svaki od nas je pojedini dužan pomoći, da se što više tih novih nota potegne iz prometa, pa da stare opet dodju do svog pokrića i vrijednosti.

Nastaje dakle pitanje na koji ćemo to način najbrže i najlakše postići? Odgovor je vrlo jednostavan. Povratimo državi, odnosno posudimo joj sve suvišne banknote, da ona može platiti predujam kod banke, pa će se tako iz prometa vrlo brzo potegnuti note, koje nas tište, a država će izdati svakom pojedincu obveznice na koje plaća vrlo lijepe kamate do povratka glavnice i tako dakle nastaje novi zakonskim putem sklopljeni državni zajam ili tako zvani ratni zajam.

Iz svega se dakle jasno vidi, kako veliku i važnu ulogu igra ratni zajam u pitanju našeg državnog kućanstva odnosno naše valute.

Neki će se tome možda malo i nasmijati, reć će možda, čitali smo i mi o našim gospodarskim i financijalnim prilikama, o politici valute i slično, pa će u kratko pomisliti: Zlato je zlato, a ratni zajam je opet papir.

Da, ratni zajam je papir, ali vrijednosni papir ili efekat, koji je absorbirao suvišne note i koji imade zakonsko pokriće i osiguranje.

Šta nam je dakle dužnost, ako želimo vrijednost svog posjeda uzdržati, ako nam je stalo do realne a ne prolazne konjunkture, koja će plodove sadašnjih prilika opet odnijeti? Kako ćemo najbolje očuvati svoj novac i posjed nego li ako potpišemo ratni zajam.

Zapamtiti treba samo jedno: narod i država će ovo stanje preživjeti, kasnije će pokoljenja opet doći u kolotečinu normalna života, ali vi ćete svaki pojedinac izravno trpiti posljedice ako prema svojim silama sada ne udovoljite svojoj dužnosti prema domovini.

Iz svega što sam do sad rekao, proizlazi jasno, da svaki čuva i svoj vlastiti interes, ako potpisuje ratni zajam.

S jedne će strane uzdržati vrijednost svog posjeda i za kasnija vremena, s druge strane povećaje kupovnu snagu svoga novca, a pored svega toga nije ništa žrtvovao nego je svoje štednje vrlo lijepo ukamatio.

To bi u glavnom sa gospodarske i financijalne strane bila potreba izdavanja i potpisivanja ratnog zajma.

Sad dolazi u obzir još slijedeća važna činjenica. Potpisivanje ratnog zajma ne iziskuje od nikoga nikakvih posebnih žrtava, nego mu donosi samo koristi, jer je svoj novac tek posudio državi i to uz vrlo lijepe kamate. Mi znamo dobro, da smo skoro sve naše potrebe pokrili unutar monarhije, pa je najveći dio od potrošenih milijarda ostao kod kuće i tako obogatio veliki dio pučanstva, ali time je naravno poskočila znatno i porezna snaga našeg naroda i države.

Mogu ustvrditi, da ove velike zarade i povećanje vrijednosti pojedinih posjeda nisu – osim možda u tek vrlo malim iznimkama – posljedica čiste marljivosti ili sposobnosti, nego općih prilika i slučajno dobre konjunkture.

Zar jednog djakovčana ide kakva zasluga, što je već prošle jeseni mogao prodati vino sa K 3·- po litri. Sigurno ni malo. Pa gospodo, metnite ruku na srce i priznajte nije li uprav dužnost, da svaki pripomogne državi kojemu je ona dala priliku, da mirno kod kuće poveća svoj imetak, dok milijuni drugih ginu na bojištima a njihove obitelji i djeca možda stradavaju.

Podjimo malo dalje. Naša se dična vojska bori proti tolikim neprijateljima, a skoro svaki [od] nas imade nekoga na bojištu. Zamislite si užas, koji mora spopast svakog vojnika na fronti, kad osjeti, da mu nestaje opskrbe i municije, a na njega jure neprijateljski bajuneti.

Gospodo, Englezi su početkom rata rekli, da će onaj pobjediti, koji bude ima[o] zadnju milijardu.

Zar nismo mi onda, ni ne sluteć kakva se snaga i možkrije u našoj državi, sa zebnjom slušali te riječi i skoro smo povjerovali da bi se to očekivanje neprijatelja moglo ispuniti na našu žalost i štetu.

Ali hvala dobrome Bogu, sudbina je barem do sada drugačije odlučila. Naša je monarhija pokazala toliku financijalnu i gospodarsku snagu, tako uzornu vojničku organizaciju i modernu, savršenu tehniku, koja u ovom ratu igra najveću ulogu, da su naši neprijatelj pred tom činjenicom ostali zapanjeni.

Zar smijemo sad na pol puta stati? Možemo li vojsku, to jest našu braću i sinove ostaviti bez pomoći i opskrbe? Sigurno ne. Naš veliki vojskovođa Borojević poručuje nam: "Ako ne ćemo potpisati nekoliko tuceta milijarda za nas, onda ćemo daleko više morati potpisati neprijateljima", a to je gola istina. Dakle nam se nameće dužnost: potpisujmo ratni zajam. Hoćete li da Vam još spomenem nesretne invalide, nejaku djecu palih vojnika, svi ti trebaju pomoći, za sve mora se brinuti država! Zar Vas ne bi savjest pekla, kad pomislite na njihove muke, patnje i bijedu, dok vi kod kuće mirno povećaste svoj imetak, imadete punu kuću svega a u slamnjači ste sakrili posve beskoristno, upravo ludo nekoliko

hiljada papirnatih hiljadica, kojima bi mogli otrti mnogu suzu, a sebi istodobno koristiti.

Iz svega dakle slijedi, i opet jasno: neka svaki potpiše ratnog zajma koliko može, više se i ne traži.

Njemačka je prigodom 6. ratnog zajma polučila sjajan uspjeh, narod je dao domovini 13 milijarda maraka, a zanimivo je, da je kod toga bio osobito napadan broj malih potpisivača od 200-500 maraka. I ovdje se je obistinila naša lijepa narodna: "Zrno do zrna pogača, kamen do kamena palača!"[138] A ta neka i nas vodi kod ovog 6. ratnog zajma jer se nikoga ne sili, niti se od koga traži, da nešto dade preko svojih sila, ali ono što daje, neka učini svjesno i [s]premno i rado. Svaki neka malo zatomi svoj egoizam, neka pomisli, da ima i nešto višega u životu, pa ako uvažite sve, što sam do sada rekao, ne preostaje Vam drugo nego dužnost, da prema svojoj volji i snagi potpišete ratni zajam.

Sretan će biti onaj, koji si bude svjestan, da je u ovo teško doba pomogao sebi i državi, vojsci i patnicima, a žalim svakog onog slijepca i jadnika koji radi svog egoizma prema drugom radi istodobno i sebi na štetu. Posljedice će ga sigurno dostići.

Sad još želim progovoriti koju o sigurnosti ratnog zajma. Mislim, da je o tome svako prilično na čisto, da je država najbolji i najsigurniji dužnik.

Pitam ja Vas u prvom redu: tko je država? Država smo mi svi gradjani, sa imetkom, i sa svim velikim prihodima poreza, željeznice, javnih dobara i t. d.

Tko je posudio državi, taj je dakle posudio svim njenim stanovnicima, oni mu jamče svojim imetkom, porezima i prirezima za tu obvezu države.

Imade ih mnogo, koji se boje, da će se država nakon rata morati riješiti tih velikih dugova makar na koji način mu drago pa da će u tom slučaju valjda u prvom redu otpisati jednostavno tobože ratni zajam.

Sjajno! Zar vi zbilja možete i pomisliti da država može i smije posegnuti najprije za imetkom onih svojih dobrih državljana i rodoljuba, koji su joj u nuždi pomogli.

Zar može država na takav užasan i grozan način uzvratiti patriotizam tih svojih dobrih gradjana, a samo zato da poštedi one nesretnike, koji danas ne uvidjaju svoju dužnost prema državi, zar će ona u prvom redu smjeti i moći zaštiti takve izdajnike, koji na taj način pomažu svoje neprijatelje. Ja sam duboko osvjedočen, da se to nemože nikako dogoditi.

Država je obveznicima ratnog zajma podijelila pupilarnu sigurnost, ona ih prima za podmirivanje ratnih poreza, pa je time valjda najbolje dokazala važnost i

138 Ta je izreka bila geslo Prve hrvatske štedionice, čiji je činovnik bio i govornik Weidl.

osiguranje, te prednost tih obveznica. A konačno zar nam treba još veće jamstvo nego li nam ga je dao sam naš premilostivi vladar car i kralj Karlo, koji u svojoj prvoj prijestolnoj besjedi prigodom otvorenje carevinskog vijeća izričito kaže:

"I srednji stalež, koji je osobito teško patio od gospodarskih posljedica rata, nesmije ostati bez revne državne brige. Sve ukupno je pučanstvo u teško doba ne samo do kraja ispunilo očekivanja, što ih država s pravom stavljala u njih, nego ih je daleko i nadkrilila. To pučanstvo ne smije u državi doživjeti razočaranje. [spac. u izvorniku – op. B. O.]"

Zar treba pored toga i većih dokaza? Nikada!

Iz svega dakle jasno slijedi, da glede sigurnosti ratnih zajmova možemo biti posve mirni, pa svaki, koji svoj novac ulaže u ratni zajam, čini ne samo svoju dužnost, nego i izvrstan posao, jer je novac uložio sigurno i uz velik kamatnjak.

To su dakle važni razlozi, koji svakog dobrog gospodara moraju ponukati, da upiše što više šestog ratnog zajma.

Nežacam se ovdje medjutim taknuti slučaj, da će država poslije rata eventualno morati izrabiti svu svoju poreznu snagu, kako to otvoreno veli i naš premilostivi vladar u spomenutoj prijestolnoj besjedi.

Imade naime još i danas malodušnika, koji sumnjaju, da li će država moći svim svojim obvezama udovoljiti, što joj ih je rat natovario.

Nema sumnje, da te obveze iziskuju u buduće malo veći proračun, ali je i jedno sigurno, da je porastom privatnog imetka u istom omjeru znatno poskočila i porezna snaga države [spac. u izvorniku – op. B. O.]. Ako bi uz to država morala olakšati ili popraviti financijalno stanje iznimnim porezima ili doprinosima svojih državljana, posve je isključeno, da bi ona u tom slučaju izigrala ili ostavila na cjedilu one, koji joj sad pomažu, pa da svojim obvezama radi ratnih zajmova ne bi udovoljila! Takovo poniženje ne će i ne može podnijeti nijedna država.

Ali jedno želim istaknuti. Najveći dio novca potrošenog u ratne svrhe ostao je kod kuće, pa će svakako država moći lahko rasporediti svoje nove poreze i namete, tako da će svaki pojedinac od svog posjeda ili imetka bez razlike u istom i pravednom omjeru morati doprinjeti svoj obol na oltar domovine, a kruto se vara svaki onaj, koji misli, da se u sadanjim vremenima može to dužnosti oteti, pa makar on sakrivao ili ulagao svoj novac ili posjed kako mu drago. Posve je isključeno, da bi u 20. vijeku, a napose nakon ovako sjajno dokazane snage naše države, mogli možda doživjeti kao nekada državni otpis, gdje bi stradali bilo samo posjednici banknota ili državnih obveznica, to nek si svako slobodno izbije iz glave. Ako se bude možda moralo što doprinijeti za poboljšanje općih prilika, jer nitko ne zna kako dugo može rat još trajati, to već danas možemo sigurno ustvrditi, da se toj obvezi ne će moći nitko oteti ni sakriti.

Slijedi dakle konačno jasno, da se i u tom slučaju onaj, koji je potpisao ratni zajam, ne treba bojati, da je time doprinjeo kakvu posebnu Žrtvu [spac. u izvorniku – op. B. O.], nego je učinio samo svoju dužnost, a osim toga mu novac danas, pored tolikog obilja, ne leži besplodno, nego nosi lijepu korist. Time sam svršio i tu stranu ratnog zajma, pa želim u kratko spomenuti samo još vrste izdanog ratnog zajma i način potpisivanja.

(Ovdje predavatelj pobliže opisuje vrste izdanoga austrijskog i ugarskoga ratnoga zajma, tečajeve, ukamaćenje, prednosti, i nadalje način potpisivanja u gotovome, na lombard i obroke. Napose je opširno obrazložio, zašto se danas uz tako povoljan kamatnjak može putem lombarda supskribirati ratni zajam i sve ine prednosti potpisivanja.)

Dakle gospodo ja zaključujem. Da uzdržimo naše dobro gospodarsko stanje, nadalje da naši junaci uzmognu uspješno branit domovinu i konačno, da izvanredno korisno uložimo naše uštednje pa da se ne ispuni želja naših neprijatelja, koji jedva čekaju da izgladnimo, da gospodarski smalakšemo i tako nestane našeg otpora, pa da se onda mogu baciti na nas i sa živog tijela naše države guliti kožu i meso, sveta nam je dužnost da se pobrinemo za ono što je u ratu najnužnije, to jest da državi dademo novac pa da ona može nabaviti vojsci hranu, odijelo, oružje i strjeljivo. Neki misle doduše ako ne potpišu ratni zajam, da će rat prije prestati, ali se varaju. Država će predujmom morati nabaviti opet potrebit novac od banke, pa smo time samo sebi naškodili. Gubimo lijepe kamate, a slabimo vrijednost novca!

Nije samo dužnost imućnih slojeva nego svaki mora prema svojim prilikama nešto doprinijeti; upravo mali zajmovi iznositi će silne svote, jer je daleko manje bogataša nego srednjeg i siromašnijeg stališa, pa i taj za obranu domovine, mora svoj obol naravno takodjer doprinijeti.

Želim tom prilikom spomenuti, da se našlo i pametnih ljudi, koji bude svijet sa pripovijestima, da će se navodno ulošci kod novčanih zavoda kratkim putem upotrebiti za ratni zajam.

Da je to nemoguće, i sasvim isključeno to valjda uvidja svaki razborit čovjek, pa ovakove verzije moram odlučno dementirati i proglasiti sasvim običnim i izmišljenim glupostima i lažima, na koje se nitko ne treba ni osvrtati.

Ističem konačno, da današnji sastanak nije sazvan, da se ovdje izkažemo lih upisivanjem velikih svota, zadaća je naša, da se zanimanje za ratni zajam ponudi i u širim slojevima [spac. u izvorniku – op. B. O.], pa da se malim upisivanjem postigne što veći uspjeh.

Samo još dva dana traje supskripcija, tko ne služi domovini na bojnom polju pred neprijateljem, taj se ne će i nesmije oteti svojoj dužnosti prema domovini kod kuće, jer: "što tko čini sebi čini." Tko daje ratni zajam, taj daje sebi, skraćuje

rat a pospješuje mir, a tko protivno čini pomaže i nehotice svoje neprijatelje proti rodjenoj braći i sinovima na bojnom polju.

Gospodo ugledajmo se u lijepi primjer našeg mladog i obljubljenog vladara kralja Karla! Pomozimo vojsci i domovini, potpisujmo dakle ratni zajam što izdašnije.

Skupština je i taj govor saslušala velikim interesom, te govornika nagradila živim odobravanje, na što predsjedatelj g. Mitrović zaključuje meeting i pozivlje učestnike, koji još nisu potpisali ratnoga zajma, da to ovom prilikom učine.

Uspjeh je bio nad svako očekivanje lijep, pa je na tom sastanku potpisano ratnoga zajma u ukupnom iznosu od K 212 350 – dok sveukupna dosadanja supskripcija djakovačkoga kotara na VI. ratni zajam premašuje svotu od K 1,200 000 –, pa je time i naš kotar ovaj put postigao rekord upisivanja nad svim dosadanjim ratnim zajmovima, što pučanstvu, kao i gospodi, koja su se za taj uspjeh živo zauzela služi samo na čast i ponos. Vrlo rado ističemo, da su uz navedene članove rečenoga gradjanskoga odbora tome uspjehu jako mnogo doprinijela koliko je dosada poznato još slijedeća gospoda i to Mato Brkić i Fabo Ratkovčić, Semeljci, M. Raković, Drenje, Pavao Šimić, Krndija, Stjepan Pandak, Piškorevci, S. Janković, Budrovci, N. Jurković, Vrpolje, F. Filaković, Strizivojna, M. Matijević, Punitovci, Pavo Posavčević, Trnava, Adalbert Tomić, Bračevci, N. Bošnjaković, Vrbica, N. Kestrčanek, Vuka, Petar Vukelić, Levanjska Varoš, Mijo Jozić, Gorjani i Stj.[epan] Werner, Viškovci, pa mogu sa uspjehom biti posve zadovoljni, to neka im bude podjedno poticaj na dalnji uspješni rad u interesu domovine.

Časti i priznanje budi dakle našem Djakovu i okolici a vanredno velik interes za ovaj svečani uspjeli meeting pokazali su naši vrijedni ratari, koji su se i kod potpisivanja ratnoga zajma osobito iskazali.

Na koncu skupštine predlaže još vlastelinski ravnatelj g. Ivan Čefuta, da doprinesemo još koji obol za naše invalide i siročad palih junaka, pa je tom prilikom sakupljena lijepa svota od K 520 –, koja je poslana zemaljskom odboru za liječenje i naobrazbu hrvatsko-slavonskih invalida u Zagrebu, da taj iznos svojoj svrsi privede, a sa osobitim obzirom na invalide kotara djakovačkog.

Gradjanin.

Izvor: "Dan ratnoga zajma u Djakovu. Svečani meeting za VI. ratni zajam u Djakovu", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 137, 16. VI. 1917., 5.-7.

SUMMARY

Branko Ostajmer
WAR BONDS SUBSCRIPTIONS IN ĐAKOVO AND ĐAKOVO REGION 1914-1918

Based on newspapers, literature and other sources, the author addresses the problems concerning war bonds subscriptions in Civil Croatia and Slavonia during the First World War, a topic which has not yet been in the centre of interest of the Croatian historiography. In order to collect the funds needed to wage a long and exhaustive war, the government of the Austro-Hungarian Monarchy issued war bonds on eight different occasions (eight Austrian and eight Hungarian war bonds), and made an appeal to citizens that they should make sacrifices and provide financial aid to the fighting soldiers on the fronts. During the period when the bonds were in use, a comprehensive advertising campaign had been carried through encouraging people to participate in the purchase of bonds actively and in large numbers, but it also presented bonds as a good, and above all safe opportunity to invest the money they had been saving. The article devotes special attention to the area of Đakovo and Đakovo Region, and a list of people from Đakovo Region who had bought bonds has been provided in the appendix. The list has been made based on lists which were published in the newspapers of the time.

Spomenici – kenotafi poginulim, nestalim i od posljedica rata preminulim vojnicima iz Đakova i Đakovštine u Prvom svjetskom ratu

UDK 355.1-058.65(497.5 Đakovo)“1914/1918“

Branko Ostajmer
Hrvatski institut za povijest –
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
Vladimir Geiger
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Kenotaf je grčka riječ i znači “prazan grob” (kenós - prazan + táfos - grob). Simboličan je to grob podignut na uspomenu na pokojnika čije se tijelo nalazi drugdje, najčešće u tuđini. Kenotafi ratnicima, pa i iz Prvoga svjetskog rata, mogu se vidjeti po gradskim i seoskim grobljima širom Europe, pa i Hrvatske. Grobovi vojnika čija su tijela ostala na nekoj od bojišnica, ali čiji su posmrtni znaci u zavičaju. Kenotafe vojnicima poginulim u Prvome svjetskom ratu nalazimo i u Đakovu i Đakovštini. Primjeri nisu mnogobrojni, ali su vrlo slikoviti za razumijevanje ljudskih gubitaka Đakova i Đakovštine u Prvome svjetskom ratu i trauma koje rat donosi. Kenotafi su nezaobilazni i u razumijevanju kulture i načina žalovanja. Naime, kenotafi su mjesto pojedinačnog, obiteljskog ili skupnog žalovanja za najbližim(a).

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, Đakovo i Đakovština, groblja, kenotaf

* Fotografije: Pero Šola i željko Lekšić, Đakovo i Branko Ostajmer, Zagreb.

Prvi svjetski rat (1914.-1918.) prvi je globalni sukob u povijesti čovječanstva, koji je odredio sudbine milijuna ljudi, i na početku 1914./1915. zahvatio je desetak država, a do kraja rata 1918. u ratnim sukobima sudjelovalo je 28 država i izravno ili neizravno 1,5 milijarda stanovnika zaraćenih zemalja ili 3/4 ukupnog svjetskog stanovništva, s bojišnicama na tri kontinenta, u Europi, Aziji i Africi. Ujedno, Prvi svjetski rat označio je kraj jednoga razdoblja, raspala su se četiri velika carstva: Rusko, Austro-Ugarsko, Njemačko i Tursko, a mirovnim ugovorima u poraću stvorena je potpuno nova politička podjela Europe i dugoročno određeni međunarodni odnosi u Europi i svijetu.[1]

U borbama je poginulo i od posljedica ranjavanja i bolesti preminulo između 9 i 10 milijuna osoba, a ranjenih je bilo više od 2 milijuna osoba. Prema procjenama nekih povjesničara, iz Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te Istre i Bosne i Hercegovine mobilizirano je gotovo milijun osoba, a kao vojnici od toga život je izgubilo između 170.000 i 190.000 osoba.[2]

Prema, pak, službenim statistikama vođenim u vrijeme Prvoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, u ratu je poginulo 519.365 osoba iz Austro-Ugarske Monarhije, od ukupno oko 8.200.000 mobiliziranih tijekom rata. Prema procjenama nekih povjesničara, iz Kraljevine Hrvatske i Slavonije bilo je mobilizirano 760.000 osoba, a poginulo je i od posljedica ranjavanja i bolesti preminulo tijekom rata oko 100.000 vojnika. Prema grubim procjenama, otprilike toliko je iz Kraljevine Hrvatske i Slavonije tijekom Prvoga svjetskog rata i u neposrednom poraću bilo i ljudskih gubitaka među civilnim stanovništvom, od različitih bolesti, uglavnom nakon pandemije španjolske gripe 1918./1919.[3]

Tijekom Prvoga svjetskog rata Hrvatska je pretrpjela velike ljudske gubitke izravno ili neposredno vezane uz ratna stradanja. No, izračuni/procjene statističara/demografa o ljudskim gubicima Hrvatske u Prvom svjetskom ratu

---

1 Usp. Piero Pieri, *La Prima Guerra Mondiale 1914 - 1918*, Torino, 1947.; Pierre Renouvin, *Evropska kriza i Prvi svjetski rat*, Zagreb, 1965., Zagreb, 2008.; Alan J. P. Taylor, *History of the First World War*, New York, 1966.; Josip Horvat, *Prvi svjetski rat. Panorama zbivanja 1914 - 1918.*, Zagreb, 1967.; Leonard C. F. Turner, *The First World War*, London, 1967.; Hans Herzfeld, *Der Erste Weltkrieg*, München, 1968.; Basil Liddel Hart, *History of the First World War*, London, 1972.; Arthur Banks, *A Military Atlas of the First World War*, London, 1975.; Anton Wagner, *Der Erste Weltkrieg*, Wien, 1981.; Randal Gray, Christopher Argyllom, *Cronicle of the First World War*, New York - Oxford - Sydney, 1990.; Martin Gilbert, *First World War*, London, 1994.; John Keegan, *The First World War*, London, 1998.; Ian F. W. Beckett, *The Great War 1914 - 1918*, Harlow, 2001.; Martin Marix Evans, *Bitke Prvog svjetskog rata*, Split, 2005. I tamo navedeni izvori i literatura.

2 Dinko Čutura, "Prvi svjetski rat. Iz Hrvatske i BiH do 190 000 poginulih", *VP – Magazin za vojnu povijest*, br. 1, Zagreb, travanj 2011., str. 46.-47.; *Dadoh zlato za Željezo. Prvi svjetski rat u zbirkama Hrvatskog povijesnog muzeja*, ur. Jelena Borošak Marijanović, Zagreb, 2011., str. 31.-33.

3 Vijoleta Herman Kaurić, "Prvi svjetski rat", u: *Slavonija, Baranja i Srijem. Vrela europske civilizacije*, Prvi svezak, ur. Vesna Kusin, Branka Šulc, Zagreb, 2009., str. 432.

često su znatno različiti i oprečni. Prema jednim izračunima/procjenama život je izgubilo ukupno oko 95.000 osoba, a od toga je oko 50.000 osoba poginulo, nestalo i preminulo od posljedica rata kao vojnici, a 45.000 osoba umrlo je od raznih epidemija.[4] Prema, pak, drugim znatno većim izračunima/procjenama život je izgubilo oko 137.00 osoba kao vojnici i još oko 109.000 osoba koje su umrle od raznih epidemija, ponajprije u pandemiji španjolske gripe i od gladi.[5]

U najvećem broju vojnici iz Hrvatske, i Slavonije, koji su život izgubili na raznim europskim bojištima, na srpskom, ruskom i talijanskom ratištu[6], posljednje su počivalište našli izvan domovine i daleko od zavičaja. Iznimka pritom, dakako, nisu bili ni vojnici s prostora Đakova i Đakovštine: i oni su u velikom broju sa svojim postrojbama ratovali na spomenutim, ali i nekim drugim, još udaljenijim ratištima, ondje ginuli i bivali pokapani. U zavičaju bi vijesti o njihovoj smrti po prvi i posljednji put pronijele čudna, gotovo egzotična imena nekih malih mjesta u Galiciji, Rusiji i drugdje. Točan broj vojnika s prostora Đakovštine koji su na ratištima Prvoga svjetskog rata pronašli svoje posljednje počivalište zasigurno neće moći biti točno ustanovljen, no dosadašnje, razmjerno skromne spoznaje čvrsto upućuju na zaključak da je riječ o troznamenkastoj brojci. Za primjer, takvu nesretnu sudbinu podijelilo je devet vojnika iz Novih Perkovaca, što je na vrlo zoran način i s mnogo sućuti opisao njihov sumještanin Andrija Adrić: "Za vrijeme svjetskoga rata bili su na svim frontama, jedan je dapače bio čak u Palestini na fronti. Bilo ih je dugo godinama u ropstvu, neki su proputovali velik dio svijeta. Ljuljali se na valovima Baltijskoga mora, patili su u Odesi, gledali su stepe sjeverne Sibirije, proputovali su kraj srednje Indije, sunčali su se pod ekvatorskim suncem, vidjeli su crni kontinent,

---

4 Prema istim procjenama, demografski gubici uslijed smanjenoga nataliteta iznosili su 113.000, a gubici uslijed vanjske migracije 162.000, te su ukupni demografski gubici na tlu današnje Hrvatske iznosili 370.000. Ivo Nejašmić, *Depopulacija u Hrvatskoj. Korijeni, stanje, izgledi*, Zagreb, 1991., str. 135. ili Ivo Nejašmić, *Stanovništvo Hrvatske. Demografske studije i analize*, Zagreb, 2008., str. 53.

5 Vladimir žerjavić, "Kretanje stanovništva i demografski gubici Republike Hrvatske u razdoblju 1900. do 1991. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, god. 25, br. 2-3, Zagreb, 1993., str. 79.

6 Usp. Slavko Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna poviest i Prvi svjetski rat*, Zagreb, 1943., Zagreb, 1993., Zagreb, 1998.; Slavko Pavičić, *Jugozapadno (talijansko) ratište u Prvom svjetskom ratu*, Zagreb, 1944., Zagreb, 2007.; Rudolf Kiszling, *Österreich-Ungarns Anteil am Ersten Weltkrieg*, Graz, 1958.; Manfried Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*, Graz, 1993.; Dinko Čutura, *Hrvatske postrojbe u Prvom svjetskom ratu i raspad Austro-Ugarske*, Magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 2003. [neobjavljeno]; Ivan Balta, "Slavonija i slavonske vojne jedinice u Prvom svjetskom ratu", *Polemos*, sv. 8, br. 1-2 (15-16), Zagreb, 2005., str. 205.-218. ili Ivan Balta, "Vojne jedinice iz Hrvatske (Slavonije) na europskim bojištima u Prvom svjetskom ratu", u: *Dani dr. Franje Tuđmana. Hrvati kroz stoljeća. Zbornik radova*, ur. Nenad Piskač, Veliko Trgovišće - Zagreb, 2008., str. 129.-143.; Filip Novosel, "Hrvatsko-slavonske postrojbe u sastavu austrougarske vojske za vrijeme Prvog svjetskog rata", *Scrinia slavonica*, sv. 10, Slavonski Brod, 2010., str. 267.-289. I tamo navedeni izvori i literatura.

ploveći Singapurom, Suezom a i Gibraltarom. Devet ih se iz sela nije vratilo kući, iz svjetskoga rata, jer su ostavili svoje kosti na tuđim poljanama, daleko od svoga doma i svoga roda. A nitko nezna zašto su izgubili život?"[7]

*

Svako ljudsko biće ima pravo na svoj grob i nadgrobni znak, ili barem na svoj kenotaf. Kenotaf znači "prazan grob" (*grč.* kenós - prazan + táfos - grob).[8] Simboličan je to grob podignut na uspomenu na pokojnika čije se tijelo nalazi drugdje, najčešće u tuđini. Kenotaf su antički Grci podizali vojnicima koji se nisu vratili iz dalekih ratova, da se ne bi izgubio svaki trag i spomen na njih. Podizali su ga vojnicima, koji su se hrabro borili, ali su bili pobijeđeni od jačeg i vještijeg protivnika, ali i vojnicima koji nisu imali ratne sreće.

Kao i obični grobovi, i kenotafi ponekad imaju epitafe (*grč.* epi... + táfos - grob)[9], proširene nadgrobne natpise, koji, uz osnovne podatke o pokojniku i imena ožalošćenih, sadrže i neku vrstu komentara o pokojnikovom životu i smrti i o odnosu ožalošćenih prema njemu.[10]

Mnogobrojna spomen-obilježja, spomenici, pa i kenotafi vojnicima, i iz Prvoga svjetskog rata, mogu se vidjeti po gradskim i seoskim grobljima širom Europe, pa tako i Hrvatske.

*

U Kraljevini SHS/Jugoslaviji uklanjana su iz javnih prostora spomenička obilježja Austro-Ugarske Monarhije, ponajprije mnogobrojni spomenici caru i kralju Franji Josipu i spomenici austrougarskoj vojsci. U neposrednom poraću, 1918. uklanjane su iz javnih gradskih prostora i mnogobrojne "Spomen-lipe", "Spomen-štitovi", "Spomen-grbovi", "Spomen-sokoli" i slična obilježja, podizana u mnogobrojnim mjestima u sklopu ratnih napora Austro-Ugarske Monarhije i u svrhu prikupljanja materijalne pomoći stradalim ratnicima i njihovim obiteljima.

Novonastalo političko ozračje u Kraljevini SHS/Jugoslaviji nije, unatoč uvriježenim stereotipnim navodima i mišljenjima koja danas prevladavaju u hrvatskoj javnosti, priječilo podizanje spomen-obilježja i spomenika poginulim na austrougarskoj strani u Prvom svjetskom ratu. Nisu bila uklanjana i očuvana su, pa i ponegdje uređena austrougarska i njemačka vojna groblja iz Prvog svjetskog rata. Štoviše, u razdoblju Kraljevine SHS/Jugoslavije u brojnim

---

7 Andrija Adrić, "Crtice iz života i običaja sela Novih Perkovaca. III.", *Hrvatska Djakovština* (Đakovo), god. I., br. 31, 11. IX. 1937., str. 2.

8 Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*, prir. željko Klaić, Zagreb, 1983., str. 683.

9 B. Klaić, *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*, str. 384.

10 Usp. Ivan Čolović, *KnjiŽevnost na groblju. Zbirka novih epitafa*, Beograd, 1983., str. 7.

mjestima podizana su spomen-obilježja i spomenici palim austrougarskim vojnicima u Prvom svjetskom ratu.[11] Posebne skupne spomenike – kenotafe sumještanima, koji su kao austrougarski vojnici poginuli te umrli od posljedica ranjavanja i bolesti ili nestali u Prvom svjetskom ratu, podizala su u tih godina uglavnom mjesta u nekada ugarskom dijelu Austro-Ugarske Monarhije, a uz gradove i trgovišta i imućnija sela često naseljena Nijemcima, uglavnom na mjesnim grobljima i uz crkve.[12] No, većina gradova i sela nakon Prvoga svjetskog rata najčešće nisu imali novčanih sredstava za posebne spomenike ili spomen-obilježja poginulima u ratu.

Nebriga i uništavanje grobova i grobalja austrougarskih i njemačkih vojnika iz Prvoga svjetskog rata na području Hrvatske, i Jugoslavije, i spomen-obilježja i spomenika koji su im podignuti, učestala je 1945. nakon Drugoga svjetskog rata.

*

U Njemačkoj i Austriji nakon Prvoga svjetskog rata, a i nakon Drugoga svjetskog rata bilo je uobičajeno da pojedina mjesta, ponajprije manji gradovi i sela, izrade panoe, najčešće naslovljene *Ehrentafel* ili *Gedenktafel*, ili pak *Zur Ehre*, s imenima i fotografijama sumještana vojnika, u ratu poginulih, ali i preživjelih ratnika.

---

11 Usp. Helmut Frisch, *Werschetz (Versecz – Vršac). Kommunale Entwicklung und deutsches Leben der Banater Wein- und Schulstadt*, Wien, 1982., str. B 28., B 142.-B 143.; Ludwig Steindorff, "Plasti spomina. H klasifikaciji pomnikov na Hrvaškem", *Zgodovina za vse. Vse za zgodovino*, leto 10, št. 1, Celje, 2003., str. 98.-109. ili Ludwig Steindorff, "Schichten der Erinnerung. Zur Klassifikation von Gedächtnisorten am Beispiel Kroatiens", u: *Gedächtnisorte in Osteuropa. Vergangenheiten auf dem Prüfstand*, Kieler Werkstücke. Reihe F, Band. 6, Hrsg. Rudolf Jaworski, Jan Kusber, Ludwig Steindorff, Frankfurt am Main etc., 2003., str. 157.-182.; Branko Kranjčev, "Našice u prijelomnim godinama 1918. i 1919.", *Našički zbornik*, br. 8, Našice, 2007., str. 363., 370.-371.; Bruno Dobrić, "Carsko i kraljevsko mornaričko groblje u Puli", *Hrvatska revija*, god. VIII (obnovljeni tečaj), br. 3, Zagreb, 2008., str. 49.-50.; Magdalena Lončarić, "Varaždinsko groblje – perivoj mira i ljepote", *Hrvatska revija*, god. VIII (obnovljeni tečaj), br. 3, Zagreb, 2008., str. 35.; Branko Dukić, *Nemačko ratno groblje u Smederevu*, Smederevo, 2010.; Ljiljana Dobrovšak, "Fragmenti iz povijesti židova u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata (1914-1918)", u: *1918. u hrvatskoj povijesti. Zbornik*, ur. željko Holjevac, Zagreb, 2012., str. 439.; Vladimir Nöthig, *Austro-ugarska vojska u VaraŽdinu (1868. - 1918.)*, Varaždin, 2012., str. 173. I tamo navedeni izvori i literatura.

12 Usp. Johann Herzog, Stefan Klemm, *Heimatbuch der Donauschwaben aus Jarmina – Jahrmein*, Wien - Bad Wurzach, 1976., str. 7.-9.; Philipp Sandles, *Sekitsch. Erlebte Heimat*, Sersheim, 1977., str. 392.; Paul Mesli, Franz Schreiber, Georg Wildmann (Hrsg.), *Filipova – Bild einer donauschwäbischen Gemeinde*, Erster Band, *Geschichte und Wirtschaft*, Wien, 1978., str. 140., 150.; Paul Mesli, Franz Schreiber, Georg Wildmann (Hrsg.), *Filipova – Bild einer donauschwäbischen Gemeinde*, Sechster Band, *Kriegs- und Lageropfer*, Wien, 1985., str. 7.-11.; Matthias Stolz, *Krndija Heimatbuch. Slawoniendeutsches Dorf ausgelöscht*, Graz, 1987., str. 11.; Franz Schreiber, Georg Wildmann (Hrsg.), *Filipova – Bild einer donauschwäbischen Gemeinde*, Achter Band, *Filipowa 1914 - 1944*, Wien, 1999., str. 49., 54.; Antun Dević, *Župa Jarmina*, Jarmina, 2004., str. 188.; Antun Dević, Frok Zefiq, *Župa Vuka*, Vuka, 2006., str. 85.; Duško Kliček, *Fotomonografija grada Pakraca. Ulicama našeg grada*, Pakrac, 2011., str. 196.

Neka mjesta, i gradovi, i trgovišta pa i sela u Kraljevini SHS, napose u panonskim područjima ranije ugarskog dijela Austro-Ugarske Monarhije, da bi odali počast i sačuvali uspomenu na poginule u Prvom svjetskom ratu, izradila su u neposrednom poraću, uglavnom 1918. i 1919. kao spomen-obilježje – fotopanoe naslovljene: *Uspomena Živim i palim junacima*, s imenima i fotografijama sumještana vojnika; i onih koji su se borili u ratu i preživjeli; i onih koji su život izgubili tijekom rata. U mjestima Kraljevine SHS naseljenim Nijemcima, ponajprije u Vojvodini, izrađivani su takvi spomen-panoi, naslovljeni: *Zur Ehre der toten und lebenden Krieger.*[13]

Tako su i Đakovčani u neposrednom poraću dali izraditi spomen-obilježje – foto pano: *Uspomena Živim i palim junacima Djakovo. Junaci počivajte u miru. Svetski rat 1914-18*), na kojem su navedene 133 osobe.[14]

*

Malobrojna literatura o grobljima u Slavoniji ponekad donosi i podatke o grobovima vojnika poginulih odnosno umrlih od posljedica ranjavanja i bolesti u Prvom svjetskom ratu, koji su sahranjeni na slavonskim mjesnim grobljima ili, pak, donosi i navode pa i slikovne priloge o grobovima - kenotafima vojnika poginulih odnosno umrlih od posljedica ranjavanja i bolesti i nestalim u Prvom svjetskom ratu na pojedinim slavonskim mjesnim grobljima, no nije se bavila pitanjem kenotafa.[15]

No, kenotafi su nesvakidašnja pojava pa i zaslužuju zanimanje i pozornost.

*

U kulturi žalovanja hrvatskoga naroda grobnim počivalištima i nadgrobnim obilježjima od davnih vremena također pripada istaknuto mjesto.[16] Kenotafe

13 Usp. P. Sandles, *Sekitsch. Erlebte Heimat*, str. 393.; Vladimir Geiger, "O nekim popisima poginulih, nestalih i od posljedica rata preminulih vojnika iz Đakova i Đakovštine u Prvom svjetskom ratu", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 9, Đakovo, 2009., str. 86.; V. Herman Kaurić, "Prvi svjetski rat", str. 434.; http://www.nustarburg.info.

14 Usp. V. Geiger, "O nekim popisima poginulih, nestalih i od posljedica rata preminulih vojnika iz Đakova i Đakovštine u Prvom svjetskom ratu", str. 88.-89. *Uspomena Živim i palim junacima Djakovo. Junaci počivajte u miru. Svetski rat 1914-18* čuva se u Muzeju Đakovštine.

15 Usp. Milko Cepelić, *Djakovačka groblja. Mile uspomene na drage naše pokojnike*, Đakovo, 1916.; Stjepan Sršan, *Osječka groblja*, Osijek, 1996.; Tomislav Vitenberg, *Groblja PoŽeške doline*, Požega, 1996.; Ivan Balta, *Zapisi o gradskim grobljima Istočne Hrvatske krajem XIX. i početkom XX. stoljeća*, Osijek, 2001.; Bogdan Mesinger, *Osječka groblja. Povijest ukopa*, Osijek, 2002.; Zlata živaković-Kerže, "Osječka groblja", *Hrvatska revija*, god. VIII (obnovljeni tečaj), br. 3, Zagreb, 2008., str. 28.-31.

16 Ivan Markešić, "Nadgrobni spomenici: vjerni pokazatelji hrvatskog religijskog, narodnosnog i ideološko-političkog identiteta", u: *Hrvatski identitet. Zbornik*, gl. ur. Romana Horvat, Zagreb, 2011., str. 233.-254.

vojnicima poginulim, umrlim od posljedica ranjavanja i bolesti i nestalim u Prvome svjetskom ratu nalazimo i u Đakovu i Đakovštini.

Primjeri kenotafa u Đakovu i Đakovštini, kao i drugdje po Slavoniji, nisu mnogobrojni, ali su vrlo slikoviti za razumijevanje ljudskih gubitaka u Prvome svjetskom ratu i trauma koje rat donosi. Kenotafi su nezaobilazni i u razumijevanju kulture i načina žalovanja. Naime, kenotafi su mjesto spomena na pokojnika i mjesto pojedinačnog, obiteljskog ili skupnog žalovanja za najbližim(a).

*

U čuvanju uspomene na člana obitelji, koji je kao vojnik poginuo, umro ili nestao u Prvom svjetskom ratu, najčešća je pojava; i u gradovima i na selima; bilo upisivanje njegova imena i stavljanje njegove fotografije, ako su je imali, te navođenje podataka o vremenu i okolnostima smrti na nadgrobnom spomeniku obiteljske grobnice.

U vremenima ratnoga meteža, a osobito u uvjetima otežanoga prometovanja, pronalazak i prijenos poginulih vojnika u rodni kraj, udaljen i po nekoliko stotina kilometara, bio je povezan s brojnim teškoćama koje su ga činile gotovo posve nemogućim. Tek u vrlo rijetkim slučajevima posmrtni ostatci vojnika poginulih, odnosno od ratnih posljedica ili bolesti preminulih na dalekim bojištima, bili bi odmah ili s manjim vremenskim odmakom preneseni u zavičaj i dostojno pokopani u krugu najbližih. Zbog iznimne složenosti čitavoga postupka obitelji poginulih vojnika zapravo nisu imale izbora nego obratiti se spretnim posrednicima koji su za određenu novčanu naknadu nudili mogućnost prijenosa posmrtnih ostataka njihovih najmilijih. Đakovčani su se u tu svrhu mogli obratiti Osječaninu Stjepanu (Stefan) Heilmannu. Heilmann je temeljem odredbe Ratnoga ministarstva od 29. rujna 1915. "pod najpovoljnijim uvjetima" nudio organizaciju ekshumacije i prijevoza na ratištima palih vojnika, što je podrazumijevalo ishođenje dozvole za ekshumaciju, pouzdano utvrđivanje točnoga mjesta počivališta i sve druge radnje. Prijenos posmrtnih ostataka bio je moguć u razdoblju od 1. listopada do 31. svibnja, a Heilmann je svoje usluge oglašavao i u tisku.[17] Imajući na umu čitav obim posla, možemo pretpostaviti da je angažman Stjepana Heilmanna iziskivao veće svota novca te da si to nisu mogle priuštiti sve ožalošćene obitelji.

U mogućnosti smo dokumentirati nekoliko đakovštinskih slučajeva prijenosa poginulih vojnika s udaljenih ratišta, a na ovom mjestu izdvajamo dva. Natporučnik 20. lovačkog bataljuna Ferdinand (Ferdo) Krpić, Đakovčanin rodom

17 Vidi npr. oglas pod naslovom "Ausgrabung und Ueberführung am Schlachtfelde gefallener Helden", *Die Drau* (Osijek), Jg. L., Nr. 281 (8960), 10. XII. 1917., str. 7.

iz Podgorača, bio je ranjen na Karpatima te je od posljedica ranjavanja preminuo u mjestu Alsomerse. Njegovo tijelo bilo je preneseno u Đakovo i pokopano na mjesnom groblju 21. siječnja 1917. Pokop 26-godišnjega Krpića bio je osobito svečan i obred je predvodio župnik Pavao Đelatović uz pratnju profesora na đakovačkom sjemeništu Antuna Donkovića te kapelana Ivana Puntarića. Pokojnika je, pored ostalih, ispratio i Odbor Bolnice Crvenoga križa, zatim Vojno-veteransko te Dobrovoljno vatrogasno društvo, a Krpićev se otac poimence javno zahvalio "gosp. Stjepanu Heilmannu, koji je pokojnika sa bojnih poljana iz Karpata u domovinu dopremio".[18] I u slučaju Semeljčanina Ilije Talavanića obitelj je uspjela ishoditi da njegovi posmrtni ostatci budu preneseni sa srpskoga bojišta u rodni kraj: Talavanić je poginuo 1. siječnja 1915. u borbama u Srbiji, da bi 17. ožujka iste godine bio svečano pokopan na groblju u Semeljcima.[19]

U velikoj većini slučajeva stradali vojnici ostali su počivati na ratištima na kojima su pali, a njihovim obiteljima preostalo bi tek da ih simbolično pokopaju upisivanjem njihovim imena i eventualno postavljanjem njihovih fotografija na obiteljskim grobnicama. U prilogu rada donosimo primjere ukupno dvanaest kenotafa s devet đakovštinskih grobalja, od čega jedanaest pojedinačnih i jedan skupni kenotaf (Krndija). Tu brojku ne treba smatrati konačnom budući da bi se na prostoru Đakovštine zasigurno moglo pronaći još sličnih kenotafa.

Pojedinačni kenotafi nalaze se na Gradskom groblju u Đakovu (jedan), židovskom groblju u Đakovu (jedan), groblju u Satnici Đakovačkoj (jedan), groblju u Potnjanima (jedan), groblju u Tomašancima (dva), groblju u Semeljcima (dva), groblju u Kešincima (jedan) te groblju u Vrbici (dva). Koliko nam je poznato, spomenuti kenotaf s Gradskog groblja u Đakovu je ujedno i jedini takav na tom groblju. Taj podatak može biti začudan, no to se svakako može objasniti činjenicom da je to groblje u mnogo većoj mjeri negoli seoska groblja promijenilo svoj izgled, odnosno da je velik broj starih grobnih mjesta u međuvremenu prekopan, a nadgrobni spomenici uklonjeni.

Navedene pojedinačne grobnice predstavljaju simbolična počivališta jedanaestorice đakovštinskih vojnika koji se nikada nisu vratili iz rata, no nisu posrijedi kenotafi u užem smislu riječi budući da je u svim slučajevima riječ o obiteljskim grobnicama na kojima su upisani i članovi obitelji koji stvarno

---

18 Matica umrlih Đakovo 1912.-1927., Hrvatski državni arhiv Zagreb, Zbirka mikrofilmova (dalje: HDA, ZMK), M-3381; "Javna zahvala", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 24, 29. I. 1917., str. 6.; V. Geiger, "O nekim popisima poginulih, nestalih i od posljedica rata preminulih vojnika iz Đakova i Đakovštine u Prvom svjetskom ratu", str. 91. Koliko nam je poznato, đakovački grob F. Krpića nije sačuvan.

19 Matica umrlih Semeljci 1900.-1926., HDA, ZMK, M-3389. Suprotno zapisu u matici umrlih, na nadgrobnom je spomeniku navedeno da je Ilija Talavanić bio ranjen na Karpatima.

počivaju na nekom od ratišta. Da dotični vojnici doista ne počivaju u tim grobnicama, utvrđeno je uvidom u matične knjige predmetnih župa: ukoliko je u zasebno vođenim maticama umrlih stradalih u ratu navedeno da je pojedini vojnik pokopan na bojištu, odnosno ukoliko u maticama umrlih nisu pronađeni upisi pojedinih nastradalih vojnika čija su imena upisana na nadgrobnim spomenicima, zaključili smo da dotične osobe doista nisu niti pokopane u tim grobnicama, odnosno da je riječ o kenotafima.

Skupni kenotaf na mjesnom groblju u Krndiji, podignut 1926. godine u spomen na osamnaest mještana koji se poginuli i bili pokopani na ratištima Velikoga rata, danas predstavlja jedini spomenik poginulim i nestalim u Prvom svjetskom ratu na području Đakova i Đakovštine. Za razliku od pojedinačnih kenotafa, krndijski spomenik zaista jest posve *prazan grob*, kenotaf u punom smislu te riječi.

Krndijski kenotaf je znatno oštećen te je posve uništen i natpis koji je na njemu, po svemu sudeći, stajao. Natpisi i ikonografika na pojedinačnim kenotafima, posvećeni uspomeni stradalih vojnika, razmjerno su skromni. Pored imena i prezimena, u deset slučajeva navedena je i godina stradavanja dotičnog vojnika (u četiri navrata riječ je o 1914. godine, u jednom slučaju o 1915. godini, te u pet navrata o 1916. godini). U sedam slučajeva navedeno i mjesto pogibije, dok je uz imena čak devetorice od ukupno jedanaest stradalih vojnika na spomeniku priložena i fotografija.

Veličina, materijal, izvedba nadgrobnoga spomenika, kao i potpis klesarske radionice (ako ga ima), svjedoče o društvenom statusu pokojnika i njegove obitelji, te na temelju primjera iz Đakova i Đakovštine, sa devet grobalja, možemo zaključiti da su kenotafe podizali svojim najbližima pripadnici različitih društvenih slojeva, pa i trgovci i obrtnici i zemljoradnici.

Gradsko groblje Đakovo

Na gradskom groblju u Đakovu, obitelj Čordašić[20], supruga Marija, kćerka Katarina i sin Franjo,[21] upisali su na obiteljskoj grobnici i oca Stjepana Čordašića,

20 Čordašići su jedan od najstarijih đakovačkih rodova. Roditelji Stjepana Čordašića bili su Stipo Čordašić, po zanimanju lončar, i Anka rođ. Čanić. Stjepan Čordašić je izučio brijački zanat, ostao živjeti u roditeljskoj kući u Piškorevačkom sokaku, oženio se Marijom rođ. Katić, a imali su djecu: Katarinu, Franju i Albinu. Usp. Mirko Marković, "Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja", *Zbornik Đakovštine*, knj. 1, Zagreb, 1976., str. 233.; Mirko Marković, *Slavonija. Povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, Zagreb, 2002., str. 224.

21 Franjo Čordašić (Đakovo, 1908. – Đakovo, 1978.) bio je istaknuti đakovački učitelj i kulturni djelatnik. Osobito se istaknuo kao dugogodišnji voditelj etnografske zbirke u Muzeju Đakovštine te je bio i član uredništva prvoga sveska *Zbornika Muzeja Đakovštine*. Pripadaju mu velike zasluge i za rad na organizaciji manifestacije Đakovački vezovi.

rođenog 1884., umro u srpnju 1916. u pričuvnoj bolnici u Debrecenu, u Mađarskoj, kao pripadnik 28. domobranske (osječke) pješačke pukovnije[22]:

"...
Dobri otac naš poginuo u
svjetskom ratu 1916. g. u 32 g. života.
Gdje počivaš u tuđoj zemlji ? …"

židovsko groblje Đakovo

Na židovskom groblju u Đakovu, na grobnici obitelji Schwartz[23] upisan je; i sa fotografijom; i Iso (Isidor) Schwartz, rođen 1891., poginuo 10. rujna 1916. kod Crnog vrha, u Srbiji[24]:

"...
Iso Schwartz
umro u cvijetu mladosti
10. rujna 1914.
u 24. godini života,
sahranjen na bojnom polju
pod Crnim vrhom
…"

22 Državni arhiv u Slavonskom Brodu, Okružni narodni odbor Slavonski Brod, 10/15, kut. Spisi Upravnog odjela i tajništva, Odjela trgovine i opskrbe, Socijalnog odjela, Šumarskog odjela, Zdravstvenog odjela i Odjela za narodnu imovinu, 1945.-1947., inv. br. 55, fasc. Socijalni odjel, 1945., 1946., 1947., 1948. (Popis obitelji poginulih boraca u svjetskom ratu 1914-1918 g. [Đakovo]); V. Geiger, "O nekim popisima poginulih, nestalih i od posljedica rata preminulih vojnika iz Đakova i Đakovštine u Prvom svjetskom ratu", str. 91.

23 židovska obitelj Schwartz bili su trgovci i imali su gvožđaru u središtu Đakova. Trgovinu je osnovala Paulina Schwartz majka Ise (Isidora) Schwartza. Isidorov brat Edwin Schwartz nastavio je voditi trgovinu. Usp. M. Marković, "Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja", str. 208.; Mato Horvat, *Građa za kulturnu prošlost Đakova koja se odnosi na đakovačke Židove i one iz Vrpolja*, Vrpolje, 1981., str. 1. [rukopis] ili Branko Ostajmer, "Dr. Mato Horvat i njegov rukopis 'Građa za kulturnu prošlost Đakova koja se odnosi na đakovačke židove i one iz Vrpolja'", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 10, Đakovo, 2011., str. 203.; željko Lekšić, "Zgrade na nekadašnjem đakovačkom Zrinjskom trgu", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 8, Đakovo, 2007., str. 124. Netočan je navod ž. Lekšića, "Zgrade na nekadašnjem đakovačkom Zrinjskom trgu", str. 124., bilj. 40., da je Iso Schwartz "sahranjen na židovskom groblju u Đakovu".

24 O borbama kod Crnog vrha početkom rujna 1914., usp. S. Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna poviest i Prvi svjetski rat*, str. 284.-288.

Groblje Satnica Đakovačka

Na groblju u Satnici Đakovačkoj, na grobu Paula Kerschnera[25], rođenog 1906., a koji je umro 15. svibnja 1934., upisan je; i sa fotografijom; i njegov otac Anton Kerschner, rođen 1887., poginuo 16. rujna 1914. na srpskom ratištu, kao pripadnik 78. osječke pukovnije[26]:

"...
Anton Kerschner
gest. in Serbien 14. IX. 1914.
im 28. Lebensjahre"

Groblje Potnjani

Na groblju u Potnjanima, na grobu Gaje i Terze Antunović, upisan je; i sa fotografijom; i Gajin brat Ivo Antunović, koji je poginuo u Prvom svjetskom ratu:

"...
i brat Ivo
..."

25 Njemačka obitelj Kerschner rodom je iz Prigrevice (Sentivan/Prigrevica Sveti Ivan) u Bačkoj, odakle su najprije preselili u Vukovar, gdje su se zadržali nekoliko godina, a zatim doseljavaju 1875. u Satnicu Đakovačku. Roditelji Antona Kerschnera, Johann Kerschner i Katharina rođ. Friedrich bili su zemljoradnici, te se zemljoradnjom bavio i Anton, koji se oženio Annom Friedrich iz Satnice Đakovačke, a rodom iz Vukovara. Anton i Anna Kerschner imali su djecu: Annu, Antona i Paula. Usp. Stefan Stader, *Heimatbuch Satnitz - Djakovačka Satnica. Eine gemischtprachige Gemeinde in Slawonien/Jugoslawien*, Kaiserslautern, 1972., str. 15.; Stefan Stader, *Vorläufige Familien Chronik der deutschen Bewohner aus Satnitz/Djakovačka Satnica, Slavonien*, Kaiserslautern, 1978., str. 27. [rukopis].

26 "Regimenta 78 iz Osijeka javlja 5/1 1915, da je dne 16/9 1914 umro u ratu sa Srbijom kod Cerika, Antun Kerschner, rodjen 15/4 1887 u Satnici". Matica umrlih Đakovo 1912.-1927., HDA, ZMK, M-3381.

Groblje Tomašanci

Na groblju u Tomašancima, na grobu Kate Bošnjaković[27], rođene 1895., a koja je umrla 4. lipnja 1923., upisan je; i sa fotografijom; i njezin brat Andro Bošnjaković, rođen 1886., a koji je poginuo u ratu 15. travnja 1916.:

"Ovdje počiva
Kata Bošnjaković
umrla 4. lipnja 1923.
u 28. god. života
i brat joj ANDRO
koji je umro
na bojnom polju
15. travnja 1916. u 30. god. života
..."

Na groblju u Tomašancima, na grobu Anne Remlinger rođ. Scherer, rođene 1877., a koja je umrla 8. kolovoza 1909., upisan je i njezin suprug Franz Remlinger[28], rođen 1872., a koji je poginuo kod Kolkija u Bukovini [29] 20. lipnja 1916.[30]:

---

27 Bošnjakovići su starosjedilački šokački rod u Tomašancima, podrijetlom iz Bosne, koji se u selu spominje od sredine 18. stoljeća. Andro Bošnjaković iz kuće je Pavine. Usp. Mirko Marković, "Selo Tomašanci kraj Đakova. Prilog poznavanju naseljavanja i narodne starine", *Zbornik za narodni Život i običaje južnih Slavena*, knj. 47, Zagreb, 1977., str. 24.-25., 79., 83.; M. Marković, *Slavonija. Povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, str. 235.

28 Njemačka obitelj Remlinger rodom je iz Veprovca (Krušćić) u Bačkoj, odakle su ženidbom prešli u nedaleki Temerin. Franz Remlinger oženio se Annom Scherer iz Temerina, a 1905. doseljavaju u Tomašance. U braku su imali sedmero djece: Katharina, Josef, Anna, Adam, Barbara, Michael, Theresia. Nakon smrti supruge Anne oženio se Katharinom Abel iz Tomašanaca, a rodom iz Veprovca i imali su sina Franza. Usp. Josef Werni, Konrad Reiber, Josef Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi - Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien*, Ruit bei Stuttgart, 1974., str. 58., 59., 152.

29 O borbama u Bukovini u ljeto 1916., usp. S. Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna poviest i Prvi svjetski rat*, str. 546.-562.; M. Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*, str. 345.-352.

30 J. Werni, K. Reiber, J. Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi - Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien*, str. 141., 152.; V. Geiger, "O nekim popisima poginulih, nestalih i od posljedica rata preminulih vojnika iz Đakova i Đakovštine u Prvom svjetskom ratu", str. 99. Franz Remlinger naveden je, kao jedini od 13 tomašanačkih Nijemaca koji su poginuli u Prvom svjetskom ratu, i na spomeniku, koji je na groblju u Tomašancima svojim precima i rođacima podigla 2005. skupina Nijemaca nekadašnjih stanovnika Tomašanaca, a koji pretežito žive u Njemačkoj i Austriji: "Spomen na Nijemce, koji su u prvoj polovici 20. stoljeća živjeli u Tomašancima i ondje našli svoje počivalište. Sjećamo se svih onih, kojima grobovi zbog rata ostadoše nepoznati." / "Gedenkstätte der Deutschen, die in der 1. Hälfte des 20. Jahrhunderts in Tomaschanzi gelebt und hier ihre Grabstätte gefunden haben. Wir gedenken auch Aller, deren Ruhestätten durch Krieg unbekannt blieben."

"...
Franz Remlinger
der gefallen ist bei Kolki. 20. Juni
1916 im 44. Lebensjahre
..."

Groblje Semeljci

Na groblju u Semeljcima, na grobu obitelji Talavanić[31], upisani su, s fotografijama, braća Mirko Talavanić, rođen 1888. poginuo u Srbiji 1914., Ilija Talavanić, rođen 1892., ranjen na Karpatima[32] i umro 1915. te Marko Talavanić, rođen 1896., umro 1917. Marko, koji je smrtno stradao u Semeljcima kao civil (ratar),[33] te Ilija, koji je kao vojnik poginuo od posljedica ranjavanja,[34] doista i počivaju u grobnici, dok Mirko (Emerik) Talavanić, desetnik 28. domobranske pukovnije, suprug Marije Korajac te sin Ivana Talavanića i Marte r. Vujanović, počiva na bojištu. U ratnoj matici umrlih navedeno je "pao pri jurišu na neprijatelja kod Tekeriša" u razdoblju između 1. i 25. studenoga 1914.[35]

"...
Mirko
pao u Srbiji
godine 1914.
u 26. godini
..."

31 Talavanići su starosjedilački šokački rod u Semeljcima, koji se u selu spominje od sredine 19. stoljeća. Usp. M. Marković, "Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja", str. 332.; M. Marković, *Slavonija. Povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, str. 231.

32 O borbama u Karpatima 1915., usp. S. Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna poviest i Prvi svjetski rat*, str. 376.-382., 391.-440.; M. Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*, str. 199.-210.

33 Matica umrlih Semeljci 1900.-1926., HDA, ZMK, M-3389.

34 O Iliji Talavaniću je bilo više riječi u uvodnom dijelu teksta.

35 Na istom je mjestu navedeno da je rođen 5. travnja 1889. Matica u ratu palih i u povodu rata preminulih rkt. župe Semeljci, HDA, ZMK, M-3482. Usp. Matica umrlih Semeljci 1900.-1926., HDA, ZMK, M-3389.

Na groblju u Semeljcima, na grobu Marije Mihaljević, rođene 1910. i umrle 1997., upisan je; i sa fotografijom; i njezin otac Marijan Mihaljević, rođen 1891., a koji je poginuo 14. kolovoza 1914.:

"Ovdje počiva
u Miru Božjem
Marijan Mihaljević
rođ. 1891. poginuo 14.8.1914.
..."

Groblje Kešinci

Na groblju u Kešincima, na nadgrobnom spomeniku obitelji Wiland, upisan je; i sa fotografijom; i Wendelin Wiland, rođen u Kešincima 12. kolovoza 1895., a koji je kao pripadnik 78. domobranske pukovnije preminuo u Stanislavu u Galiciji[36] 6. srpnja 1916., te bio pokopan idućega dana na mjesnom groblju u Stanislavu:[37]

"...
Wendelin Wiland
gest. am Schlachtfelde bei
Stanislau am 6. Juli 1916
im 21 Lebensjahre
..."

36 O borbama u Galiciji kod Stanislava (Stanislau/Ivano-Frankivsk) u ljeto 1916., usp. S. Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna poviest i Prvi svjetski rat*, str. 601.-605.; M. Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*, str. 483.-484.

37 U ratnoj matici umrlih je navedeno da je preminuo u "Kirurškoj skupini prof. dr. M. V. Ruškovski u Stanislavu", što upućuje na zaključak da je preminuo od posljedica ranjavanja. Matica u ratu palih i u povodu rata preminulih rkt. župe Semeljci, HDA, ZMK, M-3482.

Groblje Vrbica

Na groblju u Vrbici, na grobu obitelji Barić[38], upisan je; i sa fotografijom; i Đuro Barić, sin Marina i Eve, pripadnik 28. domobranske pukovnije, rođen 1895., a koji je poginuo u Rusiji 1915.[39]:

"...
i sin Đuro
poginuo u Rusiji 1915.
u 20. godini
..."

Na groblju u Vrbici, na grobu obitelji Vranješević[40], upisan je; i sa fotografijom; i Jakša Vranješević, sin Antuna i Kate, rođen 1897., a koji je koji je od posljedica ranjavanja preminuo u mjestu Jurkuc u Bukovini[41] 4. lipnja 1916.[42]:

"...
Jakša Vranješević
koji je za kralja i dom umro
u Bukovini u Jurkuc
dne 4. lipnja 1916. u 19. god. života
..."

38 Barići su starosjedilački šokački rod u Vrbici, koji se u selu spominje od početka 18. stoljeća. Usp. M. Marković, "Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja", str. 341.; Tomo Šalić, *Vrbica u Đakovštini 1330-1990.*, Vinkovci, 1990., str. 28.; M. Marković, *Slavonija. Povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, str. 228.

39 U ratnoj matici umrlih kao datum smrti naveden je 21. listopad 1918. Matica umrlih Vrbica 1914.-1917., HDA, ZMK, M-3485.

40 Vranješevići su starosjedilački šokački rod u Vrbici, koji se u selu spominje od početka 18. stoljeća. Usp. M. Marković, "Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja", str. 341.; T. Šalić, *Vrbica u Đakovštini 1330-1990.*, str. 28.; M. Marković, *Slavonija. Povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, str. 228.

41 O borbama u Bukovini u ljeto 1916., usp. S. Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna poviest i Prvi svjetski rat*, str. 546.-562.; M. Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*, str. 345.-352.

42 Matica umrlih Vrbica 1914.-1917., HDA, ZMK, M-3485.

Groblje Krndija

Tijekom Prvoga svjetskog rata na raznim europskim bojištima život je izgubilo 18 Krndijaca. Kao austrougarski su vojnici poginuli: Josef Horell, Adam Kapp, Franz Kapp, Michael Kapp, Georg Keller, Stefan Kleschitz, Johann Kramer, Karl Miowitz, Stefan Piocker, Adam Rottenbücher, Johann Rottenbücher, Andreas Schmuck, Sebastian Schwendemann, Lorenz Sieber, Ignatz Stollar i Melchior Zimmermann, te nestali: Julius Lengjal i Josef Maurer.[43]

Mještani Krndije u Prvom svjetskom ratu poginulim i nestalim suseljanima podignuli su 1926. na seoskom groblju spomenik - kenotaf. Prema onodobnom kroničaru:

"Na drugi dan Duhova 1926. doživjela je Krndija rijetku slavu – možemo reći slavu suza!

Na krndijskom groblju na maloj uzvisini podignut je spomenik palim Krndijašima u svjetskom ratu. Na spomeniku su slike palih, a pred spomenikom je improviziran grob, na kojem se sadi živo cvijeće. Na četiri ugla ograde usađene su četiri lipe kao simboli mira onima, kojima su kosti rasijane po svim stranama Europe.

Ovaj je spomenik blagoslovio na drugi dan Duhova preč.[asni] g.[ospodin] [Pavao] Gjelatović [Đelatović] uz asistenciju. Na taj dan se skupilo u Krndiji muževa, bivših ratnika iz okolišnih sela koliko nikad prije ni poslije. Povorka koja je išla iz sela na groblje bila je ovako aranžirana: naprijed školska mladež i ostala mladež, zatim domaća glazba a iz nje postrojeni u četvero bivši ratnici. Zatim su dolazile udovice ili starci vodeći za ruke siročad. U povorci je vladala grobna tišina, samo se iz daljine sa groblja čuo mukli tutanj mužara. Već sam pogled na ovu žalobnu povorku nije ni jedno oko ostavio suho, a kad je prije samoga blagoslova još govornik svima u sjećanje dozvao slatke časove obiteljske sreće u tihom seoskom životu i grozote rata, koji je mnogu tu tihu sreću uništio za uvjek – onda je mnogom u ratu otvrdnulom mužu kanula suza niz obraz a ona siročad i starci lišeni potpora starosti svojih briznuli su u grčevit plač. Doista – bila je svetkovina suza."[44]

---

43 M. Stolz, *Krndija Heimatbuch. Slawoniendeutsches Dorf ausgelöscht*, str. 11.; V. Geiger, "O nekim popisima poginulih, nestalih i od posljedica rata preminulih vojnika iz Đakova i Đakovštine u Prvom svjetskom ratu", str. 96.-97. Od svih navedenih, tek je Michael (Mijo) Kapp zapisan i u Matice u ratu umrlih župe Punitovci. Matica u ratu umrlih Punitovci 1914.-1918., HDA, ZMK, M-3475.

44 Ivan Berti, "župa Punitovci u prošlosti i sadašnjosti", *Narodna obrana* (Đakovo), god. XII. (VIII.), br. 4, 24. I. 1931., str. 2. i br. 7, 14. II. 1931., str. 1. Usp. Arhiv župe Punitovci, *Spomenica Župe Punitovci* [Prilog: Ivan Berti, *Župa Punitovci u prošlosti i sadašnjosti*, str. 53.-54.]; A. Dević, F. Zefiq, *Župa Vuka*, str. 85.

Kenotaf u Krndiji ustvari jedini je spomenik poginulim i nestalim u Prvom svjetskom ratu na području Đakova i Đakovštine.

Kenotaf u Krndiji ustvari jedini je spomenik poginulim i nestalim u Prvom svjetskom ratu na području Đakova i Đakovštine

Mnogobrojna spomen-obilježja, spomenici, spomen-ploče, te groblja i grobovi iz Prvoga svjetskog rata u međuvremenu su uništeni i izgubio im se svaki trag. I kenotaf poginulim i nestalim vojnicima u Prvom svjetskom ratu u Krndiji znatno je oštećen. Keramičke fotografije vojnika Krndijaca, od ukupno 16, na kenotafu su osim dvije porazbijane, a središnji dio, najvjerojatnije natpis, kenotafa potpuno je uništen, te nije poznato što je sadržavao.

**

Kenotafe u Đakovu i Đakovštini podizali su svojim najbližima poginulim u Prvome svjetskom ratu, bez obzira na nacionalnu/etničku i vjersku pripadnost; i Hrvati i židovi i Nijemci i Slovaci. Uz to, primjeri iz Đakova i Đakovštine, sa devet grobalja, potvrđuju da su kenotafe podizali svojim najbližima pripadnici različitih društvenih slojeva; i trgovci i obrtnici i zemljoradnici.

U svim religijama i vjerovanjima svih civilizacija i naroda grob je svetinja.

U ime vječnosti i zemlje koja ih je rodila trebalo je podići kenotafe, simbolične grobove vojnika čija su tijela ostala na nekoj od bojišnica, ali čiji su posmrtni znaci u zavičaju i tako omogućiti najbližima da ih simbolično pokopaju.

SUMMARY

Branko Ostajmer, Vladimir Geiger

MONUMENTS – CENOTAPHS ERECTED IN HONOUR OF THE FALLEN AND MISSING SOLDIERS, AND THOSE WHO HAD DIED FROM THE CONSEQUENCES OF THE WAR, FROM THE TOWN OF ĐAKOVO AND ĐAKOVO REGION DURING THE FIRST WORLD WAR, 1914-1918

Cenotaph is a Greek word which means “empty tomb” (kenós- empty + táfos- tomb). It is a symbolic tomb erected in memory of the deceased whose body is located in another place, in most cases somewhere far away. Cenotaphs erected to warriors, and the soldiers from the First World War can be seen in the city and village cemeteries all across Europe, and also in Croatia. Those are the tombs of soldiers whose bodies remained in the battlefields, but whose tombs are in their homeland.

The cenotaphs erected to the fallen soldiers from the First World War can be found both in the town of Đakovo and the Đakovo Region. Cenotaphs are not numerous, but provide us with very strong imagery, enabling us to better understand the human losses Đakovo and the Đakovo Region had suffered during the First World War, and the traumas brought on by the war. Croatians, Jews, Germans and Slovaks erected them in memory of their deceased, who died in the First World War, regardless of their national/ethnic and religious affiliation. Also, the examples from nine cemeteries in Đakovo and the Đakovo Region confirm that members of different social classes, merchants, craftsmen, and peasants erected the cenotaphs for their loved ones. The cenotaphs are indispensable in understanding of the culture and the way people express grief. Namely, cenotaphs are the place where we commemorate the deceased, and where we mourn our loved ones as individuals, as family or as a group.

 ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2013.) str. 157-178

Biskup Josip Juraj Strossmayer i zajednica Milosrdnih sestara sv. KriŽa

UDK 271-055.2 Milosrdne sestre svetoga KriŽa (497.5 Đakovo)

Estera Radičević
Samostan Milosrdnih sestara Sv. KriŽa, Đakovo

Na poziv biskupa Josipa Jurja Strossmayera zajednica Milosrdnih sestara sv. KriŽa preuzela je u Đakovu 1868. godine odgojno-prosvjetni rad u školama kao i rad u maloj vlastelinskoj bolnici. Odakle je biskup doznao za novu redovničku DruŽbu, koja je bila osnovana, 1856. godine, i kako je došao na misao da ove sestre pozove u Đakovo. Na ova pitanja Želi odgovoriti ovaj prikaz.

Ključne riječi: biskup Strossmayer, sestre sv. KriŽa, dolazak sestara.

„Sve za vjeru i domovinu!“ Ovim geslom obrazloŽio je mladi biskup Josip Juraj Strossmayer, program svoga rada i biskupskog djelovanja, kada je na prijedlog hrvatskoga bana Josipa Jelačića bio imenovan đakovačkim biskupom 8. 11. 1849. godine.

Bog mu je darovao dug Život – umro je u dobi od 90 godina, što za ono vrijeme nije bilo baš uobičajeno. Talente i sposobnosti kojima je bio obdaren umnoŽio je mnogostruko, te se angaŽirao ne samo na crkvenom i političkom planu, nego se zauzimao i za ekonomski, kulturni, prosvjetni i svaki drugi napredak naroda. Do danas nije do kraja istraŽen i valoriziran njegov Život.

I. Biskup Strossmayer i sestre sv. Križa prije dolaska u Đakovo

Poznato je da je Družba milosrdnih sestara sv. Križa osnovana u Švicarskoj, sredinom XIX. stoljeća, točnije 1856. godine, a utemeljitelj je bio kapucin Teodozije Florentini (1818.-1865.), uz suradnju s. M. Terezije Scherer (1825.-1888.), prve generalne poglavarice zajednice. Prije svega postavilo nam se pitanje o prvim dodirima biskupa i nove redovničke Družbe. Nigdje nije izričito zapisano kada, gdje i na koji način se dogodio susret biskupa i sestara. Moguće je ipak, iščitavajući dokumentaciju, zaključiti da se prvi susret biskupa Strossmayera i sestara sv. Križa dogodio baš ovdje u Đakovu. O tome čitamo barem na dva mjesta. U spomenici koja je izdana za zlatni jubilej biskupske službe stoji sljedeće: „Tri godine iza smrti o. Teodozija stiže u Ingenbohl, u kuću maticu, iz Djakova tadašnji dvorski kapelan našega biskupa i od 1865. kateheta u preparandiji Ženskoj, Osječanin Antun Pinterović, da u ime biskupa, koji je još g. *1857. saznao za Kongregaciju sv. Križa (po sestri Eugeniji, sakupljajućoj milostinju u Djakovu za dobrotvorne zavode u Švicarskoj),* (podvukla s. M.E.) pozove sestre u samostan djakovački, za odgoj mladeži i dvorbu bolesnih“.[1] Drugi izvor koji potvrđuje ovu tvrdnju su pisma spomenute s. Eugenije Welz, koje je iz samog Đakova pisala Majci M. Tereziji Scherer, generalnoj poglavarici u Ingebohl. Sestra Eugenija obišla je, sakupljajući milostinju za ustanove koje je osnovao i uzdržavao o. Teodozije, gotovo cijelu Europu. Iz njezinih pisama doznajemo da je zbog te dužnosti prokrstarila i cijeli teritorij Austro-Ugarske države.[2] U Đakovo je stigla u pratnji s. Albertine. Pismo datirano 20. ožujka 1857. godine pisala je iz Đakova. Među ostalim u njemu stoji:

„Poštovana i draga Časna Majko! Dragoj i poštovanoj Časnoj Majci šaljemo 1000 fr. (forinti) što smo u Pečuhu (Fünfkirchen) dobile kao milostinju, a također ćemo još dobiti. 5. 3. napuštamo Pečuh te u pratnji gosp. tajnika idemo u Šikloš, gdje ćemo stanovati kod franjevaca. Rezultat – samo 102. fr. Putovale smo u pratnji patra gvardijana u Berement, čiji je župnik brat njegove ekselencije u Wesprimu. Rezultat 32 fr. Od tamo idemo u Dardu – rezultat 103 fr; u Beli (Manastir) samo 27 fr. To su mala sela. Uputili su nas tamo kako bismo sigurno putovali. 12.3. napustile smo Madžarsku da posjetimo neke gradove u Slavoniji. U Osijeku smo dobile 357 fr. *18. 3. došle smo u Đakovo.* (podvukla s. E.) , gdje

1 Usp. Matija Pavić-Milko Cepelić, Biskup Josip Juraj Strossmayer, Reprint, 1994., str. 243.

2 U svojim pismima Majci Tereziji opisuje kuda je sve prolazila. Tako npr. u pismu od 14. 5.1857. piše da su bile u Mohaču, Temišvaru, Olomucu, Banskoj Štiavnica i drugim mjestima. Usp. V. Sievi, R. Gerspacher, „Hochverehrte liebe theuere würdige Mutter!“; Sr. Eugenia Welz, Ihr Leben und Ihre Briefe, Chur 1997., str. 86. s.

slavonski biskup ima svoje sjedište. *S kakvom ljubaznošću i radošću nas je primio biskup Josip Juraj Strossmayer, uistinu je vrijedno divljenja.* Darovao nam je 250 fr. U gradu se nema puno toga vidjeti, ali nam je dobri i dragi gospodin savjetovao (i dao preporuke) da putujemo dalje po njegovoj biskupiji. Preporučio nam je neke gradove u Turskoj (Srbiji). Tamo smo u Zemunu posjetile bogatog pašu koji ima više od 50 Žena, (…). Voljela bih da naši kod kuće vide čudesne nošnje tih Žena i gospode. Ali nijednoj nije moguće vidjeti ni nos, ni usta, jedva se naziru samo oči. (…) Nakon posjeta nekim mjestima, vratit ćemo se u Đakovo, da u biskupskoj rezidenciji provedemo uskrsne blagdane. Molim šaljite pisma na biskupsku rezidenciju u Đakovu. Ako Časna Majka nema vremena poštovanom biskupu Strossmayeru odgovoriti na njegovo pismo[3], molim da mu se u mojem pismu zahvalite i zamolite da mu to prenesemo. Draga Časna Majka zna kako treba i kako je bolje".[4] Na više mjesta u pismima koje piše iz ovoga kraja s. Eugenija svjedoči o dobroti, plemenitosti i paŽnji biskupa Strossmayera prema njima. Dopustio im je da kod sestara Milosrdnica koje su djelovale u Đakovu, u Velikom tjednu obave duhovne vjeŽbe, ali kako dozvola od generalne poglavarice nije na vrijeme stigla, nisu to mogle učiniti, samo su se ispovijedale, kako je propisano, (svaki tjedan) i na Veliki četvrtak pričestile. Koliko je ova duŽnost, prošnja, sestri bila mučna i teška, govori i rečenica „Kad bi mi Bog dao krila da poletim do nogu oca (Teodozija) ili do drage Majke. Imala bih mnogo, mnogo reći i pitati. Na ulici ne pričamo mnogo, a kod kuće imamo nešto za pokrpati i molitve, pa pazimo da ne pričamo tako da potičemo zavist i častohleplje. Tako prolaze dani u ljubavi i patnji, dok dragi Bog drugačije ne odredi."

U drugom pismu datiranom 17. travnja 1857. godine, također iz Đakova, s. Eugenija, uz izvještaj o sakupljenom novcu, opisuje i putovanja od mjesta do mjesta. „Sutra 18. 4. putujemo u Vinkovce, Nuštar, Vukovar, Ilok, Mitrovicu, Rumu, Karlovce, Petrovaradin, Zemun i Novi Sad. Imamo pisma (preporuke) za pravoslavne svećenike i patrijarha. Za tri tjedna biti ćemo s BoŽjom pomoći u Temišvaru u biskupskoj rezidenciji. Preporučeno nam je da se prije dolaska javimo biskupima, kako bi bili upoznati sa skupljanjem; ja sam to od Stuhlweissenburga (Szekesfehervar) i činila. Sve što doprinosi sakupljanju, treba i učiniti. Još nešto, njegova biskupska milost, zahvaljuje za pismo kojim ste ga počastili. Odmah mi ga je dao pročitati. Za stolom se u nazočnosti gostiju očitovao, kako Želi da mu draga časna Majka bude direktor, radi izvrsnog pisanja.

3 Arhiv provincijalne kuće u Đakovu (dalje APKĐ), Chronik-Zapisi, 1868.-1951., str. 1. Za pretpostaviti je da je biskup već sada uputio pismo generalnoj poglavarici, jer je na jednom mjestu u arhivu zapisnao."Bischof Strossmayer, stets wohlwolend gegen die Kreuzschwestern gesinnt, richtete durch Sr. Eugenia sein Gesuch an Mutter Theresia um Schwestern für die Anstalt in Djakovo.".

4 I iz ovoga proizlazi da je biskup Strossmayer već te 1857. godine pisao pismo u Ingenbohl.

I gospodin superior Vas želi upoznati. On nas uvijek preporuča. Drago pismo poštovanog oca (Teodozija) upotpunilo je jučerašnju sreću. Njegovim zalaganjem potaknute smo na veću revnost, jer prema njegovim mukama i žrtvama mi nismo ništa učinile."

Pismo datirano 21. travnja 1857. pisala je s. Eugenija iz dvorca grofa Eltz u Vukovaru i sadrži izvještaj o sakupljenom i poslanom novcu, kao i posebnu napomenu kako im tajnik biskupa Strossmayera uvijek izlazi ususret i daje dragocjene savjete kako najsigurnije i najbrže poslati novac, kako se ne bi dogodilo da negdje na putu nestane. Biskup ih je upozorio da je bečka policija vrlo oštra, te može zabraniti slanje novca putem pošte, u pismima, kako ga je sestra većinom znala poslati. On je sigurno imao različitih iskustava s policijom. Dok obilaze područje Srijema stanovat će kod župnika u Karlovcima pa neka se sva pošta šalje na adresu župnika u tom mjestu. Već 10. svibnja su sestre u Temišvaru. Bila su to naporna putovanja i trebalo je ne samo fizičke kondicije, nego i duševne snage u susretima s različitim ljudima i situacijama.

Iz pisma pisanog iz Novog Sada s nadnevkom 14. 5. 1857. doznajemo smjer kretanja ovih dviju putnica. Sestra piše: „26. 4. napuštamo poštovanu gospodu u Vukovaru, i odlazimo u Ilok, pa u Mitrovicu, Rumu, Karlovce. 4. svibnja otputovale smo u Petrovaradin. Ovdje smo sakupile 89 guldena, ali je vojnicima poslano jedno pismo, no još ne znam njihov uspjeh. 8. svibnja prelazimo Dunav i opet smo u Madžarskoj. U Novom Sadu sakupile smo 120 guldena, a sutra idemo u Zemun, pa u Beograd i Pančevo, a onda u Temišvar i Transilvaniju." [5] Put ih je zatim vodio preko Slovačke, Češke i Austrije natrag u Švicarsku, kamo su se vratile u svibnju.

Potvrdu da su ove dvije sestre prolazile Slavonijom nalazimo i u Kronici franjevačkog samostana u Cerniku. Tamo čitamo za ožujak 1857. godine –: „U ovom se kraju pojaviše dvije redovnice Trećeg red(a) O.(ca) Fran(je) od s.(vetoga) Križa iz grada Chura u švicarskom kantonu Graubünden. Jedna se zvala Eugenija a druga Albertina. (Željele su) sakupljati milostinju za novi samostan i bolnicu u svojoj kući. Ovdje su boravile 28. i slje.(dećih dana) mjeseca ožujka, a bile su u gostima vlastelinstva. Poslije 1. travnja su u pratnji g.(ospodina) vrlo štovanog de Müllera otišle u Požegu" .[6] O istoj stvari piše i o. Julije Jančuga u svojoj knjizi „Povijest Cernika": „Dvije časne sestre trećeg reda svetog Franje, zvane križarice (od svetog Križa) Eugenija i Albertina, iz švicarskog grada Chura, kanton Graubünden, došle su ovamo skupljati milodare

5 Usp. V. Sievi, nav. djelo., str. 95. s.

6 Kronika franjevačkog samostana u Cerniku, II dio, protocollum Rerum Momorabilium Conventus Cernekiensis PP. Franciscanorium ab anno 1842.-1901., str. 70.

za gradnju svoga samostana i bolnice. Boravile su kao gošće u vlastelinskom dvorcu od 28. ožujka do 1. travnja 1857. Tada u pratnji vlastelina de Müllera odoše u Požegu".[7]

Da se u Đakovu dogodio, slobodno se može kazati, povijesni susret biskupa Strossmayera i Milosrdnih sestara sv. Križa, piše i s. Clarissa Rutishauser u svojoj knjizi „Die Liebe erobert die Welt", kada kaže da je biskup upoznao sestre koje su sabirale milostinju i nije ih nikada zaboravio.[8] U arhivu provincijalne kuće u Đakovu, zapisano je također na nekim mjestima, o ovim susretima, kao npr. u knjizi „Chronik-Zapisi" gdje je zabilježeno sljedeće: „Bilo je to u vrijeme, kad je s. Eugenia Welz, popraćena blagoslovom i preporukom preuzvišenog biskupa Strossmayera, nekoliko puta proputovala biskupijom sakupljajući milostinju za djela oca Teodozija."[9]

Biskup Strossmayer i majka Marija Terezija Scherer

Od 1856. do 1866. godine žensku pučku školu u Đakovu i preparandiju vodile su sestre Milosrdnice sv. Vinka Paulskoga. One međutim 1866. napuštaju Đakovo i vraćaju se u Zagreb, te je biskup Strossmayer bio prisiljen tražiti nove suradnice. Biskup nije zaboravio sestre sv. Križa koje su boravile kod njega prije gotovo deset godina (1857.) sakupljajući priloge za pothvate o. Teodozija u Švicarskoj i drugdje. Stoga se obratio generalnoj poglavarici s. M. Tereziji Scherer u Ingenbohl da bi u Đakovo poslala sestre koje bi preuzele rad u školama. Što je prevagnulo u korist biskupa Strossmayera, jer je skupina sestara već bila spremna otići u Sjevernu Ameriku, teško je dokučiti. I Slavonija i Amerika bile su za ono doba „na kraj svijeta". Ipak odlazeći u Đakovo, sestre su išle tamo gdje je prije njih bila barem jedna koja im je sigurno dala prve informacije i pretpostaviti je da su preporuke s. Eugenije bile ključne za njihov dolazak. Ona je zajedno sa s. Albertinom uživala gostoprimstvo biskupa Strossmayera dulje vrijeme, po njegovoj preporuci mogla sigurno putovati dijecezom i unatoč raznovrsnim teškoćama svugdje dobro došla. Pretpostaviti je da se zbog toga i generalna poglavarica osjetila na neki način obvezna izići ususret biskupovoj molbi. Tako je prvih deset sestara u tri navrata stiglo u Đakovo. Prvih šest, pod vodstvom s. Justine Straub, poglavarice stiglo je u Đakovo 7. lipnja 1868., jedna u kolovozu, a

7 Jančuga, Julije, Povijest Cernika i cernička samostanska kronika, Požega 1980., str. 258.

8 Usp. M. Clarissa Rutishauser, Mutter Maria Theresia Scherer, Leben und Werk, Zweite Ausgabe, Theodosius Verlag Ingenbohl, 1967., str. 196.

9 APKĐ, Chronik-Zapisi, Nr. 23., 1868.-1951., str. 1.; Vidi također bilješku br. 3. ovdje.

Majka Terezija i o. Teodozije planiraju gradnju Kuće Matice (crtež)

ostale tri u rujnu. Korespondenciju i sve dogovore oko dolaska, smještaja i svega ostaloga vodio je biskupov ceremonijar Antun Pinterović, kojega je biskup imenovao budućim duhovnikom i ispovjednikom sestara. I majka Terezija i biskup Strossmayer željeli su da ova filijala odmah od početka dobije određenu samostalnost, jer je od početka bilo planirano da će se osnovati provincija. Nitko nije ni slutio da će do toga doći jako brzo. Osnutak provincije unesen je i u Ugovor koji je sklopljen između Biskupije i Družbe. Točka br. 3 ugovora glasi: „Zbog posebnog položaja i velike udaljenosti učinit će generalna poglavarica iznimku, te će već od početka filijala u Đakovu biti samostalna, što inače do sada nije bilo uobičajeno.“ Paragraf 4 pojašnjava ovu odredbu: „Zavod u Đakovu će od početka biti glavna filijala. (…) Kuća Matica će kasnije ovdje osnovati provinciju Slavonija.“[10] A u pismu biskupu od 21. siječnja 1868. majka Terezija piše da bi u Kuću Maticu trebao doći duhovnik koji će brinuti za sestre, kako bi upoznao duh Družbe i sestrama dao prve poduke iz hrvatskoga jezika, jer će „tako biti moguće prevesti na narodni jezik sveta Pravila i propisane molitve.“[11] Stoga je u Švicarsku otputovao Antun Pinterović, koji će sestre i dopratiti u Đakovo. Došavši u Đakovo sestre su prionule učenju hrvatskoga jezika, koji je, kako je s. Justina pisala, za njih bio veoma težak. Među prvih deset sestara bila je jedna učiteljica glazbe, najmlađa među njima, Krescencija Schelheimer s. Maximiliana, rođena 1845. godine u Dietenheimu u Württembergu. Prve zavjete položila je 1865. godine, a umrla u Đakovu od tuberkuloze 11. svibnja 1869., u dobi od 24 godine. Bio je to veliki udarac za mladu zajednicu. Ova vijest zatekla je generalnu poglavaricu u Gornjoj Austriji, u St. Florianu, gdje je obavljala vizitaciju. Odmah je pohitala u Đakovo. Sa sobom je povela novu glazbenu silu – s. Hubertu Brem, a iz filijale Aranyos-Maroth u Madžarskoj uzela je s. Adelheidu Dilenz i došla u Đakovo 5. lipnja 1869. godine. S. Maksimilijana je već mjesec dana bila u grobu, a poglavarica s. Justina se

10 APKĐ, Ugovor između Generalata i Biskupskog ordinarijata u Đakovu, 27. 5. 1868.; Usp. Chronik-Zapisi, Nr. 23., 1868.-1951., str. 3.

11 APKĐ, Usp. Proširena kronika, str. 2.

nikako nije mogla priviknuti na ovo okruženje. Ni dobrota biskupa Strossmayera nije mogla puno pomoći. Dolazak Majke Terezije donio je sestrama veliku radost. Njezina ljubav, mudrost i razboritost učinile su čudo i našle put i sredstva da se teškoće nadvladaju i nastavi započeto djelo. U dogovoru s biskupom, a prema već potpisanom ugovoru, 11. lipnja 1869. godine uspostavljena je provincija,[12] a za prvu provincijalnu poglavaricu imenovana s. Adelheid Dillenz.[13] Kako je madžarska filijala u Aranyos-Marothu bila do sada pod upravom Kuće Matice, Majka Terezija je odredila da će odsada pripadati novoosnovanoj provinciji u Đakovu. Tako je ovo prva podružnica nove provincije. Provincija je i pravno utemeljena prema kanonskim, crkvenim i državnim propisima i zakonima. Tako nije bilo nikakve zapreke daljnjem djelovanju sestara.[14] Nakon što je ohrabrila i oduševila sestre za nove žrtve 12. lipnja otputovala je generalna poglavarica natrag u Švicarsku. S njom se vratila i s. Justina, prva poglavarica zajednice u Đakovu. Kronika ne bilježi neke detalje iz susreta Majke Terezije i biskupa Strossmayera, što bi nas svakako više zanimalo. Susret i razgovor obje strane donio je plod u osnutku provincije i uspostavi svih institucija koje su potrebne za njezino funkcioniranje, a što se bez dozvole biskupa ne bi moglo učiniti. Majka M. Terezija provela je u Đakovu tjedan dana, što nije bilo malo vremena. Željela se sama osvjedočiti o situaciji, o poslovima koje su sestre trebale preuzeti, o odnosima sestara s biskupijom, s ljudima, kao i međusobno. Po uputama generalne poglavarice 28. kolovoza 1869. godine održane su u Đakovu prve duhovne vježbe. Završetku duhovnih vježbi pribivao je biskup Strossmayer i osobno primio u novicijat prve tri kandidatice[15]. Bile su to: Marija Trautner, koja je dobila ime s. Karolina, a bila je rodom iz Rohrbach-a, Gornja Austrija, Franciska Falkner – s. Monika, iz Öpping-a, Gornja Austrija, te Franciska Ottl – s. Marta, iz Lenbach-a, Gornja Austrija. Sada je provincija počela živjeti novim životom, jer su sestre naučivši jezik započele rad u školi. Njihov rad i snalaženje pratio je biskup Strossmayer svojom brigom i svakovrsnom pomoći.

---

12 Tako se s pravom može kazati da je rođendan provincije u Đakovu 11. lipnja 1869. godina, bez obzira što su sestre stigle u Đakovo godinu ranije.

13 Zanimljivo je da je u Ugovoru naznačeno da će se provincijalna poglavarica imenovati na neodređeno vrijeme. Kasnije je određen mandat, na tri godine, koje mogu biti produžene. Najdulje provincijalna poglavarica može vršiti službu devet godina, osim u izvanrednim vremenima, kada može biti i dulje.

14 Po državnom zakonu (Austro-Ugarske) svaka redovnička zajednica koja je priznata od Crkve smatra se pravnim tijelom, a njezini, po Pravilima, izabrani poglavari, jesu pravni zastupnici dotične zajednice. Prema crkvenom zakonu ne zahtjeva se sa strane države posebno odobrenje ili priznanje za dolazak jedne od Crkve odobrene Družbe u područje koje biskupije. To je stvar dogovora između Ordinarijata i državnih vlasti.

15 Otada, pa sve do najnovijeg vremena, bilo je uobičajeno da na završetak svakih duhovnih vježbi dođe biskup, ili njegov zamjenik, ako je on osobno bio spriječen. Danas biskup ordinarij pribiva polaganju prvih i doživotnih zavjeta sestara, kao i slavlju „zlatnog jubileja“ sestara.

Drugi puta je Majka Terezija došla u Đakovo 10. studenoga 1873. godine. Svrha dolaska bila je vizitacija zajednice, koja sada već bilježi petu obljetnicu postojanja. Opaža se napredak u svakom pogledu, a neke probleme Majka Terezija nastoji otkloniti u dogovoru s biskupom. Tako se npr. pojašnjava uloga ravnatelja samostana, koji je po sklopljenom ugovoru imao točno određene kompetencije. On je nadzirao duhovno i gospodarsko stanje samostana. Prvih godina Djuro Streit, koji je bio izvanredni ispovjednik sestara, djelovao je neovisno o ravnatelju, ali nije sve teklo u skladu s propisima Pravila, pa je provincijalna poglavarica, po uputama Majke Terezije, zamolila biskupa Strossmayera da ravnatelj samostana ima sva prava koja ima ravnatelj i u Kući matici, a to znači da i materijalno i duhovno vodstvo bude povjereno njemu. Majka Terezija misli da bi i duhovno i materijalno vodstvo samostana, u rukama jedne osobe, bilo bolje. On mora surađivati s duhovnikom i ispovjednicima sestara, i ne ulazi u njihove ovlasti, ali ima koordinaciju poslova. Brine se i za održavanje duhovnih vježbi sestara, koje se održavaju dva puta godišnje, iako ih ne mora osobno voditi. Sada je na to mjesto imenovan dr. Franjo Šagovac i tu je službu vršio na zadovoljstvo i sestara i biskupa.[16] Dolaze nove kandidatice, ispitima (skrutinijima) novakinja predsjeda biskup Strossmayer. Pri ovoj vizitaciji Majka Terezija posjećuje, osim biskupa, zajednicu novicijata, pučku školu, preparandiju, internat. Primijetila je da su svi, od biskupa, svećenika, učenica zadovoljni radom i odnosom sestara. Nakon što je oduševila sestre za nastavak rada Majka Terezija 18. studenoga odlazi iz Đakova.

Treći pohod Majke Terezije Đakovu zbio se 1881. godine, 14. lipnja. Njezin posjet diktirala je ne samo majčinska ljubav i briga za sestre koje su zbog okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske 1878. godine proživljavale teške dane, jer je vojska okupirala i samostansku zgradu, nego i predstojeći izbor nove provincijalne poglavarice. Majka je Terezija posjetila biskupa Strossmayera, školu, internat, novicijat i kandidaturu. Bila je radosna zbog dobrog duha zajednice. Kod ovoga posjeta Majka Terezija je predsjedala sjednici provincijalnoga vodstva 14. lipnja.[17] Davši upute sestrama otputovala je natrag u Kuću Maticu.

Četvrti puta dolazi Majka Terezija u posjet Đakovu 1. studenoga 1885. godine. Koliko je imala osjećaja i tankoćutnosti vidi se po tome što je sa sobom u pratnju uzela s. Eugeniju Welz, koja je davne 1857. godine uživala gostoprimstvo

16 APKĐ, usp. Proširena kronika, str. 10.

17 Zanimljivo je pročitati dnevni red sjednice: Izbor voditeljice novicijata, Nadzor i održavanje discipline u odsutnosti provincijalne poglavarice; Nadzor ekonomije u odsutnosti poglavarice; Kućni poslovi, rad u vrtu, kupovina i drugo pod nadzorom prov. poglavarice; Razmišljati o otvaranju dječjeg zabavišta i obdaništa. Usp. APKĐ, Protokol 1880.-1907., str. 2.

biskupa Strossmayera i ovdje sakupljala milodare. Njezino veselje je bilo veliko, a biskup se Strossmayer također veoma radovao ponovnom susretu s njom.[18] Između trećeg i četvrtog posjeta Majke Terezije u Provinciji dogodilo mnogo novoga: 4. rujna 1882. izabrana je nova provincijalna poglavarica s. Nikomedija Erb. Izboru je, nakon što je odslužio misu u kapelici, pribivao biskup Strossmayer u pratnji svoga tajnika Milka Cepelića. Iste godine 1. listopada bila je svečana posveta nove katedrale, a u pripremi ove svečanosti aktivnu su ulogu imale sestre. Otvorene su prve dvije filijale izvan Đakova – 1883. ubožnica na Velom Lošinju i 1884. godine ubožnica na Visu. Provincija se brojčano povećala, škole su napredovale. Bio je to posljednji posjet Majke Terezije. Već je bila prilično bolesna. Ipak će još jednom susresti biskupa Strossmayera. U jednom pismu s. Adelheidi Dilenz pita da li joj je biskup izručio pozdrave. Susrela ga je u Rimu u jednoj crkvi gdje je čitao sv. misu, a onda ga iza mise posjetila u sakristiji. [19] Umrla je 16. lipnja 1888. godine. Iako je ostalo malo podataka o susretima Majke Terezije i biskupa J. J. Strossmayera, može se sa sigurnošću kazati da je njihova suradnja bila vrlo dobra, jer su željeli učiniti sve za rast Božjega kraljevstva u srcima mladih i u tom smjeru su išla njihova nastojanja i trud sestara sv. Križa i tada i sada!

Susreo se biskup i s nasljednicom Majke Terezije s. M. Pankracijom Widmer pri njezinom prvom posjetu provinciji od 30. svibnja do 8. lipnja 1893. godine. Provincija slavi 25-godišnjicu postojanja, a s. Pankracija tom prigodom obavlja vizitaciju u provincijalnoj kući, a posjećuje i filijale na Velom Lošinju, Visu i u Vukovaru. Pratnja joj je s. Justina. Susrela se i s biskupom Strossmayerom, koji joj je pohvalio rad sestara i zahvalio za njihovu četvrtstoljetnu prisutnost u Đakovu. U sjemeništu su joj bogoslovi priredili tamburaški koncert, a u pratnji samostanskog duhovnika Pavla Gjelatovića posjetila je jednu seljačku zadrugu u Gorjanima. Bila je fascinirana slogom i skromnošću članova zadruge. 7. lipnja u provincijalnoj kući slavila se 25-godišnjica provincije Slavonija. Skromnoj svečanosti pribivala je generalna poglavarica, biskup Strossmayer i drugi uzvanici. I tom prigodom je Strossmayer izrazio generalnoj poglavarici svoje

18 APKĐ, Tagebuch, str. 20. „1. November 1885. Wohlerv. Frau Mutter M. Theresia Scherer besuchte mit Sr. Eugenia Provinzhaus und blieb hier 8 Tage. In dieser Zeit teilte wohlerv. die Filiale Aranyos der Provinz Mähren zu die Schwestern von der Provinz mussten in Maroth bleiben. Besuche die Schulen und zeigte grosse Interesse für die.“, a u knjizi Chronik-Zapisi, na str. 8 o ovom posjetu stoji zapisano: „Viel Interesse und Verständnis zeigt Mutter M. Theresia für unsere Schulwesen. Der Verlust der Preparandie schmerzt sie. Mit Freude begrüsst sie die Gründung der höheren Tochterschule. Bei ihrem letzten Besuch 1881 gibt sie Anleitungen für die Erziehung der Mädchnen und betont die Notwendigkeit katholischer praktischer Erziehung.“

19 Usp. s. Clarisa Rutishauser, navedeno djelo, str. 198.; To je bio njihov posljednji susret.

zadovoljstvo radom sestara. Sutradan je s. Pankracija otputovala u Švicarsku ponavljajući: „Molimo jedni za druge. Bog vas čuvao!“[20]

II. Biskup Strossmayer i zajednica sestara Sv. Križa u Đakovu

a/ Biskup Strossmayer i Samostan

Već iz prvih pisama i susreta s. Eugenije s biskupom Strossmayerom vidljiva je njegova velikodušnost prema sestrama. U njegovo ime kontakte s generalnom poglavaricom u vezi dolaska sestara sv. Križa u Đakovo vodio je najprije kapitularni vikar F. Troll, a kasnije Antun Pinterović, kojega je biskup imenovao duhovnikom sestara i poslao u Švicarsku da upozna duh Družbe i doprati sestre u Đakovo. U pismu od 21. prosinca 1867. godine Franjo Troll, kapitularni vikar pečuške biskupije u ime biskupa piše: „Na pogled ove samostanske zgrade diže se i nehotice k Bogu uzdah: Gospodine, pošalji pobožne radnike u ovu kuću. – Časna Majko, smilujte se ovoj kući i pošaljite sestre. Uvjeren sam, da ćete si time sagraditi tisuću stepenica u nebo!“[21] Kapitularni vikar, koji je uživao povjerenje biskupa, sigurno je s njegovim znanjem, možda i po njegovoj preporuci, napisao ove riječi. O prvom susretu i prvim kontaktima sa sestrama u Đakovu saznajemo iz dva pisma koje je s. Justina, prva poglavarica, pisala Majci M. Tereziji. Prvo pismo s nadnevkom 16. lipnja 1868., dakle samo deset dana po dolasku, donosi nam prve utiske i doživljaje sestara. U pismu, među ostalim, čitamo: „Sretno smo stigle u daleku Slavoniju, dakako umorne i iscrpljene. (…) Našle smo ovdje mnogo toga lijepog. Lijepu veliku kuću, krasne prostrane sobe, neke dapače elegantno uređene. Soba sestre nadstojnice više bi odgovarala kakvom milostivom gospodinu opatu nego siromašnoj redovnici. Inače nedostaje mnogo toga što bi bilo korisno i potrebno. Mnogo toga treba popraviti i preurediti. Premda je s. Bazilija (jedna od sestara Milosrdnica koje su ostale u Đakovu) radila i preko svojih slabih sila, nije mogla sve učiniti u tako velikoj kući. Veoma se obradovala našem dolasku. Razborita je, ponizna i skromna. Ne znam kako bismo inače s ovim narodom. Nitko ne zna njemački, pa ni bolesnici. Jezik je težak, imat ćemo zbog toga velikih poteškoća. U svim školama moraju poučavati na hrvatskom jeziku. *Njegova Preuzvišenost primila nas je veoma dobrostivo, očinski.* (podvukla s. E.) Ohrabrile su nas njegove srdačne riječi. Velike nade polaže u nas. Uvjeren je da ćemo Samostan i Zavod opet dovesti u red. Uopće

20 APKĐ, Tagebuch str. 25., Proširena kronika, str. 30., Kronika I., str. 16.
21 APKĐ, usp. Proširena kronika, str. 2.

očekuje puno od nas, osobito krepost i savršenost. Dao Bog da odgovorimo svim tim očekivanjima. (…).

U drugom pismu od 29. lipnja iste godine, piše s. Justina opet o biskupovoj dobroti prema njima. Pomogao im je novčano. U ime putnih troškova dao im je 500 forinti. Po njezinim riječima biskup je jedan od najdobrostivijih ljudi. U to kratko vrijeme posjetio je samostan nekoliko puta. Pri jednom posjetu je rekao: „Vi ovdje nemate nikoga. Ja sam vaš otac. To neću biti samo imenom, moram imati i srce oca! A to on ima! Štogod ga molimo dade nam! Već smo se priučile, najbolje s. Krispina. U bolnici nema previše bolesnika. Zasad može s. Maura biti sama kod bolesnika. (…) Hrvatski jezik je težak. Znamo nekoliko riječi. S. Angelina nešto više. Nemamo vremena za učenje, dosad nismo imali pouke. Mislim da bi bilo dobro poslati ovamo mlade sestre (a ona je bila najstarija od njih deset – imala je 42 godine!) učiteljice, one će lakše naučiti jezik. Njegova Preuzvišenost imenovala je gospodina Pinterovića direktorom, no njemu nije dobro, bojim se da neće dugo živjeti. (…)“.[22]

Zgrada prve provincijalne kuće, internat i škola u Đakovu

Biskup je od sestara tražio najprije krepostan redovnički život. Zato se brinuo da imaju dobro duhovno vodstvo. Svaki dekret imenovanja ispovjednika ili duhovnika popratio je pokojim očinskim savjetom. Tako Josipu Šestaku, kad ga je imenovao duhovnikom i ispovjednikom, piše kako se uzda u njegovu pobožnost, poniznost i kršćansku ljubav. Premda je mlad i neiskusan biskup zna da ima dobru volju. Zato mu savjetuje neka puno moli, razmatra i čita duhovnu literaturu. Pri imenovanju dr. Ivana Koharića samostanskim ispovjednikom i propovjednikom piše: „Uočiv vaše dosadašnje revno i neporočno službovanje u svojstvu duhovnog pomoćnika, zatim vaše znanstveno izobraženje kao i blagu ćud, obnašao sam imenovati vas redovitim ispovjednikom i propovjednikom milosrdnih sestara i ostalih pitomica ovomjesnog samostana, nadajući se da ćete kao učitelj odgoja i obuke na djevojačkom učiteljištu točno, savjesno i ozbiljno obavljati, zato stavljamo u vas povjerenje. Daljnje naputke glede službe duhovnika, dobit ćete od samostanskog vrhovnog ravnatelja prečasnog

22 APKĐ, Pisma s. Justine Straub

gospodina kanonika Franje Šagovca, prema kojemu kao takovu uvijek imate biti pristojni i poslušni.“[23] Strossmayer je od početka velikim zanimanjem pratio Život i rad sestara. Pribivao je svim redovničkim svečanostima, primao zavjete sestara, primao kandidatice u novicijat, prisustvovao skrutinijima novakinja. Na završetku duhovnih vježbi 5. rujna 1869. prima prve tri kandidatice u novicijat. On je 6. rujna 1882. prisutan pri izboru nove provincijalne poglavarice. Izabrana je s. Nikomedija Erb. Za razliku od početaka Družbe, sada je služba provincijalne poglavarice, po propisima Konstitucija ograničena na tri godine. Strossmayeru je bilo stalo da s. Nikomedija bude 1885. imenovana i za daljnje trogodište, a budući da Majka Terezija to nije mogla sama odlučiti, biskup je pisao na Kongregaciju za biskupe i redovnike u Rim, i dobio dozvolu za daljnju službu s. Nikomedije. On sam joj javlja odgovor Kongregacije: „Uslijed ovostrane moje molbe od 1. studenoga ove godine (1885.) izvolila Vas je Kongregacija stožernika, biskupa i redovnika u Rimu rješenjem svojim od 30. novembra t. g. broj 23.979 i za buduće trogodište potvrditi u svojstvu provincijalne nadstojnice…“[24]

Unatoč biskupovoj dobroti sestre su u mnogočemu oskudijevale. Za vrijeme okupacije BiH u samostanskoj zgradi je bila vojska, koja je otišavši iz Đakova za sobom ostavila devastiranu zgradu, koju je trebalo iz temelja obnoviti. Kako nema dovoljno sredstava sestre odlaze u sakupljanje milodara. Biskup piše preporuku svećenicima da sestrama izađu ususret i pomognu im, jer njegov prilog za obnovu nije bio dostatan. On piše:

„Štiocu pozdrav u Gospodinu! Časne sestre koje se budu nazočnim Našim listom iskazale, kao pripadnice đakovačkog samostana milosrdnih sestara svetog Križa, kojemu je dozvolom Visoke kraljevske zemaljske vlade u Zagrebu … sabiranje dobrovoljnih prinosa na području Kraljevine Hrvatske i Slavonije tečajem vremena od šest mjeseci dozvoljeno, ovime svim, najpače časnoj gospodi i braći svećenicima najtoplije u Gospodinu preporučujemo. Dobri Bog stostruko naplatio svaki milodar i svaku uslugu na korist ovome samostanu, kojemu je zadaća podupiranje siromaha, bolesnika i siročadi.

U Djakovu, 2. 7. 1884. Josip Juraj Strossmayer biskup“[25]

Za prošnju su bile određene s. Ana, s. Roza, s. Klementina i s. Magdalena.[26]

---

23 Usp. Vidović, s. Kasilda, Josip Juraj Strossmayer i djelovanje Sestara sv. Križa, U Zbornik „Kačić“, God. XIV, Split 1982., Posebni otisak, str. 232.

24 APKĐ, Br. 8/1885.

25 Usp. Vidović, s. Kasilda, nav. dj. str. 237.

26 APKĐ, Protokol, Sitzung 24. Jun 1884., str. 24., Chronik-Zapisi, Nr. 23, str. 7. Iako im je biskup izlazio ususret na razne načine sestra je zabilježila: „Obschon Bischof Strossmayer seiner Stiftung als väterlicher Wohltäter, Beschützer und Berater grossmütig beistand, konnte er dennoch nicht für alle Bedürfnisse des

I u svakom drugom pogledu izlazio je biskup sestrama ususret i pomagao im je, na razne načine. Godišnje su sestre dobivale određenu količinu drva iz vlastelinskih šuma, a stoka je mogla besplatno pasti na pašnjacima. Zabilježeno je da je biskup darovao sestrama dva konja i kola, za što su mu bile veoma zahvalne, jer im je to bilo potrebno i dobro došlo.[27] Isto tako daruje Samostanu veliku sliku, ručni rad, koju je sam dobio na dar, a predstavlja biskupa. Daruje također veliku fotografiju svoga portreta velikoga formata koju je izradio poznati sarajevski fotograf Stjepan pl. Osskoj.[28] Nije bilo gosta koji je posjetio biskupa a da ga on ne bi poveo u posjet Samostanu i školama. Ti posjeti rezultirali su otvaranjem prvih filijala izvan Đakova. Tako je na molbu grofa Koste Vojnovića, koji je bio česti gost biskupa Strossmayera i na njegovu preporuku otvorena prva podružnica izvan Đakova – ubožnica na Velom Lošinju 1883. godine. Slijedile su druge filijale – ubožnica na Visu, Malom Lošinju, bolnica u Vukovaru, Gospiću, Vinkovcima, Slav. Brodu, Virovitici i drugdje. Godine 1899. preuzele su sestre u Osijeku vođenje domaćinstva u Dječačkom sjemeništu, po posebnoj molbi biskupa Strossmayera i dopuštenjem Sv. Stolice, jer takav rad nije bio predviđen konstitucijama. Stoga je s. Matilda Pinter, koja je bila određena za poglavaricu, provela šest mjeseci u takvom Zavodu u Austriji-Oberhollabrun gdje je stekla prva iskustva o radu u takvoj ustanovi. Kad je 1900. godine biskup pohodio sjemenište, posebno je posjetio sestre u njihovom stanu, s njima dulje razgovarao i razmijenio mišljenja o radu i duhu Zavoda.[29] Isto tako je Strossmayer želio da sestre preuzmu rad u Bogoslovskom sjemeništu u Đakovu. Za to je također ishodio sve dozvole od generalne kuće u Švicarskoj i Sv. Stolice u Rimu, ali nije dočekao početak ovoga rada. Umro je 8. travnja, a sestre su došle u sjemenište 1. svibnja 1905. godine. Želja mu je bila da sestre preuzmu rad u osječkoj bolnici, jer je smatrao da bi ta bolnica, koja je u njegovoj biskupiji, trebala o osoblju pregovarati s Ordinarijatom, a ako on ne bi mogao pristati na uvjete, onda bi tek mogli ugovarati s drugima. Provincija međutim nije mogla preuzeti obveze koje su se tražile. Istom su 1974. godine sestre počele raditi u osječkoj bolnici. Osnutak svake filijale biskup je pratio velikim zanimanjem, svojim preporukama pomogao gdje je nešto zapelo, uvijek rado potpisao dozvolu za otvaranje, jer tada je to bilo obvezno. I brojčano i prostorno proširenje provincije veoma je radovalo biskupa. Sestre su mu se javljale sa filijala, jer ga je zanimao njihov rad. Jednom prilikom piše provincijalnoj poglavarici s. Radegundi Polz da su mu sestre

Hauses aufkommen. Die Schwestern kammen nie Gefahr zu vergessen, dass sie arme Franciskanskinder sein, die das Kreuz des Herrn zu ihrem Anteil erwählt haben"..

27 APKĐ, Tagebuch, (1868.-1945.), str. 43.

28 Zanimljivo je da nigdje nije sačuvana nijedna fotografija Strossmayera u posjetu samostanu ili školi.

29 APKĐ, Usp. Kronika zajednice sestara sv. Križa, Osijek-Tvrđa, 1899.-2001., str. 6.

prigodom imendana čestitale „sa svih krajeva uŽe i šire hrvatske domovine (…) Ti mili pozdravi uvelike su me obradovali zato, što očima gledam kako se velezasluŽni Red na sve strane hrvatske domovine razgranao, ter djela kršćanske ljubavi blagotvorno vrši na spas i korist tolikih duša. Hvala Bogu na tolikoj milosti i dao da to djelo Vaše, koje je započeo u Vama djelovati, još dalje umnaŽa i raširi na diku i slavu Isusa Krista, komu sluŽite i Žrtvujete se kao vječitom Zaručniku Vaših duša. Molim Vas lijepo, recite sestrama po filijalkama, da su me njihove čestitke vrlo obradovale. Recite im, da sam njihovim radom i vladanjem posve zadovoljan, ter da ih od svega srca i duše blagoslivljem i da se njihovoj miloj uspomeni i poboŽnim molitvama toplo preporučujem. Vaš otac i biskup

Josip Juraj Strossmayer, biskup“[30]

Također istim povodom piše: „Prigodom mojega imendana pozdraviše me časne sestre svetog KriŽa iz svih krajeva Hrvatske: iz Osijeka, Gospića, Siska, Donjeg Miholjca, Vrbanje, Vinkovaca, Kotora, Broda šaljući Žarke molitve za moje zdravlje. Uvjeravam Vas, gospođo Nadstojnice, da su mi čestitke Vaših sestara vrlo ugodne bile i vrlo me obradovale. Molim Vas stoga, da im u moje ime isporučite moju najtopliju hvalu. Recite im, da ih od sveg srca očinski blagoslivljem. Vaš zavod je za hrvatski narod pravi blagoslov BoŽji, jer kamogod dođete, svagdje Vas blagoslivlju. Želim da se što mnogobrojnije umnaŽate i da, ako je moguće, poplavite zemlju! Pri tom apostolskom nastojanju kao sada tako i ubuduće moja vam zaštita neće uzmanjkati. Preporučujem se Vašim poboŽnim molitvama, ter ostajem Vaš uvijek odani otac Josip Juraj Strossmayer, biskup“[31]

Listajući tako arhivske materijale i kronike samostana na mnogo mjesta nailazimo na puno toga što je biskup Strossmayer činio za Samostan sestara sv. KriŽa, kako bi zajednica u svakom pogledu napredovala. Da se sve tako odvijalo i dogodilo treba se, bez pretjerivanja, zahvaliti i zauzetosti, poštovanju i povjerenju koje je imao prema sestrama i njihovom radu.

Veoma je dobro surađivao sa svakom provincijalnom poglavaricom, a osobito dobra suradnja razvila se sa s. Nikomedijom Erb, koja je niz godina bila ravnateljica samostanskih škola i od 1882. do smrti 1897. godine vršila sluŽbu provincijalne poglavarice, nakon sluŽbe s. Adelheide Dilenz. Koliko je poštovanje, ne samo biskupa Strossmayera nego i svih s kojima su sestre surađivale pokazalo se nakon njezine smrti 1897. godine.

30 APKĐ, br. 1/1900.
31 APKĐ, br. 1/1902.

b/ Biskup Strossmayer i školski rad Sestara sv. Križa

Briga za djecu i mlade bila je jedna od glavnih preokupacija biskupa Strossmayera. „Prosvjetom slobodi“ bilo je njegovo geslo i nastojao je da se sva djeca obuhvate školovanjem, osobito je brinuo da i djevojčice imaju mogućnost pohađati školu. Zato je u Đakovo pozvao i škole povjerio Sestrama sv. Križa. Već 1863. Želio je otvoriti i Višu djevojačku školu, ali se to nije moglo ostvariti. U Đakovu je postojala i preparandija, u kojoj su se školovale buduće učiteljice. Kad je 1875. godine bila ukinuta, Strossmayer je poduzeo sve da se ostvari njegova Želja za otvaranjem Više djevojačke škole, što se i ostvarilo 1879. godine. Koliko je biskupu bio na srcu odgojno-prosvjetni rad sestara govori i činjenica da je nekoliko puta godišnje posjećivao samostanske škole i internat. Sve svoje goste uvijek je dovodio u školu, pribivao ispitima, školskim priredbama, predvodio zaziv Duha Svetoga na početku školske godine, prisustvovao molitvenom završetku škole, vodio posebnu brigu o imenovanju kateheta i kvalitetnog nastavnog osoblja. Duša samostanskih škola kroz više od 30 godina bila je gore spomenuta s. Nikomedija Erb, s kojom je biskup izuzetno dobro surađivao. Uz njezino ime povezan je razvitak i napredak mlade provincije i samostanskih škola. Iz Švicarske je došla s prvim sestrama, brzo naučila hrvatski jezik i suživila se s običajima naroda. Bila je izvanredno inteligentna i sposobna odgojiteljica. Kroz 14 godina bila je prefekta, voditeljica, škole i internata te se majčinski brinula za odgoj djece. K tome je 15 godina vršila i službu provincijalne poglavarice. Pod njezinim vodstvom škole su procvale, otvoren je tečaj ručnog rada. S biskupom Strossmayerom planirala je potrebu gradnje nove provincijalne kuće[32] i crkve, jer se provincija brojčano povećala. No to nije doživjela. Ali biskup nije zaboravio njihove planove i razgovore, te je dvije godine nakon njezine smrti, 9. travnja 1899. potpisao darovnicu u kojoj daruje Sestrama sv. Križa zemljište, preko puta provincijalne kuće, za gradnju nove kuće i crkve. K tome je priložio i svotu od 10.000 kruna za istu svrhu. Tako se na najbolji mogući način odužio za požrtvovan rad majke Nikomedije u provinciji Slavonija. Za nju je biskup Strossmayer, povodom njezine smrti 9. travnja 1897. godine rekao: „Ona je gospođa odličnih vrlina i vrlo zasužna. Ona spaja blagost sa strogošću, ona je umna odgojiteljica, neprocjenjivo rijetko blago.“[33]

Spomenuto je već da je biskup sve svoje posjetitelje i goste poveo u posjet samostanu i školi. U prosincu 1879. zabilježeno je da Strossmayer pohodi školu u pratnji biskupa Kubinskog iz Kaloče, a 31. ožujka 1880. posjećuje školu u pratnji

32 APKĐ, Usp. Chronik-Zapisi, str. 27.
33 APKĐ, „Povijest samostanskih škola u Djakovu“, rukopis, str. 153.

bana Ladislava Pejačevića, podžupana Ožegovića i drugih uglednih osoba. Nijedna svečanost biskupa nije prošla bez udjela konviktica i učenica. Tako „dne 19. ožujka 1880., na imendan preuzvišenoga gosp. biskupa prvoga dobrotvora ovoga zavoda, pribivala je školska mladež službi božjoj, dočim su konviktice, većinom višeškolice u oči Josipova glumile godovniku udesnu glumu. Preuzvišeni biskup J. J. Strossmayer počastio je po njekoliko puta visokim pohodom svojim ove škole, a oko polovine prosinca 1880. doveo je u nje i veoma častna muža, glasovitoga učenjaka Rusa Ivana Martinova.“[34] Većinom su konviktice za svaki biskupov jubilej priredile neku prigodnu predstavu. Tako npr. za imendan 1881., dramu „Sv. Julija mučenica“, koju su ponovile i za biskupovu „zlatnu misu“ 1887., 1883. priredbu „Lurdska pastirica“, za 80. rođendan 1895. „San kao java“, a na drugi dan Božića iste godine priredbu „Elementi se klanjaju Isusu“. Za imendan su znale pripremiti i šaljive zgodice , kao npr. 1896. za Josipovo šaljivu igru „Otrovana torta“, ili sljedeće godine igru „Iz graničarske škole“, a za Božić priredbu „Vremena slave Božić“. Za 50-godišnjicu biskupske službe učenice su izvele igrokaz „Naša Gospa Trsatska“, kao i dramu „Čežnja za Mesijom“. Zbog pobolijevanja biskup nije svečanije slavio imendan, pa su konviktice izvele dramu iz prvih kršćanskih vremena „Fabiola“ 16. lipnja.[35] Događanja u biskupiji, kao i biskupovi jubileji su se osobito svečano slavili. Godine 1882. 1. listopada bila je posveta katedrale. Cijeli grad je bio okićen, a samostan i škola posebno urešeni za svečanost.[36] Ovom prigodom Zavod je posjetilo mnogo gostiju, „presvijetla gospoda kano: senjski biskup (Juraj) Posilović, prepošt Štulz iz Praga, prepošt Marschall iz Beča, kanonik i predsjednik akademije dr. (Franjo) Rački, sveučilišni profesor i zastupnik Dr. Conte Vojnović i mnogi drugi. Preuzvišeni gospodin biskup pohodio je samostan i njegove škole više puta. Tako jednom u društvu sa čuvenim piscem i glasovitim profesorom narodne ekonomije u Lüttichu u Belgiji Emilom Laveleyem, a drugom sa preuzvišenim gospodinom podmaršalom Gjurom grofom Jelačićem, te Francuzima Olivierom i Marbeauom. Osim toga pohodio je samostan i

34 APKĐ, Isto, str. 18.

35 APKĐ, Usp. Isto str. 136., 145., 163., 171., 173 s.; Tagebuch, str. 21., s

36 APKĐ, Kronika I, str. 8. „Naš samostan je najljepše i najsjajnije ukrašen. Na njemu lepršiće narodnih što papinskih zastava. U portalu je velika, rukom izvezena slika biskupa Strossmayera, okićena vijencima, cvijećem i manjim zastavicama, a nad vratima transparent u velikom svjetlu, koji prikazuje umjetnički izradjenu katedralu s natpisom: „Dokle god je ovog hrama, Strossmayeru cvast će slava“. Osim toga su prozori okićeni zelenilom i cvijećem i upravo čarobno rasvijetljeni. Na prvom aktu u sredini namještena su također dva transparenta, koji prikazuju katedralu, insignije velikog biskupa i križ, simbol sestara sv. Križa, s natpisom: „Našem Strossmayeru, koji novu eru u Slavenstvu stvori, Bog nek plati gori! Vječna ide hvala XIII. Lava, koji očinski se brine, da Slavene sve sjedini!“

pregledao ručne radnje i risanje sveuč. profesor dr. Isidor Kršnjavi.[37] Drugi puta opet dolazi s biskupom u posjet školi učeni barnabit Cezar Tondini, kao i glasoviti poljski propovjednik iz Rima Petar Semenenka.

Konviktice sa svojim odgojiteljicama oko 1890. g.

Svake godine je biskup pohodio ispite u školama, većinom u Višoj Ženskoj školi, a ako mu je bilo moguće i u NiŽoj. Tako je jednom prisustvovao ispitima u društvu kanonika Gjure Streita i čuvenoga slikara Aleksandra Maximilijana Seitza. Početkom školske godine 1884./85. pohađa Zavod „sa presvijetlim gospodinom Ivanom Vončinom, predstojnikom odjela za bogoštovlje i nastavu pri Visokoj zemaljskoj vladi“, a odmah zatim u društvu „s ministrom rezidentom njemačkoga carstva iz Biograda grofom de Bray te sa gospođm groficom de la Tour, suprugom talijanskog ministra-rezidenta u Biogradu; a dne 21. VI 1885. u društvu s pjesnikom Jovanom Sundečićem“.[38] Sljedeće godine škole pohađa križevački biskup Ilija Hranilović, a 26. travnja 1893. biskup dolazi u društvu sa feldmaršalomlajtnantom Adrovskym, te prof. Lundelom iz Švedske i prof. Kulakovskym iz Varšave.[39] Sarajevski nadbiskup Josip Stadler bio je česti gost u biskupskom dvoru i jako je rado sa Strossmayerom posjećivao samostan i školu. I kotorski biskup Franjo Uccellini je često posjećivao Đakovo, te je i molio sestre

37 APKĐ, Povijest samostanskih škola, str. 32.
38 Isto, str. 43-45.
39 Isto, str. 128-129.

za svoju biskupiju. Uz rad u ubožnici u Dobroti, sestre su imale školu i internat u Herceg Novom. Tako ustvari više filijala sestre zahvaljuju preporuci i zagovoru biskupa Strossmayera. Don Frane Bulić, biskup Anton Jeglič, i mnogi drugi bili su česti ili pak stalni gosti đakovačkoga biskupa, a on ih je uvijek poveo u posjet samostanu i Zavodu, tj. školama i internatu. Godine 1904. biskup slavi 90. rođendan i tim je povodom njemu u čast priređena velika bakljada. Sva su djeca prisustvovala svečanoj misi, a konviktice su izvele gimnastičke vježbe kao i ritmičke vježbe „Čarobne koprene“.[40]

Priredba „Čarobne koprene“ izvedena za biskupa Strossmayera

III. Smrt biskupa Strossmayera

Što je biskup značio za samostan i samostanske škole općenito došlo je do izražaja prigodom njegove smrti. Gotovo do posljednjeg časa svoga života, biskup je pohodio škole i osobito uživao u druženju s djecom. Znao se spustiti do dječjih shvaćanja, a kad je on dolazio prostorije i hodnici su odjekivali od

40 APKĐ, Povijest samostanskih škola, str. 217., „Cijelo se Đakovo okitilo narodnim zastavama koje lepršahu po zraku. U slavu Velikomu Svečaru priredi građanstvo Đakova uoči toga dana iluminaciju i bakljadu.“

radosnog klicanja i pjesme. Pri svakom njegovom pohodu orila se njegova najdraža pjesma „Oj ti vilo, vilo Velebita“. Zato je i žalost zbog njegova odlaska bila velika i sasvim razumljiva i kod sestara i kod djece. U „Povijesti samostanskih škola“ ostalo je zabilježeno: „(…) U subotu po podne došla je zadnji puta (majka Radegunda Polz, prov. poglavarica) i upravo prispje gdje „Dobri pastir“ leži u agoniji; ona je bila sretna te mu utisnula goruću svijeću u posvećene iznemogle ruke; podpomažući ga predmoljavala mu je strjelovte molitve; Oko 3 sata popodne ode mu blaga velika duša spokojno Bogu stvoritelju svomu – dne 8. travnja 1905. (…) Predavanja na višoj djevojačkoj školi ovoga zavoda obustavljena su dok se mrtvi ostaci preljubljenoga nam pastira – vječnom počinku ne predadoše. (…) Preuzvišeni blagopokojnik biskup Strossmayer je ovomu zavodu – u kojem je do danas mnogobrojna mladež sa svih strana naše domovine kršćanski odgoj i naobrazbu uživala – već od osnutka prvi i najveći dobrotvor. (…) Koncem svakoga semestra udostojao je našu niži i višu djevojačku školu svojim časnim prisućem kod ispita, te je odgovore učenica bistrim duhom pozorno pratio i mladeži se veselio. Prošle škol. god. 1903/4 24. lipnja iznenadi nas Njegova Preuzvišenost nezaboravni biskup, te prisustvova časni starac ispitima VII i VIII razreda, koji će nam dan na vijeke ostati neizbrisivim, jer mu je to bio zadnji pohod njegova zavoda. Često puta usrećivao je Preuzvišeni ovaj zavod i inim povodima rado i uvijek obdario, hvalio i oplemenjivao duhovitom besjedom.“[41]

Biskup je i u starosti bio pun energije i volje za životom. Kod zadnjeg pohoda školi kazao je djeci: „Dajte mi svaka godinicu svoga života, draga moja djeco! Biskup vaš pomlađen mogao bi i dalje raditi za Boga i domovinu!“ Kod njegove smrtne postelje, osim sestre koja ga je njegovala, bile su i s. Radegunda Polz, provincijalna poglavarica i s. Engelberta Sporčić, njezina zamjenica. Biskup ih je blagoslovio i još uspio kazati: „Napredujte u svemu i svagdje. Vi ste apostoli za moj narod.“[42] Tako su sestre bile uz smrtni odar biskupa Strossmayera, a kako su u provincijalnoj kući bile u tijeku duhovne vježbe mogle su i sestre pribivati pokopu. Bilo ih je sa svih strana i sa svih filijala, više od 50 na broju. Časopis Theodosia, koji izlazi četiri puta godišnje u Kući Matici, donosi osvrt na godinu 1905. među ostalim opisuje i smrt biskupa Strossmayera. „(…) najvećeg dobrotvora zajednice i pokrovitelja samostana. On je prije više od 37 godina primio prvih deset sestara iz Kuće Matice. Od njih sada živi još samo jedna (s. Bruno Schmitt). Njegova posljednja želja bila je da sestre preuzmu domaćinstvo u sjemeništu u Đakovu. To nije dočekao, ali sestre su 1. svibnja 1905. došle u

41 APKĐ, Povijest samostanskih škola, str. 238.-242.
42 APKĐ, Kronika I, str. 27s.

dijecezansko sjemenište. Odnijela ga je upala pluća. Dvorile su ga sestre, a prov. poglavarica pridržala smrtnu svijeću i od njega dobila posljednji blagoslov za sestre."[43]

O posljednjih šest mjeseci i zadnjim časovima biskupa Strossmayera čitamo također i u knjižici koju je, neposredno poslije njegova preminuća, napisao Matija Vidinović biskupov ceremonijar.[44] U ovoj brošurici se mogu pronaći neke zanimljivosti iz života biskupa Strossmayera koje nigdje drugdje nije moguće naći. Vidinović opisuje i ulogu sestara sv. Križa. „Oko 8 sati na večer 6. travnja došle su častne sestre sv. Križa. Častna sestra prefekta Engelberta Sporčić i častna sestra Salezija Neihuber. Častna sestra prefekta upitala ga: „Preuzvišeni, poznate li nas, nosimo Vam rukoljub od č. majke, koja bi takodjer došla, ali ne smije, jer je boležljiva." Biskup ih je pogledao i rekao: „O, to ste i Vi častne moje sestre, uz mene, poznam Vas, sjednite pokraj mene na stolicu." Dvorili smo ga ponajviše nas troje cielu noć. (…) U petak ujutro prije 9. ure donio mu je presvj. Voršak brzojav i pročitao mu blagoslov sv. Oca Pape Pija X., i sam mu je na bolestnikov zahtjev dao blagoslov. U petak do podne konstatirao je dr. Labaš, da biskup ima potpunu upalu pluća. Ta nas je viest ošinula kao grom. (…) U subotu u jutro sam ga ostavio, a došo je k njemu g. sekretar. Ja sam otišao za njega da čitam sv. misu. (…) Marijansku smo svijeću pripravili i zapalili, a vješta č. sestra Marina Sperandio držala je puls, da kaže, kada će mu časna predstojnica Radegunda Polz dati u ruke marijansku svieću. (…) U to je u pola 4 sata popodne izdahnuo. Nakon toga molimo svi prisutni krunicu. Kad smo su svršili, poljubio sam pokojniku ruku ja, zatim časna majka, a i svi prisutni redom. U to je veliko katedralno zvono naviestilo Djakovu smrt velikoga biskupa. Nakon njegove smrti počeo je u Djakovu padati snijeg i dobrano je obielio Djakovo."[45]

---

43 Theodosia, Mitteilungen für die barmherzigen Schwestern vom heiligen Kreuze, Institut Ingenbohl, XXI Jahrgang, Nr. 1/Januar 1906., str. 34.

44 Usp. Matija Vidinović, Josip Juraj Strossmayer, Njegov život zadnjih 6 mjeseci i zadnjih dana, II. izdanje, Zagreb 1905., Tiskara Antuna Scholza. Ovdje čitamo: „Znam, sada, nakon smrti njegove, da će svatko a navlastito da će novinari koli hrvatski toli inozemni tražiti i znatiželjno bilježiti svaku viest o životu i zadnjim časovima njegovim. Bit će po svoj prilici pri tom puno viesti, a možda i neizpravnih i čak neistnitih. Želim svim viestima te vrsti predusresti." str. 6. Usp. također: Janko Barle, „Josip Juraj Strossmayer. O pedesetgodišnjici njegovog biskupovanja", Na svijet izdalo Društvo sv. Jeronima u Zagrebu, 1900., str. 58.s.

45 Isto, str. 25.-29.

Zaključak

Kolikogod se u početku činilo da o temi koja je obrađena u ovom prilogu neće biti dostatno materijala, ipak se mnogo toga sačuvalo. U prvi mah dobiva se dojam da su sestre glorificirale osobu i ulogu biskupa Strossmayera, osobito pri dolasku u Đakovo i u počecima njihova rada. To je, međutim, sasvim razumljivo. Doći u stranu državu, ne znati jezik, ne imati gotovo nikakva materijalna sredstva, započeti rad u odgoju i školi, a ne poznavati mentalitet naroda kojemu su došle, bio je veliki izazov za sestre. Trebala im je hrabrost i ustrajnost, a isto tako i nečija pomoć. Nju su našle u biskupu Strossmayeru koji ih je i pozvao u Đakovo. Na njega su se mogle osloniti uvijek i u svemu i za to ima mnogo dokaza, iako im nije uvijek i u svemu mogao pomoći. Možda se biskup pomalo i plašio da ne ostane opet bez sestara, kao što je ostao bez Milosrdnica sv. Vinka, pa je i iz tog razloga činio sve da se sestre prilagode te da domaće kćeri počnu dolaziti u novoosnovanu provinciju. I mnogo kasnije, kad je provincija već procvala domaćim zvanjima, bilo je svećenika koji su svoje župljanke koje su željele u samostan upućivali u druge redovničke zajednice, a ne „strankinjama – Švicarkama“ kako su dugo godina nazivali Sestre sv. Križa. Bez biskupove potpore i preporuke župnicima i svećenicima mnoge djevojke se ne bi odlučile za đakovački samostan. No rad, zalaganje i prije svega molitva i požrtvovnost sestara donijeli su ploda. Iz redova učenica, koje su pohađale samostanske škole stupale su djevojke u samostan i postajale vrijedne članice družbe te su učinile mnogo dobra ljudima i bile im blagoslov, kako je to na smrtnoj postelji poželio njihov veliki dobrotvor biskup Josip Juraj Strossmayer.

SUMMARY

Estera Radičević

BISHOP JOSIP JURAJ STROSSMAYER AND THE CONGREGATION
OF THE SISTERS OF THE HOLY CROSS

After they had been invited to Đakovo by the bishop Josip Juraj Strossmayer, the congregation of the Sisters of the Holy Cross assumed the work in schools, in the field of pedagogy and education, as well as the work in the little manor hospital in 1869. How did the Bishop learn about the new religious congregation founded in 1856, and how did the he think of inviting the Sisters to Đakovo? This purpose of this article is to answer these questions.

Potres u Đakovštini 1964. godine

UDK 550.34(497.5 Đakovo)“1964“

Slađana Josipović Batorek
Filozofski fakultet, Osijek

U radu se na temelju dostupnog arhivskog gradiva i ondašnjeg tiska govori o posljedicama potresa koji je 1964. godine pogodio područje Slavonije i prouzročio veliku materijalnu štetu. U uvodnom se dijelu daje prikaz nastanka i rada „Fonda za obnovu zemljotresom postradalih krajeva na području kotara Osijek“, osnovanog s ciljem prikupljanja i distribucije sredstava za obnovu i izgradnju društvenih i javnih objekata, te objekata iz stambenog fonda. Materijalna šteta preko 4 milijarde dinara i jedan smrtni slučaj posljedice su potresa na području općine Đakovo, koja će se od nastale štete oporavljati i obnavljati nekoliko idućih godina. Stoga se u drugom dijelu rada nastoji dati nešto detaljnija analiza nastale štete i tijeka sanacije stradalog područja Đakovštine tijekom 1964. godine.

Ključne riječi: potres, Đakovština, 1964., kotar Osijek.

Osim značajnih političkih, gospodarskih i društvenih previranja koja su obilježila šezdesete godine 20. stoljeća u Jugoslaviji, spomenuto su desetljeće obilježili i snažni prirodni potresi, koji su za posljedicu imali znatne ljudske gubitke i izuzetno veliku materijalnu štetu. Prvi snažniji potres toga razdoblja jakosti 6,3 po Richteru zabilježen je 7. siječnja 1962. s epicentrom u blizini Makarske. Brojne starije kuće u selima pod Biokovom su srušene, a stanovnici sela su kasnije uglavnom napustili ta mjesta i izgradili kuće uz more. Godinu i pol kasnije, 26. srpnja 1963. potres jačine 6,9 stupnjeva po Richteru uništio je 80% Skoplja, glavnog grada SR Makedonije. Poginulo je preko 1000 ljudi, više od

3000 ozlijeđeno, a između 120 000 i 200 000 ostalo je bez vlastita doma. Dan potresa se ubrzo počeo obilježavati kao „Dan solidarnosti“ u Jugoslaviji, jer je grad obnovljen sredstvima iz cijele države. Materijalnim sredstvima i angažmanom svjetski poznatog arhitekta Kenzo Tangea, Ujedinjeni narodi pomažu pri obnovi grada, a pomoć u obliku novca, medicinskih, inžinjerskih i građevinskih timova te namirnica ponudilo je 78 država. Banja Luka je 27. listopada 1969. teško oštećena u potresu jačine 6 stupnjeva po Richteru. Poginulo je 15 ljudi, preko 1000 je ozlijeđeno, a materijalne štete su bile ogromne. Potpuno je uništeno 86 000 stanova, a velika oštećenja nanesena su školskim (266), kulturnim (146), zdravstvenim (133), društvenim i objektima javne uprave administracije (152).[1] Dana 13. travnja 1964. potres jačine 5,6 po Richteru pogodio je i Slavoniju. Epicentar potresa bio je u okolici Slavonskog Broda, zbog čega su najveće štete pretrpjele tadašnje općine Slavonski Brod, Đakovo, Slavonska Požega, Našice i Vukovar. U nastavku rada više će riječi biti o djelovanju „Fonda za obnovu zemljotresom postradalih krajeva na području kotara Osijek“ o čemu će se govoriti u uvodnom dijelu, dok će središnji dio rada biti posvećen analizi posljedica potresa na području općine Đakovo.[2]

Osnivanje i djelovanje „Fonda za obnovu zemljotresom postradalih krajeva na području kotara Osijek“

Dana 13. travnja 1964. godine u 9,30 sati istok SR Hrvatske zatresao je potres jakosti 5,6 po Richteru. Budući je epicentar potresa bio u neposrednoj okolici Slavonskog Broda, potres je prouzročio velike materijalne štete na širem području kotara Osijek, koji je u tom razdoblju obuhvaćao općine Beli Manastir, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Nova Gradiška, Orahovica, Osijek, Podravska

1 http://www.bljesak.ba/web/article.aspx?a=97fc2a25-bf42-46a4-bc9c-ed12ae2ab962&c=3c3fcd98-f64c-48fc-a8de-6dbe470fafae; http://hr.wikipedia.org/wiki/Potres_u_Skoplju_1963. ; http://www.znanje.org/i/i25/05iv02/05iv0210/zemljotresi%20u%20Banjaluci.htm (7.6.2013.)

2 U predmetnom razdoblju općina Đakovo bila je sastavni dio kotara Osijek, a u njeno su područje ulazila sljedeća mjesta: Borojevci, Borovik, Bračevci, Breznica Đakovačka, Bučje Gorjansko, Budrovci, Čenkovo, Dragotin, Drenje, Đakovo, Đurđanci, Forkuševci, Gašinci, Gorjani, Hrkanovci Đakovački, Ivanovci Gorjanski, Josipovac Punitovački, Jurjevac Punitovački, Kešinci, Kondrić, Koritna, Krndija, Kućanci Đakovački, Kuševac, Lapovci, Lipovac Hrastinski, Levanjska Varoš, Majar, Malo Nabrđe, Mandićevac, Milinac, Mrzović, Musić, Ovčara, Paljevina, Paučje, Piškorevci, Podgorje Bračevačko, Potnjani, Preslatinci, Pridvorje, Punitovci, Ratkov Dol, Satnica Đakovačka, Semeljci, Selci Đakovački, Slatinik Drenjski, Slobodna Vlast, Svetoblažje, Široko Polje, Tomašanci, Trnava, Veliko Nabrđe, Viškovci, Vrbica, Vučevci. Vesna Božić-Drljača, Pregled uprave na području Državnog arhiva u Osijeku 1947.-1992., *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, br. 6, Osijek 2001., str. 344.

Slatina, Slavonski Brod, Slavonska Požega, Valpovo, Vinkovci, Vukovar i Županja.[3] Nastale materijalne štete velikim se dijelom mogu pripisati činjenici kako su se tek od 1964. godine, nakon razornog potresa u Skoplju, počeli razvijati i primjenjivati seizmološki propisi kao jedan od uvjeta gradnje. Osobito velike štete nastale su na području općina Slavonski Brod, Đakovo, Slavonska Požega, Našice i Vukovar. Prvi novinski izvještaji o potresu koji je pogodio Slavoniju nisu ni približno mogli prikazati prave razmjere štete, čija će procjena trajati tijekom sljedećih mjeseci. Dan nakon potresa *Glas Slavonije* donosi prve vijesti s pogođenog područja iz kojih saznajemo da je potres na području Đakova odnio i jedan ljudski život. U nastavku se u kratkim crtama daje sažet pregled po nekolicini mjesta s podacima o ozlijeđenim osobama i materijalnoj šteti iz čega se u prvi mah nije moglo zaključiti kako je potres izazvao veća stradanja.[4] Već treći dan, izvještaji su govorili o materijalnoj šteti na području Slavonije koja se približavala iznosu od 9 milijardi dinara.[5]

Tijekom idućih dana stradalo područje posjetili su brojni partijski dužnosnici, kao i sam Josip Broz Tito sa suprugom Jovankom, koji su stradalo brodsko područje posjetili 18. travnja 1964. Tom prilikom s Titom su doputovali i sekretar CK SKH Vladimir Bakarić, predsjednik Sabora SR Hrvatske Ivan Krajačić i glavni Titov tajnik Bogdan Crnobrnja. Tita i njegovu pratnju dočekali su predsjednik Kotarske skupštine Osijek Gojko Prodanić i predsjednik Općinske skupštine Slavonski Brod Stjepan Rajković, a prisutni su bili i predsjednik i potpredsjednik Saveznog Izvršnog vijeća (SIV) Petar Stambolić i Veljko Zeković, savezni ministar obrane Ivan Gošnjak, potpredsjednik savezne skupštine Zvonko Brkić, predsjednik Glavnog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda (SSRN) Antun Biber, predsjednik Odbora za društveni plan i financije Slavko Komar, pomoćnik saveznog ministra za vanjske poslove Ivo Sarajčić i glavni sekretar Kotarskog komiteta SK Osijek Mirko Lacković. Istoga dana tijekom poslijepodneva dio partijskih dužnosnika obišao je i pogođena mjesta na području općina Slavonska Požega i Đakovo.[6]

Kako bi se što prije prikupili podaci o veličini nastale štete neposredno nakon potresa osnovan je kotarski Štab za zaštitu od elementarnih nepogoda, koji je služio kao direktna veza s pogođenim općinskim centrima i čiji je glavni zadatak bio procjena nastale štete. Desetak dana nakon potresa, točnije 24.

---

3 Vesna Božić-Drljača, Pregled uprave na području Državnog arhiva u Osijeku 1947.-1992., *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, br. 6, Osijek 2001., str. 343-345.

4 „Potres na širem području“, *Glas Slavonije* (dalje *GS*), Osijek, 14. travnja 1964., str. 1.

5 „Šteta u Slavoniji od potresa blizu 9 milijardi“, *GS*, Osijek, 17. travnja 1964., str. 1.

6 „Akciji obnove treba dati općejugoslavenski karakter“, *GS*, Osijek, 19. travnja 1964., str. 1.

travnja, Štab je iznio i prve podatke o razmjerima štete na području kotara Osijek. Šteta za porušene društvene objekte (škole,zdravstveni objekti, privredni objekti, stambene zgrade) iznosila je 4.081,048.000 dinara, oštećene društvene objekte (škole, zdravstvene objekte, privredne objekte, stambene i ostale zgrade) 6.869,321.000 din., porušene privatne objekte (stambene i ostale zgrade, crkve, ostalo) 2.425,065.000 din., oštećene privatne objekte 3.014,183.000 din. odnosno ukupno 16.391,61.000 din. Konačnom zbroju dodani su i iznosi koji se odnose na štete na elektro postrojenjima, štetu nastalu uslijed smanjenja proizvodnje u Slavonskom Brodu i smanjenje proračunskih sredstava i fondova u Slavonskom Brodu, tako da je iznos štete na dan 24. travnja iznosio nešto više od 17 milijardi dinara[7]. U pogledu ljudskih Žrtava, u izvješću Štaba navedena su dva smrtna slučaja i to na području Slavonskog Broda i Đakova. U Đakovu je uslijed stampeda u osnovnoj školi Ivana Gorana Kovačića zbog urušavanja stepeništa smrtno stradala trinaestogodišnja učenica 5. razreda Milka Tokić iz Širokog Polja, dok okolnosti pogibije druge Žrtve nisu poznate. Naime, u ondašnjem se tisku u vijestima o stradanjima na području Slavonskog Broda objavljenim tijekom travnja 1964. godine, nigdje ne spominje kako je bilo smrtnih slučajeva prouzrokovanih potresom. Također se i na internetskim stranicama, na kojima danas možemo pronaći podatke o potresu u Slavonskom Brodu, izričito navodi kako nije bilo ljudskih Žrtava, te bi stoga podatak iznesen u izvješću Štaba trebalo gledati s određenom rezervom.[8]

O posljedicama potresa i prvim procjenama iznesenim u izvješću Štaba za zaštitu od elementarnih nepogoda raspravljalo se i na sjednici Skupštine kotara Osijek, održanoj 27. travnja 1964. Uvodno izlaganje o posljedicama potresa na području Slavonije podnio je predsjednik Kotarskog štaba Blaž Mataić, koji je u samom uvodu istaknuo da je velika sreća da potres nije izazvao i veće ljudske Žrtve: „Upravo pukim slučajem u mnogo prilika izbjegnute su katastrofe u kojima je moglo nastradati mnogo ljudi, a u prvom redu djeca u školama. Dva smrtna slučaja i broj ranjenih od potresa koliko god da nam teško padaju, ipak još jednom

7 Prema srednjem tečaju Narodne banke Jugoslavije za 1964. godinu (1:300), iznos nastale štete izražen u američkim dolarima iznosio je nešto više od 57,200.000 dolara. Prema inflacijskom kalkulatoru, navedena vrijednost u dolarima 1964. godine imala je istu kupovnu moć kao i 425,021.915 dolara 2013. godine. http://www.kunalipa.com/katalog/tecaj/yu-dinar-1945-1965.php; http://www.kunalipa.com/katalog/tecaj/vrijednost-dolara.php (8.6.2013.)

8 Državni arhiv Osijek (dalje DAO), Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda, izvještaji i zapisnici o postradalim objektima na području kotara Osijek 1964./1965.“ (dalje „Osnivanje fonda…“), Podaci o elementarnoj šteti od zemljotresa – Informacija, 25. travnja 1964.; *GS*, Osijek, „Učenica Milica Tokić Žrtva potresa“, 14. travnja 1964.; str. 1; „Snažan potres u većem dijelu zemlje“, *Đakovački gospodarski list*, Đakovo, 17. travnja 1964., str. 1; „Tragična bilanca 13. travnja“, *Đakovački gospodarski list*, Đakovo, 24. travnja 1964., str. 1; http://www.glas-slavonije.hr/124004/1/Djakovo-Dilj-gora-i-Beli-Manastir-moguci-epicentri-jakih-potresa (7.6.2013.)

možemo reći da je upravo nevjerojatno u mnogim slučajevima kako je prošlo bez ljudskih žrtava, što je velika sreća u nesreći koja je zadesila naše područje." Zatim se osvrće i na posjet Tita te ostalih državnih dužnosnika pogođenom području: „Na mjesto nesreće već isti dan stigao je predsjednik Sabora SRH, Ivan Krajačić i predsjednik Odbora za unutrašnju politiku, Milan Mišković. Mjesto nesreće za svega nekoliko dana posjetili su mnogi rukovodioci iz Republičkih i saveznih organa. Naši ljudi od prvog dana bili su ohrabreni ovim posjetama. Već čvrsto izraženoj vjeri da će im biti pružena pomoć u nesreći koja je i nesreća za čitavu našu zajednicu, nije bilo kraja kada je drug Tito posjetio neka mjesta u okolici Broda i sam Brod. Kao i u svim prilikama tako i u ovoj drug Tito je izrazio svu očinsku brigu za postradale i želju da se posljedice potresa što prije otklone." U nastavku svog izlaganja napomenuo je kako zadatak obnove u okolnostima nestašice građevinskog materijala i stručne radne snage, neće biti nimalo lak, zbog čega je potrebno „najracionalnije iskoristiti svaki dinar uz najveće zalaganje i samoodricanje naših gradjana da se što prije obnove oštećeni domovi i izgrade novi koji su srušeni". Istaknuo je također i veliku ulogu Jugoslavenske narodne armije (JNA), koja sa svojom radnom snagom i mehanizacijom aktivno sudjeluje u otklanjanju posljedica potresa, te naputak J. B. Tita da se u poslove obnove uključe i omladinske radne brigade. Iz rasprave koja je uslijedila nakon uvodnog Mataićeva izlaganja, zanimljivo je izdvojiti napomenu odbornika Dragutina Žanića, koji je izrazio nezadovoljstvo zbog nedovoljnog informiranja javnosti, ističući kako je „štampa pisala samo kad su Maršal i drugi rukovodioci dolazili, dok se nije sagledala cjelokupna problematika sveg područja". Sličnu opasku izrekao je i Mato Novačić, predstavnik općine Slavonska Požega. Nakon informacija o posljedicama potresa po pojedinim općinama, zaključeno je da Kotarski štab za zaštitu od elementarnih nepogoda prikupi podatke o namjerama i planovima općinskih skupština u pogledu izgradnje i obnove porušenih i oštećenih javnih objekata te da se što prije pristupi izgradnji privremenih montažnih škola i zdravstvenih objekata. Također su dane i preporuke općinskim skupštinama, na čijim područjima nije došlo do znatnije štete, da razmotre mogućnost pružanja pomoći najteže pogođenim općinama Slavonski Brod, Đakovo i Slavonska Požega, te da se na području općina pokrenu akcije za prikupljanje pomoći od radničkih organizacija za nastradalo područje.[9] Osim navedenih preporuka i zaključaka, na sjednici je donesena i odluka o osnivanju Fonda za obnovu zemljotresom postradalih krajeva na području kotara Osijek (dalje Fond), te je imenovan i Upravni odbor Fonda, na čelu s predsjednikom

9 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…", Zapisnik IX. sjednice Skupštine kotara Osijek, 27. travnja 1964.

Skupštine kotara Osijek Gojkom Prodanićem. Kako se pri izboru članova Upravnog odbora vodilo računa da u njega, osim predstavnika pojedinih kotarskih institucija, uđu predstavnici onih općina na čijem je području potres prouzročio većinu štete, za članove Odbora imenovani su: Vujo Divjak, predstavnik Privredne komore, BlaŽ Mataić, predstavnik Štaba za zaštitu od elementarnih nepogoda, Željko Stanisavljević, načelnik Odjela za financije skupštine kotara Osijek, Stjepan Rajković, predsjednik Skupštine općine Slavonski Brod, Mirko Brođanac, predsjednik Skupštine općine Đakovo, Mato Novačić, predsjednik Skupštine općine Slavonska PoŽega, Marko Koprtla, predsjednik Skupštine općine Vukovar, BlaŽ Kolenić, predsjednik Skupštine općine Našice, Branko Runje, predsjednik Skupštine općine Osijek i Dragutin Žanić, predsjednik Skupštine općine Vinkovci.[10] Na drugoj sjednici Upravnog odbora održanoj 5. svibnja donesena su i Pravila Fonda, po kojima je on bio strogo namjenski, što je značilo da se njegova sredstva mogu koristiti isključivo u svrhu obnove i izgradnje društvenih i javnih objekata, te objekata iz stambenog fonda čiji vlasnici nisu mogućnosti sami obnoviti svoj stambeni prostor. Utvrđeno je da se sredstva iz Fonda (osim kredita) daju bez obveze vraćanja, a prema čl. 6. raspodjela sredstava po općinama obavljat će se razmjerno veličini nastale štete. Zanimljivo je istaknuti kako je na ovoj sjednici iznesen novi podatak o nastaloj šteti, koja je prema najnovijim podacima iznosila 20 milijardi dinara.[11]

U početku svog poslovanja Fond je nailazio na mnoge poteškoće u organizaciji administrativnih poslova, a najveći je problem predstavljao prijenos sredstava s računa Fonda na istoimene općinske fondove. Nakon što su svladani početni organizacijski problemi u narednom se razdoblju prijenos sredstava odvijao normalno i bez većih poteškoća. Zaključno s oŽujkom 1965. zabilježeno je 377 uplata na račun Fonda te isto toliko isplata.[12]

Prva veća sredstva na račun Fonda stigla su u obliku pomoći od strane saveznih i republičkih vlasti. Najprije je Izvršno vijeće Sabora SR Hrvatske na

---

10 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, 02-6443/1-64, 27. travnja 1964.; 02-6444/1-64, 27. travnja 1964.; „17 milijardi dinara. Donesena odluka o formiranju fonda za obnovu potresom postradalih krajeva na području kotara Osijek“, *GS*, Osijek, 28. travnja 1964., str. 1.

11 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, 05-6410/1-1964, 5. svibnja 1964.; Isto i u: DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, Zapisnik sa druge sjednice Upravnog odbora Fonda za obnovu zemljotresom postradalih krajeva na području kotara Osijek.

12 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, Poslovni izvještaj Fonda za obnovu zemljotresom postradalih krajeva na području kotara Osijek, oŽujak 1965. (dalje Poslovni izvještaj, oŽujak 1965.) Isto i u: DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1394, „Informacije, raspodjela, zapisnici o utrošku sredstava za postradale od potresa na području NOK-a 1964./1965. (dalje „Informacije…“).

sjednici 23. travnja 1964. donijelo zaključak o pružanju pomoći stradalom području Slavonije i to u vidu bespovratnih sredstava u iznosu od 1,5 milijardi dinara, koja je Republika osigurala iz sljedećih izvora: 300,000.000 din. iz proračuna (220 milijuna iz proračunske rezerve i 80 milijuna iz rezervnog fonda), 100,000.000 din. iz Republičkog fonda za stambenu izgradnju, 300,000.000 din. iz Fonda za neprivredne investicije i 800,000.000 din. iz sredstava Banke SRH (500 milijuna iz oročenih sredstava socijalnog osiguranja i 300 milijuna ostalih bankarskih sredstava). Mjesec dana kasnije, 21. svibnja 1964., odluku o dodjeljivanju istog iznosa iz privrednih rezervi Federacije donijela je i Savezna skupština SFRJ.[13] Kako su prvi nepotpuni izvještaji govorili o materijalnoj šteti koja je premašivala iznos od 17 milijardi dinara, bilo je očito kako će doznačena sredstva saveznih i republičkih vlasti biti dostatna tek za hitnu sanaciju i normaliziranje stanje na stradalom području, što je istaknuto i na sjednici Skupštine kotara Osijek prilikom osnivanja Fonda: „Sigurno je da smo svjesni toga, da se sa pomoći koja je do sad dana i koja će biti kasnije pružena, neće moći ni u toku godine, a ni iduće godine da se ta šteta u potpunosti obešteti, tj. da se stvari normaliziraju, pa ćemo posljedice potresa osjećati u toku narednih nekoliko godina.“[14] Osim navedenih bespovratnih sredstava, SR Hrvatska je iz sredstava što ih je osigurala Jugoslavenska investicijska banka u visini od 1,5 milijardi dinara dala kredit općinskim stambenim fondovima s rokom otplate do 25 godina i uz kamatu od 1%. Iz navedenih sredstava, općinski fondovi mogli su svojim neposrednim korisnicima dati kredit pod istim uvjetima, pod kojima su ih dobili od republičkih vlasti.[15]

Odobrena bespovratna sredstva uplaćivana su na račun Fonda vrlo sporo. Naime, prva uplata stigla je iz republičke proračunske rezerve i to u iznosu od 220,000.000 dinara, koja su trebala biti utrošena na hitne intervencije i zaštitu stanovništva, tako da je Fond u početku raspolagao s minimalnim sredstvima. Kada su sredstva počela redovitije stizati, bilo je moguće pristupiti i rješavanju

13 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, Poslovni izvještaj, ožujak 1965.; DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, 441-24/64-6, 30. svibnja 1964.; 03/2-6556/1-117-1964, 24. travnja 1964.; „Tri milijarde dinara za nastradalo područje“, *GS*, Osijek, 25. travnja 1964., str. 1.

14 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, Zapisnik IX. sjednice Skupštine kotara Osijek, 27. travnja 1964.

15 Sredstva su raspoređena na sljedeći način: Općinski fond za stambenu izgradnju, Slavonski Brod - 1.170,000.000, Općinski fond za izgradnju, Đakovo – 255,000.000; Općinski fond za izgradnju, Slavonska Požega – 75,000.000. DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, Poslovni izvještaj, ožujak 1965.; DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, 05-9513/1-64, 2. srpnja 1964.; 8104/2-176-1965, 7. srpnja 1964.

prvih zahtjeva koji su pristizali od strane pogođenih općina.[16] Što se tiče uplata privrednih, društvenih i drugih organizacija te priloga građana, zaključno s 31. prosincem 1964. ta je pomoć iznosila 125,729.198 dinara, što je prema stavu Upravnog odbora Fonda predstavljalo podbačaj akcije prikupljanja pomoći, prije svega zbog nedovoljno dobre organiziranosti. Jedan od uzroka traŽio se u činjenici kako se prema prvim procjenama nisu utvrdili pravi razmjeri štete, koja je bila daleko veća od prvih analiza, dok se kao drugi razlog navodila činjenica da je akcija prikupljanja došla u „nezgodno vrijeme“, odnosno nedugo nakon potresa u Skoplju, za čiju su obnovu građani i različite društvene i privredne organizacije izdvojili najveći dio svojih štednji i pričuva. Uplate po općinama bile su sljedeće:

Beli Manastir	6,395.574
Đakovo	300.000
Našice	281.500
Nova Gradiška	1,001.000
Orahovica	856.464
Osijek	19,651.839
Slavonski Brod	137.133
Slavonska PoŽega	3.000
Valpovo	4,608.655
Vukovar	5,549.884
Ostali	86,924.809
Storno manipulativnih troškova	19.340

Navedena sredstva nisu u cijelosti podijeljena općinama, budući su pojedine, manje stradale općine preuzele obvezu za gradnju škola i drugih javnih objekata na više pogođenom području, zbog čega su stornirane pojedine uplate uplatitelja s područja općina kotara Osijek. Tako da je konačni iznos uplata na račun Fonda prikupljen u akciji prikupljanja pomoći tijekom 1964. iznosio 90,277.306 dinara.

Prema završnom računu za 1964. godinu ukupni prihodi Fonda iznosili su 3.095,499.162 dinara poznatih nepovratnih sredstava, koji su raspoređeni na općine Slavonski Brod (2.220,000.000), Đakovo (510,000.000), Slavonska PoŽega (180,000.000), Našice (90,000.000), Vukovar (60,000.000) uz manipulativne troškove u iznosu od 47.270 dinara. Za ostatak od 35,451.892 dinara određeno je da se podijele općinama u sljedećim postotcima: Slavonski

16 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, Poslovni izvještaj, oŽujak 1965.; DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, 03/2-6108/1-109-1964, 21. travnja 1964.

Brod 77%, Đakovo 17% i Slavonska Požega 6%. Također je zaključeno da se i sva buduća nepoznata nepovratna sredstva, koja će pristići na račun Fonda podijele po istom principu.[17]

Nakon nešto manje od godinu dana djelovanja, na XVII. sjednici Skupštine kotara Osijek 23. travnja 1965. godine donesena je Odluka o ukidanju Fonda za obnovu zemljotresom postradalih krajeva na području kotara Osijek. Za eventualne uplate, koje bi mogle uslijediti tijekom 1965. godine određeno je da se knjiže na račun Skupštine kotara Osijek, otkuda će se raspoređivati po ranije utvrđenom „ključu" – Slavonski Brod 77%, Đakovo 17% i Slavonska Požega 6%.[18]

Stradanja na području općine Đakovo

I u slučaju općine Đakovo, prve procjene štete objavljene dva dana nakon potresa bile su daleko od stvarnosti i kretale su se oko iznosa od 200 milijuna dinara.[19] Samo tri dana kasnije vijesti su govorile o materijalnoj šteti u iznosu oko 2 milijarde dinara, da bi do kraja travnja šteta premašila iznos od 3 milijarde dinara.[20] Prema podacima komisija koje su obilazile područje općine Đakovo potres je najveće štete prouzročio na zapadnom dijelu Đakovštine, u selima Musić, Lapovci, Hrkanovci, Ovčara, Paučje, Slobodna Vlast i Levanjska Varoš, te u selima Vučevci na istoku i Ivanovcima na zapadu Đakovštine. Veći broj ljudskih žrtava, prema mišljenju stručnjaka, izbjegnut je zahvaljujući činjenici da su se ljudi u to vrijeme najviše nalazili na radu u poljima, a samo manji broj potres je zatekao u zgradama. Odmah drugog dana nakon potresa jedinice JNA u stradalim su selima postavile 100 šatora za smještaj najugroženijih, a idućih se dana broj šatora udvostručio. Na pogođeno područje također je upućena i pomoć u hrani i odjeći.[21]

---

17 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…", Poslovni izvještaj, ožujak 1965.

18 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1394, „Informacije…", 05-5686/1-1965., 23. travnja 1965.

19 „Šteta u Đakovštini veća od 200 milijuna", *GS*, Osijek, 15. travnja 1964., str. 2.

20 „U Đakovštini srušeno 556 stambenih objekata", *GS*, Osijek, 18. travnja 1964., str. 2; „Otklanjaju se posljedice", *GS*, Osijek, 21. travnja 1964., str. 2; „Tragična bilanca 13. travnja", *Đakovački gospodarski list*, Đakovo, 24. travnja 1964., str. 1; „Razmotren izvještaj o posljedicama potresa", *Đakovački gospodarski list*, Đakovo, 8. svibnja 1964., str. 1.

21 „U Đakovštini srušeno 556 stambenih objekata", *GS*, Osijek, 18. travnja 1964., str. 2; „Tragična bilanca 13. travnja", *Đakovački gospodarski list*, Đakovo, 24. travnja 1964., str. 1.

Nakon prvih procjena o šteti nastaloj prilikom potresa, izraženih u izvješću Štaba za zaštitu od elementarnih nepogoda, 27. travnja 1964. održana je sjednica Skupštine kotara Osijek, na kojoj su iznesene glavne informacije vezane uz potres te podnesena izvješća o stanju na terenu, odnosno na područjima najviše pogođenih općina. Općinu Đakovo predstavljao je njen predsjednik Mirko Brođanac, koji je u svom izlaganju istaknuo kako na području Općine još uvijek nije dovršena procjena štete, ponajprije zbog nedostatka stručnjaka, te da nastaju i nove štete od naknadnih potresa. Podržao je i prijedlog o izgradnji montažnih škola te upozorio na velike poteškoće u pogledu nabave prijeko potrebnog građevinskog materijala. Na kraju svog kratkog izlaganja Brođanac se u ime općine Đakovo zahvalio kotarskom rukovodstvu na pruženoj moralnoj podršci.[22]

Tablica 1. Pregled materijalne štete i stradalih na području općine Đakovo prema izvješću Štaba za zaštitu od elementarnih nepogoda od 24. travnja 1964.[23]

PORUŠENI DRUŠTVENI OBJEKTI					
Škole	Zdravstveni objekti	Privredni objekti	Stambene zgrade	Ukupno	
182,000.000	350,000.000	370,000.000	248,000.000	1.150,000.000	
OŠTEĆENI DRUŠTVENI OBJEKTI					
Škole	Zdravstveni objekti	Privredni objekti	Stambene zgrade	Ostale zgrade	Ukupno
114,550.000	-	127,200.000	154,660.000	-	396,410.000
PORUŠENI PRIVATNI OBJEKTI					
Stambene zgrade	Ostale zgrade	Crkve	Ostalo	Ukupno	
530,665.000	-	40,400.000	-	571,065.000	
OŠTEĆENI PRIVATNI OBJEKTI					
Stambene zgrade	Ostale zgrade	Crkve	Ostalo	Ukupno	
934,593.000	-	24,185.000	-	958,778.000	
REKAPITULACIJA					
Ukupan broj porušenih zgrada	Šteta	Ukupan broj oštećenih zgrada	Šteta	Ukupna šteta	
442	1.721,065.000	3290	1.355,188.000	3.076,253.000	
BROJ STRADALIH					
Smrtnih slučajeva	Teže ozlijeđenih	Lakše ozlijeđenih	Ukupno		
1	3	30	34		

22 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, Zapisnik IX. sjednice Skupštine kotara Osijek, 27. travnja 1964.

23 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, Podaci o elementarnoj šteti od zemljotresa – Informacija, 25. travnja 1964.

Naknadna temeljitija analiza nastale štete na području općine Đakovo prikazana je u dokumentu bez oznake datuma „Informacija o štetama i poslijedicama izazvanim potresom od 13.IV.1964. te o problemima koji iz toga proizlaze na području Općine“ (dalje Informacija). Prema podacima iznesenim u tom dokumentu utvrđeno je da šteta na području općine Đakovo iznosi 4.383,900.000 dinara, uz napomenu kako još uvijek nije riječ o konačnom iznosu.

Tablica 2. Pregled materijalne štete na području općine Đakovo[24]

IZRAVNA ŠTETA – 4.182,100.000	
Stambeni objekti	2.696,000.000
Porušeni i oštećeni školski objekti	419,000.000
Zdravstveni objekti	401,000.000
Javni i povijesno-kulturni objekti	99,100.000
Privredni objekti i postrojenja	567,000.000
NEIZRAVNA ŠTETA – 201,800.000	
Smanjenje prihoda privrede	37,000.000
Smanjenje proračunskih prihoda	97,100.000
Smanjenje fondova Općine	13,000.000
Smanjenje prihoda radnih organizacija (zdravstvo, vodna zajednica itd.)	54,700.000
UKUPNO – 4.383,900.000	

Štete na stambenim objektima činile su 64% ukupnog iznosa štete u općini Đakovo i predstavljale su jedan od najvećih problema prouzrokovanih potresom, budući je veliki broj uništenih ili oštećenih zgrada i kuća neposredno utjecao na Životne uvjete stanovništva kroz duže razdoblje. Potresom je srušen 301 stambeni objekt, od čega 63 u društvenom, a 237 u privatnom vlasništvu. U ukupnom broju porušenih stambenih objekata izgubljena su 362 stana. Ukupna visina štete na porušenim stambenim objektima iznosila je 703,000.000 dinara. Oštećen je bio 5291 stambeni objekt, od čega je 5087 bilo u privatnom vlasništvu, a šteta je iznosila 1.048,000.000 dinara. Sveukupno, potres je na području općine Đakovo

24 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, Informacija o štetama i poslijedicama izazvanim potresom od 13.IV.1964. te o problemima koji iz toga proizlaze na području Općine.

djelomično ili u potpunosti onesposobio 5652 stambena objekta ili 56% ukupnog broja stambenih objekata u iznosu od 2.696,000.000 dinara.

Štete na školskim objektima. Potpuno je srušeno ili neuporabivo bilo 9 školskih objekata s 11 učionica i pomoćnim prostorijama u kojima je nastavu pohađalo oko 1000 učenika. Potres je nadalje oštetio 43 školska objekta sa 107 učionica u kojima je nastavu pohađalo oko 8000 učenika. Visina štete na porušenim školskim objektima iznosila je 134 milijuna, a na oštećenim 285 milijuna dinara. U pogledu školskih objekata u Informaciji je posebno istaknuta činjenica kako je školski prostor na području općine Đakovo i inače nedovoljan te da se u osnovnoj školi u Đakovu [OŠ Ivana Gorana Kovačića] u trenutku potresa nalazilo više od 1000 učenika što u odnosu na njen normalni kapacitet predstavljalo dvostruko opterećenje, zbog čega je i došlo do ranije spomenutog smrtnog slučaja.

Štete na zdravstvenim objektima. Najveća šteta nastala je na zgradi Doma zdravlja u Đakovu te se zbog opasnosti od urušavanja moralo odmah pristupiti njenom hitnom rušenju. Nadalje, potres je oštetio zdravstvene stanice i veterinarske ambulante u Drenju, Gorjanima, Levanjskoj Varoši te veterinarsku ambulantu u Đakovu. Ukupna izravna šteta iznosila je 401 milijun, dok je neizravna šteta na sustavu zdravstva procijenjena na 39 milijuna dinara.

Štete na javnim i povijesno-kulturnim objektima. Od javnih objekata štetu su pretrpjeli mjesni uredi u Trnavi i Levanjskoj Varoši, društveni domovi u Hrkanovcima, Lapovcima, Majaru i SvetoblaŽju te zgrade Skupštine općine i Narodne milicije u Đakovu. Od šteta nastalih na povijesno-kulturnim objektima, prije svega potrebno je istaknuti štetu nastalu na đakovačkoj katedrali Svetog Petra na kojoj je srušen kameni ljiljan s vrha sjevernog tornja teŽak preko 500 kg. Prilikom pada uništio je gromobransku instalaciju, probio krovište i potpuno uništio mehanizam sata. Porušeno je i nekoliko ukrasnih tornjića na zapadnom dijelu katedrale koji su oštetili krov, dok je na više mjesta oštećena Žbuka stropa i freske. Osim katedrale u znatnoj su mjeri oštećene i crkve u Trnavi, Dragotinu, koje su također imale status povijesno-kulturnog spomenika.[25] Ukupna šteta na kulturno-povijesnim objektima na području općine Đakovo iznosila je 99 milijuna dinara.

25 Prema izvješću Komisije za vjerska pitanja Skupštine općine Đakovo od 27. travnja 1964. šteta na objektima vjerskih zajednica (rimokatoličke, grkokatoličke i pravoslavne) na području Općine iznosila je oko 100 milijuna dinara. Nadbiskupijski arhiv Đakovo, Fond Biskupske kancelarije, 35/1964., 27. travnja 1964.

Štete na privrednim objektima i postrojenjima prije svega su se odnosile na građevinske objekte, budući postrojenja, kao i zalihe nisu pretrpjeli nikakvu štetu. Po privrednim granama šteta je na razvrstana kako slijedi:

- industrija	62,000.000
- poljoprivreda	196,000.000
- trgovina, ugostiteljstvo, turizam	257,000.000
- zanatstvo	40,000.000
- ostalo	12,000.000

Od značajnih oštećenja na privrednim objektima istaknuta je šteta nastala na podrumu – vinariji Mandićevac i skladištu sjemenske robe Poljoprivrednog kombinata Đakovo. Znatna šteta učinjena je lječilištu i odmaralištu u Đakovačkoj Breznici i Hotelu Đakovo, dok je u području trgovine najveće oštećenje utvrđeno kod poduzeća „Trgopromet“ u Đakovu i na radnjama u Slobodnoj Vlasti, Hrkanovcima, Levanjskoj Varoši i Trnavi. U području zanatstva, veću je štetu pretrpjelo Obrtno poduzeće Đakovo i to mehanička radionica za koju je određeno rušenje i krojački pogon. Osim izravne štete, oštećeni privredni objekti imali su za posljedicu i smanjenje poslovanja, pa se u obzir trebalo uzeti i smanjenje prihoda pogođenih poduzeća.

Mjere koje su bile predviđene za sanaciju i uklanjanje nastale štete bile su određene na sljedeći način:

- za stambene objekte: potrošački krediti na šest godina, dugoročni krediti, preostali materijal od rušenja, vlastita radna snaga privatnika, radna snaga JNA i omladinskih brigada, razne vrste pomoći u prijevozu, izgradnji i sl., stručna radna snaga uz povoljne uvjete, stavljanje na raspolaganje gotovih tipskih projekata:
- za školske, zdravstvene i javne objekte: dotacije zajednice, pomoć kotareva i općina u izgradnji pojedinih objekata, radna snaga JNA i omladinskih brigada, razne vrste pomoći u prijevozu, izgradnji i sl., stavljanje na raspolaganje gotovih tipskih projekata za škole;
- za privredu: krediti koji bi se davali uz povoljnije uvjete otplate i bez učešća.

Za uklanjanje posljedica potresa u području zdravstva, školstva te za socijalno ugrožene i kreditno nesposobne osobe, od strane kotarskog Fonda za obnovu pogođenih područja predviđen je bio, kako je u tekstu prethodno navedeno, nepovratni iznos od 510 milijuna dinara, dok je za obnovu stambenog

fonda odobren kredit u iznosu od 255 milijuna dinara, sveukupno 765 milijuna dinara. Navedena sredstva raspoređena su kako slijedi:

- za stambenu izgradnju	255,000.000
- za školstvo	200,000.000
- za zdravstvo	230,000.000
- za javne objekte	30,000.000
- za socijalno ugrožene	50,000.000

Kako je sveukupna visina štete na području općine Đakovo premašivala iznos od 4 milijarde dinara, namijenjena sredstva mogla su „pokriti“ tek petinu troškova. Tako je za obnovu stambenih objekata, kako u društvenom tako i u privatnom vlasništvu, nedostajalo sredstava u visini od 1.081,000.000. Za obnovu školskih objekata nedostajalo je 178 milijuna, zdravstvenih objekata 156 milijuna te javnih objekata 69 milijuna dinara.[26] Problem obnove školskih objekata dijelom je ublažen donacijama drugih općina koje su se obvezale u pojedinim mjestima izgraditi nove škole, i to: općina Beli Manastir – školu s dvije učionice i stan uz školu u selu Majar, općina Vukovar – školu s dvije učionice i stan uz školu u selu Hrkanovci, općina Valpovo – školu s jednom učionicom i stan uz školu u selu Ivanovci, općine Donji Miholjac i Orahovica – školu s jednom učionicom i stan uz školu u selu Pridvorje.[27] Što se tiče sanacije šteta u području privrede u Informaciji je istaknuto kako to pitanje još uvijek nije riješeno te da ono, osim uklanjanja izravne štete od potresa, uključuje i rekonstrukciju i proširenje postojećih privrednih kapaciteta. Zbog visine šteta i planova za privrednim unapređenjem nerazvijenih dijelova Općine, zaključeno je kako bi što hitnije trebalo ishoditi dugoročni povoljni kredit od republičke ili Jugoslavenske investicijske banke.[28]

Imajući na umu prethodno navedene podatke, izgledno je bilo kako općina Đakovo neće biti u mogućnosti vlastitim sredstvima i snagama sanirati nastalu štetu, prije svega porušene i oštećene objekte koji su bili preduvjet za normalno odvijanje privrednih, školskih i zdravstvenih djelatnosti. Najveći problem za

26 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, Informacija o štetama i poslijedicama izazvanim potresom od 13.IV.1964. te o problemima koji iz toga proizlaze na području Općine.

27 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, 03-135-1964, 28. svibnja 1964.

28 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1393, „Osnivanje fonda…“, Informacija o štetama i poslijedicama izazvanim potresom od 13.IV.1964. te o problemima koji iz toga proizlaze na području Općine.

Općinu proizlazio je iz činjenice da su u potresu stradala čak 5652 stambena objekta i ogledao se u teškoćama oko smještaja ugroženog stanovništva koje je ostalo bez svojih domova. Opseg štete, kako u smislu broja porušenih objekata tako i smislu visine štete, ukazivao je na to kako obnovu neće biti moguće provesti u nekom kraćem vremenskom periodu, te da će se ona aktivno provoditi tijekom iduće dvije do tri godine. O razmjerima štete govore i podatci kako je ukupna šteta na području općine Đakovo iznosila 54% ukupno ostvarenog nacionalnog dohotka iz 1963. godine, te da je šteta na stambenim objektima predstavljala 61% godišnjih primanja cjelokupnog stanovništva Općine. Potonje je značilo kako će se u idućem razdoblju bitno izmijeniti i struktura novčanih izdataka stanovništva, koji će biti usmjereni na obnovu kuća i stanova, a što bi moglo imati i znatnog utjecaja na osobni standard stanovništva, budući je i prije potresa potrošačkim kreditima bilo opterećeno 90% zaposlenika na području Općine.[29]

Iznos nepovratnih sredstava određen za općinu Đakovo u visini od 510,000.000 isplaćivan je tijekom 1964. godine prema sljedećem rasporedu: 30. travnja – 50,000.000, 2. lipnja – 77,000.000, 3. lipnja – 27,000.000, 8. lipnja – 246,000.000, 20. lipnja – 74,000.000, 2. srpnja – 19,000.000 i 5. kolovoza – 17,000.000. Nadalje, 15. lipnja 1964. Skupština općine Virovitica na račun Fonda uplatila je iznos od 1,320.000 dinara s napomenom da su sredstva namijenjena za izgradnju škole u Pridvorju, a 1. travnja 1965. na račun Fonda za obnovu općine Đakovo uplaćen je i 17%-tni udio sredstava kotarskog Fonda preostao nakon zaključenja računa za 1964. u iznosu od 6,026.782. Izravno na račun općinskog Fonda tijekom 1964. uplaćeno je još 2,000.000 dinara od republičke Komisije za vjerska pitanja, te 39.487 dinara privatnih uplata. Tako su sredstva uplaćena zaključno s 1. travnjem 1965. na račun općine Đakovo u svrhu popravka i izgradnje javnih i društvenih objekata dostigla iznos od 519,386.269 dinara.[30]

29 *Isto.*

30 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1394, „Informacije…“, 2/1964., 7/64, 13/64, 17/64, 21/64, 30/64, 41/64, 45/1964., 9/1965.; 423-14.

Tablica 3. Pregled sanacije stambenih objekata na području općine Đakovo zaključno s 20. listopadom 1964.[31]

OBJEKTI U PRIVATNOM VLASNIŠTVU						
Broj srušenih kuća	Useljeno	Pod krovom	U gradnji	Nije započeto		
254	70	152	-	32		
KUĆE ZA SOCIJALNO UGROŽENE						
Broj srušenih kuća	Useljeno	Pod krovom	U gradnji	Nije započeto		
20	6	3	11	-		
POPRAVCI PRIVATNIH STAMBENIH OBJEKATA						
Broj oštećenih kuća	Popravljeno i useljeno	Obnova u tijeku	Nije započeto			
5291	3700	370	1271			
OBJEKTI U DRUŠTVENOM VLASNIŠTVU						
Broj srušenih stanova	Useljeno	Pod krovom	U gradnji	Nije započeto		
64	40	20	4	-		
POPRAVCI DRUŠTVENIH STAMBENIH OBJEKATA						
Broje oštećenih kuća	Popravljeno i useljeno	Obnova u tijeku	Nije započeto			
204	120	69	15			
KOLIČINA ISPORUČENOG OSNOVNOG GRAĐEVINSKOG MATERIJALA						
Cement (t)	Opeka	Šljunak (m^3)	Pijesak (m^3)	Željezo (t)	Crijep	Kreč
2700	5,700.000	5200	3000	-	482.000	1000

Šest mjeseci nakon potresa, 20. listopada 1964., načinjena je rekapitulacija stanja i rezultata aktivnosti na otklanjanju posljedica potresa. Prema navedenim podacima, općina Đakovo do toga je izvješća utrošila tek petinu bespovratnih sredstava, točnije 101 milijun dinara i 36 milijun dinara dugoročnih kreditnih sredstava. Izgrađeno je 8 škola s 10 učionica, popravljene su 44 škole s istim brojem učionica te 32 javna objekta. U obnovi dijela škola sa svojim su donacijama sudjelovale i općine Valpovo, Beli Manastir, Donji Miholjac, Orahovica i Vukovar. Istaknuta je i velika uloga JNA, ponajprije u organizaciji prijevoza građevinskog materijala, dodjeljivanju šatora i sudjelovanju u fizičkim poslovima. Osim vojske u saniranju šteta na području općine Đakovo sudjelovala

31 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1394, „Informacije…“, Informacija o stanju i rezultatima aktivnosti na otklanjanju posljedica od potresa na području Slavonije sa stanjem na dan 20. X. 1964. g.

je i jedna omladinska brigada. Na kraju je iznesena i ocjena izvršenih poslova u kojoj između ostalog stoji: „Smatramo, da treba veoma pozitivno ocijeniti uspjehe koji su ostvareni na otklanjanju posljedica od potresa, čemu je u velikoj mjeri doprinijelo ogromno radno zalaganje stanovništva, zatim organizacija rada i snabdjevanja, u uslovima za koje se može reći da su bili teški. Unatoč ostvarenim rezultatima i u narednoj godini ostaje još mnogo da se učini.“[32]

***

Potres 1964. godine učinio je od šireg područja Slavonije veliko gradilište. Zbog opsega materijalne štete, ali i slabog imovinskog stanja stanovništva, na obnovi pogođenog područja radilo se tijekom nekoliko idućih godina. U prilog tome govori i činjenica kako se obnovi đakovačke katedrale Svetog Petra pristupilo tek u rujnu 1965. godine. Stoga bi za potpuniju sliku o stradanjima na području općine Đakovo prouzrokovanih potresom 1964. u budućnosti istraživanje trebalo proširiti i na drugu polovicu šezdesetih godina. Svakako bi od pomoći mogli biti i zapisnici Skupštine općine Đakovo za navedeno razdoblje, koji još uvijek nisu izlučeni i predani na čuvanje Državnom arhivu u Osijeku, zbog čega mi nisu bili dostupni prilikom ovog istraživanja. Jedan od važnijih i zanimljivijih aspekata, koji bi dodatno upotpunio sliku o potresu 1964., zasigurno je i stradanje vjerskih objekata na području Đakovštine i šireg područja, no o tome nekom drugom prilikom.

32 DAO, Skupština kotara Osijek 1945.-1967., kut. 1394, „Informacije…“, Informacija o stanju i rezultatima aktivnosti na otklanjanju posljedica od potresa na području Slavonije sa stanjem na dan 20. X. 1964. g.

SUMMARY

Slađana Josipović

THE EARTHQUAKE IN THE ĐAKOVO REGION IN 1964

This paper reports - based on available archive material and newspapers from that time - on the consequences of the earthquake that struck Slavonia, and caused significant material damage. The establishment and activity of the "Trust fund for the reconstruction of areas in the District of Osijek that have been damaged in the earthquake" is presented in the introductory part. It was founded with the aim of collecting and distributing funds for reconstruction and building of community and public buildings, as well as the residential buildings. The consequences of the earthquake in the Đakovo municipality - which was recovered and renovated through the next few years – were material damage that amounted to over 4 billion dinars, and one fatality. The latter part of the paper therefore attempts to give a somewhat detailed analysis of the incurred loss and the course of sanitation of damaged areas in the Đakovo Region during 1964.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2013.) str. 197-216

Kuće na početku ulice Stjepana Radića u Đakovu

UDK 711.73(497.5 Đakovo)

željko Lekšić, Đakovo

Na početku Ulice Stjepana Radića u Đakovu nalazi se nekoliko starijih kuća, te nekoliko novih na mjestu ranijih kuća. Te su okućnice zanimljive, jer su ovdje stanovali brojni istaknuti i poznati Đakovčani. Među njima ističemo odvjetnika i općinskog načelnika dr. Antuna Niderlea, odvjetnika i političara Mirka Hrvata, direktora biskupijskog vlastelinstva Dragutina Boelleina i njegovu kćerku Jerinu, poznatu kao Majka Klaudija, zatim biskupijske službenike Luku Botića, Hugu Sudarevića, Vatroslava Račkog, Ladislava Bunjika i Vinka Barča, kao i kotarskog liječnika dr. Franju Labaša i kotarskog suca Ivana Janošića. U radu se opisuje historijat izgradnje, vlasništva i obiteljske prilike vlasnika i stanara kuća na početku ulice prije križanja sa Palmotićevom ulicom.

Ključne riječi: Ulica Stjepana Radića, Đakovo, Hrvat, Botić, Boellein

Jedna od središnjih đakovačkih ulica je i današnja Ulica Stjepana Radića. Uz zgradu općinskog (gradskog) poglavarstva, nekoć znanu kao "varoška kuća", s raskrižja je skretala ulica, odnosno sokak, prema zapadu, koja se nekoć zvala župni sokak, jer je put vodio pored župnog dvora. U drugoj polovici 19. stoljeća ulica je prozvana Mirkov sokak, prema đakovačkom odvjetniku i političaru Mirku Hrvatu, koji je ovdje imao svoju kuću. Na planu Đakova, na kojem su upisani i nazivi ulica, nalazimo naziv "Mirkova ulica".[1] Na zapadnom kraju ulice

1 Vidljivo na planu grada iz 1899. godine, kojeg je načinio ing. Gašhy. Mjerilo 1:1950. Na planu stoji: "Prerisao iz katastra: indikatio: mapah te povečano sa mjerila 1:1280 na 1:1950 mt: U Đakovu 25. ožujka 1899. Ing. Gašhy". Plan je, izgleda, nekoć stajao uramljen na zidu u zgradi općinskog poglavarstva, a sada se nalazi u Muzeju Đakovštine.

put skreće prema Selcima, nakon što se prešao potok Ribnjak, koji je sada u potpunosti zatvoren.

Ova ulica se potkraj 19. i početkom 20. stoljeća nazivala Gospodska ulica, po viđenijim Đakovčanima koji su ovdje živjeli.

U vrijeme numeriranja kuća sredinom 19. stoljeća, numeracija je tekla sljedećim redoslijedom:

- sjeverna strana ulice od zapada od kbr. 275 do župnoga dvora koji je dobio kbr. 286,
- južna strana ulice od istoka od kbr. 260 do kbr. 268 na zapadu u doli.[2]

U jesen 2012. god. započeto je renoviranje ulice, koje je dovršeno tijekom 2013. godine.

U ovom radu obrađujemo nizove kuća s lijeve i desne strane u prvome dijelu ulice, odnosno do raskrižja do Palmotićeve ulice, iako i dalje u doli ima kuća zanimljive povijesti, posebice kuća i zgrada nekadašnjeg Kajzerovog mlina.[3]

1. Stjepana Radića - lijeva, južna strana

1.1. Stjepana Radića br. 1 - kuća odvjetnika Niderlea

Prije sadašnje kuće ovdje je stajala kuća broj 260.[4] Sadašnja kuća na ovome mjestu ima adresu Stjepana Radića br. 1. To je kuća uz zgradu općinskog poglavarstva. Najstariji poznati nam vlasnik bila je Terezija Peck.[5] Zasigurno je to Terezija Peck (1810.-1887.), rodom iz Moravske. Izgleda da je nevjenčano[6] živjela sa trgovcem Franjom Stankovićem, od kojeg je nasljedila ovu kuću. Ovaj posjed je 1887. godine, poslije smrti Terezije, a potom iste godine i njezinog sina Franje Stankovića (1850.-1887.)[7], preuzela Franjina supruga Kata.[8] Kata

2 Opširnije o staroj numeraciji vidi u: željko Lekšić, Numeracija kuća u Đakovu iz sredine 19. stoljeća, "Đakovački vezovi", Jubilarna revija 1967.-1991., Đakovo, 1991., str. 82.

3 O Kajzerovom mlinu opširnije u: željko Lekšić, Iz povijesti đakovačkih mlinova, Zbornik Muzeja Đakovštine 5, Đakovo, 2001., str. 34.

4 Općinski sud u Đakovu, Zemljišno knjižni odjel (dalje: ZKO), zemljišno knjižni uložak (dalje: zk. ul.) 480.

5 Isto.

6 U mat. knjizi umrlih je upisano da je "neudata", te da je umrla 30. 4. 1887. u Đakovu kbr. 260.

7 Franjo Stanković je umro 1. 10. 1887. god. u Đakovu kbr. 299.

8 ZKO, zk. ul. 480; Zbirka isprava (dalje: ZI) br. Z-10282/1888. Uručbena isprava od 2. 8. 1887. god.

Stanković rođ. Alijuš (1847.-1922.)[9] bila je rodom iz Osijeka. Njihov sin Franjo (1875.), također trgovac, oženio se 1897. Katicom Milković.

Obzirom da su vlasnici ove kuće bili trgovci, zasigurno se u ovoj kući nalazila i trgovina.

Kata Stanković je ovaj posjed prodala krajem 1900. godine Franjki Hager iz Đakova kbr. 290.[10] Nakon Franjkine smrti posjed je naslijedio 1921. godine Josip Hager, koji ga je iste godine prodao odvjetniku i općinskom načelniku u više mandata dr. Antunu Niderleu (1884.-1964.)[11], koji je ovdje imao i svoj odvjetnički ured. Antun se bio oženio 1913. godine Terezijom Jakševac, koja je ubrzo umrla.[12] Drugi puta se oženio 1928. godine Marijom Dečak (1905.-2000.), kćerkom vlastelinskog revizora Vinka Dečaka.

Nakon Antunove smrti 1964. god., ovaj posjed su nasljedili: supruga Marija, te djeca Đurđica i Matej.[13] Nakon provedene diobe, Matej Niderle je ubrzo postao samovlasnikom. On je kao i njegov otac bio odvjetnik, te je nastavio voditi očev ured, sve do 1995. god., kada je otišao u mirovinu.

Matej je šezdesetih godina 19. stoljeća kuću temeljito obnovio. Prije obnove kuća je imala sedam prozora u nizu. Kasnije je u istočnom dijelu kuće načinjen poslovni prostor za trgovinu. Matejev sin je 2002. godine sagradio svoju kuću u dvorištu.

U poslovnom prostoru se nalazi knjižara "Dado". U kući je još uvijek i odvjetnički ured, kojeg vodi odvjetnik Ivan Tandara. Matej i njegova supruga Ljerka tragično su preminuli 2013. god.[14]

---

9 U matičnoj knjizi umrlih upisano je da je 17. 6. 1922. umrla Katarina rođ. Alinić udova pok. Franje Stankovića, u dobi od 76 god.

10 ZKO, zk. ul. 480; ZI br. Z-4579/1900. Kupoprodajni ugovor od 22. 12. 1900. god.

11 Dr. Antun Niderle (Retfala, Osijek, 1884.- Đakovo, 1964.). Maturirao je na klasičnoj gimnaziji u Osijeku 1905. godine. Diplomirao je 1911. godine, a pripravnički staž je odradio kod dr. Ivana Ribara, dr. Franje Papratovića i dr. Ante Švarcmajera. Mobiliziran je 1914., te prebačen na ruski front, gdje je ranjen 1915. Svoj odvjetnički ured je otvorio pred kraj Prvog svjetskog rata, nakon što je razvojačen. Iz rata je izašao s činom natporučnika, a dobio je nekoliko odlikovanja. Vodio je ured do početka šezdesetih godina dvadesetog stoljeća. Bio je i općinski načelnik u više mandata. Bio je aktivan u športskim klubovima. Bio je predsjednik Š. K. Sokol 1922. Kao odvjetnik radio je do 1. 7. 1961.

12 Jelka Terezija Niderle rođ. Jakševac, rođena 1896., kćerka trgovca Franje Jakševca ml. i Adele rođ. Ivanić, umrla je pri porođaju 3. 5. 1914. Sahranjena je u grobnici obitelji Jakševac na đakovačkom groblju.

13 ZKO, zk. ul. 1849.

14 Poginuli su u prometnoj nesreći u Vuki 26. 6. 2013. god. Posmrtni govor kojeg je na pokopu čitao odvjetnik Ivan Tandara, objavljen je u: Odvjetnik, glasilo i časopis hrvatske odvjetničke komore, god. 86, br. 5-6, Zagreb, 2013., str. 52.

1.2. Stjepana Radića br. 3 - 5

Ovdje je bila kuća broj 261. Marković navodi da je 1863. god. bila u vlasništvu Ivana Brnčića, te da ju je 1878. god. kupio Tomo Šestak (1844.-1889.) rodom iz Budrovaca. Prva supruga mu je bila Josipa rođ. Dunđerović (1845.-1883.) iz Drenja, a druga Justina rođ. Schlams (1854.).[15] Josipa je bila kćerka šumara Stjepana Dunđerovića, koji je službovao u Drenju.

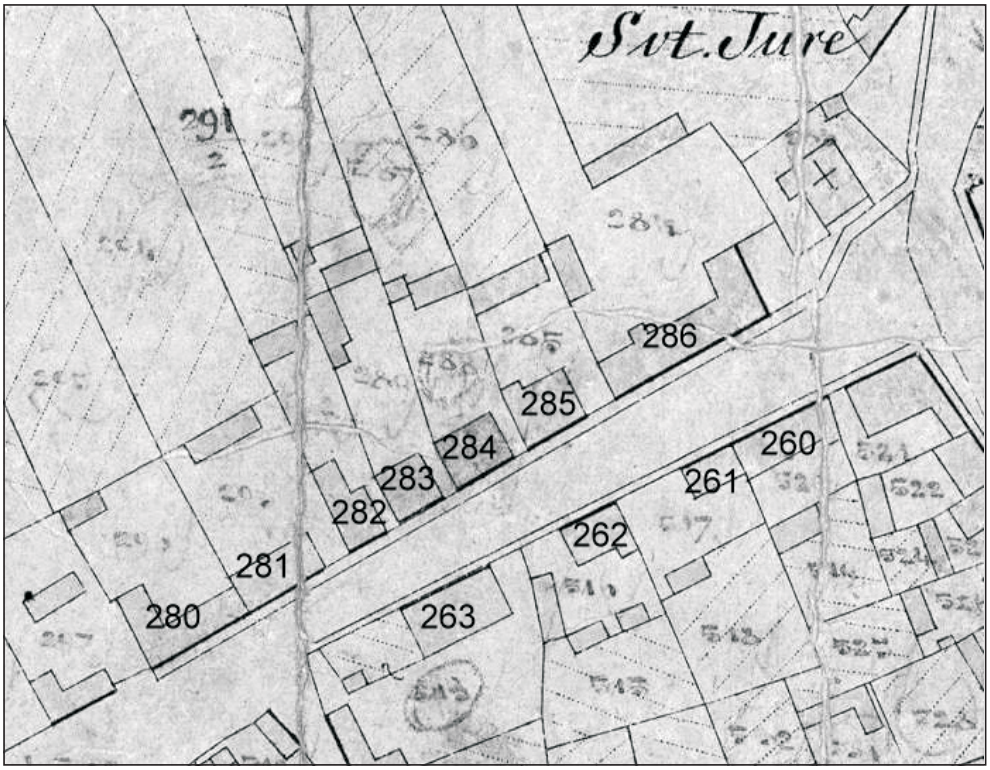

Kuće u Radićevoj ulici na mapi iz 1863., označene brojevima stare numeracije kuća.

Marković dalje navodi da Tomo sa prvom suprugom Josipom nije imao djece. Međutim, pronašli smo da je ipak imao jedno dijete, i to sina Leopolda

15 Mirko Marković, Đakovo i Đakovština, Zbornik Đakovštine br. 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, knj. III, Zagreb, 1976., str. 224. Valja istaknuti da je Marković u ovome radu označavao kuće brojevima koji nisu po numeraciji kuća iz sredine 19. stoljeća.

(1873.-1880.).[16] Sa drugom suprugom Justinom imao je Tomo četvero djece: Cvjetka (1885.), Anđelu (1886.-1886.), Katu (1887.-1910.) i Mariju (1889.).[17] Cvjetko je bio bankovni činovnik, umro je 1922. god.

Uvidom u zemljišne knjige ustanovili smo da je najstariji vlasnik za kojeg je bilo moguće utvrditi iz zemljišnih knjiga bio "Bernčić Ivan vlastelinski nadšumar". Poslije njegove smrti, kao vlasnik se upisuje 1880. god. Josip Baumholcer, a na temelju ugovora iz 1870. god.[18] Godine 1880. kuću kupuju Tomo i Josipa Šestak.

Tomo Šestak bio je općinski bilježnik. Ima zasluga za uređenje đakovačkog groblja. Dok je bio općinski bilježnik, na đakovačkom groblju je izvršeno 1880. godine prosijecanje putova, a uređen je i novi pristupačniji ulaz na groblje, koji se koristi i danas. Tri godine prije toga dao je posjeći razne voćke i ostalo jalovo drveće po groblju.[19] Cepelić navodi da je uz tadašnjeg župnika Voršaka bio prvi restaurator modernog đakovačkog groblja, koje je do tada bilo bez ikakovih putova[20]. Bio je općinski bilježnik do 1887. godine, kada je otpušten zbog pronevjere.[21] Nakon toga je radio kao blagajnik štedionice sve do smrti.

Učitelj Josip Raček[22] je smatrao da je prva škola u Đakovu bila ovdje na mjestu Šestakove kuće, i da se u njoj podučavalo sve do 1805. godine, kada je sklopljen ugovor o osnutku glavne škole sa tri učitelja.

Od Šestakove djece kuću je kupio Mavro Kleinkind iz Osijeka.[23] On ju je darovao 1911. sinu dr. Rikardu Kleinkindu, liječniku u Đakovu. On je kuću prodao Franji Stankoviću i Irmi rođ. Trischler.[24] Franjo je ovdje imao trgovinu manufakturom. Kuću su prodali 1939. god. Prvoj hrvatskoj štedionici, koja ju je iste godine prodala Miji Novakoviću.[25] Mijo odnosno Mišo Novaković (1894.-1952.) bio je mesar, kao i njegov otac. On je pred Drugi svjetski rat,

16 Rođen je 7. 11. 1873., a umro 25. 7. 1880.

17 M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 224.

18 ZKO, zk. ul. 236 i 713. na temelju ugovora od 27. 5. 1870. god.

19 Milko Cepelić, Djakovačka groblja, Tiskom biskupijske tiskare u Djakovu, Đakovo, 1916., str. 34.

20 Isto.

21 Izvješće kr. podžupana županije virovitičke ob uredovnom djelovanju kr. županijske oblasti virovitičke i područnih joj kr. kotarskih oblastih za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1887., Osijek, 1889., str. 37. Navodi se: "Tečajem godine 1887. riešena je konačno po visokoj kr. zemaljskoj vladi i iztraga povedena još po postojaloj kr. podžupaniji djakovačkoj proti bivšem obć. bilježniku u Djakovu, Tomi Šestaku i to tako, da se isti radi u grieh upisanih i dokazanih mu grubih nemarnostih povredah uredovnih dužnostih od službe obć. bilježnika u Djakovu odpušta."

22 Josip Raček (Đakovo, 1847. - Požega, 1931.), učitelj i upravitelj Opće pučke dječačke škole.

23 ZKO, ZI br. 1005/1907. Ugovor od 2. 12. 1906. god.

24 Irma (1871.-1964.) je bila kćerka Đure Trišlera (1841.-1883.) organista u katedrali. Bila je udavana tri puta, a nije imala djece.

25 ZKO, ZI br. 924/1939. Ugovor od 28. 2. 1939. god.

vjerojatno 1939., sagradio današnju dugačku prizemnicu.[26] Sagradio je kuću za dva vlasnika sa zajedničkim kolnim ulazom.

Prema zemljišnim knjigama, izvršena je dioba ovoga posjeda 1947. godine. Tada je zapadni dio, koji ima kućni broj 5, prodan Marici Jednobrk i malodobnom Ivanu. Godine 1959. ovaj posjed kupuju krojač Hinko Rechner (1920.-1996.) i njegova supruga Paula rođ. Lovrić (1923.-1998.), a kao vlasnici se upisuju i njhova malodobna djeca Zdravko i Vlado. Od 1997. vlasnik je Vlado Recher.

Istočni dio, koji ima kućni broj 3, je 1947. god. darovan Tonki i Veri Novaković, a one su ga prodale 1959. god. mesaru Đoki Sokoloviću (1903.-1969.) i Anki rođ. Kurtić (1907.-1987.). Imali su sina Stjepana (1935.-1986.), koji je bio gimnazijski profesor i ravnatelj gimnazije u Đakovu. Sada je vlasnik njegov sin Goran Sokolović.

Na oba dijela kuće izbijeni su poslovni prostori.

1.3. Stjepana Radića br. 7

Ovdje je bila kuća broj 262. Marković navodi da je 1863. god. ovdje stajala kuća Ličanina Nikole Došena. Kada je Nikola 1878. god. umro, preudala se njegova udovica Marija rođ. Vodkert (1845.) za postolara Josipa Orta (1845.-1892.) Iz tog braka potječe sin Vinko Ort (1879.-1902.). Poslije Vinkove smrti kupio je ovaj posjed pekar Leopold Bräder.[27]

Prema zemljišnim knjigama, najstariji poznati vlasnici bili su Marija Došen i njezin malodobni sin Nikola.[28] Udovica Marija Došen se udala za Josipa Orta postolara[29], te mu je 1882. god. darovnim ugovorom prenijela u vlasništvo svoj suvlasnički dio, uz zadržanje prava plodouživanja. Josipov dio je 1892. nasljedio njihov sin Viktor. Viktor je umro mlad 1902. god., a njegov dio nasljeđuje njegova majka Marija.

Marija i njezin sin Nikola Došen su prodali kuću 1911. godine židovskom pekaru Leopoldu Bröderu.[30] On je sagradio sadašnju kuću na ovome mjestu. Bröder je načinio i poslovni prostor u kojem je prodavao kruh, a kasnije i slastičarske proizvode. Dao je u novinama 1919. god. oglas sljedećeg sadržaja:

---

26 M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 224.
27 M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 223.
28 ZKO, zk. ul. 237.
29 Josip sin Vinka Orta postolar i Maria-Margareta Mućanin udova Došana, rodom iz Vadkert (Marković pogrešno navodi da joj je to djevojačko prezime), vjenčali su se u Đakovu 3. 2. 1879.
30 Ugovor od 2. 12. 1911. god., ZI br. Z-5678/1911.

"Slavnom obćinstvu do znanja, da sam u mojoj kući Gajeva ulica uz moj pekarski posao i slastičarnu otvorio. Sladoled nedeljom i blagdanom. Naručbe se najtočnije izvršuju. - Za mnogobrojni posjet moli Leopold Bröder."[31]

Bröder je prodao kuću 1922. god. Josipu i Elizabeti Bellian.[32] Josip i Elizabeta su bili na radu u SAD, gdje su stekli novac za kupovinu kuće. Josip je bio jedan od četvorice braće Bellian koji su početkom 19. stoljeća otišli na rad u SAD. Prvi je bio otišao Josipov brat Štefan 1905. god., iza njega brat Šandor odnosno Aleksander 1910. god., potom Josip 1911. god., te brat Antun 1912. god.[33]

Josip Bellian bio je otišao 1911. god. kod svoga brata Aleksandera u Detroit. Na poziv svoga oca Aleksandera Belliana da nastavi voditi radnju, odlučio se vratiti u Đakovo. Josip je otvorio pletačku radnju na ovoj okućnici, te se bavio pletačkim zanatom, kao njegov otac. Imao je radnju u kojojoj je bilo zaposleno i do trideset radnika. Bio je oženjen Elizabetom rođ. Buch (1887.-1968.), a djeca su im: Josip (1905.), Ana (1909.), Viktor (1911.), Anica (1918.) i Aleksander (1921.). Poslije Drugog svjetskog rata kuća i radnja su nacionalizirani, te je u dvorištu od radnje nastalo državno poduzeće "Posavina". Tada je Josip odlučio otići u Njemačku, gdje je i umro 1965. u Gillenfeldu. Sin Viktor je kupio kuću u Jelačićevoj ulici i nastavio voditi obiteljski obrt. Umro je 1975. god. Ovu kuću je otkupio sin Aleksander.

Aleksander Bellian je također nastavio obiteljsku tradiciju i vodio je "Predionicu i pletionicu vunene robe", sve do umirovljenja 1981. god. Bio je poznati đakovački kolekcionar, te aktivan u više društava. Oženio se 1941. god. Ružicom rođ. Matišić (1922.). Djeca su im: Josip (1941.), Aleksander (1943.) i Stjepan (1957.). Sin Stjepan - Stiv, poginio je 1992. god. u padu svojeg malog sportskog zrakoplova. Aleksander Bellian je umro početkom 2013., a iste godine je posthumno proglašen počasnim građaninom grada Đakova.[34]

31 Glas Slobode, br. 33, god. II., Đakovo, 22. 6. 1919., str. 4. Isti oglas objavljen je i u br. 34 od 29. 6. 1919. na str. 3.

32 Ugovor od 12. 1. 1922. god., ZI br. Z-158/1922.

33 Podaci o ulasku u SAD mogu se pronaći na www.ellisisland.org.

34 Odluka o dodjeli javnih priznanja Grada Đakova za 2013. godinu, Službeni glasnik Grada Đakova br. 3, Đakovo, 19. ožujka 2013., str. 6.

1.4. Stjepana Radića br. 9

Na uglu sadašnje Radićeve i Palmotićeve ulice, bila je vlastelinska parcela sa masivnom prizemnicom, koja je bila namijenjena za stanove vlastelinskih činovnika. Kuća se nalazila na katastarskoj čestici br. 513, a imala je broj 263. Poznati su nam neki vlastelinski službenici koji su ovdje stanovali. Ovdje je neko vrijeme pedesetih godina 19. stoljeća živio šumar Hugo Sudarević sa suprugom Marijom rođ. Galovac, prije negoli su preselili u kuću br. 30 u Školskom sokaku. Naime, u ovoj kući rođena im je 1857. god. kćerka Hedviga.[35] Hugo Sudarević[36] je bio poznati političar i javni radnik, te neko vrijeme općinski načelnik i saborski zastupnik. Oženio se 1856. god. Osječankom Marijom Galovac (1835.-1902.). Ovdje je 1868. godine stanovao šumar Vatroslav Rački sa suprugom Amalijom rođ. Boellein. Ovdje im je rođen sin Dušan (1868.-1869.).[37] Kasnije su preselili u kuću br. 227, koja je bila u sadašnjoj Palmotićevoj ulici, gdje je supruga Amalija i umrla 1871. godine.

Osim vlastelinskih službenika, u ovoj kući stanovali su i kotarski suci. Ovdje je živio Janko, odnosno Ivan, Janošić (1824.-1879.) sa suprugom Matildom rođ. Pavianović (1832.), rodom iz Karlovaca[38], s kojom se kao udovicom vjenčao 1872. god.[39] Za Matildu nam je zanimljiv podatak da je ona bila krštena kuma susjedi preko puta, Jerini Boellein 1878. god., koja je kasnije postala poznata časna sestra. Iste godine je bila kuma i Ivanu Boellein. Zasigurno je ovdje živjela i Jankova majka Terezija Steiner, koja je umrla 1872. god.[40] Janko je umro

35 Hedviga Sudarević rođena je 1. 10. 1857. god. Kuma je bila Terezija, supruga Franje Jakševca. Udala se 1873. god. za šumara Ignjata Račkog. U vrijeme udaje stanovala je na kbr. 452.

36 Hugo Sudarević (Đakovo, 26. 3. 1831. - Đakovo, 7. 1. 1888.). Bio je službenik vlastelinstva biskupije, i to od 1849. do 1853. godine kao pisar, od 1853. do 1857. godine u svojstvu šumara (špana) u Semeljcima, te od 1857. do 1883. godine u svojstvu provizora u Đakovu, kada je umirovljen. Godine 1884. pobijedio je na izborima za narodnog zastupnika, te je od tada i načelnik Đakova. Hugo Sudarević je mnogo sudjelovao u đakovačkom javnom životu na kulturno-prosvjetnom i političkom polju. Radio je u đakovačkom HPD "Sklad", pa je tako bio tajnik 1870., te potpredsjednik 1878. godine, a od 1877. do 1879. godine i predsjednik toga društva. Bio je predsjednik đakovačkog DVD-a od njegovog osnutka 1872. godine. Općinski načelnik bio je od 1884. do smrti.

37 Dušan je rođen 3. 2. 1868. god., a umro 2. 1. 1869. god.

38 Podatak iz matične knjige, a zasigurno se radi o Srijemskim Karlovcima.

39 Vjenčali su se u Đakovu 19. 6. 1872., a kao njihove adrese za oboje se navodi kbr. 239, a to je kuća u glavnoj ulici u kojoj je u to vrijeme bila Ignacova gostiona.

40 Terezija Steiner rođ. Gaspar umrla je 1. 4. 1872. (na spomeniku je uklesano 30. 4.), rođena u Bukinu, u dobi od 72 god. Na spomeniku, koji još postoji, uklesano je između ostalog: "Spomenik ovaj postavi svojoj nezaborav / ljenoj majci vazda zahvalni sin / Janošić / Kotarski sudac djakovački."

1879. godine.[41] Kasnije je njegova supruga Matilda kupila kuću u Satničkom sokaku.[42] Zanimljiva je činjenica da je Muzej Đakovštine 2012. godine došao u posjed dviju slika portreta bračnog para Janošić.

Marković navodi da su u ovoj kući krajem 19. stoljeća živjeli sudac Milan Hadžić, te vlastelinski činovnici Behnel[43], Štriga[44], Hefner i drugi.[45]

Poslije Drugog svjetskog rata zgrada je oduzeta Biskupiji, a u nju su smještene stručne službe poljoprivrede. Te službe su se pripojile Poljoprivredno industrijskom kombinatu nakon njegovog osnivanja 1963. godine, tako da je i zgradu koristio kombinat. Stručna služba poljoprivrede bila je u ovoj zgradi sve do 1988. god. kada je preseljena u novu zgradu u Ulici V. Nazora br. 2, zvanu "Mimoza". Tako su od tada zajednički stručni poslovi kombinata bili na jednom mjestu. Glavna upravna zgrada kombinata bila je do 1988. godine zgrada bivšeg kotara u Ulici A. Starčevića br. 34.

Za vrijeme rata ovdje je 1992.-94. godine bilo zapovjedništvo PZO HV, odnosno Protuzračne obrane Hrvatske vojske. Od svibnja 1994. godine ovdje je bio smješten Muzej Đakovštine, nakon što je iseljen iz zgrade u Preradovićevoj 17.[46] O preseljenju je Borislav Bijelić naveo sljedeće: "Muzej Đakovštine preseljen je u nefunkcionalnu, derutnu, strukturom prostora i veličinom (manja od 200 m^2) nezadovoljavajuću zgradu. Ili, da budem precizniji, preseljeni su samo ljudi, dok je Muzej dobio sve karakteristike imaginarnog. U prostorijama u kojima se sada nalazimo nismo u stanju prihvatiti povrat muzejske građe, a o stalnom postavu ne može biti ni govora."[47]

Muzej je ovdje bio do svibnja 2002. godine, kada je napokon pronađen stalni smještaj muzeja u zgradi bivšeg kotara u ulici A. Starčevića.

U raspadu Poljoprivredno industrijskog kombinata Đakovo zgrada je pripala novoosnovanom trgovačkom društvu Đakovačka vina d.o.o. Tako su Đakovačka vina neko vrijeme ubirala zakupninu od Grada Đakovo radi smještaja Muzeja.

Zgrada je srušena 17. i 18. lipnja 2003. godine i od tada se ovdje nekoliko godina nalazilo prazno gradilište, ograđeno drvenom ogradom. Tvrtka

---

41 Janko Janošić, umirovljeni kot. sudac, rođen u Dalju, umro je 10. 2. 1879. god. u dobi od 54 god.

42 M. Marković, Đakovo i Đakovštine, nav. dj., str. 209. Kuća br. 90. Marković navodi za Matildu godine 1837.-1901., te da je rođena u Dalju. Upis smrti nismo pronašli u matičnoj knjizi umrlih Rkt. župe Đakovo.

43 Zasigurno je to Julius Bönel, šumarski stručnjak. Bio je otišao u Novi Sad. Umro je 1935.

44 Zasigurno je to Marko pl. Štriga. Umro je 1924.

45 M. Marković, Đakovo i Đakovštine, nav. dj., str. 223.

46 Obzirom da je u ovoj zgradi bio Muzej Đakovštine, o njoj je pisac već pisao u: O zgradama Muzeja Đakovštine od osnivanja do danas, Zbornik Muzeja Đakovštine, Đakovo, 2011., str. 35.-38.

47 Borislav Bijelić, Diskontinuirani kontinuitet Muzeja Đakovštine, Zbornik Muzeja Đakovštine br. 4, Đakovo, 1997., str. 54.-55.

Đakovačka vina d.o.o., sa sjedištem u Mandićevcu, prodala je gradilište, jer je odustala od projekta gradnje svoje upravne zgrade u Đakovu. Gradilište je kupila tvrtka V. G. M. grupa d.o.o., Đakovo.[48] Gradnja višekatnice započeta je 2008. godine. Izvođač radova bila je đakovačka građevinska tvrtka Dyaco d.o.o. Gradnja je završena 2011. god., a u zgradu useljavaju odvjetnički uredi najprije odvjetnika Marinka Brajka, a potom i odvjetnice Anke Jakovljević Grizelj. Krajem godine u prizemlje useljava i "Slatinska banka", nakon iseljenja iz zgrade starog hotela u Ulici Bana Jelačića.

Na dijelu parcele na uglu[49] sagrađena je 1967. godine stambena višekatnica sa poslovnim prostorom u prizemlju. U početku je u prizemlju ovdje bila gradska knjižnica i čitaonica, a od 1987. god. trgovina "Tena" Poljoprivredno industrijskog kombinata Đakovo, sve do 1995. godine. Tada je kombinat rasprodao sve svoje trgovine, te je tako i ovaj poslovni prostor prodan. Već neko vrijeme je taj prostor prazan.

2. Stjepana Radića - desna, sjeverna strana

2.1. Trg dr. Franje Tuđmana br. 5 - župni dvor

Zgrada na uglu nekoć je imala adresu u ulici Stjepana Radića br. 2, ali od imenovanja trga Dr. Franje Tuđmana, postala je sastavnim dijelom trga i nosi br. 5. Obzirom da taj trg ustvari niti nije trg već kružni tok, napis o ovoj zgradi svrstavamo u ulicu Stjepana Radića.

Mirko Marković navodi da treba pretpostavljati da je župni dvor od starine bio na ovom mjestu, te da današnja zgrada potječe iz vremena biskupa Čolnića, te da je adaptirana u Raffayevo i Strossmayerovo doba.[50]

U kanonskim vizitacijama za vrijeme biskupa Mateja Krtice navodi se da je 1776. godine župni dvor potpuno obnovljen.[51] Iz kanonskih vizitacija 1813. godine, za vrijeme biskupa Antuna Mandića, saznajemo da se župni dvor nalazi u vrlo lošem stanju i da treba mnoge popravke, kao i cjelokupno pokrivanje krova, kao i pod i svod. Navodi se da postoje četiri sobe za župnika, dvije za pomoćnike, dvije za ukućane i jedna sobica kod vrata za župnikovog slugu. Kuhinja je bila s

48 Gradilište se sastojalo od k.č.br. 513/2 u površini od 246 čhv (885m^2). Usp. ZKO, zk. ul. 4908.

49 K.č.br. 513/1 u površini od 201 čhv (723m^2). Usp. ZKO, zk. ul. 5455.

50 M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 213.

51 Stjepan Sršan, Kanonske vizitacije knjiga X, Đakovačko područje 1751.-1833., Državni arhiv Osijek, Osijek 2011., str. 79.

dvije drvene smočnice. U dvorištu su postojale dvije štale, jedna zidana, koja može primiti dva konja i dvije krave.[52]

U vrijeme numeriranja kuća sredinom 19. stoljeća zgrada je dobila kućni broj 286.[53]

Između župnog dvora i crkve, nekoć je bio drveni plot, koji je srušen šezdesetih godina 20. stoljeća, radi izbijanja ceste za novi dio grada, koji je nazvan Novi centar. Zadnji dio okućnice je 1963. god. izuzet iz posjeda radi gradnje vojne stambene zgrade sa osam stanova i zelene površine.[54]

Nakon renoviranja kurija na Strossmayerovom trgu 1989. god., župni dvor seli u sjevernu kuriju, a ova zgrada je iznajmljivana za trgovine. Bila su dva poslovna prostora. U većem je bila trgovina namještajem "Mundus", a u manjem javni bilježnik Jozo Aščić.

Početkom 2001. godine zgrada je renovirana, a postavljen je i novi crijep.[55] Poslije renoviranja ovdje se useljava Privredna banka Zagreb, a manji dio zgrade u Ulici S. Radića ostavljen je za iznajmljivanje za trgovine.

2.2. Stjepana Radića br. 4 - kuća Dragutina Boelleina

Prva kuća do župnoga dvora nekoć je bila kuća broj 285. Sada ima broj 4 u ulici Stjepana Radića. Najstariji poznati vlasnik je Dragutin Boellein (1816.-1895.), upravitelj biskupijskog vlastelinstva.[56] Bio je upravitelj do 1874. god.[57] Dragutin je sa suprugom Marijom rođ. Pinterović (1828.-1874.) imao dva sina i dvije kćeri.

Sin Janko odnosno Ivan (1848.-1878.), knjigovođa štedionice, oženio je 1872. god. Slavku (1855.-1923.), kćer Mirka Hrvata, poznatog đakovačkog odvjetnika i političara, koja je živjela u susjedstvu.[58] Imali su djecu: Melitu (1873.-1957.)[59], Jerinu (1875.-1952.)[60], Mirka (1876.-1880.) i Janka odnosno

52 Isto, str. 357.

53 ZKO, zk. ul. 256. Kao vlasnik bila je upisana župnička zaklada sv. Gjurgja u Djakovu.

54 Rješenje Općine Đakovo, Odjel za financije br. 03-2642/1-1963, Ev. br. 86/1963 od 16. 11. 1963.

55 Pretres krova je obavljen 21. i 22. veljače 2001. godine.

56 ZKO, zk. ul. 204. Dragutin Boellein upisan je kao vlasnik u osnivanju zemljišnih knjiga 1879. god., te nam stoga nije poznato tko je bio ranijiji vlasnik.

57 (Milko Cepelić-Matija Pavić), Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-đakovački i sriemski god. 1850.-1900., Zagreb, 1900.-1904., str. 917.

58 M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 213.

59 Prema matičnoj knjizi krštenih, Melita je rođena na kbr. 116, a koja se nalazila u Pavićevoj ulici.

60 Jerina je rođena i krštena 17. 1. 1878. u kbr. 285, a kuma joj je bila susjeda od preko puta, Matilda Janošić rođ. Pavianović (1832.), rodom iz Karlovaca, supruga kotarskog suca Janka odnosno Ivana Janošića (1824.-1879.), koji su stanovali na kbr. 263. Bila je i kuma kasnije njezinom bratu Ivanu.

Ivana (1878.-1878.). Janko i Slavka su neko vrijeme živjeli u kbr. 116 u Pavićevoj ulici, gdje je rođena kći Melita, a potom se vraćaju u ovu kuću, gdje im je rođena Jerina, kao i Mirko i Janko. Jerina Boellein kasnije je postala poznata kao časna sestra Uršulinka Majka Klaudija, koja je umrla na glasu svetosti.[61] U uršulinskom samostanu u Varaždinu živjela je i njezina sestra Melita koja je tamo i umrla 1957. god. Poslije smrti supruga Janka, Slavka je odselila u Zagreb, te se udala za pukovnika Ljubomira Radojkovića. Poslije suprugove smrti se vratila u Đakovo, gdje je i umrla 1923. god.[62]

Kćerka Amalia (1849.-1871.) udala se 1865. za Vatroslava (Ignjata) Račkog, vlastelinskog službenika.[63]

Sin Koloman (1851.-1918.) bio je nadšumar. Službovao je u Levanjskoj Varoši do 1876., te potom na Vuki do 1880. god.[64] Oženio je Vjekoslavu (Lujzu, Amaliju) Grlić rodom iz Vrpolja. O životu sina Josipa (1852.) nemamo podataka.

Dragutin Boellein je umro u ovoj kući 1895. godine.[65] Poslije njegove smrti vlasnici su postali Dragutinov sin Koloman i njegova supruga Vjekoslava.[66] Poslije Kolomanove smrti, njegov dio je naslijedila supruga, a poslije Vjekoslavine smrti kuću su 1931. godine nasljedili brojni nasljednici, od kojih je 1933. godine kuću kupio kanonik Mato Fišer (1859.-1953.)[67]. Poslije kupovine on se ovdje preselio iz zgrade u Preradovićevoj 17.[68] Marković netočno navodi: "Kada su se Boelleinovi odavle odselili, smjestio je biskup Krapac u ovu kuću kanonika Matu Fischera." Naime, nije ga ovdje smjestio biskup. Poslije Fišerove smrti kuću je naslijedio nećakov sin Matej Niderle, koji je kasnije postao odvjetnik, kao što je bio i njegov otac.[69] Početkom šezdesetih godina 20. stoljeća kuća je prodana obitelji Đaković.

---

61 Usp. Terezija Horvat, Pšenično zrno, Varaždin, 1972. i A. Katalinić, Klaudija svjedoči, n. dj.

62 "Slavica Horvat", kako je upisano u mat. knjigu umrlih, umrla je 5. 3. 1923., te sutradan sahranjena na đakovačkom groblju. Njezino ime se ne nalazi na spomeniku obiteljske grobnice obitelji Hrvat.

63 Poslije Amalijine smrti se Vatroslav Rački oženio 1873. Hedvigom Sudarević.

64 (M. Cepelić-M. Pavić) J. J. Strossmayer, nav. dj., str. 918.

65 Umro je 4. 3. 1895. god. U matičnoj knjizi umrlih upisano je da je umro "Dragutin Boellein udovac pokojne Amalije Pinterović, vitez reda sv. Silvestra, umirovljeni ravnatelj bisk. vlastelinstva". Grob obitelji Boellein je uklonjen sa đakovačkog groblja sedamdesetih godina 20. stoljeća, a spomenik je neko vrijeme bio u prostorijama KUD-a Sklad.

66 ZKO, zk. ul. 204.

67 Mato Fišer (Bizovac,1859. - Đakovo, 1953.), svećenik. Nalazimo ga 1922. u upravi Hrvatske seljačke i obrtničke štedionice. Kanonik je od 1926., a 1929. godine je imenovan u općinsko zastupstvo Đakova. Nećak mu je bio đakovački odvjetnik, i neko vrijeme gradonačelnik, dr. Antun Niderle.

68 Usp. M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 213.

69 Prema kazivanju Mateja Niderle, u ovoj kući nikada nije živio njegov otac odvjetnik dr. Antun Niderle, kako to piše u: M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 213. On je imao svoju kuću preko puta.

Zadnji dio i ove okućnice je 1963. god. izuzet iz posjeda radi gradnje vojne stambene zgrade sa osam stanova i zelene površine.[70]

Devedesetih godina 20. stoljeća otvorena su dva poslovna prostora. U jednom je ured javnog bilježnika Pave Ratinčevića, a u drugom je najprije bila trgovina, a sada je sportska kladionica.

Godine 2003. na kući je otkrivena spomen-ploča u spomen na Majku Klaudiju, povodom posjeta Svetog oca pape u Đakovo. Prilikom obnove fasade u travnju 2013. ploča je bila privremeno skinuta i ujedno renovirana.

2.3. Stjepana Radića br. 6

Prema navodima Mirka Markovića, ovdje je biskup Strossmayer 1860. god. dao podići kuću, koja je bila namijenjena za više vlastelinske službenike.[71] Imala je stari kućni broj 284. Međutim, i prije te kuće stajala je vlastelinska kuća namijenjena vlastelinskim službenicima. Tako je u toj starijoj kući živio vlastelinski aktuar, saborski zastupnik i pjesnik Luka Botić sa suprugom Paulinom rođ. Brosch rodom iz Trnave. Poznato nam je da im se 1857. god. ovdje rodila kćerka Agnezija.[72] Izgleda da ovdje nije dugo stanovao. Njegov tast Albert Brosch umro je 1857., te je Botić sa suprugom ubrzo preselio u njegovu kuću u ulici bana Jelačića. To je kuća koja je imala broj 340. U toj kući se rodio sin Đuro 1860. god. Tamo je ubrzo iste godine umrla supruga Paulina.[73]

70 Rješenje Općine Đakovo, Odjel za financije, nav. dj.

71 M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 213.

72 Agnesia Botić rođena je 10. 3. 1857. god. Kuma je bila Marija, supruga Dragutina Boelleina. Umrla je nakon četiri dana.

73 Na kući u Ulici Luke Botića postavljena je 1963. god. spomen-ploča s natpisom da je tamo živio Luka Botić. Međutim, nismo o tome pronašli dokaza. O kući stanovanja Luke Botića opširnije u: željko Lekšić, Iz života Luke Botića u Đakovu, Luka Botić i Đakovo, Đakovački kulturni krug, Đakovo, 2010., str. 228.-230 i u: željko Lekšić, Iz života Luke Botića u Đakovu, Đakovački vezovi, Đakovo, 2010., str. 72.-74.

Poslije Botića ovdje je stanovao vlastelinski mjernik Ladislav Bunjik[74] sa suprugom Marijom rođ. Dunđerović. Jedan od njihovih vjenčanih kumova 1859. god. bio je Luka Botić.[75] Ovdje im je 1866. god. rođena kćerka Amalija.[76] Bunjik je ranije stanovao u vlastelinskoj kući br. 84 u Pavićevoj ulici (odmah iza tzv. koralističkih). Tamo im se rodio sin Sigismund (1859.-1859.). Imali su i djecu: Mihael (1860.)[77], Slavica (1861.-1931.)[78], Stjepan (1863.) i Aurelija (1864.). Kod upisa rođenja ove djece nije upisan i kućni broj. Amalija odnosno Zorica udala se za šumarskog stručnjaka i civilnog mjernika Julija Bönela (1867.-1935.) rodom iz Gerova, te se sa suprugom 1932. odselila u Novi Sad. Imali su djecu: Jelica, Gustav i Zdenka. Umrla je 1940. u Novom Sadu, a sahranjena je na đakovačkom groblju. Bunjik je bio mjernik vlastelinstva do 1869. god.[79]

Za ovu kuću Marković navodi samo to da su ovdje stanovali županijski liječnik dr. Franjo Labaš, šumarski savjetnici Heffner i Asančajić, zatim trgovac Pecić.[80] Poznato nam je da je osamdesetih godina 19. stoljeća ovdje živio vlastelinski šumar Stjepan Schrems sa suprugom Elizabetom rođ. Klobučar.[81] Krajem 19. i početkom 20. stoljeća ovdje je živio kotarski liječnik dr. Franjo Labaš sa suprugom Olgom rođ. Teiszl. Bio je kotarski liječnik u Đakovu od 1896. god.[82] U ovoj kući im se rodio sin Radoslav 1898., koji je ubrzo umro u dobi od dva mjeseca, te sin Ivan[83] 1901. godine. Njihova kćerka Paulina rođena je 1893. u Koprivnici, a udala se 1912. za đakovačkog odvjetnika dr. Frana Zaviška. Sin Vladimir, mornarički časnik, oženio je Mariju Čefuta. Kasnije se Labaš preselio u Osijek, gdje je radio sve do umirovljenja 1919. god.[84]

---

74 Ladislav Bunjik je rođen u Osijeku 20. 9. 1831. god. Usp. Stjepan Sršan i Vilim Matić, Zavičajnici Grada Osijeka 1901.-1946., Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2003., str. 125.

75 Ladislav Bunjik, geometar, rođen u Osijeku, i Marija, kćerka pok. Stjepana Dunđerovića, rođena u Drenju, vjenčali su se 14. 2. 1859. god. Kumovi su bili Dragutin Boellein i Luka Botić. Vjenčanje je obavio Sigismund Bunjik.

76 Amalia Bunjik rođena je 3. 6. 1866. god. Kuma je bila Amalija, supruga Ignjata Račkog.

77 Obzirom da je kršteni kum bio Dragutin Boellein, koji je stanovao u susjedstvu, može se zaključiti da je rođen u ovoj kući.

78 Obzirom da je krštena kuma bila Marija, supruga Dragutina Boelleina, koja je stanovala u susjedstvu, može se zaključiti da je rođena u ovoj kući. Umrla je u Đakovu 1932., a u matičnu knjigu umrlih upisana je pod prezimenom Bunjik, te zaključujemo da se nije udavala.

79 (M. Cepelić-M. Pavić) J. J. Strossmayer, nav. dj., str. 917.

80 M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 213. Marković pogrešno navodi za dr. Labaša godine života 1862.-1892.

81 U ovoj kući im se rodio i iste 1887. god. umro sin Miloš.

82 (M. Cepelić-M. Pavić) J. J. Strossmayer, nav. dj., str. 917.

83 Ivan se oženio 1936. u Zagrebu, a umro 1983. u Puli.

84 Glas Slobode, Nezavisno demokratsko glasilo, br. 45, god. II, Đakovo, 14. 9. 1919., str. 4.

Zadnji dio okućnice, kao i dvije prethodne, također je 1963. izuzet iz posjeda radi gradnje vojne stambene zgrade i zelene površine.[85] Tada je vlasnik kuće bio Stanko Nikić.

Kasnije je na kući nadozidan kat. Započeto je njegovo uređenje krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća, ali je ostao neuređen do danas.

Sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća ovdje su bili poslovni prostori. Tako je ovdje neko vrijeme bila trgovina namještajem "Mundus", a u podrumskom prostoru je bio caffe bar "Stil". Sada je ovdje trgovina "Fenix informatika".

2.4. Stjepana Radića br. 8 - kuća Barč

Ova je kuća imala broj 283.[86] Mirko Marković navodi da je na ovom temelju podigao kuću 1859. god. Vinko Barč (1832.-1910.), činovnik u vlastelinskom paromlinu, te da je sa suprugom Jelom rođ. Ilančić (1844.) iz Osijeka imao troje djece: Albertina (1864.), Ivan (1876.) i Anđela (1879.).[87]

Vinko Barč službovao je na biskupijskom vlastelinstvu kao šumar (špan) u Drenju do 1864., zatim na Vuki do 1867., kao kasnar (žitničar) do 1883., te kao ravnatelj paromlina od 1888. god.[88] pa najvjerojatnije do umirovljenja. Zasigurno mu je otac bio Ivan Barč nadšumar, koji je umro 1854. god.

Prezime Barč spominje se i prilikom opisa dolaska biskupa J. J. Strossmayera u Đakovo. Naime, zapisano je da su na ulazu u biskupovu rezidenciju stajale dvadeset četiri djevojke, kćeri iz građanskih obitelji, a između ostalih i iz obitelji Barč.[89]

Iz matične knjige vjenčanih saznajemo da su se Vinko i Jela odnosno Julijana vjenčali 1860. godine u Đakovu.[90]

---

85 Rješenje Općine Đakovo, Odjel za financije, nav. dj.

86 ZKO. Zk. ul. 255. U osnivanju zemljišnih knjiga bilo je upisano: k.č.br. 289 Kuća br. 283 i Dvorište u Djakovu sa 313 čhv, sa k.č.br. 290 Vrt sa 402 čhv.

87 M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 214.

88 (M. Cepelić-M. Pavić) J. J. Strossmayer, nav. dj., str. 917-918.

89 Isto, str. 44.

90 Vincent sin pok. Ivana Barča iz Đakova kbr. 287 i Juliana kćer Joahima Illančića, rodom iz Osijeka, vjenčali su se 15. 4. 1860. Kbr. 287 je nekadašnja Smrekarova kuća na Zrinskom trgu. Ili je Vinko doista tamo tada stanovao, ili je župnik upisao pogrešan kućni broj u mat. knjigu vjenčanih.

Njihova kćer Albertina (1864.-1957.) udala se za osječkog odvjetnika dr. Ivana Sautera, te odselila u Osijek. Imali su sina Antuna (1903.-1959.).[91] Cijela obitelj je promijenila prezime Sauter u Ivanić. Albertina i Ivan su se kasnije razveli.[92] Albertina je sahranjena u obiteljskoj grobnici na đakovačkom groblju, a njezino prezime se navodi kao Sauter-Ivanić. I sin dr. Antun Ivanić je ovdje sahranjen.

Sin Ivan odnosno Janko (1876.-1934.) vjenčao se 1905. Ljubicom Ulrich. Oboje su živjeli u Zagrebu, gdje su i umrli.[93]

Kćer Anđela (1879.-1968.) udala se za šumara Đuru Strapajevića. I oni su živjeli i umrli u Zagrebu.[94]

Iz matičnih knjiga saznajemo da su na ovoj okućnici (i prije 1859. god.) živjeli Karlo Gregorić, državni službenik rodom iz Zagreba, sa suprugom Anom rođ. Barč, koji su se vjenčali 1855. god.[95] Naime, u kući na ovom mjestu rodio im se 1856. sin Ludovik, a potom je ubrzo ovdje umrla i supruga Ana. Ana je bila kćerka Ivana Barča, odnosno Vinkova sestra. Iz matičnih knjiga također saznajemo da je ovdje sedamdesetih godina 19. stoljeća živio Mato Illančić, brat Julijane Barč rođ. Illančić, koji je ovdje umro 1877. godine.[96] Ovdje je zasigurno živjela i umrla njihova majka Osječanka Ana Illančić rođ. Erdeljac, obzirom da je sahranjena na đakovačkom groblju u obiteljskoj grobnici obitelji Barč.

Prema zemljišnim knjigama, najstariji poznati nam vlasnik bila je udova Ana Barč.[97] Zasigurno je bila supruga Ivana Barča, biskupijskog šumara, koji je otkupio ovu okućnicu od vlastelinstva. Poslije njezine smrti kuću je 1898. godine nasljedio njezin sin Vinko Barč[98]. Vinko je umro u ovoj kući 1910. god.[99] Kuću su

---

91 S. Sršan i V. Matić, Zavičajnici Grada Osijeka 1901.-1946., nav. dj., str. 335. Navodi se: "Ivanić dr. Antun /prije Sauter/, r. 28. IX. 1903., Osijek, /roditelji: Sauter dr. Ivan i Albertina Sauter rođ. Barč/; ož., odvjetnički perovođa, rkt.; supruga: Ivanić rođ. Veselinović Aleksandra, r. 22. II. 1918., Donji Miholjac, vjenčani 4. IX. 1939. u Osijeku I., rkt. (...) /Rješenjem Ministra Unutrašnjih djela u. br. 34.526 od 29. VIII. 1927. dozvoljena promjena prezimena od Sauter na Ivanić. (s. 1494;46a)."

92 Isto. Navodi se: "Ivanić Albertina prije Sauter, r. 17. XI. 1864. u Đakovu, razvjenčana, bivša supruga dr. Sauter Ivana, kućanica. (...) Rješenjem Kr. banske uprave od 26. XI. 1931. odobrena je promjena porodičnog prezimena od Sauter u Ivanić."

93 Ivan-Janko je umro 20. 7. 1934., a Ljubica 14. 12. 1961. Sahranjeni su na zagrebačkom groblju Mirogoj, odjel 1, polje 79, grobno mjesto 52. Usp. www.gradskagroblja.hr

94 Đuro je umro 3. 5. 1964., a Anđela 21. 9. 1968. Sahranjeni su na zagrebačkom groblju Mirogoj, odjel 4, polje 6A, grobno mjesto 28.

95 Vjenčali su se 1. 11. 1855. Karlo je bio star 28, a Ana 19 godina. Kumovi su bili Antonius Russi i Carolus Bellein.

96 Matija, sina Jakoba Illančića i Ane rođ. Erdeljac, star 36 god., rođen u Osijeku, umro je 12. 2. 1877. god.

97 ZKO. Zk. ul. 255. Prenešeno vlasništvo iz gruntovnog napisnika br. 263.

98 ZKO, ZI br. Z-2348/1898.

99 Prema matičnoj knjizi umrlih, 25. 1. 1910. umro je Vinko Barč, suprug Julijane Ilančić, umirovljeni vlastelinski činovnik, rođen 4. 4. 1832., a sahranjen 27. 1. Njegovo ime nije uklesano na nadgrobnom spomeniku.

nasljedila djeca[100], koja su je prodala 1918. godine kovaču Mati Šarčeviću (1865.-1963.)[101]. On je bio oženjen Marijom rođ. Stojanović, rodom iz Osijeka. Njihova djeca su rođena i odrasla u kući Matinog oca, također kovača, po staroj numeraciji kbr. 525, u sadašnjoj Palmotićevoj ulici. Mato je bio istaknuti obrtnik, te je bio izabran za pročelnika Mjesnog odbora obrtnika Đakova.[102]

Vinkova supruga Julijana je umrla u Đakovu 1932. godine.[103]

Sada je okućnica podijeljena i ima dva vlasnika, a to su Zdenko Šarčević iz Đakova i Marina Bogdan rođ. Šarčević iz Osijeka.

2.5. Stjepana Radića br. 10 - kuća Mirka Hrvata

Na mjestu nove kuće u ulici Stjepana Radića broj 10, stajala je stara kuća koja je po staroj numeraciji imala kućni broj 282.[104]

Najstariji poznati nam vlasnik te kuće bio je Josip Holt.[105] On je bio vlastelinski službenik, a umro je 1865. godine.[106] Iste godine kuću je kupio poznati đakovački odvjetnik i političar Mirko Hrvat (1826.-1893.).[107] Postao je odvjetnik u Đakovu 1852. godine, gdje ga je biskup Strossmayer imenovao svojim odvjetnikom, a kasnije ravnateljem vlastelinstva, što je bio sve do 1874. godine.[108] Od 1861. godine bio je zastupnik u hrvatskom Saboru u više mandata, a i njegovim predsjednikom od 1884. do 1893. godine. Hrvat je bio vlasnik ove kuće sve do smrti 1893. godine.

Prva supruga mu je bila Marija rođ. Barlović (1835.-1855.), s kojom se vjenčao 1853. godine. S njom je imao kćerku Slavku (1855.-1923.). Druga supruga mu je bila Marija rođ. Lović (1848.-1883.) rodom iz Čalme, s kojom se

---

100 ZKO, ZI br. Z-753/1911.

101 ZKO, zk. ul. 255, ZI br. Z-3110/1918. Po kupoprodajnom ugovoru od 15. 9. 1918. prodana je za 95.000 K.

102 Opširniju biografiju vidi u: Zvonko Benašić, Đakovački portreti, Matica hrvatska - ogranak Đakovo i Zvonko Benašić, Đakovo, 2011., str. 150. Benašić navodi da je taj Mato Šarčević rođen 1890. Međutim, te je godine rođen njegov sin Mato Šarčević, ortoped u Osijeku, koji je sahranjen na đakovačkom groblju u obiteljskoj grobnici Jakševac.

103 Na spomeniku je njezino djevojačko prezime navedeno kao Ivanić, a ne Ilančić.

104 Radi se o k.č.br. 292 Kuća br. 282 i dvorište u Đakovu sa 201 čhv. Vidi zk. ul. 254. u ZKO.

105 ZKO, gruntovni napisnik br. 262.

106 Umro je 25. 1. 1865. god. kao neženja, u dobi od 68 godina.

107 ZKO, gruntovni napisnik br. 262. Mirko Hrvat kupio je kuću po ugovoru od 21. 10. 1865. god. za 2550 forinti. Marković navodi da ju je kupio 1875. godine. Usp. M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 214. Prilikom upisa njegovo prezime upisano je kao "Horvat".

108 Mirko Hrvat, "Vjesnik županije virovitičke", br. 19., Osijek, 5. listopada 1893., str. 150.

vjenčao 1863. godine.[109] S njom je imao djecu: Olgu (1865.-1884.), Milevu (1867.-1870.), Danicu (1870.-1872.) i Zdenku (1873.). Treća supruga bila mu je Matilda rođ. Thoma (ili Thomé).[110] Sa suprugom Matildom imao je sina Kamila (1888.).

Kćerka Slavka udala se 1872. god. za knjigovođu štedionice Janka odnosno Ivana Boelleina (1848.-1878.), koji je živio u susjedstvu. Kćerka Olga je umrla kao djevojka od sušice. Kćerka Zdenka se udala 1891. za Kolomana Mititzky de Nemes Miticzes Csötärtök, konjaničkog satnika 8. husarske pukovnije iz Gradaca.

Mirko Hrvat umro je 21. rujna 1893. godine.[111] Kada je tadašnji hrvatski ban Khuen-Héderváry 11. listopada 1893. godine posjetio Đakovo, odvezao se do ove kuće k udovi Matildi Hrvat osobno joj izraziti sućut.[112]

Poslije Mirkove smrti, ovaj posjed su nasljedili: Zdenka Miticzky (poslije nje djeca Margareta i Alice pl. Miticzky), Slavica Radojković (preudala se 1884. za kapetana kasnije pukovnika Ljubomira Radojkovića) i Kamilo Hrvat.[113]

Od Mirkovih nasljednika kuću su kupili 1918. godine Gabrijel (1882.-1968.) i Elizabeta (1883.-1961.) Mutavdžić.[114] Mutavdžići su i danas vlasnici ove okućnice.

Stara kuća je na ovom mjestu stajala najmanje 130 godina. Srušena je 1997. godine. U ljetu 1998. godine ovdje je sagrađena nova katnica.

2.6. Stjepana Radića br. 12

Ova je kuća nekoć imala broj 281.[115] Mirko Marković navodi da je 1863. bio na ovdašnjem temelju Stjepan Russi, a kada se oko 1889. god. obitelj Russi

109 Podaci sa nadgrobnog spomenika.

110 M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 214. Marković prvu suprugu ne spominje, već drugu navodi kao prvu, a treću kao drugu. Treća supruga Matilda rođ. Thoma, prema natpisu na spomeniku, nije sahranjena u grobnici obitelji Hrvat.

111 Mirko Hrvat sahranjen je 23. 9. 1893. u obiteljskoj grobnici na đakovačkom groblju. Na nadgrobnom spomeniku uklesano je "Grobnica obitelji Mirke Hrvata". Međutim, njegova rodbina poslije njegove smrti nije dala uklesati i njegovo ime s godinama rođenja i smrti. Spomenik nije pod zaštitom, a godinama nitko ne plaća grobnu naknadu.

112 O boravku bana u Đakovu opširnije u: željko Lekšić, Ban Dragutin grof Khuen-Hédérvary u Đakovu, "Slavonski narodni godišnjak 1994.", Đakovo, 1994., str. 42.

113 ZKO, ZI br. Z-3337/1899 i Z-2618/1912.

114 ZKO, ZI br. Z-792/1918.

115 ZKO, zk. ul. 253. U osnivanju zemljišnih knjiga bilo je upisano: kat. čestica br. 293 Kuća br. 281 sa dvorištem u Djakovu sa 330 čhv.

razišla, da je zakupio njihovu kuću đakovački financijski erar. Otada su tu bile prostorije financijske uprave i stanovi za finance. Nakon toga bila je ovdje đakovačka pošta.[116] Zemljišne knjige kazuju da je kuću kupio erar 1878. godine.[117] Da je ovdje bila pošta, nismo našli podatka.

Iz matičnih knjiga poznato nam je da je ovdje živio porezni službenik Antun Russi sa suprugom Amalijom rođ. Boellein (1820.-1873.), a da su im se u ovoj kući rodila djeca: Emerik (1850.), Fridrih (1851.-1876.), Ana (1855.-1857.), Antonio (1857.-1861.)[118] i Paulina (1861.).

Dugi niz godina Antun se ubrajao među najuglednije članove đakovačkoga društvenog života, da bi 1876. godine iznenada pronevjerio velike svote novca i pobjegao preko Save u Bosnu. Đakovčani su ga zbog toga dugo vremena čuvali u negativnoj uspomeni.[119]

Poslije Russija ovdje je živio oficijal poreznog ureda Antun Vrkljan sa suprugom Katarinom rođ. Milković. U ovoj kući im je rođena kći Marija (1877.-1878.), a zasigurno i ranije sin Ludovik (1876.).[120]

Kuća je podijeljena na dva dijela, a sada je u vlasništvu obitelji Horvat i Matković.[121]

2.7. Stjepana Radića br. 14

Ova je kuća nekoć imala broj 280.[122] Mirko Marković navodi da je kuća sredinom 19. stoljeća pripadala Stjepanu Pauliću, koji ju je prodao 1891. mesaru i gostioničaru Janku Poljaku. Nadalje navodi da je tradiciju Poljakove gostionice nastavila voditi do 1938. židovka Braun, te da je kuću kupio krojač Franjo Mutavdžić.[123]

116 M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 216.

117 ZKO, zk. ul. 253. Kupljena je ugovorom od 10. 5. 1878., te upisano vlasništvo Visokog kr. državnog financialnoga erara.

118 Prema Mat. knjizi umrlih, umro je u kući br. 182, koja je bila u sadašnjoj Preradovićevoj ulici.

119 Iz Djakovštine, Obzor, br. 19, Zagreb, 25. I. 1887., str. 2.

120 Ludovikov kum je bio, kako se navodi, "Antonius Russi, Reg. vectigalium perceptor".

121 ZKO, zk. ul. 3912.

122 ZKO, zk. ul. 623. U osnivanju zemljišnih knjiga bilo je upisano: kat. čestica br. 296 Kuća br. 280 sa dvorištem u Djakovu sa 305 čhv.

123 M. Marković, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 214.

Iz zemljišnih knjiga saznajemo da su od 1873. godine vlasnici bili Ivan Poljak (1831.-1912.) i Marija rođ. Poslavski (1841.-1890.).[124] Oni su imali u vlasništvu i kuću br. 31 u Školskoj ulici. Koliko nam je poznato imali su sina Bogomila (1862.-1900.)[125], koji se nije ženio. Poslije Marijine smrti 1890. god.[126] kuća je prodana 1891. Josipu i Franjki Hager, a oni su je prodali Adolfu Weissu i Tereziji.

Godine 1914. kuću kupuju Sigmund Braun i Sida.[127] Poslije Sigismundove smrti njegov dio su nasljedila djeca Herman Braun, Josefina udata Kesler, Vilko Braun i Cilika Braun.

Kuća je prodana 1929. godine Staži Vuksanović, a koja ju je prodala 1939. god. Gabri i Elizabeti Mutavdžić. Oni su je darovali sinovima Stanku i Mirku.

SUMMARY

željko Lekšić

HOUSES AT THE BEGINNING OF THE STJEPAN RADIĆ STREET IN ĐAKOVO

A few older houses, and also a few newer ones - built in place of the old ones, are located at the beginning of the Stjepan Radić Street in Đakovo. These houses and gardens are interesting because they were home to numerous prominent and well known residents of Đakovo. Among these people were the lawyer and municipal mayor Antun Niderle, lawyer and politician Mirko Hrvat, director of the episcopal estate Dragutin Boellein and his daughter Jerina, known as Mother Klaudija, followed by episcopal clerks Luka Botić, Hugo Sudarević, Vatroslav Rački, Ladislav Bunjik and Vinko Barč, as well as the district doctor, dr. Franjo Labaš, and the district judge Ivan Janošić. The article describes the history of the building process and ownership, as well as family life of the owners and residents of the houses located at the beginning of the street, before the crossroads with the Palmotić Street.

124 ZKO, zk. ul. 623. Na temelju ugovora od 21. 5. 1873. i punomoći od 21. 3. 1873. godine.
125 Rođen je i kršten 19. 4. 1862. pod imenom Robertus.
126 Marija je umrla u ovoj kući 7. 4. 1890. god.
127 ZKO, zk. ul. 1495. ZI br. 1535/1914. ugovor od 2. 4. 1914. god.

 ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2013.) str. 217-226

Radioničko porijeklo staklenih posuda s kasnoantičke nekropole na Štrbincima*

UDK 903.23(497.5 Štrbinci)

Mia Leljak, Đurmanec

Na kasnoantičkoj nekropoli na Štrbincima (Certissia?) u blizini Đakova, do sada je pronađena velika količina kasnoantičkih i ranokršćanskih nalaza. Upravo na toj je nekropoli pronađena i najveća količina kasnoantičkih staklenih posuda. Većina pronađenih posuda ukazuje na južnopanonsku proizvodnju. To je vidljivo na temelju elemenata poput: velike količine pronađenih posuda, loše kvalitete izrade i loše kvalitete stakla, nedostatka bliskih analogija za veliki broj posuda, i slično. Međutim, za sada ne možemo sa sigurnošću potvrditi staklarsku proizvodnju na Štrbincima, ili bilo gdje drugdje u hrvatskom dijelu južne Panonije, s obzirom da staklarske peći nisu pronađene. Ono što jest zanimljivo je to što je na nekropoli pronađeno nekoliko posuda koje tipološki ne odgovaraju kasnoantičkima, već ranijim rimskim oblicima. Njihova izrada upućuje na kasnu antiku i odgovara izradi većine staklenih posuda pronađenih na Štrbincima (loša izrada, loša kvaliteta stakla), ali tipološki one su sličnije ranijim primjercima. Teško je zamisliti da su se uspijele sačuvati kroz nekoliko stoljeća. Veća je vjerojatnost da je riječ o ranijim oblicima panonske proizvodnje. Pronađeno je i nekoliko posuda koje se također razlikuju od ostalih, ne tipološki, već s obzirom na kvalitetniju izradu, te nedostatak sličnih primjeraka. Pitanje jest da li su i one moguće panonske proizvodnje ili uvoz iz neke druge provincije?

Ključne riječi: Štrbinci, Panonija, kasna antika, staklene posude, staklarske radionice

* Izlaganje na temu *Glass vessels from the Late Roman cemetery of Štrbinci* održano je na kongresu AIHV 19 (Association Internationale pour l'Histoire du Verre), 2012.

Arheološki lokalitet Štrbinci (Certissia?) nalazi se oko 3 km jugoistočno od Đakova. Štrbinci se u literaturi prvi puta spominju početkom 20. st.[1], prva zaštitna istraživanja provedena su 1993. god., dok su prva sustavna istraživanja lokaliteta započeta 1999. god., te se od tada (pod vodstvom dr. Branke Migotti) istražuje kasnoantičko groblje na platou južnog brežuljka.

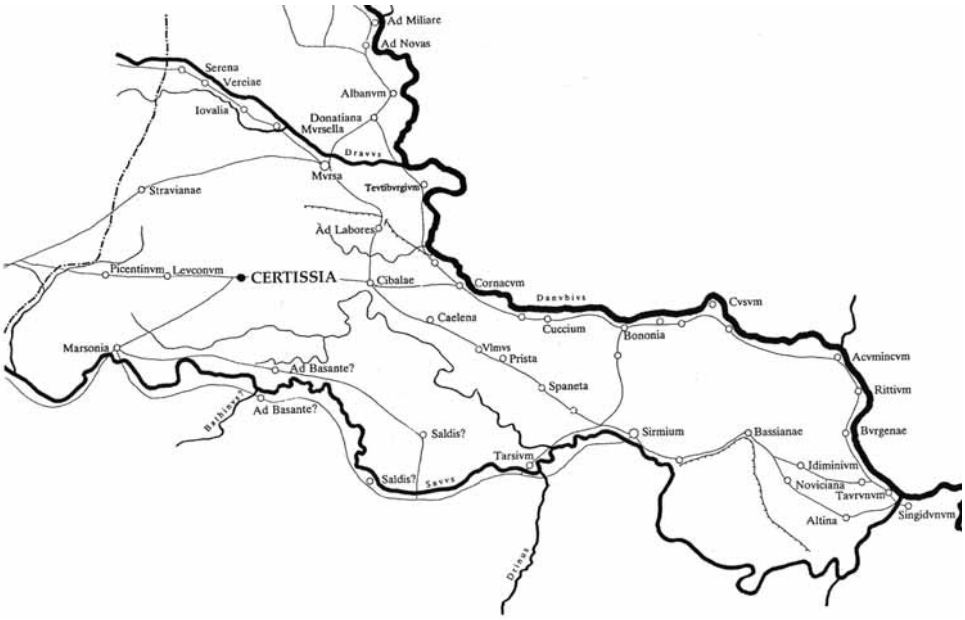

Karta Panonije Sekunde s lokacijom Certissie

Do sada je pronađeno 175 grobova, s velikom količinom različitih kasnoantičkih i ranokršćanskih nalaza. Najveću količinu nalaza predstavlja stakleni materijal, ponajviše staklene posude, ali i nakitni predmeti (narukvice, privjesci i perle). U ovome radu isključivo se raspravlja o radioničkome podrijetlu nekolicine tipova staklenih posuda.

Za sada, najzanimljiviji nalazi pronađeni na lokalitetu, zasigurno su dva zlatna staklena dna. Prvo dno pronađeno je 1965. god. prilikom građevinskih radova, međutim sam je kontekst nalaza nažalost ostao nepoznat.[2] Na zlatnoj

1 Josip BRUNŠMID, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije IV, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 5, no. 1*, Zagreb 1901., 137.

2 Branka MIGOTTI, *Two gold-sandwich glasses from Štrbinci (Đakovo, Northern Coatia)*, Zagreb 2002., 21.

foliji, smještenoj između dva komada stakla, prikaz je bračnog para, te natpis FLOP-N-TIS (sc. *florentes*) stisnut u praznom prostoru između njihovih glava. Na temelju sačuvanog ulomka posude možemo zaključiti da je najvjerojatnije riječ o dnu zdjele. Na temelju natpisa i ikonografske analize prizora, kao i usporedbe sa sličnim primjercima, dno je datirano u drugu trećinu 4. st. (330 - 360).[3]

Drugo zlatno dno pronađeno je u grobu 45, prilikom arheoloških istraživanja 2001. god. Dno je, s još dva obična staklena dna, pronađeno uz glavu djevojčice stare 10 - 12 god. S obzirom da je isključivo dno sačuvano, ne možemo znati kojem tipu posude je pripadalo, iako je najvjerojatnije riječ o zdjeli kao i u slučaju prvog primjerka. Zlatna folija prikazuje četveročlanu obitelj, a između i iznad njihovih glava smješten je natpis 'VIVATIS FELICIS (sc. *felices*) IN DEO', te pet rozeta. Kao i u slučaju prvog dna, napravljene su detaljne ikonografske analize i usporedbe sa sličnim primjercima, koje upućuju na proizvodnju u 2. pol. 4. st. (360 - 400).[4]

a) D. 6,8 cm

b) D. 6,5 cm

Zlatna staklena dna

Zanimljivo jest da su na Štrbincima pronađena dva zlatna staklena dna, s obzirom da ih je na području čitave Panonije pronađeno tek sedam: dva na Štrbincima, dva u Carnuntumu, jedno u Poetoviju, te po jedno u Intercisi i Lugiu. Općenito se smatra da je većina svih do sada pronađenih zlatnih dna talijanskog porijekla. Na temelju samo dva pronađena primjerka na području južne Panonije,

3 Branka Migotti, 2002., n. dj. (bilj. 2), 25 - 34.
4 Branka Migotti, 2002., n. dj. (bilj. 2), 52.

te samo sedam na području cijele provincije Panonije, mogućnost južnopanonske proizvodnje malo je vjerojatna, naročito ako u obzir uzmemo činjenicu da je većina do sada pronađenih dna proizvedena u Rimu.

Na lokalitetu je pronađeno nekoliko vrčeva, koji se kvalitetnijom tehnikom izrade, te nedostatkom sličnih primjeraka, razlikuju od ostalih. Pitanje je jesu li ti vrčevi panonske proizvodnje ili uvoz iz neke druge provincije.

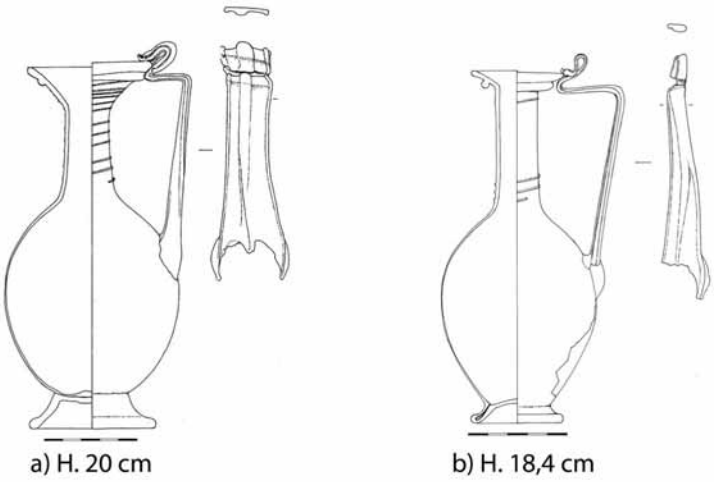

Vrčevi iz groba 113

U grobu 113 pronađena su dva vrlo slična ovalna vrča, s ukrasom staklenih niti na vratu. Na području južne Panonije za njih nema izravnih analogija. Ima mnogo sličnih primjeraka i u hrvatskom i u mađarskom dijelu Panonije, kao i na području Porajnja i istočnoga Mediterana, ali bliske analogije nedostaju. Nedostatak izravnih analogija, kao i sličnost s mađarskim vrčevima, odmah nameće mogućnost proizvodnje takvih oblika upravo u Panoniji. S druge strane, ako uzmemo u obzir vrlo slične primjerke iz istočnomediteranskih radionica (npr. Kunina 1997)[5], naši bi vrčevi vrlo lako mogli biti uvezeni iz istočnomediteranskih radionica. Uvoz robe iz tih radionica na područje Panonije gotovo je nezamjetan, za razliku od prostora istočnojadranske obale, gdje je prisutan u velikoj mjeri. Stoga je još zanimljivije to što je na Štrbincima nađeno nekoliko oblika posuda koji upućuju na mogućnost proizvodnje na području istočnog Mediterana. Mogli bismo pretpostaviti da su spomenuta dva vrča na Štrbince stigla iz Dalmacije, s obzirom da su provincije Panonija i Dalmacija bile

5 Nina KUNINA, *Ancient glass in the Hermitage collection*, St. Petersburg 1997., 222.

povezane nekolicinom cesta, među kojima i onom Salona - Servicij.[6] Druga je mogućnost da su sirijski trgovci sami donijeli ove posude u Panoniju, kada su se u 3. st. doselili u zaleđe limesa, na područje koje su štitile sirijske trupe (Cohors Milliaria Hemesenorum u Intercisi), ili su ih možda donijeli sami vojnici.[7] S obzirom na kvalitetu štrbinačkih vrčeva, koja je po mome mišljenju nešto lošija od kvalitete sličnih sirijskih primjeraka[8], veća je vjerojatnost da su vrčevi izrađeni u Panoniji po uzoru na sirijske. Međutim, i dalje ostaje upitno jesu li su vrčevi izrađeni u hrvatskom ili mađarskom dijelu Panonije.

Vrč iz groba 103 također se razlikuje od svih ostalih oblika pronađenih na lokalitetu. Ima ovalno tijelo ukrašeno širokim rebrima. Vrat je kratak i na donjem dijelu ukrašen staklenim prstenom iste boje kao i posuda. Ispod ruba još je jedan prsten ukrašen motivom kapljica. Isti se motiv pojavljuje i ispod ruba vrča iz Vinkovaca, koji doduše nema ovalno tijelo već kuglasto. Iste ukrasne elemente možemo primijetiti i na vrču iz Dalja.

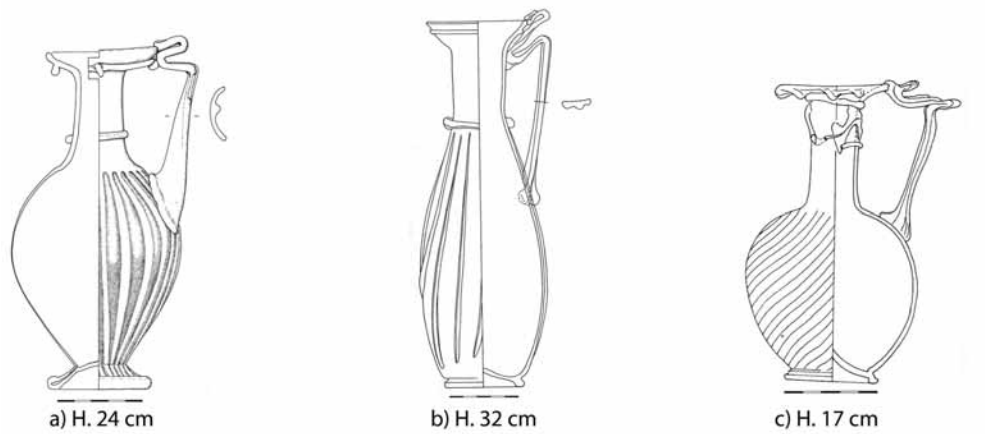

Vrčevi sa Štrbinaca, Dalja i Vinkovaca

Navedeni vrčevi nisu jednaki, ali imaju iste ukrasne elemente karakteristične za razdoblje 3., 4. i 5. st. - rebra, staklene niti, kapljice i prsten na vratu iste boje kao i posuda, a na temelju kojih ih možemo okvirno datirati u isto razdoblje. Vrč iz groba 103 najsličniji jest onome iz Dalja, naravno ne po obliku nego po istim

6 Branka Migotti, Prilog poznavanju putova trgovine između Dalmacije i Panonije, *Opuscula archaeologica 23-24*, *no. 1*, Zagreb 2000., 196.

7 Edit B. THOMAS, Glassware, in Lengyel A. and Radan G. T. B., *Archaeology of Roman Pannonia*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 38.

8 Moj uvid u istočnomediteransku staklenu građu ostvaren je isključivo putem stručne literature.

ukrasnim elementima - rebrima, prstenu na vratu, te obliku ručke. Međutim, vrč sa Štrbinaca ima ukras kapljica ispod ruba, kao i onaj iz Vinkovaca. Na temelju sličnih osobina, te blizine lokaliteta, mogli bismo pretpostaviti da su vrčevi sa Štrbinaca i iz Vinkovaca vrlo vjerojatno južnopanonski proizvodi. Za razliku od njih, vrč iz Dalja mnogo je kvalitetnije izrade, stoga je logičnije pretpostaviti da je on uvezen, vrlo vjerojatno iz Porajnja, te da je služio kao model lokalnim[9] (moguće štrbinačkim ili cibalskim) staklarima za izradu sličnih primjeraka.

Dvije posude sa Štrbinaca tipološki ne odgovaraju kasno rimskom materijalu, već su sličnije ranijim rimskim primjercima. S druge strane, njihova izrada ukazuje na kasnu antiku i odgovara kvaliteti izrade većine staklenih posuda pronađenih na Štrbincima (loša kvaliteta stakla, loša kvaliteta izrade). Prva je stožasti vrč, izrađen od stakla svjetloplave boje, koji je tipološki sličniji primjercima iz razdoblja 2. pol. 1. i početka 2. st. (npr. Roffia 1993)[10]. Međutim, vrč je iste kvalitete izrade kao i ranije spomenute kasno rimske posude. Druga takva posude jest stožasti balzamarij, koji se također razlikuje od ostalih primjeraka s lokaliteta i odgovara onima iz razdoblja 2. ili eventualno 3. st. (npr. Roffia 1993; Mandruzzato, Marcante 2007)[11]. Teško je zamisliti da su se ove dvije posude uspjele sačuvati kroz dva stoljeća, ali tu mogućnost ne možemo isključiti u potpunosti. S obzirom na arheološke dokaze, na Štrbincima je postojao kontinuitet života od prapovijesti do kasne antike[12], stoga pronalazak rano rimskih posuda nije iznenađenje. Međutim, te su dvije posude pronađene u grobu zajedno s kasnorimskim nalazima. Vrč je pronađen u grobu zajedno s koničnom čašom sa zaobljenim dnom, datiranom u razdoblje 4. i poč. 5. st.[13] Balzamarij je također pronađen u grobu, zajedno s još četrdeset i jednim različitim nalazom, od čega su najvažniji nalazi novca (4 Konstantinova, 2 Licinijeva i 2 Krispova).[14] S obzirom na sve navedene činjenice, veća je vjerojatnost da je riječ o ranijim rimskim posudama, vrlo vjerojatno panonske

9 Pojam lokalni u ovome se slučaju odnosi na uže područje južne Panonije, odnosno na navedene gradove i njihovu užu okolicu.

10 Elisabetta ROFFIA, *I vetri antichi delle Civiche raccolte arheologiche di Milano*, Milano 1993., 145, no 320, 321.

11 E. ROFFIA, 1993, n. dj. (bilj. 9), 127, 132, no 297; Luciana Mandruzzato, Alessandra Marcante, *Vetri Antichi del Museo Archeologico Nazionale di Aquileia, Il vasellame da mensa*, Corpus delle collezioni del vetro in Friuli Venezia Giulia, 2007., 100, no 265.

12 B. Migotti *et al., Accede ad Certissiam, Antički i ranokrščanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova*, Zagreb 1998.

13 Mia LELJAK, Staklene posude sa štrbinačke nekropole, *Zbornik muzeja Đakovštine 10*, Đakovo 2011., 149.

14 Branka RAUNIG, Dva kasnoantička groba iz okolice Đakova, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu 12-13, no. 1*, Zagreb 1980., 157 - 158.

proizvodnje, koje su nekim čudom uspjele preživjeti relativno dugo razdoblje upotrebe[15].

Vrč i balzamarij sa Štrbinaca

Najveću skupinu posuda pronađenih na Štrbincima čine obične posude za svakodnevnu upotrebu: konične čaše, ovalni vrčevi, kuglaste boce, te različiti tipovi balzamarija. Na temelju različitih pokazatelja, poput loše izrade i loše kvalitete stakla, stjenke posuda pune su mjehurića, te vertikalnih i horizontalnih linija, njihovo oblikovanje prilično je loše, tijela su im asimetrična; elementi poput noge, ruba, ručke i ukrasa nisu pravilno izvedeni. Nadalje, pronađena je velika količina materijala, ali osim nekoliko iznimaka, svega je nekoliko osnovnih tipova posuda (kuglaste boce, ovalni vrčevi, stožaste čaše, te zaobljeni balzamariji). Sličnih primjeraka poput štrbinačkih ima mnogo, ali ne i istih. Drugim riječima, oblik i ukras kakav možemo vidjeti na posudama s područja južne Panonije, možemo pronaći i na posudama u sjevernoj Panoniji, te Porajnju, ali izravne analogije uglavnom nedostaju. Osim nekoliko posuda, koje su izrađene od stakla žućkaste ili plavkaste boje, dominira samo jedna boja: različite nijanse zelene.

15 U jednom od prijašnjih radova (vidi Mia Leljak 2011., n. dj. (bilj. 14), 157) bila sam mišljenja kako je vrč kasnoantički proizvod, međutim, uslijed novih saznanja i promišljanja, to se mišljenje sada razlikuje od prethodno spomenutoga.

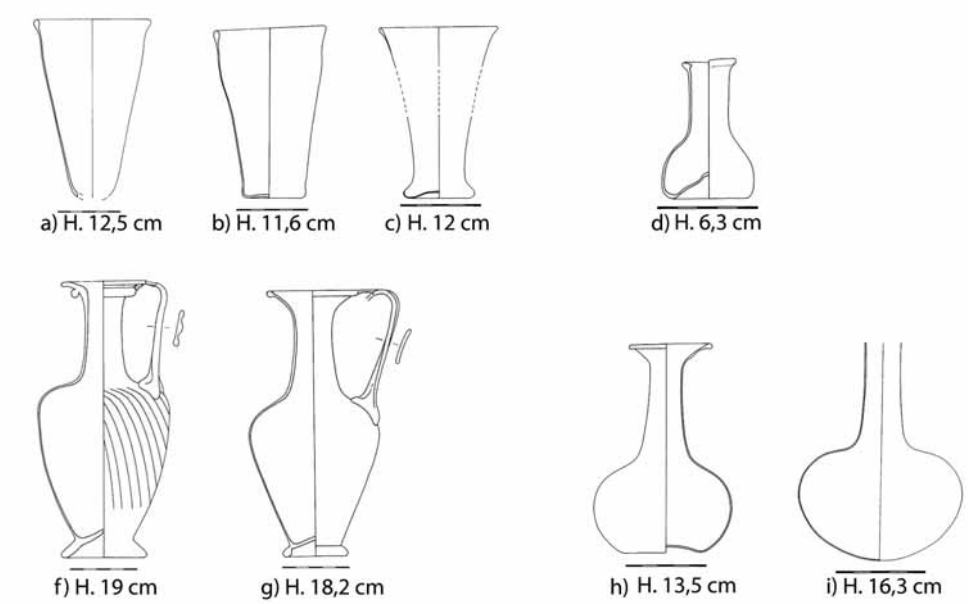

Staklene posude sa Štrbinaca

Ako u obzir uzmemo činjenicu da su južna i sjeverna Panonija nekada bile jedna provincija, još je zanimljivije promatrati različitost staklenog materijala pronađenog na oba područja. Proizvodnja nekoliko različitih tipova posuda u sjevernopanonskim radionicama dokazana je (kuglaste boce, stožaste čaše), ne samo u kasnoj antici već i u ranijem razdoblju.[16]

S obzirom da su kasnorimski oblici posuda također česti i u hrvatskom dijelu provincije, ne vidim razlog zašto oni ne bi mogli biti izrađivani i na ovome području. Druga mogućnost, koja se u ovome trenutku čini realnija, s obzirom na nedostatak dokaza za južnopanonsku staklarsku proizvodnju, te dobru prometnu povezanost između sjevernog i južnog dijela provincije, jest ta da je proizvodnja započela u sjevernom dijelu, te se postepeno proširila i na južno područje. Posude u južnoj Panoniji očigledno su bile izrađivane po uzoru na uvezene posude, ne samo iz sjeverne Panonije nego vjerojatno i po uzoru na one iz rajnskih, te djelomično i istočnomediteranskih radionica. To bi moglo biti objašnjenje zašto pronalazimo toliko sličnih primjeraka, a tako mali broj istih.

Nažalost, osim veće količine posuda, drugi elementi (peći, stakleni otpad, alatke, i ostalo) na temelju kojih bismo mogli dokazati proizvodnju staklenih

16 E. B. Thomas, 1980., n. dj. (bilj. 6), 381 - 383.

posuda na Štrbincima, za sada nisu pronađeni. Glavni razlog za to jest zasigurno taj što naselje za sada nije istraživano, samo dio nekropole. B. Migotti je pretpostavila mogućnost staklarske proizvodnje i na Štrbincima na temelju nekoliko pokazatelja poput: veće količine narukvica od crnog stakla[17] ili komadića kremena u jednom grobu, pretpostavljajući da ako je položen kao prilog, mogao bi izravno i simbolički upućivati na staklarsku proizvodnju na lokalitetu. Ta se pretpostavka temelji na činjenici da je kvarcni pijesak jedan od osnovnih sastojaka sirovog stakla. Međutim, za sada nikakve analize stakla sa Štrbinaca nisu rađene, stoga se ne zna da li je kremeni pijesak jedan od sastojaka stakla od kojeg su štrbinačke posude izrađivane.[18]

Nažalost, osim količine, drugi dokazi za izradu narukvica od crnog stakla na Štrbincima ili bilo gdje drugdje u hrvatskom dijelu Panonije za sada nisu pronađeni. Dokazivanje južnopanonske proizvodnje nije problem samo na Štrbincima, nego na cijelom području hrvatskog dijela provincije, s obzirom da osim pretpostavljenih staklarskih peći iz Siska i Vinkovaca, svi drugi elementi (stakleni otpad, alatke, sirovo staklo, i slično) za dokazivanje staklarske aktivnosti nedostaju, te upravo zbog te činjenice staklarska proizvodnja u hrvatskom dijelu Panonije za sada ostaje samo pretpostavka.

U ovome trenutku, uzimajući u obzir sve navedene činjenice, još je mnogo nepoznanica u vezi porijekla posuda sa Štrbinaca. Na sreću, istraživanja se nastavljaju, stoga ćemo na temelju novih nalaza, zasigurno doći do novih spoznaja.

17 B. Migotti, The production of glass jewellery at Štrbinci (NE Croatia), *Instrumentum 8*, Montagnac, 1998., 14.

18 B. Migotti, Kasnoantičko groblje na Štrbincima kod Đakova-iskopavanja u 2004. i 2005., *Arheološki radovi i rasprave 16*, Zagreb 2009., 164.

SUMMARY

Mia Leljak
PROVENANCE OF GLASS VESSELS FROM THE LATE ROMAN CEMETERY OF ŠTRBINCI

Late Roman cemetery on the site of Štrbinci (Roman Certissia?) near the town of Đakovo so far has yielded abundant and various Late Antique and Early Christian finds. The greatest amount of late Roman glass vessels in southern Pannonia was found precisely at this cemetery. The most vessels from Štrbinci indicates south Pannonian production, which is evidenced by a numerous indicators such as: large quantity of the material found, poor production and poor quality of glass, lack of close Pannonian or other analogies for the large number of those vessels, etc. However, we can not for sure confirm the glass production at Štrbinci, as a matter of fact no where in Croatian part of southern Pannonia so far, since the furnaces for making glass vessels are lacking. What is interesting at this cemetery is that there are several vessels found that typologically do not correspond to late Antique ones, but are similar to early Roman vessels. Their manufacture points to Late Antiquity and corresponds to the manufacture of majority glass vessels found at Štrbinci (poor quality of glass, poor technique), but typologically there are similar to early Roman ones. Whether they are preserved through the centuries it is difficult to imagine? It is more likely that we are dealing with earlier Roman vessels that are made by Pannonian glassmakers. There are also few vessels from Štrbinci that differs from others, not typologically but by the better quality of manufacture and the lack of similar analogies. Question is are they also of possible Pannonian production or imported from other provinces?

Prvostolni kaptol đakovačko-osječki (sadašnjost kroz prizmu prošlosti)

UDK 262.3(497.5 Đakovo) (091)

Luka Marijanović
Sveučilišni profesor u mirovini, Đakovo

Autor u radu povodom uzdignuća Đakovačko-osječke nadbiskupije i ponovne uspostave Srijemske biskupije, te osnivanja Đakovačko-osječke crkvene pokrajine govori o Stolnom kaptolu u Đakovu, koji postaje Prvostolnim kaptolom đakovačko-osječkim. Prvi je stolni kaptol bosanski postojao uz biskupe dok su još boravili u Bosni oko 1240. godine. Kad su biskupi konačno prešli u Đakovo, tu je utočište našao i bosanski kaptol, koji tako postaje bosanskim ili đakovačkim. Malo poslije mohačke bitke (g. 1526.) i kaptol se bio ugasio. Poslije turskog gospodstva u Slavoniji biskupi ponovno borave u Đakovu, ali nisu uspjeli uspostaviti stolni kaptol. Tek ujedinjenjem Bosanske ili đakovačke i Srijemske biskupije g. 1773. osniva se kaptol, koji danas ima deset mjesta. U času ujedinjenja Srijemska biskupija nije imala svoj kaptol. Autor na temelju dostupne literature iznosi ukratko povijest bosanskog kaptola, zatim govori o postojanju susjednog zbornog kaptola sv. Petra u Kaptolu koji je osnivanjem PoŽeške biskupije obnovljen pod povijesnim nazivom kao Stolni kaptol u PoŽegi g. 1999. Govori se dalje o stolnom kaptolu općenito, koji je obavljao među ostalim i sudsku vlast na svojem području. Bosanskom stolnom kaptolu je od g. 1498. sluŽbeno bilo priznato pravo „loci credibilis“, a kasnije je to pravo bilo obnovljeno u 19. st. Kaptol u Đakovu je zasluŽan za mjesnu Crkvu i katedralu, kao i za sam grad Đakovo.

Ključne riječi: Đakovo, kaptol, bosanski kaptol sv. Petra, zborni kaptol u Kaptolu, locus credibilis.

Stolni kaptol đakovački – „ignorirana“ ustanova

Ne tako davno objavljena je jedna knjiga većeg formata, i još dostupna u knjižarama, koja želi predstaviti grad Đakovo kao biskupski grad u povijesti i sadašnjosti. U toj se knjizi ni na jednome mjestu ne spominje slavna i časna ustanova: Stolni kaptol sv. Petra u Đakovu,[1] Stolni kaptol bosanske ili đakovačke i srijemske biskupije, koji je bio odigrao u svoje vrijeme značajnu ulogu, služeći općem dobru Crkve. To smatramo prilično velikim propustom, jer se ta ustanova još nije ugasila, ali i pozitivnim znakom: radi se o zboru svećenika, pravnoj osobi uz đakovačku prvostolnicu, koja bez puno priče vrši svoju časnu ulogu u mjesnoj Crkvi, da ostaje, makar je dinamična zajednica s različitim službama, nezamjetljiva i samim ljudima iz Crkve. Štoviše, najnoviji događaji prigodom uspostave novog crkvenog ustrojstva u mjesnoj đakovačkoj Crkvi odrazili su se i na toj ustanovi. Zato smatramo potrebitim, barem letimično pogledati neke značajnije trenutke iz njezine starije i novije povijesti, da tako još bolje upoznamo grad Đakovo, kao sijelo biskupije. Podsjetit ćemo zato na povijesne korijene ovdašnjeg stolnog kaptola u Bosni, pa istaknuti njegovu ulogu i smisao danas. Na temelju ponuđene literature neki će čitatelji, bez pretjeranih zahtjeva, moći produbiti svoje spoznaje o pojedinim temama.[2] A neki radovi iz navedene tematike su osobito vrijedni, jer pružaju pravu sintezu koja se odnosi kako na literaturu tako i na arhivsku građu o srednjovjekovnoj djelatnosti bosanskog stolnog kaptola.[3]

Bosanska biskupija sa sjedištem u Vrhbosni, području današnjeg Sarajeva.

Bosanski ili đakovački kaptol je postojao i u predtursko vrijeme, a vuče svoj korijen još iz vremena dok su biskupi boravili u Bosni i dok nisu konačno prešli u

1 Vidi: Antun JARM – Andrija ŠULJAK, *Đakovo biskupski grad,* Đakovo, 2008.

2 O kanoničkim kaptolima, i stolnim i zbornim, traktira Kodeks kanonskog prava (1983.) kao što još i više onaj prethodni Kodeks kanonskog prava (1917.). Zato valja pogledati i priručnike uz te kodekse i navedena tumačenja. Preporučujemo osobito priručnik đakovačkog kanonika i pravnika Ivan ROGIĆ, *Osobno pravo Katoličke crkve,* Đakovo, 1958., str. 216-226.

3 Vidi Ante GULIN, *Srednjovjekovni bosanski ili đakovački kaptol i njegovi pečati,* u: Diacovensia, teološki prilozi 3(1995), str. 299-321.

Đakovo.[4] Kroz to vrijeme hrvatske povijesti Bosanska biskupija postupno gubi svoju prvotnu samostalnost, središte političkog i religioznog Života pomaknulo se sjevernije, u Đakovo, dok ono tijekom vremena konačno nije preraslo u značajno mjesto, a Đakovačka biskupija uzvišena na nadbiskupiju, s dvjema sufraganskim biskupijama, PoŽeškom i Srijemskom. Inače, pregled povijesti Đakova nalazimo na drugim mjestima.[5] Koliko su nekoć ugarski kraljevi bili drŽali do kasnije naslovne bosanske biskupije, vidi se i po tome, što su i poslije mohačke bitke (29. kolovoza 1526.), kada je nestalo biskupa i biskupije u Đakovu, i dalje imenovali bosanske biskupe na ime bosanske biskupije[6].

Inače, o toj časnoj ustanovi, ne samo ovdje, povremeno se čita u tisku, kako su ovdje ili ondje imenovani novi kanonici stolnoga kaptola, i kako je u određenome trenutku kaptol, nakon eventualne zahvale pojedinih članova ili njihove smrti, opet u cjelovitome brojčanome sastavu od osam ili više predviđenih sluŽbi. Čita se dalje, kako je ovaj ili onaj član određenog prezbiterija promaknut u „začasnog kanonika“, tj. počasnog člana stolnog kaptola. To su obično ugledni i zasluŽni svećenici, obično Župnici značajnijih Župa u biskupiji. Redovni kanonici su često s akademskim stupnjevima, u svakom slučaju imaju se svi odlikovati naobrazbom i čestitim Životom. U današnjim prilikama crkvenoga ustroja djelovanje stolnih kaptola usmjereno je prvenstveno za zadaću vršenja svečanijih bogosluŽnih obreda u stolnim crkvama ili katedralama. Uz duŽnost sudjelovanja članova stolnoga kaptola na pokrajinskim saborima i na biskupijskim sinodama, odredbe Zakonika kanonskoga prava (1983.) predviđaju za kaptole i mogućnost drugih zadaća koje im dodijeli pravo ili dijecezanski

4 O Katoličkoj crkvi u sredovječnoj Bosni, naročito o počecima Bosanske biskupije, te o Bosanskoj biskupiji za Borića i Kulina, pojavi patarenstva u Bosni, o obredu i jeziku katoličke biskupije u Bosni, o sjedištu bosanskog biskupa, o posjedima i crkvama Bosanske biskupije, o bosanskim biskupima koji prelaze u Đakovo, kao i Bosni nakon preseljenja biskupa u Đakovo, vidi Krunoslav DRAGANOVIĆ, *Katolička crkva u sredovječnoj Bosni,* u: Krunoslav DRAGANOVIĆ (i dr.), Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463., knjiga I., Sarajevo, 1942., str. 685-766, ovdje 740-763; Krunoslav DRAGANOVIĆ, *Hrvatske biskupije,* u: Croatia sacra, Arhiv za crkvenu poviest Hrvata, br. 20-21, Zagreb, 1943., str. 78-130, o Bosansko-sriemskoj biskupiji sa sielom u Đakovu, str. 84-87. I naročito povijesni osvrt na Đakovačku ili bosansku i Srijemsku biskupiju u: Krunoslav DRAGANOVIĆ (uredio), *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji, Cerkev v Jugoslaviji 1974.,* Zagreb 1975., str. 133-139.

5 Usp. Borislav BIJELIĆ, *Kratka povijest Đakova,* u: Stjepan SRŠAN (pripr.), Hrvatska – Povijest sjeveroistočnog područja, Osijek, 1994., str. 417-428; Hedviga DEKKER, *Đakovo i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike,* Đakovo, 1959. Stjepan BÄUERLEIN, *Đakovo, povijest,* u: Hrvatska enciklopedija, sv. V., Zagreb, 1945., str. 524; Stjepan PAVIČIĆ, *Đakovo, naselje,* u: ondje, str. 524-526.

6 Usp. Augustin THEINER, *Monumenta Hungarica*., II, 358.

biskup. Unutarnji pak raspored kanoničkih službi, te konkretne oblike djelovanja uređuje zakoniti statut svakog pojedinog kaptola.[7]

Vodeća uloga stolnog kaptola

Uloga stolnog ili prvostolnog kaptola može se usporediti s ulogom koju su imala dvanaestorica apostola, koje je Krist izabrao kao svoje suradnike, a po tome kasnije i apostoli osnivaju kolegije svojih suradnika. Tijekom povijesti Crkva je osnivala i razne druge zborove, odbore i vijeća, prema zahtjevima i potrebama vremena, a sve to da bi preko njih mogla bolje i uspješnije ostvarivati svoje apostolsko poslanje. Posebno je Drugi vatikanski sabor u tom smislu uspostavio, kao najbliže suradnike biskupa, prezbitersko vijeće, zbor savjetnika, pastoralno vijeće i drugo,[8] ostavivši pritom i drevnu ustanovu stolnih i zbornih kaptola sa zadatkom, da, kako je definirano u Zakoniku kanonskog prava, vrši svečanije bogoslužje u stolnoj crkvi, ili neke druge zadaće u skladu s pravom ili odredbom mjesnog biskupa. Dakako, valja znati, da kanonici nisu poradi sebe, već poradi poslanja koje im je povjereno. Katedrala, kao biskupska crkva, ima izuzetno mjesto za biskupiju, ona je na neki način „slika Crkve“. Tu je „cathedra“ biskupova, majka svih crkava u biskupiji, duhovno središte. Zato se po sebi razumije da su tu i biskupovi suradnici koji ga savjetuju i podupiru.

---

7 A piše se i s puno zlobe ili pak spektakularno: Ne tako davno (točnije: 6.6.2012.) čitali smo u izvjesnom tisku kako se kod nas „na katedralu porez neće plaćati, na meti su tek ‘bogati’ kanonici“. Porez bi se naime plaćao na zgrade u kojima se ne održavaju vjerski obredi, a oporezive bi bile kurije, šume, građevinsko zemljište …

8 Vidi više u Dekretu II. vatikanskog sabora o pastirskoj službi biskupa „Christus Dominus“, br. 27, gdje se govori o uređenju biskupijske kurije i stvaranju pastoralnog vijeća. Dobro je čuti, da prema II. vatikanskom saboru na prvom mjestu ima stajati služba, koju vrše zaređeni službenici. Zato se ima napustiti tzv. nadarbinski sistem, ili neka se barem tako preuredi da se nadarbinski vid ili pravo na prihode, koji su spojeni sa službom, smatra za stvar drugoga reda, a prvo mjesto neka se u crkvenom pravu dade samoj crkvenoj službi. O tome više u Dekretu II. vatikanskog sabora o službi i životu svećenika „Presbyterorum Ordinis“, br. 20 gdje se govori kako se pobrinuti za pravednu plaću, pa dalje o uspostavi skupnog fonda i socijalne skrbi … Kanonici, konkretno imaju tzv. deputat u naravi, ili regres u novcu.

Dosadašnje rasprave o đakovačkom stolnom kaptolu.

O stolnom kaptolu Bosanske ili đakovačke i Srijemske biskupije nije se mnogo pisalo.[9] Ili kad pišu, npr. o starom „bosanskom“ kaptolu, neki se povjesničari čude, „da u izvorima ne nalazimo drugih bilježaka o radu „bosanskog“ kaptola u Đakovu osim uređivanja međaša, založnih očitovanja, dioba imetka, uvađanja u posjed, itd.“[10] A danas još i manje se piše, tek sporadično prigodom kakvih promjena u stolnom kaptolu, godišnjice katedrale, 200-godišnjice stolnog kaptola u Đakovu, i sl. A najopsežniji rad o njemu je nastao na temelju pristupa ovdašnjoj arhivskoj građi prigodom 750. obljetnice grada Đakova, za znanstveni skup „Đakovo 750 godina“, Đakovo 15.-17.11.1989.[11] O kaptolima bosanskom i srijemskom u srednjem vijeku pisao je Matija Pavić.[12] U novije vrijeme Emerik Gašić.[13] Kaptolski arhiv u Đakovu još nije uređen.[14] Sad se konačno stručno radi na uređenju Nadbiskupskog arhiva u

9 Stolni kaptol je nosio različita imena: Stolni kaptol bosansko-đakovački, Stolni kaptol sv. Petra u Đakovu, itd. Vidi više Ante GULIN, *Nav. čl.,* str. 299-321. s osvrtom na literaturu i arhivsku građu, o utemeljenju i ustrojstvu kaptola itd. Za srijemski stolni kaptol, o kojem pobliže ne govorimo u ovom radu, v. Ante GULIN, *Srednjovjekovna javna djelatnost i pečati srijemskog kaptola Sv. Stjepana de Kw i Sv. Ireneja kod Mitrovice,* PDF, u: hrcak.srce.hr/file/24117.

10 Usp. Leon PETROVIĆ, *Kršćani bosanske crkve, Povijesna rasprava o problemu patarenstva ili bogumilstva u srednjovjekovnoj Bosni,* Sarajevo – Mostar, 1999., str. 121 i u bilješci navodi Codex diplomaticus, XV, 74., 82., 88., 250., 267., 312., 374., 393.

11 Usp. Marin SRAKIĆ, *Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu,* u: Diacovensia, teološki prilozi 3(1995), str. 243-298. Vidi također isti članak u ažuriranom obliku u: Marin SRAKIĆ, *Opjevajmo slavne muževe, Povijesni prilozi i arhivska građa o životu i radu biskupa, svećenika i ustanova Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*, Sabrana djela, I., Đakovo, 2013., str. 193-253. Časopis *Diacovensia* dostupan je na internetu. Umirovljeni nadbiskup msgr. Srakić je pripremio građu za obimniji rad o đakovačkom kaptolu: *Prošlost stolnoga kaptola (1239.-1970.)*, gdje se nalaze memorijalni podaci o kanoničkim kurijama, o katedrali i njezinoj imovini, itd. On je tako pružio sveobuhvatnu sintezu povijesti đakovačkog stolnog kaptola.

12 Matija PAVIĆ, *Kaptoli bosanski i sriemski u srednjem vieku (1229.-1543.),* u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 21(1893.), str. 155-157; 163-165; 172-174; 194-196; 201-203.

13 Emerik GAŠIĆ, *Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko-đakovačke i Srijemske : načinjen iz povijesnih izvora s pridodanim životopisima,* Osijek, 2000. O daleko starijim i uglednijim kaptolima u Hrvatskoj postoje izvrsne studije, tako: Ljudevit IVANČAN, *Iz povijesti zagrebačkih kanonika,* u: Podaci o zagrebačkim kanonicima od 1193. do 1924. (rkp. u Kaptolskom arhivu Zagreb); sintetički pregled (str. 17-26,) o zagrebačkom kaptolu na internetu, koji je inače nekoć imao važnu ulogu u crkvenom i državnom životu Hrvatske, uključujući i stalnu obranu zemlje. (adresa: NS_1924_10_2_Ivancan.pdf . Članak je i za nas zanimljiv jer je bilo dosta zagrebačkih kanonika koji su kasnije postali đakovački ili srijemski biskupi. Posljednji je bio biskup Ivan Krapac, koji je 1913. sagradio današnju zgradu bogoslovnog sjemeništa u Đakovu. O splitskom kaptolu: Ivan OSTOJIĆ, *Metropolitanski kaptol u Splitu,* Zagreb, 1975. Taj drevni metropolitanski kaptol iz 8. st. doista bio je „Spalatense metropolitanum necnon Dalmatiae et totius Chroatiae primatiale capitulum“.

14 Fond Kaptola Đakovačke biskupije – Đakovo (1773. –), 1773-1950: knjiga 87, svežnjeva 548; 57. Vidi više: *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ;* SR Hrvatska, Savez Arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd,

Đakovu, koji sadrži spise iz 18. stoljeća do danas.[15] Spisi su inače bili prije uređeni po godinama, registraturnim poretkom. Posebni dio arhiva jesu vlastelinski spisi, kanonske vizitacije i spisi o gradnji katedrale, te još neki drugi fondovi i zbirke.

Koloman – utemeljitelj Đakovačke biskupije.

Herceg Koloman (oko 1200.-1241.) bio je naslovni kralj Galicije, hrvatski odnosno slavonski herceg koji je stolovao u Čazmi, pa je taj naslov kralja prenio i na Slavoniju u kojoj je živio do 1226. god.[16] Po njemu je Slavonija nazvana kraljevinom. Značajno je za nas, što je Koloman 1239. god. poklonio bosanskom biskupu svoje kraljevsko imanje Đakovo i Bleznu, da im ono bude utočište u kriznim vremenima, u koje je onda biskup prenio svoje sjedište, a papa Grgur IX. to odobrio 7. prosinca 1239. god.[17] Tako Koloman postaje osnivač današnje Bosanske ili đakovačke biskupije. Zbog prevlasti heretika bogumila, bosanski biskup i njegov kaptol bili su konačno g. 1247. prisiljeni na bijeg i svoje sjedište su prenijeli na svoja imanja u Đakovu. Zadržali su još pravnu vlast u Bosni (jurisdikciju), proširili su je na temelju privilegija iz g. 1244. također na posjede u Vukovskoj Županiji, te se još u drugoj polovici 13. stoljeća povremeno vraćali u Brdo u okolici današnjeg Sarajeva, da bi na prijelomu 13. i 14. stoljeća ostali u

1984., str. 525-526; Isti podatak za Kaptol Đakovačke biskupije (Capitulum ecclesiae Diakovarensis seu Bosnensis et Syrmiensis) nalazi se i u: *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske,* Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2006., str. 1220. Govoreći o Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu, njegovom stanju i perspektivama, koji ima najdužu tradiciju postojanja i prikupljanja arhivskog gradiva vjerske provenijencije u Slavoniji, u svojoj doktorskoj disertaciji Dražen KUŠEN, *Arhivi vjerskih zajednica u sjevernoj Hrvatskoj. Razvoj, tipologija, sadržajni značaj,* Zagreb, 2011., str. 264-274, upozorava na činjenicu da je veliki dio Nadbiskupskog arhiva još uvijek nesređen, pa su brojke u pregledima samo aproksimativnog karaktera (*ovdje*, str. 268-269). Dakle: Arhiv Stolnog kaptola (za vrijeme od 1773. do 1950. godine) sadrži 87 knjiga, 548 svežnjeva i zauzima prostor od 57 m na policama. Usp. Vlatko DOLANČIĆ, *Fondovi i zbirke biskupijskog arhiva u Đakovu,* u: Đakovački vezovi, prigodna revija 37, Đakovo, 2007., str. 63-66, ovdje 64. Kad bude posve uređen, pružit će vrijedne povijesne izvore.

15 Nadbiskupski arhiv je preseljen u novi prostor u kojemu je sada smještena Središnja biskupijska knjižnica i arhiv, pa će postupnom primjerenom obradom i povezivanjem u korisnički sustav biti konačno omogućeno njegovo istraživanje i predstavljanje. Usp. *Središnja biskupijska knjižnica i Arhiv u Đakovu*, Đakovo, 2005., str. 3-6. Sačuvani arhiv značajan je za crkvenu povijest, ali i za gospodarsku povijest i povijest školstva.

16 O njemu vidi više Borislav BIJELIĆ, *Đakovačke ulice, Kratke biografije osoba po kojima su dobile ime,* Đakovo, 1998., str. 66-68.

17 O darovnici iz 1239. vidi više Andrija ŠULJAK, *Bosanski biskupi od prelaza u Đakovo do 1526. godine,* u: Želimir PULJIĆ (prir.), Kršćanstvo srednjovjekovne Bosne, Radovi simpozija povodom 9 stoljeća spominjanja Bosanske biskupije, Sarajevo, 1991., str. 269-273.

Đakovu.[18] U svojem novom sjedištu stolni se kaptol više nije bavio svojim prvenstveno misijsko-pastoralnim zadaćama,[19] već se prilagodio novim okolnostima, te je poput drugih stolnih i zbornih kaptola u svojem okruženju uspješno vršio djelatnost vjerodostojnog mjesta ili mjesta povjerenja (locus credibilis), udovoljavajući potrebama za pismenošću koje su već narasle počevši od 13. stoljeća.[20] Bosanski se kaptol sv. Petra iz Brda u Bosni uspješno preselio u Đakovo, a njegov prodor s juga na područje Pečuške biskupije promijenio je djelokrug tamošnjih vjerodostojnih mjesta. Istisnut iz Vukovske županije, susjedni se požeški kaptol počeo širiti prema zapadu, a Pečuški opet prema sjeveru.

Preseljenje bosanskog biskupa iz Vrhbosne u Đakovo

Prešavši u Đakovo, bosanski biskupi u njemu organiziraju dvije cjeline. Castrum Diaco, u kojem će biti tvrđava s katedralom i biskupovom rezidencijom, te civitas Diaco, odnosno oppidum, kako se bilo isprva nazivalo.[21] To je bilo trgovačko i obrtničko mjesto, a kasnije trgovište, lat. civitas. Ono se nalazilo izvan đakovačke tvrđave, a okosnice su mu bile kanoničke kurije, župska crkva i

18 O području Vukovske županije v. Stjepan PAVIČIĆ, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća, I. dio,* Zagreb, 1940. O crkvenoj pripadnosti Bosne od davnine do 1247. vidi Leon PETROVIĆ, *Nav. dj.,* str. 76-80.

19 Svećenika je u Bosni u vrijeme bosanske samostalnosti bilo malo. Pape su nagovarali biskupe i starješine redova da šalju svećenike u Bosnu. Leon PETROVIĆ, *Nav. dj.,* str. 148: „Jedino su kolonisti u rudnicima i dubrovačke naseobine po trgovištima imale svoje svećenike, koji se nijesu brinuli za bosanski puk. Nemamo podataka, da bi svećenici „bosanskog" kaptola ili oni iz okolice Đakova posluživali bosanske vjernike. Radi ovih razloga Sv. Stolica bila je primorana, da franjevcima daje izvanredne povlastice". To autor potkrepljuje s tri citata iz Danijel FARLATI, *Illyricum sacrum*, sv. IV, str. 67; Augustin THEINER, *Monumenta Slavorum Meridionalium*, II, str. 494; Euzebije FERMENDŽIN, *Acta Bosnae*, str. 55-56.

20 O tome novom kaptolu na području nekadašnje Pečuške biskupije vidi prevedeni madžarski članak Ildikó TÓTH, *Kaptol na južnoj granici (Područni djelokrug Bosanskoga stolnog kaptola do sredine 14. stoljeća),* u: Zbornik Muzeja Đakovštine (2007.), str. 207-224. U članku se iscrpnije tumači značaj stolnih i zbornih kaptola kao vjerodostojnih mjesta, te je poseban naglasak stavljen na djelovanje Bosanskog stolnog kaptola sa sjedištem u Đakovu i njegovim ingerencijama, a sve iz madžarske perspektive. Službu vjerodostojnog mjesta (danas je to javnobilježnička služba) kaptol bi dobio od državne vlasti. Tu službu su svi kaptoli obnašali unutar Hrvatsko-ugarskog kraljevstva na temelju javne ovlasti, te se zahvaljujući toj službi sačuvalo danas mnoštvo pravnih, imovinsko-pravnih, sudbenih i sličnih spisa, koji pomažu osvijetliti povijest Hrvatske.

21 Sustavno o imenu grada Đakovo v. Mate ŠIMUNDIĆ, *Đakovštinska toponimija,* Đakovo, 1995., str. 151-154; Mate ŠIMUNDIĆ, *Značenje naziva grada Đakova i đakovštinskih sela,* Poseban otisak iz Onomatoloških priloga, knj. I za 1979. god., Beograd, 1979., str. 97-111, ovdje 98-99.

tek puno kasnije franjevački samostan.[22] U god. 1293. spominje se i bosanski kaptol (Capitulum ecclesiae bosnensis), a pola stoljeća poslije spominje se i katedrala. Bilo je to u vrijeme domaćeg biskupa Tome (1287.-1301.), rodom iz okolice Gorjana. Poimence je pobrojano nekoliko kanonika koji tu djeluju u svojstvu loci credibilis, u kojem se ovjeravaju pravni dokumenti.[23] Bilo je to i sudište za cijelu tadašnju Vukovsku Županiju. God. 1330. taj kaptol broji 13 kanonika, i to po jednog lektora i kustosa, dva kantora i čak osam magistara. To je značajan broj, koji nas vodi zaključku da je tu u Đakovu u to vrijeme, po srednjovjekovnom običaju, bila i katedralna škola. Inače, u najboljem slučaju bilo je osam kanonika.[24] Poslije smrti biskupa Tome, imenovan je bosanskim biskupom Nikola (1301.-1304.), i to kao prepošt Stolnog kaptola u Đakovu. Iz toga se dade zaključiti da stolni kaptol nije tek tada utemeljen, već je zajedno s biskupom Ponsom prešao u Đakovo. Na Žalost, nakon pogibije biskupa Jurja PaliŽne na Mohačkom polju, u Đakovu je bio nastao takav meteŽi rasulo, „da se kanonici ili nisu sjetili da nešto od kulturnog i arhivskog blaga prebace na Zapad, kako su to učinili pečujski kanonici, ili ako su to i učinili, do danas nije nigdje nađen nikakav trag o eventualnom spašenom kulturnom blagu Đakovačke biblioteke i arhiva. Sve što danas imamo spada u najbogatije knjiŽničko i arhivsko blago u Slavoniji, a nabavljeno je poslije oslobođenja od Turaka. No postojanje biblioteke sigurno svjedoči o pravom duhovno-kulturnom središtu Đakova u ovom dijelu istočne Hrvatske“.[25] Nakon Mohačke bitke i konačnim padom Slavonije, a s njome i Đakova, pod Turke god. 1536., Đakovo prestaje biti biskupska rezidencija, a s njome nestaje i bosanski kaptol. Biskupi doŽivljavaju ponovno gorku sudbinu. Đakovo gubi svoje kršćansko obilješŽje, srušen je

22 Papa Klement VI. dne 21. oŽujka 1347. dopušta podizanje franjevačkog samostana u Đakovu, za dvanaest redovnika. Vidi Tadija SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae,* Zagreb, 1906., XII., str. 359-360. Taj samostan je prvi samostan bosanskih franjevaca izvan Bosne, i s vremenom je postao odskočna daska za njihovo širenje po Slavoniji i šire. Franjevac Peregrin Saksonac (1349.-1356.), blaŽenik franjevačkog reda, koji je prije bio generalni vikar bosanske franjevačke kustodije. Iz Rima je dobio dopuštenje da u većim samostanima smije otvarati škole. Da je đakovački franjevački samostan bio vrlo ugledan, pokazuje činjenica što su se baš tu odrŽala tri kapitula i izbori bosanskih franjevaca (g. 1408., 1411. i 1425. god.), o čemu usp. Emerik GAŠIĆ, *Brevis conspectus historicus dioecesium Bosniensis-diacovensis et sirmiensis,* Osijek, 1944.. str. 17, te 156-157., ili prijevod istog djela: Emerik GAŠIĆ, *Kratki povijesni pregled ...*, str. 22-23, str. 134. Josip BARBARIĆ – Egidije Stjepan BIBER (ured.), *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi I (1706-1787),* Slav. Brod, 1996., str. 21. spominje provincijalni kapitul u Đakovu 24.08.1714.

23 „Vjerodostojno mjesto“ (locus credibilis, povlastica je od strane drŽave, koja kaptolu daje pravo da strankama izdaje isprave u privatno-pravnim poslovima, te da čuva originale takvih isprava i izrađuje autentične prijepise izvornih dokumenata (transumpta authentica).

24 Usp. Andrija ŠULJAK, *Bosanski biskupi od prelaza u Đakovo do 1526. godine,* str. 269-282, ovdje 276.

25 KnjiŽnica je bila utemeljena u Đakovu za biskupa Pavla (1457.-1459.), bivšeg pečuškog kanonika. Više v. Andrija ŠULJAK, *Bosanski biskupi,* str. 278-279.

biskupski dvor i gotička katedrala, srušena je Župna crkva sv. Lovre, a god. 1551. tordinački kalvini su konačno spalili i franjevački samostan. Kršćani su se bili razbježali po selima i šumama, a ono malo što ih je bilo ostalo u Đakovu, imalo je svoju Župu kroz neko vrijeme u Đakovačkim Selcima, ili Dragotinu.

Zborni kaptol sv. Petra Pečuške biskupije u Kaptolu

Kad već spominjemo „susjedni Požeški kaptol" valja odmah ovdje reći da ga je, odmah nakon uspostave Požeške biskupije, na zahtjev biskupa dr. Antuna Škvorčevića, što se moglo i očekivati prema kan. 503-510 Zakonika kanonskog prava, u novim i promijenjenim prilikama ponovno uspostavila i ustrojila Kongregacija za kler svojim dekretom od 1. prosinca 1999. kao „Požeški stolni kaptol sv. Petra" s pet kanonika na čelu s prepoštom.[26] Jedan od tih kanonika je i Župnik kaptolački. Taj stolni kaptol je svečano uspostavljen 28. lipnja 2000. godine, a nasljednik je, to želimo ovdje naročito istaknuti, Zbornog kaptola svetog Petra u Kaptolu iz početka 13. stoljeća. Kaptolsku gospoštiju u 18. st. preuzeli su bili srijemski biskupi, a zatim đakovački stolni kaptol. Zato ovdje tek nekoliko riječi i o tome zbornom kaptolu, danas stolnom kaptolu nove Požeške biskupije. Ona je pak u sastavu nove crkvene pokrajine slavonske, Metropolije đakovačko-osječke, proglašene 2008. godine.

Čak je i samo današnje općinsko središte Kaptol dobilo svoje ime prema negdašnjem Zbornom kaptolu sv. Petra Pečuške biskupije (lat. Capitulum ecclesiae sancti Petri de Posega), a prvi put se u povijesnim dokumentima spominje 1221. godine, i nastao je zbog posebnih povijesnih okolnosti.[27] Na najstarijem sačuvanom pečatu naziva se „Capitulum beati Petri de Posaga". Osim

26 Osnutak, obnova ili ukinuće stolnog kaptola pridržano je Apostolskoj Stolici (kan. 504). Papa Ivan Pavao II. je svojim apostolskim pismom „*Praeclarum evangellizationis opus*" od 5. srpnja 1997. god. utemeljio Požešku biskupiju. Time je bila otvorena mogućnost da se pod povijesnim nazivom nekadašnjeg zbornog kaptola u Požegi osnuje stolni, odnosno katedralni kaptol. Kongregacija za kler je uvažila molbu biskupa Škvorčevića i svojim dekretom (Prot. N. 99002442 od 1. prosinca 1999. osnovala Stolni kaptol u Požegi (Capitulum Poseganum Sancti Petri). Poznato je da je tu biskupiju trebalo osnovati puno ranije, još u vrijeme Antuna Mandića, koji je bio kandidat za požeškog biskupa. Vidi više: Luka MARIJANOVIĆ, *Zaslužni i ugledni biskup Antun Mandić na području školstva u Hrvatskoj,* u: Zbornik Muzeja Đakovštine (2009), str. 19-50, ovdje 24.

27 O Kaptolu i istoimenoj općini vidi Božidar FELDBAUER (i dr.), *Leksikon naselja Hrvatske, prvi svezak,* Zagreb, 2004., str. 330-331. Vidi dalje Josip BUTURAC, *Kaptol* i Zdenko SEISSEL, *Kaptol – Kaštel,* u:Antun PETKOVIĆ, Požeški leksikon, Slavonska Požega, 1977., str. 116. Pretpostavlja se da je Zborni kaptol tu bio osnovan zbog inojezičnosti ovog područja s obzirom na biskupijsko sjedište u Pečuhu, koje je zemljopisno dosta udaljeno, te kao uporište za suzbijanje bogumilstva iz susjedne Bosne.

crkvenih službi kaptol je bio djelovao i kao „mjesto povjerenja“ (locus credibilis) s najrazličitijim zadaćama, koje su kaptolski ljudi bili uzorno obavljali nekoliko stoljeća na svim stranama hrvatsko-mađarske državne zajednice.[28] Posve je siguran podatak o postojanju kaptolske kasno srednjovjekovne škole god. 1311. S prodiranjem Turaka od sredine 15. st. mjesto Kaptol postaje i značajno obrambeno uporište (status kasabe) s tvrđavom, koja se u ruševnom stanju očuvala sve do danas.[29] Međutim u vrijeme konačnog osmanlijskog osvajanja Slavonije početkom rujna 1536. god. (a Kaptola 15. siječnja 1537.), kaptol seli u Ugarsku i ondje se ubrzo gasi. Zagrebački biskup Franjo Thauzy (1751.-1769.) poslije oslobođenja Slavonije od Osmanlija želi ga obnoviti 1753. godine, no zbog političkih okolnosti u tome nije uspio.

Već je bilo rečeno da je u mjestu Kaptol u tursko, odnosno osmanlijsko vrijeme bila vojna posada, a nakon što su Turci protjerani g. 1687., staru gospoštiju Kaptol kupuje od Carske komore zagrebački kanonik Petar Crnković.[30] Tu je uspostavio prepozituru, koja potpada pod još neoslobođenu Srijemsku biskupiju.[31] Kroz sedamdesetak godina, pa sve do oslobođenja Petrovaradina, srijemski biskupi stoluju u Kaptolu. Oni su preuredili staru tvrđavu (srednjovjekovni kaštel) u svoju rezidenciju, a na njenom sjeverozapadnom dijelu, nakon srijemskoga biskupa Franje II. Josipa Vernića (1716.-1729.)[32] i

28 Vidi više: Mato NOSIĆ, *Kaptol je bio crkveno, gospodarsko i vojno središte,* u: Zajedništvo, Glasnik Požeške biskupije,1(2007), br.3, str. 22. Djelovao je kao crkvena ustanova i „locus credibilis“ do 1536. kad su se kanonici pred Turcima povukli u Pečuh i dalje u Slovačku. Sam kaptolski arhiv prenesen je u Budimpeštu, a god. 1960. vraćen je u Hrvatsku, te se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

29 Odlukom Općine Kaptol, nakon provedene ankete među stanovništvom, Općina predaje Požeškoj biskupiji staru prepoštovu tvrđu s okolnim prostorom, tako da poslove konzerviranja i obnove objekta danas organizira Požeška biskupija, odnosno sâm Požeški stolni kaptol. Nakon odlaska Turaka kaptolski Kaštel (Stari grad) je bio popravljen, ali je izgorio u II. svjetskom ratu, zajedno s pogonom ţeste, u svibnju god. 1943. Inače, Kaptol je dobio svoju opăinu 1993. god., koja zaprema površinu od oko 90 km^2. Za kađtel u Kaptolu se kaţe da je najbolje očuvana srednjovjekovna utvrda u Slavoniji.

30 Petar III. Stanko Crnković bio je kasnije izabrani bosanski biskup (1701.-†1703.) i navodi se u kronotaksi đakovačkih i srijemskih biskupa. Njemu je kralj Leopold I. darovao 1701. Posjed u Kaptolu, a poslije njegove smrti njegovom nasljedniku Jurju Patačiću od Zajezde. Od 1707. do 1773. Kaptol je u posjedu biskupa srijemskih, a zatim đakovačkog kaptola do g. 1873., kad posjed kupuje Antun grof Attems za 45.000 forinti.

31 Po svome poglavaru prepozitu, zborni kaptoli su se zvali prepoziture.

32 Josip BUTURAC, *Katolička crkva u Slavoniji* ... piše: „Nakon oslobođenja cijeloga Srijema od Turaka g. 1718. počele su se sređivati prilike u Srijemskoj biskupiji. Srijemski se biskup Franjo Vernić kratko nastanio u Zemunu, a za svoje uzdržavanje dobio je gospoštiju Kaptol kod Požege“, str. 208. Vernić je inače stolovao u Kaptolu, jer svoje rezidencije u svojoj biskupiji nije imao. Još 1707. god. bio je imenovan realnim prepozitom sv. Petra kod Požege, a svoju je prepozituru i dalje zadržao, te će ona ostati beneficij i idućim srijemskim biskupima, sve do sjedinjenja Bosanske i Srijemske biskupije. U Zemunu je htio izgraditi svoju rezidenciju, tamošnju crkvu dići na čast katedrale, ali ga je u tome spriječila smrt. Vidi više: Matija PAVIĆ, *Biskupija sriemska (1699.-1773),* u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 25(1897.), str. 127-178, ovdje str. 129.

Đure Patačića de Zajezda (1703.-1716.)[33] srijemski biskup Ladislav Szörényi (1733.-1749.) podiže veliku baroknu, danas devastiranu, crkvu sv. Jurja oko 1752. god., i to kao praepositus S. Petri de Posega.[34] Međutim, spajanjem biskupija Srijemske i Bosanske ili đakovačke, i de facto gašenjem Srijemske biskupije, Kaptol je došao kao manja gospoštija nove biskupije pod upravu kanonika đakovačkog stolnog kaptola, a sama Župa je ostala pod jurisdikcijom Zagrebačke biskupije.[35] To je nadalje vrijeme kad Kaptol početkom 19. st., ukazom cara Franje I., a na prijedlog đakovačkog kaptola, stječe status trgovišta, što pridonosi razvoju mjesta. U to vrijeme, zakladom đakovačkih kanonika otvara se i prva trivijalna škola g. 1764., koja kontinuirano djeluje i danas.[36] Ukidanjem podložničkih odnosa đakovački stolni kaptol prodaje svoj posjed, koji je toliko bio udaljen od sjedišta biskupije.[37]

O kaptolu u glavnim crtama

Kaptol je inače riječ koja se odnosi na zbor kanonika (lat. capitulum), kaptolac je čovjek koji pripada kaptolu, a kaptolski se odnosi na ono što pripada kaptolu. Inače, riječ *kanonik, canonicus,* dolazi od grčke riječi *kanon,* što znači *zakon* ili *pravilo.*[38] Prema tome kanonik je klerik, čovjek koji živi po pravilu,

33 Patačić je bio prije toga zagrebački kanonik, imenovan je biskupom u Đakovu i ujedno upraviteljem požeške prepoštije, tj. gospoštije Kaptol. Kasnije je ona, tj. g. 1717., pripala srijemskim biskupima radi njihova uzdržavanja, v. Nadb. Arhiv Zagreb, *Eccles. Slav.* I. 9-11.

34 Biskup Ladislav Szörényi umro je u Njitri, u Slovačkoj, 24.10.1752. Stjepan Sršan je preveo njegovu knjigu: Ladislav SZÖRÉNYI de Kis-Szörényi, *Opis Srijema*, Privlaka, 1989., prijevod s latinskog: Vindiciae sirmienses seu descriptio Sirmii cum suo episcopatu …, Budim, 1746.

35 Gospoštija Kaptol bila je razmjerno malena: 300 jutara oranica, 69 kosaca livada, 69 kopača vinograda. G. 1702. Kaptolski se posjed povećao na 1200 jutara zemljišta. God. 1745. bilo je već 1439,2 jutara.

36 U to se vrijeme trivijalnom školom nazivao najniži tip škole za narod. U tim školama je poučavao samo jedan učitelj, a imale su dva ili tri razreda. Tek g. 1774. središnja vlast u Beču izdala je „školski red“ za normalne, glavne i trivijalne škole. Ponegdje se susreće i podatak da je u požeškom kraju u Kutjevu škola tek od g. 1770 s četiri razreda.

37 O prihodima na posjedu kanonici u veoma pomno vodili zapisnik. Kaptol je promijenio nekoliko gospodara, zatim ga kupuje Brodska imovna općina početkom 20. stoljeća, čiji su se posjedi nakon rata g. 1945. bili nacionalizirali. O Kaptolu kao „gruntovnici“ srednjovjekovne Slavonije v. Tomislav ĐURIĆ – Dragutin FELETAR, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema,* Zagreb, 2002., str. 152-154 s navedenom literaturom.

38 Polazeći od materijalnog značenja izraza (grč. *kanón = „trstika“, „ravnalo, pa pravilo, zakon, propis, kao mjerna jedinica*) kanon je izravno mjerilo na temelju kojega je moguće razlučiti koje npr. spise valja držati mjerodavnima za vjeru. Pa se zato s tim izrazom označuje popis samih knjiga Staroga i Novoga zavjeta. Činjenica da se u Crkvi odredilo jedno takvo mjerilo, znači da je već od prvih stoljeća u njoj postojalo načelo autoriteta. Taj izraz se u Crkvi upotrebljava u različitom značenju, npr. kanonici, kanonizacija, itd. Opširnije pod riječju „kanonik“, u: Jeronim ŠETKA, *Hrvatska kršćanska terminologija, Hrvatski kršćanski termini grčkoga porijekla,* Šibenik, 1940., str. 122-124.

crkvena osoba kojoj pripada kanoničko dostojanstvo. Naime, u prvim kršćanskim vremenima biskupi su sa svojim svećenstvom prema tadašnjim crkvenim zakonima obično zajedno stanovali, i po tome su se zvali kanonici, tj. oni koji Žive po kanonu, po pravilu.[39] Kanonik je dakle član stolnog ili prvostolnog kaptola, tj. svećenik koji je član kaptola, savjetodavnog vijeća, čija je dužnost bila da obavlja u odnosnoj katedrali ili zbornoj crkvi svečanije liturgijske dužnosti i zadaće koje mu povjerava crkveno pravo ili dijecezanski biskup, pa tako pomaže biskupu u crkvenoj upravi, kao njegovo vijeće i savjet, a u slučaju upražnjenja biskupske stolice mjesto njega je nekoć preuzimao upravljanje biskupijom. Ponegdje su čak od 13. st. pa dalje birali dijecezanskoga biskupa, a ponegdje je tako još i danas. Kanonici su nekoć vodili i školstvo, kako u biskupskom sjedištu, tako i po biskupiji. A posebna im je briga bila odgoj biskupijskog svećenstva, dakle, općenito briga za školstvo. Kanonici predstavljaju savjetništvo biskupu, te imaju razna prava s obzirom na upravu biskupije, kao i druge dužnosti: obavljaju ili opslužuju svečaniju službu Božju, molitvu u koru, i ostale dužnosti. Netko je negdje definirao, možda i s malo zlobe (ili još više zavisti), da je bio „kanonikat kao pansionat za uglednije svećenike“, što nije baš daleko od istine, ako gledamo prošla vremena. Na taj bi način oni u svojoj starosti bili zbrinuti.[40] Kanonici su nekoć za svoju službu od biskupa dobivali nadarbinu, tj. posjede zemlje ili šume.[41] Kroz neko vrijeme su vladari, odnosno država, opskrbili stolni kaptol svjetovnim dobrima, i od doprinosa s tih dobara uzdržavali su se bili biskupi i njihovi stolni kaptoli. Ponegdje je država na području bivše austrougarske

39 U 6. stoljeću *kanonicima* su se zvali i oni svećenici, čija su imena bile unesena u popis koji se zvao kanon, a bili su određeni za stalnu službu kod neke crkve i zbog toga su imali dohotke za svoje uzdržavanje. Zvalo ih se još i *korari,* jer su prema svojem zvanju imali višeput u koru u određeno vrijeme zajednički moliti svećeničke časove. To je bila liturgia horarum, liturgija časova, (danas: Časoslov po rimskom obredu), koja se po starom običaju slavi tijekom dana. I oni su tada prema starim propisima Živjeli poput redovnika zajedno sve do 12. stoljeća, kad je započela nova praksa da Žive samostalno. Začeci su kanoničkog dostojanstva u svezi s postanjem samostana, jer su prvi kanonici Živjeli pod stegom pravila sv. Augustina. Što znači i odakle dolazi pojam „kanonici i prebendari“ v. Nives OPAČIĆ, *Kanonici i prebendari*, u: Vijenac, Književni list za umjetnost, kulturu i znanost, br. 360-361. od 20. prosinca 2007., ili na webu www.matica.hr/Vijenac/Vijenac 360.nsf/AllWebDocs/Kanonici_i_prebendari.

40 Vidi više: Domkapitel – Modellfall für „Demokratisierung“, u: Österreichisches Klerus-Blatt 110(1977.), str. 189. Danas u Đakovu postoji dom za umirovljene svećenike, no prije su đakovačke časne sestre kupile od ljekarnika Goršetića kuću s namjerom da tu Žive stari svećenici, kako je i bilo kroz neko vrijeme. Zauzvrat je biskupija prepustila sestrama staru zgradu vlastelinske šumarije, koja je postojala još donedavno na zapadnoj strani samostanske zgrade. Poslije rata u toj se zgradi nekadašnjeg svećeničkog doma nalazio Dom JNA, a danas je časnički dom hrvatske vojske.

41 Zanimljivi su i nazivi za pojedine kanonike, o čemu ne možemo ovdje raspravljati. Kanonik lektor bio je zadužen za školstvo, kanonik kantor je bio zadužen za pjevanje i blagdanski red u stolnoj crkvi. Kanonik kustos je bio čuvar inventara stolne crkve.

monarhije bila obećala svoje dotacije, ali ih nije izvršila, pa je biskupe i kanonike izravno plaćala sama država. No, zato su vladari, vidjet ćemo malo kasnije, kod imenovanja kanonika imali odlučnu riječ.

Uz katedrale dakle stanuju pokraj biskupa i kanonici. I to je kaptol. A kao po ostaloj Europi kaptoli su bili loca credibilitatis ili credibilia, tj. ured gdje su se ostavljali originali isprava, a dobivali vjerodostojni prijepisi, ili se pak originali samo upisivali u registar kaptola. Kaptolska riznica je bila obično od kamena i kao takva zaštićena od požara, koji je često harao u srednjem vijeku, pa su zato isprave bile na sigurnom mjestu. Kanonici, a ponekad i biskup s njima, uvijek su bili članovi komisija, koje uređuju granice različitih prijepornih posjeda (reambulacija). Uz crkvu je obično, kako je to bivalo i u ranije doba, škola za svećenički pomladak. U kaptolu se uvijek nalazilo učenih ljudi, koji su se bavili knjigom. Čak su se i mnogi biskupi i svećenici istaknuli kao branitelji slavenske službe Božje. Kaptolske riznice su bogat izvor za našu povijest, a osobito se tu ističu kroničari: pop Dukljanin, Toma, arciđakon splitski i Ivan, arciđakon gorički.

Đakovo – značajno svjetovno središte

Nakon Mohačke bitke g. 1526. Slavonija se s obzirom na Bosnu i Srijem uspjela još održati donekle samostalnom, ali god. 1537. dolazi do velikog rasapa stanovništva, osobito u Đakovštini. Katolici su se razbjegli u užu Hrvatsku, Austriju ili Ugarsku, ili pak u nepristupačna sela i šume. Tako su u Đakovu Turci srušili katedralu, biskupski dvor, kaptolske kurije, Župnu crkvu sv. Lovre … Ali i pod turskom vlašću Đakovo je bilo i ostalo značajno svjetovno središte.

Obnova i ustrojstvo biskupije poslije Turaka

Poslije oslobođenja Slavonije od Turaka god. 1687. do 1773. biskupi su nastojali organizirati, čak i prije njezinog potpunog oslobođenja, pastoralni život u svojoj inače veoma maloj biskupiji. Stare granice biskupija su za turskog vremena bile lako zaboravljene, svi kulturni spomenici gotovo uništeni, pa se biskup Nikola Ogramić-Olovčić (biskup od 1669.-1701.) sporio oko župa sa zagrebačkim i beogradskim biskupom, a morao se izboriti i oko svojih prava na

Đakovštinu.[42] To već jasno pokazuje činjenica što su Kolomanovu i Belinu darovnicu u kratkom vremenu potvrdila čak tri cara, Ferdinand III. (1646.), Leopold I. (1697.) i Karlo VI. (1716.).[43] Biskup Nikola Ogramić Olovčić, koji se 1692. stalno bio nastanio u Đakovu, uspio je u tome za svoga Života, dok ga nisu ubili razbojnici u g. 1701. u njegovoj rezidenciji, a trudio se i organizirati biskupiju u čemu je dobrim dijelom bio uspio.[44] Nakon nesnosnog turskog gospodstva Crkvi je među ostalim bio potrebit i nutarnji mir.

Za biskupa Đure Patačića de Zajezda stanje je u biskupiji bilo iznimno loše. Poduzeo je gradnju katedrale, na ruševinama stare gotičke, ali je sad bio gradio baroknu. Jednu đakovačku dŽamiju je preuredio u crkvu sv. Jurja, i predao je franjevcima, koje je 1703. doveo iz Velike Kopanice u Đakovo i pomogao im sagraditi skroman drveni samostan g. 1714. God. 1706. obnovio je ergelu rasnih konja arapske pasmine. Sagradio si je drvenjaru, koja je njemu i njegovim nasljednicima Petru Bakiću de Lach (1716.-1749.)[45] i Franji Thauzyju (1749.-1751.) sluŽila kao rezidencija. Činjenica da on s dopuštenjem susjednih

42 O Ogramiću i sporovima oko slavonskih Župa Josip Buturac dosta negativno i pristrano piše, o čemu više u Josip BUTURAC, *Katolička crkva u Slavoniji …*, str. 133-164. O duhovnoj pastvi bosanskih franjevaca i trvenju s bosanskim biskupima Ogramićem, i dr., v. Julijan JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci,* sv. I., Sarajevo, 1912., str. 156-182.

43 Usp. Andrija ŠULJAK, *750. obljetnica Đakova – biskupskog grada. Novo rađanje kršćanskog Đakova,* u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 117 (1989.), str. 75.

44 Ogramić je ubijen 14. kolovoza 1701. Sahranjen je bio u svojoj katedrali, a pred kraj te iste godine prenesen je u franjevačku crkvu u Našicama. Vidi Tamara TVRTKOVIĆ (i dr., ured.), *Zapisnik franjevačkog samostana u Našicama, knjiga I (1739.-1787.),* Našice – Slav. Brod – Zagreb, str. 5-6; 45; 286-287. Kod njegova ubojstva sudjelovala su dva katolika, koja su g. 1704. došla u Makarsku da bi ih biskup Nikola Bianković odriješio od grijeha i crkvene kazne u koju su upala zbog svoga teškog zločina. Bianković im nije uvažio molbu, već ih je poslao u Rim … Vidi o tome više J. BUTURAC, *Nav. dj.,* str. 160. O Ogramiću-Olovčiću vidi još Anto Slavko KOVAČIĆ, *Biobibliografija franjevaca Bosne srebrene, Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture,* Sarajevo, 1991., str. 272-274.

45 O Bakiću v. Dubravka BOŽIĆ–BOGOVIĆ, *Petar Bakić de Lach, bosanski ili đakovački biskup (1716.-1749.),* u: Glasnik arhiva Slavonije i Baranje, br. 11, 2011., str. 350-378. Zbog sukoba s Ugarskom komorom, tj. financijskom upravom, Bakić je posljednje godine Života (od 1729.) proveo u KriŽovljanu kod VaraŽdina gdje je i umro. Valja znati da je Bakić samo branio svoje. Bakić je bjelodani primjer, kako je pod austrijskom i tzv. katoličkom vlašću, i njezinom vojnom strukturom, koja je preko svoje komore nastojala eksploatirati biskupijska imanja, bilo skoro teŽe nego li pod samim Turcima. To nam objašnjava da su i zašto su u to vrijeme i sami seljaci bjeŽali s ove strane Save opet na onu drugu, tursku stranu … Pogotovo kad se radi o tzv. Vojnoj krajini i apsolutističkoj vladavini austrijskog cara i kralja … O izvlaštenju jednog dijela posjeda vlastelinstva Bosanske ili đakovačke biskupije prigodom uspostave Vojne krajine i nastojanjima da se ono vrati v. Marin SRAKIĆ, *Katolička crkva u Vojnoj krajini – prema dokumentima Dijecezanskog arhiva u Đakovu,* u: Marin SRAKIĆ, Opjevajmo slavne muŽeve, Povijesni prilozi i arhivska građa o Životu i radu biskupa, svećenika i ustanova Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije, Sabrana djela, I., Đakovo, 2013., str. 599-619, ovdje 600-605. IstraŽni postupak o Petru Bakiću, imenovanom biskupu bosanskom iz Beča od 20. lipnja 1716. objavljen je u: Antun DEVIĆ – Ilija MARTINOVIĆ (priredili), *Đakovačka i Srijemska biskupija, Biskupski procesi i izvještaji 17. i 18. stoljeće,* Zagreb, 1999., str. 89-108.

biskupa vodi brigu o vinkovačkom i brodskom području i gradu Osijeku pokazuje kako će se ta područja s pravom uskoro ujediniti u Bosansku ili đakovačku i Srijemsku biskupiju.[46] Svećenici na tim područjima bili su dakle orijentirani prema bosanskom biskupu, smatrali su ga svojim duhovnim pastirom. On je održao i prvu biskupijsku sinodu, a značajno je što na nju dolaze i svećenici iz Srijema i brodskog Posavlja, premda je Bosanska biskupija u to vrijeme imala samo četiri župe.

Biskup Bakić pokušava utemeljiti stolni kaptol

Biskup Petar Bakić je htio u pastorizaciju uvesti svjetovne svećenike i utemeljiti katedralni kaptol s dva kanonička mjesta, ali to je bilo izazvalo žestoke sukobe s franjevcima oko prava na župe.[47] Bakić se bio obratio caru Karlu VI., kako bi dobio podršku za osnivanje kaptola u Đakovu, ali mu je molba bila a limine odbijena.[48] Ta povijest, na žalost, ponavljala se donedavno, u našem susjedstvu, s istim argumentima kao nekoć. Biskup Bakić u svojem dopisu kardinalu predstojniku Kongregacije za širenje vjere od 8. rujna 1725. moli da Kongregacija pomogne kod austrijskog cara u pogledu utemeljenja dva kanonička mjesta u đakovačkom kaptolu. Prije toga nije bilo ni jedno mjesto.[49] On istu Kongregaciju obavješćuje da je utemeljio kaptol i da bi kanonicima želio imenovati dvojicu svećenika: Jurja Ivanovića koji je kapelan kod isusovaca u Osijeku, i Josipa Spajića, isusovačkog novaka kojega su mu nedavno bili uzeli

---

46 O konačnom zaokruživanju današnjeg područja Đakovačke i Srijemske biskupije, odnosno sada Đakovačko-osječke nadbiskupije vidi pogovor u: Luka MARIJANOVIĆ, *Dr. Stjepan Adžić (1730.-1789.) kao izvanjski vikar pečuškoga biskupa za Slavoniju,* u: Stjepan ADŽIĆ, Okružnice i dopisi, Sabrana djela II., Drenovci, 2010., str. 149-168, ovdje 156-160. Osijek je nekoć bio pod izravnom vlašću ostrogonskog primasa (kao i Petrovaradin), dok je vinkovačko područje bilo pod Pečuškom biskupijom i Kaločkom nadbiskupijom, a brodsko područje pak pod Zagrebačkom biskupijom i Kaločkom nadbiskupijom.

47 "Dovoljno je o tome pogledati dokumente iz rimskih arhiva objavljene u Antun DEVIĆ, *Đakovačka i Srijemska biskupija, Spisi generalnih sjednica Kongregacije za širenje vjere, 18. stoljeće,* Zagreb, 2003., str. 368-369. Biskup Bakić se žali na bosanske franjevce i izvješćuje o njihovom vladanju i moli kako bi se oni zauzdali, str. 348-352, 360-367.",
Vidi još: Dubravka BOŽIĆ-BOGOVIĆ, *Disciplniranje katoličkog klera i vjernika u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća,* u: Croatica Christiana Periodica 37(2013.), str. 79-101.

48 Usp. Matija PAVIĆ, *Petar Bakić, biskup bosansko-đakovački (1703.-1716.),* u: Glasnik biskupija bosanske i sriemske 20(1896.), str. 175-180, ovdje 182.

49 O tome v. Antun DEVIĆ, *Đakovačka i Srijemska biskupija, Spisi generalnih sjednica kongregacije za širenje vjere, 18. stoljeće,* Zagreb, 2003., str. 369-371.

isusovci, pa moli za pomoć kako bi mu se ti svećenici vratili u biskupiju.[50] Sažeci pisama o nesporazumima bosanskog biskupa Petra Bakića s franjevcima provincije Bosne Srebrene, rasprava i odluke Kongregacije za širenje vjere, te priloženi dokumenti koje su franjevci dostavili u svoju obranu danas se čitaju poput kakvog romana.[51] Proces oduzimanja Župa franjevcima, te stavovi franjevaca i svjetovnih svećenika, kao i argumenti kojima su branili svoja prava na upravljanje Župama, bio je zamršen u vrijeme kad se uspostavljala redovita crkvena hijerarhija nakon osmanske vladavine u Slavoniji.[52]

Biskup Bakić moli Kongregaciju da naredi franjevcima da mu se pokore, i opetovano moli da mu se pomogne u sporu s franjevcima kako bi se sačuvao njegov biskupski ugled i vlast.[53] Franjevci među ostalim nisu bili zato da biskup po svojoj volji uzme dva svećenika sa Župe i da ih učini kanonicima u Đakovu, pa se žale Kongregaciji za širenje vjere u Rimu.[54] Zanimljivo je vidjeti kako se kardinalu, voditelju spora između biskupa Bakića i bosanskih franjevaca dostavlja izvještaj vizitatora fra Jeronima Filipovića,[55] i cijeli niz drugih svjedočanstava u korist bosanskih franjevaca (tako šibenski bilježnik Franjo Filiberi s još trojicom gradskih upravitelja i sudaca, Antun Barbaro, glavni provizor Mletačke republike za Dalmaciju i Albaniju, itd., splitski nadbiskup Stjepan Cupilli, pa onda vesprimski biskup, pečuški biskup, čak i zagrebački biskup Emerik Esterhazi). Josip Sacripanti, kardinal predstojnik Kongregacije za širenje vjere, zadovoljan je izvještajem kardinala Piazza, bečkog nuncija, o franjevcima u Srijemu i susjednim krajevima i potiče franjevce na slogu s biskupima. Da se u arhivu Kongregacije nalazi i spis Jurja Patačića, bosanskog biskupa, kako svjedoči u korist bosanskih franjevaca, izdan u Đakovu, ali bez datuma, ništa ne čudi, jer se on i inače s franjevcima dobro gledao, naprosto zato što su mu oni bili jedini dušobrižnici. On ih je bio pozvao, kako smo već vidjeli, iz Kopanice u Đakovo.[56] Inače, taj spor ovdje nije tema ovog rada, premda

50 *Ondje*, str. 368-369.
51 *Ondje*, str. 371-383.
52 Vidi više: Dubravka BOŽIĆ-BOGOVIĆ, *Odnos svjetovnoga biskupijskoga klera prema franjevcima u istočnoj Slavoniji i Srijemu u prvim desetljećima 18. stoljeća,* u: Tatjana MELNIK (ured.), Zbornik o fra Antunu Bačiću, Radovi znanstvenog skupa, Slavonski Brod – Našice, 2013., str. 47-60.
53 *Ondje,* str. 384-386.
54 *Ondje,* str. 381.
55 Ondje, str. 386-387.
56 *Ondje,* str. 397-398. I dalje se među objavljenim arhivskim dokumentima nalazi niz svjedočanstava, počevši od baruna Trenka, vojnih časnika i građana Broda od 4. ožujka 1725., zatim dokument iz Beča od 23. listopada 1722. kojim austrijski car Karlo VI. obećava bosanskim franjevcima posebnu zaštitu, str. 404.-408.

sve pokazuje kako je pastoralna situacija za katolike u to vrijeme bila veoma teška.[57]

Obnova vlastelinstva i gospodarstva

Kad već spominjemo biskupa Petra Bakića, valja znati da su ga franjevci optuživali u Rimu, „che si astenga dal percuotere e bastonare i coloni della sua mensa vescovale, tanto cattolici, che scismatici"…,[58] što ne mora biti neistinito. No, nitko ne pita zašto tako?! Nakon odlaska Turaka „Životne prilike bile su dosta skromne i jednostavne, ali nisu bile oskudne". „Stoka je bila dosta sitna i slabe valjanosti, jer se o njoj slabo vodilo računa".[59] O tome se biskup Bakić naročito brinuo, jer htio je unaprijediti gospodarstvo na svojem vlastelinstvu, pa mu nije bilo svejedno kako će postupati njegovi konzervativni i zaostali seljaci. Nije isto uzgajati bosanske domaće buše ili neku bolju pasminu goveda, konja, itd., pa je za neposlušne bio propisivao kazne batinjanja.

Treba priznati da je biskup Petar Bakić samo bio tražio svoje, pa i od carskoga dvora tražio je nadoknadu za sedam oduzetih sela od njegova posjeda, te pripojenih Vojnoj krajini g. 1745. Ti sukobi s carskim dvorom završit će biskupovim udaljavanjem iz Đakova i biskupije. Kasnije je on živio na svojem obiteljskom imanju u blizini Varaždina i odande je, koliko je to samo bilo moguće, upravljao biskupijom.[60] Usput da spomenemo, kako je Bakić zasadio

57 Vidi o tome još: Radivoj SIMONOVIĆ, *O katolicima i katoličkoj crkvi pod Turcima na zemljištu Vojvodine, Prilozi,* u: Glasnik Istoriskog Društva u Novom Sadu 2(1929.), br. 1, str. 37-52. O tome sukobu dalje v. Emanuel HOŠKO, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj,* Zagreb, 2001., str. 141-144.

58 Tj. „da se suspregne od progona i šibanja svojih kmetova svoje biskupske menze, kako katolika, tako i raskolnika, jer prvi ostaju … „

59 Stjepan ROMIĆ, *O načinu života u Đakovštini prije 250 godina,* u: Đakovački vezovi, prigodna revija 1975., str. 29. U članku autor citira manuskript đakovačkog biskupa Petra Bakića „De vita populi et de cultura armentorum et pecorum Diacovae et eius districtus anno Domini 1719." Taj manuskript je doživio u nekoliko zadnjih godina tragičnu sudbinu. Među ostalim tu Bakić piše: „Nepismenost po selima je dosta velika, no u svakom selu ima prilično naroda koji zna čitati i pisati. Na području Đakovštine ima 7 crkava u kojima svećeničku dužnost vrše franjevci koji su ujedno i učitelji. Djeca uče uz vjeronauk čitanje i pisanje, a učenje je obvezno. Provjeravanje pohađanja učenja vrši se dva puta godišnje. Otac koji zanemari pohađanje djeteta na učenje, kažnjava se svaki puta s 20 batine, a majka udovica i kuće-gospodar s po 10 batina", *ondje* , str. 29.

60 Iz rimskih arhivskih dokumenata je vidljivo kako su ga franjevci optuživali, da on među ostalim nemilosrdno „ progoni i batina kmetove svoje biskupske menze, kako katolike, tako i raskolnike, jer su prvi ostali ojađeni i sablažnjeni, a ovi drugi ogorčeni toliko da postaju zbog toga još veći neprijatelji katolicima, i teže ih je privesti u krilo Svete Crkve", v. Antun DEVIĆ, *Đakovačka i Srijemska biskupija, Spisi generalnih sjednica Kongregacije za širenje vjere, 18. stoljeće,* Zagreb, 2003., str. 370; Zvonko BENAŠIĆ, *Đakovački portreti, 155 životopisa,* Đakovo, 2011., str. 18.

vinograde u Trnavi i započeo bogatu tradiciju đakovačkih vina,[61] a ostavio nam je i opis psa „hrvatskog ovčara“, i to kao autohtone pasmine, porijeklom od pasa koje su Hrvati doveli sa sobom prilikom seobe u ove krajeve.[62] Biskup Bakić je očiti primjer kako je pod austrijskom „katoličkom“ vlašću, i njezinom vojnom strukturom, koja je preko svoje komore nastojala eksploatirati biskupijska imanja, bilo teže nego li pod samim Turcima. I sami seljaci su bježali s ove strane Save opet na onu drugu, tursku stranu … Sve u svemu, radi se o tzv. Vojnoj krajini i apsolutističkoj vladavini austrijskog cara i kralja …, što je potrajalo sve dotle dok se austrougarska monarhija nije raspala g. 1918.

Preuređenje biskupijskih granica za Marije Terezije

I tako nije bilo stolnoga kaptola u Đakovu sve do sjedinjenja Bosanske i Srijemske biskupije. U vrijeme Marije Terezije došlo je do reorganizacije crkvenog ustrojstva. Osnivaju se nove biskupije i dokidaju stare, ili se ujedinjuju stare. To se dogodilo s Đakovom i Srijemom.[63] Poslije smrti biskupa Josipa Antuna Ćolnića carica Marija Terezija je ostvarila svoju zamisao. Predložila je Svetoj stolici sjedinjenje ovih biskupija, što je i prihvaćeno, te je sjedinjenje provedeno prema buli pape Klementa XIV. god. 1773.[64] Kako su se između tih dviju biskupija nalazile i Župe Pečuške biskupije, papa Pio VI. bio je nešto kasnije odredio (g. 1780.), da se sedamnaest slavonskih Župa odvoji od Pečuške biskupije

61 Usp. Blaženka MANDARIĆ, *Duboki korijeni čuvenih đakovačkih vina,* u: 30. đakovački vezovi, jubilarna revija 1967.-1998., str. 48.

62 O Stjepanu Romiću v. Zvonko BENAŠIĆ, *Đakovački portreti, 155 životopisa,* Đakovo, 2011., str. 133, koji je znanstveno bio obradio hrvatskog ovčara. Usp. Stjepan ROMIĆ, *Hrvatski ovčar,* u: Zdravka DEAN, *Slavonski narodni kalendar 31(1992.), str. 171-181.* Zaslugom sveuč. prof. dr. Stjepana Romića hrvatski je ovčar dobio međunarodno priznanje rasnog psa i svoje ime (canis croaticus).

63 O tome se razmišljalo još i prije g. 1770. Obje biskupije su površinom bile malene, pa bi se bečki dvor tako riješio tereta uzdržavanja, jer je Srijemsku biskupiju, koja nije imala vlastitih sredstava, većinom uzdržavao car. Štoviše, Srijemska biskupija nije imala uopće uvjete da bude biskupijom u pavom smislu: nije imala stolnu crkvu, nije imala kaptol, niti sjemenište, pa čak niti biskupski dvor. Često čak ni samog biskupa. Usp. Andrija ŠULJAK, *750. obljetnica Đakova – biskupskog grada. Sjedinjenje biskupija,* u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 117(1989.), str. 97-98., ovdje 97. Pregovori o sjedinjenju trajali su barem tri godine (1770.-1773.), i ne bez teškoća. Bosanski biskup Ćolnić bio je već u poodmakloj dobi, a vremena su bila teška, te mu se to činilo velikim financijskim teretom, kojega se i sam dvor nastojao riješiti.

64 Govori se obično o buli, no papa je sjedinjenje proglasio putem brevea *Universi orbis* od 9. srpnja 1773. Sjedinjenje je prema tom breveu bilo jednakopravno i trajno. Dvije biskupije tako ostaju samostalne i odijeljene, i to ne samo sad, nego za uvijek. Bit će to svojevrsna personalna unija, biskup će nositi naslov biskupa obiju biskupija. I imovina će im biti zajednička. O svemu više Franjo HERMAN, *Sjedinjenje biskupija bosansko-đakovačke i srijemske,* Pretisak iz Bogoslovske smotre, br. 2 i 3, 1941., Zagreb, 1941.

i pripoji sada sjedinjenim biskupijama Bosanskoj ili đakovačkoj i Srijemskoj. Iste godine odlukom pape Pija VI. odvojeno je i deset posavskih Župa od Zagrebačke biskupije oko Broda i pripojene su Bosansko-đakovačkoj biskupiji. Te Župe Zagrebačke biskupije su već u vojno-upravnom pogledu pripadale Brodskoj pukovniji Slavonske vojne krajine. Osijek je već g. 1774. konačno odvojen od Kaloče i pripojen je bio Đakovu. Tako je biskupija barem teritorijalno već bila više i bolje sređena. U trenutku ujedinjenja Srijemska biskupija je bila prazna, jer je njezin biskup Ivan Paksi prešao sa stolice srijemskog biskupa u Zagreb. I on se bio bez daljega složio s ujedinjenjem, jer je znao da će se tako biskupija spasiti od utrnuća. Ujedinjenje nije doživio, jer je ubrzo umro u Varaždinu 1772. god. Pečuški biskup György Klimó i kaločki metropolita József Batthyány (1760.-1776.) predlagali su da se teritorij Srijemske biskupije podijeli i pripoji njima. Rim i Beč se na takve prijedloge uopće nisu obazirali, jer nisu mogli dopustiti da se Sirmij kao jedna starodrevna i slavna biskupija još iz apostolskih vremena tek samo tako ugasi. Štoviše, u naše vrijeme, god. 2008. ranokršćanska biskupija srijemska odijeljena je od Đakovačke biskupije, i ponovno uspostavljena kao samostalna.[65]

Sjedinjenje Đakovačke i Srijemske biskupije: novi početak stolnog kaptola

U Slavoniji se tako za Katoličku crkvu dogodilo veliko, sretno i korisno djelo sjedinjenjem dviju biskupija, Đakovačke i Srijemske, makar da se odredbe tadašnjega prava nisu posve provele. Stvorena je tako velika biskupija, s prostranim područjem, s velikim brojem Župa, svećenika i vjernika. I u toj i takvoj biskupiji crkveni se život mogao posve razvijati, osnovati kaptol, sagraditi i uzdržavati vlastito sjemenište, te se mogla podići i veličanstvena današnja katedrala u Đakovu. A nešto kasnije, njezin je veliki biskup Josip Juraj Strossmayer ne samo svoje velike duševne sposobnosti već i crkvenu imovinu upotrijebio za dobro Crkve i na korist cijele domovine, pa i puno šire. I zbog toga je bio osobito zaslužan rodoljub i mecena hrvatske domovine. Uskoro će i njegova dvjesto-godišnjica rođenja (1815.-2015.). No, ujedinjenjem ovih dviju biskupija sam Strossmayer nije bio osobito sretan. I ne bez razloga. Povijesno je

65 O svemu vidi više Marin SRAKIĆ, *Velika nam djela učini Svesilni, sveto je Ime njegovo!* (usp. Lk 1,49), Pastirska poslanica prigodom ponovne uspostave Srijemske biskupije te uzdignuća Đakovačko-osječke nadbiskupije i osnivanja Đakovačko-osječke crkvene pokrajine, Đakovo, 2008.

iskustvo kod nas bilo jasno: tamo gdje su bili nestali ili pobjegli biskupi, iz bilo kojeg razloga, ubrzo je nestalo i naroda.

Prva knjiga izdana u Njemačkoj i na njemačkom jeziku, koja se bavila stanjem u Slavoniji i Srijemu u drugoj polovici 18. st., predstavila je zapravo svijetu regije što ih obuhvaća Bosanska i Đakovačka biskupija. U njoj je pregled stanja u gospodarstvu, prosvjeti i općenito u društvu i podneblju, i naročito o vjerskim odnosima, pa kao takva može biti neke vrste priručnik za dalja proučavanja povijesti Slavonije tog vremena. Dok opisuje slavonske i srijemske gradove i trgovišta, o Đakovu kaže: „§ 55. U čitavoj Kraljevini nalazi se samo jedan jedini katolički biskup, koji je 1239. godine otjeran iz Bosne te je svoje sjedište ovamo premjestio.[66] Njemu je doznačeno plemićko vlastelinstvo Đakovo (*Diacowar*) za njegovo uzdržavanje i 1773. godine je bosanska biskupija sjedinjena sa srijemskom. On stanuje u trgovištu Đakovo te godišnje ima 25.000 forinti prihoda, ali mora, kao i svi katolički biskupi u ugarskim zemljama, godišnje dati 25% od svih svojih prihoda za održavanje utvrda, porez od koga je ipak sasvim oslobođenih svih 8 grčkih arhiepiskopa i episkopa. Crkveno područje toga katoličkog biskupa pruža se preko čitavog Srijema (osim Vukovara, koji pripada Pečuhu), te preko malog dijela Slavonije, osobito nad Osijekom i okolnim područjem. Preostali dio Slavonije pripada u crkvenu nadležnost Zagrebačkog biskupa u Hrvatskoj. U Đakovu je 8. siječnja 1777. godine svečano uspostavljen kaptol s jednim prepoštom i 4 kanonika. No, on do sada ima vrlo slabe prihode“.[67] U fusnoti se odmah dodaje da je prepošt godišnje imao 800 forinti prihoda, najstariji kanonik 600, a ostali samo 500. U Vestfaliji ta gospoda stoje nešto bolje, o kojima je dosjetljiv barun von Bar dao vrijedan opis u svojim „Reviers poetiques“. Tako i suvremenik ondašnjih zbivanja von Taube spominje da je u Đakovu svečano uspostavljen kaptol.

Uspostava kaptola u Đakovu

Međutim, moramo reći da je kaptol u Đakovu osnovan 11. lipnja 1773. god., i to poveljom utemeljenja kraljice Marije Terezije, povodom sjedinjenja

66 Taube u bilješci dodaje: „Zbog toga se on još uvijek naziva bosanski biskup, ali pogrešno, budući da u Bosni nema više nikakva prava“.

67 Friedrich WILHELM VON TAUBE, *Povijesni i zemljopisni opis kraljevine Slavonije i vojvodstva Srijema,* Leipzig, 1777., 1778., Osijek, 2012., str. 62. To je prijevod kronike njemačkog odvjetnika i kroničara, te putopisca, koji je po nalogu austrijskog cara boravio u Slavoniji i Srijemu u razdoblju od gotovo deset godina, 1767.-1777.

Bosanske i Srijemske biskupije, prema dogovoru i sporazumu s papom Klementom XIV. još uoči sjedinjenja. Kaptol je osnovan „in subsidium melioris animarum curae administrationis et pro augendo Dei omnipotentis et Ecclesiae servitio Cathedrale Capitulum canonicorum jugiter Deo famulantium". Istom poveljom đakovačkom je kaptolu predana gospoštija ili prepozitura Sv. Petra u Kaptolu kod Požege, do tada je bila u posjedu srijemskih biskupa (od 1718.-1770.), i koja je bila 23. lipnja 1773. od strane komore predana novome kaptolu. Štoviše, kraljica je bila prihvatila molbu, da sav prihod istoga posjeda kroz tri godine biskup upotrijebi za gradnju četiriju kanoničkih kurija. Kanonicima je bio potreban radni i stambeni prostor. A kad su one napokon bile dovršene do god. 1776. biskup Matej Franjo Krtica (biskup od god. 1773.-1805.)[68] je bio predložio u lipnju 1776. prema povelji utemeljenja prva četiri kanonika.[69] Ove predložene kanonike kraljica je imenovala 13. srpnja 1776., a biskup Krtica ih je instalirao tek 8. siječnja 1777. Konventualna služba Božja u katedrali je počela u listopadu 1777., a kanonički časovi u koru otpočeli su tek na čistu srijedu g. 1780.

Prvih pet godina kaptol je imao samo četiri kanonika, od toga jednoga dignitarca – prepozita, dostojanstvenika. Biskup Krtica je u travnju 1780. postigao u Beču da se broj kanonika povisi na šest. Tad su uvedeni i digniteti i prebendari, tj. nadarbenici, i to fundacionalom cara Josipa II. od 16. veljače 1781. Tim fundacionalnim listom uređeni su konačno i prihodi kanonika. Osim prepoziture u Kaptolu, kanonici su dobivali polovicu (nekoć pečuške) crkvene desetine od vlastele u Vukovaru, Nuštru, Gabošu, Erdutu, Sarvašu i Retfali. Od toga je kaptol davao državi svoj prinos za tvrđe u godišnjem iznosu od 240 forinti. Nadalje, do god. 1782. sagrađene su i kurije za petog i šestog kanonika, a uređene su i plaće za prebendare, za vikara srijemskoga i katedralnoga, osnovano je mjesto bilježnika i kaptolskoga arhivara. Uspostavljene su zaklade za potrebe stolne crkve, budućeg sjemeništa i nemoćišta (tj. mirovinskog fonda). Sve je to učinjeno na temelju spomenutog fundacijskog lista od 15. veljače 1781., uzevši u obzir da se biskupija povećala u vremenu od 1776., kad je konačno nakon

68 O biskupu Krtici v. Nikola ANDRIĆ, *Prigodni spisi o Strossmayerovim prethodnicima,* u: Spomenn-cvieće iz hrvatskih i slovenskih dubrava, Zagreb, 1900., str. 169-189., ovdje 170-175; Matija PAVIĆ – Milko CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-djakovački i sriemski,* Zagreb, 1900.-1904., str. 6-10.

69 Budući da su to bili prvi kanonici nakon obnove stolnoga kaptola, navodimo im imena: Đuro Korpar, Župnik u Sotu; Đuro Pleše, Župnik piškorevački; Josip Andres, Župnik semeljački i Ivan Roka, začasni kanonik u Vacu.

dokidanja DruŽbe Isusove Župa u Osijeku pripojena Đakovačkoj biskupiji (rješenje je o tome papa Pijo VI. bulom „Inscrutabili" ranije odredio od 12. oŽujka 1775., a provedeno je tek u kolovozu 1776.). Kad je prema apostolskome pismu pape Pija VI. „Iterata personarum" od 7. kolovoza 1780. Đakovu pripojeno deset zagrebačkih Župa oko Slav. Broda, te od Pečuške biskupije dio teritorija u Slavoniji do Morovića, tako su Đakovačka i Srijemska biskupija bile povećane i zaokružene, pa se moglo njima konačno jedinstveno upravljati poslije g. 1781. Naravno, u upravi biskupije kao vicearhiđakoni pomagali su i kanonici.

Kao što je već rečeno, đakovačkom je stolnom kaptolu uz prepozituru Sv. Petra u Kaptolu bila pridodana za uzdržavanje i polovica crkvene desetine vlastele u Retfali, Sarvašu, Erdutu, Vukovaru, Nuštru te u Gabošu. U počecima je kaptol u Đakovu imao četiri kanonika, pa šest, a kasnije se taj povećao na osam kanonika u vrijeme biskupa Antuna Mandića.[70] Spominje se da je posjed kod PoŽege davao prije ukinuća kmetstva g. 1849. godišnji prihod od 9.500 forinti, a poslije te godine samo 3.605 forinti. Zbog toga, kao i iz drugih razloga, prije svega zbog lošeg poslovanja, požeško-kaptolski posjed je prodan g. 1873., poslije skoro točno stotinu godina, knezu Antunu Attemsu za 45.000 forinti. Poslije toga đakovački je kaptol posjedovao svoj vinograd u Mandićevcu (sedam jutara).[71]

Biskup Mandić povećao broj kanonika

O biskupovanju Antuna Mandića Kronika franjevačkog samostana u Brodu piše: „Ranije gotovo nepoznata, ova je biskupija pod upravom biskupa Antuna Mandića, rođenog PoŽeŽanina, postajala sve glasovitija. Naime, pri njegovu je dolasku prečasni gospodin Ivan Wittmann postao prepošt mitronosac Svetoga Augustina u Pečuhu; on je i generalni vikar. Kad je primio biskupiju u posjed, povrh broja od šest kanonika, imenovao je kanonikom Franju KulundŽića, ranije

70 O pojedinostima vidi više Matija PAVIĆ – Milko CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer ...* str. 6-7, 12-13.

71 Usp. Josip BUTURAC – Antun IVANDIJA, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima,* Zagreb, 1973., str. 251. Vidi još Andrija ŠULJAK, *Crkveno stanje sredinom 19. stoljeća u Bosanskoj ili Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji,* str. 152.; Marin SRAKIĆ, *Prijenos sjedišta Đakovačke i Srijemske biskupije iz Đakova u Osijek,* u: Diacovensia, teološki prilozi 1(1993.), str. 159-164., ovdje str. 162. Zbog znatne udaljenosti od Đakova, odnosno Trnave, i tako oteŽane obrade, ti su vinogradi zamijenjeni za druge u Trnavi. Posjed kaptola je tako nešto umanjen, a bilo je i izvanrednih izdataka oko promjene zemljišta i regulacije novog vinograda na posjede u Trnavi. Nadbiskupija đakovačko-osječka i danas njeguje stečeni ugled i tradiciju u proizvodnji vina, pa je nedavno uz već poznate svoje sorte na tržište plasirano bijelo i crno vino „Prvostolnik". Inspiracija za ime očito potječe od Prvostolnog kaptola …

gorjanskog Župnika i podarhiđakona. Zatim je arhiđakonom Đakovačkog arhiđakonata imenovao prečasnog gospodina Jurja Sertića, kanonika prvostolne Bosanske ili Đakovačke crkve, koga je također imenovao opatom mitronoscem…"[72] Naime, „prvih trideset godina, za Krtice, nije nijedan član kaptola imao usum pontificalium, ni sam prepozit".[73]

I tako se biskup Antun Mandić pobrinuo da se kaptol usavrši i preuredi. Biskup Mandić je zatražio od cara i dobio pravo da osnuje mjesto sedmoga, a kasnije i osmoga kanonika (6. prosinca 1811.).[74] To je car Franjo II. učinio svojom diplomom od 11. travnja 1807. Jedan od njih bio bi katedralni arhiđakon, dok bi sedmi kanonik bio redovito rektor bogoslovnog sjemeništa. Biskup je nadalje isposlovao da se kaptolu prizna „javno vjere dostojnost", pa je tako stolni kaptol bio izjednačen s ostalima u državi. Za uzdržavanje sedmoga kanonika plaćat će biskupska stolica kaptolu godišnje 1500 forinti, a za stolnoga arhiđakona 100 forinti. Oba mjesta na biskupov prijedlog popunjava vladar.

S obzirom na vjere dostojnosti kaptola bilo je udovoljeno biskupovoj želji dekretom g. 1807. „Tim je stolni kaptol postao javnom oblašću i javnim, državno priznatim uredom, pred kojim su se, kao danas kod javnih bilježničtva, sklapali i potvrđivali ugovori, čuvale povelje, oporuke i dr. Potpis i pečat kaptola davao je spisu značaj službeno-javni; uz arhiv kapitula, osnovan je i arhiv javni, pod pažnjom kanonika lektora i još jednoga od kapitulara. Samo njih dvojica, i to skupa, ne pojedinac, ulazio bi u pismohranu. Ovdje se je, pod dva ključa, čuvao pečat fidei dignitatis, a mogao ga službeno rabiti samo lektor. (Naredba od 1781. da si kaptol namjesti vlastitoga bilježnika i arhivara, ponovljena je 1812.) Stekav ovu povlast kaptol je dobio svoj privilegij, koji je uživao u srednjem vieku, a držao ga sve do novih promjena u državi iza g. 1848."[75]

---

72 Josip BARBARIĆ – Egidije Stjepan BIBER (ured.), *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi II (1896.-1933.),* Slavonski Brod, 1997., str. 51.

73 To je u Beču isposlovao Antun Mandić još 1805. za sedisvakancije u Đakovu, pa je ubrzo tadašnji kapitularni vikar Ivan Wittmann odlikovan naslovom opatije sv. Augustina u Pečuhu (1805.), a poslije toga i drugi. Usp. Matija PAVIĆ – Milko CEPELIĆ, *Josip Jurja Strossmayer,* str. 12-13.

74 Mjesto osmoga kanonika bilo bi prema biskupovom zakladnom listu trajno povezano s đakovačkom Župom, pa kao takav ne bi imao prihode od stolnoga kaptola jer je već opskrbljen s naslova đakovačkoga Župnika te prima dohodak svoje Župske nadarbine, sve dok eventualno ne bude gradualnom promocijom promaknut na stupanj katedralnog arhiđakona. Tek onda prelazi u jednu od kanoničkih kurija, a vladar mu imenuje na biskupov prijedlog za nasljednika jednoga od dvojice predloženih.

75 Matija PAVIĆ – Milko CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer,* str. 12. Kaptol je dakle obavljao pravne, najvećim dijelom javnobilježničke poslove, te držao u pohrani spise i povelje raznih stranaka.

Začasni kanonici u biskupiji

Nešto nakon toga, obratio se biskup Mandić na cara Franju II. s novim prijedlogom s obzirom na popunu kaptola s institucijom tzv. počasnih ili začasnih kanonika. Kralj je ispunio Želju biskupa i kaptola u travnju 1808., pa je osnovano šest mjesta za počasne ili naslovne (tj. honoris causa) kanonike. U tom kontekstu Pavić-Cepelić još pišu: „Dvojici prebendara ustupi biskup stan u kući namienjenoj prvobitno za obitavalište oskudnijih djaka u liceju, za crkvenu glazbu i pjev namjesti stalno ravnatelja kora (Mozartova šurjaka Heibla iz Beča) sa 500 for., sa trojicom koralista uz plaću od 400 for. Predao svakomu na uŽivanje stan sa vrtom i ogrievom. Godišnji trošak stolne crkve podmirivao se je još od 1781. osim prihoda od vlastite zaklade još jednom četvrtinom crkvenoga desetka.“[76] Sve su te vaŽne promjene u kaptolu i sluŽbi stolne crkve bile ponovno odobrene *zakladnicom* od 6. oŽujka 1812. Tako je znameniti fundacionalni list Josipa II. od 16. veljače 1781., u kojem su bili konačno uređeni i prihodi kanonika, bio popunjen.

Obrtnički ceh u Đakovu g. 1813.

Kao locus credibilis đakovački je stolni kaptol potvrdio „majstorsku povelju đakovačkog ceha od 1819. br. 5750“, dne 19. prosinca 1824. Opstanak ceha u Đakovu zajamčen je već god. 1813., makar i bez diplome. Naime, te godine đakovački obrtnici šalju molbu u Beč, da im car odobri osnutak. Dopuštenje im je već prije toga bio dao kao đakovački vlastelin i sam biskup Antun Mandić u rujnu 1813., što znači točno prije dvije stotine godina.[77] Postojali su u Đakovu cehovi

76 *Ondje*, str. 13.

77 Vidi o tome više: Josip ŽERAV, *Spomen-spis od 1813.–1913., u proslavu stogodišnjice opstanka „ceha“ đakovačkih obrtnika,* Đakovo, 1913., str. 7-8. Izrada spomen-spisa bila je povjerena kanoniku Milku Cepeliću, ali je on vrlo teško obolio, pa je spomen-spis predao g. Žeravu, *ondje,* str. 23 i 96. Povelju đakovačkog ceha izdao je Franjo I., austrijski car i hrvatski kralj pod br. 5750 dne 21. svibnja 1819. na latinskom jeziku. Prijevod je objavljen u istom spomen-spisu, str. 27-40. Povelja je protokolirana in libro cehalium, u knjizi cehova, što vlastoručno svjedoči tamošnji direktor registrature i arhiva Matija Stanković. Publicirana je bila u Đakovu g. 1821. Povelju je 19. prosinca 1824. rekognoscirao kao točnu i ispravnu dr. Stanislav Sokolić, kantor i kanonik đakovački, u svojstvu loci credibilis. O obrtničkim društvima i ustanovama u Đakovu v. još: *Spomenica povodom 25-godišnjice osnutka mjesne organizacije Saveza hrvatskih obrtnika u Đakovu*, Đakovo, 1937.

razdijeljeni po narodnosti: tzv. „nimecki cih“ i nekoć „ilirski ceh“,[78] a nastali su radi zaštite interesa obrtnika. U carskoj povelji se čita o brizi ceha o svom podmlatku: o šegrtima, kalfama, o majstorima i njihovim dužnostima, njihovim međusobnim odnosima poštovanja, povjerenja i uvažavanja. U povelji se dalje čita i o tome kako se ceh ima brinuti za stare i bolesne, te za udovice, a vodili su brigu i o djeci svojih umrlih članova. Sve u svemu, povelja očituje nastojanje oko napretka obrtničkog staleža. Kasnije to sve preuzimaju obrtničke zadruge, npr. Prva obrtnička zadruga Đakovčana, itd.

Izgrađene kanoničke kurije

Maloprije je spomenuta gradnja kanoničkih kurija, koje se danas nalaze na Trgu Josipa Jurja Strossmayera u Đakovu. Gradnju je potaknula Marija Terezija u svojoj povelji o sjedinjenju dviju biskupija iz 1773. i odredila je da biskup svoj prihod s gospoštije Kaptol kod Požege u prve tri godine upotrijebi za gradnju četiriju kanoničkih kurija. Naime, đakovački je kaptol bio osnovan za četiri kanonika. Na trgu su danas četiri kurije i one zatvaraju taj trg s istočne strane. Taj trg je inače veoma važan za Đakovo zbog svoga središnjeg smještaja i važnosti svih vrijednih građevina koje su na njega usmjerene, kao i zbog svojeg društvenog života i kulturnog aspekta, i nadasve sakralnog karaktera, pa se kao takav, zbog svoje veličine i značaja, često pojavljuje u medijima.[79] Kurije nisu građene odjednom, a najstarija je ona uz bogoslovno sjemenište. Kurija na trgu J. J. Strossmayera kbr. 4 građena je 1776. god. Ona pak na kbr. 3 građena 1782. god., a zadnje dvije na kbr. 2 i 1 potječu s kraja 18. stoljeća. Poslije II. svjetskog rata istočni dijelovi dvorišta, tj. vrtovi kanoničkih kurija su bili oduzeti (tzv. eksproprijacja) i iskorišteni su za nove blokove stambenih zgrada (danas ul. Augusta Cesarca, br. 2-12).[80]

---

78 Biskup Antun Mandić je u tada još nerazvijeno Đakovo naselio oko 200 obitelji njemačke narodnosti, mahom obrtnika, i omogućio im životni i gospodarski prostor. Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj, Osijek, Ogranak Đakovo, prisjetila se te činjenice prošle godine, kad je 9. studenog 2012. u prostorijama Gradske knjižnice u Đakovu organizirala predavanje kanonika i umirovljenog profesora biblijskog studija Luke Marijanovića: „Doseljavanje i život podunavskih Švaba na ovim prostorima“.

79 Tu se događa sve što je bitno za biskupiju, kao što je bio doček pape Ivana Pavla II. dne 7. lipnja 2003., ali i očitovanje naše kulturne baštine „Đakovački vezovi“ …

80 Vidi o tome instruktivan članak Mirko MARKOVIĆ, *Đakovo i Đakovština, Prilog poznavanju naselja i naseljavanja,* u: Zbornik Đakovštine 1., JAZU, Centar za znanstveni Rad Vinkovci, Zagreb, 1976., str. 147-349, gdje su na karti, tj. planu Đakova iz g. 1863. posebnom bojom naznačeni crkveni i vlastelinski posjedi. Na planu su označene đakovačke kuće i rodovi koji su postojali tamo 1863. god. Kad je riječ o kanoničkim kurijama ili objektima u kojima su povremeno stanovali kanonici vidi br. 270-275; 201, 204,

Postoje nacrti i planovi u arhivu nadbiskupije u Đakovu još iz vremena biskupa Ivana Krapca, da prizemne kasnobarokne kurije postanu jednokatnice, kao što je biskupski dvor na suprotnoj strani. Na istom trgu nalazi se dvokatna secesijska zgrada biskupijskoga sjemeništa u Đakovu, kbr. 5, koja će upravo pred kraj kalendarske godine 2013. proslaviti svoju prvu stogodišnjicu.[81] Sve su spomenute zgrade uz stolnu crkvu neraskidivi dio arhitektonsko-urbanističkog i povijesno-stilski iznimno vrijednog skupa građevina, te su kao takve nepokretno kulturno dobro. Prigodom natječaja za idejno urbanističko-arhitektonsko rješenje uređenja Trga J. J. Strossmayera g. 2006. istaknut je bio zahtjev biskupije da se uz postojeće predvrtove pred kanoničkim kurijama osigura mirniji prostor, po mogućnosti nastavak postojećih zelenih predvrtova, ili travnjaka, kao svojevrsna „tampon“ zona, zbog privatnosti toga prostora.

Temeljita obnova kanoničkih kurija

Nakon što su kanoničke kurije na Trgu J. J. Strossmayera temeljito obnovljene god. 1989., jer nisu imale najosnovnije uvjete za suvremeno stanovanje (bile su prije svega vlažne, bez vodovoda i kanalizacije, centralnog grijanja, higijenskih prostorija – sanitarnih čvorova, sa već zastarjelim instalacijama jake i slabe struje, itd.), došlo je do izvjesnih promjena, napose značajnih za đakovačku Župu Svih svetih u Đakovu. Župi, koja je imala svoje sjedište u ul. Radićeva 2 uza Župsku crkvu Svih svetih u Đakovu, predane su na uporabu kurije br. 1. i 2. na Strossmayerovom trgu, gdje su sada smještene

280, 205-206, 257. U Pavićevoj ulici bile su kaptolske koralističke kuće (vidi npr. br. 349-350). O njima vidi članak Željko LEKŠIĆ, *Koralističke kuće u Pavićevoj ulici u Đakovu i njihovi stanari,* u: Zbornik Muzeja Đakovštine 9, Đakovo, 2009., str. 7-18; ISTI, *O zgradama Muzeja Đakovštine od osnivanja do danas,* u: Zbornik Muzeja Đakovštine 10, Đakovo, 2011., str. 29-42., ovdje 32-35. Naime, u današnjoj zgradi Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Preradovićeva br. 17, stanovali su kroz neko vrijeme također kanonici i prebendari. U toj zgradi je bila i biskupijska tiskara. Zato se nekoć i govorilo: „u bivšoj kaptolskoj zgradi u ulici P. Preradovića, 15“. Ta zgrada zvala se nekoć „Kolegij sv. Bonaventure“ za školovanje bosanskih franjevca.

81 Biskup Antun Mandić je uspio kod zemaljske vlade, a na ovu izmjenu privolio je i kralj Franjo, da se franjevački samostan u Slavonskom Brodu, oduzet franjevcima u vrijeme jozefinističke reforme, vrati franjevcima, pa je u njega onda preselio franjevce iz Đakova, a u đakovačkom franjevačkom samostanu otvorio je klerikat 6. studenog 1806.: bogoslovno sjemenište sa školom. Budući da je ta zgrada bila podignuta sredinom 18. st., bila je dotrajala i postala skoro posve neupotrebljivom. Zato na njezinom mjestu biskup Ivan Krapac podiže g. 1913. novo sjemenište u stilu blage secesije. Svečano otvorenje novog biskupskog sjemeništa u Đakovu održano je dne 4. siječnja 1914. prije podne u 10,30 sati. O franjevačkom samostanu u Brodu v. Rudolf HORVAT, *Povjesne rasprave, crtice i bilješke, knjiga I.,* Zagreb, 1936., str. 139-143, ovdje 142. O sjemeništu v više: Stjepan MAROSLAVAC, *Obnova zgrade Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu,* u: Diacovensia, teološki prilozi 14(2006.), str. 733-753.

prostorije Župe (stanovi za Župnika i njegovog vikara, vjeronaučne dvorane, pjevaonica katedralnog zbora, karitas, itd.) i Župskog ureda, a bivši Župni dvor uz crkvu Svih svetih preuzela je biskupija te je danas taj prostor iznajmila Privrednoj banci Zagreb.

Na ovome mjestu usputno valja reći da stolni kaptol nije uvijek raspolagao sa svojim kanoničkim kurijama. Npr. dvije su bile nastanjene po Stambenoj zajednici grada Đakova za smještaj „Tipografije" i „Ureda za socijalno osiguranje" poslije II. svjetskog rata, i trebalo je vremena dok se one ne isprazne. A poslije je đakovački biskup ispraŽnjenu kuriju u kojoj je bio „Ured za socijalno osiguranje" ustupio za potrebe sjemeništa. Budući da su npr. g. 1965. dva kanonika bila nastanjena u biskupskom dvoru, a jedan u sjemeništu, odluke o nastambi kanonika u kanoničkim kurijama uvijek su se donosile u sporazumu s biskupskim ordinarijatom.[82]

I da usput spomenemo: u ul. Ivana Pavla II., nekad Velikom sokaku, a danas je to gradski korzo, koja povezuje dva glavna đakovačka trga, u današnjem tzv. „gradskom podrumu" bila je smještena uprava biskupijskog vlastelinskog dobra. U toj zgradi koju je podigao biskup Josip Kuković u prvoj polovici 19. st., stanovali su vlastelinski direktori, provizori i kanonici.[83]

U današnjoj ulici Ivana Pavla II., br. 28 također se nalazi kanonička kurija, na kojoj stoji natpis da ona potječe iz vremena biskupa Emerika Karla Raffaya (g. 1823.). U noj su Živjeli različiti kanonici i pomoćni biskup Anđelko Voršak. Uz nju se nalazi također kaptolska okućnica, na kojoj se nalazi kurija iz početka 19. st., u kojoj su Živjeli đakovački kanonici, a danas se konačno u njoj nalazi smješten Spomen-muzej biskupa J. J. Strossmayera (ul. Luke Botića br. 2), posvećen liku i djelu biskupa Strossmayera, osnovan g. 1986. Uz dosadašnjih šest kaptolskih kurija biskup Emerik (Mirko) Raffay (1816.-1830.) je svojim izdacima i troškom sagradio za sedmoga kanonika novi ugledni dom, kako smo spomenuli, i doznačio dovoljno veliko dvorište i vrt. A sebi i svojim

82 Poznato je da su drŽavni zakoni o korištenju stanova više zaštićivali stanare, koji su u stanovima, nego samog vlasnika stana, pa stolni kaptol, kad je to bio u stanju, nije dopuštao da se u kurije, koje služe za nastambu kanonika, useli netko drugi, osim kanonika i svećenika s odobrenjem stolnog kaptola i biskupskog ordinarijata. Ova zabrana useljenja odnosila se posebno na građanska lica, pa i rodbinu kanonika i svećenika nastanjenih u kanoničkim kurijama. Iz arhiva ove ustanove je vidljivo nadalje, da je u predmetu naplate komunalnog doprinosa za korištenje gradskog zemljišta na teritoriju kanoničkih kurija u Đakovu bilo Žalbi. Sličan problem u Zagrebu riješio je Vrhovni sud Hrvatske u korist zagrebačkih kanonika, jer se njihove kurije tretiraju i kao njihov poslovni prostor. To naprosto nisu samo kurije za smještaj kanonika već i za uredovanje, pa prema tome ne predstavljaju samo stambene prostorije već i poslovne prostorije za njihovo uredovanje. Koliko su kanonici zauzeti u upravi biskupije, vidi se najbolje iz svakoga biskupijskoga šematizma. Posljednji je objavljen: Stjepan MAROSLAVAC (prir.), *Šematizam Đakovačko-osječke nadbiskupije,* Đakovo, 2013., s popisom kanonika na str. 31-33.

83 Vidi Mirko MARKOVIĆ, *Đakovo i Đakovština,* str. 240., tekst uz kbr. 280.

nasljednicima pridržao je trajno pravo da ga, kad bude prazan, dadne na uživanje jednome članu iz gremija kaptola. Naime, nijedan član kaptola ne može tražiti da mu se taj dom dodijeli, pa ni isti župnik,[84] koji je ujedno bio i osmi kanonik, bez biskupova davanja spomenute kuće, osim jedne od praznih kanoničkih kuća gledajući po redu njegove starosti.[85] Kroz povijest se više put na to „zaboravilo", pa je bilo neprilika. Inače, kanonik teolog (canonicus theologus ili scholasticus) bio je uvijek rektor bogoslovnog sjemeništa, i stanovao je u njem.

Kaptol ima svoj statut sastavljen zakonitim kaptolskim činom i odobren od dijecezanskog biskupa

Treba reći da u prvo vrijeme đakovački stolni kaptol nije imao svoga statuta, kao uostalom ni mnogi drugi kaptoli u susjedstvu, kojim bi se uredili unutarnji odnosi u samom kaptolu i njegove službe. To je već nastojao učiniti i biskup Mandić, no nije mu pošlo za rukom zbog duge bolesti velikog prepozita. To je tek ostvareno za vrijeme biskupa Raffaya, nakon njegovog kanonskog pohoda župi u Đakovu, te katedrali i kaptolu u Đakovu u ožujku g. 1818. I doista do svibnja 1818. dovršio je kaptol osnovu svoga statuta. Biskup Raffay ju je potvrdio 7. listopada 1818. Na sjednicama kaptola proglašena su „Decreta pro ecclesia cathedrali, Capitulo i Praebendariis".

Podrobno su bile određena prava i dužnosti cijeloga stolnog kaptola kao pravne osobe, kolektivnog tijela, ali i svakoga pojedinog kanonika.[86] Kao što je opći cilj kanonskog prava smiren život Crkve i spas duša, tako su i statuti pojedinih zajednica u njoj jedan od oblika sređenog i istinskog života, da svaki njezin član onda doprinese svoj udio općemu dobru, napretku i boljitku vjernika (usp. 1 Tim 2,2). Izdajući odredbe za stolni kaptol, biskup određuje sve što se odnosi na nutarnju koordinaciju u kaptolu, potom na njegovu stegu i obveze. Biskup tu spominje starije obavijesti o postojanju bosanskoga kaptola, koji je tijekom vremena propao. Spominje se dalje kako je poslije turskog vremena rimska carica i ugarska kraljica Marija Terezija, nakon što je bosanskoj crkvi

84 Župe se prema crkvenom zakoniku (kan. 510 - § 1.) ne sjedinjuju s kanoničkim kaptolom, a ako je koja i sjedinjena s nekim kaptolom, dijecezanski je biskup mora odijeliti od njega. Radi se o nespojivoj ili teško spojivoj službi.

85 Vidi Stjepan SRŠAN, *Kanonske vizitacije, X,* str. 411. Austrijski car Franjo I. svojom je diplomom od 6. prosinca 1811. to potvrdio i odobrio.

86 O tim dekretima, posebno odredbama za stolnu crkvu, jer ju je biskup pronašao jadnom i ruševnom, kao i odredbama za časni kaptol vidi više: Stjepan SRŠAN, *Visitationes Canonicae, Kanonske vizitacije, Knjiga X. Đakovačko područje 1751.-1833.,* Osijek, 2011., str. 370-481.

pripojena i srijemska, svojom diplomom u Beču obnovila stolni kaptol dne 11. lipnja 1773., a za njegovo uzdržavanje doznačila prepoštiju sv. Petra od Požege. Dok se isprava Marije Terezije o sjedinjenju đakovačke i srijemske biskupije i o osnutku kaptola u Đakovu čuva u arhivu kaptola u Đakovu, izvornik papinske konstitucije o ujedinjenju tih biskupija od pape Klementa XIV. „Universi orbis" od 9. srpnja 1773. čuva se u ugarskoj dvorskoj kancelariji u Pešti.[87] Dalje se spominje da je 26. lipnja 1782. kralj Josip II. povećao đakovački kaptol još za dva mjesta od ranija četiri. Potom je biskup Antun Mandić 26. lipnja 1807. uz suglasnost kralja utemeljio sedmog kanonika i stolnog arhiđakona. O tome je onda izdana isprava u Beču 17. travnja 1807. br. 3524.[88] A kako se ta isprava ima provesti, odredio je biskup Mandić iz Budima 26. svibnja 1807.

Uz svoje odredbe priložio je biskup Raffay i dokument cara Josipa II., u kojem se određuje da su kanonici dužni pohađati po običaju crkveni kor (molitvu časova), zatim preuzeti dužnosti kanonika ispovjednika (penitencijara) i školskog nadzornika (školnika), kao i udovoljavati svim biskupijskim obvezama, kako im to nalože odredbe biskupa. U dokumentu se potanko određuje kako rasporediti financije. Određen je iznos novca potrebit za uzdržavanje i naobrazbu svećeničkog podmlatka, njegovo školovanje u generalnom budimskom sjemeništu, zatim na sveučilištu u Budimpešti, te troškove njihova puta. Vodila se pritom briga i za bolesne i nemoćne svećenike, kao i siromašne župe i crkve. A budući da je kaptol proviđen javnim arhivom, dobit će prikladnog bilježnika i arhivara, koji će za svoju službu biti pravedno plaćeni. Vodili su kanonici brigu za uspostavljanje novih župa i trivijalnih škola, odnosno za dotaciju župa i narodnih ili pučkih škola, prema zahtjevu o kojemu odlučuje biskup. Nakon dvije godine car je obećao imenovati dva nova kanonika, a kad se podmire sve obveze, ako što pretekne, ima se upotrijebiti za izgradnju dvije nove kanoničke kuće.

Kaptol se u Raffayevo vrijeme sastojao od osam članova, kako smo vidjeli, na temelju novijih carskih, odnosno kraljevskih odluka i diploma. Redovni popravak i održavanje kaptolskih kuća tiče se samih kanonika, kako po samom zakonu tako i prema kraljevskim odlukama. Određen je numerus clausus na 36 klerika koji se u đakovačkom sjemeništu uzdržavaju i odgajaju. Određeno je dalje da za predavanja filozofskih i teoloških disciplina bude najmanje šest profesora. Nadalje, jedan je kanonik bio skrbnik pobožnih zaklada i vodio je o svemu točne račune, koji su se slali kraljevskom ugarskom namjesničkom vijeću. Car Franjo I.

87 Vidi više: Franjo HERMAN, *Sjedinjenje biskupija bosansko-đakovačke i srijemske,* str. 83. Tekst diplome Marije Terezije, odnosno utemeljiteljno pismo nalazimo u: Stjepan SRŠAN, *Kanonske vizitacije, X.,* str. 379-381.

88 Tekst te isprave čitamo u: Stjepan SRŠAN, *Kanonske vizitacije, X,* str. 383-385.

je svojom kraljevskom diplomom odredio dne 6. prosinca 1811., da se uspostavlja osmo kanoničko mjesto u osobi đakovačkog Župnika, i koji će kao takav imati prihode sa svoje Župe, a ne iz redovnih kaptolskih prihoda i prihoda iz dobara prepoštije Kaptol, itd. U koliko bi taj gradualnim napredovanjem dospio na više mjesto, ima napustiti svoju Župu s prihodima i premjestiti se u drugu kanoničku kuću. Kasnije se od toga odustalo, jer su uvidjeli da je služba Župnika i kanonika bila nespojiva.[89]

Biskup u svojim odredbama s obzirom na kanonike od njih traži da poštuju sve obveze, napose ih svakog pojedinog ozbiljno opominje i potiče da budu neporočni u vladanju i da štite svoje ime.[90] Napose traži da svaki dan obavljaju molitve u koru, da prisustvuju i pomažu biskupu u bogoslužju, ili prate biskupa u njegovim biskupijskim poslovima, te kao senat Crkve budu svojim savjetom i djelima na pomoć biskupu, kad je u pitanju korist Crkve ili biskupije. Imaju nadalje marljivo održavati dijecezanske konzistorije (sastanke), gdje imaju savjetodavni glas, dok u nekim drugim slučajevima odlučujući glas, npr. u slučaju ispražnjene biskupske stolice, i to prema većini glasova. Obvezni su da kao kaptol savjetom i svojim djelima iskreno i vjerno doprinose općem dobru Crkve. I dakako valja da održavaju kapitularne statute, i kaptolske hvale vrijedne i odobrene običaje. Nadalje da vode brigu po svojem lektoru ili kustosu za arhiv koji je povjeren njihovoj brizi kao javno vjerodostojno mjesto, kao i za kaptolski privatni arhiv, da se svi dokumenti i pisma koji tamo pripadaju uredno i sigurno čuvaju.

Biskup Raffay u svojem osvrtu na vizitaciju kaptola, prije nego je podrobno iznio propise o održavanju discipline kora i kanonskih časova u koru i pojedinim njegovim dijelovima, kao i mjestu gdje se ima obavljati božanski časoslov, pozivao se na službene rimske dokumente iz te materije.[91] Iz tih biskupskih odredaba za kaptol lijepo se razabire kako i kada se obavljala svečana služba

89 Usp. izvještaj biskupa Emerika K. Raffaya o prilikama u biskupiji, i o kaptolu, Kongregaciji koncila, u: Antun DEVIĆ – Ilija MARTINOVIĆ, *Biskupski procesi i izvještaji 17. I 18. stoljeće,* Zagreb, 1999., str. 425-446, ovdje 428-429.

90 Vidi Stjepan SRŠAN, *Kanonske vizitacije, X,* str. 413-429.

91 Nije isto ako se molitva obavlja u grijanoj velikoj sakristiji katedrale ili u samoj katedrali koja je u doba žestoke zime neprikladna za takvu molitvu. U sadašnju katedralu u Đakovu je nedavno uvedeno centralno grijanje, koje izvrsno radi. Molitva časoslova je danas za kanonike svedena na privatno recitiranje, osim pred Božić i nekoliko dana u velikom tjednu, a koji put, obično svečana večernja, bude slavljena s vjernicima u najsvečanijim prilikama, npr. uoči katedralne naslovne svetkovine, ili godišnjice posvete katedrale. Iako je sad povećan broj kanonika na deset, uvijek je netko bolestan, drugi su već stari, i na posljetku ti kanonici imaju pridružene razne druge službe, povezane s različitim obvezama … Danas su i u tom pogledu izdani novi reskripti poslije II. vatikanskog sabora, što se tiče božanskog časoslova, konventualnih misa, itd. A što se tiče odjeće, naslova i grbova kardinala, biskupa i nižih prelata, izdane su posebne odredbe koje sve svode na najjednostavniji oblik.

Božja tijekom crkvene godine. A kad biskup u crkvi obavlja bogoslužje ili vrši druge pontifikalije, kanonici su mu dužni još i danas asistirati i posluživati. Štoviše, biskup još dodaje: „Stoga najposlije potičemo, zaklinjemo i opominjemo sve da u svakom pogledu udovolje svojem pozivu kanoničke ustanove i misle da oni nisu postigli kanonikat samo zbog mira i nedjelotvornosti, već zbog vršenja svoje službe, na čije se prve stvari odnosi da ustrajno i s poštovanjem hvale Božje ime himnima i pjesmama".[92] I u nastavku svojeg osvrta na kanonsku vizitaciju biskup propisuje kaptolu zaključene statute, i uvrštava ih među svoje dekrete, jer su, kaže on, „takvi statuti potrebni u svakoj zajednici za održavanje uzajamnog mira, složne volje i bratske ljubavi …"[93]

Biskup nije propustio naglasiti ono što se tiče kaptolske zajednice i poslova samih kanonika: održavanje konzistorija, saziv i o njihovom predstojniku, rukovanje ili upravljanje poslovima, potpisi, čuvanje pečata, otpremitelj dokumenata, potom čuvanje kaptolskog arhiva, korekcija članova, opća blagajna i druge slične stvari …[94] Kaptol, koji se konačno sastojao od osam kanonika, od svoga ustanovljenja nije bio vizitiran, a nije imao ni svojega statuta po kojem bi se ravnao i držao red. Zato biskup Emerik Karlo Raffay propisuje statute kanonicima, uz njihovo suglasje od 10. ožujka 1818., i nakon što su ustanovljeni zajedničkim sudjelovanjem, biskup ih potvrđuje 7. listopada 1818., te je bilo sve pročitano i objavljeno u kaptolu dne 9. listopada 1818.

Te statute bi valjalo jednom temeljito pročitati i usporediti ih s novijim statutima.[95] Nećemo se moći oteti dojmu, da su u nekim stvarima bili veoma napredni i efikasni: npr. svakoga ponedjeljka morala se održavati sjednica stolnoga kaptola na kojoj su se rješavala pitanja iz njegova djelokruga. O svemu se pomno vodio zapisnik, koji bi bio na idućoj sjednici kaptola pročitan i zajednički prihvaćen i potpisan. Prigodom imenovanja novo imenovani kanonik bi položio ispovijest vjere i kaptolsku prisegu. Zatim se u statutima govori o poslovima kaptola koji se trebaju zajedno obaviti, kao i zajedničkim dužnostima (da samo usput spomenemo ono što iskustvo pokazuje: kad je netko zadužen za nešto in solidum, onda na kraju od svega obično ne bude ništa, ili tek jedan ili dvojica povuku za sve). Govori se i o arhivu vjerodostojnosti, koji je mjesto ustanovljeno javnim autoritetom, da se u njemu sigurno i bezbrižno čuvaju bilo koji pisani sinodalni i drugi dokumenti … Zatim je riječ o zajedničkoj blagajni, o

92 Stjepan SRŠAN, *Kanonske vizitacije, X.,* str. 449.

93 *Ondje,* str. 451.

94 *Ondje,* str. 453.

95 Postoje Statuta capituli cathedralis bosnensis seu diakovensis et sirmiensis, Đakovo, 1928., na latinskom jeziku usklađena sa Zakonikom kanonskog prava 1917., te s nekim dodacima, npr. „Red službe Božje u stolnoj crkvi đakovačkoj". Važeći sadašnji statut s provedenim izmjenama je na snazi od 1. siječnja 2005.

međusobnom popravljanju i opomeni u slučaju nesloge i netrpeljivosti, i to zbog njegovanja mira i uzajamne sloge među kanonicima.[96] Nakon što su opisane zajedničke obveze kanonika, označene su i pojedinačne obveze i službe svakog pojedinog kanonika, i to za različite prigode, pa tako i biskupovu smrt, te upravljanju biskupijom po kapitularnom vikaru. Nekad je, kad je biskup umro, sva vlast prelazila na kaptol stolne crkve, koji je između svojih članova birao kapitularnog vikara. Postoje i posebne odredbe o bolesnom ili umrlom kanoniku i njegovu sprovodu. A najavljena je potreba preispitivanja i provjere dosadašnjih statuta da se usklade s novim zahtjevima vremena.

Grobnica stolnog kaptola na gradskom groblju

I ovom prilikom valja reći da đakovački stolni kaptol na gradskom đakovačkom groblju ima svoju grobnicu, koja je izgrađena g. 1903., a obnovljena je temeljito g. 2005. Prvi kanonik u njoj pokopan je bio g. 1909. Marko Šajnović, a posljednji nedavno preminuli dr. Antun Čečatka (g. 2013.), bivši dugogodišnji đakovački župnik i profesor KBF-a u Đakovu. Reprezentativno zdanje grobnice, koja inače po sebi nema spomeničke vrijednosti, nalazi se u samome središtu nedavno krasno uređenog groblja. Ulazna vrata u nju su od kovanoga željeza, krovište od bakarnog lima, kao i oluci, pa je zato već višeput bila nezaštićena meta uspješnim lopovima na bakar.

Za kaptol su početkom dvadeset i prvog stoljeća nastale nove prilike, koje valja s obzirom na statutarni ustroj i djelovanje kaptola uzeti u obzir. Nakon II. svjetskog rata bilo je takvih godina, kad je prijetila opasnost da će se kaptol posve ugasiti. Ostao je, čini mi se, u jednoj prilici samo na jednom jedinom (i to nemoćnom) članu. I materijalne prilike su bile uzrokom daljeg smanjivanja broja kanonika, odnosno nepopunjavanja ispražnjenih mjesta. Onda su konačno uslijedila nova imenovanja, a ne tako davno, točnije: 31. prosinca 2004. biskup đakovački i srijemski msgr. Marin Srakić je (pod br. 1795/2004.) odobrio Statut stolnoga kaptola đakovačkog ili bosanskog i srijemskog, koji je stupio na snagu 1. siječnja 2005. No, i otada do danas su se dogodile veoma značajne promjene u Đakovačko-srijemskoj biskupiji, štoviše one su po svojim dosezima bile

96 Dobro je znati, da osnovna plaća i uzdržavanje svih kanonika, aktivnih i onih u mirovini, danas pada na teret ustanova u kojima su uključeni svojom prvenstvenom službom, odnosno na teret „Nemoćišta“, ako su umirovljeni. Povremeno se načini nova raspodjela s obzirom na službu u ustanovama, pogotovo zbog umanjenih materijalnih mogućnosti.

epohalne, pa se to odrazilo i na ovdašnjem stolnom kaptolu, zbog čega je bila potrebita i izmjena barem nekih odredaba njegova statuta.

Veliki događaji obilježili su povijest Đakova i biskupije

Htjeli mi to ili ne htjeli priznati, Domovinski rat (1991.-1995.) znatno je obilježio povijest ovih dviju biskupija, Đakovačke i Srijemske. Poslije je uslijedila mirna reintegracija okupiranih njihovih dijelova (g. 1997.), koja je omogućila povratak prognanika – vjernika u svoje domove i Župe. Uspješno je održana II. biskupijska sinoda đakovačka i srijemska (1998.-2002.), koja je iznjedrila mnoge pozitivne pomake u duhovnom Životu vjernika. Nekako baš u isto vrijeme, Đakovo je pohodio papa Ivan Pavao II. (7. lipnja 2003.), a već iduće godine bila je ovdje i naročito u Srijemu proslava značajnog jubileja 1700. obljetnice mučeništva panonsko-srijemskih svetih mučenika (304.-2004.). Naime, malo se koja Crkva u svijetu može podičiti tolikim brojem kršćanskih svjedoka-mučenika. I ne na posljednjem mjestu, naše visoko filozofsko-teološko učilište u Đakovu, najstarija obrazovna ustanova s kontinuiranim djelovanjem u istočnom dijelu Hrvatske, uzdignuto je na stupanj bogoslovskog fakulteta u sastavu Osječkog sveučilišta (g. 2005.). A vrhunac svega ipak je bilo novo crkveno ustrojstvo i uspostava metropolije u Đakovu dne 18. lipnja 2008.

Odvojena Srijemska biskupija od Đakovačke, uspostavljena Đakovačko-osječka nadbiskupija i crkvena pokrajina

Nakon što su prije 235 godina (9. srpnja 1773.) obje biskupije, đakovačka i srijemska, bile aeque principaliter, jednako pravno ujedinjene u osobi zajedničkoga biskupa, sazrelo je bilo vrijeme, a konstelacijom doista sretnih okolnosti to se i dogodilo, da je papa Benedikt XVI. ponovno uspostavio Srijemsku biskupiju, kojoj korijeni sežu još u prakršćansko doba, odvojivši je tako od Đakovačke ili Bosanske biskupije, te je osnovao u krajevima Slavonije, Baranje i Srijema novu crkvenu pokrajinu ili metropoliju sa sjedištem u Đakovu: Đakovačko-osječku nadbiskupiju. Kao sufraganske joj je pridružio mladu Požešku biskupiju i obnovljenu Srijemsku biskupiju. Naravno, novo osnovana crkvena pokrajina povlači za sobom i promjenu imena nadbiskupijskih ustanova – pravnih osoba, pa tako i naslov stolnog kaptola.

Što to znači imati metropoliju, moglo se vidjeti nedavno u proslavi 150. obljetnice Zagrebačke metropolije g. 2002. Zauzimanjem zagrebačkog biskupa Jurja Haulika, bana Josipa Jelačića i Hrvatskog sabora papa Pijo IX. je dana 11. prosinca 1852. g. uzdigao bio Zagrebačku biskupiju na nadbiskupiju. Izdvojio ju je tako iz Kaločke metropolije u MadŽarskoj. I na taj način utemeljio je Hrvatsko-slavonsku crkvenu pokrajinu, odnosno Zagrebačku metropoliju. Tako se dogodilo da je napokon nakon dugih stoljeća crkvene ovisnosti o Ugarskoj uspostavljena struktura koja je crkveno povezala u jedno hrvatsko-slavonske pokrajine, što je – između ostalog – bilo značajno i za daljnji razvoj probuđene narodne svijesti.

Promjena imena: stolni kaptol postaje prvostolnim

I sad, pošto je utemeljena Đakovačko-osječka nadbiskupija, i Srijemska biskupija odvojena od Đakovačke, trebalo je pristupiti izmjeni nekih odredaba statuta postojećeg stolnog kaptola. Premda su, ističe se s pravom, po sebi vaŽniji ljudi negoli bilo kakav statut, ipak je potrebit i statut da bi ta časna ustanova mogla djelovati što bolje prema zamisli svojih osnivača. Zato je došlo do promjene naziva, odnosno imena. Naime, nadbiskup Srakić je, saslušavši prije toga mišljenje svoga kaptola, odredio da se u statutu promijeni naziv Stolni kaptol đakovački ili bosanski i srijemski u: Prvostolni kaptol đakovačko-osječki (dekret od 25. lipnja 2010. Broj: Praes. 15/2010.). I Ministarstvo uprave je izvršilo promjenu naziva, i o tome obavijestilo mjerodavne svojim dopisom od 11. oŽujka 2010. godine.[97]

Povećan broj kanoničkih mjesta.

Nadalje, iz dosadašnjeg izlaganja uočili smo da je broj kanoničkih mjesta bio osam, te i statut od 31. prosinca 2004. predviđa u čl. 4 osam kanoničkih mjesta u kaptolu. To su bile četiri kolumne (tj. „stupa“) ili dostojanstvenika, ostalo su bili magistri, dakle realni ili pravi kanonici, koji u samom kaptolu imaju svoja prava i obveze. Dostojanstvenici su među njima vršili bitne kaptolske sluŽbe i bili

97 UrudŽbeni broj dopisa: URBROJ 515-03-02-02/4-10-2 od 11. oŽujka 2010. Pod evidencijskim brojem 1.5.

nositelji kaptolskih tradicija.[98] Osim njih postoje još i počasni kanonici (ovdje je uvriježen naslov: „začasni“ kanonici, počasni naslov koji se dodjeljuje posebno zaslužnim i uglednim svećenicima u pojedinim prigodama, kakva je bila npr. 200-obljetnica đakovačkog kaptola, proslavljena 10. lipnja 1976.). Da smo uopće mogli uspješno obnoviti oštećenja i oŽiljke na katedrali od II. svjetskog rata i potresa iz g. 1964., to je učinjeno prinosima vjernika i svećenika, darovima državnih vlasti i bogatom pomoći Internacionalnog caritasa u Rimu, ali i darovima i zalaganjem brojnih naših prijatelja iz inozemstva.[99] Isto tako je biskup msgr. Marin Srakić uključio u zbor kanonika đakovačkog stolnog kaptola g. Stjepana Zagorca, Župnika iz susjedne biskupije Pečuh u Madžarskoj (g. 2006., a preminulog u Pečuhu 29. kolovoza 2013.), kao začasnog kanonika. U njemu kao našem sunarodnjaku iz Madžarske biskup Marin i njegovi savjetnici prepoznali su čovjeka i svećenika, koji je zdušno kroz pedeset ljeta vršio svoju svećeničku službu u nama susjednoj biskupiji, a na korist našim tamošnjim sunarodnjacima, u Župi Nijemetu. On se napose u vihoru našega Domovinskog rata 1991.-1995., i kao svećenik i kao Hrvat, trudio skrbiti za brojne naše prognanike i izbjeglice iz Hrvatske i Bosne. Udomio je brojne svećenike, organizirao karitativnu službu za naše ljude, itd. Takvo imenovanje je bio samo mali znak priznanja i pažnje prema njemu, kao i drugim istaknutim pojedincima, što je bilo znak da se s najvišeg mjesta cijeni njihova pouzdanost, neumorna radna snaga, pastoralna razboritost i poduzetnost. Za svoju požrtvovnost g. Zagorac je još g. 1995. dobio zahvalnicu od vlasti Republike Hrvatske.

Postoji niz zaslužnih svećenika koje bi se bez daljega moglo imenovati kanonicima, ali broj je ograničen. Prođu obično oni koji dobiju potporu članova kaptola i drugih institucija. Međutim, uzdignuće biskupije u stupanj nadbiskupije bila je jedinstvena prigoda da se broj kanoničkih mjesta poveća na deset. Zato se u statut unijela odredba: „Stolni kaptol sastavljen je od deset kanonika koje iz biskupijskog prezbiterija dijecezanski biskup izabire i slobodno imenuje, „pošto

98 Već i prije g. 1800., a pogotovo poslije imenovanja dostojanstvenika kao i svih ostalih kanonika bila su pridržana vladaru iz dinastije Habsburgovaca. Nakon propasti carstva i dinastije, pravo imenovanja takvih dostojanstvenika pripadalo je, prema crkvenom zakoniku iz g. 1917. Svetoj stolici. Danas kanonike imenuje dijecezanski biskup, ili ih nakon izbora samog kaptola svojim dekretom prihvaća i potvrđuje dijecezanski biskup. Darovnica je predviđala i dva prebendarska mjesta, no s vremenom su se, vjerojatno radi slabih dohodaka, obustavila njihova imenovanja. Prebendarima definiramo svećenike koji pomažu u pastoralnim poslovima u stolnoj odnosno prvostolnoj crkvi.

99 Sad su u đakovačkom kaptolu dvojica takvih začasnih kanonika - svećenika iz SR Njemačke: g. Konrad Unterhitzenberger iz biskupije Passau (1964.), te Eberhard S. Mühlbacher iz nadbiskupije Rottenburg – Stuttgart (1995.).

se posavjetuje s kaptolom“ (kan. 509 § 1).“[100] Proširenje stolnog kaptola je bila davna želja još biskupa J. J. Strossmayera. I tako je uzdignuće biskupije na rang nadbiskupije bila najbolja prilika da se to ostvari.

Osim katedrale u Đakovu, u Osijeku postoji i konkatedrala, a svećenici sve češće pozivaju biskupe za neke svečanosti ili druge prigode, na koje oni ne mogu uvijek stići, pa ih prema važećem statutu mogu zamijeniti kanonici. Povećanje broja kanonika ipak ne predstavlja više pitanje stanova, jer ni dosada, od samog početka kaptola, oni nisu svi uvijek stanovali u svojim kurijama. Zanimljivo je spomenuti, da su dosad poznata samo dva slučaja da su se ovdašnji kanonici odrekli svoje časti. U staro doba jedan je bio otišao u redovnike, u svojem nastojanju da živi savršenije po evanđeoskim savjetima, a drugi je bio Matija Pavić, rodom iz Petrijevaca, a umro je g. 1978. kao župnik u Čepinu 1. Kao kanonik vršio je on službu ravnatelja ekonomata biskupije i brinuo se za disciplinu novčanog poslovanja.

Članovi kaptola – biskupovi suradnici

Razumije se, da onaj tko iole poznaje ustrojstvo jedne biskupije, dobro znade da se iza biskupa nalazi niz osoba koje ostvaruju život biskupije. Tako je i briga kanonika bila i jest različita, prije svega za bogoslužje u stolnoj crkvi – katedrali, te sudjelovanje u upravi biskupije, a tu je, ne na posljednjem mjestu, i materijalna briga, i to baš za samu katedralu. Kanonici obično prate biskupa i po njegovim službenim, tzv. kanonskim vizitacijama po biskupiji, itd.

Poznato je da su se tako, naročito za intenzivnu gradnju katedrale u Đakovu brinula dva kanonika, istaknuti ilirac i rektor sjemeništa Juraj Tordinac,[101] te Milko Cepelić. A u razdoblju komunizma, napose nakon II. svjetskog rata, kad su Đakovačkoj biskupiji bila oduzeta sva dobra, osim katedrale, biskupskog dvora i sjemeništa, čak i u vremenu između svjetskih ratova, osobito nakon II. svjetskog rata, zbog agrarnih reforma i nacionalizacije, kaptol je uglavnom ostao bez svojih

100 Pojedini naslovi i službe kanonika su sada: 1 Veliki prepošt (predstojnik), 2. Mali prepošt, 3. Lektor, 4. Kantor, 5. Kustos, 6. Arhiprezbiter, 7. Arhiđakon, 8. Magistar, 9. Prezbiter, 10. Đakon. U statutu je dosad postavljena bila razlika dvije službe u kaptolu, tj. služba predstojnika i velikog prepošta. Sad je određeno da se te dvije službe spoje u jednu, jer i sam izraz „prepošt“ (lat. praepositus) znači „predstojnik“, predsjednik. Predstojnika, odnosno velikog prepošta, kaptol slobodno izabire, a potvrđuje ga dijecezanski biskup.

101 Ove godine grad (17. travnja 2013. u dvorani Florentini u Đakovu) kulturni radnici Đakova i Osijeka spomenuli su se na primjeren način dvjesto-godišnjice njegova rođenja (Đakovo, 1813.–2013.). Bio je veliki ilirac i domoljub.

dobara. Kao svojevrsni odgovor na nastalu nepovoljnu situaciju ovdašnji je stolni kaptol bio upravo genijalno ustanovio tzv. „ekonomat biskupije“ i omogućio da se skupnim pametnim upravljanjem s ono malo preostalih sredstava, ali akumuliranih na jednome mjestu, u đakovačkom malom i velikom sjemeništu školuju ne samo đakovački već i svećenički kandidati iz četrnaest biskupija iz bivše drŽave, i podmiruju svi drugi troškovi.[102]

Briga za obnovu i popravke na katedrali

Sad su nastale nove i nešto povoljnije prilike, pa se – nakon što su prije pedesetak godina sanirana oštećenja koja su se na katedrali dogodila krajem II. svjetskog rata – moglo pristupiti određenoj modernizaciji. Temeljitija obnova dogodila se pred proslavu 100-godišnjice početka njezine gradnje (1866.-1966.), kad je među ostalim uvedena bolja unutrašnja rasvjeta i razglas, tj. ozvučenje katedrale, što je u ovakvom tipu građevina prilično teško postići. Mnogo se toga otada promijenilo i u tehnici rasvjete i u potrebi rasvjete interijera katedrale. Moglo se primijetiti, da donedavno nije kroz znatno vrijeme funkcionirala ni izvanjska rasvjeta. No, našlo se dobrih ljudi koji su svojom donacijom omogućili da se izrade projekti i realizira osvjetljenje interijera i eksterijera katedrale sv. Petra u Đakovu. I da se postavi suvremeni video-nadzor, itd.

Posjetitelji katedrale i uopće građani Đakova, a napose Župljani katedralne Župe Svih svetih u Đakovu, mogli su naročito u zimsko vrijeme uočiti da se katedrala već nekoliko godina grije. To je riješeno i financijski i tehnički. Naime, nakon što su pronađeni donatori za grijanje i bio izrađen prijedlog projekta, predstavnik stolnog kaptola (kustos katedrale) vodio je dalje brigu, da i sam projekt odgovara arhitekturi katedrale i da se što bolje zaštite fresko slike, te da se konačno uspostavi i održava samo grijanje. Ostaje nam još vidjeti, kako će se u praksi pokazati provedena svjetlo-tehnička obnova osvjetljenja interijera i eksterijera katedrale, jer ne mora po sebi sve što je novo biti i dobro. A i održavanje je prilično skupo.

---

102 Načinjen je bio odmah, i kad je zbog više sile biskupija pala na prosjački štap, „ekonomat je imao zadatak, da preuzme pod jedno zajedničko rukovodstvo tehničke poslove uprave dobrima centralnih biskupijskih ustanova“. Taj „ekonomat“ i danas postoji i vodi jedinstveno knjigovodstvo za sveukupno novčano i materijalno poslovanje kako samoga ekonomata kao tehničke koordinatorne centrale, tako i biskupijskih ustanova kao samostalnih tijela. Još se služi „pravilnikom ekonomata biskupije u Đakovu“ iz god. 1946.

Nastale su i nove prilike, koje će s obzirom na statutarni ustroj i djelovanje kaptola tek trebati uzeti u obzir. Naime, prema Zakoniku kanonskoga prava (kan. 510, §§2-4), ako je stolna crkva ujedno i Župna crkva, ona ima specifični pravni status različit od kaptola i Župe. Tad je rektor stolne crkve kanonik kustos (čl. 24). U nastavku navedenog članka sadašnjeg statuta stoji: „U namjeri da se predusretnu ili riješe mogući nesporazumi u djelovanju, napose u materijalnoj skrbi, ustanovljuje se ekonomsko vijeće stolne crkve, što ga sačinjavaju: ekonom biskupije, kanonik kustos i Župnik“. I u običnim i suhoparnim paragrafima nekog pravnog dokumenta pulsira i odražava se svakodnevni život na svoj način. Kaptol se nadalje brine za bogoslužje u katedrali i ceremonije, za crkvenu glazbu i orguljaša, za zborovođu (regens chori), za eventualne orguljaške i druge koncerte, itd.[103] Sve ih imenuje rezidencijalni biskup na prijedlog stolnog kaptola. Bez pristanka stolnog kaptola ne mogu se vršiti nikakve građevinske preinake u katedrali, itd., i sl. Ali izvan katedrale, da joj se olakša pristup invalidima u kolicima, valjalo bi instalirati pristupnu rampu. To je danas već civilizacijski doseg. Nađe se uvijek onih koji to još priječe, što je u najmanju ruku upitno. Zaštita spomenika kulture ima svoja pravila, ali nije lagodno gledati ljude kako dižu s kolicima svoga invalida preko dvanaest i više stepenica, da bi mogao ući u katedralu.

Potreba postepene obnove katedrale

Brojni su oni koji uočavaju, kako bi već bilo dobro prići obnovi ili uređenju katedrale, i izvana i iznutra. Nije to još oronula starica, ali ju je ipak nagrizao zub vremena. Potrebito bi bilo prije svega temeljito pranje fasade, ne samo radi izgleda, već da se odstrane negativni sastojci koji bi mogli s vremenom ugroziti i same zidove. Pored toga valjalo bi prići uređenju unutrašnjosti katedrale, jer se na podnožju, tj. temeljnom zidu pojavila vlaga, zbog nestručnih zahvata prigodom prijašnjih obnova, na jednom ili drugom mjestu već prokišnjava, a i neke freske su oštećene. Spominje se još i čišćenje i restauracija orgulja, tako da se može već govoriti o trajnijoj obnovi katedrale, što znači da bi svake godine valjalo učiniti jedan veći ili manji zahvat na zdanju katedrale. Pitanja iz tog područja na svojim sjednicama razmatra upravo stolni kaptol.

103 Katedrala je ujedno proglašena i Župnom crkvom, ali ni svećenici koji djeluju u Župi ne mogu zadovoljiti sve njezine potrebe, jer u katedralu dolaze i vjernici iz susjednih Župa, ali i iz cijele biskupije.

A da se to i čini, može se lijepo vidjeti u posljednje vrijeme. Neki put se pristupa obnovi silom prilika. Tako, uoči slavlja preuzimanja službe novoga đakovačko-osječkoga nadbiskupa i metropolita dr. Đure Hranića dne 6. srpnja 2013. god. oko tri sata poslije podne udario je izuzetno snažan grom u katedralu i načinio na električnim instalacijama znatnu štetu. Dosad u Đakovu nešto slično nije bilo uopće zabilježeno. Prigodom sanacije štete i popravka ugrađeno je na katedrali preko 6.700 dužnih metara dodatnih električnih vodova različitih profila.

Nova zvona u katedrali

A nije tome davno, bilo je to god. 2006. biskup msgr. Marin Srakić, bivši kanonik đakovačkog stolnog kaptola, na spomen pohoda pape Ivana Pavla II. Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji, dao je nabaviti veliko novo zvono, izliveno u austrijskoj ljevaonici zvona Grassmayr 21. srpnja 2006. i jedno puno manje. Veliko je zvono podignuto u sjeverni toranj 18. listopada 2006.[104] Skrb oko nabavke i lijevanja novih zvona povjerena je bila stolnom kaptolu u Đakovu. Brigu oko opsežnih pripravnih radova za postavljanje zvona preuzeo je bio predstojnik stolnog kaptola i ujedno kanonik kustos.[105]

Sadašnji kanonici. Zaključak

Kao što je već bilo spomenuto, u kratkom povijesnom pregledu stolnog kaptola i njegovoj strukturi, kanonika je u početku bilo četiri, zatim šest, pa osam, i naposljetku danas ih je deset. Uloga kaptola, premda je danas nakon II. vatikanskog sabora uglavnom reducirana na skrb o bogoslužnom životu đakovačke prvostolnice, ne gubi na svom značenju, jer svi članovi tako i tako obnašaju ili su obnašali odgovorne službe u nadbiskupiji, a neki su već u zasluženoj mirovini. Dovoljno je letimično pogledati u „Šematizam Đakovačko-osječke nadbiskupije“, Đakovo, 2013., da se vide sadašnje službe

104 Nasilno rekvirirano zvono za ratne svrhe i potrebe vojske g. 1916. iz sjevernog tornja bilo je teško 4.104 kg, dok je ovo novo teško samo 3.550 kg.

105 O zvonima đakovačke katedrale v. Stjepan MAROSLAVAC, *Slava glasu nebeskom,* Đakovo, 2011., str. 146-151.

kanonika u kaptolu i njihova godina promaknuća.[106] Nakon smrti dr. sc. Antuna Čečatke još ih je devet aktivnih, i jedan u mirovini u svećeničkom domu u Đakovu. Kanonici redovito obnašaju još neku drugu važnu službu kako na bogoslovskom fakultetu tako u upravi nadbiskupije, ili u bogoslovnom sjemeništu. Često su to naoko neznatne službe, ali službe koje iziskuju mnogo vremena. Imenovanje kanonikom bilo je, barem dosad, poticaj imenovanima za još savjesniji i predaniji rad, da obnašajući odgovorno i savjesno svoju službu opravdaju iskazanu im čast i promaknuće.[107]

Đakovački stolni kaptol je hrvatskoj Crkvi i kulturi dao više poznatih i zaslužnih radnika, vrijednih suradnika đakovačkih biskupa, napose biskupa Strossmayera, ili su zaslužni za povijest Đakova i Đakovštine, kad je u pitanju društveni, kulturni, politički i gospodarski život.[108] Stolni kaptol je iznjedrio i đakovačkog biskupa msgr. Ćirila Kosa, čijim je zalaganjem otvoren Spomen muzej biskupa J. J. Strossmayera u kanoničkoj kuriji koja je i danas vlasništvo Đakovačko-osječke nadbiskupije. Taj muzej blagotvorno djeluje i zrači osobito nakon Domovinskog rata. U jeku Domovinskog rata izložbe su bile postavljane i u kripti same katedrale. Biskup Kos je inicirao izgradnju nove zgrade središnje biskupijske knjižnice i arhiva, doma za umirovljene svećenike, itd.[109] U svakom slučaju, kanonici su ostavili znatnog traga u samome gradu Đakovu.[110] Neki su stekli priznanja npr. na području crkvene glazbe …

Jedan od njih msgr. dr. sc. Marin Srakić je bio isprva đakovački i srijemski biskup, pa onda postao prvi nadbiskup đakovačko-osječki i metropolit. Obnašao je i čast predsjednika Hrvatske biskupske konferencije u Zagrebu. Kao što je on općenito u našoj mjesnoj Crkvi izveo ili dovršio brojne pothvate, tako je i u stolnom kaptolu ostavio traga, povećavši broj njegovih članova, i učinio ga

---

106 O prvostolnome kaptolu u Đakovu v. Anto PAVLOVIĆ, *Đakovačko-osječka nadbiskupija, nekada i danas,* Đakovo, 2013., str. 27.

107 Koliko su kanonici nazočni bili u gradu Đakovu, pokazuje donekle i knjiga Zvonko BENAŠIĆ, *Đakovački portreti, 155 životopisa,* Đakovo, 2011. Tu su imena ljudi, koja su, prema mišljenju autora, ostavili traga u nekom od područja Života Đakova. Od njih 155 navedenih petnaestorica su bili ili jesu đakovački kanonici.

108 Svećenici, neki od njih upravo kao kanonici Anđelko Voršak, Ivan Rogić, Petar Pejakić, Matija Fišer, bili su u odboru pjevačkog društva „Sklad“ u Đakovu kao predsjednici, potpredsjednici, tajnici itd. Usp. Mato HORVAT, *Spomenica hrvatskog pjevačkog društva „Sklad“ – „Preradović“ u Đakovu 1863-1939,* Đakovo, 1939., passim. Prije točno 150 godina, god. 1863. u Đakovu je osnovana prva banka, a Đakovačka štedionica 1871., kojom je upravljalo ravnateljstvo u kojem su bili predstavnici đakovačkoga stolnog kaptola, te imućni i ugledni građani. Stolni kaptol sudjelovao je i u osnutku dobrovoljnog vatrogasnog društva u Đakovu g. 1872., itd.

109 Vidi još Luka MARIJANOVIĆ, *Msgr. Ćiril Kos,* u: Zbornik Muzeja Đakovštine 6 (2003.), str. 233-240.

110 Nekim se kanonicima grad Đakovo odužio tako što neke njegove ulice nose njihova imena, ne računajući tu biskupe i druge svećenike ili redovnike: Cepelićev prolaz, ul. Franje Račkog, ul. Nikole i Jurja Tordinca, ul. Ćirila Kosa. Usp. Borislav BIJELIĆ, *Đakovačke ulice,* Đakovo, 1998.

prvostolnim ili metropolitanskim kaptolom. Priključenjem PoŽeške biskupije novoj crkvenoj pokrajini, i sa donjim Srijemom, zaokruŽeno je konačno u jednu pastoralnu cjelinu uglavnom područje između Save, Drave, Dunava i Ilove.

Kao što je s nutarnje strane katedrale, iznad glavnog ulaza, biskup Strossmayer jasno bio označio s kojom svrhom gradi svoju katedralu, „Slavi BoŽjoj, jedinstvu crkava, slogi i ljubavi naroda svoga“, vjerujem da nećemo dugo čekati da u njezinom predvorju uz ostala dva natpisa koji nas već sjećaju na poŽar od 23. lipnja 1933. i njezinu građevinsko-umjetničku obnovu do 31. kolovoza 1935., obnovu u kojoj je po naravi stvari sudjelovao i stolni kaptol, te na obnovu u vremenu od 1963.-1966. nakon ratnih oštećenja i nakon potresa 13. travnja 1964. Misli se ovdje konkretno na posjet pape Ivana Pavla II. Đakovu g. 2003. i na uspostavu Đakovačko-osječke nadbiskupije i metropolije g. 2008., kao dva neponovljiva događaja.

Sadašnji metropolitanski kaptol u Đakovu, kao što se tijekom povijesti pokazao vrijednim poštovanja i ugleda, i nadasve opravdao svoje postojanje, opravdat će i dalje svoj poziv i poslanje napose u đakovačkoj prvostolnici, velikom svetištu biskupa J. J. Strossmayera, koje je on namijenio „Slavi BoŽjoj, jedinstvu Crkava, slogi i ljubavi naroda svoga“.

SUMMARY

Luka Marijanović

CATHEDRAL CHAPTER OF ĐAKOVO AND OSIJEK ARCHDIOCESE (THE PRESENT THROUGH THE PRISM OF THE PAST)

On the occasion of elevation of Đakovo and Osijek Archdiocese and reestablishment of the Diocese of Srijem, and the establishment of the ecclesiastical province of Đakovo and Osijek, the author reports in the paper on the Cathedral Chapter of Đakovo that became Cathedral Chapter of Đakovo and Osijek Archdiocese. The first Cathedral Chapter of Bosnia existed while Bishops still resided in Bosnia, around 1240. Once Bishops moved to Đakovo, the Cathedral Chapter of Bosnia found refugee here, and it became the Cathedral Chapter of Bosnia or Đakovo. Sometime after the battle of Mohacs (1526), the Cathedral Chapter ceased its activities. After the Ottoman rule in Slavonia had ended, the Bishops resided in Đakovo again, but they had not succeeded to establish the Cathedral Chapter. It was only after the Diocese of Bosnia or Đakovo and the Diocese of Srijem had united, that the Chapter, which today includes ten localities, was established in 1773. In the moment when they had united, the Diocese of Srijem did not have its Chapter. Based on the literature that was available, the author provides a short history of the Chapter of Bosnia, he further reports on the existence of an adjacent Collegiate Chapter of St. Peter in Kaptol, which was reestablished in PoŽega in 1999 under the historical name of the Cathedral Chapter, after the Diocese of PoŽega had been established. It reports on the Cathedral Chapter in general, which performed, among other duties, also the judiciary duties in the area. In 1498, the Cathedral Chapter of Bosnia acquired the right "loci credibilis", and the same right was renewed in the 19th century. The Chapter in Đakovo is responsible for the local church and the Cathedral, as well as for the town of Đakovo itself.

Josip Lovretić i Milko Cepelić - sličnosti i razlike njihova doprinosa hrvatskoj etnologiji

UDK 39(497.5):929 Lovretić, J.
39(497.5):929 Cepelić, M.

Manda Svirac, etnologinja
Sveučilišna profesorica u mirovini, Zagreb

Josip Lovretić i Milko Cepelić bili su svećenici, ali su ostavili značajnu pisanu građu o predajnoj kulturi Đakovštine i istočnih krajeva Slavonije i zapadnog Srijema koja je djelomice još u rukopisu te se ovdje prvi puta detaljnije analizira. I sami su objavljivali opisujući važne detalje, predmete i pojave iz narodnog života. Milko Cepelić i Josip Lovretić pratili su izmjene pojava kroz vrijeme i to bilježili za XIX. i početak XX. st. Na taj način su otkrivali detalje povijesti za više tema i mjesta u slavonskom području pa i šire. Obojica su bili povezani s narodom rođenjem i po službi; jedan i drugi su bili na službama u raznim župama Đakovačke i srijemske biskupije. Da im je služba u Đakovu kao bliskim Strossmayerovim suradnicima u tomu pridonijela, bez sumnje možemo u to povjerovati, ako znamo da je i sam Strossmayer za narod puno učinio. U radu se uspoređuju određeni opisi pojava sličnog sadržaja kao što je tekstilno rukotvorstvo i odijevanje kojima su posvetili dobar dio života i na taj način obogatili hrvatsku etnografiju kojima se u svojim proučavanjima uvijek služe hrvatski etnolozi.

Ključne riječi: Cepelić, Lovretić, narodni život, tekstilno rukotvorstvo, Đakovština, Slavonija, Srijem

Uvod

Zapisivanje i proučavanje narodnoga života i, kako se često govorilo, običaja misleći pod tim na kulturu jednog naroda, nametnuli su vrijeme,

društvene, gospodarske i političke prilike XIX. stoljeća. U Europi se uvodi industrijalizacija što za posljedicu ima utjecaj primjerice na sastavnicu materijalnog aspekta kulture u odijevanju kada se uvodi kupljena tkanina. U društvenom je aspektu zabilježen raspad obiteljskih proširenih zajednica ili zadruga. Kada je 1883. godine Emile de Laveley, profesor nacionalne ekonomije iz Belgije bio u Đakovu, biskup Strossmayer ga je vodio u Vuku i u Široko Polje kako bi upoznao način života u jednoj zadruzi, zapitao je: „A tko hrani i odijeva one stare i nemoćne? – brine se cijela zadruga... O sretnih li vas, kada imadete takvu patrijarhalnu instituciju. Ah, kako bi sretna bila moja Belgija, kada bi se to sada u XIX. st. moglo u njoj uvesti, nestalo bi odmah socijalnog pitanja.“[1]

Svoje izlaganje na Skupu u Đakovu[2] započela sam riječima kako sam o Milku Cepeliću do tada samo slušala i nisam ga proučavala, a Josip Lovretić mi je bio bliži jer sam o njemu pisala.[3] Međutim, ni njega nije lako predstaviti jer je njegovo djelo obimno, kako objavljeno, tako i u rukopisu.

Izvore podataka o Cepeliću tražila sam u njegovoj Zbirci u Etnografskom muzeju u Zagrebu i čitala njegove rukopise Popis ili katalog predmeta, u Dijecezanskom muzeju i Muzeju Đakovštine u Đakovu te koristila literaturu.

MILKO CEPELIĆ rodio se 1853. god. u Vuki, selu na pola puta između Osijeka i Đakova i često je spominjao da je odrastao sa seoskom djecom. „Uz tu djecu naučio sam ja sve narodne djetinjske, momačke i muževne sigre i zabave, naučio sve narodne pučke poslove, koje danas u same tančine, bolje nego koji seljak, poznajem; naučio divni hrvatski jezik..., proučio svu prirodu...“[4] Za svećenika je bio zaređen 1877. god. te samo nakon pet mjeseci provedenih na službi u Osijeku, vraćen je u Đakovo u službu biskupa i dvora, postaje đakovačkim župnikom i kanonikom gdje ostaje do smrti 1920. godine.[5] Cepelić zna da je njegova primarna zadaća biti svećenik. No, svojim etnografskim radom želi potaknuti obnovu zaboravljenih rukotvorina za koje drži da su važne kao dio identiteta, te pokrenuti znatiželju kroz pedagošku struku: „Reći će mi, možda, tko: a zašto ti svećenik apeliraš na učiteljstvo a ne na svećnstvo naše? Ali... obuka

1 Milko CEPELIĆ, Spasavajmo narodno naše tkivo i vezivo, Kalendar „Jeka od Osijeka”, Osijek, 1918., 83.

2 Znanstveni skup Đakovo 750 godina, 15.-18. XI. Đakovo, 1989.

3 Manda SVIRAC, Novija istraživanja o Josipu Lovreticu kao etnografu, Etnološka tribina 6-7, Zagreb, 1984., 127-135.

4 M. CEPELIĆ, Popis ili Katalog predmeta., Etnografski muzej, Zagreb, 1916., 1. (Budući da rukopis nema označenih stranica, dodala sam ih radi lakšeg snalaženja).

5 Značajna godina jer sa scene odlaze Cepelić (umire) i Lovretić koji se povlači iz službe i odlazi u samostan Dolorosa u Čardak u Bosni (vidjeti dalje).

u tim predmetima“, riječ je, naime, o tkanju i vezu, „pada isključivo na njihovo zvanje“.[6]

Cepelić se zalaže za održavanje domaćih vrijednosti, ne toliko putem pisane riječi, koliko putem usmenog prenošenja i odgoja. Predlaže učenje narodnoga veza, jer veli: „U našim krajevima Njemice štrikaju i heklaju, a Madžarice šlingaju“.[7] A kao hrvatsko u Đakovštini izdvaja „naša veziva i rasplite (spljet i isicavac) koji su još u dobroj mjeri sačuvani“. Radi toga predlaže osnivanje djevojačkih škola u gradovima: u Đakovu, Vinkovcima, Brodu, Valpovu ili Našicama, Požegi s Pakracem, Cernikom, Gradiškom.

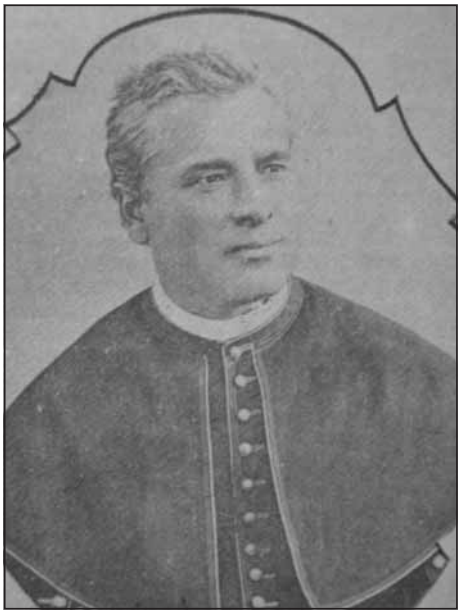

Milko Cepelić

Kako je bio rodom iz Vuke, na srcu mu je ipak bila zavičajna baština koju je htio istražiti.

„Otišao sam u Plehan (poviš Dervente u Bosni) najviše poradi toga, da se uvjerim, da li imade tamo tragova u vezivu sa mojim Vučanima, Širokopoljcima, Beketinčanima, a donjekle Gorjanima itd., koji su se odande godine 1754. u

6 M. CEPELIĆ, Spasavajmo narodno naše tkivo i vezivo…, str. 100.
7 M. CEPELIĆ, isto, 87.

Đakovštinu doselili, pak sam našao ne samo tragove za ovo preseljenje, nego evo u ovome otarku.[8] Također i tragove preseljenja tih bosanskih 'Dripa' iz Dalmacije od Imotskoga na Plehanske visove".[9] Današnja etnološka struka pozdravlja ovaj detalj i traganje za podrijetlom, ali je to premalo podataka za ovakav njegov zaključak. Za usporedbu valja se potruditi te naći više sličnosti iz prostora u određenom vremenskom periodu kako bi bilo vjerodostojnije.

Cepelićevi radovi opisuju pojave. On ih sistematizira i stavlja u skupine određenim redom, a glavna mu je podjela prema namjeni. Izdvajamo predmete o otarcima (ručnicima) i maramama (rupcima) koje je svrstao prema tehnikama ukrašavanja.

Otarci (ručnici)

Otarci s utkivanim (ulaganim, ubjeranim) krajevima, tj. ukrasom izvedenim na tkalačkom stanu

Cepelić ih je opisao 48, a potječu iz ovih mjesta (složeni prema njegovu redosljedu): Đakovo (br 1 je tkala njegova majka Marija 1840.), Vuka, Budrovci, Plehan (Bosna), Gorjani, Selci, Viškovci (br. 48 rađen u Semeljcima), Široko Polje, Piškorevci, Janjevo (Kosovo polje), Togan (u Župi Nemet, jugositočno od Pečuha), Tolisa, Donja Mahala, okolica Tramošnice (Bosna), Sirač kraj Pakraca.

Otarci s pisanim ili podpisivanim krajevima - značilo bi nanošenje motiva ukrasa različitim bodom po nacrtu ili brojem niti platna podloge. On to ovako tumači: „Otarci pisani ili izpisani (pisanci) zovu se tako što im je vezivo tanko i fino, kao da je perom pisano. Uvele vezilje da si pojedine pravce sa olovkom pišu, tj. prije vezenja crtaju, i odatle naziv 'pisano' vezivo."[10] Njih je u opisu 22 primjerka, a počinje tkanim i vezenim svilom kod Imotskoga u Dalmaciji. Slijede mjesta: Plehan (Bosna), Soljani kod Županje (dobio na dar), otok Šipanj kod Dubrovnika, Vuka, okolica Travnika (Bosna), Gorjani (za br. 9 kaže da su ga vezle sestre Kata i Anka Damjanović iz Strizivojne „koje su tada i Lovretiću vezle. Ovo je najljepši otarak moje zbirke")[11], Široko Polje, Potnjani, Retkovci,

8 Usp. M. CEPELIĆ, Popis ili Katalog predmetâ 1916., 28.

9 M. CEPELIĆ, isto, 28. O preseljenju piše Cepelić: „Moglo bi biti u XVI. st., kada je to + fra Martin Nedić, izvrsni poznavalac bosanske prošlosti, na dvoru biskupa Strossmayera toliko puta pripoviedao. Dripama ih zovu još danas u Bosni, a Dripama ih zovu i ovdje u Đakovštini (došli su od mora=da Ripa, odakle 'Dripa')." Riječ je svakako talijanska od ripa =obala, kraj pored obale, predjel.

10 M. CEPELIĆ, isto, 18.

11 M. CEPELIĆ, isto, 30.

Punitovci, Novak-Bapska, Selci, okolica Kreševa (Bosna), Konavle, iz Hercegovine (kupljen u Dubrovniku).

Za eblemsku tehniku platna[12] tvrdi da je mlađa suvrstica od ulagane.[13] Kad opisuje ove tehnike, dodaje također nazive dijelova tkalačkog stana. Kod zapisivanja bilježio je naziv, materijal i ukras, a za ukrase još: naziv, materijal, mjesto ukrasa, tehniku i boju. Uvijek je zapisao mjesto podrijetla, godinu i autoricu izradbe. U slučaju da je predmet dobio na dar, naznačio je gdje i kada je to bilo. Njegova zbirka nudi primjerke kojih se već i u Cepelićevo doba rijetko moglo naći, te ih je i sam davao na rekonstrukciju.[14]

Jedna od Cepelićevih karakteristika kao čovjeka i kao stručnjaka jest njegovo poštenje. On, naime, ne ulazi u ono u što nije siguran. Kada je 1891. god. bio pozvan u Zagreb na Gospodarsko-šumarsku jubilarnu izložbu na kojoj je bio izložen tekstil iz čitave zemlje, bio je zamoljen napisati pregled radova – vezova Hrvatske i Slavonije. Idući redom po Županijama (tada ih je bilo osam), kada je došao do Varaždinske, napisao je: „Radnjâ na izložbi nisam vidio. A budući da još u Zagorju nisam nikada bio, to mislim, da će najbolje biti ako o radnjama te Županije i ne govorim“[15].

Opis otarka: Starinski otarak s pisanim krajevima opisuje ovako: „Satkan od tanko spredene lanene pređe. Otarak je bio dugačak. Vezen je sa crvenom, plavom i žutom svilom. Tehnika – zabodački kraj dvie žice i stezano – negdje kažu ‘sikerički’, drugdje ‘povijanac’ ili ‘povaljivanac’. Mustrica: velike ružice.“[16]

12 U istočnim krajevima Slavonije oko Vinkovaca primjerice zovu je tkanje na ružmarin.

13 Ulaganih bi otaraka prema opisu u Katalogu trebalo biti oko 50, pisanih 22, što s maramama i pavlakama (jastučnicama) ukupno iznosi 87 predmeta. U Đakovu je na izložbi 1979. god. od toga bio 21 predmet. Usp. Krešimir PAVIĆ - Ivica ŠESTAN, Život i rad Milka Cepelića, Đakovo, 1979. (Katalog izložbe).

14 Pisane otarke Cepelić drži za najstarije i naziva ih “reliquiae”. Deset otaraka s pisanim krajevima dao je izraditi prema izvornima, jer su starinski većinom bili poderani, a odnose se na sela: Gorjani, Široko Polje, Potnjani, Retkovci, Punitovci, Novak-Bapska, Selci.

15 M. CEPELIĆ, Obrt i industrija, Gospodarsko-šumarska jubilarna izložba u Zagrebu god. 1891. (prir. Janko Ibler), Zagreb, 1892., 192.

16 „Ovaj sam otarak našao 8. IX. 1911. u sakristiji franjevačkog samostana u Plehanu u Bosni... Nalazi se kod nas još i otaraka ‘pribacuša’, s kojima su u Đakovštini starije žene sve do pedestih (1850.) godina pokrivale glavu; od onda ju pokrivaju sa tamno plavim maramama, koje su sa bijelim ovećim piknjama izšarane. U bivšem Krajiškom području, i to oko Vinkovaca, Županje i Babine Grede pokrivaju žene i danas još svoje glave sa bijelim otarcima, većinom u tehnici eblemskoj otkanima, i to kada koga kaju (žale za pokojnikom), na veliki petak i za ljetne vrućine u polju.“ (M. CEPELIĆ, Popis ili katalog, 6).

Marame (rupci)

U rukopisu ima osam (8) opisa različitih vrsta marama:

- *Vezena marama – ogrtača – na glavu*. „Kao djevojka vezla ju je majka slavnog pjesnika fra Grge Martića, Jela Kukuljevićeva, rođena u selu Mehmedovići kraj Imotskog i to svakako prije godine 1810.“[17]

- *Vezena marama (ogrtača – jašmak)* iz okolice Nina (sjev. Dalmacija) tkana je od debele lanene pređe, tehnika veza je krstačka.

- *Vezena marama* iz Nina (ima ih dvije) tkana od lana i vezena tehnikom podvlakce i dr.

- *Marama utkivana (ubjerana)* tkana od „finijega lana“, tkala ju je Oliva Gregorac u Krapju, majka svećenika Ivana.

- *Šareno utkivana – ubjerana marama.* I ova je iz hrvatske Posavine iz sela Bregi ispod Čazme.

- Bijela *rasplitana marama* je raspljetana 1894. u Strizivojni po Kati Gašpić-Damjanović.

Opis: „Otkana je od pamuka, a sastavljena uskim rasplitom (mišji zubići zvanim) od dvije pole. Postranični rubovi ukrašeni su mjesto šarenoga tkiva ili veziva, sa lijepim razmjerno uskim rasplitom u sredini kojega nahodi se u kutnom završnom dijelu glavni rasplit, predočujući po svoj prilici njekakvi grb. Rasplitane stranice potkićene su prostom školskom čipkom. Marama je u cijelosti lijepa i nahodi jih se u našoj bivšoj Krajini sva sila sa raznolikim rasplitom, pače sa prelijepim katorima i ukusnim sitnijim obametom (šlinganjem). Sve su te naše marame bijele, koje na Žalost u najnovije ratno ovo doba udate Žene daju crno bojadisati. Bijele takve marame nose redovito samo djevojke i mlade snaše, i to djevojke na glavi, kada rade po livadi ili u polju, inače na vratu, a udate Žene vazda na glavi. Starije Ženske nose bijele eblemski tkane marame ili otarke na glavi“.[18]

O *običajima i vjerovanjima* pisao je na temelju proizvodnje lana i konoplje. Riječ je o predviđanju njihova uroda pomoću veličine slame i ledenica na krovu. Na Badnju večer Žene izvlače slamu ispod stolnjaka i „ po izvučenim slamkama gataju o visini lana iduće godine“.[19] Ledenice na krovu bi se između BoŽića i Sv. Tri Kralja po kućnim strehama zacaklile i ako su duge, bit će i lan dobar. „U kraju

17 M. CEPELIĆ, Popis ili Katalog predmeta, 34.
18 M. CEPELIĆ, Popis ili Katalog predmeta, 37.
19 Usp. Milovan GAVAZZI, Godina dana hrvatskih narodnih običaja, II. novo priredeno izdanje, Zagreb, 1988., 147-148.

oko Vrbanje, Drenovaca i Podgajaca (Kotar Županjski) ne znaju za konoplju, nego samo za lan. Sijaču u torbu metnu med sjeme skuhano jaje da im, tobože, lan dobro urodi, a vlakno da bude bijelo... i komad skuhanoga suhoga mesa da onaj koji ga sije bude ljut i oštar, kao što je suho meso oštro, jer da će onda lan bolje odoljeti zimi i biti jak, ter nabujati pod stupom, kao što nabuja suho meso, kada se kuha. Šokice u Baču stavljaju sijaču u torbu med sjeme konoplje skuhanu kobasicu, da im se kudilja ne kida, nego savija kao kobasica."[20]

JOSIP LOVRETIĆ je opisao Život i običaje u Otoku kod Vinkovaca (Otok 1865. – Čardak 1948.). Kao osmo dijete učitelja, rodio se u Komletincima, a odrastao u Privlaci i Otoku. Nezanemarivo je dodati da mu je majka bila iz Komletinaca što će utjecati na njegovo opisivanje Otoka i drugih okolnih mjesta (otac mu je bio rodom iz Nijemaca). Za svećenika ga je 1887. zaredio biskup Josip Juraj Strossmayer. Na službi je bio u Županji, Sremskoj Mitrovici i Vrpolju. Od 1890. do 1902. u Đakovu je prebendar i ravnatelj biskupijske tiskare, te često prati biskupa Strossmayera na putovanjima radi podjele sakramenta sv. Potvrde. Od 1902. do 1920. bio je župnik u Gradištu kada odlazi u mirovinu u samostan Dolorosa u Čardak kod Gradačca u Bosni i prestaje s pisanjem. Dotaknuo se svega iz života ljudi i „zadužio našu etnologiju svojim djelom, do danas jedinstvenom, bez sumnje najboljom, najsadržajnijom, u njegovu narodnom slavonskom govoru pisanom hrvatskom etnografskom monografijom, uzorom za Osnovu Antuna Radića. Ljepši, korisniji i trajniji spomenik jednom slavonskom selu jedva bi se moglo zamisliti", rekao je Milovan Gavazzi, doajen hrvatske etnologije.[21] Radić je priznao da mu je Lovretić svojim radom pomogao time što se rukopis o Otoku nalazio u Akademiji prije sastavljanja Osnove[22]. Međutim, možemo se zapitati kako je Lovretić znao što je važno zabilježiti za pojedine teme, je li imao kakav uzorak ili pomagalo - mi danas to nazivamo upitnicom u kojoj stručnjaci zadaju pitanja za sustavno prikupljanje podataka. Poslužila mu je ipak jedna, kako on to kaže, „knjiga akademičara Milčetića", koju mu je u Đakovu predao Smičiklas 1896. godine: „Dođoše tako s početka godine biskupu u pohode Smičiklas, Vrbanić, Brestijenski, dr. F. Marković i slikar Mašić... Ponudiše mi da radim, a ja odmah prihvatim, jer je meni bilo isto ili govoriti o narodu ili pisati. Te godine napišem ja veći dio svoga rukopisa za Zbornik i

20 M. CEPELIĆ, Popis ili Katalog predmeta, 12.

21 Martin GRGUROVAC ŠIMIN, Život i djelo Josipa Lovretića (Prilog za monografsku studiju), Privlaka, 1983., bez p.

22 Antun RADIĆ, Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom Životu, (Sabrana djela I) Zagreb, 1897.

pošaljem Akademiji da se štampa godine 1897.“[23] On je imao svoju viziju Života i ljudi. Radić svjedoči da je građu objavljenu u Zborniku II u kojemu i Radić objavljuje Osnovu, „napisao g. Josip Lovretić“[24] i nastavlja: „Smrt nije pisana po Osnovi, već je velikim dijelom ovako složena iz bilježaka gospodina pisca, po čitavom ‘Otoku’".[25] Ovo bez sumnje nije znao ni Marijan Markovac kad u svojoj knjizi Selo i seljaci u slavonskoj Posavini opisujući Život u Donjim Andrijevcima piše: „Još u vrijeme školovanja“ (oko Prvog svjetskog rata, dodala M. S.) „došla mi je u ruke druga knjiga Zbornika za Život i proučavanje južnih Slavena, gdje je prema Osnovi A. Radića opisao Otok Župnik Josip Lovretić.[26] Lovretićevo djelo je služilo kao primjer drugim zapisivačima. Don Frane Ivanišević, autor monografije o Poljicima, 1902. godine naručuje Zbornike koje nema kako bi uskladio tekst prema drugim monografijama, posebice prema Lovretićevom Otoku. Monografija obuhvaća 650 stranica (bez Dodatka) za 16 sela Poljica pa se može zvati regionalnom monografijom za razliku od Otoka kao mjesne monografije na oko 700 stranica.[27] Lovretić je ukazivao na neka sela u okolici Otoka osobito iz područja narodne nošnje kako bi izdvojio osobine Otoka. On bilježi i opisuje narodni Život, ali i sam piše *pjesme i kraće priče* za narod. Objašnjava nam da su: „Crtice samo tumač onoga, što sam u Zborniku napisao, a ja nisam nikad htio biti ni crtičar ni novelista. Moje su crtice samo Živa riječ za ono, što opisujem u Zborniku mrtvim slovom“.[28] Želio je da o bogatstvu Života i sami seljaci mogu čitati. Budući da je građa u Zbornicima bila dostupna samo nekoj „gospodi“, on je preoblikuje i približava narodu s ciljem da spasi blago koje je počelo propadati te da ih pouči: „Ipak sam ja sada na Župi radio o folklori, ali samo toliko koliko mi je trebalo da narod poučim“.[29]

Milko Cepelić, iako nešto stariji po godinama i pisanju od Lovretića, priznaje da je Lovretićeva: „Radnja velika, nešta izvanredno“.[30] A da ju je poznavao, doznajemo i iz ovih napisa: „Baratanje sa lanom i sa kudiljom kod nas

---

23 M. SVIRAC, n. dj., 129.

24 A. RADIĆ, Zbornik za narodni Život i običaje Južnih Slavena, II, 1897, 512.

25 Isto, III, 1898, bilj. 1.

26 Marijan, MARKOVAC, Selo i seljaci u slavonskoj Posavini, Zagreb, 1940.,5.

27 Kako sam bila uključena u rad na pripravi za ponovno objavljivanje Otoka gdje će u jednoj knjizi biti sabrano sve iz više Zbornika, kao što je Lovretić bio i zamislio te uvijek govorio o svojoj „knjizi“, ovdje to mogu potvrditi. Pripravljajući ovaj referat, objava se očekivala 1990., što se i dogodilo te se ovdje služim tim izdanjem.

28 Usp. M. SVIRAC, n. dj., str. 127 (Pismo Stjepanu Bäuerleinu od 2. III. 1948., u: Josip LOVRETIĆ, Pisma i autobiografija, 1940., 1945., 1946., 1948., Zbirka, Dijecezanski arhiv, Đakovo).

29 Isto, Usp. M. SVIRAC, n. dj., str. 133 (Pismo Martinu Budišiću od 1. X. 1940., u: Josip LOVRETIĆ, Pisma i autobiografija, 1940., 1945., 1946., 1948., Zbirka, Dijecezanski arhiv, Đakovo).

30 M. CEPELIĆ, Spasavajmo narodno naše tkivo i vezivo, 90.

u Đakovštini posve je onako kako je to opisao Josip Lovretić. Samo što su kod nas oko Vuke nješto drugačiji nazivi".[31]

Iz opisa: „Kad lan dozrije, a to je, kad glavice oŽute ko slama, počupa se, poveže u vranice ili močila (snopiće). Kod kuće ga ogrecaju (ogrebenaju) na zuber, da se glavičice poskidaju... Poveže se u močila i ukiseli u vodu. Ako je vrime toplo, kiseo je lan četvrti, peti dan... Kad lan ili kudilja ukisne, vade ji iz vode, prostru ga po guvnu ili na livadi. Kad se posuši u ručica, skupi se u vranice ili močila razloži na suncu, da se kudilja dobro ugrije. (Konoplja se sije o Đurđevu i o Duovima i zove se konoplja đurđevača ili duovnjača".[32] Lovretić nastavlja dalje opisivanje po poglavljima - Lan i konoplja od stupe do snovače, Od snovače do brda, Tkanje.

Josip Lovretić

Cepelić se ipak u nečem i ne slaže s Lovretićem koji je, kako doznajemo, s obzirom na otarke (ručnike) za neka sela Krajine (misli se na Vojnu Krajinu) rekao da ne nose na sebi pravi (podcrtano u rukopisu) tip dekoracije, nego su motivi sa veziva Ženskih košulja, što „ne bi smjelo biti, jer je naš hrvatski i po

31 M. CEPELIĆ, Popis ili Katalog predmeta, 11-12.
32 J. LOVRETIĆ, Otok, Vinkovci, 1990., 209-221.

Hrvatskoj, i po Slavoniji, i po Bačkoj i po Baranji, pak po Bosni i Dalmaciji, tako tankoćutan, da na svakom beznom[33] predmetu svoga kućanstva imade posebne samonikle, a ipak tradicionalne motive, pak čemu prenašati motive sa jednoga posve suprotnoga predmeta na drugi, kojemu ne odgovara".[34] Nije zadovoljan ni kako je Lovretić primjenu vezova dao izraditi na jastucima ili drugim predmetima za urešenje svoje sobe: „Oni su tek nalični narodnim motivima, ali nisu stereotipni za vunene radnje, što i sam priznaje da ih je dosta izmišljao".[35]

Liturgijsko odijelo

Lovretić je boraveći na Župi u Gradištu stvorio zbirku liturgijskog odijela i oltranika dajući da se izrade i ukrase domaćim vezom: 70 kazula, 36 košulja, 36 roketa, 60 oltranika, „rojte svaka svoje vrsti". Ovo je 1938. godine. bilo izloŽeno u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu na IzloŽbi narodnih rukotvorina.[36]

Cepelić je obećao da će kao Župnik uvoditi „šareno narodno vezivo na crkvene oltarnjake i otarke, a bijelo (rasplit i split sa zubrancem) na korporale i purifikatorije – kao u katedrali".

Svećenik Lovretić na Župi u Gradištu ima svoje Župničke poslove, ali vodi brigu o baštini. On obnavlja Žensko odijevanje na svoj zapovjednički način Župnika. „Naređuje se posebno odijevanje djevojkama za posebne nedjelje, da bi se što više vratile starinskom odijevanju:

Korizma

1. nedjelja korizme obično prisvečajno odijelo;
2. nedjelje – čiste košulje, bijele šlingane marame i zapregovi;
3. nedjelje – obične vezenke šaroliko izrađene i koŽušci;
4. nedjelja je vesela nedjelja. Sve snaše moraju biti u crvene svile zavoju, crvene svile marame o tri šibe oko vrata i bijeli šlingani zapregovi. Djevojke gologlave, okićene svečano kupovnim cvijećem, oko vrata crvene svile marame, bijeli šlingani zapregovi, a košulje vezene crvenom svilicom (vunicom) u 6 prutova, široki rukavi sa isto takvim vezom;

33 Misli se na platno.

34 Bilo bi puno razumljivije da je Cepelić to i objasnio i da je rekao o čemu se radi i zašto se određeni „tip dekoracije" ne smije preuzimati u rukotvorstvu na druge (ukrasne) predmete.

35 Usp. J. LOVRETIĆ, Zbornik za narodni Život i običaje Južnih Slavena VII, 354; M.CEPELIĆ, Popis ili Katalog predmeta, 18.

36 Kalendar Danica, 1939., foto, 45.

5. nedjelja glušnica. Vezenke tamnoplavom pređicom, crne marame i zapregovi, a glave ispokrivane tamnoplavim delenskim maramama ili crnim, da je što sličnije plavo pokrivenim oltraima.
6. nedjelja cvjetnica. Snaše u običajnim šamijama: crne marame sa tamnocrvenim grančicama. Djevojke gologlave. Odijelo po volji. Crni zapregovi, marame male svilene, mrke. Glave jim moraju i Ženama i djevojkama biti iskićene drijenkom i macom“[37]

Odredio je Lovretić odijevanje za vrijeme došašća, za mlade (prve) nedjelje u mejsecu, za dušni dan. Propisao je obveze tko i kada mora nositi narodno odijelo. Stoga su, uz dijamantnu njegovu obljetnicu svećeništva, napisali kako je nastojao da saŽivi narod s liturgijskim duhom Crkve. Savjetovao je svojim djevojkama, da se i u nošnji osjeti koje je doba crkvene godine. Kako time nije bio zadovoljan, piše tadašnjem svećeniku u Đakovu Stjepanu Bäuerleinu da nije uvađao liturgično odijevanje, „već sam zatekao narodno ruho na umoru... Zato sam ja prosudivši, što one imadu, razriedio u više skupina i rekao da će se ta starinska odiela nositi u adventu i korizmi... I tako se je vratilo narodno odijevanje, a ono što vele, da su se djevojke liturgično odievale, napisao je onaj, koji ni ne zna što je liturgično odijevanje. U ljeto je nedjeljama osim bijele još običajena zelena boja, a seljakinje imadu svakakve svile, ali najmanje zelene.“[38] Iako se Lovretić opravdava i nadopunjuje s namjerom da se, kako kaže, „njima posluŽite iza moje smrti u prijateljskom razgovoru sa braćom svećenicima“[39], nije u tome do kraja uspio. Ipak je složio boje dijelova ruha prema značenju nedjelja što se najbolje vidi u vrijeme korizme s posebnim osvrtom na 5. nedjelju glušnicu kada se u njegovo vrijeme u liturgiji primjerice na tu nedjelju oblačila crna misnica.

Zaključak

U radu su Milko Cepelić i Josip Lovretić pratili izmjene pojava kroz vrijeme i to bilježili. Na taj način su otkrivali detalje povijesti. Branimir Bratanić bi takav pristup ponudio kao „ključni pojam etnologije – kulturu. Tu uz dinamiku kulturnih procesa u vječnoj mijeni Života, bez čega ne možemo ni zamisliti Život

37 J. LOVRETIĆ, Pisma i autobiografija..., (Pismo Martinu Budišiću od 1. X. 1940.)
38 M. SVIRAC, n. dj., str. 131, Pismo Stjepanu Bäuerleinu, od 2. III. 1948., (J. LOVRETIĆ, Pisma i autobiografija).
39 Isto

(podcrtao autor) kulture, jasno dolazi do izražaja ona neophodna statika bez koje nikakva kultura ne može uopće postojati, naprosto ne može biti kultura".[40]

Iako su bili svećenici, uočavali su sastavnice kulture i života te važnost raširenja pojava u prostoru što je od velikog značaja za proučavanje u etnologiji kao povijesne znanosti. Zaključivali su o činjenici međusobnog prožimanja i miješanja pojava ili njihovih dijelova, a time i samih ljudi. Cepelić je, može se reći, više od Lovretića tragao za uzrokom neke nove pojave ili zbog nekog nestajanja provjeravao, pokušavao dokazati i obnoviti. Kada je povlačio usporedbe, kako on kaže, s braćom po Karpatima (sa Slovacima, Moravanima, Huculima, Ukrajincima....), izjavljivao je kako neće graditi na hipotezama. Otkrio nam je kako su Hrvati u tuđini, u provinciji Macerata (kraj Loreta) stopili se s Talijanima. Po potocima Karašici i Vučici i po selima Gatu i Nardu znamo da potječu iz neposredne blizine našega Valpova. O tome je pisao neki profesor iz Macerate biskupu Strossmayeru i pitao ga, da li doista takve rijeke i sela opstoje. U svojim zapažanjima, može se slobodno reći, da je bio objektivan, zagovarao je tradicijske, stereotipne motive i sve je bilježio u izvornom govoru. Možda bi mu se moglo prigovoriti da se zbog stereotipa kao etnograf priklanjao statici. Držim da je to činio iz bojazni da ne dođe do svakojakog miješanja elemenata te da se ne izgubi vlastita prepoznatljivost pojava i skupina.

I Lovretić se, na svoj način, priklanjao svojim stereotipima (iako nije upotrebljavao tu riječ, za razliku od Cepelića), a koji se mogu prepoznati kod obnavljanja ženskog odijevanja na župi u Gradištu. Obojica su bili povezani s narodom. Koliko im je služba u Đakovu kao bliskim Strossmayerovim suradnicima u tomu pridonijela, bez sumnje možemo u to povjerovati, ako znamo da je i sam Strossmayer za narod puno učinio. Sjetimo se samo kako je kod gradnje katedrale u Đakovu izostala ograda koja je dijelila svetište od lađe, a bila praksa toga vremena. „Mi toga nećemo, jer želimo da i prosti puk u svojoj stolnoj crkvi može doći do Onoga, koji je prije mogućnika i kraljeva, na poklonstvo pozvao... Istina je da svećenstvo uzvišeno mjesto u puku zauzima. Ali je i to istina da je svećenstvo skroz i skroz s pukom spojeno i da nikakva na svijetu razloga nema da se od puka luči".[41] Taj odnos svećenika i naroda su nam, svaki na svoj način, pokazali Cepelić i Lovretić.

---

40 Branimir BRATANIĆ, Pogled na 200 godina etnološke znanosti, Izvješća, V i VI, HED, Zagreb, 1976., 30.

41 Ćiril KOS, Katedrala-bazilika u novom ruhu, Đakovački vezovi, Prigodna revija, Đakovo, 1970., 20.

SUMMARY

Manda Svirac

JOSIP LOVRETIĆ AND MILKO CEPELIĆ- THE SIMILARITIES AND DIFFERENCES BETWEEN THEIR CONTRIBUTIONS TO CROATIAN ETHNOLOGY

Josip Lovretić and Milko Cepelić were priests, but they left behind a significant amount of written material on the traditional culture of the Đakovo Region and the eastern parts of Slavonia and western Srijem, which is partially still in the form of a manuscript, and is analysed here for the first time in more detail. They themselves were publishers; they described important details, objects and occurrences from the public life. Milko Cepelić and Josip Lovretić followed the events through time and made notes for the period of the 19th and the beginning of the 20th century. In that way, they discovered details from the history, regarding several themes and places in Slavonia and beyond. They were both connected to the people both by descent and through their service; both of them served in different parishes of Diocese of Đakovo and Srijem. Due to the fact that they were Strossmayer's close assistants, we can believe without a doubt that their service in Đakovo had contributed a lot to that, if we know that Strossmayer himself had done much for the people. This article compares descriptions of occurrences that share similar themes, such as textile handicraft and garments, to which they dedicated a big part of their life, and which are always used by Croatian ethnologists in their research, and in that way they enriched Croatian ethnography.

GRAĐA

Zapisnik sa sjednica Zavičajnog kluba studenata Đakovštine 1970. i 1971. godine

UDK 371.83(497.5)“197“(093)

Borislav Bijelić
Muzej Đakovštine, Đakovo

Knjiga zapisnika sa sjednica Zavičajnog kluba studenata Đakovštine jedan je od rijetkih dokumenata koji nam omogućavaju kakav-takav uvid u rad njegovog članstva u periodu između 1966. i 1971. godine. Sve do potkraj 1970. godine udruga je zaokupljena tipično studentskim problemima, da bi od tada, na krilima hrvatskog nacionalnog pokreta, djelovala kao njegov integralni dio. Gradivo koje ovdje nudimo, iako obimom skromno, zasigurno bi moglo biti od korist nekim budućim istraŽivačima ove, kako za lokalnu, tako i za nacionalnu povijest iznimno značajne teme.

Studenti koji su iz različitih dijelova Hrvatske dolazili na studij u Zagreb oduvijek su pokazivali sklonost ka grupiranju prema regijama i mjestima iz kojih su dolazili. Desetljećima su to bili uglavnom neformalni oblici povezivanja upraŽnjavani po gradskim trgovima, u sobama nekih od zagrebačkih studentskih domova, ili na nekim drugim mjestima, ugostiteljskim objektima ponajviše. Takvi oblici povezivanja bazirali su se na osobnim poznanstvima i prijateljstvima uspostavljenima još u domicilnim sredinama, ali i sličnim senzibilitetima, podjednakim materijalnim uvjetima za studiranje, te uvijek dobro došloj razmjeni informacija o stanju u zavičaju. U vremenima znatno slabije prometne mobilnosti

no što je ona danas, uz tek pokoji osobni fiksni telefon, bez neposredne razmjene informacija i roditeljskih paketa studentske Žvote teško da se je moglo i zamisliti.

Studenti iz Đakovštine u svemu tome, dakako, nisu bili izuzetak. Početkom 60-ih godina redovito su se sastajali na tadašnjem Trgu republike, uz kiosk smješten na ulazu u Prašku ulicu. Nekako u to vrijeme Đakovčani su došli na ideju da svome druŽenju daju i određeni institucionalni oblik. U svrhu realizacije te ideje uspostavljeni su kontakti sa predstavnicima đakovačkih društveno-političkih organizacija koji su studentsku inicijativu u cijelosti podrŽali. Nedugo nakon toga prišlo se osnivanju Klubu studenata općine Đakovo. Pojedinosti oko osnivanja nisu poznate, kao što nije poznato ni to kako je Klub radio do potkraj 1966. godine. Naime, zapisnici sa sjednica iz toga perioda nisu sačuvani, dok su sjećanja aktera na te događaje izrazito površna i kao takva nedovoljno pouzdana. Pojedinci se tek prisjećaju kako je na osnivačkoj skupštini Kluba Grad predstavljao tadašnji tajnik SSRN-a Slavko Veselinović, te da je, prema svemu sudeći, za prvog predsjednika Kluba bio izabran Marijan Aleksić.

Nešto više o radu Zavičajnog kluba studenata Đakovštine znamo za period od kraja 1966. do konca 1971. godine.[1] Aktivnost Kluba sve do potkraj 1970. godine iscrpljivala se, najkraće rečeno, u borbi za poboljšanje materijalnog poloŽaja Zavičajnog kluba, pronalaŽenja klupskih prostorija, organizaciju izleta u bliŽoj okolici Zagreba, te poticanje određenih aktivnosti u samom Đakovu. Pod tim aktivnostima podrazumijevali su se susreti predstavnika Zavičajnog kluba sa maturantima đakovačkih srednjih škola kojima su davane upute vezane za odabir fakulteta, kao i savjeti za što bezbolniju i kvalitetniju socijalizaciju nakon dolaska u Zagreb. U nekoliko navrata Klub je, zajedno sa đakovačkim srednjoškolcima, bio uključen u proslavu Dana Republike a, s vremena na vrijeme, odigrana je i pokoja košarkaška utakmica između zagrebačkih studenata i đakovačkih gimnazijalaca. Od pokretanja „Đakovačkih vezova“ primjetan je i interes Kluba da pripomogne u organizacijskom dijelu te manifestacije. Ideja da

1 Zapravo, sve što u ovom momentu znamo o djelovanju Kluba, znamo iz zapisnika sa sjednica Zavičajnog kluba studenata Đakovštine. Sjećanja pojedinaca, kao što smo već istaknuli, nisu dovoljno pouzdana, dok smo u lokalnom tisku o radu Kluba pronašli samo nekoliko kraćih članaka tiskanih u *Đakovačkom listu* 1968. i 1971. godine.
Kako je Zapisnik sa sjednica, barem za sada, najznačajnije informacijsko vrelo o djelovanju Zavičajnog kluba, na ovom mjestu smatram za potrebno ponuditi osnovne informacije o tome kako se Zapisnik našao u posjedu Muzeja Đakovštine. Naime, jedan od aktivista studentskog pokreta i član Zavičajnog kluba bio je i Krešimir Pavić, kasnije dugogodišnji kustos Muzeja Đakovštine. Poslije sjednice u Karađorđevu, u vrijeme učestalih progona aktivista Hrvatskog proljeća, odnosno Maspoka, kako se hrvatski nacionalni pokret s početka 70-desetih godina u to vrijeme nazivao, pojedinci su nastojali „skloniti“ sve materijale koji bi ih u slučaju krivičnih progona mogli kompromitirati. Upravo iz toga razloga Krešimir Pavić je Zapisnike sa sjednica „spremio“ na djedov tavan u Preradovićevoj ulici 65 u Đakovu. Tek u novije vrijeme, nakon što je umro djed, a iznenadnom smrću fizički nas napustio i Krešo, njegov brat Kruno pronašao ih je na tavanu obiteljske kuće (skrivene u hrpi starih novina) i poklonio Muzeju Đakovštine.

se preko zimskih praznika pokrenu studentske tribine, kako u Đakovu, tako i selima Đakovštine, nikada nije realizirana. I to bi, što se tiče aktivnosti Kluba studenata do potkraj 1970. godine, uglavnom, bilo sve.

Zavičajni klub studenata Đakovštine bio je registriran unutar organizacije Saveza studenata Jugoslavije, a djelovao je na način kako su djelovale i druge slične organizacije onoga doba. Jednom godišnje održavane su izborne skupštine društva na kojima je biran Upravni odbor koji je onda između sebe birao „članove rukovodstva“: predsjednika, tajnika, blagajnika, a u nekim godinama i ideološko-političkog predsjednika, predsjednika komisije za stipendije itd…

Od osnivanja Kluba pa sve do potkraj 1966. godine, čini se, predsjednik mu je bio Marijan Aleksić. Naslijedio ga je Petar Opalić koji će čelno mjesto u Klubu zauzimati do sredine 1970. godine kada je, na vlastiti zahtjev, odstupio. Osim već spomenutih, evo imena i nekih drugih studenata koji su se isticali u radu Kluba između 1966. i 1970. godine. Godine 1966. u Upravnom odboru kluba bili su Marija Ćosić, Pavo Raguž, Pero Opalić, Andrija Pešut, Zvonko Tomaković, Drago Bodakoš i Janko Milković, a u Nadzornom odboru Josip Baličević, Branko Špehar i Stanko Pišl. Godinu dana kasnije, 1967. godine, Upravni odbor činili su Stanko Anđelić, Josip Baličević, Ružica Fabekovac, Vesna Croato, Petar Opalić, Pavo Raguž, Ivica Stričević, Slavko Stilinović, Rudolf Šimić i Željko Špehar, dok su u Nadzornom odboru bili Stanko Pišl, Antun Pešut i Janko Milković. Za 1968. godinu nemamo podataka. Na Izbornoj skupštini održanoj u listopadu 1969. godine u Upravni odbor bili su izabrani Milan Čušić, Božo Duvnjak, Marko Duvnjak, Darko Gabrić, Zvonko Horvatović, Rudika Lacković, Petar Opalić, Dubravka Pavić, Pavo Raguž, Sonja Stanić, Dinko Sinčić, Ivica Stričević, Darko Špehar, Željko Špehar i Ivica Vinković.

Na sjednici Upravnog odbora u svibnju 1970. godine Petar Opalić dao je ostavku na mjesto predsjednika Kluba. Za novog predsjednika izabran je Ivan Brkić, a za njegovog zamjenika Danko Perković. Od toga vremena Zavičajni klub studenata Đakovštine sve izravnije uključuje se u politički život, kako na sveučilištu, tako i izvan njega.

U nastavku ovoga rada donosimo integralnu verziju zapisnika sa sjednica Zavičajnog kluba studenata Đakovštine, i to od sjednice održane 9. studenoga 1970. godine, do zadnje sjednice održane 9. prosinca 1971. godine.[2]

---

2 Različiti zapisničari iskazali su i različit odnos naspram vođenja zapisnika. Neki su to radili izrazito savjesno, pedantno, stilski i gramatički korektno, dok su neki drugi tome poslu pristupili gotovo dijametralno suprotno. Tekstove zapisnika prenijeli smo u izvornom obliku. Intervenirali smo samo na pojedinim mjestima, i to u pravilu tamo gdje su ispušteni pojedini dijelovi rečenica, ili pak u vođenju zapisnika činjene neke druge intervencije u svrhu što racionalnijeg korištenja vremena potrebnog za unos verbalnih iskaza diskutanata. Nažalost, bilo je i dijelova teksta kojega, uz sav trud, nismo uspjeli pročitati. Te dijelove posebno smo označili.

Sastanak upravnog odbora 9. XI 1970.

Brkić: Priprema za godišnju skupštinu.
Uoči izbora za narednu godinu, tj. potpuna promjena u načinu i obliku rada.
Upravni odbor će se sastojati od 11 članova, a predsjednik se bira između njih.

Prijedlog članova upravnog odbora:
1) Brkić Ivica
2) Opalić Petar
3) Lacković Rudika
4) Duvnjak BoŽo
5) Duvnjak Marko
6) Sinčić Dinko
7) Čušić Milan
8) Balabanić Vinko
9) Pološki Vlado
10) Nada Jelić
11) Vujčić Antun
12) Sobočić Slavko (Sole)
13) Cimerman Ivica
14) Drenjančević Dubravko
15) Rančić Antun
16) Kardum Vera
17) Vesna Kroato
18) Vinković BlaŽenka
19) Barišić Zrinka
20) Čušić Jelena
21) Perković Danko
22) Marija Đurđević

Radno predsjedništvo: Brkić Ivica
Duvnjak BoŽo
Opalić Petar
Kroato Vesna
Lacković Rudika

Zapisničar: Danko Perković

Dnevni red:
1) Izvještaj o radu i izbor predsjedništva
2) Cilj i smjernice djelovanja
3) Izbor upravnog odbora
4) Razgovor s predstavnicima općine i gostima
5) Zabavni dio večeri

Zapisnik sa godišnjeg sabora 10. studenog 1970.

Saboru je nazočno 75 članova „ZK“[3]

Sabor je svečano otvorio i osvrnuo se na protekli period, predsjednik „ZK“ Ivica Brkić. Predložio je dnevni red i članove predsjedništva. Prijedlog je usvojen.

Brkić se osvrnuo na protekli rad, nedostatke u radu, iznio prijedloge za novi program rada itd. Iako se u proteklom periodu radilo, rekao je Brkić, rad je još uvijek ne efikasan, nepotpun i nedovoljan. Uz ispunjenje određenih pretpostavki, sadržaj rada bi mogao biti daleko potpuniji. Taj nedovoljan sadržaj i obim rada može se donekle opravdati, ako se uzmu u obzir neke objektivne i subjektivne okolnosti u kojima se nalazi Klub. Kao vrlo važan čimbenik Brkić je naveo; nedostatak dvorane, premda ona postoji. No ona nije vlasništvo Kluba, ZK je ne može efikasno koristiti, jer su prostorije vrlo skučene, uvijek su zauzete od strane gostiju iz požeške općine, dan našeg korištenja prostorija pada u četvrtak i to je jedini dan. Sve su to razlozi da članovi našeg ZK ne dolaze i ne koriste se tim prostorijama.

Kao najvažniji čimbenik koji je uvjetovao nezainteresiranost članova za ZK jeste nedostatak materijalnih sredstava i neadekvatan i nedozvoljiv odnos dosadašnje političke garniture u Općini prema ZK studenata.

Brkić je iznio i niz konkretnih prijedloga na budući program rada. Prije svega, rekao je on treba povećati suradnju općinskog rukovodstva sa ZK i zajedno raditi na rješavanju problematike koja je zajednička i općini i Klubu. Da bi se to moglo ostvariti potrebno je povećati sredstva Kluba i zajedno sa općinskim

3 Zavičajni klub

rukovodstvom pronaći povoljne prostorije za Klub. Na taj bi se način povećala zainteresiranost članova koji bi osjetili potrebu da se aktivnije uključe i u rješavanju cjelokupne problematike na području Đakovštine. Predložio je da općinska Skupština omogući bespovratne kredite onim kadrovima koji su tom području i privredi najpotrebniji, zatim konstituiranje i otvaranje tribina i kviza, suradnja sa Sveučilištem, korištenje orgulja u katedrali, kojima se Đakovo i Hrvatska mogu ponositi, a nimalo se ili nedovoljno koriste. Predložio je organiziranje izleta i suradnju sa drugim ZK itd.

Blagajnički izvještaj podnio je blagajnik Duvnjak Marko. On se osvrnuo na financijsku problematiku, raspored novčanih sredstava i mogućnost da Općina poveća sredstva Kluba.

Biljan Nikola, predsjednik SSRNH[4] za Općinu Đakovo. On je pozdravio sabor i također se osvrnuo na protekli rad, kojeg je okarakterizirao kao nedovoljan. On se također u načelu založio za povećanjem suradnje sa ZK. Odmah je prešao na najaktivnije probleme Đakovštine. Naročit problem su loše ceste koje onemogućavaju društveno-političko djelovanje općinskih organa na cijelom području Đakovštine jer kako on kaže „teško je doći do svih sela automobilom zbog slabe prohodnosti cesta“.

Govori također i o kadrovskoj problematici, problemu odlaska radnih ljudi na rad u inozemstvo itd. Postoji, rekao je Biljan, dokument o analizi kadrova za općinu Đakovo. Predlaže da se taj dokument pošalje i ZK da ga prostudira i pokuša naći rješenje i dati prijedloge. Iznio je također i plansku politiku općine koja se odnosi na izgradnju nekoliko industrijskih objekata, i u vezi s tim i kadrovsku problematiku. Industrijski objekti koji bi se trebali izgraditi u intervalu oko 5 godina su: izgradnja farme nesilica u suradnji sa „Agrokombinatom Zagreb“, izgradnja klaonice pilića kapaciteta 50 miliona godišnje, izgradnja pilane, novog silosa za stočnu hranu i poljoprivredne proizvode i prerađevine. To bi se radilo u sklopu PIK-a Đakovo. Na taj način, po mišljenju Biljana, bar bi se donekle riješio problem odlaska radne snage sa područja općine Đakovo.

Dinko Sinčić se interesira za mogućnost dodjeljivanja bespovratnih kredita koji bi po njegovu mišljenju utjecali na rješavanje kadrovske problematike i spriječili odlazak intelektualaca iz općine Đakovo.

4 Savez socijalističkog radnog naroda Hrvatske

Valjetić Tuno, sekretar Općinske konferencije SO[5] pozdravio je sabor. On govori uglavnom o mogućnostima (trenutnim) financiranja Kluba, načinu na koji Klub dobiva sredstva i čimbenicima koji su uvjetovali da republički fond za kreditiranje studenata u Zagrebu nije učestvovao i nije osigurao kreditiranje studenata sa područja Đakovštine. Privredne organizacije sa područja općine su trebale osigurati neka sredstva i udružiti sredstva sa fondom i na taj način omogućiti kreditiranje. Ta bi sredstva iznosila oko 80 miliona. No sredstva ove godine nisu udružena, pa je fond tražio bar garanciju Općinske skupštine da će se ta sredstva naknadno udružiti. OS[6] tu garanciju do sada nije dala i vjerojatno do ove godine fond neće kreditirati studente na području općine. OS[7] će međutim predložiti fondu da omogući kreditiranje onih studenata koji su općini najpotrebniji tako da će od 50-60 molbi biti možda riješeno svega 7.

Sredstva je Klub dobivao na taj način da je omladinski komitet u ime ZK[8] predlagao i davao plan i program rada kluba pri raspodjeli općinskog budžeta, tako da smo mi preko OK[9] dobivali sredstva.

Branko Špehar, sekretar OK SKH[10]

Pozdravio je sabor i iznio svoj pogled na rad kluba čiji je bio osnivač. Osvrnuo se na gotovo svu problematiku koja trenutno tišti Đakovštinu. To se odnosi na aktualnu političku situaciju općine, ekonomsku i kadrovsku problematiku, suradnju i financiranje ZK[11] itd.

Što se tiče ZK[12], potrebno je da općinska skupština poveća suradnju i da svi studenti učestvuju u rješavanju općinske problematike. Govori o potrebi vraćanja mladih ljudi na zavičajno područje, o potrebi osjećaja rodoljublja i potrebe za povratkom. On ima u vidu potrebu da se klubu povećaju sredstva, ali kad govori o problematici Kluba uspoređuje je sa općinskom problematikom koja se zasniva na siromaštvu i neimanju materijalnih sredstava za rješavanje općinske problematike, pa su adekvatno tome i sredstva koja je moguće odvojiti za klub, također mala.

---

5 Općinska konferencija Socijalističke omladine
6 Općinska skupština
7 Isto
8 Zavičajni klub
9 Općinska konferencija
10 Općinski komitet Saveza komunista Hrvatske
11 Zavičajni klub
12 Isto

Također se osvrće na kreditiranje studenata i kritizira općinsku politiku što nije ažurnija i što se više ne zalaže za suradnju sa FZKS.[13]

Špehar govori o ekonomskoj problematici na području općine kao trenutno najvećem i najvažnijem problemu. Čitava ekonomska struktura i materijalna baza ekonomije i privrede na području općine trebala bi se zasnivati na poljoprivredi i infrastrukturi odnosno tercijarnim djelatnostima. Po ekonomskoj razvijenosti materijalne baze, Đakovština je na nivou Kosova. Uzroke treba tražiti uglavnom u sistemskim oblicima upravljanja materijalnom bazom, kadrovskoj problematici i političkim elementima na području općine.

Trenutno su, rekao je Špehar, potrebni ekonomisti, pravnici, profesori, tehnolozi itd. Za njih se osiguravaju i sredstva i stanovi, ali njih nema.

Špehar se osvrnuo i na političku aferu oko Đakova, uzrocima te afere, pokušajima nekih elemenata da pozitivno rješavanje ekonomske i kadrovske problematike pokušaju svesti na političko obračunavanje koje se bazira na nacionalnoj osnovi. Netko pokušava proturiti ideje da sadašnje političko usmjerenje i djelovanje teži ka ugroženosti Srba, obračunavanje i izbacivanje Srba sa položaja, negativan odnos prema studentima Srbima itd. Špehar je bio kratak i jasan. Rekao je da sadašnje općinsko rukovodstvo vodi politiku koju je zacrtao CK SKH na svojoj 10. sjednici[14], čvrsto stoji na toj liniji i od nje neće odstupiti. Ako nekome takva politika ne odgovara, rekao je dalje Špehar, općinsko rukovodstvo sa takvim elementima nema što razgovarati. Takve elemente treba likvidirati sa rukovodećih mjesta i u potpunosti onemogućavati takvo djelovanje. Što se tiče nacionalne strukture, oko 80% je ljudi na području Đakovštine, hrvatske nacionalnosti, a ostalo su Srbi, Mađari i ostale nacionalnosti, prema tome i zastupljenost u općinskim organima i rukovodećim mjestima treba biti adekvatna toj strukturi, tj. normalno je da na području općine, u općinskim organima, rukovodećim mjestima i međurepubličkim funkcijama bude zastupljeno najviše Hrvata. Što se tiče specifičnih položaja, kao načelnik narodne obrane, javne sigurnosti, republički zastupnici itd. trebalo bi da budu svakako ljudi hrvatske nacionalnosti. To ne znači da nema mjesta Srbima, ili da se oni žele namjerno smijeniti, za nas je prije svega, rekao je Špehar, važno da ljudi budu stručnjaci sa znanjem i kvalifikacijama kojima će pridonijeti provođenju zacrtane politike bez obzira bili oni Srbi, Hrvati ili netko treći.

---

13 O kakvom političkom, financijskom, studentskom, ili nekakvom drugom tijelu je riječ, nije nam poznato. Nije isključeno da se radi o proizvoljnoj konstrukciji zapisničara sa ciljem što efikasnijeg vođenja zapisnika.

14 10. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske održana je u Zagrebu od 15. do 17. siječnja 1970. godine. Na sjednici je učvršćen reformski kurs politike Saveza komunista Hrvatske koji je, barem u početku, imao i otvorenu podršku Josipa Broza Tita.

Karavidović Damir govori o nacionalnoj i ostaloj superiornosti na položajima, postavlja pitanje da li je isto to prije bilo i što se namjerava raditi po tom pitanju.

Špehar potvrdno odgovara na to pitanje, i kaže da je došlo do suštinskih promjena u općinskoj politici, govori o politici koja će prihvatiti sve nacionalnosti.

Podhroški Nikola govori o apsurdnoj situaciji u kadrovskoj politici i postavlja pitanje tko je u proteklih 25 godina odgovoran za ovu situaciju. Pita zašto, ako se već traže kadrovi, ne pristupi na adekvatan način, tj. zašto im se ne omoguće krediti.

Ferdo Bušić: Ferdo je predsjednik „ZK Imoćana“[15]. Pozdravio je sabor i zaželio uspjeha u budućem radu i radu sabora. On je akcent stavio na potrebu pojačane suradnje među zavičajnim klubovima, a naročito između naša dva kluba koja imaju dosta dodirnih točaka. I same naše općine, rekao je on, nalaze se u gotovo istoj političko-ekonomskoj situaciji, tj. problematika im je vrlo slična.

Malo ga čudi odnos naše općine prema našem ZK[16]. Kaže da njihova općina prilazi problemima njihova kluba sa mnogo više razumijevanja, pogotovo kad se radi o financijskom učešću općine.

Ante Rančić: Naročit akcent stavio je na problem nezaposlenosti i načinu rješavanja tog problema, zatim postavlja pitanje tko, zašto, kako i dokle će podrivati ekonomsko političku strukturu na području općine. Elemente koji su gotovo 25 godina vršili takav negativan utjecaj naziva političkim podzemljem. Pita se tko i na kakav način omogućuje djelovanje tih elemenata. Konstatirao je uglavnom da su to elementi koji se protive politici SKH[17], da djeluju suprotno, ali nije moguće trenutno otkriti mrežu koju oni čine, a ne zna se točno ni oko koga se oni okupljaju.

Konstatirano je također da bi se problem nezaposlenosti trebao riješiti razvojem tercijarnih djelatnosti.

Balabanić Vinko. On se osvrće uglavnom na nerazvijenost koja je logična posljedica jedne centralističke, antinarodne politike, koja je dirigirana iz Beograda. Po njegovu mišljenju sa glavnim gradom Hrvatske, koji je ujedno i najveći industrijski centar u zemlji, ne postoji odgovarajuća suradnja, pa bi se

15 Zavičajni klub Imoćana
16 Zavičajni klub
17 Savez komunista Hrvatske

trebalo ekonomski povezati sa tim centrom. Kao primjer eksploatacije Hrvatske od jedne centralističke institucije, navodi i primjer „Poljobanke“ koja se bavi svačim više nego onim zašto je stvorena društvenim sredstvima, a to je ulaganje kapitala tamo odakle će izvući što više profita. To su dakle uskonacionalni interesi koji su u suprotnosti sa osnovnim postavkama našeg sistema.

Duvnjak BoŽo govori o kulturnoj djelatnosti Kluba, koja je nedovoljna i mogućnosti budućeg djelovanja uz pretpostavku da se naiđe na razumijevanje u općini i ostalim centrima u Đakovu i Zagrebu. Iznio je i konkretne prijedloge, kao na primjer organiziranje kazališnih predstava od strane dramskih i kazališnih kuća iz Zagreba.

Duvnjak se također osvrnuo na odnose unutar Kluba, i to odnose bazirane na nacionalnoj osnovi, odnosi su prilično nezdravi i štete radu Kluba i međusobnoj suradnji studenata Đakovštine s obzirom na nacionalnu pripadnost. Kao primjer navodi incident neposredno prije održavanja sabora, kao da je plakat koji je imao zadatak da obavijesti članove Kluba o održavanju sabora bio pisan čistim hrvatskim jezikom. Gotovo sve članove Kluba srpske nacionalnosti to je smetalo. Duvnjak smatra da takvo pokvareno i ujedno i jadno shvaćanje govori koliko takvi ljudi nisu sposobni da budu realni, pošteni i dobronamjerni, jer, kako on kaže, nijedan pošten Srbin se neće uvrijediti ako se u Hrvatskoj upotrebljava hrvatski jezik.

Članovi novog upravnog odbora:

1. Brkić Ivica
2. Duvnjak BoŽo
3. Duvnjak Marko
4. Opalić Petar
5. Balabanić Vinko
6. Sinčić Dinko
7. Vinković BlaŽenka
8. Kardum Vera
9. Rančić Ante
10. Lacković Rudika
11. Vesna Kroato

U Zagrebu, 10. XI 1970. Danko Perković

Zagreb, 24. studeni 1970.

Sastanak upravnog odbora

Sastanak je održan na „Savi“ u sobi 318/4 sa početkom u 20 sati. Sastanku su nazočili ovi članovi upravnog odbora:

1. Ivica Brkić
2. Ante Rančić
3. Blaženka Vinković
4. Dinko Sinčić
5. Božo Duvnjak
6. Marko Duvnjak
7. Vinko Balabanić

Osim članova upravnog odbora sastanku su bili nazočni i ovi članovi Zavičajnog kluba:

1. Danko Perković
2. Ante Mandarić

Dnevni red:

1. Biranje novog rukovodstva
2. Rasprava o narednim zadacima kluba
3. Razno – (Ova točka bila je djelomično u prve dvije tako da se nije imalo ništa reći!)

1. Biranje novog rukovodstva

Pošto se prešlo na prvu točku Danko Perković dosadašnji tajnik kluba dao je u nekoliko rečenica sasvim kratko (pored toga prije početka sastanka pročitan je i zapisnik sa nedavne sjednice kluba koja je održana 10. studenog 1970. u Zagrebu) presjek rada kluba u minuloj sezoni. On je rekao da je klub imao uspjeha što se tiče samog učešća na folklornoj smotri „Đakovački vezovi“. Međutim osvrnuo se i na probleme koji su zapriječavali da se postignu još bolji rezultati. Isto tako se kritički osvrnuo i na propuste koji su bili subjektivne prirode (misli se na neaktivnost članova kluba).

Govoreći o radu kluba kolega Danko se neminovno osvrnuo i na osobu i aktivnost dosadašnjeg predsjednika kluba Ivicu Brkića, koji je na ovu dužnost došao 19. svibnja poslije ostavke dotadašnjeg predsjednika Petra Opalića. Danko

je u govoru bio otvoren i iskren. Istaknuo je veliku marljivost predsjednika Ivice Brkića koju je pokazao za kratko vrijeme. Istaknuo je njegove zasluge u organizaciji Vezova (pored drugih organizacionih stvari u suradnji sa ostalim kolegama ostvario je recital rodoljubne poezije).

Danko je zatim istakao da predsjednik treba biti čovjek koji će raditi (ostali su isto podržali ovo mišljenje). Također je naveo da je dosada radila samo nekolicina ljudi i da se to više ne bi smjelo događati!

Perković je predložio za predsjednika Ivicu Brkića. Nakon toga za riječ se javio Vinko Balabanić i pored ostalog rekao: „On je započeo (misli se na I.B. opaska zapis.) tek ima nekoliko mjeseci sa radom i prema tome smatram da bi on i dalje trebao vršiti tu dužnost, naravno uz punu podršku i pomoć svih članova kluba“.

Ivicu Brkića osim njih dvojice, kao predsjednika kluba prihvatili su i ostali članovi: Božo Duvnjak, Ante Rančić, Marko Duvnjak, Blaženka Vinković i Dinko Sinčić.

Pošto je jednoglasno predložen Ivica Brkić je prihvatio i zahvalio na povjerenoj mu dužnosti.

Sada se prešlo na izbor tajnika. Balabanić predlaže A.Rančića, a Sinčić B.Vinković. Blaženka ne prihvaća prijedlog. Nakon toga svi članovi kluba glasaju za Antu Rančića koji se prihvaća dužnosti tajnika kluba.

Poslije ovoga dijela članovi upravnog odbora su jednoglasno odlučili da blagajnik bude Marko Duvnjak.

Prva točka dnevnog reda je iscrpljena s izborom:

Predsjednika - Ivica Brkić

Tajnika - Ante Rančić

Blagajnika - Marko Duvnjak

2. Rasprava o narednim zadacima kluba

Ovogodišnju aktivnost kluba potrebno je usmjeriti u nekoliko pravaca. Djelokrug rada bi trebao biti širi nego što je bio do sada. Osim što će se raditi ovdje u Zagrebu veliki, ako ne i glavni cilj našeg rada trebao bi biti vezan u područje Đakovštine.

To je okvirno iz cijele rasprave svakog člana upravnog odbora. U vezi s time odlučeno je da se što skorije tiska plan rada i da se pošalje Općinskom saboru u Đakovu kako bi nam dodijelili sredstva za ostvarivanje postavljenih zadataka. Nakon nekoliko dana ovaj plan rada je tiskan i poslan na uvid u Općinski sabor, kojeg u cijelosti ovdje donosimo:

PROGRAM RADA ZAVIČAJNOG KLUBA STUDENATA ĐAKOVŠTINE

ZK[18] studenata Đakovštine postoji već nekoliko godina, ali se njegovo djelovanje gotovo nije ni osjetilo u zavičajnoj općini, ako izuzmemo sudjelovanje na „Đakovačkim vezovima“ i neke razgovore vođene s predstavnicima općine, te jednu studentsku zabavu. Prelistaju li se stari zapisnici uočit će se veliki planovi, koji nikada nisu bili ostvareni zbog nedostatka novčane pomoći općinskog sabora.

Od svibnja ove godine, uporedo s događanjima u Đakovštini, djelatnost kluba naglo je porasla. Za sljedeću godinu planirano je više nego ikada do sada. Kad bi se ti planovi i ostvarili, uvjereni smo da bi Đakovština mnogo dobila na kulturnom i političkom polju. Naš plan za sljedeću godinu sastoji se iz nekoliko točaka:

1. DRUŠTVENO-EKONOMSKA DJELATNOST

Ovdje se naročito mislimo povezati s općinskim saborom i komitetom SK[19]. Tu zahtijevamo sudjelovanje pri donošenju mnogih važnih odluka u općini i donošenju odluka neposredno značajnih za studente. Nadamo se da buđenjem rodoljublja možemo mnogo učiniti na ponovnom oživljavanju Đakovštine vraćanjem mladih stručnjaka.

2. KULTURNO DJELOVANJE

Đakovo je izgubilo ono značenje koje je imalo nekada u hrvatskoj kulturi. Zato ćemo uložiti puno truda da već u ovoj godini izmijenimo stanje. Ako bi se „Kongres hrvatske kulture“ održavao u Đakovu, to bi tražilo od nas puno angažiranje. Za sljedeću godinu planirano je nekoliko gostovanja najpoznatijih zagrebačkih kazališta. Već su za proljeće ugovoreni programi za održavanje koncerata u katedrali. Znamo da će u početku ići dosta teško, ali publiku treba odgojiti. Osim toga, planirano je dovođenje i poznatih imena naše zabavne glazbe. Ove godine namjeravamo pokrenuti i kulturno-političku tribinu gdje bi nastupali poznati umjetnici, kulturni i znanstveni radnici, političari i to uglavnom iz Zagreba. U svemu ovome potrebna nam je i pomoć Sveučilišta. Djelovanje studenata u Đakovu moglo bi se najviše osjetiti u vrijeme kada borave u svome

18 Zavičajni klub
19 Savez komunista

gradu. Zato smo odlučili u suradnji s općinskim komitetom SO[20] u praznim i dosadnim ljetnim danima organizirati kviz u Domu kulture. Pitanja u kvizu odnosila bi se na znamenitosti Đakovštine. S tim kvizom namjeravamo pokrenuti mnoga pitanja u našoj općini samim tim što bi nastupali u razgovorima i predstavnici općinskih tijela.

3. SURADNJA S TURISTIČKIM DRUŠTVOM

Ovo smatramo veoma važnim čimbenikom našeg djelovanja. Daljnjim uspjesima „Vezova“, mi studenti, možemo doprinijeti svojim vlastitim programom uključujući se u opći program i obavljanjem raznih tehničkih poslova na „Vezovima“. U mnogome možemo doprinijeti na propagiranju kulturno-povijesnih znamenitosti Đakova.

4. SURADNJA SA SREDNJOŠKOLSKIM CENTROM

Pri kraju svake školske godine s maturantima se održavaju razgovori o fakultetima, uvjetima upisa i studija. Naročito je tu važna suradnja i s muzičkom omladinom. Moguće je čak za srednjoškolce organizirati pojedina predavanja iz znanosti i umjetnosti. Sve je ovo moguće učiniti uz punu suradnju s nastavnicima.

5. DJELOVANJE U ZAGREBU I SURADNJA S DRUGIM KLUBOVIMA

Za naše djelovanje i okupljanje studenata potrebna nam je vlastita prostorija. Za normalan rad potrebno je kupiti i opremu za prostoriju: gramofon, ploče, šah-garniture itd. U Zagrebu naši studenti sudjeluju u sportskim natjecanjima, a i sami ih ponekad organiziraju. Ove godine imamo u planu upoznavanje zagrebačke okolice, tj. organiziranje grupnih izleta, zatim u suradnji s ostalim klubovima razmjenu mišljenja s mnogim poznatim javnim radnicima Zagreba. Suradnju s drugim klubovima mislimo proširiti na taj način, što bi organizirali uzajamna gostovanja.

Sve ove navedene točke u našem planu rada zahtijevaju za potpuno ostvarenje velika novčana sredstva. Veliki dio tih sredstava potreban nam je za plaćanje prostorija, za opremu, za organizaciju gostovanja drugih ZK[21], organizaciju izleta, troškove nabave administrativnog materijala za klub, kupovanje nekih tjednika i još nekih časopisa, troškovi održavanja godišnjeg sabora, zatim troškovi gostovanja kulturnih, znanstvenih i političkih radnika, gostovanje glazbenih umjetnika i kazališta itd.

20 Socijalistička omladina
21 Zavičajni klub

Smatramo da nam je za ispunjavanje ovog plana potrebno najmanje 10 000 ND, pa toliko tražimo od općinskog sabora. Mislimo da to nije previše, jer je ovaj isti klub za puno manji program tražio čak 19 500 ND i to prije tri godine. Na godišnjem saboru pomoć nam je obećana, pa se nadamo da ćete ovo uzeti u ozbiljno razmatranje.

S drugarskim pozdravom ZK[22]

Predsjednik: Ivica Brkić

Zapisnik vodio:
Marko Duvnjak v.r.

Zagreb, 18. siječnja 1971.

IZVANREDNI SABOR STUDENATA ĐAKOVŠTINE

U Zagrebu, Palmotićeva 30 održan je izvanredni sabor studenata Đakovštine kojem je nazočavao 51 član ZK[23]. Sabor je otvorio predsjednik kluba Ivica Brkić. Izrazivši zadovoljstvo što smo se okupili u tako velikom broju pozdravio je sve prisutne među kojima i goste: Ivicu Jurčevića iz Duvna – studenta ekonomije, Franu Mandića studenta filozofije iz Ljubuškog i Nikolu Tomaševića studenta PMF[24] i predstavnika kluba Kordunaša.

Prisutni su zatim izabrali radno predsjedništvo i to: predsjednik – Božo Duvnjak i članovi: Ivica Brkić, Ante Župan i Dinko Sinčić, a nakon toga i zapisničare: Marka Duvnjaka i Antu Rančića.

Nakon toga predložen je i dnevni red koji je jednoglasno usvojen:

1. Rasprava o problemima kluba
2. Aktualna politička situacija na Hrvatskom sveučilištu

22 Isto
23 Isto
24 Prirodoslovno matematički fakultet

1. RASPRAVA O PROBLEMIMA KLUBA

Prvi se za riječ javio predsjednik kluba Ivica Brkić. On je istakao da se pojedini članovi kluba ne slažu sa Upravnim odborom kluba. Naime smatraju da je u odboru malo ljudi koji su rođeni u Slavoniji, a da klub vode ljudi rodom iz drugih dijelova Hrvatske. Brkić je rekao da je dobro da se ljudi bune jer će se nešto i raditi, ali je istakao da ne vidi razlog da u Upravni odbor ne uđu ljudi koji nisu rođeni u Đakovštini, a jedan dio života su tamo proboravili. Ti ljudi također mogu poprimiti odlike autohtonog stanovništva, a što je najvažnije osjećaju potrebu borbe za boljitak ovog kraja.

Nakon ovoga dat je od strane prisutnih prijedlog kandidata za Upravni odbor. U Upravni odbor izabrano je novih 6 članova te ih sada broji ukupno 17 i to 11 starih:

Ivica Brkić
Vinko Balabanić
Božo Duvnjak
Marko Duvnjak
Dinko Sinčić
Blaženka Vinković
Rudika Lacković
Ante Rančić
Vera Kardum
Vesna Kroato
Pero Opalić

i 6 novih:

Pero Subašić
Krešimir Pavić
Ivica Dragila
Dubravko Filipović
Ivica Čizmarević
Tomislav Šarčević.

Poslije izbora Upravnog odbora B. Duvnjak predsjednik radnog predsjedništva pročitao je zapisnik sa sastanka Upravnog odbora koji je održan u Zagrebu 24. studenog 1970.

Kada je i ovaj dio bio završen diskutanti su se javljali sljedećim redom:

Marko Duvnjak – On je rekao kako bi se ZK[25] trebao povezati sa sredstvima informacija u Đakovštini, a to su „Đakovački list" i „Radio Đakovo". Ovo bi bio način da se ZK[26] još više približi matičnoj općini da se između građana i nas studenata izvrši što bliskija suradnja. Na ovaj način bi se mnogi problemi prije uočili, a njihovo rješavanje bi bilo brže i potpunije.

Naveo je konkretno i kako bi se ovo moglo ostvariti: naime trebalo bi poslati pismo u redakciju sredstava informacija sa molbom da nam odobre suradnju i ustupe dio prostora ili vremena. Trebalo bi u Zagrebu zadužiti jednu ili dvije osobe koje bi koordinirale rad da ne bi došlo do preklapanja i sl.

Pero Opalić – Govori o izletu u Čateške toplice na koji bi se pošlo 20. veljače 1971. Polovicu iznosa bi trebao platiti klub, a polovicu putnik. On je popisivao prijavljene kandidate i istakao da ih najmanje treba biti 30. Što se tiče izleta M.Duvnjak je rekao da klub gotovo i nema sredstava, jer nije dobio od općine i da ako ne dobije neće moći platiti onu polovicu.

Ivica Brkić – je istakao kao najveći problem dvoranu. On je zamolio sve prisutne da koliko je u njihovoj moći da potraže dvoranu jer je to uvjet normalnog rada.

Vinko Balabanić – pošto je saslušao program rada koji je predhodno pročitan istakao da je to ambiciozan program i da se nešto ostvari bilo bi jako dobro s obzirom na praksu iz minulih sezona. Dalje je istakao da su za ostvarenje plana potrebna i novčana sredstva koja treba dati općina, dok će se putem samofinanciranja stvari sporije odvijati.

Antun Vujčić – je apelirao na skup, da ako netko ima neku vezu u općini da pomogne da bi se sredstva što prije dobila.

Božo Duvnjak – napominje da je u Đakovu osnovan ogranak Matice hrvatske i da bi u afirmaciji ove ustanove hrvatskog naroda u ovom djelu mnogo mogli doprinijeti i studenti naročito ako bi se u Đakovu održao i Prvi kongres hrvatske kulture.

Također apelira na studente ako se nađu u Đakovu za vrijeme tribina da ih posjete i uzmu riječ u diskusiji.

Sinčić Dinko – se pozvao na skup i zamolio studente ako itko pozna ili dođe u kontakt sa poznatim osobama pogodnim za održavanje tribine u Đakovu, da ih za iste zamole.

---

25 Zavičajni klub
26 Isto

Ivica Brkić – zalaže se za prijateljsku atmosferu i moli nove članove UO da budu aktivni. Dalje iznosi da trebamo popis svih studenata. On se također zalaže za suradnju sa „ĐL“[27] i „RĐ“[28] kao i svi prisutni.

Vinko Balabanić – ističe da bi se trebao osnovati ogranak kluba u Osijeku da bi nastale probleme mogli zajednički što uspješnije riješiti. Zalaže se za pisanje u „ĐL“[29] i navodi da bi trebalo posvetiti naročitu pažnju „seljačkom pitanju“ i kulturnim pitanjima. Ovo je podržao i B. Duvnjak i nadodao da smo došli na nivo Kosova i istakao problem zaposlenosti, naime od 12 000 zaposlenih 7000 radi izvan domovine. Istakao je da su birokrati onemogućili podizanje tvornice „CROATIA“ u Đakovu. Skup traži imenovanje tih rukovodilaca, a Ivan Živić tvrdi da imena nisu ni važna nego metode i postupci. Nakon toga Balabanić kaže da je to birokratsko-unitarističko i centralističko rukovodstvo (aplauz).

S ovim diskutantima je završena prva točka dnevnog reda i prešlo se na drugu:

2. AKTUALNA POLITIČKA SITUACIJA NA HRVATSKOM SVEUČILIŠTU

Rasprava na ovu temu tekla je ovim redom:

B. Duvnjak – U diskusiji nema čula-kazala i proizvoljnih konstrukcija nego treba govoriti sa činjenicama.

Župan – On kaže da se ne treba govoriti koristeći argumente nego davati samo svoje prognoze i svoj stav.

Brkić – Ističe da se radi o jednoj povijesnoj situaciji i napominje da je ova tema stigla čak do Moskve i Washingtona te treba vrlo ozbiljno i odgovorno prići ovoj temi.
Nadalje je istakao da trebamo ovdje donijeti svoj stav i uputiti ga u: rektorat, Uredništvo SL[30], Vjesnika, Saveza studenata i RT Zagreb.

Opalić – On iznosi da nema kvoruma i da ne možemo donijeti nikakav stav i odluke.

27 Đakovački list
28 Radio Đakovo
29 Đakovački list
30 Studentski list

B.Duvnjak – Napominje da su dosada vaŽile sve odluke iako nikada nije bilo kvoruma. On je rekao da je ovo najveći skup u povijesti kluba osim godišnjeg sabora koji je odrŽan 10. studenoga 1970. (aplauz)

Perković – Pitanje kvoruma uopće ne treba postavljati jer je ovo jedan od najvećih skupova i gotovo je nemoguće da se više ljudi sakupi.

Balabanić – Također se slaŽe s time da je pitanje kvoruma sasvim nepotrebno, što je podrŽala i velika većina.

Protrka – Govori da predsjedništvo treba postaviti problematiku pa da se onda diskutira. On ističe da su novine pisale svašta i slabije upućeni uopće se ne mogu snaći u tom košmaru i mogli bi steći krive zaključke.

Perković – Na Hrvatskom sveučilištu dešavaju se krupne promjene koje su od povijesnog značenja. On ističe da je Sveučilište jedinstvo studenata, nastavnika i drugih koji su posredno ili neposredno uključeni u njegov rad. Studenti su izborili mjesto svoga prorektora. Oni su izabrali prvoga prorektora Hrvatskog sveučilišta – studenta, a to je Ivan Zvonimir Čičak. Time se digla bura na Sveučilištu i oko njega. To je osoba koju su do sada negirali Savez studenata, Savez komunista i njegovi aktivi po domovima. Mnogi su htjeli dokazati da je izbor neregularan, no međutim dokazano je da je izbor regularan i demokratičan. Savez studenata je tvrdio kako su profesori izabrali I. Z. Čička za prorektora, a ne studenti. Ovo je krivo postavljeno jer se zna da su izbori bili tajni kao i za ostale prorektore-profesore.

I. Z. Čičku su prišivene razne etikete bez argumenata. Govori se da je neofašista, ustaša, frankovac, klerikalac itd. Ove etikete su mu dodijelili Savez studenata i Savez komunista Sveučilišta. Smatram da je i ovo potpuno deplasirano i još jedna neoprostiva greška.

Drugi ljudi, a to je većina studenata su odbacili energično ovo etiketiranje i podrŽali I. Z. Čička. Tako su nastale dvije struje ili dvije strane. Za to su uglavnom zasluŽni SS[31] i komunisti Sveučilišta.

Drugi kandidat za prorektora je bio Damir Grubiša kojega je kandidirao SS[32]. O njemu kao osobi uopće ne treba govoriti negativno. Osuditi treba SS[33] koji je već prije vremena D. Grubišu vidio kao prorektora. Bila je to u neku ruku predizborna kampanja jer je rabio i sredstva javnog informiranja.

31 Savez studenata
32 Isto
33 Isto

Sve ove negativne postupke dokazali su zborovi studenata. Odjednom iza etiketa nije nitko više stajao, a zna se dobro čiji su produkt bile. Kada je na zboru u Šarengradskoj I. Z. Čičak pitao za argumente ta je osoba zabila glavu u ruke.

On je okarakteriziran kao klerikalac samim tim što je prešao crkveni prag. Nitko se nije upitao što on radi u Crkvi. Vidite tu je greška. Dalje je iznio da komunista ima oko 2 mil., a od 18 mil. dobar dio su vjernici i idu u crkvu. Ovo je naročito značajno za seljake i radnike tj. na bazu nacije i SK[34] mora na njih računati ako želi biti avangarda.

Zbog toga što djeluje u Crkvi on ne mora biti protivnik SK[35] i 10. sjed. CK SKH[36]. Neki su čak rekli da ga iz inozemstva stipendiraju destruktivne snage. Njega zapravo stipendira jedan književnik iz Italije, a ne destruktivne snage. (aplauz).

B. Duvnjak – Čita pismo I. Z. Č. koje je izašlo u „Omladinskom tjedniku".

Opalić – Osvrće se na Perkovićevo izlaganje i korigira njegov podatak o odnosu komunista i nekomunista u Jugoslaviji. On ističe da je Čičak aktivan u Crkvi. Postavlja pitanje zašto Čičak nije član npr. „Crvenog križa", a ne organizacije „Pax Cristi". On je klerikalac i po tome se bori za političke ciljeve Crkve.
Rekao je da CK SKH[37] ne stoji iza I. Z. Čička i rekao da vide izlaganje M. Tripala i Savke Dabčević-Kučar.

Brkić – Opalić Petar nije iznosio objektivno informacije. (aplauz). Čičak ako prelazi prag Crkve, a on to čini, on mora biti aktivan.
On se dalje osvrnuo na pojavu koja do sada nije izlazila na vidjelo i rekao da u našem klubu postoje i špijuni koji su poslije dogovora u prošli utorak rekli čak da je bio prisutan I. Z. Čičak. Dogovor se održao u sobi 318/4 studom „Sava", a ovakve informacije koje su proizvoljna konstrukcija dotičnih osoba ne služe na čast nama, a još manje njemu samome.

Protrka – Opalić je iznio odnos komunista i nekomunista u SFRJ[38]-u koji iznosi 2:9. Opalić je onih (9) tj. najveći broj stanovnika okarakterizirao kao apolitične.
Rekao je dalje da i religiozan čovjek može isto tako uspješno biti prorektor kao i svi drugi ljudi. Grubiša je već apsolvent i on nije

34 Savez komunista
35 Isto
36 Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske
37 Isto
38 Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

pogodan za to mjesto, a osim toga kada sagledam svu ovu situaciju čini mi se da je on ipak karijerista, a mi i naš narod takve ne trebamo.

Opalić – One ljude koje sam nazvao apolitičnim nisu do kraja apolitični.

Protrka – Odgovara na ovo Opaliću i konstatira da SK[39] gubi popularnost i za to je potrebno pronaći uzroke jer SK[40] mora biti vodeća partija.

M. Duvnjak – Oštro je osudio one ljude koji su prenijeli dezinformacije iz njegove sobe o toboŽnjem prisustvu I. Z. Čička. Mislim da nije trebalo da SK doma „Sava“ raspravlja o mojoj sobi i da osobe koje su pronijele krivu informaciju trebaju još jednom preispitati svoju svijest i zapitati se da li su svjesni svojih nedjela.

Z. Bošnjak – Pero je govorio o grupi koju je trebao dovesti ovdje. Mene bi interesiralo o kakvoj se to grupi radi i kakve su mu bile namjere kada je ovo rekao: Ujedno mislim da grupašenju moramo jednom stati na kraj!

Opalić – Htio sam dovesti medicinara koji je trebao doći, a nije iz Đakovštine koji je bio u Šarengradskoj. Opalić je zatim rekao da je klerikalac čovjek koji se bori za napredak crkve i miješanje crkve u društvena pitanja tj. u politička pitanja.

On je dalje istakao da se zgrozio kada je I. Z. Čičak izabran za prorektora. Ja sam se s njime sretao na fakultetu. On djeluje arogantno, ima svoj „bunđin“ i sjeda bezveze iako ima mjesta u predavaonici. On se ponaša kao huligan. Ljudi su na njega pokazivali i govorili: „Taj je čovjek bacan iz škole. Bio je eksponent ekstremizma.“ (Opće komešanje, Žamor i negodovanje).

B. Duvnjak – Slušajući ovo tendenciozno Opalićevo izlaganje mogao bih se upitati, nad čim se to Pero nije sve zgrozio. On je ljetos rekao za onaj recital na „Vezovima“ da je to „sranje“. Znamo dobro da je to bio recital nacionalne rodoljubne poezije, a bila je i izrecitirana himna: „Lijepa naša“. Dolazi se do zaključka da što je god „hrvatsko“ Opalića smeta i još tomu daje etiketa „sranja“ (ispričavam se na izrazu, ali je bilo doslovno tako).

Karavidović – Istakao je da se radi o historijskom trenutku i rekao da je netko treći opasan. Taj treći je jugounitarizam koji je u Hrvatskoj najuočljiviji. Dalje je rekao da je Čičak nacionalista i šovinista on bi bio u zatvoru. Ovdje mi ne smijemo raspravljati o SK[41]. Naš glavni problem je „program 300 dana“. To je misao svih studenata i taj program ne moŽe provoditi neko iz Saveza studenata. Drugi prorektor Hrvoje PoŽar je rekao da je došlo

39 Savez komunista
40 Isto
41 Savez komunista

„odozgor“ da Čička treba srušiti. On se na kraju založio da Čičak može ostati na toj dužnosti koju su mu povjerili studenti i profesori.

Sinčić – Diskusija mi se ne sviđa. Ona je emocionalno obojena. Ja imama pravo vjerovati kome hoću. On je nadalje istakao zamjerke na izbore za prorektora i izrazio sumnju u regularnost. Prorektor je mogao biti svaki od nas i svi smo mi karijeristi i mi ne možemo govoriti o tome.

Za funkciju prorektora zaslužan je samo Savez studenata, a njihova je greška što se nisu približili studentima, također kampanja nije trebala ovakva biti.

Čičak nije dao garanciju da će se ostvariti program „300 dana“[42]. On je istakao da je CK[43] protiv Čička, a da Predsjedništvo nije i još jednom je podvukao da Čičak nije dao garanciju.

B. Duvnjak – Čičak je veliki reformator i stalno ide naprijed. Grubiša je došao iz Beograda i nije bio stalno na našem Sveučilištu i otkud garancija da će Grubiša provoditi program „300 dana“. U njegovo ime govori Lang i čini mi se kao da se on želi sam proturiti i nametnuti.

Dalje se osvrnuo na St. list i rekao da je on širio dezinformacije. Kakva je to objektivnost tiska? Čizmić se ispričava Đereku na skupštini Filozofijskog fakulteta time da nije bio obaviješten!?!

Nije istina da se CK SKH[44] izjasnio protiv Čička. Tko garantira da na ponovljenoj skupštini Čičak opet ne bi bio ponovno izabran i zamislite se onda u kakvom bi položaju onda bio CK SKH[45]. Njima sigurno nije ni na kraj pameti da izgube ili još više udalje inteligenciju.

Na kraju izlaganja osvrnuo se na Sinčićev iskaz, da on ima pravo vjerovati kome hoće i da je to čuo od „velikih“ ljudi kojima on vjeruje. Ovime Dinko želi reći da je njegovo mišljenje vrjednije i objektivnije od našega. Tobože mi nemamo pravo vjerovati nekomu!

K. Pavić – Ako CK SKH[46] nije za Čička onda je on i protiv većine studenata koja ga je izabrala.

Dezinformacije SL[47] su velike i zato uredništvo treba pozvati na odgovornost.

---

42 Program 300 dana program je studentskog rukovodstva s kojim se nastojalo uspostaviti autonomiju Sveučilišta i poboljšati uvjete studiranja. Radikalizacijom studentskog pokreta ta pitanja došla su u drugi plan, a samim time i program koji ih je zagovarao.

43 Centralni komitet

44 Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske

45 Isto

46 Isto

47 Studentski list

Ante Župan – Čičak kao ekstremni nacionalist ne može biti prorektor. On postaje simbol ekstremnog hrvatstva. On onemogućava ljudima da ostvare svoje „mračnije žice“ i da ih ispolje.

Ako je Predsjedništvo SS[48] donijelo program „300 dana“ ono će ga bolje ostvariti. Čičak nije samo vjernik nego drži politička predavanja i djeluje kao „polukvalifikovani pop“. Čičak projicira volju Vatikana tj. nadnacionalnu organizaciju.

Župan je na kraju istakao da je Sveučilište mješavina nacija (Nakon ovoga nastalo je negodovanje, opće komešanje i skupna galama).

V. Pološki – Zašto predsjednik uzima uvijek riječ. Čičku se ne može dokazati da je nacionalista, ali oko njega se okupljaju nacionalisti, što je opasno.

Da je klerikalac isto se ne može dokazati, ali se oko njega okupljaju klerikalci što je isto opasno.

Karavidović – Bacamo sjenu na naše Sveučilište. Županove mračne žice su po mom mišljenju Đodan i Veselica.

Josip Đelagić – Sve se svodi na hrvatstvo i srpstvo. On je istakao da je uzrok svega nacionalizam u ekonomskoj politici koja je za Hrvatsku bila do kraja negativna. On je kritizirao svako eksploatiranje ovoga naroda koje se već dugo provodi. Kao ilustraciju iznio je podatak da je 1959. Hrvatska sudjelovala sa 53% budžeta.

Na kraju se upitao dokle ćemo stići budemo li i dalje u ovoj zajednici zapostavljani i ugnjetavani.

M. Duvnjak – Bit ću vrlo kratak i osvrnut ću se na neke tendenciozne i nepromišljene izjave pojedinih kolega.

Župan je rekao da se oko Čička okuplja ekstremno hrvatstvo i da je on simbol tog ekstremizma. Morao bih reći Županu da je za Čička 60-70 % studenata, a to je ipak većina studenata. Znači ta većina su ekstremni nacionalisti. Kada je to rekao Župan nije sigurno logički razmislio jer inače ako se ne radi o provokaciji on to sigurno ne bi ni rekao. Mislim da nam je svima sada jasno što je to šovinizam!

Nadalje zapitao bih ga što podrazumijeva pod tim „mračnim žicama“ jer dozvolit ćete da njegova izlaganja zaključujem da on negira svoj narod kojemu nažalost i sam pripada. Kad govori o „mješavini“ na Sveučilištu onda sigurno želi reći da se ono ne može nikako nazvati „Hrvatsko Sveučilište“.

48 Savez studenata

Živić – Župan uvijek govori čuo sam, no međutim treba se govoriti sa argumentima, a ne nešto sam prema vlastitoj volji i to neobjektivno izmišljati.

Bošnjak – Na našem sveučilištu prevladavaju Hrvati. Drugi narodi moraju podržavati taj program, koji će koristiti svima ne samo Hrvatima. Izgleda sve što je hrvatsko da automatski ne valja.
Nadalje govori o ekonomskoj situaciji i ističe da je to glavni razlog neslaganja. Devize odlaze tamo gdje se ne ostvaruju. Trebamo provesti III nacionalizaciju.
Pita Župana kakva je to mješavina na Sveučilištu. Navodi Županu govor Krste Crvenkovskog koji je izišao u VUS-u[49]. Svima se priznaje nacionalnost ali se Hrvatima i Makedoncima to želi osporiti.

Brkić – I. Z. Čičak je legalno izabran i da se izbori ponove on bi sigurno dobio. Na to ukazuju Šarengradska, Ekonomija i Poljoprivreda.
Čičak je protivnik Vatikana i prema tome Župan je to proizvoljno iznio što je za svaku osudu.
Čičak se ogradio od mračnih grupa.

Kroato – Suprotnoj strani smeta što se Čičak od glave do pete osjeća Hrvatom.
Govori da ona ipak ne misli da je Opalić rekao onakve pogrdne riječi za recital na „Vezovima“.

Ovim je rasprava bila zaključena i sada se prišlo na izglasavanje zaključaka i pisma koja će se poslati: Rektoratu, Savezu studenata, uredništvu „Vjesnika“, Studentskom listu i RTV Zagreb.

Za pismo se glasalo ovako: 39 glasova za, 6 protiv, 4 uzdržana i 2 nije glasalo.

Tekst pisma donosimo u cijelosti:

„ Povodom aktualne društveno-političke situacije na Hrvatskom sveučilištu, razmatrali smo na izvanrednoj skupštini održanoj 18. siječnja, pored ostalih pitanja naše stavove spram ovih događaja. Ustanovili smo da nas je velika većina bila uključena u tijek događaja nakon Sveučilišne skupštine. Izjasnili smo se za poštovanje demokratskih i samoupravnih načela i kod tih stavova stojimo i nadalje. Zbog toga odlučno osuđujemo sve one koji su nesocijalističkim i nesamoupravnim metodama unosili smutnju među studente i javnost. Posebno neslavnu ulogu u ovim događajima odigralo je rukovodstvo Saveza studenata,

49 Vjesniku u srijedu

Studentski list i ostali tisak koji je dezinformirao javnost. Stoga smatramo da rukovodstvo Saveza studenata i Studentskog lista nisu dorasli progresivnim društvenim gibanjima. Oni se naime pozivaju na stavove viših foruma i zaključke povijesno značajne **X** sjednice CK SKH-e, odričući drugima da su i oni uključeni u pozitivne tijekove našeg društva. Tragično je da se među studentima koji bi trebali biti jedna od avangardnih sila ovoga društva, nailazi naročito u organizacijskim oblicima na ovakvu isključivost, poduprtu etiketiranjem i prijetnjama.

Na kraju izražavamo svoju podršku Skupštini sveučilišta, rektoru i prorektorima, a posebno prorektoru-studentu I. Z. Čičku u borbi za znanstvenu, socijalističku i nacionalnu orijentaciju autonomnog Hrvatskog sveučilišta."

ZAVIČAJNI KLUB STUDENATA ĐAKOVŠTINE

Zapisnik vodili:
Marko Duvnjak i Ante Rančić

Zagreb, 20. veljače 1971.

SASTANAK UPRAVNOG ODBORA

U Zagrebu, 20. veljače 1971. održan je u sobi 318/4 na „Savi" sastanak Upravnog odbora.

Prisutni su sljedeći članovi Upravnog odbora:

Ivan Brkić, Krešimir Pavić, Ivica Dragila, Ivica Čizmarević, Dubravko Filipović, Tomislav Šarčević, Ante Rančić, Vinko Balabanić i Marko Duvnjak.

Prisutni su bili i ovi članovi kluba:

Danko Perković, Željko Šplot, Ivan Živić, Ante Soldo i Ivica Kardinal.

Ovaj sastanak je bio informativnog karaktera prigodom održanog predavanja hrvatskoga povjesničara i pisca Zvonimira Kulundžića u Đakovu, 16. veljače 1971. na temu „Tragedija hrvatske historiografije".

Osim ovoga raspravljalo se i o gostovanju hrvatskog pjevača zabavne glazbe Vice Vukova koje se treba održati u ožujku ili travnju ove godine.

Zapisničar:
Marko Duvnjak

27. III 1971. Sabor studenata Đakovštine

Prisutno je iz općine Branko Špehar
Jurić (*Milan)*[50]

Uvodnu riječ dao je Ivica Brkić. Pozdravio je sve prisutne i rekao neke uvodne crte po kojima bi … *(nedostaje tekst)*.

Perković – Dao je uvodne napomene što se tiče problematike u Đakovštini, u Klubu i na sveučilištu.

Branko – O političkoj situaciji kaže da nema nešto naročito reći, osim nekoliko političkih ekscesa koji su bili krivo tumačeni i bilo je uloženo mnogo truda da se oni riješe.

Poduzete su mjere i konkretne akcije oko popisnica za stanovništvo.

Zajam za ceste je jedan od osnovnih problema. Ceste su preduvjet za razvoj, a njih nije bilo uopće. Plan od 600 000 000 koliko je planirano, smatra se da će biti ostvaren. Konkretno će se surađivati sa klubom oko akcije prikupljanja sredstava koji bi od građana koji žive u Zagrebu, a potječu iz Đakova, prikupljali dobrovoljna sredstva.

- Na nekoliko skupova je bila vođena rasprava o ustavnim amandmanima. Uglavnom među rukovodećim tijelima.

- Karakteristično je da se luta u traženju za najboljim privrednim rješenjima, bilo je kontakata sa zagrebačkim privrednicima. To se prilično sporo odvija naročito zbog partnera koji to uvjetuju.

- Glavni problem je promjena kadrovske strukture na odgovornim položajima koji su bili za promjenu, ali kad je trebalo primiti mlade ili otići nisu to činili.

Primjer konkretnijeg rada je „Posavina“ gdje je smijenjen direktor i šef komercijalne službe. Raspisan je natječaj za to mjesto.

- U „Đakovčanki“ se također vrše radikalne kadrovske i tehnološke promjene strukture.

---

50 Zapisničar nije naveo ime gospodina Jurića. Riječ je o odvjetniku Milanu Juriću, u to vrijeme predsjedniku Ogranka Matice hrvatske iz Đakova. Tijekom diskusije spominje se i prof. Jurić, zapravo Dragutin Jurić, Milanov brat, gimnazijski profesor i jedan od istaknutijih aktivista događanja s početka sedamdesetih godina.

- Što se tiče političke situacije ona je gotovo ista kao prije i kaže da nema nekog novog slučaja. Što se tiče spomenika taj je problem riješen.

- Što se tiče novca još nije riješeno.

- Nesuglasice su otklonjene, to je bila neka međuzavisnost.

Balabanić – Pokreće pitanje đakovačke privrede. Pita zašto se ne ubrza izgradnja nekih privrednih objekata. Izgradnja peradarne, klaonice itd.

Karavidović – Pita zašto se dosadašnje snage koje su vodile privredu na jedan rigorozniji način ne smjene i dovedu drugi ljudi.

Brane kaže da te ljude štiti i pravni poredak. Poduzimaju se mjere oko integracije „S. Gelija“ i Pilane.

Rančić – Zahtjeva da se izjasni o političkoj situaciji u Jugoslaviji što se tiče sistemskih promjena, naročito oko ustavnih promjena. Kaže da će ako se ovako nastavi Hrvati će se raseliti. Brane mu kaže da ovi amandmani ipak mnogo donose. Tu Rančić navodi Šiblov govor i kaže da oni ništa ne donose, a Božo Duvnjak kaže da Rančić malo krivo tumači, a da je Šibl rekao kako je to samo prva faza u razvitku sistema tj. da će suštinske promjene tek sada doći.

Brkić – Daje obavještenje o reagiranju sveučilišta na akcije kluba, konkretno sa Vicom..

Jurić – Pozdravlja skup. Kaže da će vršiti službu trenutno na funkciji predsjednika matice. Prije se, kaže on nije moglo ovako govoriti. Matica, kao stav (?, *nečitko napisano*) društva, odigrala je značajnu ulogu, po ocijeni progresivnih činilaca, ona je stvarni tumač 10. sjednice i politike CK SKH.

Đakovo nema tradicije intelektualne i to stvara teškoće u ostvarenju te politike. Navodi program SO[51], na kojem se groze. Ne znaju što su te proslave, a proslava koja bi se odnosila na slavu hrvatske nacije. Proslava Radića, smrti Eugena Kvaternika, Augusta Cesarca itd.

Zalaže se za proslavu i emancipaciju hrvatske nacije i svih oblika vrednovanja. Kontaktira se sa svim znanstvenim radnicima.

Program rada Matice ide u pravcu te nacionalne emancipacije koja će se naročito očitovati u kulturnom, jezičnom i uopće nacionalnom pogledu.

---

51 Socijalističke omladine

U akciju za izgradnju doma se ulaže mnogo truda. Očekuje se pomoć pri organizaciji. Za proslavu smrti Zrinskih i Frankopana će se također mnogo uložiti da se đaci i ostala javnost o tome više upozna.

Matica hrvatske se zove hrvatska i djelovat će u Hrvatskoj emancipirajući ono što je hrvatsko.

Matica ima u planu da objavi zbornik gdje će ljudi koji imaju smisla za pisanu riječ, a oni su već pronađeni. Apelira da i mi iz života kulturnog, političkog itd. pišemo u zbornik.

Svaki narod ima svoje posebnosti koje treba održavati, naročito što se tiče narodnih običaja.

Koliko će se u zborniku uspeti ovisi o svim zainteresiranim faktorima.

Matica u Đakovu je mnogo doprinijela u utemeljenju lista „Hrvatski tjednik".

Mnogo se kontaktira sa ljudima iz inozemstva.

Mnogi kulturni i prosvjetni radnici imaju mentalitet visoko činovnički koji sluša i čeka direktive itd.

Takve treba izolirati i isključiti.

Matica treba odigrati značajnu ulogu u podizanju nacionalnog duha. Matica je zainteresirana i za proboj Učke. U Istri nema nijedne knjižare iz Zagreba.

Što se tiče odnosa sa sveučilištem ti odnosi koji nisu regulirani će još potrajati. Postoji neki materijalistički cilj tj. zarada koja će se sigurno odraziti na rad. Smatra da sveučilište treba ući u sastav matice. Zakupio je prostorije kina za cijelu godinu bojeći se konkurencije.

U Đakovu će se osnovati knjižara Matice hrvatske u Đakovu.

Što se tiče popisa stanovništva sve je uređeno i popis će se uredu izvršiti.

Suradnja Matice i Kluba je otvorena i ona će postojati.

Duvnjak – govori o suradnji koja se prije očitovala u suradnji sa Sveučilištem, što ono nije prihvatilo.

Prof. Jurić – Pozdravio je skup i dao prijedlog da se u korist centra „Naš put" uključimo sa svojim pisanjem o studentskoj problematici.
Založit će se da u raspodjeli budžeta dobijemo sredstva.
Radi na rješavanju nekih problema iz područja prosvjete, religije, kulture itd.

Duvnjak također govori o aspektu prijema u SK[52].

52 Savez komunista

10. lipnja 1971.

IZVANREDNA SKUPŠTINA KLUBA

Sabor je održan na inicijativu većine članova kluba. Razlog tome je da se razmotri najnovija politička situacija na području općine Đakovo. Razlog tome je vijest da je u općini Đakovo došlo do još jedne afere. Radi se o negativnim vojnim karakteristikama koje su pisane od 1961. – 1967. 326 mladića Đakovštine je ocrnjeno na lažan način u svojim kartonima u rubrici tzv. „32“.

Riječ je uzeo predsjednik kluba Ivica Brkić.

Brkić – Bio sam na sjednici sabora općine. Najviše se govorilo o famoznim rubrikama pod imenom „32“[53]. Pitam se tko može na takav gnusan i lažan način pisati karakteristike. Takve laži kao što su „ustaški nastrojeni“, „orijentirani kaubojski“ i „okrenut zapadu“. Pitam se da mi je otac i bio ustaša tko mene može tim imenom nazivati ako ja to nisam bio. Rekao sam da ćemo i dalje pjevati naše nacionalne pjesme i rodoljubne pjesme. Našu himnu „Lijepa naša“, „Vilu Velebita“ i o Stjepanu Radiću.

A. Rančić – Čita prijedlog prednacrta pisma za javnost koje su sastavili 8 članova kluba.

Perković D. – Nije bitno kako su pisane karakteristike. Bitno je gledati tko je u karakteristikama. Posebno treba gledati taj kriterij u Đakovu. On je imao cilj diskvalificirati naše hrvatske omladince. One su lažne i politički štetne. One su primitivne jer su ih primitivci sastavljali. U Đakovu je bila garnitura političara koja je svakom više koristila nego hrvatskom narodu. Čitav aparat koji su to radili treba odmah smijeniti. Od 326 ljudi samo 2% su ljudi drugih nacionalnosti a najviše, razumljivo, ima Hrvata. Od ljudi srpske nacionalnosti samo je 7. Za njih je mnogo blaži ton.

B. Duvnjak – Pita tko je gost i neka se predstavi.

C. Perković – Tko su „provjereni“ ljudi Dane Mandića. „To su agenti stare političke garniture.“Treba identificirati te provjerene ljude.

M. Ćušić – Ja sam Srbin i Dane Mandić mi je rekao kada sam završavao gimnaziju ako položim maturu sa 4 da ću biti primljen u vojnu akademiju. A on mi je rekao ako znaš kojeg Hrvata koji je položio maturu sa 2 bit će i on primljen. Ja sam govorio jednom što mu je stric

53 Jedna od rubrika koje su popunjavali zaposlenici u vojnim odsjecima prilikom regrutacije.

bio ustaša, a on to nije prihvatio. Mogu reći da je mentalitet Hrvata takav da neće u vojsku.

A. Rančić – rekao bih kolegi Čušiću da njegova tvrdnja nije baš točna da Hrvati neće u vojsku. Činjenica je da Hrvata nema u armijskim strukturama ni 10%. Oni nisu potpuno ravnopravni. Službeni jezik u vojsci je srpski. Postoji jedan negativan odnos prema Hrvatima koji ih sprječava da uđu u vojsku. Najbolji primjer za ovo su i ove karakteristike koje su danas na dnevnom redu ovdje.

Z. Hardi – Dane Mandić je na tečaju bio pripreman za pisanje takvih laži u rubrikama „32“.

M. Duvnjak – Tu „rubriku“ je uveo DSNO[54]. Svi ti „Mandići“ su se raširili u Hrvatskoj. To su nedjela i zločini. Sve je jasno čemu se vodilo pisanjem takvih rubrika. Da su se te rubrike vodile za sve nacionalnosti jednako onda bi to bilo drugačije. Za mene nije kazna ako se akteri takvog pisanja smjene sa takvog mjesta. To je narodni zločin.

B. Duvnjak – Sredstvo javnog informiranja u Đakovu drže ljudi koji su poraženi svojim ideologijama, koji su deklasirani. To sam vidio u razgovoru sa šefom stanice u Đakovu. Nije istina ovo što je netko spomenuo u diskusiji da Hrvati neće u vojsku. Ima mnogo uzroka za to.

I. Brkić – Čitana su pisma na sjednici općinskog sabora. Utvrđeno je mnogo protupravnih djela Dane Mandića i njegovih „povjerljivih ljudi“. Čovjek iz Đakova je bio kandidat za vojnu akademiju. Prošao na pregledu u Beogradu. Dane Mandić ga je poslao na odsluženje vojnog roka umjesto u vojnu akademiju. Čovjek se žalio nadležnim forumima, ali nije uspio.

K. Pavić – Trebalo bi ispitati takve karakteristike u cijeloj Hrvatskoj. Osim Đakova, Orahovice, postoji još mnogo takvih mjesta.

A. Rančić – Jedan se problem nameće. Dane Mandić je „sitna riba“. Neminovno dolaze na vidjelo pogreške iz Rankovićevog unitarističkog doba. Slavonija je tu potpuno ekonomski diskvalificirana. Osiromašivanje seljaka poljoprivrednika i njegov odlazak u inozemstvo (…) je uvjetovano zapostavljanjem u ekonomskom smislu od strane federacije. Ako se prihvati Lenjinova definicija da je „politika koncentrirani izraz ekonomike onda su ove karakteristike i mnoge druge pogreške samo druga strana medalje, tj. u političkom smislu.

54 Diskutant je vjerojatno mislio na Savezni sekretarijat za narodnu obranu, a nazvao ga Državnim sekretarijatom za narodnu obranu.

Na kraju ove točke sabor je prihvatio ovo pismo koje je klub uputio javnosti. Upućeno je „VNS“-u (vidi VVS 23.VI 1971. u „Ogledalu“), „Večernjem listu“, „Vjesniku“ i drugim dnevnim tiscima u zemlji.

Druga točka bila je priprema za ovogodišnje Vezove. Mnogi diskutanti su govorili o pripremi. Usvojen je prijedlog da se na Vezove pozove predsjedništvo SSZ[55] i SSH[56] te prorektor I. Z. Čičak.

Zagreb, 9. XII 1971.

Zapisnik

Dana 9. XII 1971. održana je druga sjednica novoizabranog upravnog odbora[57] s početkom u 18:30 h. Sjednici je prisustvovalo 14 drugova od 16 članova. Predložen je sljedeći dnevni red:

55 Savez studenata Zagreb

56 Savez studenata Hrvatske

57 Novoizabrani upravni odbor konstituiran je najvjerojatnije na godišnjoj sjednici (saboru) Kluba održanoj 13. studenoga 1971. godine. Na žalost, u knjizi zapisnika sa sjednica Zavičajnog kluba ova sjednica nije evidentirana. Informaciju o njoj donio je Đakovački list u broju od 25. studenoga 1971. godine. U članku se kaže sljedeće:
„Dana 13. studenoga 1971. godine u 14 30 sati održan je godišnji sabor Zavičajnog društva Đakovštine. Na saboru je bilo nazočno 120 studenata, članova Zavičajnog društva, te veliki broj gostiju. Između ostalih, saboru su bili nazočni predstavnici SSZ i SSH: Dražen Budiša, Ante Primorac, Ferdo Bušić, Stjepan Sučić, Veljko Božikov, Krešimir Ganeza, te prorektor Hrvatskog sveučilišta Ivan Zvonimir Čičak. Saboru su bili nazočni i društveno – politički radnici općine Đakovo, predstavnici gospodarskih organizacija općine, te predstavnici Matice Hrvatske i Zavičajnih društava iz Imotskog, Vinkovaca, Osijeka, Primoštena, Istre, Hercegovine i predstavnici odbora Zavičajnog društva Županje i Rusina - Ukrajinaca kao i ostali prijatelji društva. Nakon izvješća o radu, koji je podnio predsjednik kluba Ivica Brkić, slijedila je rasprava o gotovo svim problemima u općini i SR Hrvatskoj. Naglasak u raspravi stavljen je na suvremena društveno-politička kretanja u društvu. U raspravi o ustavnim amandmanima studenti Zavičajnog društva su zaključili da je predloženi nacrt ustavnih amandmana u mnogo čemu nedostatan, nestručno i neznanstveno formuliran, pa su ga kao takvog odbacili. Ovaj prednacrt amandmana, po mišljenju studenata Đakovštine, ne rješava u potpunosti nacionalna, kulturna i gospodarska pitanja Hrvatske i hrvatskog naroda. Smatraju da će se ti nedostaci dopunskim izmjenama ispraviti. Studenti Đakovštine zahtijevaju da se o amandmanima i dalje kako bi svoj udio u raspravi dale sve strukture hrvatskog naroda, a naročito radnici zaposleni u inozemstvu. Traže, i što hitnije rješenje bankarskog, deviznog, carinskog i vanjsko – trgovinskog sustava.
U razgovoru s privrednicima općine izražena je želja i potreba što bržeg vraćanja studenata nakon završenog studija kako bi se što prije riješila aktualna kadrovska problematika u općini. U tom smislu posebnu zainteresiranost pokazali su rukovodioci PIK-a Đakovo. Sabor je na kraju izvršio izbor novog rukovodstva i zacrtao plan rada za slijedeću godinu. Na saboru je za predsjednika Zavičajnog kluba jednoglasno izabran Ante Rančić. Upravni odbor: v.d. tajnika Željko Šplajt“

1. Kooptiranje u UO

2. Donošenje globalnog plana rada za sljedeće godine i donošenje financijskog plana

3. Detaljno programiranje sljedećih akcija sa zaduženjima (pobratimljenje sa Imoćanima, … *nečitljivo*)

4. Razno

1.d) - Većina prisutnih prihvatila je prijedlog predsjednika da novi član UO-dbora bude Uzun Petar. Nakon toga prelazi se na drugu točku dnevnog reda.

2.a) Rančić Ante predlaže da bi jedna od važnih akcija u budućem nam radu bila pobratimljenje sa Imoćanima. Zamisao većine je da bi došlo do organiziranja akademije, izmjene simboličnog poklona u prostorijama kluba, Šenoina 26. U vezi tog organiziranja pobratimljenja Rančić predlaže da nismo u mogućnosti bar u tijeku ove godine to uspješno organizirati. Za riječ se javio Duvnjak Marko koji forsira da se to pobratimljenje organizira što prije. Upravni odbor se složio jednoglasno da se održe dvije važne akcije razgovor s Komitetom i sa inozemcima do Nove godine i tu je palo par prijedloga u vezi samog termina održavanja razgovora s inozemcima. Većina se složila da stupimo u razgovor sa organizatorom predavanja – Općinski sindikat i da onda točno odredimo sam dan predavanja s inozemcima. Pavić Krešimir je predložio da taj termin bude 30. XII i 2. I 1972. Za prvi termin je glasovalo 4 člana, a većina je usvojila ovaj drugi termin – 2. I 1972. znači ispred ZD[58] studenata sam datum održavanja je 2. I 1972.

2 b) Slijedilo je par ideja u vezi građe materijala koji bi se iznio na predavanja. Petar Uzun je predložio da se iznese najjednostavnijim jezikom o: amandmanima, o štrajku, o devizama, o blokiranju deviza u đakovačkim bankama i momentalnim događanjima na političkoj sceni u općini i SRH[59]. Za riječ se javio Dragovan Mijo koji je podržao prijedlog Uzuna. Dogovoreno je da bi o deviznom sustavu trebali objasniti ljudima Uzum i … (*nečitko*).

Problem oko seljaštva i problem sela dati će Balabanić Vinko.

2 c) Nakon toga prešlo se na razgovor oko termina održavanja sastanka sa Komitetom u Đakovu. Pao je prijedlog da taj termin bude 30. XII 1971. Većina je to prihvatila i donesena je odluka jednoglasno da se Komitet obavijesti jednim skraćenim dopisom kako bi Komitet bio na okupu zakazanog termina. Brkić Ivica je predložio da se trebamo zbližiti s Komitetom i da je to veoma važno. Izglasano

58 Zavičajno društvo
59 Socijalistička Republika Hrvatska

je 2/3 većinom da se ide na razgovor sa Komitetom jer je prethodno došlo do nekih manjih nesporazuma.

Predloženo je da se uoči održavanja Đakovačkih vezova zbližimo, dogovorimo s Maticom Hrvatskom, da bi se što bolje organizirao taj veliki manifest smotre folklora u Đakovštini.

Uslijedila je diskusija u vezi dodjele kredita studentima, … (*nečitko*).

Upravni odbor je energično zahtijevao da ZD[60]-studenata Đakovštine ima te kompetencije da utječe na dodjelu kredita studentima.

Pavić Krešimir je zamolio klub da li bi klub mogao pomoći galeriji koja je osnovana u Vrpolju. On je predložio da bi se sredstva koja bi se sakupila od priredbe dodijelila galeriji Ivan Meštrović u Vrpolju. Na toj priredbi trebao bi pjevati Vice Vukov.

Upravni odbor se slaže da ćemo pomoći galeriji i da ćemo se početi dogovarati s pjevačem koji bi nastupio. Predsjednik je upitao prisutne da odredimo točno ljude koji bi organizirali i sudjelovali u organizaciji nastupa tog pjevača. Zadužili bi se drugovi: Rančić Ante, Pavić Krešimir, Plazonić Stipan, Balabanić Vinko, Brkić Ivica. Ako ne bi mogao Vice Vukov nastupiti pozvat ćemo Borić Tomislava, Veru Svobodu i Julija Njikoša. Pavić je predložio daljnju točku u planu rada kluba da se pozovu ugledni naučnici, predavači, pjesnici i da se održi predavanje u kubu, Šenoine ulice 26. Duvnjak Marko je predložio da bi se moglo pozvati i bar jedno kazalište u Đakovo.

Na inicijativu Rančića određeni su ljudi koji će odlaziti na sastanke u PSSZ[61]-a. Za kulturu: Pavić Krešimir, Plazonić Stipan; za standard: Šimić Josip, Dragovan Mijo, Balabanić Vinko; za reformu: Pintarić Ivica, Čizmarević Ivica, Njirjak Zlatko; specijalne aktivnosti: Lukačević Mladen, Živić Ivan, Perić Matija; za koordinaciju: Dragila Ivica i Rančić Ante. Gore navedeni će odlaziti u PSSZ[62]-a i svaki dan će odlaziti po poštu i ako nije njegova ostaviti je i aktivno djelovati i podnijeti izvještaj u Upravnom odboru.

Poslije ovoga prijedloga Rančića, slijedio je prijedlog … (*nečitko*) Željke koji će kao i obično podržati poštu i ljude koji su zaduženi obavijestiti, ako ne usmeno, onda poštom, jer se obično te pozive šalje par dana unaprijed.

Za riječ se javio Pavić Krešimir koji je zadužen da bude na sjednicama pri PSSZ[63]-a (za kulturu) jer se poteglo pitanje dobivanja financija Zavičajnom

60 Zavičajno društvo
61 Predsjedništvo Saveza studenata Zagreba
62 Isto
63 Isto

društvu u vezi kulturnih manifestacija. Dogovoreno je da će Pavić Krešimir napraviti izvještaj o mogućim dobivanjima što se tiče financija za kulturu.

U nedjelju 12. 12. 1971. održava se osnivačke skupštine zavičajnog društva … (*nečitko*) i da će u ime kluba skup pozdraviti Brkić Ivica.

Program rada za sljedeću godinu ukratko će napisati Dragila Ivica u najskorijem vremenu.

Jedan od dogovorenih prijedloga sa zadnjeg sastanka bio je da klub kupi stolni tenis, šah i druge rekvizite. Za diskusiju se javio Dragila Ivica koji obrazlaže da moramo kupiti ulje, platiti čistačice, zabraniti pušenje i tome slično i da on smatra da baš nije najpoželjnije da kupimo te rekvizite već da taj novac utrošimo u druge svrhe. Brkić Ivica je predlagao da se točno odrede ljudi koji će se zadužiti da dežuraju u klubu ako bi se nabavili navedeni rekviziti. Zaključeno je definitivno da Plazonić i Perić kupe stolni tenis, šah i druge rekvizite. Tim drugarima bit će dodijeljena sredstva u iznosu 100 000 (Perić-Plazonić). Zatim dogovoreno je da se kupi radio s gramofonom i ploče. Ti rekviziti će se smjestiti u ormare. Dogovoreno je da već od 18 sati poćima djelovati na području rekreacije st. tenis i šah i da ključeve imaju Plazonić, Perić. Dogovoreno je da već u idući četvrtak započnemo s ovim radom.

Sjednica Upravnog odbora završena je oko 21.30 sati u prostorijama kluba.

Predsjednik: Zapisničar:
Ante Rančić

SUMMARY

Borislav Bijelić

MINUTES FROM THE MEETING OF THE REGIONAL CLUB OF STUDENTS FROM THE ĐAKOVO REGION IN 1970 AND 1971

The minute book from the meeting of the Regional Club of Students from the Đakovo Region is one of rare documents that give us at least some kind of insight into the activities of its members in the period between 1966 and 1971. All the way until the end of 1971, the club was occupied with typical student issues, and from then on it was encouraged by the Croatian National Movement, and was active as its integral part. The material which we have to offer here is not of great extent, but it could certainly be of use to some future researchers of this topic, which is of great importance not only for the local, but also for the national history.

Odnos komunističkih vlasti prema Katoličkoj crkvi i njenom djelovanju na području Općine Đakovo na primjeru dokumenta „Idejni problemi vezani uz djelovanje klera i utjecaj religije“ iz oŽujka 1967. godine

UDK 261.7(497.5 Đakovo)“1967“(093)

Slađana Josipović Batorek
Filozofski fakultet, Osijek

U radu se u cijelosti u izvornom obliku donosi dokument „Idejni problemi vezani uz djelovanje klera i utjecaj religije“, nastao u Đakovu 1. oŽujka 1967. godine. Vrijednost dokumenta ogledava se u zornom prikazu odnosa komunističkih vlasti prema Katoličkoj crkvi i religiji uopće, ali i i njenom djelovanju na lokalnoj razini nakon potpisivanja *Protokola* o normalizaciji međusobnih odnosa 1966. godine.

Ključne riječi: Katolička crkva, komunistički reŽim, Đakovo, samoupravljanje, Savez komunista.

Završetak Drugog svjetskog rata i dolazak Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) na vlast 1945. godine, označili su početak novog, dugogodišnjeg sukoba između vladajućeg reŽima i vjerskih zajednica na ovim prostorima, posebice

Katoličke crkve. Obračunavši se s ostacima građanskih stranaka iz prijeratnog razdoblja, na putu uspostave jednostranačkog, autoritarnog sustava komunističkom se režimu našla Katolička crkva, kao potencijalno uporište oporbenih struja. Dolaskom na vlast KPJ započinje s ostvarivanjem svog međuratnog programa, koji je predviđao odvajanje crkve od države i škole od crkve, oduzimanje crkvene imovine te marginalizaciju njenog utjecaja u društvu, što je u redovima Katoličke crkve izazvalo veliki strah i nepovjerenje prema novom režimu. Sveopća preobrazba jugoslavenskog društva podrazumijevala je uspostavu ideološkog i političkog autoriteta Komunističke partije i kontrolu cjelokupnog političkog, ekonomskog i društvenog života od strane vladajuće strukture. U tom smislu, postojanje bilo kakve opozicije, kako političke tako i ideološke, za nove je vlasti bilo neprihvatljivo. Crkveno-državni sukob očitovao se u sudskoj i zakonodavnoj represiji prema Crkvi i kleru, oduzimanju crkvene imovine, ograničenju, kasnije i zabrani vjerske nastave u državnim školama, otežanoj izdavačkoj djelatnosti, te brojnim zabranama koje su onemogućavale djelovanje Katoličke crkve u narodu, ali i slobodno izražavanje vjerskih osjećaja katoličkih vjernika. Zaoštravanje odnosa tijekom godina, dostiglo je vrhunac tijekom 1952. godine, najprije izbacivanjem Bogoslovnog fakulteta iz sastava Zagrebačkog sveučilišta, izbacivanjem vjeronauka iz državnih škola te konačno prekidom diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije u prosincu iste godine. U razdoblju koje je uslijedilo nije bilo značajnijih sukoba, ali ni konkretnijih poticaja za sređivanjem odnosa između Katoličke crkve i države. Međutim, u redovima komunističkih vlasti počinje prevladavati mišljenje da se pitanje religije ne može riješiti političkim i administrativnim ograničenjima, uvidjevši da represivnom politikom prema Katoličkoj crkvi slabi domaći i međunarodni ugled države, dok utjecaj Crkve u narodu sve više jača. Promjena taktike države prema Katoličkoj crkvi, ali i poticaji Drugog vatikanskog koncila (1962.-1965.) u smislu otvaranja dijaloga s ateističkim društvima, postupno su doveli do normalizacije međusobnih odnosa, što je i službeno potvrđeno 1966. godine potpisivanjem *Protokola* između predstavnika Svete Stolice i Jugoslavije. Unatoč tome, kao i činjenici da je jedan dio političkog vodstva u Jugoslaviji bio svjestan da se religioznost ne može iskorijeniti nasilnim, policijskim metodama i otvorenom borbom protiv Katoličke crkve, to nije značilo kako je država odustala od konačnog obračuna s Crkvom. Protucrkvena politika komunističkog režima u narednom se razdoblju sve više usmjerava na nešto suptilnije metode kojima bi kompromitirali Crkvu u očima vjernika i svjetske javnosti, te tako opravdali ispravnost svoje politike. Takve metode možda nisu imale veliki odjek u javnosti (za razliku od npr. sudskih procesa), ali su daleko više sužavale djelokrug rada Katoličke crkve i ograničavale slobode katoličkih vjernika u Hrvatskoj.

S tog gledišta potrebno je čitati i dokument „Idejni problemi vezani uz djelovanje klera i utjecaj religije“ od 1. ožujka 1967. godine. Riječ je o dokumentu napisanom na trideset strojom pisanih stranica veličine A4, a nalazi se u Državnom arhivu u Osijeku u sklopu arhivskog fonda br. 1094 „Općinski komitet SKH Đakovo 1955.-1984“ u kutiji br. 15, u fasciklu „Komisija za vjerska pitanja 1963.-1969. (zapisnici i materijali)“. Objavljujemo ga u cijelosti budući vrlo zorno prikazuje odnos komunističkih vlasti prema Katoličkoj crkvi i njenom djelovanju nakon potpisivanja *Protokola* o normalizaciji međusobnih odnosa, te oslikava ranije spomenutu promjenu taktike u suzbijanju utjecaja Crkve, koja bi se mogla sažeti rečenicom – Upoznaj neprijatelja da bi ga pobijedio. Prvi dio dokumenta u tri poglavlja problematizira pitanje religioznosti unutar jugoslavenskog samoupravnog društva, metode prevladavanja religije i uloge Saveza komunista u tom procesu, dok je drugi dio posvećen analizi djelovanja Katoličke crkve i klera na području Općine Đakovo[1]. Autor(i) dokumenta nije poznat, budući nije potpisan te je najvjerojatnije riječ o jednom od prijepisa. Izvjesno je kako je načinjen s namjerom da služi kao nekakva vrsta vodiča partijskim organizacijama na području Općine Đakovo za djelovanje na terenu. Tomu u prilog govori i činjenica da je na vrhu naslovne stranice rukom dopisano: *„Lično“ Radi Polovini sekretaru osnovne organizacije saveza komunista sela Gorjani*. Dokument je ovdje donesen u izvornom obliku, bez zadiranja u jezik i pravopis, dok se u uglatim zagradama nalaze dopune pojedinih riječi.

* * *

„Lično“

Radi Polovini sekretaru osnovne organizacije saveza komunista sela Gorjani[2]

[vlastoručni potpis - nečitko]

---

1 U područje Općine Đakovo u predmetnom su razdoblju ulazila sljedeća mjesta: Borojevci, Borovik, Bračevci, Breznica Đakovačka, Bučje Gorjansko, Budrovci, Čenkovo, Dragotin, Drenje, Đakovo, Đurđanci, Forkuševci, Gašinci, Gorjani, Hrkanovci Đakovački, Ivanovci Gorjanski, Josipovac Punitovački, Jurjevac Punitovački, Kešinci, Kondrić, Koritna, Krndija, Kućanci Đakovački, Kuševac, Lapovci, Lipovac Hrastinski, Levanjska Varoš, Majar, Malo Nabrđe, Mandićevac, Milinac, Mrzović, Musić, Novi Perkovci, Ovčara, Paljevina, Paučje, Piškorevci, Podgorje Bračevačko, Potnjani, Preslatinci, Pridvorje, Punitovci, Ratkov Dol, Satnica Đakovačka, Semeljci, Selci Đakovački, Slatinik Drenjski, Slobodna Vlast, Svetoblažje, Široko Polje, Tomašanci, Trnava, Veliko Nabrđe, Viškovci, Vrbica, Vučevci. Vesna Božić-Drljača, Pregled uprave na području Državnog arhiva u Osijeku 1947.-1992., *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, br. 6, Osijek 2001., str.344, 346.

2 Rukom pisana napomena na vrhu naslovne stranice.

IDEJNI PROBLEMI VEZANI UZ DJELOVANJE KLERA I UTJECAJ RELIGIJE

ĐAKOVO, 1. III. 1967. GODINE

SAMOUPRAVLJANJE I PROCES PREVLADAVANJA TRADICIONALNE RELIGIJE

Na samom početku nužno je istaći nekoliko činjenica od kojih se je pošlo pri izradi i obradi materije:

1. Proces dezalijenacije u našem socijalističkom društvu jeste vrlo intenzivan. Suština procesa jeste u razvoju samoupravljanja širokih društvenih masa sa sredstvima za proizvodnju i ostvarenim proizvodom. Naučno je dokazano da „psiha oblikovana vlastitim društvenim aktivitetom, a ne samo vanjskim vaspitanjem napušta oslonce izvan sebe“. Moglo bi se reći – čovjek postajući čovjek Boga ne treba.

2. Crkva se danas sve više prilagođava razvoju suvremenih procesa društvenog kretanja. Pritom jasno koristi sve mogućnosti postignutih sporazuma sa državom. Imajući ovo na umu kao i Marksovu postavku „da se čovjeka ne može administrativno lišiti njegovih tradicionalnih shvaćanja“, nego treba stvarati uvjete u kojima će se ta shvatanja gubiti, polazimo sa stanovišta, da napuštanje religioznosti može biti plod samo takvih društveno ekonomskih odnosa koji to i pretpostavljaju.

3. Usko u vezi s tim, kao i sa stvarnom ideološkom snagom članova organizacije SK[3] kod nas mi smo se nužno orjentirali na nešto detaljnije obrazlaganje ovih problema. Mnogi komunisti naime zbog svog vlastitog ne izgrađenog teoretskog i praktičkog stava o borbi protiv religije niti ne pokušavaju analizirati njen uticaj na samoupravu i materijalnu zainteresiranost ljudi, jer kako oni to tvrde – crkva je mirna.

Pri izradi materijala korištena je razna literatura kao i podaci i razgovori vođeni u raznim sredinama i ljudima različitih karakteristika.

3 Saveza komunista.

I. RELIGIOZAN ČOVJEK – DRUGA STRANA LIČNOSTI

1. Stepen i faktori religioznosti

U našim društvenim sredinama ljudi pridaju vjeri i Bogu različit značaj. Moglo bi se ipak reći, da sve brže opada broj teološki ubjeđenih vjernika, odnosno onih koji teološkim putem stiču ili su stekli ubjeđenje o nužnosti postojanja Boga.

Sve više se susreću tradicionalni i pokolebani vjernici. Uoba slučaja ispovijedanje religije predstavlja ili emocionalno nadahnuće ili obrednu obavezu prema porodičnom načinu života.

Pokolebani vjernici pripadaju u glavnom mlađim godištima, koji su uspjeli izgubiti vjeru u staro, ali još novo potpuno ne razumiju. Za ovu grupu nije više karakterističnо niti obavljanje crkvenih obreda, jer težnje i zahtijevi pojedinaca sve više postaju stvaralačke prirode.

U Radničkom savjetu jednog našeg poduzeća od ukupno 19 članova ima, prema mišljenju pojedinaca, 4 religiozna člana, dok u kolektivu od ukupnog broja ima oko 65% religioznog članstva. Tu je očito da je društvena angažiranost religioznih ljudi vrlo niska. Za sada treba samo konstatirati da bi osnovne organizacije SK trebale voditi računa o stepenu religioznosti, jer to utiče na samoupravljačku snagu zaposlenih.

Faktori religioznosti su u svakoj sredini općenito isti. Negdje jedan, a negdje drugi snažnije djeluje, pa je stoga nužna i raznolika borba SK.

Prije svega religioznost definiramo, kao oblik koji nastaje u zavisnosti od personificiranja društvenih i prirodnih sila. U tom svijetlu spominjemo i jedan od faktora – egzistencijalnu zavisnost čovjeka. Za naše selo je ova egzistencijalna zavisnost svakako vrlo važna, ali svakim danom sve manja.

Ovdje bi svakako trebalo spomenuti pojavu migracije u naše krajeve za nekoliko posljednjih godina. Ovo treba spomenuti tim prije, jer baš ovi ljudi doseljavaju iz krajeva najpoznatijih po religiji, ali vrlo pasivnih.

Isto tako ova zavisnost je možda i uzrok da su religiozni ljudi uglavnom šutljiviji (i marljiviji), a da svi vjetrovi na odluke organa upravljanja dolaze baš od komunista. Religiozan odgoj jeste također vrlo značajan. Što je porodica patrijarhalnija, što se više drži tradicionalnih normi i običaja to je veća mogućnost da članovi takve porodice budu religiozni. Iz razgovora sa pojedinim radnicima PIK[4] vidljivo je da pojedinci nužno pod pritiskom porodice održavaju obrede i

4 Poljoprivredno industrijski kombinat. U ovom je konkretnom slučaju najvjerojatnije riječ o radnicima PIK-a Đakovo.

nastoje izbjeći rad u poduzeću za vreme svetaca i td. Nebi možda bilo loše potkrijepiti ovaj primjer činjenicom da materijalna osnova u kući ostvarena iz zaposlenja u radnoj organizaciji trebala bi formirati i psihologiju i shvaćanja u kući.

Relativno slabi procesi demokratizacije, a k tome aktivnost i ponegdje pritisak klera znaće stalan izvor religioznosti na selu. U gradu kao što je naš ovo je također snažan izvor religije, jer se prakticiraju nekonvencionalni oblici rada posebno sa mladim ljudima. Društveno zabavna aktivnost je vrlo oskudna, odnosno opće društveni standard nije dovoljno raznolik da zadovolji porasle potrebe ljudi.

2. Posredujući faktor

Pored navedenih treba spomenuti još nekoliko elemenata koji također utiču na stepen religioznosti.

Na našem području stanovništvo pripada dvjema vjerskim zajednicama – katoličkoj i pravoslavnoj. U praksi je poznato da je uticaj katoličke vjere znatno jači zbog tradicije, položaja i obrazovanja svečenika i td.

Socijalno porijeklo je vrlo važan faktor u prihvaćanju ili odbijanju religije. Uklanjanjem izvora socijalne nejednakosti nestajat će osnovni društveni korijeni religioznosti. Iz razgovora sa ljudima zaposlenim u našim radnim organizacijama vidljivo je da se materijalni status vjernika ne razlikuje od ateista. Prije svega zalaganje na radnom mjestu, čuvanje materijala, odnos prema nadredjenim i podredjenima nije takav, da bi pojedincima omogućavao neka izrazito visoka priznanja, a druge svodio na nivo ispodprosjećnih.

Na našem području prema površnom analiziranju relativno najviše religioznih otpada na zemljoradnike. To je svakako za konkretnu akciju komunista vrlo važan podatak, jer dobar dio naših akcija treba usmjeriti baš na uzdizanje snaga u selu.

Da je religija stvarno odraz egzistencijalne zavisnosti i nivoa obrazovanja, svjedoči nam podatak, da je relativno veći broj medju radnicima i slobodnim zanatlijama nego li medju službenicima. Možda bi ovo trebalo povezivati i sa strukturom članstva SK, predstavničkih organa itd. To je svakako stvar za širu diskusiju.

I dobna struktura vjernika takodjer je za spomenuti. Poseban činilac jeste i spol. Žena je svakako više religiozna od muškarca. To govori u prilog osnovnoj tvrdnji, da društvena emancipacija utiče na sudbinu religioznosti. Ne bi se moglo reći, da je Žena prirodno više naklonjena religiji. Činjenica je medjutim, da je nju društveni položaj potiskivao u drugi plan, pa je i religioznost Žena bila u neku ruku samoodbrana – pokazatelj otudjenja.

Ovdje bih svakako trebao spomenuti, za našu stvarnost vrlo važnu stručnu spremu. Naime ovaj faktor jeste kod nas još uvijek, zbog neprevazidjenih disproporcija izmedju umnog i fizičkog rada, uticajan na društvenu angažiranost i uspješnost uključivanja u društvenu sredinu. Nije parola, niti samo politički zahtjev, da se treba voditi računa i borba za izbore i kvalitetniju strukturu organa samouprave u korist neposrednih proizvodjača. Jasno je medjutim, da ovo ne rješavaju administrativni akti niti tumačenje rukovodilaca, nego razvoj materijalne baze i porast proizvodnih snaga sa čovjekom u svojoj potpunoj veličini.

Treba konstatirati, da svi ti faktori koji pridonose razvoju ili u krajnjem održanju religioznih tradicija, djeluju na slabije društveno angažiranje, potisnutost pojedinih slojeva i sl. Tvrdnja, da religijsko shvaćanje djeluje na smanjenje materijalne zainteresiranosti kod tih slojeva jeste i moguća i osnovana. Naime materijalna zainteresiranost jeste svakako usko vezana za društvenu angažiranost, ili je barem tek tada potpuna, ako je društveno osnovana. A uzev i u obzir sve navedene postavke, očito je a o tome svjedoči i praksa, da oko 85% izrazito i stalno društveno angažiranih nije religiozno i ne obavlja vjerske obrede. S druge strane istovremeno 86% društveno neangažiranih obavlja vjerske obrede.

II. DRUŠTVENA ANGAŽIRANOST KAO FAKTOR SUZBIJANJA RELIGIJSKIH SHVAĆANJA

1. Činioci ateizma i napuštanja religijskih shvaćanja

Već je naprijed konstatirano da je ateizam usko vezan za društvenu angažiranost pojedinaca ili obratno. Izvjesna odstupanja su i normalna i nužna.

Demokratizacija društvenog sistema, kao i materijalizacija ovog principa u vidu raspodjele dohotka u radnoj organizaciji, kao i veće preraspodjele u korist neposrednih proizvodjača, značajan su činilac stalnog povećanja stabilnosti društvenog položaja čovjeka. Rad organa društvene samouprave u svojoj potpunoj neposrednosti potpuno je obojen humanizmom, a shvaćanje rezultata društvenog napretka, kao uspjeha svih društvenih slojeva doprinosi suzbijanju birokratizma, kulta ličnosti i ostalih deformacija prividnog prednjačenja.

Citirat ću jednog svećenika, koji o našem demokratskom sistemu kaže slijedeće: „Snaga je vaša u tom, što vi otvoreno iznosite svoje greške i okupljate ljude na njihovo ispravljanje. Kamo sreće da i mi otvoreno priznajemo svoje propuste, jer bismo imali mnogo više uspjeha“.

Idući činilac ateizma jeste mogućnost obogaćivanja znanjem. Iz samog odnosa religije i nauke, kao i praktične koristi, koja se ostvaruje primjenom

nauke, proizlazi posebno poštivanje i isticanje veličine rada i znanja. Reforma školstva, koja treba nastupiti trebala bi u svakom slučaju u skladu sa postignutom mogućnošću ulaganja u školstvo stvoriti takvo shvaćanje kod mladih, da jedan suvremeni čovjek našeg društva ne može egzistirati bez odgovarajuće naobrazbe bez obzira gdje i što će raditi. Mislim naime, da konačno valja pomalo razbijati famu, da se uči samo i samo da bi se odmah poslije škole dobilo radno mjesto, a o znanju se ne treba mnogo pričati.

Iz razgovora sa mnogim komunistima i vjernicima o problemu religije kod nas vidljivo je da svi ističu premalo investiranje društvene zajednice u tzv. opću potrošnju. Ne osvrćući se na to, što to mnogi ističu bez dubljeg poznavanja stvarnosti, što mnogi ne razumiju bit privredne reforme i sl., možda bismo ipak trebali razmisliti o kvaliteti i kvantiteti toga investiranja. Sigurno je bez svake sumnje da nemamo dovoljno sredstava javnog standarda, da su postojeći objekti toliko zastarjeli i potpuno neopremljeni, da praktički ne koriste, mnogi od njih, svojoj pravoj svrsi. Treba posebno istaći, da bismo mi morali voditi računa o velikoj vjerskoj tradiciji na našem području, što svakako zahtjeva veće napore društva.

Hoćemo naime upozoriti, da je takodjer viši ekonomski i kulturni standard poseban činilac ateizma i opadanja obredne prakse. To znači, da razvoj životnog standarda radnih ljudi pridonosi odumiranju slijepog izvršavanja crkvenih normi. Prodor tranzistora, radio-aparata, televizora, povezuje čovjeka sa problemima svijeta – on sve više postaje svjestan svoja postojanja i uloge. O svemu ovome vodi računa i crkva i pokušava zadovoljiti interese, zahtjeve za poznavanjem situacije u svijetu te tako organizira i svoj rad.

2. Stav religije o društvenoj angažiranosti

Društvena angažiranost u sprovođenju socijalističkih principa izgradnje jeste svakako glavni faktor suzbijanja religijskih shvaćanja. Da li su toga svjesni i svećenici, dozvoljavaju li ili uskraćuju određene slobode ljudima. Već na početku je spomenuto da bi mnogi komunisti najradije religiju ostavili na miru, jer vjernici se ne čine opasni. Pa ipak nekoliko citata iz odgovora pojedinih svećenika na pitanje – Kako se normativno odnosi vaša religija prema društveno političkoj aktivnosti vjernika? – bi svakako osvjetlilo pravo stanje. „Čuvajte se kao otrova svakog posvjetovčavanja, nemojte koristiti slobode i široka povjerenja, koje vam danas crkva silom prilika daje“, ili „Stoga se klonimo svake društvene aktivnosti koja nije u skladu s voljom i odredbama naših crkvenih poglavara“.

Vidljivo je dakle da crkva posjeduje svoj stav o učešću vjernika u društvenoj aktivnosti, da ona analizira djelovanje pojedinaca, istaknutijih ili aktivista ili vjernika, te im na to skreće pažnju. Neka nam posluži primjer jednog poduzeća,

gdje je jedna djevojka izostala sa rada organiziranog u nedjelju zbog izvoza, a da o tome nije obavijestila rukovodioca. Ona je naime pjevala u zboru časnih sestara. Kada su je nakon nekoliko izostanaka premjestili sa tog stroja na drugi, ona je donijela Žalbu pisanu strojem, slobodno rečeno na „svetom papiru".

I pored toga što crkva na nekoliko mjesta u isticanju svojih osnovnih misli navodi pomoć bližnjemu svomu, ipak njoj nikako ne ide u prilog podruštvovljavanje čovjeka i njegovo oslobađanje. Uloga društvenih snaga u svakoj sredini jeste tim veća. Svećenici osim toga nastoje društvenu aktivnost svesti na djelovanje i rad u crkvenom odboru. Crkveni odbori su i na našem području vrlo aktivni, naročito u izgradnji i popravku vjerskih objekata, organiziranju vjerskih proslava i skupova, sakupljanju dobrovoljnih priloga i okupljanju djece i omladine. Danas se u Župama pristupa osnivanju tako zvanih Župskih savjeta, koji bi se starali o idejnom proširenju religije (u savjet ulaže i žene), a crkveni odbori vodili bi i dalje brigu o materijalnim problemima.

3. Činioci društvene aktivnosti

Nakon iznošenja činioca ateizma koji su zaista vrlo različiti, te stava crkve i religije o društvenoj angažiranosti, sada ćemo ukazati na neke osnovne činioce društvene angažiranosti, koje je nužno dosljedno razvijati. Samo razvojem ovih faktora stvaraju se uvjeti da se radni čovjek afirmira kao samoupravljač.

Sigurno najvažniji faktor stimuliranja društvene angažiranosti ljudi jeste ekonomska osnova. Svaka društveno politička akcija koja nema ekonomske osnove je osuđena na neuspjeh. Društvene snage o tome vrlo često, bilo zbog objektivne uslovljenosti ili raznih drugih nisu vodile dovoljno računa. Mnoge akcije bile su kad kad kompromitirane, a preko njih i sam dotadašnji rad.

Možda bismo se malo udaljili od suštine problema, ako spomenemo slučaj da cijeli kolektiv mnogih naših poduzeća izglasava dodjelu pomoći za liječenje raka. Kada je smisao akcije kristalno jasan tada uopće ne postoji opasnost neuspjeha.

Da bi radnik u potpunosti izgubio svoj najamni odnos prema poduzeću on treba poznavati barem najglavnije probleme razvoja njegovog poduzeća. Dobra je inicijativa PK-a koji je zimski period iskoristio u svrhu ekonomsko-političkog obrazovanja po svim radnim jedinicama. Diskusije o investicijama perspektivi razvoja kombinata, problemima sjetve i žetve i sl., nisu ni malo čudne niti nenadane. Radnik sve više postaje stvarni učesnik u stvaranju dohotka radne organizacije i njegovoj raspodjeli.

Društveno-politička svijest formira se u praktičnoj akciji kojom se ostvaraju zajednički doneseni zaključci. Što su obrazovanje i društveno-politički odgoj već to je i odgovornost za donošenje određenih odluka i njihovu realizaciju veća.

U vrlo mnogo slučajeva pojavljuju se primjeri zatvorenosti organa samouprave. Nespojivo je sa pravcem razvoja našeg sistema udaljavanje centralnih od nižih organa društvene samouprave. Proces razvoja samoupravljanja na nivou ekonomskih jedinica učinit će da će se sve manje poštivati istine autoriteta, a sve više razvijati autoritet istine, te sve više razvezivati stvaralačke inicijative ljudi.

Opća potrošnja, koja je prema nekima nedovoljna da bi mogla podmiriti potrebe ljudi nužno treba svakim danom sve više postajati stvar samog kolektiva, ako želimo da i u najsuptilnijem smislu prevaziđemo najamni odnos rada. Na pr. crkva nekako rado vezuje svoje vjernike za sebe, financirajući aktivnost vrlo često iz dobrovoljnih priloga. Ta sredstva potiču od radnika zaposlenih u poduzeću (na pr.). To znači da bi eventualna drugačija raspodjela dohotka u svrhu tih općih potreba zaposlenih u poduzeću problem rješavala na drugačiji način.

Samostalnost samoupravljanja je tim veća što je stručnost zaposlenih veća i njihova ideološko-politička snaga. Ona je isto tako vrlo ovisna o rukovodećim društvenim snagama u sredini. Djelovanje tih snaga međutim može se katkada pojaviti kao osnova za razočarenje. Ovakvih slučajeva bilo je također. I društveno angažirani i neangažirani posjeduju praktična saznanja o borbi mišljenja koja se vodi na sastancima, čak je ona prema njihovim riječima vrlo konstruktivna, ali se najčešće na tome iscrpljuje aktivnost. To se obično tada prokomentira riječima – lijepo govore……. Ovdje bi nužno trebalo spomenuti porodično zapošljavanje, forsiranje pojedinaca i protekcionizam i td.

Treba spomenuti isto tako i potrebu pooštrenih mjera za neke moralne devijacije, kao faktor društvene angažiranosti. Tolerancija niza slučajeva uzurpiranja prava radničkog samoupravljanja, krađe i kriminala stvara kod ljudi naročito religioznih osjećaja, da je dobro što su oni takvi kakovi su nego li da su drugačiji. Može se steći utisak da društvena angažiranost sa sobom nosi neuklonjive poroke. Izmjena mjera kojima bi se teže kažnjavali prestupnici dobro bi došla društvu, a društvena angažiranost i samoupravljanje nebi u očima pojedinaca bili polje gdje se čovjek izgubi i od samog sebe i od društva.

Zapostavit se međutim ne može niti da samostalnost samoupravljanja ovisi i o ispravnoj cjelovitoj društvenoj usmjerenosti. Cjelovito društveno usmjeravanje svakako trpi određeni preobražaj u pravcu širenja demokratizacije društvenih odnosa. U tom svjetlu treba gledati i rad skupštine, odbornika među biraćima, mjesnih zajednica i td.

III. ULOGA SK U PROCESU PREVLADAVANJA RELIGIJE

Ateisti a isto tako i mnogi komunisti posjeduju svoje vlastite stavove prema religiji. Prema tim stavovima oni formuliraju i svoju borbu. Ona se uglavnom svodi na:

- prosvjetiteljsko – racionalističku koncepciju,
- stihijsko – ekonomističku i
- administrativnu.

Religija se može istisnuti ateističkom propagandom, kojom se otkriva besmislenost i nenaučnost religijskih dogmi i praznovjerica. Ovakav stav prosvjetiteljske koncepcije sadrži misao, da se ništa ne mijenja u prirodi uticaja religije na društvo i društva na religiju. On predvidja da se religija prilagodjava u društvu pa i nauci kao jednoj od njegovih osnovnih sfera i da mijenja svoj uticaj na društvo.

Članovi SK trebaju naročito sada u borbi partije za široku demokratizaciju principa i rada partije svoj rad usmjeriti na prevazilaženje religijskih tumačenja korištenjem argumentiranih praktičnih istina.

Religija će sama od sebe izčeznuti srazmjerno razvitku proizvodnih snaga; dotle socijalizam mora da to ima u vidu i da s njom pravi kompromise – to je shvaćanje stihijsko ekonomističke koncepcije.

Komunisti ipak znaju da prevladavanje religijskih shvaćanja ne može uslijediti samo kao rezultat porasta materijalnog blagostanja ljudi. Tek revolucionarnom akcijom u kojoj se zbiva „Podudaranje mijenjanja okolnosti i ljudske djelatnosti“[5] postepeno se dospjeva u situaciju uskladjivanja subjektivnih zahtjeva i objektivnih mogućnosti.

Spomenut ćemo samo na ovom mjestu jednu izjavu poznatog komunista kod nas: „Mi ne trebamo voditi borbu protiv religije, jer ona pomalo odumire sa razvojem samoupravnih snaga društva, ali isto tako mi (misli na državu) nebi trebali niti podržavati njihove akcije (stavljanje zastave na zgradu općinske skupštine na dan proslave 100 godišnjice postavljanja kamena temeljca katedrale u Djakovu, i ako je općina održala Akademiju u čast Štrosmajerove ličnosti).

---

5 Citirani dio predstavlja isječak iz djela Karla Marxa „Teze o Feuerbachu“. Treća teza, na koju se autor teksta poziva u ovom dijelu, glasi: „Materijalističko učenje o mijenjanju okolnosti i odgoju zaboravlja da ljudi mijenjaju okolnosti i da sam odgojitelj mora biti odgajan. Stoga ono mora dijeliti društvo na dva dijela – od kojih je jedan iznad društva. **Podudaranje mijenjanja okolnosti i ljudske djelatnosti** ili samopromjene može se shvatiti i racionalno razumjeti samo kao revolucionarna praksa.“ http://masa-hr.org/content/karl-marx-teze-o-feuerbachu (24.5.2013.)

Administrativna koncepcija je potpuno neprihvatljiva i ako je još i danas shvaćanje nekolicine pa i članova SK.

Mi bismo trebali apsolutno prihvatiti tezu da je borba političkih partija i religije borba dviju koncepcija o razvoju čovjeka a ne nikako borba vlasti i religije, jer partija danas sve manje ostaje politička vlast.

Potpuno društveno angažiranje komunista u organima društvene samouprave te stvaranje povoljne klime za što šire uključivanje članova sredine u društvenom odlučivanju svakako je osnovni zadatak komunista u suvremenoj borbi protiv religije.

OSTALI NAČINI DJELOVANJA KLERA

Kada danas govorimo o djelovanju klera potrebno je uvažavati izvanredno dugu tradicionalnu doktrinu i principe crkve, koji se u suštini u današnjim uvjetima ne napuštaju, ali isto tako i nastojanja da se izmjeni ili bolje rečeno prilagodi metoda rada promjenjenim društvenim odnosima, naučnim dostignućima i ekonomskom napretku. Ova nastojanja su novijeg datuma i sve se više zapažaju nakon II Vatikanskog koncila[6]. Govoreći o prilagodjavanju Rkt [Rimokatoličke] crkve novim uslovima, moramo istaći da to dolazi do izražaja naročito u socijalističkim zemljama, jer ovaj društveni sistem do nedavno nije priznavala i borila se protiv njegovog širenja, ali isto tako se zapažaju novi elementi djelovanja i u kapitalističkim zemljama. Predstavnici Rkt crkve u nekim zemljama Zapadne Evrope otvoreno podržavaju interese radnika i sindikata, kada je u pitanju zapošljavanje, povišenje nadnica, a u najnovije vrijeme se zalažu i za učešće radnika u upravljanju poduzećima. Bez sumnje je da je ovakav nastup klera rezultat novijih nastojanja poslije Koncila, ali isto tako i smišljeno djelovanje. U novim uvjetima, u periodu jačanja ekonomske baze i životnog standarda širokih narodnih slojeva i crkva vidi da će joj glavno vrelo prihoda biti narod – radnička klasa – ako uspije svoj utjecaj proširiti u potpunosti na nju. Ovakovi, do sada neuobičajeni istupi predstavnika Rkt crkve neupućenima

6 Drugi vatikanski koncil održavao se u Vatikanu od 11. listopada 1962. do 8. prosinca 1965. U tom su razdoblju održana četiri zasjedanja; prvo u vrijeme pape Ivana XXIII., a preostala tri u vrijeme pape Pavla VI. Na Koncilu su bila nazočna 24 od 27 katoličkih biskupa iz Jugoslavije. U kontekstu crkveno-državnih odnosa u Hrvatskoj i Jugoslaviji, značaj Koncila je i u tome što predstavlja temeljni zaokret u povijesti Katoličke crkve, posebno u njezinom odnosu prema svijetu, suvremenom čovjeku i društvu te otvaranju dijaloga s ateistima i ateističkim društvima, što je olakšalo i pregovore između jugoslavenske vlade i Svete Stolice. Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Rijeka, 2004., str. 237-238.

izgledaju isključivo humane akcije preduzete za dobrobit radničke klase, a to upravo kod ljudi niže naobrazbe ima djelotvoran učinak. Sve to u stvari proizlazi iz nove orijentacije crkve, koju mnogi njezini predstavnici na zavijen ali popularan način iznose. Naime, Rkt crkva poslije Koncila ne želi starateljstvo države niti njezinu zaštitu, već traži slobodu za svoje vjersko djelovanje. U nekim državama crkva se čak odriče svojih nekadašnjih privilegija, a sve s ciljem da bi na narod djelovala uvjerljivije i da bi povratila svoj poljuljani ugled.

U današnje vrijeme se održavaju savjetovanja predstavnika Rkt crkve na kojima se raspravlja kako djelovati u zemljama sa socijalističkim društvenim sistemima, što znači da Rkt crkva bez dvoumljenja priznaje socijalistički društveni sistem kao svjetski sistem, da ne gleda na njega kao na nešto prolazno kao do Koncila i da nastoji svoje metode djelovanja prilagoditi zakonskim okvirima društvenog uredjenja.

Napred izneseni elementi došli su do izražaja i prilikom potpisivanja Protokola izmedju SFRJ[7] i Vatikana[8]. Naime, u toku pregovora predstavnici Vatikana su postavljali neke zahtijeve, koji nisu bili u skladu sa našim Ustavom (povrat crkvene imovine, vjeronaučna nastava u školi, slobodno djelovanje klera i van crkve i dr.) od kojih su konačno odustali, a što je u skladu sa "Pastoralnom konstitucijom o crkvi u savremenom svijetu"[9] i "Deklaracijom o vjerskoj slobodi"[10]. Prema tomu za očekivati je da će se Rkt crkva i u našoj zemlji sve više orijentirati i prilagodjavati u svom djelovanju na postojeći društveni sistem, koristeći Ustavom zagarantirane vjerske slobode, a manje na stare forme

7 Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija.

8 Nakon prekida diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije u prosincu 1952., početkom 1960-ih godina započinju prvi konkretni pokušaji za pokretanjem pregovora o normalizaciji međusobnih odnosa. Službeni pregovori započinju u lipnju 1964. (iako su se i prethodnih godina održali brojni susreti i razgovori između predstavnika Svete Stolice i Jugoslavije) u Rimu i vođeni su u još nekoliko navrata – dva puta u Beogradu 1965. i u Rimu 1966. Konačni tekst Protokola potpisan je u Beogradu 24. lipnja 1966. Njime su, između ostalog, jugoslavenske vlasti, u skladu s ustavnim odredbama, potvrdile slobodu vjeroispovijesti, odvojenost crkve i države te jednakopravnost svih vjerskih zajednica i zajamčile Katoličkoj crkvi slobodno obavljanje vjerskih poslova, uvažavajući nadležnost Svete Stolice nad Katoličkom crkvom u Jugoslaviji u duhovnim stvarima. S druge strane, Sveta Stolica je potvrdila načelan stav da svećenici ne mogu svoje crkvene i vjerske dužnosti zloupotrebljavati u političke svrhe uz osudu političkog nasilja i političkog terorizma. Više vidi u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj…,* str. 213-313.

9 „Gaudium et spes“ („Radost i nada“) - Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu. Riječ je o jednoj od isprava donesenoj tijekom zasjedanja Drugog vatikanskog koncila 7. prosinca 1965. Cjeloviti tekst isprave vidi na: http://zrno.wordpress.com/teoloske-teme/crkveni-dokumenti/dokumenti-drugog-vatikanskog-sabora/gaudium-et-spes-1965/

10 „Dignitatis humanae“ – Deklaracija o vjerskoj slobodi. Deklaracija u čijem podnaslovu stoji „O pravu osobe i zajednica na društvenu i građansku slobodu u vjerskoj stvari“, donesena je 7. prosinca 1965., dan prije završetka rada Drugog vatikanskog koncila. Cjeloviti tekst isprave vidi na: http://bogoslovija-ri.hr/download/Dignitatis_humanae.pdf

djelovanja. Danas još ne možemo govoriti o potpuno novoj orijentaciji, jer postoje tendencije starog klasičnog načina djelovanja prožetog novim metodama usvojenim na Koncilu, što ovisi o svećenicima koji vrše utjecaj na vjernike.

Jedna od novih prilagodbi u djelovanju Rkt crkve je sve veća aktivnost u vjeronaučnoj nastavi i usvajanje prijašnjeg privremenog načina rada za stalni oblik djelovanja. U proteklom periodu kada je Rkt crkva na naš društveni sistem gledala kao na privremeno stanje i kada joj je Ustavom bilo onemogućeno da katekizaciju provodi u školama, organizirala je takodjer na odredjeni rok, za kraći period, vjeronaučnu nastavu u crkvama. Danas taj sistem rada sve više postaje stalan, jer se gotovo pri svim Župnim crkvama, pa i ostalim seoskim crkvama grade posebne prostorije za vjersku obuku djece, što znači da je orijentacija na takav rad za duži rok. Na temelju toga mislimo, da Rkt crkva neće uporno nastojati da se vjeronaučna nastava ponovno uvede u škole. To proizlazi iz proklamiranih principa djelovanja Rkt crkve na Koncilu, tj. da crkva ne traži od države da joj omogućava njeno djelovanje, već samo da garantira slobodu vjeroispovjesti.

Na našem području je broj polaznika vjeronaučna nastave u neznatnom porastu. To smo zapazili naročito u 1966. godini, kada je uopće aktivnost Rkt crkve bila povećana i orijentirana na postkoncilske jubilarne proslave. Prema našim podacima za 1964/65. školsku godinu vjeronauk je pohadjalo na području Općine Đakovo oko 40% učenika. Izvjestan porast broja polaznika u 1966. godini rezultat je daleko veće aktivnosti klera na području vjeronaučne nastave. Pošto ne raspolažemo za prošlu godinu sa podacima o pohadjanju vjeronaučne nastave iskoristit ćemo podatke đakovačke Župe[11]. Prema njihovim podacima vjeronaučnu nastavu pohadjalo je u 1966. godini 990 učenika ili 70%. Ako uzmemo cifru od oko 990 kao tačnu, jer vjerujemo da su tu obuhvaćeni svi učenici koji su vjeronauk pohadjali redovno i povremeno, niti onda to nije 70%. Škole u Đakovu pohadja 3.533 učenika, a u selima đakovačke Župe 757 učenika, što je ukupno 4.290 učenika, a to znači da 990 učenika čini 23%. Podaci za ostale Župe našeg područja izraženi su samo u postotku, pa ih nismo mogli koristiti. Ovdje još možemo postaviti pitanje, da li prikupljati podatke o vjeronaučnoj nastavi i kako do njih dolaziti?

Vjeronaučnu nastavu na selima provode Župnici, a u Đakovu katehistice i kapelan. Od prije nam je poznato da se u tom poslu služe popularnim metodama, kako bi se što više približili djeci i privukli ih na vjeronauk. Organiziraju zabavne igre, sportske igre, razne priredbe, koja apsorbiraju isto toliko vremena kao i

11 Župa Svih svetih u Đakovu.

obrada religioznog gradiva. Prošle godine je bilo pokušaja da se podstakne temeljitije usvajanje gradiva, pa je u okviru jubilarne proslave organizirano natjecanje u đakovačkoj katedrali izmedju najboljih polaznika vjeronauka (hodočašće ministranata), što znači da su i u Župskim mjestima održana isto takva izlučna natjecanja. Isto je potrebno istaći da u vjeronaučnoj nastavi ima i nepravilnosti, učenici se sačekuju ispred škole i odvode na vjeronauk, a dogadja se da se vrbuju i djeca komunista.

Mislimo da u ovim pitanjima odlučujuću ulogu imaju roditelji. Pojačan utjecaj na vjernike, a time i na religiozne roditelje u periodu jubilarnih proslava imao je utjecaj i na povećanje broja polaznika vjeronauka. Ipak djeca nisu samostalna, i u mnogim stvarima za njih odlučuju roditelji od kojih su materijalno ovisni, pa i onda kad se radi o srednjoškolcima. To su zapazili i predstavnici Rkt crkve pa u narednom periodu namjeravaju organizirati vjeronauk za roditelje. I do sada su vršili utjecaj na roditelje, da svoju djecu odgajaju u religioznom duhu, da ih šalju na vjeronauk, ali to je bilo povremeno, putem propovijedi. Sada se organizira planirana vjeronaučna pouka roditelja preko zime. Ova pouka bi se održavala nedjeljom, jednom mjesečno u posebnim prostorijama (sakristiji ili prostoriji za katekizaciju).

Prve nedjelje u mjesecu za majke koje će se upućivati kako trebaju usmjeravati vjerski odgoj u porodici prema djeci od najranije mladosti.

Druge nedjelje u mjesecu za očeve, koji treba da utječu na odgoj veće muške djece koja već nisu pod utjecajem majke.

Treće nedjelje za bake, jer smatraju da je baka važan faktor odgoja, naročito u obiteljima gdje su oba roditelja zaposlena. I u svim ostalim akcijama crkve osjeća se nastojanje da se vjeronaučnom nastavom obuhvati što veći broj djece. Za vrijeme posvete kuća svećenici se interesiraju da li djeca pohadjaju vjeronauk, zašto ne pohadjaju i uvode ih u spisak polaznika.

Svećenici i časne sestre daju instrukcije učenicima iz pojedinih školskih predmeta i na taj način takodjer ostvaruju znatan utjecaj na njih, a time ih obavezuju i na pohadjanje vjeronaučne nastave, snabdjevaju sa prikladnom religioznom literaturom, koju preko njih šire i na ostalu školsku djecu. U pravilu instrukcije ne naplaćuju, već vrše usluge na dobrovoljnom principu i primaju dobrovoljni prilog. Na taj način proširuju svoj utjecaj, izbjegavaju oporezovanje, a preko dobrovoljnih priloga u novcu i naturi vjerujemo da ostvaruju potreban financijski efekat.

Valja istaći da i naši propisi na tom području u manjim mjestima idu u prilog crkvi. Konkretno u Đakovu gdje postoji manji broj srednjih škola neki predmeti su zastupljeni samo na jednoj školi, a nastavnici iste škole ne mogu instruirati učenika bez obzira da li im predaju ili ne. Tako na Gimnaziji u Đakovu postoje tri

profesora njemačkog jezika, od kojih su dva samo djelomično angažirani u nastavi njemačkog jezika, ali radi postojećih propisa ne mogu instruirati učenika kojima ne predaju. Na Ekonomskoj školi se predaje drugi strani jezik (ruski) i učenici su prisiljeni da na instrukcije iz njemačkog jezika idu kod časnih sestara. Slična je situacija i kod mnogih drugih predmeta – latinski jezik, matematika i dr.

Ovdje je važno uočiti, da se vjeronaučnom nastavom i religioznim odgojem djece od rane mladosti, nastoji formirati navika o potrebi religioznog života i prisustvovanja religioznim obredima i u kasnijem periodu.

Iz prednjeg izlaganja vidimo da je djelovanje klera na najmladje vjernike u današnjim uvjetima dobro organizirano, da crkva u tom poslu angažira dosta svojih kadrova i sredstava i da dio izdavačke djelatnosti prilagodjava djeci. Zato se često pitamo kakav bi trebao biti utjecaj članova Saveza komunista i uopće naprednih društvenih snaga u formiranju naučnog, dijalektičko-materijalističkog pogleda na svijet i društvo, a time i na oslobadjanje mladih ličnosti religioznih dogmi i dualističkih elemenata u odgoju i na koji način najefikasnije taj utjecaj ostvariti. Pozitivan naučni utjecaj na djecu moguće je u našem društvu ostvariti preko roditelja, kulturnih ustanova, omladinske i pionirske organizacije odgovarajućim metodama rada. Samo moramo znati da se u ovom radu rezultati ne postižu na brzinu, da presija ne vodi cilju, već može imati i suprotan efekat, odnosno da je potrebno uporno, sistematsko i dugotrajno djelovanje da bi se u odgoju postigao željeni cilj. Ponekad se željeni rezultati postižu tek nakon 12-godišnjeg školovanja i zato negativni rezultati kratkoročnih analiza ne smiju djelovati obeshrabrujuće.

Mi smo do sada mnogo napora ulagali da odvučemo djecu ili da ih negdje angažiramo u vrijeme vjerskih obreda. To su pasivne metode koje ne daju trajnije rezultate, ali koje ipak zaslužuju pažnju jer onemogućavaju sistematsko religiozno djelovanje. Takve su npr. sportske priredbe nedjeljom prije podne koje okupljaju dosta publike, zatim kino-predstave za školsku djecu (matineje). Matineje i ostale kino-predstave za školsku djecu i omladinu mogle bi imati i aktivniji efekat kada bi se sa mladim gledaocima obradila sadržajna strana izabranih filmova. Ovaj zadatak su u većim gradovima preuzela sveučilišta i prije prikazivanja filma snimljenim uvodom na magnetofon mladog gledaoca uvode u sadržaj, nameću mu odredjene korisne zaključke, pa se tako postiže više od običnih vizualnih utisaka kod gledalaca koji to još nisu u stanju sami izvesti.

Smatramo da bi se u provincijskim mjestima kao što je Đakovo trebao više razgranati društveni život sa pionirima i omladinom. Kod nas je jedan oblik aktivnog rada započeo prošle godine preko pionirskih rukovodilaca. Takav rad bi se trebao odvijati tokom čitave godine. Pionirskim rukovodiocima su ispod tjedna djecu okupljali na igralištima, u parku, oko škola, a nedjeljom izvodili na izlete u

obližnje šume (Gaj i Zokovicu). To je za djecu rekreacija, zabava, a mogu se u program nenametljivo ubaciti i korisni sadržaji. Mislimo da je učinjen propust što sa djecom koja preko ljeta ljetuju van Đakova nije išao izvjestan broj pionirskih rukovodilaca uz aktivne prosvjetne radnike. Na taj način bi pionirski rukovodioci stekli još veće iskustvo i znanje u radu s pionirima, te bi im bilo priznanje za njihov rad i podsrek za još veću aktivnost. To bi bilo svakako korisnije nego angažiranje roditelja (majki) koje se pojavljuju samo onda kada treba ići u ljetovalište. Kod nas kao pionirski rukovodioci rade uglavnom najbolji omladinci i omladinke, antireligioznih shvaćanja i usmjeravanjem njihovog rada i izvjesnom selekcijom mogli bi se postići zapaženiji rezultati. Sa djecom bi se moglo izlaziti zimi na sanjkanje, kada bi se djelomično mogle koristiti školske prostorije, za djecu mladjeg uzrasta prikazivati dija – filmove, čitati bajke, priče, a u proljeće sakupljati ljekovito bilje i druge akcije.

Nedjelja bi uopće morala biti aktivniji dan za omladinu i pionire. Kada se takmiče učenici Gimnazije i Ekonomske škole (znanje iz književnosti, političkih dogadjaja, sporta i takmičenje pjevača) dvorana kina „Doma kulture“ bude puna. Ovakvih takmičenja bi trebalo biti više i izmedju osnovnih škola, učeničkih sportskih natjecanja, nastupa instrumentalnih sastava i drugih priredbi.

Kako se putem nastavnog procesa može idejno utjecati na učenike manje više je poznato. To ovisi o karakteru i sadržaju nastavnog predmeta, kao i o nastavniku koji predaje. Da bi se tu moglo više učiniti to je tačno, subjektivni faktor nam zakazuje, što smo već u više navrata konstatirali. Momentalno i za kraće vrijeme se ne da mnogo učiniti. Smatramo da sve ovisi o planskoj politici u prosvjeti. Danas kada kadra nedostaje, kada se u prosvjeti zapošljava svako, ne može se govoriti o selektivnom zapošljavanju odgojno obrazovnog kadra. Prosvjetni radnici bi u okviru stručnih organa trebali više proučavati literaturu koja potencira idejnost u nastavi. S druge strane otvoreni istupi pred djecom protiv religije i klera obično daju suprotan efekat. Zapaža se da nedostaje programirani rad prosvjetnih radnika sa roditeljima. Ovaj rad je neobično važan, naročito u osnovnoj školi, kada je dijete najprivrženije roditeljima i nastavnicima i kada se najlakše ostvaruju utjecaji starijih.

Isto tako, da bi se omogućilo uspješno djelovanje kvalitetnih prosvjetnih radnika potrebno je materijalno osposobiti škole. Kod nas prodje školska godina da u nekim osnovnim školama ne nabave niti jedno učilo. Kada govorimo o religiji naročito ističemo neprihvatljivo dogmatsko učenje, a da li je u nekim našim školama drugačije? Ako se učeniku gradivo ne objašnjava dokaznim materijalima, demonstracijom, eksperimentom, ako on sam ne eksperimentira, zar se onda od njega ne traži da nam vjeruje, da prima ono što iznosimo za gotovo, kao što to od njega zahtijeva i religija. Upravo bi ta razlika u metodu rada trebala

biti glavno oružje za antireligiozni odgoj. Kod učenika treba razviti saznanje da usvaja ono što vidi, ono što može sam eksperimentom potvrditi, da vjeruje onomu što mu drugi ili sam može naučno dokazati – da naučno spoznaje.

Mislimo da je izvanredno važan naš utjecaj na roditelje, jer je većina djece pod jakim religioznim uplivom roditelja. Zato mi niti ne možemo sagledati rezultate i utjecaj škole i društva dok su djeca u roditeljskoj sredini, rezultat se može vidjeti kada se oni oslobode roditelja, kada se zaposle ili odu na studij i postanu manje ovisni, odnosno kada nisu pod neposrednom kontrolom roditelja, a takve analize do sada nismo vršili.

Kako ostvariti najefikasnije naš utjecaj? Ovo pitanje je u vezi sa antireligioznim djelovanjem Saveza komunista i drugih društveno-političkih organizacija na stanovništvo. Djelovanje članova SK u ovim uvjetima moralo bi biti znatno aktivnije, jer je i aktivnost Rkt crkve u posljednjoj godini bila izvanredno velika. Da bi privukla pažnju što većeg broja ljudi, religioznih, indiferentnih, pa čak i onih koji više nisu religiozni Rkt crkva se obilno koristila oprostima i propagandnim koncilskim materijalima. Djelovanje Rkt crkve je olakšano prilagodjavanjem crkve novim uvjetima, koji pred vjernike postavljaju mnogo manje zahtijeve nego prije Koncila. Crkva sve više postaje tolerantna prema nauci i nastoji objašnjavati kako su naučna otkrića u skladu sa religioznim naukom. Uveden je narodni jezik pri služenju crkvenih obreda[12] što stvara izvjestan interes kod ljudi, barem u ovoj prvoj fazi crkvene reforme. Uvode se laici, a to bi trebali biti ugledni i pošteni gradjani, kako bi se preko njih mogao što bolje ostvariti utjecaj na odredjeni krug ljudi. U pojedinim zemljama ima sve više pristalica tolerantnih odnosa prema društvenim zbivanjima, tj. pristalica da se prihvati stanje kakvo ono jeste. Takvi su stavovi nekih klerikalnih krugova prema kontroli prirodnog prirasta (natalitetu), nastojanje da se dozvoli svećenicima da sklapaju brakove i sl. (Mali koncil u Nizozemskoj). Kod nas svećenstvo stoji po tim pitanjima na starim pozicijama i za sada su protivnici kontracepcije, što je našim zakonom regulirano i na tom planu su nastojali da pridobiju stanovništvo za sebe i ostvare svoj utjecaj. Po selima organiziraju misije, koje vode Isusovci. Pored religioznih obreda, kojima žele da obnove religioznu tradiciju sela, organizirali su tečajeve za pojedine kategorije stanovnika. Ovdje su posebno bili zapaženi tečajevi za žene, gdje su misionari poput liječnika objašnjavali mogućnost prirodnog kontroliranja poroda, kada je to od boga regulirano. Ta je

12 Jedna od tekovina Drugog vatikanskog koncila bila je i uvođenje narodnog jezika u liturgiju, koja se do tada održavala na latinskom jeziku. Iznimku su predstavljale hrvatske biskupije u kojima se od početka kršćanstva na tim područjima liturgija održavala na starohrvatskom jeziku.

materija posebno obradjena u knjižici „Riječ bračnim drugovima“[13], koju rasturaju zajedno sa ostalim religioznim izdanjima.

Utjecaj klera je bio posebno jak u prošloj postkoncilskoj godini, kada su organizirane jubilarne proslave. To je bila jubilarna proslava čitave Rkt crkve proklamirana od Vatikana i jubilarna proslava 100-godišnjice početka gradnje đakovačke katedrale i 150-godišnjice rodjenja JJ [Josip Jurja] Štrosmajera. Glavni centar okupljanja vjernika bilo je Đakovo, gdje su održavane centralne religiozne svečanosti za crkvene praznike i za pojedine kategorije vjernika – djevojke, žene, mladiće i ljude. Svrha ovih akcija je bila religiozna obnova, odnosno širenje utjecaja Rkt crkve na što širi krug stanovnika, a nesumnjivo i financijski efekat. Religiozni obredi su zato održavani sa mnogo dekora i pompe, uz učešće pjevačkih zborova iz svih krajeva biskupije i pjevačkog zbora bogoslova, a uloženo je mnogo truda na propagandu, naročito po župama. Tako su grupe vjernika iz mnogih mjesta u Đakovo stizale posebnim autobusima, a često su tražena pojačanja željezničkih kompozicija kako bi se svi vjernici mogli prebaciti u Đakovo. Može se reći da je sve funkcioniralo dobro, od dočeka vjernika, religioznih obreda, do obilaska i pregledavanja katedrale, muzeja i sjemeništa. I ovim prilikama, kao i pri redovnim obredima u seoskim crkvama obilno su koristili koncilske materijale s kojima su vjernike upoznavali uz iscrpne komentare i na taj način pobudili dosta velik interes kod vjernika, pa čak i onih koji neredovito ili vrlo rijetko zalaze u crkvu. Poseban interes kod stanovnika izazvali su za završnu svečanost u okviru jubilarne proslave. Pri propagiranju i angažiranju vjernika nastojali su maksimalno iskoristiti interes ljudi da vide i prisustvuju velikom skupu crkvenih poglavara, domaćih biskupa na čelu sa kardinalom [Franjom] Šeperom i nekih biskupa i svećenika iz inozemstva.

I ove godine se planira aktivno nastaviti sa proslavama i okupljanjem vjernika u okviru zacrtanog duhovnog preporoda. Na programu je jubilej povodom 1900-godišnjice smrti Petra i Pavla. Pošto je sv. Petar zaštitnik katedrale u Đakovu kler očekuje, da će ovom prilikom božji narod pohrliti u katedralu. Zatim na programu je 50-godišnjica Marije iz Fatime, 110-godišnjica dolaska Ćirila i Metoda u Rim i druge proslave. Jedan metod savremenije infiltracije i širenja utjecaja klera je organizacija turističkih putovanja za vjernike u inozemstvo. Cijene ovih putovanja izgledaju dosta pristupačno, a župnici su stimulirani, putuju besplatno ako okupe grupu od 40 vjernika.

Prema tome može se očekivati i daljnje aktivno nastojanje Rkt crkve da privuče što veći broj ljudi i da što više proširi svoj utjecaj u narodu. U prošloj

13 „Riječ bračnim drugovima“, Đakovo 1964.

godini ne možemo reći da u tomu nisu imali izvjesnih uspjeha. Pitanje je koliko će dugo taj inpuls pojačanog priliva vjernika u crkve trajati? Smatramo da je to jedna prolazna pojava, koja ima veći odraz u vanjskim efektima nego u svom sadržaju. Koliki će uspjeh ove kampanje biti ovisi i o našem djelovanju i kretanjima u društvu. Momentalno se borimo za viši lični životni standard, uporedjujući ga sa standardom privredno razvijenih zemalja, dok nam se društveni standard posljednjih godina, naročito na selu, nešto sporije kretao. Kada se povećani lični standard bude počeo reflektirati u rastu društvenog standarda, mislimo da će se situacija početi bitnije mijenjati, jer je solidan društveni standard jedan od uvjeta za aktivnije i šire uključivanje gradjana u tokove socijalističke društvene reforme.

Izvjestan utjecaj na vjernike ostvaruje se i preko Visoke bogoslovne škole, i učenika te škole u sredini u kojoj žive preko zimskog i ljetnog raspusta. VBŠ ima zadatak da regrutira i osposobi potreban kadar za popunjavanje upražnjenih mjesta i zamjenu starijih župnika koji se postepeno penzioniraju. Produkcija kadra posljednjih godina je tolika da već par godina nema upražnjenih župa (Sl. Brod, Belišće, Borovo, Beška, Viškovci i dr.).

Broj polaznika VBŠ iz godine u godinu lagano raste, pa rektorat VBŠ već niz godina razmišlja o proširenju kapaciteta škole i sjemeništa. Ove godine su prišli realizaciji ove zamisli, kako bi mogli prihvatiti sve učenike kojih sada ima više nego je kapacitet škole i internata. Broj učenika se do prošle godine kretao u okviru kapaciteta škole, a u posljednje dvije godine naglo je porastao, tako da se ove godine upisalo 176 učenika i studenata.

1962. g.	145	1965. g.	133
1963. g.	157	1966. g.	161
1964. g.	152	1967. g.	176

Škola svake godine organizira prijemne ispite i ne može se reći da primaju sve učenike bez obzira na garanciju za uspjeh. Mislimo da je po srijedi dobro organizirana propaganda, životni standard župnika i svećenika uopće, a dobrim dijelom i tradicionalna religioznost pojedinih porodica koje odgojno pripremaju svoju djecu za vjerske škole. Tako se u VBŠ u Đakovu vrlo često susreću ista prezimena, nije rijedak slučaj da se istovremeno na školovanju nalaze braća, pa i više članova jedne porodice, a mnogi su u rodbinskoj vezi sa današnjim svećenicima.

Socijalni sastav ove škole je karakterističan. Iz njega se vidi da se za svećenički poziv opredjeljuje najviše djece iz seoskih porodica (svake godine 50 do 60 % učenika i studenata), postotak djece radničkih porodica je u opadanju (posljednjih godina se smanjio od 25 na 15 %), dok procenat djece obrtničkih porodica raste (posljednjih godina sa 2,5 na 11 %). Postotak ostalih kategorija je

manji – porodice penzionera 4 – 7 %, službenika 2 – 5 %, djece bez oca oko 8 % i djece bez roditelja oko 2 %.

Svi učenici ove škole nisu sa našeg područja, već obično oko 50 %, dok su ostali učenici sa područja BiH – 46, Vojvodina 24 i Slovenija 16 – u 1966/67. školskoj godini.

Na području kotara najviše kandidata za svećenika daju:

	1961./62.			1963./64.			1965./66.			1966./67.		
	L	B	U[14]	L	B	U	L	B	U	L	B	U
Sl. Brod	9	11	20	6	5	11	8	13	21	9	11	20
Vinkovci	7	8	15	4	6	10	6	8	14	7	6	13
Đakovo	6	8	14	3	8	11	9	2	11	11	5	16
Županja	-	1	1	6	2	8	10	3	13	11	1	12
Osijek	2	5	7	2	5	7	3	2	5	4	2	6
Valpovo	2	5	7	2	2	4	1	2	3	3	2	5
Od ukupno	30	43	73	26	35	61	39	36	75	47	30	77

Iz pregleda je vidljivo da se broj učenika i studenata sa područja kotara kreće izmedju 70 i 80. Nadalje je vidljivo da se broj učenika u pripremnim tečajevima povećava, a broj studenata na VBŠ se lagano smanjuje (od 1961/62. do 1966/67. od 43 na 30 studenata), što znači da je osipanje prilično.

Može se postaviti pitanje kakav će biti priliv učenika u VBŠ u narednom periodu? Ovdje treba u prvom redu imati u vidu ekspanziju osnovnog školstva u poslijeratnom periodu, koja je stvorila naviku kod stanovništva za produženjem školovanja, a to je i u vezi sa potrebom koja proizlazi iz izmjenjene strukture stanovništva, naročito na selu. Srednje škole na našem području ne mogu primiti sve učenike koji žele nastaviti školovanje na drugom stupnju. Mogućnost stipendiranja najboljih učenika na srednjim školama nije ispitana u vezi sa usmjeravanjem učenika nakon završene osnovne škole.

Ovdje treba istaći da na naše područje doseljava velik broj stanovnika iz pasivnih krajeva, koji su nešto primitivniji i na nižem stupnju obrazovanja, pa i privrženiji religiji, kao i mogućnost priliva učenika sa drugih područja i u narednim godinama.

Materijalna osnova je važan elemenat koji omogućuje sve širu aktivnost crkve. Rkt. crkva na našem području ima sasvim solidne prihode, koji omogućuju izvodjenje gradjevinskih radova šireg opsega, izdržavanje škole i internata sa 150 do 170 polaznika, izdržavanje penzioniranih svećenika i druge rashode. Mislimo,

14 L – pripremni tečajevi VBŠ-a, B – Visoka bogoslovna škola, U – ukupno.

da je najveći izvor prihoda crkve selo, naročito nakon reforme, od kako su povećane cijene poljoprivrednim proizvodima osjeća se sve više rast materijalne osnove sela. Zato u posljednje vrijeme predstavnici crkve nisu više toliko aktivni borci protiv životnog standarda. Oni istina nisu za maksimalno angažiranje na polju materijalne proizvodnje i za zapostavljanje duhovnog života, ali se primjećuje da im odgovaraju već materijalni izvori seljaka, jer seljak tada podmiruje i sve obaveze prema njima, a one nisu male i sve se više povećavaju. Pored redovnih davanja u naravi i novcu i plaćanja usluga prilikom krštenja, vjenčanja, sahrana, organiziraju često raznovrsne sabirne akcije. Poslije potresa[15] su prikupljena sredstva za popravak teže oštećenih crkava (Levanjska Varoš, Budrovci, Trnava, Koritna, Piškorevci, Perkovci i Musić), a popravljane su i uredjivane i druge crkvene zgrade koje su bile neznatno oštećene. Po svim župama se prikuplja pomoć za radove na katedrali. Ova aktivnost je toliko razgranjena da se o prikupljenoj svoti može samo nagadjati. Za vrijeme jubilarne proslave prodavane su spomen-plakete, spomen-značke, spomen-sličice sa slikama iz katedrale. Ova aktivnost se nastavlja pa se vjernicima nude spomen-plakete kao prikladan poklon za imendan, sv. krizmu, uskrs uz cijenu od 10.000 starih dinara[16]. Isto se nastavlja i sa prodajom spomen-znački po 150 st. dinara i spomen sličica po 10 starih dinara. U ovoj godini se vjernicima nude umjetničke religiozne reprodukcije formata razglednica, koje je Ordinarijat preuzeo od JAZU[17]. Ove su reprodukcije izdane povodom 100-godišnjice JAZU, a prodaju se po 130 dinara. Prihodi takodjer idu u korist katedrale. Već preko godinu dana po selima se održavaju „Katedralni dani“ i tom prilikom se prikupljaju dobrovoljni prilozi. Ova akcija je izgleda dala dobre rezultate pa se s njom nastavlja. Ističe se, da su se mnogi vjernici oduševili ljepotama katedrale, prilikom boravka u Đakovu u okviru jubilarne proslave i obećali da će dati priloge i bilo bi šteta to ne iskoristiti. Na „Katedralni dan“ u mjestu gdje se održava odlazi predstavnik Ordinarijata, drži propovjed o katedrali i radovima koji se obavljaju, a u novije vrijeme raspolažu sa filmovima koje tom prilikom prikazuju. (film o katedrali, jubilarnoj proslavi u Đakovu, film sa puta u sv. Zemlji).

Na selu se prikupljaju sredstva za školovanje bogoslova i izdržavanje sjemeništaraca. To su davanja u novcu i naravi. Sve se prikuplja u župama, a zatim se automobilom prebacuje u Đakovo. Sjemenište ponekada ima živežnih

15 13. travnja 1964. godine Slavoniju je pogodio potres snage 5,6 stupnjeva prema Richteru. Epicentar potresa bio je između Slavonskog Broda i Đakova, zbog čega su razaranja i materijalne štete na području Općine Đakovo bile prilično velike.

16 Misli se na iznos u dinarima prije denominacije (smanjenja nominalne vrijednosti) 1. siječnja 1966. godine u omjeru 1:100.

17 Jugoslavena akademija znanosti i umjetnosti.

namirnica i za prodaju gradjanima. Mislimo da je prošle godine uveden novi način prikupljanja sredstava za sjemeništarce – putem dvanaestinskih cedulja. To znači kada netko pristane da daje pomoć, obavezan je davati kroz čitavu godinu u dvanaestinama.

Ako se udje u bilo koju crkvu nailazi se na mnoštvo škrinjica (za potrebe sjemeništa, za potrebe Župe, za biskupiju i dr.), što znači da se čovjek ne može maknuti a da ne naidje na mjesto gdje treba dati prilog. Zato danas više nisu glavni izvori sredstava crkve poljoprivredni posjedi, već prilozi koji se prikupljaju u raznim vidovima od vjernika.

Ako se tome doda izvjesna pomoć iz inostranstva (1965. godine u novcu 3,337.500 st. dinara, 1966. godine 3,086.300 st. dinara plus satovi, razglas i skele za katedralu), vidljivo je da Rkt crkva sakupi znatna sredstva za svoju djelatnost. U toku 1965. godine izvedeni su gradjevinski radovi na području komune Đakovo u vrijednosti od 41 milijun st. dinara, a u 1966. godini u vrijednosti od 12 milijuna starih dinara. Ta su sredstva utrošena za gradnju prostorija za katehizaciju, proširenje i popravak crkvi, gradjevinskih objekata časnih sestara, trafo stanice i drugih manjih radova. U ove svote nisu uračunati troškovi za obavljene radove na katedrali i uložena sredstva u objekte koji još nisu dovršeni (Satnica, Viškovci, sjemenište).

Kako njihova materijalna osnova utječe na njihovu politiku vidi se iz odnosa prema Udruženju Rkt. svećenika[18]. Mi preko Udruženja nudimo zdravstveno i penziono osiguranje i čudimo se kako nisu za to zainteresirani. Da bi izbjegli uključivanje u Udruženje osnovali su pri biskupiji fond za penzionirane svećenike. Iz fonda im daju pomoć od 30.000 starih dinara mjesečno, stan u Župnom dvoru i vjerojatno odjevanje. Iz svega ovoga izlazi da Rkt crkva ima dobro organiziranu djelatnost i jako aktivne aktiviste. Kada bi naši aktivisti na terenu bili tako aktivni, vjerujemo, da bi mnogo više akcija uspjeli provesti do

18 S ciljem razbijanja jedinstva Katoličke crkve i slabljenja moći crkvene vlasti, jugoslavenske su vlasti uz pomoć lojalnih svećenika započele politiku poticanja osnivanja staleških svećeničkih udruženja. Namjera je vlasti bila stvaranje „narodne crkve“, koja bi u potpunosti raskinula sa Svetom Stolicom. U stvaranje udruženja krenulo se najprije u onim krajevima gdje je crkvena vlast i veći dio svećenstva bio skloniji suradnji s vlastima (Istra, Slovenija, Bosna i Hercegovina). S druge strane, osnivanje svećeničkih udruženja u Hrvatskoj nije išlo glatko, te su prvi inicijativni odbori osnovani tek krajem 1952. O djelovanju tih udruženja posebno su brinule komisije za vjerske poslove, koje su im osiguravale znatnu financijsku pomoć. Unatoč tome, njihov je rad iz godine u godinu bio sve slabiji, a broj članova se nije povećavao, ponajviše zbog negativnog stava većine hrvatskih biskupa, ali i Svete Stolice prema članstvu u takvim udruženjima. Više vidi u: M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj*…, str. 104-111, 159-183; M. AKMADŽA, Staleško društvo katoličkih svećenika Hrvatske u službi komunističkog režima. *Tkalčić,Godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije,* br. 7, Zagreb 2003., str. 47-156.

kraja, da bi se veća sredstva koristila za uredjenje sela, za uredjenje i podizanje objekata društvenog standarda, nego što se koristi za religiozne objekte.

Naš utjecaj u današnjih uvjetima treba da dodje najviše do izražaja u javnom djelovanju, koristeći organizirane forme rada, ali isto tako i većom infiltracijom članstva u druge organizacije (sportske, društvene, teritorijalne), gdje se okupljaju gradjani i stanovnici sela. Masovnijim uključivanjem članova SK u sve forme organiziranog rada može se ostvariti rukovodeća uloga Saveza komunista. Danas moramo priznati, mnoge osnovne organizacije nam se bave same sa sobom, a imamo članova čija se aktivnost upražnjava samo na sastancima osnovnih organizacija.

U posljednje vrijeme mnogo raspravljamo o reorganizaciji Saveza komunista. Pošto na reorganizaciju Saveza komunista ne gledamo samo kao na nove forme okupljanja i grupiranja komunista u osnovnim organizacijama, nego i na promjenu strukture članstva, a u vezi s tim traže se i nove forme i sadržaji, za očekivati je aktivnije i potpunije uključivanje komunista u društvena kretanja. Kod nas je posljednjih godina znano opao broj članova SK u pojedinim kategorijama stanovnika, a time i kontinuitet u radu, odnosno napredna društvena orijentacija. Pretpostavlja se da je u neposrednom poslijeratnom periodu u članstvu SK bilo oko 50 % omladine, taj postotak se neprekidno smanjivao, 1950. godine 39,8 %, 1958. 23,6 %, a naročito posljednjih godina kada je pao u 1965. godini na 12,6 %. Slična situacija je i kod nas u Đakovu, pa vjerujem da je i to jedan od razloga nezainteresiranosti i sve veće pasivizacije omladine na političkom području.

Slična situacija je sa individualnim poljoprivrednim proizvodjačima, koji su u članstvu SK zastupljeni sa 7,4 %, kod nas u Đakovu sa 7 %. To su upravo kategorije članstva uz radnike koji žive i na selu, preko kojih se može uspješnije djelovati u sredini u kojoj je naš utjecaj do sada bio nedovoljan.

Izdavačka djelatnost klera

Izdavačka djelatnost klera bila je vrlo intenzivna kod nas u toku cijelog poslijeratnog razdoblja. Ne raspolažemo sa potpunim podacima po broju štampanih knjiga i primjeraka u periodu od 1945. na ovamo, ali prema djelomičnim podacima s kojima raspolažemo za godinu 1965., začudit će nas činjenica da je kler štampao 51 knjigu, časopis ili novine u 377.850 primjeraka, dok u 1966. godini taj broj je dosta opao i sveo se na 16 knjiga, časopisa i novina u 28.850 primjeraka. Ako bi smo tražili uzrok tome, onda bi ga mogli svesti na traženje jeftinijih usluga kod drugih tipografija ili eventualnim smanjenjem

financijskih sredstava za 1966. godinu. Treba napomenuti da ovo štampanje knjiga i novina ne ide samo za potrebe đakovačke biskupije, nego i za potrebe nekih Župa i biskupija (Makarska, Opatija, Pazin, Rijeka, Poreč, Split, Karlovac, Sinj, Zagreb i dr.). Medjutim dok je period prije znatnije liberalizacije i koegzistencije odnosa Jugoslavija – Vatikan ta djelatnost sadržajno vezana više uz užu vjersku problematiku i direktno, ali manje ili više skriveno politički usmjerena, dotle unazad 3 – 4 godine na ovamo ta djelatnost dobiva sve više na ekstenzitetu sadržaja tj. raznovrsnost problema koji se u knjigama i brošurama kao i listovima tretiraju. Takva orijentacija nije usmjerena direktnoj negaciji nauka i njihovih činjenica, socijalizma i njegovog društvenog sadržaja. Danas katolički pisci uvažavaju sve ono sa ovih područja što bi bilo apsurdno pobijati, dakle često polaze od činjenica i istine, ali ne za to da bi afirmirali te činjenice i istine, već da bi na osnovu objektivne karakteristike relativnosti kao jedne determinante svih rezultata nauke uporno isticali relativizam nauke kojeg se nauka može spasiti samo pomoću boga tj. usmjeravanjem prema apsolutnom.

Nije slučajno da se danas katolički pisci u svojim raspravama naročito za intelektualnu javnost ne hvataju za argumente sv. Augustina i Tome Akvinskog, nego se obraćaju Kantu, Eistejnu, Paskalu[19], pa i Marksu jer se time dobiva na dignitetu i ozbiljnosti raspravljanja a istovremeno, zavisno od filozofa i učenjaka, nastoje pokazati kako i značajni ljudi nauke u suštini su bili na liniji religije ili baš zato što nisu imali religije ostavili su otvorene probleme čovjeka i svijeta, jer samo religija kao veza čovjeka s bogom rješava te probleme do kraja i oslobadja čovjeka od uznemirenosti i briga.

Posebno je uočljivo da katolička bibliografija nije više usko specijalistička i sakralna, nego da obuhvaća sve širi krug problema općedruštvenih odnosa, čak štaviše u prvom planu se nalaze pitanja suvremenog čovjeka, njegova etika, život omladine, a naročito seksualni problemi. To se naročito može primijeniti [primjetiti] i po naslovima pojedinih knjiga koje izdaje kler, kao npr.: "Od atoma do svemira"[20], "Riječ bračnim drugovima", "Razmišljanja na asfaltu"[21] i mnoge druge. Sve su to knjige čiji sadržaj pokušava uvesti čitaoca u tobože neku od nauka, ali čitavu kauzalno posljedičnu vezu dovesti u vezu s bogom. Istovremeno neke od ovih knjiga nastoje uvjeriti čitaoca kako ni fizika, ni kemija, ni biologija ne znaju objasniti "što je i otkuda je život", zaključujući da ovu tajnu zna jedino bog, jer kako se to na jednom mjestu kaže "život je djelo beskrajnog božjeg uma". Nije teško zaključiti da ova pitanja pobudjuju interes intelektualne javnosti a kada

19 Immanuel Kant, Albert Einstein, Blaise Pascal.
20 Božo VUCO, *Od atoma do svemira*, Makarska 1964.
21 Johannes LEPPICH, Razmišljanja na asfaltu, Đakovo 1965.

je riječ o seksualnim problemima, onda je omladina naročito zainteresirana s obzirom da se ovi pisci ne ustručavaju ničega kada je u pitanju nametanje takovih spisa čitaocu. To se vidi po primamljivim naslovima knjiga seksualne problematike kao npr. "Djevojko, znaš li ljubiti"[22], koji neosporno izazivaju odgovarajuće asocijacije i privlače omladinu. Literatura ovakovog žanra naići će na plodno tlo i kod ateističke omladine bez obzira što se ova problematika objašnjava isključivo s aspekta katoličke moralke, pa postoji mogućnost da baš kroz ove probleme ateistička omladina posumnja u svoje usmjerenje. Kada se uzme u obzir da se u ovakvim knjigama nalazi mnoštvo poluistine, čitalac koji možda u njima i ne nalazi odgovarajući odgovore, ipak je učinio uslugu piscu i ostvario njegovu namjeru već time što je takovu knjigu pročitao, jer ipak možda će ponešto prihvatiti, kod nekoga će takve knjige izazvati zbrku pojmova a baš time je na planu mistifikacije učinjeno veoma mnogo.

Posebno mjesto u izdavačkoj djelatnosti klera zauzima knjiga njemačkog autora Patera Leppicha pod naslovom "Meditationen auf dem Asphalt", čiji sadržaj ide tako daleko da se pokušava razračunavati sa komunizmom i socijalističkim sistemom uopće, nastojeći da prikaže čitaocu kako komunisti uništavaju sve što je crkveno što nam naročito plastično prikazuje ova rečenica : "Bolna je pomisao da je u nekim zemljama to svjetlo pred mnogim oltarima ugašeno, jer su crkve postale muzeji, kinematografi ili garaže za automobile", i na kraju autor patetično zaključuje : "Gospodine Bože, oprosti tim ljudima koji su Te protjerali iz Tvojih crkava". Osim toga knjiga je pisana tako plastično i impresivno da se stječe dojam, da se od kršćana žele stvoriti revolucionari, koji će i koji se moraju obračunati sa svim onima koji su se odrekli boga i Kristova učenja znači s ateistima, a tko predstavlja ateiste u ovom društvu?

Odnos komunista a naročito prosvjetnih radnika prema reperkusijama ove literature na omladinu ne može biti indiferentan, što nikako ne znači da treba poći frontalno u rat protiv ove knjige. S druge strane neopravdana je ignorancija utjecaja ove literature koja se opravdava poboljšanim odnosom države i crkve, čime se nedozvoljeno religija identificira s crkvom. Takav konformizam se protivi i slovu i smislu Statuta i Programa SKJ koji govore o odnosu komunista prema religiji. Dužnost i obaveza komunista je da se suprostavljaju ovim pokušajima traženja izlaza religije iz krize, naprotiv potrebno je uložiti maksimalne snage da bi religija kao ideologija došla još u veću krizu. Naš doprinos u tom smislu može biti jedino u afirmaciji našeg društvenog, ekonomskog, političkog i idejnog razvitka a kroz svakodnevnu nastavu i pedagošku praksu ove probleme i literaturu s naučne tačke gledišta pobijati.

---

22 Juraj GUSIĆ, Djevojko, znadeš li ljubiti?, Zagreb 1966.

Idejno naoružavanje u tom smislu nije nikakva parola dana već stalna nužda, a kao sastavni dio individualne svijesti odgovarajuća karakteristika komunista. U borbi protiv religije i religioznosti komunisti su u daleko povoljnijem položaju, jer dok kler raspolaže samo sa ideologijom, komunisti raspolažu i materijalnim argumentima, a to je naša stvarnost kojom se uspješno obara mistika, ali samo ukoliko argumenti nisu posudjeni rekviziti nego i sadržaji vlastite djelatnosti.

SUMMARY

Slađana Josipović Batorek

RELATIONSHIP OF THE COMMUNIST AUTHORITIES TOWARDS THE CATHOLIC CHURCH AND ITS ACTIVITIES IN THE AREA OF ĐAKOVO MUNICIPALITY ON THE EXMAPLE OF THE DOCUMENT"IDEOLOGICAL PROBLEMS RELATED TO THE ACTIVITIES OF THE CLERGY AND THE INFLUENCE OF RELIGION" DATED FROM MARCH OF 1967

The paper presents the entire document "Ideological problems related to the activities of the clergy and the influence of religion" made in Đakovo on March 1st 1967, in its original form. The value of the document reflects in the vivid depiction of the relationship of the communist authorities towards the Catholic Church, and religion in general, but also of its activities on the local level, after the *Protocol* on normalisation of mutual relationships had been signed in 1966.

KRITIKE, OCJENE I PRIKAZI

Ivan Lović

Gorjanske ljelje

KUD „Gorjanac“ Gorjani, Gorjani 2012.

Povodom 45. obljetnice KUD-a „Gorjanac“ iz Gorjana i 10. obljetnice održanih novoobnovljenih ophoda ljelja tiskana je knjiga „Gorjanske ljelje“. Autor knjige je Gorjanac Ivan Lović, a izdavač KUD „Gorjanac“ iz Gorjana.

Ivan Lović pripada mlađoj generaciji folklorista; njegova velika ljubav i interes prema tradicijskoj kulturi i životu temelji se na njegovom aktivnom sudjelovanju na folklornoj sceni, od plesača u KUD-u „Gorjanac“ iz Gorjana do vrsnog svirača gajdi i tambure samice.

Ljelje su djevojke iz sela Gorjani koje u proljeće, o blagdan Duhova, odjevene kao kraljevi i kraljice obilaze selo i izvode ritual sastavljen od osobitih pjesama i plesa sa sabljama. Običaj ne potječe iz turskog doba, kako se često priča, nego iz pradavnih vremena Slavena. Običaj je u kasnom srednjem vijeku bio poznat Hrvatima diljem prostora koji nastanjuju. Tako su Gundulić i Palmotić dobro poznavali taj običaj. U Hrvatskoj je on bio raširen na području Slavonije, Srijema i Baranje. Najduže se zadržao u Đakovštini.

Običaj i obredne pjesme privukle su pozornost etnografa i etnologa pa je sam običaj i njegove mijene moguće pratiti na području Đakovštine od sredine 19. stoljeća.

Lovićeva knjiga podijeljena je u devet poglavlja od kojih se sedam odnosi konkretno na opis cjelovitog običaja ljelja. Ove zapise o ljeljama možemo podijeliti na dva dijela. Prvi se odnosi na ophode ljelja s kraja 19. i početka 20. stoljeća pa sve do 1966. godine. Drugi dio tiče se novoobnovljenih ophoda ljelja od 2002. do 2011. godine.

Za pisanje knjige autor je koristio literarnu, književnu i arhivsku građu Muzeja Đakovštine Đakovo, Muzeja Slavonije Osijek te još nekih ustanova. Najvrjedniji su rezultati do kojih autor dolazi na osnovu terenskih istraživanja, bilježenja običaja, vjerovanja i usmenih predaja. U svom istraživanju zahvatio je razne aspekte tradicijske kulture. Velika prednost Ivana Lovića je ta što je vršio istraživanja u manjoj i poznatoj sredini u kojoj i sam živi, gdje poznaje ljude, a i

oni njega. Vodeći intervjue sa starijim osobama, učesnicima ophoda, sudionika nekih događanja, prikupio je znatan dio najvrjednije građe.

U četvrtom poglavlju („Narodno ruho…“) daje detaljan opis ženskog i muškog ruha sa svim njegovim sastavnim dijelovima da bi tek onda prešao na opis odjeće ljelja sa svim njenim varijantama i zabilježenim promjenama. Uz odjeću Lović odmah spominje i poznate obrtnike koji su živjeli i radili uglavnom u Gorjanima. Opis poglavlja „Nekadašnji izgled običaja (do 1966. g.)“ pun je detalja koji se odnose na mjesto sastanka, sastav i kretanje ljelja koje vrše ophod. Autor navodi tekstove prigodnih pjesama uz sve moguće varijacije: doček ukućana, pjesma i ples ljelja, darivanje, rastanak. Uz to on navodi imena gajdaša i mjesta odakle su dolazili pratiti ljelje, opisuje ponašanje ljelja na prvi i na drugi dan Duhova, odlazak gorjanskih ljelja u druga sela i dolazak ljelja iz drugih sela u Gorjane.

U drugom dijelu opisa običaja ljelja „Današnji izgled običaja (2002.-2011.)“ i sam autor postaje sudionik ophoda. Velika je vrijednost što se nakon duge pauze grupa entuzijasta odlučuje i ponovo oživljava jedan napušten i skoro zaboravljen običaj. Istina je da su ljelje imale u tom periodu različite scenske nastupe, ali u tome nije postojao kontinuitet. Nakon obnavljanja običaja ljelja 2002. godine, ljelje redovno obilaze selo na Duhove. Došlo je do nekih promjena u obilježavanju tih ophoda i to autor pažljivo bilježi.

U poglavlju „Održavanje običaja po godinama“ zabilježeno je 17 ophoda do 1966. godine. To je autor uglavnom zapisao po sjećanju sudionika ophoda. Kako se približavamo bližoj prošlosti, podataka je sve više, ali zato u izvoru podataka nailazimo na dosta kazivača koji su u međuvremenu umrli. U tome je velika vrijednost Ivanovog istraživanja jer sve što je zapisano ostaje, a on je mnogo toga zapisao u pravi ili u zadnji čas.

U razdoblju od 2002. do 2011. god. Lović ističe ulogu KUD-a „Gorjanac“, odnosno svih članova (od uprave, plesača, žena koje češljaju i održavaju tradicijsko ruho) bez čijeg truda, entuzijazma, upornosti teško da bi i ophodi ljelja bili kontinuirani i uspješni, odnosno dobro prezentirani pa i prepoznati u svjetskim razmjerima.

U posebnom je dodatku opisan društveni život i značaj te utjecaj gorjanske učiteljice Lucije Karalić na obnavljanje i izvođenje običaja ljelja u jednom vremenskom razdoblju.

Knjiga je napisana jednostavno i pristupačna je prosječnom čovjeku. Namijenjena je svima onima koji žele nešto više saznati o običaju ljelja koji se javlja u prošlosti i traje do današnjih dana. Knjiga daje relevantan pregled bitnih elemenata ovog običaja i doprinosi boljem razumijevanju ljelja. Značajna je za seosku zajednicu i tradicijsku kulturu ovoga kraja. Ovu vrijednu, bogato

ilustriranu i grafički dojmljivu monografiju Lović je svojom preciznošću i smislom za detalje učinio dodatno primamljivom čitateljima.

Knjiga je svakako i vrijedan doprinos hrvatskoj etnologiji. Kao vrijedno i korisno djelo može biti poticaj novim istraživačima. Vjerujem da će knjiga imati svoje zapaženo mjesto među brojnim knjigama tiskanim o Đakovštini. Ona daje i veliki doprinos turističkoj ponudi jer je vrijedan suvenir za svakoga koji posjeti Đakovo, odnosno Gorjane.

Autor je sigurno uspio u svojoj nakani da od zaborava spasi dio bogate slavonske tradicijske kulturne baštine. Svojoj lokalnoj zajednici dao je vrijedno i zanimljivo djelo, a sve čitatelje podsjeća koliko je bogata hrvatska tradicijska kultura.

Branka Uzelac

Zvonimir Mikić

Tenis u Đakovu **1910, 1919, 1951, 1984, 2010**

Đakovo, 2013.

Od sredine 2013. godine đakovačko izdavaštvo bogatije je za još jednu sportsku monografiju. Uz već objavljene knjige o košarci, plivanju, šahu i nogometu, danas nam na raspolaganju stoji i ambiciozno pisana knjiga Zvonimira Mikića *Tenis u Đakovu*… U radu na noj, koji nije bio lišen pozitivnog emotivnog zanosa, autor je, nema sumnje, uložio puno truda. Da je to uistinu tako dovoljno je pogledati popis izvora i literature iz kojeg je vidljivo da su konzultirane sve, ili gotovo sve novine koje su izlazile u Đakovu od kraja 19. stoljeća do danas, jedan dio regionalnih dnevnih listova, kompatibilne publikacije monografskog tipa te arhivska građa Tenis kluba Đakovo i djela drugih slavonskih tenis klubova. Osim spomenutih izvora i literature izrazito značajno za obradu teme bilo je i to što je autor jedan od osnivača, igrača i dugogodišnji član uprave Tenis kluba Đakovo. Koliko god je bliskost sa klubom olakšala pristup arhivskoj građi i mogućnost dobivanja dodatnih informacija od pojedinaca koji su dali svoj doprinos afirmaciji đakovačkog tenisa - bilo kao aktivni rekreativci, registrirani igrači, klupski funkcionari ili sponzori - ta činjenica mogla je imati i određene negativne konotacije. Naime, sve to moglo je radu dati jednu subjektivističku dimenziju u ocjeni mjesta i uloge pojedinaca – ali na sreću, nije. Mikić je očito bio duboko svjestan spomenute opasnosti i učinio je sve da je izbjegne. Za konačno, pozitivno profiliranje knjige, to je držao toliko značajnim da je na stranicama njenog predgovora istaknuo kako je u radu „primijenjen maksimalno dokumentaristički i kronološki pristup“, i to stoga da se izbjegne „davanje ocjena o pojedinim rezultatima i projektima.“

Kao rezultat upravo takvog pristupa nastala je knjiga *Tenis u Đakovu*…. Otisnuta je na preko 250 stranica koje, osim osnovnog teksta, sadrže i velik broj fotografija nastalih u razdoblju od 1910. godine pa sve do naših dana. Iako to eksplicitno nije naznačeno, glavnoj temi prethodi nekoliko poglavlja koja možemo označiti kao uvod, a koja obuhvaćaju kraće prikaze razvoja teniskog

sporta kroz povijest, u Hrvatskoj, i na kraju u Slavoniji i Baranji. U uvodna razmatranje ne možemo a da ne uvrstimo i dio teksta naslovljen *Sportsko Đakovo*.

Iako svi navedeni naslovi imaju svoje logično opravdanje s obzirom da su napisani s ciljem što kvalitetnijeg lociranja razvoja teniskog sporta u Đakovu u odnosu na druga mjesta u Slavoniji i Baranji, odnosno što kvalitetnije usporedbe mjesta i uloge tenisa naspram drugih sportovima u Gradu, čini se da su oni ipak mogli biti nešto kraći, ili čak objedinjeni u jednoj zasebnoj studiji. S obzirom da je autor odlučio svu prikupljenu građu objaviti na jednom mjestu uvjeren sam kako će knjiga biti prepoznata ne samo kao cjelovit prikaz razvoja teniskog sporta u Đakovu, već i kao dobar prikaz razvoja tenisa u regiji. Isto tako, svi oni čitatelji koji su u potrazi za kvalitetnim štivom o razvoja sporta u Đakovu zasigurno neće pogriješiti ako prelistaju Mikićevu knjigu. Tu će pronaći relevantne informacije o nogometu, hazeni, rukometu, atletici, gimnastici, šahu, odbojci, plivanju, vaterpolu… i, naravno, tenisu.

Iako sam duboko svjestan činjenica da niti jedna tema nije, niti može biti u potpunosti apsorbirana samo jednom knjigom, nakon Mikićeve monografije zasigurno neće biti jednostavno, pogotovo ne na razini faktografije, ponuditi nešto novo o razvoju tenisa u Đakovu. Na osnovi već spomenutih izvora i literature autor je obradio same početke rekreativnog igranja tenisa, potom organizirano igranje unutar pojedinih sportskih društava u periodu između svjetskih ratova kao i razvoj tenisa u Gradu pedesetih godina prošlog stoljeća. U poglavlju *Početak nove ere* obrađen je period koji je prethodio osnivanju Tenis kluba Đakovo 1984. godine, da bi nakon toga uslijedio kronološki prikaz događanja u klubu od 1987. do zaključno 2010. godine. Taj dio knjige pisan je izrazito minuciozno. Prikazi aktivnosti kluba u svakoj od godina spomenutog vremenskog intervala započinjali su obično iscrpnim osvrtima na godišnje skupštine, da bi nakon toga slijedili, isto tako iscrpni, prikazi svih ostalih aktivnosti, kako kluba, tako i njegovih pojedinih članova. Ti osvrti - osim možda kritičke valorizacije koju je autor svjesno nastojao izbjeći, i koja je upravo stoga izostala - sadrže sve ono što je potrebno znati o razvoju tenisa u Đakovu krajem prošlog i u prvoj dekadi 21. stoljeća.

Svi oni koji o razvoju teniskog sporta u Đakovu žele saznati nešto više dobili su knjigom Zvonimira Mikića nezaobilazno štivo koje će kao izvor pouzdanih informacija morati respektirati i svi budući istraživači, i to ne samo tenisa, već i cjelokupnog sportskog života Grada Đakova.

Borislav Bijelić

Miroslav AkmadŽa, Slađana Josipović Batorek

Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944.-1960.

Hrvatski institut za povijest – PodružNica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje i Đakovačko – osječka nadbiskupija Nadbiskupski ordinarijat, Slavonski Brod – Đakovo, 2012., 408 str.

Dugotrajnost i intenzitet Drugoga svjetskog rata na području Hrvatske odnosno Nezavisne DrŽave Hrvatske i prisutnost znatnih okupacijskih snaga Njemačkog Reicha i Italije te Mađarske i djelovanje OruŽanih snaga Nezavisne DrŽave Hrvatske, četnika - Jugoslovenske vojske u OtadŽbini i partizana - Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije/Jugoslavenske armije imalo je za posljedicu izravne sukobe zaraćenih strana, što je dovelo i do velikih ljudskih gubitaka i među vojnicima i među stanovništvom. Nepomirljive ideologije i politički i vojni interesi suprotstavljenih strana u ratnom sukobu i građanskom ratu umnoŽili su ljudske gubitke.

Posljedice Drugoga svjetskog rata na području Hrvatske, i Jugoslavije, bila su velika materijalna razaranja, a i ljudski gubici, i demografski i stvarni, bili su izrazito veliki.

Okupatori i njihovi suradnici prouzročili su tijekom Drugoga svjetskog rata i na području Hrvatske, odnosno na području NDH, i na području Jugoslavije, i znatne ljudske gubitke, a i materijalna stradanja i Katoličke crkve. O stradanjima i Žrtvama Katoličke crkve koja su prouzročili NOV i PO Jugoslavije/JA i komunistička vlast, postoje mnogobrojni radovi i Žrtvoslovi. Prema najsustavnijim istraŽivanjima najviše Žrtava Katoličke crkve u Drugom svjetskom ratu i poraću prouzročili su NOV i PO Jugoslavije/JA i komunistička vlast.

U historiografiji postoje objavljeni, historiografski i publicistički radovi, pa i izvori, o pitanju stradanja svećenstva Đakovačke i Srijemske biskupije nakon Drugoga svjetskog rata. Ponajprije, riječ je o istraŽivanjima i radovima Antuna Jarma i Ante Bakovića. No, knjiga Miroslava AkmadŽe i Slađane Josipović Batorek, "Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944. – 1960." znatna je dopuna dosada objavljenim izvorima i historiografskim i publicističkim

radovima u poznavanju povijesti Katoličke crkve, posebno Đakovačke i Srijemske biskupije, u vremenu potkraj i nakon Drugoga svjetskog rata, te vrijedan prilog o mnogobrojnim događajima i osobama koje se spominju u tim izvorima.

Priređivači knjige potrudili su se u uvodnom dijelu, zatim i u bilješkama donijeti sve važne obavijesti i objašnjenja nezaobilazna u razumijevanju o čemu izvori govore. U knjizi su mnogobrojni podaci izneseni pregledno, te mogu biti vrijedni i zanimljivi i povjesničarima i svima onima koje zanima problematika o kojoj govore. Priređivači knjige sva pitanja, događaje i osobe koje prikazuje, razmatraju i ocjenjuju utemeljeno, odmjereno i nepristrano.

Tijekom Drugoga svjetskog rata Komunistička partija Jugoslavije/Hrvatske i partizanski pokret izričito su tvrdili kako im je strano nasilje i nezakonitost. U poslijeratnoj Jugoslaviji komunističke vlasti iskazuju iste stavove. Nasuprot tomu, mnogobrojni događaji, suvremenici i dokumenti prikazuju znatno drukčije stanje.

Revolucija je podrazumijevala, štoviše tražila žrtve. Stvarna ili izmišljena, preširoko definirana suradnja s okupatorom bila je izvanredan instrument za uklanjanje klasnih i političkih neprijatelja. Na svim područjima nakon uspostave komunističke vlasti u Hrvatskoj, i drugdje u Jugoslaviji, uslijedio je val uhićenja i likvidacija. Protivnici ili pretpostavljeni protivnici komunističke vlasti, bez obzira na nacionalnu/etničku pripadnost, uklanjani su po kratkom postupku ili nakon sudskih procesa, često montiranih.

Rukovodeći se istim ciljem izraženim u krilatici "Smrt fašizmu – sloboda narodu!", u neposrednom su poraću sudovi kao revolucionarni organi jedinstveno ostvarivali svoju namjenu, smatrajući da treba osuditi sve ono što nanosi štetu interesima naroda i narodnooslobodilačke borbe.

Represija nad poraženima i neprijateljima činjena je na temelju donesenih odluka, uredba i zakona ili izravnog ili neizravnog naloga partizanskog pokreta i KP Jugoslavije/Hrvatske. Pri provođenju represalija nad poraženim neprijateljima zapovjednu partizansku hijerarhiju ne vodi toliko iracionalni osjećaj osvete koliko racionalna težnja uklanjanja političkih protivnika u osvajanju vlasti. Neprijatelje ili pretpostavljene neprijatelje trebalo je ukloniti fizički, materijalno i politički. U Jugoslaviji, kao i u ostalim zemljama "narodne demokracije", jedan od glavnih oblika pritiska na neistomišljenike bio je umnažanje državnih neprijatelja i njihova upotreba za promidžbu u cilju jačanja unutarnje kohezije, otpora "imperijalizmu" i potpore "narodnim vlastima" kao braniteljima teritorijalnoga suvereniteta i legitimnog društvenog uređenja. Tako su na sudskim procesima jedni označeni kao kolaboracionisti, a drugi kao narodni neprijatelji, špijuni i saboteri u korist neke strane sile.

Uz Hrvatsku seljačku stranku i njezine pristaše, najznačajnija oporbena snaga novom sustavu na udaru vlasti u Hrvatskoj bila je Katolička crkva, komunistima svjetonazorski nepoćudna i opasna jer je okupljala sve protukomuniste i općenito stanovništvo, o čemu svjedoče brojni događaji i dokumenti. Političko ozračje kojemu su pridonijela takva stajališta i postupci, bilo je sve prije nego li normalno stanje.

Komunistički obračun sa stvarnim i pretpostavljenim protivnicima bez razlike, institucionalni ili izvaninstitucionalni, tijekom Drugoga svjetskog rata ili u poraću, bio je masovan i nemilosrdan. Komunistička partija je u Hrvatskoj, i Jugoslaviji, znatno ograničila građanske i političke slobode, privatno vlasništvo, slobodno tržište, a potiskivala je tradicionalne vrijednosti poput religije i nacionalne/etničke baštine. Svi oni koji to nisu shvatili na vrijeme progonjeni su politički i sudski.

Knjiga "Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944. – 1960.", Miroslava Akmadže i Slađane Josipović Batorek, prikazuje stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije nakon Drugoga svjetskog rata.

Knjiga podrobno prikazuje sudbine svećenika i klerika Đakovačke i Srijemske biskupije, koji su potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću ubijeni ili u poraću osuđeni na zatvorske kazne, a donosi i rekonstrukciju sudskih procesa protiv profesora i bogoslova đakovačkog Sjemeništa 1959. i 1960. Prema podacima sakupljenim u knjizi "Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944.-1960.", a to nisu konačni podaci, na području Đakovačke i Srijemske biskupije, od uspostave partizanskog odnosno komunističkog nadzora nad dijelom biskupije 1944. u Srijemu i uspostave komunističke vlasti u svibnju 1945. pa do kraja 1960. ubijeno je devet svećenika, kojima se mogu dodati još dva svećenika koja su vrlo vjerojatno ubijena, kao i jedan bogoslov, dva se vode kao nestala, na smrt je osuđeno i usmrćeno sedam svećenika, i još jedan vjerojatno, a u logorima i zatvorima kraće ili duže kazne služilo je 38 svećenika. Mnogi svećenici sustavno su privođeni na saslušanja u OZN-u odnosno UDB-u, a među njima i biskup Stjepan Bäuerlein.

Šezdesetih godina 20. stoljeća sudska kažnjavanja katoličkih svećenika u Jugoslaviji, i Hrvatskoj, pa i na području Đakovačke i Srijemske biskupije znatno su smanjena zbog postupka normalizacije odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije, što je rezultiralo potpisivanjem protokola o normalizaciji 1966. i obnovom diplomatskih odnosa 1970.

Predgovor knjizi je Riječ nadbiskupa Đakovačko-osječke nadbiskupije Marina Srakića. Uvodno knjiga donosi pregled odnosa Katoličke crkve u Hrvatskoj i državnih vlasti 1945.-1960. (1. Sukob svjetonazora, 2. Pastirsko pismo i dodatno zaoštravanje crkveno-državnih odnosa, 3. Donošenje

protucrkvenih zakona, 4. Svećenička staleška udruženja, 5. Prekid jugoslavensko-vatikanskih diplomatskih odnosa, 6. Komunisti mijenjaju taktiku prema Katoličkoj crkvi, 7. Poticanje nejedinstva u crkvenim redovima, 8. Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 1953. godine, 9. Smrt kardinala Alojzija Stepinca). Zatim, ukratko, ali sustavno prikazuje crkveno-državne odnose na području Đakovačke i Srijemske biskupije 1945.-1960. (1. Prilike u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji neposredno nakon Drugog svjetskog rata, 2. Uloga đakovačkog biskupa Antuna Akšamovića u crkveno-državnim odnosima nakon 1945. godine). Naglasak je ove knjige na prikazu komunističke represije prema katoličkim svećenicima (1. Stradanja katoličkih svećenika u Drugom svjetskom ratu i poraću, 2. Represivna tijela i zakonski okviri represivnog djelovanja, 3. Suđenje nadbiskupu Alojziju Stepincu, 4. O još nekim sudskim postupcima protiv predstavnika Katoličke crkve). Uz to posebno je prikazano suđenje svećenicima i bogoslovima Đakovačkog sjemeništa 1959. i 1960.

Prikazane su sudbine sljedećih svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije: Josip Astaloš, Leon Ašiku (Ashiku), Stanko Banić, Stjepan Bäuerlein, Ivan Becker, Slavko Brajković, Anselmo Canjuga, Stanko Divić, Gilbert Đerkeš, Petar Fischer, Nikola Gabrijel, Emerik (Mirko) Gašić, Antun Gerster, Antun Branko Gilić, Josip Gunčević, Zvonimir Gutal, Josip Haubrich, Franjo Hlobik, Ivan Ivančić, Theodor Klein, Vendelin Kristek, Mijo Lajoš, Stjepan Lovrić, Antun Marić, Đuka Marić, Franjo Martinčević, Filip Mašić, Herbert Medić, Antun Mijaković, Stjepan Miler, Adam Mitrović, Đuro Pavošević, Franjo Perčić, Josip David Pohl, Kerubin Posavec, Franjo Rački, Josip Radičev, Martin fra Rajmund Bono Rendulić, Stjepan Santo, Ivan Šalovac, Jakob Šeb, Josip Šeper, Franjo Kazimir Tetkić, Josip Tomljenović, Tomo Vinić, Antun Vrančić, Silvestar Zubić, Antun Živković i Ilija Živković.

Knjiga "Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944. – 1960." utemeljena je na mnogobrojnome arhivskom gradivu i onovremenom tisku. U knjizi su prikupljeni dokumenti, od kojih se većina objavljuje prvi put, važni su i štoviše nezaobilazni, izvori u sustavnom proučavanju suvremene hrvatske povijesti, posebice u razumijevanju odnosa Katoličke crkve i komunističke vlasti u Jugoslaviji i Hrvatskoj.

Knjiga "Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944. – 1960." namijenjena je i znanstvenoj zajednici, jer donosi nove spoznaje i ocjene problema koje obrađuje, ali rad je razumljiv ne samo povjesničarima i istraživačima srodnih struka, nego i širem krugu čitatelja koje zanima naslovljena problematika, jer su autori u izričaju, a i u ocjenama brojnih pitanja koje na temelju literature, a ponajprije arhivskih dokumenata i drugih izvora, donose izrazito jasni.

Utvrđivanje ljudskih stradanja u Drugom svjetskom ratu i poraću, pa i stradanja Katoličke crkve, nije samo znanstveno-istraživačka, nego i civilizacijska potreba i nužnost. No, istraživanje ljudskih stradanja zbog mnogobrojnih je razloga jedno od najzamršenijih istraživačkih tema koje treba propitivati i dopunjavati. Dakle, i o stradanjima svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije u Drugom svjetskom ratu i poraću niz je otvorenih pitanja i protupitanja.

Vladimir Geiger

Zvonko Benašić

Đakovački portreti - 155 Životopisa

Matica hrvatska Đakovo, Đakovo, 2011.

Kada sam prošli puta pisao o Zvonku Benašiću, doktoru znanosti, gospodarstveniku, piscu i društveno-športskom djelatniku, nisam ni slutio da će to biti posljednji puta za njegova Života. Pretpostavio sam da će nas podariti još pokojim novim knjiŽevnim ostvarajem; što je – eto i učinio; a cijelom Đakovu i njegovim posjetiteljima ostavio je i donirani spomenik pjesniku Luki Botiću na đakovačkom Korzu, zagledan u „sjenu katedrale“ i u svoju ulicu, u kojoj je obitavao i vrli i vrijedni naš Benašić.

Cijeli svoj Život uistinu je darovao svome radnom gradu, tu je djelovao, doprinosio, Živio ga srcem i darovao ga neizmjernom ljubavlju i posvećenošću duhom i tijelom. Završivši osječku Ekonomiju, radio je u PIK-u, komercijalno ga osmišljavao – znakom, robnom markom Tene, a bio je i predsjednik đakovačkog Društva knjigovođa. Osnivač je Đakovačkog športskog kluba, a za Života je bio i aktivan športaš, predsjedavao je i Turističkim društvom, Lions klubom. Đakovačkim vezovima posvetio je velik dio svog Života, osnovao je i KUD Tenu, trnavačku Bonavitu, a u bogatoj izdavačkoj djelatnosti neizmjerno je zaduŽio svoj voljeni grad.

Objavivši više od tisuću članaka, četrdeset referata, šest knjiga s područja vinarstva i jedanaest knjiga s područja povijesti i kulture, nezaobilazno je ime u đakovačkoj bibliografiji. Pisao je o PIK-u, podario nam je i tri spomenice o Teni, dvije knjige o Đakovačkim spomendanima, Sokolu, Vezovima, Revijama, uređivao novine, fotografirao… više puta je odlikovan, a 2004. i Godišnjom nagradom Grada Đakova.

Pred nama je sada Benašićeva posljednja knjiga portreta i Životopisa po njemu odabranih 155 Đakovčana koji su zaduŽili svoj grad na području kulture i umjetnosti, povijesti, gospodarstva i politike, športa, vjerskog Života i inog djelovanja značajnog ostavljenog traga u đakovačkom javnom Životu. Selekcija je mogla biti i drugačija ili nadopunjenija novim imenima, ali se autor kao predstavnik „stare škole“ odlučio za odabir provjerenih imena iz vrha Biskupije, načelnika i gradonačelnika, značajnih zanatlija i neimara, kulturnjaka,

privrednika, znanstvenika … Tomu ide i zamjerka u šarenilu predstavljenih, bez jasnih kriterija odabira, no opravdava je neizmjerni entuzijazam i neobjektivna ljubav spram rodnog podneblja. Veću krivicu snosi površni izdavač koji nije stručno revalorizirao građu i probrao uistinu značajne, potom nestručna lektorica potpuno nedorasla ovome poslu te na koncu autorova dob i širok spektar njegova zanimanja koji nije usko specijaliziran za ovu tematiku i stručno bavljenje ovom problematikom. Naime, Životopisi su neujednačeni – katkad su to autobiografije, češće preuzeti Životopisi iz raznih izvora te nekrolozi i neobjektivni prilozi iz bibliografija, bez strožih cehovskih enciklopedističkih pravila koje zahtjeva struka i predočena materija.

No, autor je pisao srcem i u želji da ostavi svome gradu zapis o zaslužnim sugrađanima i povijesti Đakova, čiji je i on, bez sumnje – značajan dio. Zahvala vrijednom Zvonku Benašiću čije će djelo ostati bogat poticaj za daljnji sustavan rad na proučavanju đakovačke prošlosti i revalorizaciji njenog značaja.

Hrvoje Miletić

Tomislav Đambić

Konjogojska udruga Široko Polje

Široko Polje, 2013.

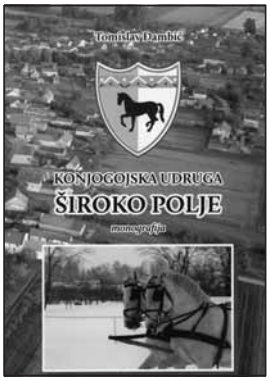

Iako naslov monografije „Konjogojska udruga Široko Polje“ upućuje samo na Konjogojsku udrugu, ona donosi i druge kulturno-povijesne podatke do kojih je autor uspio doći, a važni su za razvoj i opstanak sela. Riječ je o publikaciji u kojoj se jednostavno i sažeto iznosi najvažnije o predmetu knjige.

Tomislav Đambić, Širokopoljac, predsjednik Udruge, aktivan je član i sudionik raznih društvenih događanja svoga mjesta. U stvaranje ove monografije uložio je puno truda i vremena. U istraživanju koristio je razne aspekte povijesti, opće i tradicijske kulture. Knjiga je napisana jednostavno i pristupačna je prosječnom čovjeku, a namijenjena je svima onima koji žele saznati nešto više o konjima, konjogojskoj udruzi i selu Široko Polje.

Monografija se sastoji iz više poglavlja, ali tematski je možemo podijeliti na dva dijela. U prvom dijelu nailazimo na puno povijesnih podataka koji se odnose na postanak, naseljavanje i razvoj sela, na organiziranje društvenog života i gradnju kapitalnih objekata (crkva sv. Izidora, školska zgrada, Mjesni dom…). U tom dijelu nailazimo i na značajne osobe iz svjetovnog i crkvenog života, opisan je i seoski kirvaj kao i organiziranje društvenog života u vrijeme i poslije Prvog i Drugog svjetskog rata. Autor je detaljno opisao i život sela za vrijeme Domovinskog rata.

Drugi dio knjige odnosi se na Konjogojsku udrugu koja je osnovana 1937. godine u Širokom Polju i najstarija je konjogojska udruga za uzgoj lipicanaca u Đakovštini. Seljaci u Đakovštini prihvatili su organizirani uzgoj plemenitih pasmina konja, naročito lipicanaca, koji su postali zaštitni znak ovog kraja. Konj se na našim prostorima koristio za rad na njivi, pri transportu i za jahanje. Koristio se i u svečanim, svatovskim zapregama te posebnim prigodama. U vrijeme poklada saonicama, u koje su bili upregnuti konji, odlazilo se i u druga sela.

U mnogim starijim objavljenim zapisima slavonskih etnografa, a posebice u monografiji Josipa Lovretića iz 1897. godine, pronalazimo vrlo različite i iscrpne opise o načinu uzgoja konja. Navedeni autor donosi podatke o prehrani konja,

postupku uprezanja konja, opisuje različite radne, prigodne i svečane običaje vezane uz konje, potom donosi opise različitih narodnih vjerovanja, liječenja konja, pjesme, plesove, dječje igre te mnoge zanimljivosti vezane za konje. Za nešto kasnije razdoblje, tj. početak i sredinu 20. stoljeća, niz podataka o konjogojstvu Slavonije donosi veterinar dr. Marko Kadić. Uz mnogobrojne podatke o povijesnim i gospodarskim okolnostima u kojima se konjogojstvo u Slavoniji razvijalo autor donosi i čitav niz etnografskih podataka o ovoj temi.

Upravo i u mnogim poglavljima knjige koja je predmet našeg osnovnog interesa nailazimo na opširne opise tradicijskih aktivnosti vezanih uz konja i nekadašnju obradu zemlje. Tu su detaljni opisi tradicijskog oranja, sjetve, žetve i vršidbe s povijesno-etnografskim elementima kao što su razvoj tehnike oranja od primjene drvenih plugova do pojave parnih strojeva i traktora.

Autor bilježi da su osim konja kao zaprežna stoka na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće služili i volovi. Zabilježeno je da su Zagorci koji su se u Slavoniju doseljavali prije Drugog svjetskog rata upotrebljavali krave za vuču. Sjetva se obavljala u početku ručno, da bi je kasnije zamijenila sijačica. Autor u knjizi daje i detaljan opis žetve.

Inicijative za osnivanje Konjogojske udruge zabilježene su početkom druge polovice tridesetih godina prošlog stoljeća. U kolovozu 1936. godine žitelji sela Širokog Polja održali su osnivačku skupštinu i uputili zamolbu za priznanje banskoj upravi Savske banovine u Zagreb. Zbog nekih formalnih razloga dozvolu tada nisu ishodili, ali uspješno osnivanje konjogojske udruge dogodilo se već sljedeće godine. Održana je Osnivačka kao i Izborna skupština, a Izvršni odbor podnosi 2. travnja 1937. zahtjev u kojem traže dodjelu jednog državnog pastuha. Udruga je brojala 39 članova. Po nekim izvorima 20 članova udruge držalo je 43 rasplodne kobile.

Donesen je i Statut Udruge sa 25 članaka. Osim osnovnih odredbi Statut je sadržavao i odredbe vezane za uzgoj konja.

Uz udruge u Širokom Polju i Vuki, pastuhe su uzgajali i udruge u Gorjanima, Punitovcima, Preslatincima i Jurjevcu.

Nakon Drugog svjetskog rata u Đakovštini se ponovo obnavlja uzgoj lipicanaca. Godine 1947. osnovana je Zemaljska pastuharna koju je vodio dr. Zvonimir Benčević koji se istakao podizanjem i unapređivanjem uzgoja slavonskih lipicanaca te obnavljanjem starih i osnivanjem novih konjogojskih udruga.

Konjogojska udruga u Širokom Polju opstala je i za vrijeme Drugog svjetskog rata. Godine 1952. Širokopoljci se pridružuju Konjogojskoj udruzi „Gorjani“.

Konjogojska udruga „Široko Polje“ ponovno je osnovana na osnivačkoj skupštini održanoj 6. svibnja 2010. godine . Ciljevi udruge su: zajednički rad na usavršavanju uzgoja konja lipicanske pasmine, organiziranje vlastitih manifestacija, nastupi u drugim mjestima u okruženju, edukacija u konjičkom sportu.

14. travnja 2012. godine održana je svečana skupština povodom 75. obljetnice osnivanja Konjogojske udruge u Širokom Polju. Naime, članovi Konjogojske udruge „Široko Polje“ tražili su dopunu statuta u kojem se KU Široko polje osnovana 6. svibnja 2010. godine poziva na nastavak djelovanja Konjogojske udruge koja je osnovana 22. kolovoza 1937. godine u Širokom Polju.

Osim ovog, povijesnog prikaza razvoja Konjogojske udruge iz Širokog polja, autor se je osvrnuo i na aktivnosti udruge danas.

Na kraju ovog osvrta na knjigu Konjogojska udruga Široko Polje treba reći da je Đambićeva monografija vrijedno i korisno djelo koje može biti poticaj novim istraživačima. Vjerujem da će knjiga imati svoje zapaženo mjesto među brojnim knjigama tiskanim u Đakovštini. Ona daje i veliki doprinos turističkoj ponudi jer je vrijedan suvenir za svakoga koji posjeti Đakovo, odnosno Široko Polje.

Branka Uzelac

Krešimir Filipec

Srednjovjekovno groblje i naselje Đakovo – Župna crkva

Centar za ranosrednjovjekovna istraživanja Zagreb – Lobor, Zagreb, 2012.

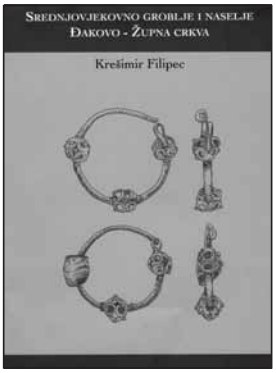

Jedan neuspio projekt – gradnja poslovnog centra u središtu Đakova, iza Župne crkve Svih svetih; pokrenuo je arheološka istraživanja i iznjedrio ovu monografiju Katedre za opću srednjovjekovnu i nacionalnu arheologiju, zagrebačkog Filozofskog fakulteta. Tako smo dobili objavljen magistarski rad *Srednjovjekovno groblje u Đakovu* doktora arheologije Krešimira Filipeca sa rezultatima zaštitnih arheoloških istraživanja provedenih iza Male crkve u Đakovu od 1995. do 1997. godine. Na velikom A4 formatu, tvrdog uveza, sa oko 360 stranica pred nama su značajni relevantni podaci o srednjovjekovnom Đakovu.

Uvodno, dat je pregled prirodnog položaja Đakova na plodnom ravnjaku, kao i povijest mjesta od antičke Certisije kod Štrbinaca, preko srednjovjekovnog đakovačkog naselja sa utvrdom (castrum), trgovištem (civitas) i predgrađem oko Župne crkve svetog Lovre. Utvrđen je položaj srednjovjekovnog groblja i naselja i predočena povijest istraživanja. Nakon antičkih Štrbinaca, pokapanja su vršena i oko franjevačkog samostana (današnjeg sjemeništa), oko katedrala - za imućnije te groblja u Pavićevom sokaku na Bajnaku; ovo je bila 4. lokacija, uz 5. - sadašnje gradsko groblje. Katalog u trećem dijelu knjige iznosi popis 475 grobova i nalaza sa fotografijama i stručnim opisima. Potom su opisane veličina i oblik raka te način pokapanja. Opisani su i nalazi u grobovima – najviše je bilo naušnica i sljepoočničarki, karičica, filigranskog nakita te ogrlica i prstenja.

Odmah uz srednjovjekovno groblje nalazilo se i naselje gdje su se ukrštali putovi za Osijek, Požegu preko Đakovačkih Selaca, prema Bosni na jugu i prema Srijemu na istok. Predočeni su ulomci keramičkih posuda, srednjovjekovni humusni sloj i stambene građevine sa poluukopanim kućama na sjevernoj strani tadašnjeg đakovačkog groblja.

U zaključnim razmatranjima utvrđeno je da se na ovom lokalitetu pokopavalo najmanje pet stoljeća, od 8. ili 9. stoljeća do sredine 16. stoljeća, u tri faze sa prekidom u vrijeme turske vladavine. Dan je i pregled ostalih

srednjovjekovnih groblja u sjevernoj Hrvatskoj i komparacija đakovačkog, koje je imalo veći broj nakita izrađenog u tehnici filigrana i granulacije ili u lijevanim varijantama. Nakon engleskog sažetka slijedi popis literature i bogate table s vrijednim crtežima svih grobnih nalaza.

Pred nama je vrijedan znanstveni rad, stoga dijelom i nedostupan široj čitalačkoj publici, što i zbog cijene, što i poradi stručnog načina obrade i prenošenja građe. No, bez ovakvih monografija gubi se na dubljoj analizi povijesti svakoga kraja, a posebice Đakovštine, koja je tako obogaćena istraženim važnim lokalitetom koji pridonosi promociji i zaštiti hrvatske kulturne baštine.

Hrvoje Miletić

Borislav Bijelić

Vodič kroz stalni postav kulturno povijesnog razvoja Đakova

Muzej Đakovštine, Đakovo, 2013.

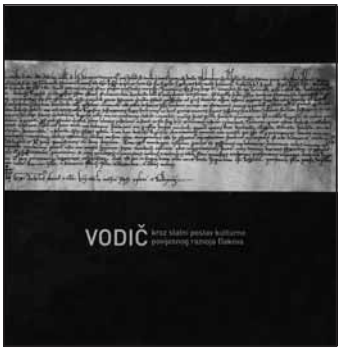

Nakon već izdanog muzejskog vodiča kroz stalni postav etnografske zbirke Đakovšine, ovo je druga knjiga kojoj će se pridružiti i treća vezana uz budući stalni postav arheološke zbirke muzeja. Nakon toga vjerojatno predstoji objedinjavanje sadržaja i izdavanje velikog kataloga Muzeja Đakovštine.

Vodič kroz stalni postav kulturno povijesnog razvoja Đakova podijeljen je u četiri sljedeća glavna poglavlja: Uvodno poglavlje: 1. Predgovor (kronologija nastanka muzeja); Kulturno povijesna zbirka kao dio stalnog postava. 2. Đakovo od 13. do 19. stoljeća: Tursko doba; Đakovo od izgona Turaka do kraja 18. stoljeća. 3. Đakovo od početka 19. do 40-ih g. 20. stoljeća: Razvoj obrta; Dobrovoljno vatrogasno društvo; Hrvatsko pjevačko društvo Sklad – Preradović; Đakovačke čitaonice; Školstvo; Sokolska društva; Sport u Đakovu prvih desetljeća 20. stoljeća; Građanski salon i 4. Domovinski rat

Autor vodiča i tekstova u njemu je ravnatelj muzeja gospodin Borislav Bijelić. Tekstovi su briljantno napisani, a to valja vezati uz činjenicu da se autor već odavno potvrdio kao vrsni pisac brojnih objavljenih knjiga. Posebno želim istaknuti Bijelićev stil pisanja, koji prije svega uključuje jednostavno i jasno razvijanje zadane literalne teme. Tako se i ovaj vodič odlikuje tekstualnom i slikovnom preglednošću, a to znači da će dobro poslužiti svojoj svrsi, odnosno popularizaciji muzeja i njegova bogatog fundusa na domaćoj i međunarodnoj sceni. U ovom slučaju muzejski vodič pisan na hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku istodobno je važan doprinos u promociji samoga grada Đakova, kao i doprinos unutar razvoja kulturnog turizma Slavonije, a onda i Hrvatske. Ovdje Đakovo zauzima posebno mjesto, zahvaljujući svojem snažnom sakralnom i jednako tako svjetovnom horizontu. Upravo se na tome temelji osebujan identitet i privlačnost ovoga grada. Posjetitelji su zadivljeni

đakovačkom katedralom, no kada im pokažu crkvu-džamiju oni postaju svjesni civilizacijskih dometa Đakova.

Vodič je promišljeno ilustriran brojnim, vrlo atraktivnim, arhivskim i autorskim fotografijama, kvalitetnim fotografijama stalnog postava, te koloriranim tlocrtima stalnog postava (prostorna organizacija) s odgovarajućim oznakama i legendama. Postignut je idealan redoslijed slikovnog materijala obzirom na prezentacijski slijed muzeoloških tema i izloženih muzejskih artefakata.

Grafičko oblikovanje kataloga otkriva Bijelićeve ideje o jednostavnosti, jasnoći i preglednosti. Vodič ima 88 stranica, tvrde korice, primjeren format, logičan raspored tekstova i slikovnog materijala, a kolorističkim rješenjem se asocijativno veže uz postav. Posebno moram pohvaliti odličan odabir veličine slova, što je danas prava rijetkost, obzirom da su naslovi, tekstovi i potpisi slika pisani presitnim slovima. Vodič sadrži iscrpan popis literature s navedenim autorima i izvorima. Na kraju vodiča nalazi se kvalitetno grafički oblikovana shematska karta Đakova s označenom lokacijom muzeja. Svakako treba pohvaliti i rad mladog dizajnera Hrvoja Duvnjaka koji je vrlo uspješno dizajnirao korice vodiča. Sve u svemu riječ je o vrlo elegantnoj knjizi.

Mario Beusan

AKTIVNOSTI MUZEJA ĐAKOVŠTINE

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2011. godinu

1. SKUPLJANJE GRAĐE

1.1 Kupnja

Tijekom 2011. godine za kulturno-povijesnu zbirku kupljena je drvena tabakera iz 1945. godine sa natpisom „Bog i Hrvati“, značka oružanih snaga NDH, kartonska kutija sa Strossmayerovim likom (prilozi za gradnju spomenika), medalja sa Strossmayerovim likom izdana povodom 100 godina od početka gradnje katedrale, te desetak memoranduma starih đakovačkih tvrtki. Za potrebe etnografske zbirke kupljena je dječja odjeća, drvene igračke i modla za paprenjake.

1.2. Terensko istraživanje

Etnologinja muzeja provela je istraživanja vezana za tradicijski obrt, dječji ophod Križarice, tradicijsku prehranu, šaranje i „oplitanje“ jaja vunom i koncem te tehnike tkanja na prostoru Đakovštine. Povjesničar je nastavio fotografski pratiti urbanističke promjene u užem centru grada, a arheolog nadzirati zaštićene lokalitete i provoditi arheološki nadzor u vrijeme izgradnje pojedini stambenih objekata.

1.3. Darovanje

Aleksander Bellian poklonio je muzeju dvije „kolajne“ Savske banovine, vatrogasne medalje za 10, 20 i 30 godina službovanja, medalju izdanu 1892. godine povodom posvete vatrogasnog barjaka te vatrogasnu medalju za zasluge. Tomo Šalić poklonio je dvije fotografije starog Đakovačkog fotografa M. Futoševića, a Marica Kovač vatrogasnu medalju. Od poklona koji su ušli u

kulturno-povijesnu zbirku treba istaknuti i priloge za biografiju Josipa Račeka koju nam je darovao Stjepan Keglević, te određeni broj fotografija suvremenog Đakova koje su nam ustupili Željko Lekšić i Valentin Markovčić. Mario Kladarić ustupio nam je „novine“ koje je početkom 60-ih godina, na Pašenici, rukom, radio njegov otac, Mirko Kladarić, poznati đakovački novinar. Marija Adrić, Vesna Kolobarić i Ivan Germovšek, po završetku svojih izložbi, darovali su Muzeju po jednu sliku. Sestra pokojne Nade Varšave, dugogodišnje suradnice Muzeja, ustupila nam je nekoliko tkala.

1.6. Ustupanje

Za izložbu „Svijet u očima djeteta“, koju je organizirala Posudionica i radionica narodnih nošnji i MCUK, posuđeno nekoliko kolijevki, stolčić sa dječjim stolicama, drveni konjić za ljuljanje, dječji stalak i igračke. Izložba je bila postavljena u Đakovu, Zagrebu i Splitu.

2. ZAŠTITA

2.1. Privremena zaštita

Izvršena redovita godišnja zaštita tekstilnih predmeta pohranjenih u etnografskom depou i stalnom etnološkom postavu.

2.3. Restauracija

U Muzeju Slavonije restaurirana su seljačka zaprežna kola, a u Posudionici i radionici narodnih nošnji vezovi na tekstilu.

3. DOKUMENTACIJA

3.1. Inventarna knjiga

Novonabavljeni predmeti unose se u M ++ program.

3.3. Fototeka

Fotografijama je popraćen terenski rad sva tri kustosa, a fotografski se prate i sve prezentne muzejske aktivnosti. Dio digitalnih zapisa pohranjen je na CD mediju, dio u kompjutorskoj memoriji, dok je dio izrađen u obliku fotografija. Česte su i donacije, najčešće starijih fotografija naših sugrađana.

3.6. Hemeroteka

Naša hemeroteka sačinjena je, gotovo isključivo, od lokalnih glasila. No, već neko vrijeme u Đakovu ne izlaze niti jedne lokalne novine. Umjesto njih nastojimo prikupiti što više školskih listova s područja Đakovštine.

3.9. Ostalo

Sve aktivnosti Muzeja zabilježene su na DVD-u.

4. KNJIŽNICA

4.1. Nabava

Broj knjiga i ostalih publikacija (kataloga, časopisa…) sustavno se povećava razmjenom i darovanjem. Nije izostala ni kupnja, iako je ona zastupljena u znatno manjem obimu. Vlastita izdanja su nam, dakako, najvažnija, no njih je malo, ne više od desetak godišnje.

4.4. Služba i usluge za korisnike

Muzej je otpočeo sa izgradnjom objekta unutar kojega je predviđeno i mjesto za knjižnicu. Iako Muzej nema knjižničara, a niti jedinstveni prostor gdje se čuva postojeći knjižni fond, ne mali broj osoba koristio se s našom knjižnom građom za najrazličitije svrhe (znanstveni i stručni rad, maturske i diplomske radnje, rodoslovlja…).

5. STALNI POSTAV

Tijekom tekuće godine, u sadržajnom smislu, nije bilo značajniji zahvata na stalnom postavu. Zbog pojave vlage u jednom njegovom dijelu izvedeni su sanacijski radovi.

6. STRUČNI RAD

6.2. Identifikacija/determinacija

Obavljena identifikacija pojedinih arheoloških predmeta, dijelova narodne nošnje, oružja i knjiga.

6.4. Ekspertize

Usmene ekspertize obavljene su za više etnografskih i arheoloških predmeta.

6.5. Posudbe i davanje na uvid

Posudba literature za maturalne i diplomske radnje i pomoć pri njihovoj izradi. Djelatnici Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra preuzeli su značajniji dio naše građe iz Domovinskog rata, snimili je, a potom uredno vratili.

6.7. Publicistička djelatnost stručnih djelatnika

Bijelić Borislav: Naglasci iz rada društva „Hrvatska Žena“, Revija Đakovačkih vezova, 2011.

Bijelić Borislav: Mala retrospektivna izložba V. Filakovca, Revija Đakovačkih vezova, 2011.

Bijelić Borislav: Društvo Hrvatska Žena Đakovo 1936.-1942., ZMĐ, 10/2011.

Borislav Bijelić: Đakovačka katedrala (osvrt na knjigu), ZMĐ, 10/2011.

Borislav Bijelić: Đakovački spomendani (osvrt na knjigu), ZMĐ, 10/2011.

Bijelić Borislav: In memorijam Nada Varšava, ZMĐ, 10/2011.

Borislav Bijelić: Tekst kataloga izložbe V. Filakovca , Đakovo, 2011.

Ivo Pavlović: Kaznica-Rutak kod Selaca Đakovačkih mjesto pojave prvih ljudi u Đakovštini,

Revija Đakovačkih vezova, 2011.

Branka Uzelac: Dječji ophodi na Spasovo, Revija Đakovački vezovi, 2011.

Branka Uzelac: Oj Perkovci i novi i stari…, Revija Đakovački vezovi, 2011.

6.9. Stručna pomoć i konzultacije

Nastavljena je dugogodišnja suradnja sa voditeljima pojedinih KUD-ova i Obrtničkom školom Antuna Horvata iz Đakova, kao i svima drugima koji su za suradnju zainteresirani. Ponajprije s Društvom ljubitelja starina s kojima je Muzej realizirao nekoliko zajedničkih projekata.

6.10. Urednički poslovi, recenzije knjiga i članaka

Borislav Bijelić glavni je urednik ZMĐ i član uredništva nekih regionalnih muzejskih izdanja, dok je Branka Uzelac član Uredništva istog časopisa.

6.11. Djelovanje u strukovnim društvima

Svi djelatnici Muzeja članovi su Muzejske udruge istočne Hrvatske, a pojedinci još i nekih drugih udruga (Hrvatsko arheološko društvo, Hrvatsko muzejsko društvo, Društvo ljubitelja starina…).

6.12. Informatički poslovi muzeja

Web stranica Muzeja ažurira se jednom godišnje.

7. ZNANSTVENI RAD

7.1. Tema i nositelj projekta

Borislav Bijelić istraživao je povijest Hrvatskog katoličkog orla. Rezultati istraživanja biti će objavljeni u sljedećem broju ZMĐ.

9. IZLOŽBENE AKTIVNOSTI

Izložba fotografija Marija Šuline („Slavonian spirit“)

Muzej Đakovštine, 25. 1.- 1. 3. 2011.
Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić-Branka Uzelac
Autor likovnog postava: Borislav Bijelić-Branka Uzelac
Opseg: 25 fotografije
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna
Tema: tradicijski predmeti

Mala retrospektivna izložba Vladimira Filakovca

Muzej Đakovštine, 4. 3.-10. 4. 2011.
Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić
Autor likovnog postava: Borislav Bijelić
Opseg: 36 slika
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, retrospektivna, samostalna

Svijet u očima djeteta

Đakovo, 3. 4. – 20. 4. 2011.
Suradnja više muzeja i Posudionice
Etnografska, skupna, pokretna i edukativna izložba

Izložba slika Josipa Budimira („So far, so good“)

Muzej Đakovštine, 15. 4 - 15. 5. 2011.
Autor stručne koncepcije: Josip Budimir
Autor likovne koncepcije: Josip Budimir
Opseg: 15 slika
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna

Strossmayerovi dani („Strossmayer i suvremenici u likovnoj umjetnosti“)

Muzej Đakovštine, 20. 5. – 25. 6. 2011.
Autor stručne koncepcije: Borivoj Popovčak
Autor likovnog postava: Borislav Bijelić
Opseg: 37 radova
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, retrospektivna, skupna
Tema: portreti

Biseri hrvatske baštine

Muzej Đakovštine, 3. 7 .- 20. 8. 2011.
Autor stručne koncepcije: Branka Uzelac
Autor likovnog postava: Branka Uzelac
Opseg: 64 predmeta
Vrsta izložbe: etnografska, tuzemna, informativna, samostalna

Marija Adrić: Izazov tradicionalnom očekivanju

Muzej Đakovštine, 26. 8 – 1. 10. 2011.
Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić
Autor likovnog postava: Borislav Bijelić – Marija Adrić
Opseg: 14 slika
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna
Tema: portreti časnih sestara

Vesna Kolobarić („... o vjetru, letu i pokretu!“)

Muzej Đakovštine, 7. 10. – 25. 11. 2011.
Autor stručne koncepcije: Vesna Kolobarić
Autor likovnog postava: Vesna Kolobarić
Opseg: 22 rada
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna
Tema: Ženska torza

Izložba Ivana Germovšeka („Svinjokolja“)

Muzej Đakovštine, 29. 11. 2011. – 25. 1. 2012.
Autor stručne koncepcije: Ivan Germovšek - Borislav Bijelić
Autor likovnog postava: Ivan Germovšek - Borislčav Bijelić
Opseg: 13 slika
Vrsta izloŽbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna
Tema: slavonska svinjokolja

10. IZDAVAČKA DJELATNOST

10.1. Tiskovine

Branka Uzelac - Borislav Bijelić: Slavonian spirit (katalog)

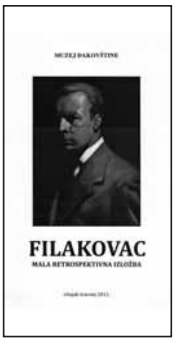

Borislav Bijelić: Mala retrospektivna izložba Vladimira Filakovca

Igor Rončević: Izazov tradicionalnom očekivanju (katalog)

Maja Burger: „Svinjokolja“ (katalog)

Vesna Kolobarić: „… o vjetru, letu i pokretu!“ (katalog)

Branka Uzelac: Vodič kroz stalni postav /etnološki odjel

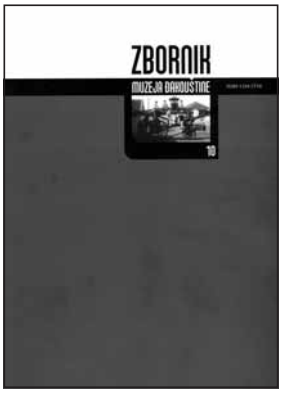

Zbornik Muzeja Đakovštine 10

11. EDUKATIVNA DJELATNOST

11.1. Vodstva

Redovita vodstva za škole i grupe građana

11.3. Radionice i igraonice

Etnološka radionica "Mi idemo Ljeljo - tradicijski kostim, oglavlje i češljanje Ljelja ili Kraljica"

Eko – radionica: Od Tadijanovića do modne revije

12. ODNOSI S JAVNOŠĆU

12.2. Sudjelovanje u televizijskim i radio emisijama

U više navrata sudjelovali u emisijama lokalnog i regionalnog radija. Predstavljen rad Muzeja i izloŽba Marije Adrić na Osječkoj TV.

12.4. Promocije i prezentacije

Predstavljene recentnih izdanja Hrvatskog instituta za povijest iz Slavonskog Broda, Kanonskih vizitacija, Zbornika Muzeja Đakovštine 10 i knjige Đure Frankovića „Blagdanski kalendar“.

Predstavljene recentnih izdanja Hrvatskog instituta za povijest iz Slavonskog Broda

Predstavljanje knjiga Kanonskih vizitacija

Predstavljanje Zbornika Muzeja Đakovštine 10

13. MARKETINŠKA DJELATNOST

Marketinška djelatnost je uobičajena. Za sve naše manifestacije šaljemo pozivnice i tiskamo plakate, aktivnosti nam se najavljuju i komentiraju preko radio postaja i lokalnih novina, odrŽavamo web stranicu…

14. UKUPAN BROJ POSJETITELJA

Tijekom 2011. godine Muzej je posjetilo oko 4200 posjetitelja

15. FINANCIRANJE

Lokalna samouprava 80%
Ministarstvo kulture 10%
Županija 7%
Vlastiti prihodi 3%

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2012. godinu

1. SKUPLJANJE GRAĐE

1.1 Kupnja

Muzej je za potrebe umjetničke, etnografske i kulturno-povijesne zbirke kupio sljedeće predmete: za umjetničku zbirku dva portreta Franje Giffingera; za etnografsku zbirku tri para umjetnih cvjetova, dva para šticli, dvoje šalange, 17 komada štrepa i tri komada uvezanih dukata; za kulturno-povijesnu zbirku 140 komada đakovačkih značaka i tri stare razglednice Đakova.

1.2.Terensko istraživanje

Terensko istraživanje etnologa tijekom 2012. godine bilo je vezano za tradicijsku kulturu sela Stari i Novi Perkovci (Žensko, tradicijsko češljanje i oglavlja) te proučavanje tradicijskih obrta u selima Đakovštine.

Arheolog je obavio šest arheoloških nadzora: na autocesti, dionica Sredanci-Sava, za potrebe HEP-a na Štrbincima, te na četiri obiteljske kuće u Slavonskom Brodu, Bukovlju i dvije u Đakovu.

Terensko istraživanje proveo je i povjesničar radeći na izložbi „Rock glazba u Đakovu od sredine 60-ih do kraja 70-ih godina“.

1.3. Darovanje

Nakon održane filatelističke izložbe članovi Filatelističkog društva Đakovo poklonili su Muzeju desetak koverata tiskanih tim povodom. Goran Brevulj darovao je određeni broj ulaznica sa rock i pop koncerata održanih u Đakovu tijekom 80-ih godina prošlog stoljeća, dok su Valentin Markovčić i Željko Lekšić poklonili nekoliko desetaka suvremenih fotografija Đakova. Najvrednija

donacija bila je ona Foto-kino kluba koji nam je ustupio filmske kronike Đakovštine snimljene 1971., 1972. i 1973. godine.

1.6. Ustupanje

Za izložbu „Svijet u očima djeteta“, koju je organizirala Posudionica i radionica narodnih nošnji i MCUK, posuđeno je nekoliko kolijevki, stolčić sa dječjim stolicama, drveni konjić za ljuljanje, dječji stalak i igračke. Izložba je bila postavljena u Đakovu, Zagrebu i Splitu tijekom 2011. i 2012. godine.

2. ZAŠTITA

2.1. Privremena zaštita

Privremena zaštita vršena je nad tekstilnim predmetima unutar etnografske zbirke, kako u depou, tako i u stalnom etnografskom postavu. U svrhu zaštite obojano je i nekoliko predmeta iz Zbirke Domovinskog rata.

2.3. Restauracija

U Muzeju Slavonije restaurirana su seljačka zaprežna kola, a u Posudionici i radionici narodnih nošnji vezovi na tekstilu. Restauracija je obavljana tijekom 2011. i 2012. godine.

3. DOKUMENTACIJA

3.1. Inventarna knjiga

Novonabavljeni predmeti unose se u M ++ program.

3.3. Fototeka

Fotografijama je popraćen terenski rad sva tri kustosa, a fotografski se prate i sve prezentne muzejske aktivnosti. Dio digitalnih zapisa pohranjen je na CD mediju, dio u kompjutorskoj memoriji, dok je dio izrađen u obliku fotografija.

3.6. Hemeroteka

Kako u Đakovu već godinama nemamo lokalno glasilo koje bi sustavno pratilo naš rad, hemeroteka se popunjava gotovo isključivo natpisima iz Glasa Slavonije.

3.9. Ostalo

Sve aktivnosti Muzeja zabilježene su na DVD-u.

4. KNJIŽNICA

4.1. Nabava

Najveći broj publikacija pribavili smo razmjenom sa drugim muzejima i znanstvenim ustanovama (npr. Hrvatski institut za povijest – Slavonski Brod), a nije za podcijeniti ni broj darovanih nam knjiga. Ponajviše od Matice hrvatske - ogranak Đakovo, te Grada Đakova. Od darovanih knjiga svakako treba izdvojiti komplet izdanja Muzeja za umjetnost i obrt iz Zagreba.

Knjige i kupujemo, u pravilu one koje su nužne za bavljenje planiranim aktivnostima, ili od posebne važnosti za lokalnu i regionalnu povijest. Tako je npr. kupljena knjiga B. Mimice „Povijest Slavonije“ tom I. i II.

Kao i proteklih godina, tako i ove, sve naše izložbe popraćene su katalozima.

4.4. Služba i usluge za korisnike

Stručna literatura posuđivana je u najrazličitije svrhe. Najviše učenicima, studentima, profesorima, znanstvenim istraživačima, voditeljima KUD-ova i lokalnim ljubiteljima kulturne baštine Đakova i Đakovštine.

5. STALNI POSTAV

Do manjih promjena došlo je u povijesnom dijelu stalnog postava. Tamo su dva Giffingerova portreta skinuta i vraćena Muzeju Brodskog Posavlja, a na njihovom mjestu izloženi su radovi istog autora koje smo u međuvremenu kupili.

6. STRUČNI RAD

6.2. Identifikacija/determinacija

Obavljena identifikacija pojedinih dijelova narodne nošnje, umjetničkih slika i knjiga.

6.4. Ekspertize

Usmene ekspertize obavljene su za više etnografskih predmeta, a za potrebe Ministarstva kulture Republike Hrvatske dana je i pismena o folklornoj manifestaciji Ivanjski krjesovi.

6.5. Posudbe i davanje na uvid

Najčešća je bila posudba literature za maturalne i diplomske radnje. Muzejsku građu i literaturu koristilo je i nekoliko znanstvenika za potrebe istraŽivanja pojedinih, uglavnom historiografskih, arheoloških i etnografskih tema.

6.7. Publicistička djelatnost stručnih djelatnika

Ivo Pavlović: Srednjovjekovna nekropola Đakovo, Revija Đakovačkih vezova, 2012.

Branka Uzelac: Crtice iz obrtničke povijesti Đakova i Đakovštine, u: Đakovo obrtnički grad, Đakovo, 2012.

Bijelić Borislav: Akvizicije umjetničke zbirke Muzeja Đakovštine; Đakovo, 2012.

Borislav Bijelić: 140 godina DVD-a Đakovo, Đakovo, 2012.

Borislav Bijelić: Počeci đakovačke filatelije, u: Filatelistička izloŽba, Đakovo, 2012.

6.9. Stručna pomoć i konzultacije

Nastavljena je dugogodišnja suradnja sa voditeljima pojedinih KUD-ova i Obrtničkom školom Antuna Horvata iz Đakova. Sa Društvom ljubitelja starina

Muzej je postavio i organizirao filatelističku izložbu, a sa DVD-om Đakovo izložbu 140 godina DVD-a Đakovo.

6.10. Urednički poslovi, recenzije knjiga i članaka

Branka Uzelac napisala je recenziju za „Knjigu o Ljeljama“ Ivana Lovića. Borislav Bijelić glavni je i odgovorni urednik Zbornika Muzeja Đakovštine, dok je Branka Uzelac član uredništva istog časopisa.

6.11. Djelovanje u strukovnim društvima

Svi djelatnici Muzeja članovi su Muzejske udruge istočne Hrvatske, a pojedinci još i nekih drugih udruga (Hrvatsko arheološko društvo, Hrvatsko muzejsko društvo, Društvo ljubitelja starina…). U Muzejskoj udruzi istočne Hrvatske Borislav Bijelić trenutno je član Upravnog odbora.

6.12. Informatički poslovi muzeja

Web stranica Muzeja ažurira se jednom godišnje.

7. ZNANSTVENI RAD

7.1. Tema i nositelj projekta

Borislav Bijelić istraživao je povijest Hrvatskog katoličkog orla tijekom 2011. i 2012. godine. Rezultati istraživanja najvjerojatnije će biti objavljeni u Zborniku Muzeja Đakovštine 11.

9. IZLOŽBENE AKTIVNOSTI

Izložba Grobni nalazi sa Štrbinaca / Akvizicije Umjetničke zbirke MĐ

Muzej Đakovštine, 27. 01. – 25. 03. 2012.
Autori stručne koncepcije: Ivo Pavlović / Borislav Bijelić
Autori likovnog postava: Ivo Pavlović / Borislav Bijelić
Opseg: 25 grobnih predmeta i 20 slika
Vrsta izložbe: arheološka, umjetnička, tuzemna, informativna,

Izložba 140. godina DVD-a Đakovo

Muzej Đakovštine, 29. 03. – 10. 04. 2012.
Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić
Autor likovnog postava: Borislav Bijelić
Opseg: 59 predmeta
Vrsta izložbe: povijesna, tuzemna, retrospektivna, skupna

Izložba Josipa Kaniže: Paste/Copy

Muzej Đakovštine, 14. 05. – 23. 05. 2012.
Autor stručne koncepcije: Vlastimir Kusik
Autor likovnog postava: Josip KaniŽa
Opseg: 10 slika
Vrsta izloŽbe: umjetnička, tuzemna, studijska, samostalna

Biskup Strossmayer graditelj

Muzej Đakovštine, 25. 05- - 25. 06. 2012.
Autor stručne koncepcije: Borivoj Popovčak
Autor likovne koncepcije: Borislav Bijelić
Opseg: 30 radova
Vrsta izloŽbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna

Oj, Perkovci i Novi i Stari, u vama su lole i bećari

Muzej Đakovštine, 30. 06. – 14. 08. 2012.
Autor stručne koncepcije: Branka Uzelac
Autor likovnog postava: Branka Uzelac / Zdenko Šarčević
Opseg: 89 radova
Vrsta izložbe: etnografska, tuzemna, retrospektivna, samostalna
Tema: prikaz etnografske zbirke obitelji Šarčević

Filatelistička izložba

Muzej Đakovštine, 17. 08. – 10. 09. 2012.
Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić
Autor likovnog postava: Borislav Bijelić
Opseg: nekoliko stotina poštanskih maraka
Vrsta izložbe: filatelistička, tuzemna, informativna, skupna

Izložba slika Krunislava Stojanovskog – Bijelo, ljubičasto, crveno

Muzej Đakovštine, 14. 09. – 14. 10. 2012.
Autor stručne koncepcije: Krunislav Stojanovski / Borislav Bijelić
Autor likovnog postava: Krunislav Stojanovski / Borislav Bijelić
Opseg: 22 slike
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna

Liturgijsko ruho iz Zbirke tekstila Muzeja za umjetnost i obrt

Muzej Đakovštine, 19. 10. – 15. 12. 2012.
Autor stručne koncepcije: Antonina Srša / Iva Čukman
Autor likovnog postava: Antonina Srša / Iva Čukman
Opseg: 15 misnica
Vrsta izložbe: povijesna, tuzemna, informativna, samostalna

Stalni postavi Muzeja Đakovštine

Muzej Đakovštine, 21. 12. 2012. – 25. 01. 2013.
Autor stručne koncepcije: Branka Uzelac / Borislav Bijelić / Ivo Pavlović
Autor likovnog postava: Branka Uzelac / Borislčav Bijelić / Ivo Pavlović
Opseg: 65 predmeta
Vrsta izložbe: etnološko-povijesno-arheološka, tuzemna, informativna, skupna

10. IZDAVAČKA DJELATNOST

10.1. Tiskovine

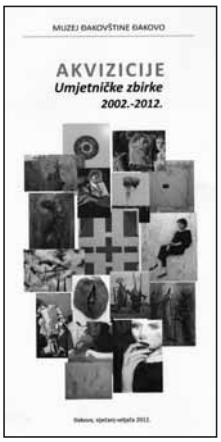

Borislav Bijelić: Akvizicije Umjetničke zbirke MĐ 2002. – 2012. (katalog)

Borislav Bijelić: 140 godina DVD-a Đakovo (katalog)

Andrej Mirčev: Paste / Copy (katalog)

Branka Uzelac: Oj, Perkovci i Novi i Stari…(katalog)

Borislav Bijelić: Filatelistička izložba (katalog)

Antonina Srša / Iva Čukman: Liturgijsko ruho iz Zbirke tekstila MUO (katalog)

Branka Uzelac / Borislav Bijelić: Stalni postavi

11. EDUKATIVNA DJELATNOST

11.1. Vodstva

Redovita vodstva za škole i grupe građana.

11.3. Radionice i igraonice

Izrada dijelova tradicijske odjeće ljelja ili kraljica iz Gorjana (rujan 2012. – MĐ)

Izrada šokačkih kapa (studeni 2012. – Srednja strukovna škola)

12. ODNOSI S JAVNOŠĆU

12.2. Sudjelovanje u televizijskim i radio emisijama

U više navrata ravnatelj Muzeja gostovao je u emisijama lokalnog i regionalnog radija.

12.4. Promocije i prezentacije

U Velikoj dvorani Matice hrvatske u Zagrebu Borislav Bijelić je, zajedno sa Vladom Filićem, predstavio knjige „Đakovački spomendani“ i „Đakovački portreti“ dr. Zvonka Benašića.

12.5. Koncerti i priredbe

Svibnja mjeseca u Muzeju je održan koncert studenata glazbene pedagogije iz Osijeka.

13. MARKETINŠKA DJELATNOST

Marketinška djelatnost je uobičajena. Za sve naše manifestacije šaljemo pozivnice i tiskamo plakate, aktivnosti nam se najavljuju i komentiraju preko radio postaja, lokalnih novina i interneta. Muzej posjeduje web stranicu koja se redovito ažurira.

14. UKUPAN BROJ POSJETITELJA

Tijekom 2012. godine Muzej je posjetilo oko 3 700 posjetitelja.

15. FINANCIRANJE

15.1. Izvori financiranja

Lokalna samouprava 80 %
Ministarstvo kulture 15 %
Županija 3 %
Vlastiti prihodi 2%

15.2. Investicije

Izgradnja zgrade u dvorištu Muzeja za smještaj muzejskih depoa, radionice i knjižnice.

IN MEMORIAM

Antun Jarm

Na Gradskom groblju u Đakovu, u četvrtak 27. prosinca 2012., ukopan je mons. Antun Jarm, umirovljeni svećenik Đakovačko-osječke nadbiskupije, koji je preminuo 23. prosinca 2012. u Svećeničkom domu u Đakovu. Antun Jarm je ostavio značajan trag ne samo kao svećenik već i kao plodan novinar, urednik, fotograf, publicist, pjesnik, animator kulturnih događanja, vaŽan sudionik prigodom gradnje brojnih crkvenih objekata (među ostalim je to vidljivo u crkvi Dobrog Pastira u đakovačkom naselju Sjever, gdje je na fresci Vladimira Meglića prikazan odmah iza Župnika Zvonka Mraka koji Kristu prinaša maketu dovršene crkve). Ukopne obrede predvodio je đakovački nadbiskup, a tada još pomoćni biskup đakovačko-osječki, mons. Đuro Hranić. Kako su dr. Hranić i Antun Jarm bili dugogodišnji suradnici, napose u biskupijskom Vjesniku u kojem je nekoliko godina dr. Hranić bio glavni urednik, a Jarm jedan od članova uredništva i vjerojatno najrevniji suradnik, ne čudi da je nadbiskupov nadgrobni govor, osim što je odlično oslikao lik i djelo pokojnika, bio i emotivan.

Mons. Antun Jarm rodio se od oca Petra i majke Ane r. Štimec 12. lipnja 1935. godine u Gundincima. Prva četiri razreda osnovne škole završio je u Strizivojni, a potom odlazi u Dječačko sjemenište na Šalatu u Zagreb kao sjemeništarac tada Đakovačke i Srijemske biskupije. Maturirao je u Đakovu 1952. godine, gdje je završio i teološki studij. Za svećenika ga je zaredio biskup Bauerlein 6. oŽujka 1960. godine. Kao mladomisnik najprije je 7 mjeseci bio kapelan u Čepinu, a potom je kroz 11 godina obavljao Župničku sluŽbu: 3 godine u Rokovcima i Andrijaševcima (istodobno kroz nekoliko mjeseci bio je i upravitelj Župe Cerna), te kroz 8 godina u Župi Uzvišenja sv. KriŽa u Retfali u Osijeku. Veoma uspješno i zapaŽeno Župničko djelovanje te uredno poslovanje ponukali su biskupa Stjepana Bauerleina te ga je on 1971. godine imenovao ravnateljem Ekonomata Đakovačke i Srijemske biskupije. Naslijedio je teško ekonomsko stanje, u Biskupije koja poslije nacionalizacije crkvene imovine nije uspjela stvoriti sustav koji bi joj osiguravao uzdrŽavanje Župa i središnjih biskupijskih ustanova. Ekonom Antun Jarm je kroz 18 godina (1971.-1989.) ustrajno i strpljivo stvarao novi biskupijski ekonomski sustav, koji je u ondašnjim okolnostima omogućio stabilnost i skroman, ali normalan Život središnjih biskupijskih ustanova. Zajedno sa svojim suradnicima, preustrojio je Ekonomat Biskupije i obnavljao biskupijsko gospodarstvo. To je omogućilo obnovu i izgradnju pojedinih biskupijskih zgrada. Ističemo osobito izgradnju Svećeničkog doma te sveobuhvatnu obnovu i rekonstrukciju kanoničkih kurija na Strossmayerovom trgu u Đakovu.

Uz ekonomske poslove bavio se i pedagoškim radom: bio je predavač crkvene administracije na Visokoj bogoslovnoj školi i crkvene glazbe na Biskupijskoj gimnaziji "J. J. Strossmayer" u Đakovu. Kroz 16 godina bio je i prosinodalni sudac Biskupijskog sudišta (1971.-1989.) te član Zbora savjetnika, Prezbiterskog vijeća, Ekonomskog vijeća i drugih stalnih i prigodnih biskupijskih tijela i povjerenstava. Kao rektor Samostanske crkve Srca Isusova kroz 11 godina (1974.-1985.), njegujući liturgijski Život u Samostanu, liturgijski je odgojio čitavu generaciju Sestara sv. KriŽa. Nadbiksup Hranić je u svom nadgrobnom govoru posebno istakao njegov spisateljsi i urednički rad:

„No, pok. mons. Jarm, povjerovao je u Riječ koja je tijelom postala. Kao svećenik napisao je brojne tekstove i članke u kojima tumači BoŽju riječ, liturgijska otajstva te sabire, nudi i lomi zrnca kršćanske mudrosti. Preveo je i objavio više naslova duhovnog i molitvenog sadrŽaja. Napisao je i više znanstvenih članaka povijesnog karaktera i tekstova u kojima je predstavljao pojedine osobe te kulturnu baštinu s područja Đakovačke i Srijemske biskupije. Budnim je okom pratio i komentirao događaje s područja crkvenog Života te crkveno izdavaštvo: podrŽavao je, hvalio, ali i kritičkim (ponekad i satiričnim)

tonom prizemljivao biskupijsku i širu javnost, tražio veću kvalitetu i pozivao na istinu. Osim u crkvenim, također je u različitim društvenim tiskovinama objavio nekoliko stotina članaka evangelizacijskog i kulturnog sadržaja.

Godinama je grafički uređivao brojne veće i manje publikacije u izdanju Biskupskog ordinarijata Đakovo, Župnih ureda i pojedinih svećenika. Napisao je bezbroj kraćih i dužih novinarskih članaka u crkvenim glasilima te u lokalnim svjetovnim novinama i publikacijama. Obrađivao je i objavljivao statističke podatke iz Života Đakovačke i Srijemske biskupije. Fotografiranjem i prikupljanjem fotografija stvorio je vrijednu fototeku u kojoj je nastojao sustavno dokumentirati Život Župa i crkvenih institucija te stanje brojnih crkvenih građevina. Uredio je više monografija i surađivao s brojnim izdavačima i grafičarima na području Biskupije i izvan nje.

Svojim uredničkim radom, prevođenjem, spisateljstvom i izdavanjem niza vrijednih i zapaženih knjiga, monografija i brošura, afirmirao je Biskupski ordinarijat u Đakovu i kao izdavača, a među vjernicima je istodobno na taj način širio i promicao knjigu te kršćanski tisak. Nekoliko svojih knjiga objavio je i kod drugih izdavača ili u privatnom izdanju.

Promicao je korištenje tiska i tiskovina u evangelizaciji i crkvenoj komunikaciji. Praktički je kroz čitav svećenički Život, sve dok se nije ozbiljnije razbolio i otišao u mirovinu, surađivao te pisao u Vjesniku Đakovačke i Srijemske biskupije. Kroz 8 godina (1994.-2001.) bio je i urednik obavijesnog dijela te grafički urednik Vjesnika. Bio je i prvi te veoma revan biskupijski dopisnik i suradnik u crkvenim medijima na nacionalnoj razini, član Odbora HBK za sredstva društvenog priopćavanja, biskupijski delegat Informativne katoličke agencije (IKA), član Hrvatskoga društva katoličkih novinara od njegova utemeljenja.

Bio je među prvim svećenicima koji su prepoznali važnost prisutnosti Crkve u elektronskim medijima te blagodat korištenja mogućnosti koje pružaju suvremena elektronska sredstva društvenog priopćavanja u evangelizaciji, unutarcrkvenoj komunikaciji te u komunikaciji Crkve s društvenom sredinom. Svojim je radom i nastojanjima senzibilizirao i odgovorne u Biskupiji te širu biskupijsku zajednicu za iskorake na medijskom planu. Godinama je svojim osobnim angažmanom, prijedlozima i poticajima stvarao pretpostavke za ustroj Biskupijskog statističkog ureda i Tiskovnog ureda, te je dugogodišnjim ustrajnim i sustavnim fotografiranjem sakralnih objekata, crkvenih svečanosti, osoba, susreta, umjetnina, liturgijskog posuđa, paramenata i sl. prikupio bogatu zbirku fotografija, koju je sortiranjem i sistematizacijom pretvorio u pravu fototeku, sadržajno vezanu uz Život naše Biskupije. Godine 2002. Biskupiji je poklonio tako stvorenu fototeku. Od tada do umirovljenja koncem 2009. godine bio je i

službenim dekretom imenovan voditeljem Biskupijskog medijskog arhiva. U njemu je ustrojio foto, audio i videoteku te je sve do umirovljenja nastavio sa sustavnim prikupljanjem i sistematiziranjem prikupljene građe. Od 1991. do danas bio je i ravnatelj Biskupijskog statističkog centra. Kroz posljednjih 18 godina (od 1992. do 2009.) bio je stup i član Biskupijskog povjerenstva za gradnje i obnove crkvenih objekata. Cijeneći njegov uzoran i zauzet svećenički život, pokojni biskup Ćiril Kos predložio ga je sluzi Božjemu papi Ivanu Pavlu II. te ga je on 1983. godine počastio naslovom Kapelana Njegove Svetosti."

Vidljivo je, dakle, kako je mons. Antun Jarm imao iznimno bogatu karijeru, a važan prinos dao je i brojnim svjetovnim izdanjima u Đakovu, napose Đakovačkim vezovima, dugogodišnjom suradnjom u vezovskoj Reviji. Najčešće su to bili tekstovi vezani uz Đakovačko-osječku nadbiskupiju, njene institucije, zgrade, zaslužnike, značajne događaje i obljetnice. Najviše Jarmovih tekstova u Reviji je o katedrali, ali je pisao i Sestrama Svetoga Križa u Đakovu, Bogoslovnom sjemeništu, o svećenicima Đakovačke biskupije rođenima u Đakovu, o biskupijskom Vjesniku, o drugoj đakovačkoj Župnoj crkvi Svih Svetih u naselju Sjever, o aljmaškom svetištu, o križevima, pokloncima i kapelicama u Slavonije, ali i o korijenima simbolike boja, o značenjima pojedinih fresaka u đakovačkoj katedrali itd. Njegovi tekstovi uvijek su bili pomno pripremljeni, od naslova, podnaslova, potpisa i ilustracija: urednik tu zapravo nije imao posla, osim proslijediti tekst na prijelom. Načinom opreme svojih tekstova podsjećao je na stil Matije Pavića i Milka Cepelića u znamenitoj monografiji o Strossmayeru – podnaslovi u tekstu su duži nego je danas uobičajeno i u pravilu sadrže mali sažetak onoga o čemu se u pojedinom ulomku govori. Antun Jarm je znao pronaći način da svaku temu obradi s puno podataka, ali na čitateljima zanimljiv način. Suradnja autora s mons. Jarmom započela je u dječačkoj dobi, kada sam sedam godina ministrirao kod njega u samostanu Sestara Svetoga Križa. Njegov je utjecaj na cijelu generaciju ministranata bio iznimno velik i pozitivan, a naša se suradnja nastavila na različite načine i kasnije, primjerice u lokalnom tisku: Đakovačkom glasniku i Đakovačkim novinama koje sam uređivao, a mons. Jarm im je bio redovit suradnik. Kasnije se ta suradnja produbila i na vezovsku Reviju, koju je on iznimno cijenio, kao što je cijenio i Đakovačke vezove. Osim kao autor, Jarm je dao prinos i u brojnim đakovačkim manifestacijima, napose posvećenima biskupu Strossmayeru. Važan je njegov prinos prigodom podizanja spomenika Strossmayeru u Đakovu (1999.), gdje je bio članom Odbora za podizanja spomenika.

Iako sam znao kako je iznimno vješt s riječima, veliko iznenađenje bila mi je njegova jedina pjesnička zbirka „Kao" – možda i ponajbolja pjesnička zbirka jednoga svećenika naše Nadbiskupije uopće. Iznimno duboka lirika, usporediva i

sa najvećim Živim hrvatskim pjesnikom iz redova svećenika – akademikom Ivanom Golubom, pokazala je kako i dobro poznati nam ljudi u sebi kriju ponešto neotkriveno i iznimno duboko. Predlagao sam mons. Jarmu da se kandidira za članstvo u Društvu hrvatskih književnika, ali ga je uskoro bolest odvojila od svakodnevnih aktivnosti. Godina kada je Đakovačka biskupija postala Nadbiskupija – 2008. – godina je izdanja posljednje Jarmove knjige – monografije o katedrali napisane u suautorstvom s dr. Šuljakom, grafički vrlo zanimljiva monografija, u kojoj blista Jarmova rečenica Đakovu kao srcu Slavonije, a „katedrali kao srcu Đakova“. U tom srcu Slavonije, nezaobilazno mjesto zaslužio je svojim djelovanjem Antun Jarm. A čitateljima Zbornika poklanjamo jednu njegovu iznimnu pjesmu.

Dan kao igračka

Već tako dugo
od tebe primam
uvijek nove dane - kao igračke.

A ni ruke da mahnem,
ni smiješka da uzvratim,
ni zahvale da pokažem,
premda se - darom tvoje svemoći -
svaki dan rađam nebu i zemlji.

U znak proigranih mogućnosti
oči prekrivam rukama.
Znam, i sutra ćeš mi dati
novi dan - kao igračku.

Mirko Ćurić

Zvonko Benašić

Svakodnevne pojave „odlaska“ ljudi koji su svojim djelovanjem ostavili određenog traga na planu afirmacije sredina u kojima su Živjeli i radili prirodan je, očekivan, ali ipak tuŽan čin koji nas, dogodio se on prije ili kasnije, uvijek nekako iznenadi i pred nama, po tko zna koji put, otvori nebrojna pitanja o smislu vlastitog postojanja. Smisao postojanja Zvonka Benašića bio je vezan za rad u najširem smislu te riječi, rad na znanstveno-istraŽivačkom, humanitarnom, sportskom i svakom drugom planu. I to sustavan, kontinuirani rad koji je trajao sve do zadnjih dana njegova Života.

Zvonko Benašić rođen je 4. prosinca 1931. godine u Đakovu, u „sjeni katedrale“, kako je to znao isticati, i tu je Živio sve do svojih zadnjih dana. Osnovnu i srednju školu završio je u Đakovu, a ekonomski fakultet u Osijeku. Na istom fakultetu će kasnije magistrirati i doktorirati. Osim kratkog vremena koje je proveo u Osijeku, cijeli radni vijek, sve do mirovine, radio je u Đakovu, i to

najduže u PIK-u Đakovo gdje je, između ostalog, obnašao i posao direktora komercijalnog sektora. Od toga vremena posebnu pozornost posvećivao je marketingu vina, disciplini koja je tada bila još u povojima, a koja će mu postati dominantna stručna i znanstvena preokupacija. U okviru svojih marketinških preokupacija Benašić je osmislio dugogodišnji zaštitni znak PIK-a Đakovo i robnu marku „Tena". U vrijeme početka bavljenja s marketingom bio je i inicijator, osnivač, i jedno vrijeme predsjednik Društva knjigovođa.

Paralelno s tim, stručnim aktivnostima, Benašić je iskazao i iznadprosječni interes za društveno-kulturno-sportske inicijative. Tako je početkom pedesetih godina bio jedan od osnivača Đakovačko sportskog kluba (ĐŠK-a) i u njemu jedan od prominentnijih odbojkaša. U istom klubu kasnije će raditi i kao trener odbojkaške momčadi.

Iako nije za podcijeniti sve ono što je Benašić napravio na stručnom i sportskom planu, čini se da je na širem društvenom planu dao još i više. Tu ponajprije mislim na angažman oko „Đakovačkih vezova", kulturne manifestacije koja je desetljećima zaštitni znak Grada. Članom Upravnog odbora Turističkog društva Benašić je postao 1967. godine, iste one godine kada su Vezovi i pokrenuti, da bi od 1971. godine bio izabran za njezinog predsjednika. Funkciju predsjednika Turističkog društva obnašao je sve do sredine osamdesetih godina. U tom intervalu Benašić je, kraće vrijeme, obnašao i funkciju potpredsjednika Skupštine općine Đakovo, predsjednika Zajednice vinogradara i vinara Jugoslavije, a bio je i predsjednik Društva za marketing Slavonije i Baranje. I to nije sve.

Godine 1985. Benašić je inicirao osnivanje KUD-a Tena koji će pronijeti ime Đakova ne samo diljem Hrvatske, već i šire. Na čelu Tene bio je sve do 2000. godine, a od tada njezin je doživotni počasni član. Samo koju godinu kasnije (1988. g.) pokrenuo je u Trnavi gospodarsko-turističko-vinarsku manifestaciju Bonavita, a u Đakovu 1993. godine rad Lions kluba kojemu je bio i prvi predsjednik.

Sve navedeno, dakako, izaziva, ako ne divljenje, ono sasvim sigurno respekt, baš kao što respekt izaziva i impozantna Benašićeva bibliografija. Kako je u jednoj od svojih knjiga napisao, objavio je više od 1000 novinskih i drugih članaka, šest knjiga s područja vinarstva i više knjiga s temama iz đakovačke povijesti i kulture: Od ZPD-a do PIK-a Đakovo, Spomenica Tene kulturno umjetničkog društva PIK-a Đakovo (tri izdanja), Đakovački spomendani (dva izdanja), Desetljeće u službi humanosti, Hrvatski sokol u Đakovu, Povjesnica Đakovačkih vezova i Đakovački portreti.

Za angažman u Lions klubu Benašić je dobio priznanje Lions Internacionala 1997. godine, a za cjelokupni društveni angažman tijekom više od pola stoljeća

aktivnog djelovanja nagrađen je od Grada Đakova Strossmayerovom plaketom 1989. i Godišnjom nagradom 2004. godine.

Spomenuta priznanja, sasvim sigurno, doktor Benašić je i zaslužio. To ističem kao netko tko je s Benašićem petnaestak godina aktivno surađivao. Iz toga perioda doživio sam Zvonka Benašića kao istinskog zaljubljenika u Đakovo, kao čovjeka koji je vjerovao u snagu pisane riječi i koji je upravo zato, pogotovo zadnja desetljeća, jako puno i pisao. Osobno sam mu sugerirao da je stupanj njegove analitičnosti i građa s kojom je raspolagao takva da bi određene teme mogao obrađivati i sa znanstvenim aparatom i tako im, na neki način, dati neku novu, višu dimenziju. Takve prijedloge dr. Benašić sustavno je odbijao s obrazloženjem kako on želi pisati za obične ljude. Za iste te, tzv. obične ljude, ali i za Grad u cjelini, bila je vezana i njegova posljednja gesta privrženosti sredini kojoj je cijeli život pripadao. Već teško bolestan, samo nekoliko tjedana prije smrti, ostvarila se njegova dugogodišnja želja da se u Gradu postavi spomenik hrvatskome književniku i političaru Luki Botiću. Sa pokojnom suprugom Mirom spomenik je dao izgraditi o svom trošku, a osobno ga je otkrio na prigodnoj svečanosti u povodu 150 godina od pjesnikove smrti održanoj u Đakovu 7. svibnja 2013. godine.

Doktor Benašić umro je u osječkoj bolnici 10. srpnja, a sahranjen je na đakovačkom groblju 13. srpnja 2013. godine.

Borislav Bijelić

Petar Strgar

U Đakovu je 31. kolovoza 2013. sahranjen svećenik i profesor, dugogodišnji ravnatelj Dijecezanskog muzeja i Spomen-muzeja biskupa Strossmayera - Petar Strgar.

Prof. Petar Strgar je rođen u Ivancima, u ilačkoj Župi, 23. siječnja 1938., a preminuo je 28. kolovoza u KBC-u Osijek, u 76. godini Života i 47. godini svećeništva. Osnovnu školu je polazio u Ilači i Kukujevcima, a srednju je školu završio u Šidu. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu stekao je zvanje profesora povijesti. Pred kraj studija došao je u đakovačku Bogosloviju gdje je završio studij teologije. Za svećenika je zaređen 29. lipnja 1967. Vršio je službu duhovnog pomoćnika u Vinkovcima, Drenovcima i Županji. U Liceju je predavao povijest od 1968. do 1990., a povremeno i njemački jezik. Na đakovačkoj Teologiji (danas Katoličkom bogoslovnom fakultetu) predavao je predmet crkvena umjetnost. Dužnost prefekta u Liceju obnašao je od 1968. do

1973., a dužnost ravnatelja Gimnazije J. J. Strossmayera od 1974. do 1990. Obnašao je dužnost tajnika biskupijskog Vjesnika od 1968. do 1975., a bio je i prosinodalni sudac crkvenog sudišta. Od 1991. pa do smrti bio je ravnatelj Spomen-muzeja biskupa Strossmayera...

Osim svećeničkih i odgojno-obrazovnih dužnosti, prof. Petar Strgar jedna je od najznačajnijih osoba đakovačke kulturne scene na razmeđi između XX. i XXI. stoljeća. Organizirao je više od stotinu likovnih izložaba, uredio desetak knjiga, organizirao kazališne predstave, predstavljanja knjiga. Obogatio je zbirku Spomen-muzeja biksupa Strossmayera s nekoliko stotina likovnih djela, među kojima se ističe donacija Zdravka Ćosića od više od stotinu slika. Stručne članke objavljivao je u biskupijskom Vjesniku i Reviji Đakovačkih vezova. Poticao je mlade umjetnike tako da je rezultat njegova rada zasigurno i procvat likovne umjetnosti u Đakovu. Početkom devedesetih godina XX. stoljeća u Đakovu nije bilo slikara, a danas imamo dvadesetak mladih umjetnika koji su završili ili završavaju likovne akademije.

Najplodnije godine djelovanja profesora Strgara, bile su godine stvaranja samostalne hrvatske države i Domovinskog rata. Spomen-muzej biskupa Strossmayera pretvorio je u jedan od najvažnijih izlagačkih prostora u napadnutoj Hrvatskoj u koji su dolazili i svi tadašnji ministri kulture. Kulturom je odgovarao na ratna razaranja: izložba je smjenjivala izložbu. Još nam je u sjećanju onaj prekrasan križ koji je 1991. načinio od tenkovske zapreke, urešene cvijećem. Taj je križ postao simbolom Đakova u Domovinskom ratu, a našao se i na omotu knjige Đakovština u Domovinskom ratu, potom je preoblikovan u umjetničko djelo Petra Barišića hrvatskim braniteljima, spomenik koji je u Đakovu postavljen 2001. Prof. Strgar je bio članom ocjenjivačkog suda koji odabrao taj rad, kasnije proglašen najboljim hrvatskim likovnim djelom u 2001. i jednim od najboljih spomenika Domovinskom ratu uopće. Posljednje životno ostvarenje profesora Strgara bilo je objavljivanje pretiska znamenite monografije Josip Juraj Strossmayer Matije Pavića i Milka Cepelića, s kazalom imena i pojmova. Godinama je želio nadopuniti kazalom tu iznimnu knjigu, ali nije ni slutio kako će mu to biti posljednje životno ostvarenje. Za svoje iznimne zasluge primio je niz priznanja među kojima su nagrada za kulturnu osobu godine Grada Đakova (1997.), Nagrada Grada Đakova (2000.), Povelja zahvalnosti Spomen-muzeju biskupa Strossmayera (2008.), a posebno se ponosio Spomenicom Domovinskog rata koje je zaslužio ne samo svojim kulturnim djelovanjem već i humanitarnim i dušebrižničkim: kao potpora potrebitima, napose hrvatskim braniteljima i njihovim obiteljima.

Posebno bih se htio osvrnuti na djelatnost prof. Strgara kao ravnatelja Spomen-muzeja biskupa Strossmayera i Dijecezanskog muzeja. Dijecezanski muzej u dvoru Biskupije osnovao je 1951. biskup Stjepen Bauerlein. Osim po katehetskoj djelatnosti biskup Baurelein se bavio arheologijom i poviješću, a niz godina je predavao predmet crkvena umjetnost. Biskupski dvor je njegovom zaslugom postao jedinstvenim muzejem „otvorivši se javnosti i turističkim i školskim grupama". Taj je muzej postao svojevrsna turistička i kulturna atrakcija, a posebice je pozornost privlačio salon u kojem je bilo sve što je u vezi s biskupom Strossmayerom. Ta soba bila je nukleus Muzeja koji je posvećen liku i djelu biskupa Strossmayera, najznačajnijeg đakovačkog biskupa.

Odluka o osnivanju muzeja donesena je 1986., a potpisao ju je tadašnji biskup msg. dr. Ćiril Kos. Biskupija je ustupila kanoničku kuriju uz katedralu, a tadašnja Skupština Općine Đakovo je trebala urediti kuriju. Potpisan je ugovor između Biskupije i tadašnje Općine Đakovo. Biskupija je ustupila zgradu i izloške te sobe za vođenje Muzeja, a Općina je uz pomoć Republike Hrvatske započela obnavljanje. Muzej je trebao biti otvoren 1989. za proslavu 750. obljetnice, ali zgrada je bila gotova tek 1990.

Svojevrsni predŽivot ovoga Muzeja započeo je 1982. kada je prigodom 100. obljetnice posvećenja katedrale i 30. obljetnice Dijecezanskog muzeja u galeriji katedrale priređena izložba restauriranih umjetnina. Izložba je bila otvorena u rujnu i listopadu 1982. i polučila odličan uspjeh. Naredna izložba je održana 1985. prigodom velebne proslave 1100 obljetnice smrti svetoga Metoda. Izložene su slike iz donacije biskupa Strossmayera Strossmayerovoj galeriji u Zagrebu.

Prigodom 20. obljetnice Đakovačkih vezova 5. srpnja 1986. otvorena je izložba nacrta za vitraje Ivana Tune Jakića. Veliki uspjeh postigla je i prigodna izložba otvorena 27. studenoga 1990.: Rođenje i djetinjstvo Isusa Krista u slikarstvu od 15. do 18 stoljeća.

U to vrijeme su pripreme za početak rada Spomen-muzeja bile pri samom kraju. Otvoren je svečano u sklopu obilježavanja Dana grada Đakova 4. svibnja 1991. Nažalost, radio je vrlo kratko: samo do 20. lipnja 1991. Zbog ratne opasnosti koja je prijetila cijeloj Hrvatskoj, sva građa iz Muzeja i Biskupije je pohranjena na sigurnije mjesto. Nastupile su teške ratne godine, a muzejska zgrada je bila prazna od rujna 1991. godine do travnja 1992., s vidljivim oŽiljcima od granata koje su ispaljene na katedralu i okolicu u vrijeme Bitke za Đakovo od 15. do 18. rujna 1991. Kao kulturni odgovor beznađu i razaranju započeli su u zgradi Muzeja s održavanjem prigodnih likovnih izložbi, a ta se odluka ravnatelja prof. Petra Strgara pokazala kao izniman dopinos kulturnom Životu grada Đakova u posljednjem desetljeću XX. stoljeća, a nastavilo se i preuređenjem potkrovlja u izložbeni prostor 2001., čime je Đakovo dobilo jedini prostor namjenjen

isključivo likovnim izložbama: *Ako djelujemo na kulturnom polju, znači da smo živi, znači da Duh djeluje u nama, da možemo na svoj način odgovoriti na tešku ratnu situaciju,* izjavio je svojedobno prof. Strgar u razgovoru za Đakovački glasnik. Organizirao je izložbu Ivana Lackovića Croate "Vapaj iz nevolje", priredio svečano otvorenje, međutim, izjutra je oglašena opća opasnost pa na otvorenju nije bilo nikoga: *Bio sam sam u muzeju i to je bilo žalosno. U Knjigu dojmova je zapisano da je otvorenje prošlo u muku, uz opću opasnost,* prisjećao se prof. Strgar. *Ni zatvaranje izložbe, na koje je trebao doći i tadašnji ministar informiranja Branko Salaj, nakon što je vidio izložbu na proputovanju kroz Đakovo, također nije održano zbog oglašene opće opasnosti.*

No, sve to nije pokolebalo djelatnike Muzeja pa smo od travnja 1992. svjedočili o stotinjak istinskih praznika likovne umjetnosti, ali i predstavljanjima knjiga, izložbama fotografija, dokumenata, predavanjima…

Među ovim izložbama prof. Strgar posebno izdvaja nekoliko koje su svojom kompleksnošću ili svojim porukama, ili pak usmjerenošću na važne jubileje imale iznimno važnu ulogu: Hrvatski umjetnici Herceg – Bosni (1993.), Gospa od utočišta Aljmaš (1994.), Izložba umjetnina iz donacije likovnih umjetnika razorenom Vukovaru (1995.), 150. godina Zagrebačke metropolije 1852.-2002. (2002.), 200. obljetnica Bogoslovnog sjemeništa i katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu 1806. – 2006. (2006.), Izložba prigodom 100. obljetnice blagoslova samostanske crkve Presvetoga srca Isusova u Đakovu 1908. – 2008. (2008.)…

Stalni postav Muzeja vraćen je i svečano otvoren 13. prosinca 1997. Otvorio ga je treći (nad)biskup koji ima iznimne zasluge za rad Muzeja – mons. dr. Marin Srakić. Ipak, bilo je jasno da nakon petogodišnje izložbene aktivnosti postoji potreba da Muzej nastavi i iznimno uspješnu i popularnu izložbenu djelatnost. Stoga je prof. Strgar u dogovoru s Biskupijom, tadašnjim gradskim vlastima na čelu s gradonačelnikom Darkom Vrtarićem i članom Poglavarstva za kulturu Mirkom Ćurićem, te ministrom kulture Božom Biškupićem, krenuo u projekt izgradnje izložbenog prostora u potkrovlju Muzeja. Projekt je idejno osmislio arhitekt Tone Papić iz Osijeka, a dovršen je i svečano otvoren za Dan Grada Đakova 8. svibnja 2001. Tom prigodom je otvorena u dvorištu i u novom izložbenom prostoru izložba akademskog kipara Petra Barišića, autora spomenika hrvatskim braniteljima u Đakovu koji je svečano otkriven istoga dana.

Spomen-muzej biskupa Strossmayera postao je i ostao tako ono što bi zasigurno najviše volio čovjek po kojem nosi ime: okupljalište umjetnika i ljubitelja umjetnosti, rasadnik vrijednih kulturnih događanja i oplemenitelj duša koje je tih godina potresala ratna groza. Rabuzin, Dimitrije Popović, Lacković, Jordan, Lapuh, Kern, Wolenek, Živković, Ćosić, Šiško, Keller, Nada Žiljak,

Dubravka Babić, Vojvodić, Antolčić, Kopić, Jakić, Hegedušić, Gregorie, Overbeck, Krizman, Meštrović, AdŽić, Antun Babić, Radauš, PandŽić, Bassi, Vladisavljević, Barišić, Kuliš, Prica... tek su neka od vrhunskih imena hrvatske i europske likovne umjetnosti predstavljena na samostalnim ili skupnim izloŽbama u Spomen-muzeju biskupa J. J. Strossmayera. Sve izloŽbe su popraćene odlično opremljenim katalozima, a u pravilu su na otvaranjima o umjetnicima i njihovim djelima govorili prvi hrvatski likovni kritičari i knjiŽevnici: Depolo, Vanđura, Horvatić, Maković, Mađer, Biškupić, Palada, Čorak...

Osim kao izdavač kataloga Muzej se u dvadeset godina rada pojavljivao i kao izdavač razglednica, kalendara, knjiga i monografija.

Spomen-muzej je kroz dvadeset godina obogaćen s više od 200 umjetnina, poklona umjetnika koji su u njemu izlagali, a posebno se ističe velikodušna donacija od 120 slika akademskog slikara Zdravka Ćosića. Muzej je zasluŽan i za obnovu vrlo vrijednih Overbeckovih kartona izrađenih za đakovačku katedralu, što je učinjeno u Njemačkoj u Museumu Ostdeutsche Galerie iz Regensburga, a potom su obnovljene umjetnine vraćene u Đakovo. Budući da su ti kartoni na poseban način bili prirasli srcu biskupu Strossmayeru, pravo je da budu smješteni u Muzeju preko puta katedrale u kojoj su trebali biti izvedeni.

Stalni postav Spomen-muzeja, sadrŽava vrijedne predmete i dokumente iz biskupove ostavštine te izbor iz velikog broja umjetnina koje su ostale iza ovog velikog mecene i ljubitelja umjetnosti.

Svakome tko naslijedi prof. Strgara na mjestu ravnatelja ova dva ugledna Muzeja neće biti lako ponoviti njegove iznimne dosege.

Mirko Ćurić

Autori priloga

BEUSAN, mr. sc. Mario, Arhitektonski fakultet, Zagreb

BIJELIĆ, mr. sc. Borislav, Muzej Đakovštine, Đakovo

ĆURIĆ, Mirko, prof., Srednja strukovna škola „Antuna Horvata“ Đakovo

GEIGER, dr. sc. Vladimir, Hrvatski institut za povijest, Zagreb

JOSIPOVIĆ-BATOREK, dr. sc. Slađana, Filozofski fakultet, Osijek

LEKŠIĆ, Željko, dipl. iur., Đakovo

LELJAK, Mia, prof., Đurmanec

MARIJANOVIĆ, mr. sc. Luka, Sveučilišni profesor u mirovini, Đakovo

MILETIĆ, Hrvoje, prof., Gimnazija A. G. Matoša, Đakovo

OSTAJMER, dr. sc. Branko, Hrvatski institut za povijest - PodruŽnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

RADIČEVIĆ, Estera, Samostan Milosrdnih sestara sv. KriŽa, Đakovo

SVIRAC, dr. sc. Manda, Sveučilišni profesor u mirovini, Zagreb

UZELAC, Branka, prof., Muzej Đakovštine, Đakovo